

68-14-F-5

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

90

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCKERINI
ILLVSTRIVM VIRORVM
VITAE

Bibliotheca MS. Sec. Coll. Nov. loc. 10/11

93

FLORENTIAE

In officina Laurentii Torrentini DV CALIS Typographi,

MDXLIX.

*Cum summi Pontif. Caroli V. Imp. Henrici II. Gallorum Regis,
Cosmi Medicis Ducis Florent. II.*

Privilegio.

B.S.

PAVLI IONIS
NOVOMONTANI
LITVACI
VITAE

INDEX EORVM QVAE IN HOC VOLVMI NE CONTINENTVR.

*De Vita & rebus gestis XII Vicecomitum Mediolani
Principum Libri XII.*

De Vita & rebus gestis Magni Sfortia Liber I.

De Vita & rebus gestis Consalvi Ferdinandi Corduba cognomino Magni Libri III.

*De Vita & rebus gestis Francisci Ferdinandi Daualis
Marchionis Piscaria Libri VII.*

*Leonis X. & Hadriani VI. Pontificum, ac Pompeii Columna
Cardinalis uita & res gestae, alio sunt com-
prehensa volumine.*

PAVLVS IOVIVS COSMO
MEDICI ILLVSRISS.

FLORENTIAE DVCI.

S. P. D.

INSIGNIVM aliquot Procerum uitæ imitatione Plutarchi summæ grauitatis philosophi, à me, licentiore stilo per scriptæ, quibus tu magnanime Cosme spiritum dedisti, quam elegantissimis formis ut luculentius in publicum prodirent, excudendas curaueris, iure optimo patrocinium tuum deposcunt aduersus obtrectatores, uel hac una ratione, quòd censuræ tuæ iudiciū subierint. Agnoscis enim (ut qui nostrorum temporum historiam exactissime calles) quo animi candore, quoué studio & pudore asserendæ ueritatis, ea quæ nos uidimus, posterorum memoriæ tradiderim. Intemperantis nanque ingenii foret, ea mandare literis atque edere, quæ summorum Ducum & Principum, qui adhuc uiuunt & florent, testimonio refelli possint; ut iam non aliunde locupletior & certior fides scriptis nostris constet, quàm ex his quæ à summis Regibus & Ducibus, qui bella gesserunt, enarrata referuntur; Quando hæc, infinita prope diligentia indaganti mihi (quod in tanto suscepto negotio summæ felicitatis fuit) cum uniuersis cunctarum prope nationum Ducibus, aut illustris amicitia, aut non obscura familiaritas intercesserit, ut ex ipsorum sermone rerum gestarum consilia atque euentus noscerentur. Quid enim uniuersam toto cognito orbe collectam historiam, à quinquaginta ab hinc annis scribere auso, tantumque opus non inuita Minerua ad hunc usque annū perducenti, aut in hac uita beatius, aut post mortem extincta demum inuidia gloriosius euenire potuit, quàm hoc incorruptæ libertatis specimen prætulisse? Sed id opus quod iam planè absolutum propediem edetur, excitabit (ut reor) apud nos externasque gētes, dissonos clamores, ut libido cuiusque feret, inter ambi-

quam laudem & certam obtrectatione existimationis meae,
quum factiosa superbaque ingenia passim occurrant, quae
multa tanquam adulatione aut odio deprauata interpreten-
tur. Verum malignis aut ignorantibus, egregii probique ho-
mines, inter quos tu ab excellenti uirtute maxime illustris
emines, tanquam iurati testes respondebunt, indignum esse
ut ei maledicatur, qui ingenuo labore incomparabilem
utilitatem tot expressis uitae exemplis cum hone-
stissima uoluptate & uiuis & posteris attulerit.

Vale. Romae XI. Kal. Maias.

M D XLVIII.

GABRIELIS PHAERNI
CREMONENSIS.

Illustres animæ quarum miro ordine mores
Et clara Iovis facta chartis tradidit,
Seu nos imperijs in pace uigentibus auctæ
Seu bellicæ fuisse arte prædita.
Quisquis inest uobis post facta nouissima sensus,
Si, quæ hic aguntur, scire nos credi licet,
Læticia certe haud modica gestire, nouoque
Debetis alacres exiliri gaudio,
Quum reirescentem longo post tempore famam
Vestram, atque laudes excitatas cernitis
Facundi calamo Iouij, quem nostra prope unum
Actus, uetustis inserit scriptoribus.
Quare etiam atque etiam, uos huic debere fatendum est,
Aeterna per quem uestra uiuet gloria.
Nec minus insigni debetis plurima COSMO
Cui læta pulchra paret ora Etruria,
Hæc qui uestrarum iuuenis generosus honorum
Monumenta, formis iussit excudi æneis,
Ille unus lapsæ seculi uergentibus artes
Et literarum studia neglecta erigit,
Ille fouet uates, illi pia carmina cura,
Et restituta in pristinum sapientia,
Et quæ sideros linquens Astra recessus
Sub hoc reuisit Principe humanum genus.
Ueque saluiferum radianti lumine sidus
Seu Veneris alma, siue supremi Iouis
Tristitia felici leuat exoriens aspectu
Astra, atque lætos undique euentus ciet,
Non morbi, non bella uigent, maria alta quiescunt
Et aucta largi terra ridet frugibus;
Taliu honorato Medicum de sanguine COSMVS
Orbi serenum illuxit Etrusco iubar,
Sustulit incestas pænis ulericibus artes
Mores probrosos pepulit, induxit bonos,
Uirtuti pretium, ingenij honor addidit, unum
quenque ad decora studia & artes allicit.
Pax secura uiget, iustum dominatur & æquum,
Procul insolentes exulant iniuria,
Næte ista uirtute animi clarissime Princeps
Futura nunquam te silebunt sæcula.

The first part of the document
 discusses the importance of
 maintaining accurate records
 and the role of the
 various departments in
 ensuring the smooth
 operation of the
 organization. It also
 outlines the
 responsibilities of each
 department and the
 need for effective
 communication and
 collaboration.

The second part of the document
 provides a detailed
 overview of the
 current status of the
 organization and
 identifies the key
 challenges and
 opportunities. It
 also discusses the
 proposed solutions
 and the actions
 that need to be
 taken to address
 these issues.

The third part of the document
 outlines the
 future plans and
 objectives of the
 organization. It
 also discusses the
 need for ongoing
 monitoring and
 evaluation to
 ensure that the
 organization is
 meeting its
 goals and
 objectives.

In conclusion, the
 document emphasizes
 the importance of
 effective leadership
 and management
 in ensuring the
 success of the
 organization. It
 also highlights the
 need for ongoing
 communication and
 collaboration among
 all departments and
 individuals.

12

Paulus Iouius Episcopus Nu-

CERINVS HENRICO GAL-

LIAE DELPHINO.

S. P. D.

VVM ad Nicæam in spem exoptatæ pacis adductus Carolo fratri tuo Vicecomitum origines & principatus initia breui commentario me per scripturum promisissim, nihil inde mihi antiquius fuit, quam ut id quod susceperam mature perficerem.

Arbitrabar enim non multo post futurum, ut is summæ spei adolescens cum optimo iure suo, tum præclara Cæsaris Augusti liberalitate, Cisalpinæ Galliæ imperio potiretur. Quamobrem non modo mihi honestum sed illi etiam maxime decorum atq. iucundum fore prouidebam, si tantorum principum res gestæ in arctum uolumen referrentur. Nam eos bellica laude & magnificentia operum, & splendore uitæ, cum clarissimis Græcorum & Romanorum comparari posse sine controuersia iudicamus. Ab hac uos nobilissima stirpe maternum genus regni Valerianorum domui insertum deducitis, unde hæc uobis Mediolanensis regni hæreditas petitur. tot cruentis iactata litibus, nec ullis unquam immittis fortunæ terroribus intermissa. Regnauere autem ex hac illustri familia duodecim Principes, centum & septuaginta annis, tot enim sunt ab Othone ad Philippum, in quo principum progenies defecit, quum is sine legitima prole decesserit. Cæterum confecto libro quum offerendi huius muneris uotum, nouus ex uiolatis induciis renati belli tumultus aliquandiu fefellisset, tandem id totum Carolus ipse atroci fato nobis ereptus interrupit, grauiore quidem nostro luctu, quod

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPL
SCOPI NV CERINI
IN VITAS DVODECIM VICECO-
MITVM MEDIOLANI PRIN-
CIPVM PRAEFATIO.

ETVSTATEM nobilissimæ Vicecomitum fa-
milix, qui ambitiosus à præalta Romanorum
Cæsarum origine, Lögobardisque Regibus de-
ducto stemmate repetere contendunt, fabulosis
penè initiis inuoluere videntur. Nos autem re-
centiora illustrioraque vti ab omnibus recepta
sequemur, contentique erimus insigni memo-
ria Heriprandi & Galuanii nepotis, qui eximia
cum laude rei militaris, ciuilibusque prudentiæ, Mediolani principem lo-
cum tenuerunt. Incidit Galuanus in id tempus quo Mediolanum à
Federico Aenobarbo deletum est, vir summa rerum gestarum glo-
ria, & quod in fatis fuit insigni calamitate memorabilis: captus enim
& ad triumphum in Germaniã ductus fuisse traditur; Sed non mul-
to post carceris catenas fregit, ingentique animi uirtute non semel cæ-
sis Barbaris ultus iniurias Patriam restituit. Fuit hic ut Annales ferunt
Othonis nepos, eius qui ab insigni pietate, magnitudineque animi, ca-
nente illo pernobilis clàsico excitus ad sacrum bellum in Syriam con-
tendit, communicatis scilicet consiliis atque opibus cum Guliermo
Montisferrati Regulo, qui à proceritate corporis Longa spatha voca-
batur, voluntariorum enim equitum ac peditum delectæ nobilitatis vi-
ginti milia, ad Boemundum à Brundusio transfretantem adduxere, ne
Itali vel studio religionis, vel bellica laude Gallis inferiores esse viderentur.
Cæterum Otho iam duobus asperrimis ad Nicæam atque
Orontem præliis spectatæ virtutis famam cōsecutus, oppugnante de-
mũ Hierosolymas Gothifredo gloriosa totius exercitus acclamatione
coronam promeruit, quum Volucem Saracenorum Ducem me-
dio in campo ad singulare certamen fortissimum quenque ex Chri-
stiana acie prouocantem, ipse vnus ante alios nihil eius immanis Bar-
bari ferocia, vel terribili insignium armorum specie permotus, forti-
ter atque feliciter deuicit, retulitque de confolsi hostis galea opimũ,
plenumque immortalis gloria spolum, auritam scilicet Viperam com-
plicatis spiris minaciter à cono cæsidis erectam, & puerum pæsis ma-
nibus deuorantem. Quod unum auspicatæ virtutis argumentum, nõ
modo gentilitiæ laudis gestamen fuit, sed & posteris id insigne auda-
cter vsurpantibus, & imperia, & opes, & late gloriam portendit. Fue-

re qui existimarent Volucē ex stirpe Alexāndri Magni progenitū, tulisse pro insigni viperā, ex Olympiadis fabula puerū parturientem, quōd ea à Dracone se compressam fuisse Iouis imagine prædicaret.

PAVLI IOVII OTHO,

SIVE LIBER PRIMVS.

NOBILISSIMI Principatus fundamenta feliciter Otho iecit, Vberti filius, qui ab Asiatico Othone proauo nomen acceperat. Natus est Inuorio in pago apud Verbanum lacuni, magnis quidem natalibus, sed patrimonio tenui, & tum adeo afflictis totius familiæ Fortunis, vt quatuor tantum & planè ignobilium vicorum ditio, tot gentiles proceres maiorum suorum nomen tuerentur. Hi fuere Inuorium, Mafsinum, Vergantum & Olegium. fundos etiam sat amplos Mediolani extra portam Iouiam à Sultano Vicecomite emptos constat. Frequentibus enim Barbarorum eruptionibus & ciuili præsertim bello, cuncta apud Insubres cōturbata prostrataque erant, vt non mirum sit, tantas opes in publica calamitate corruisse. Sunt qui ex genitura propter admirabiles syderū concursus, Imperium ei à Mathematicis prænunciatum fuisse asseuerent, verum ipse repudiatis prorsus Astrologis, id vnum pro insigni ostentato iocabundus accepit, quod Vicecomite Placētino Mediolani Præatore, qui tum erat supremæ potestatis Magistratus, & Othone Cæsare imperante in lucem esset editus. Enituit satis mature in adolescente ingenium alacre, præaltum, ardens, & quod mirabile erat, graui prudentia temperatū: accesserat corporis atque oris dignitas maxime excellens, statura enim erat excelsa, & nexu neruorum longe firmissima, peiore autem lato atque extanti, & radiosis prægrādibusque oculis, eloquentia vero illustri exquisitisque literis quum oporteret ad iocunditatem exornata, adeo vt quum omnibus magnopere placeret, etiam sibi meliore Fortuna dignus videretur. Itaque ardēte ciuili bello Gallia Cisalpina, domo egressus Romam se contulit ad Octavianū Vbalinum Cardinalem autoritate atque opibus florentem, à quo benigne susceptus adscribitur familiæ inter honestissimos. Nec multo post, quum in ea domo aliquandiu virtutis eximie perurbanæque committatis, & naturæ nequaquam fallacis vel insidiosæ testimonia passim reliquisset, Octavianio præalta semper agitāti, in ocio pariter atque negotio comes esse cœpit, adeo vt munera legationum obeuntē & trans alpes accinum inter præcipuos sequeretur, hisque maxime temporibus extra ordinē necessaria domesticæ disciplinæ officia, cæteris languentibus

tibus aut occupatis diligenter impleret, abnueni semper & coacto similis, ne ambitione potius quàm obsequio, aliena munia suscipere videretur. Literas enim scite atque expedite exarabat, dictabat eleganter, in omni occasione œconomicarum rerum cuncta ad pietatem, ad decus, temperantiamque reuocabat: quibus maxime rebus ita appetente cardinalis ingenio certissima laus pararetur, honesta quidem sibi in primis ad promerendam amplio rem gratiam, & demum ipsi cardinali decora & vtilis ad petitionem summi Pontificatus contendenti. In vnam enim eam curam amplissimos senatores haud dissimulanter incumbere, vti aulæ artium peritus facile intelligebat. His moribus iam abunde claro, & prospera vigenti fama, Leo Peregus Mediolanensis antistes in exilio apud Legnanum mortuus nunciatur. Hunc Martinus Turrianus tanquàm patronum ducemque nobilitatis vrbe pepulerat, quum ipse iam Populi causam aduersus Patricios suscepisset, perturbataque Republica statum popularem cæcis disiecit. nobilibus in duxisset. Oderat Octavianus Turrianos tanquàm nobilitatis hostes, Erat enim è vetusta & illustri apud Etruscos Vbaldinorum familia, & priuati quoque odii causæ intercedebant, parum quidem honestæ; sed ob id validiores. Nam ei Martinus paucis ante annis notam nefariæ cupiditatis inusserat, quum forte in Galliam iter habentem, hospitioque susceptum, in templo diui Ambrosii, ne carbunculum mirabili fulgore & rara magnitudine conspicuum è donariis auferret, armatus accurrens prohibuisset: Dicebat enim Cardinalis cupide inspiciendo tractandoque eam gemmam omnino dignam videri, quæ ad ornamentum sacrorum solennium, in summa Pontificis Maximi thiara conspiceretur. Hic est ille Vbaldinus præalto ambitiosoque ingenio, & magnis opibus potens Danthis Poëtæ carminibus, obliquo probro simul & laude celebratus. Itaque ad excidium Turrianæ domus, & ad condendum in Vicecomitum familia principatum, fatali euentu Otho Mediolanensis Archiepiscopus ab Octauiano declaratur, qui amplissima ad id potestate, iure munereque legationisungebatur, Idque approbauit Vrbanus Pontifex vel ob id, quodd duos sæda dissensione Mediolanensium defuncto Leoni successos audiebat, Raimundum scilicet Turrianum Martini patruelis potentia, armisque potius quàm liberis suffragiis prouectum; & Franciscum Septariensem, quem virtutis commendatione Populus, Tribusque omnes in odium Martini veluti impotenter & superbe dominantis extulerant. Fauebat Othoni Vrbanus, vt maiestatis Pontificiæ iura tueretur. Itaque eum rite consecratum insignitumque mitra & lituo pastoralis, ad sacerdotii munus obeundum in Cisalpinam Galliam dimittit, eo etiam cupidius quod Turrianis infensus erat, nam forte per id tempus magno Othonis commodo Vbertus Pallauicinus Turrianarum copiarum dux, Placentinorum

agros Pontificæ ditionis populabundus afflixerat. Ereperant Tur-
 riani paucis ante annis ad summam potentiam ab initio in re publica
 popularem auram optimis artibus aucupantes, postremo autem dominam
 diuini libidine accensi, totius publici consilii formam, Prætoris arbitria, &
 suffragiorum denique omnium iura, libertatemque sustulerant. Fuere
 illis magnæ opes in Saxina valle, quæ est ad Larium lacum, creuerantque
 plurimum hereditate Tacii Reguli, qui geminos à Belgica Gallia pro-
 fugos Turrianos fratres militaris indolis, sibi generos adsciuerat, atque
 adoptarat in filios. Ab his progenitum ferunt superiorem Martinum
 cognomine Gigantem, qui post egregiæ virtutis facinora ad Antiochi-
 am multis in præliis edita, à Saracenis captus & miserabili supplicio af-
 fectus fuisse traditur. Huius nepos fuit Paganus vir excellenti virtute
 prudentiaque, qui multa cum laude liberalitatis & pietatis, Mediolanen-
 ses à Federico secundo Cæsare, ad Cohortis nouæ oppidum cruento
 prælio profligatos, ad se recepit; incredibilique benignitate omni hu-
 mana ope adiutos fouit, domumque dimisit: cui non multo post opti-
 me de se merito gratiam retulere, de mandato ei Præturæ magistratu,
 ipsoque cum vniuersa familia ciuitate donato, Paganus ita gessit ma-
 gistratum, ut nemo temperantia æquitate atque industria potior videretur,
 nisi populi atque infimæ plebis se defensorem professus, paulo acer-
 bius Patritios tanquam superbe ac petulanter minores ordines diuexa-
 re solitos, patria exturbandos suscepisset. Hunc fato functum & ad
 Claræ vallis templum funere publico elatum omnes ordines diu luxu-
 runt, honestaruntque marmoreo sepulchro insculptis carminibus, cum
 titulo magnifice atque feliciter administratæ Respublicæ. Pagano suc-
 celsit Martinus frater vir ingenio perspicaci, erecto ad laudem, atque
 imperii & gloriæ maxime cupido: cæterum (quæ ad id opportunæ
 erant artes) multa ciuili clementia & lenitate temperato. Hunc popu-
 lus defensorem suum patriæque patrem appellauit. Paulum enim Sore-
 sinam, Leonemque Peregum vrbis Archiepiscopum Patritiorum duces
 VI expulerat, bonis exuerat, exilioque mulctarat, contuderatque
 adeo nobilitatis animos, ut Respublica numerofo prævalente infimo-
 rum hominum consilio in speciem libertatis non obscure autem ad
 vnum ipsius arbitrium regeretur. Eo modo nobilitate in ordinem re-
 ducta, & grassante plebe in patritium sanguinem, Pontifex Romanus
 affectam laceratamque ciuitatem miseratus, Rhauennatem Antistitem
 Mediolanum misit, qui Christianæ pietatis officio cædes tolleret, odia
 mitigaret, statumque perturbatæ vrbis componeret. Is capita factionum
 ablegauit & ante alios Martinum, sed is non multo post euocatus studio
 veterum amicorum, hostibusque ad diui Dionysii templum tumultu-
 ario certamine profligatis, in urbem est receptus. Exinde Martinus vsur-
 pato imperio cuncta regere, plebisque præcipue commoda tueri, nouis,
 & sellulariis hominibus præsidio esse: contra vero nobilitatem asperrimis
 edictis

edictis armisque persequi & late vndique summouere. Confugerant patritii ab Actiolinum à Romano, quem Eccelinum perperam aliqui nominant, qui rei militaris peritia & immanitate crudelis ingenii duces omnes atque tyrannos anteibat. Is Caesarianarum partium princeps erat, Federicóque secundo dux & miles operam nauarat. Itaque magnis coactis copiis aduersus Turtianos bellum suscepit, transgressusque Abduam in agrum Mediolanensem sese effudit, patritios in patriam redecturus, vlturusque eorum iniurias sanguinaria manu, nisi Dii eam diræ pestis cladem auertissent. In eo enim metu & trepidatione, Martinus constanti animo populum sub signis eduxit, interclusumque tyrannum amne Abdua quum à tergo Vbertus Palauicinus, & Actius Atestinus, Bosiusque Douaria, fœderati principes instarent, commissa pugna superauit, tanta felicitate vt ipse tyrannus Nerone crudelior tuo atque alieno cruore perfusus quum sese incitato insigni equo eripere conaretur, viuus in potestatem hostium deueniret, nec multo post in tabernaculo Boli repudiatis remediis expiraret, quum nullis vel benignis precibus adduci posset, vt bene speraret, & obligari vulnera pateretur, toruis enim oculis ferociam spirans neminique respondens, tot scelerum penas effugere accersita morte properabat, ne turpi incertæ vitæ desiderio, ludibris ignominiaque superesset. Cæterum eo prælio nobilitas prostrata fugataque est, & Martinus autoritate, gloria, atque opibus aductus, soluto pudore dominatum arripuit, aboleuitque eius concilii nomen, quod populus sub Credentiæ nomine instituerat, cuius decretis ipse dudum solenni sacramento adactus se statutum iurauerat. Sed ea moderatione & temperantia Martinus vrebatur, vt nullum superbum aut insolens dictum ore vel gestu prorsus excideret: studebat tranquillitati, copiæ, vbertatique rerum omnium, Paulique Soresinæ aduersarum partium principis filiam matrimonio sibi copularat, vt & inimicis ducem opulentum detraheret, & pacem atque ocium se maxime cupere ostenderet. at patritii ab his nuptiis repudiato Paulo ad Iordanem Ruscam Comensem se contulerunt: quam obrem Martinus maiorem indies gratiam, exactæque prudentiæ opinionem est consecutus. Ad confirmanda quoque populi studia declinandamque inuidiam, quum sumptuosus ædificare diceretur, omnes operas ad Ticinum conduxit, vt non procul ab Abiato oppido emissarium nauigabile deriuata parte amnis ad urbem perduceret, ad facillimas subuectiones importandorum ex agris fructuum, qua incomparabili commoditate populus in quodidianos vsus perpetuo frueretur. Sub id tempus variæ patritiorum manus ab exilio latebrisque remotiorum oppidorum ad Othonem peruenerunt, patriam & sacerdotii sedem ex autoritate pontificis repetentem. Hi nanque in nouam spem quæ exules & miseros nunquam destituit erecti, vndiq.

coiuerant, parabant arma, veteres amicos & propinquos qui domi remanissent, nunciis ac literis sollicitabant. Itaque Otho crescentibus viribus confecto noctu itinere ad Verbanum clientelisque suas contendit, Aronamque occupat, ut ea bello certa sedes foret, & firmiores demum copias tuto cogeret, ad bellum Turrianis inferendum. His rebus cognitis Martinus quanta maxime potuit celeritate copias ex oppidis deducit, Pallauicinum euocat, quem in quinque annos per amplam mercedem conduxerat, Ticinumque transgressus ad Aronam castrametatur. Horum aduentu Otho quum diu terrestribus & naualibus copiis obsessus & oppugnatus, nihil vel repugnando vel erumpendo proficeret, fortunæ cecidit, deditoque oppido noctu profugit, ne in conspectum hostis deueniret, & suos ex pactione seruaui incolumes. At Turrianus Aronæ, Angliæ Brebiæque arces demolitur, ut nihil in quo hostis tuto consisteret omnino relinqueretur. Exulante autem Othone, Martinus moritur, Philippoque fratri reipublicæ gubernacula committuntur, verum ille confirmatis opibus ad principatum aperte contendens se prætorem in decem annos creat, certantibusque etiam Comi intestino bello Vitanis atque Rusconis, vrbe potitur, prætorémque ibi de Vitanis creat, aduersarios expellit, in Volturénamque vallem vsque persequitur. Sed tanta vis erat patritiorum exulum duce præsertim Othone, ut occulto metu plurimum angere-tur, atque ob id parandas sibi omnino nouas amicitias affinitatibus atque coniugiis existimaret, ut aliquorum nobilium assensu & studio stabilire opes, retinere vim prætorii iuris, imperii auctoritatem maiorum virtute collectam tueri posset. Itaque Guliermo Pusterla patritio filiam nuptui dat, ipse tum cælebs vxorem ex Biraga nobili familia ducit, traditur etiam vxor Francisco Turriano, Iacobi paruelis filio, ex gente Castillionea, qua cognatione subnixus, dispersis iam atque attritis exulum viribus, ut impensæ parceret, Vbertum Pallauicinum exacto stipendii quinquennio missum facit, singulari Turrianæ gentis incommodo: nam ille contumelia accensus, per occasionem quantis maxime potuit artibus patritiis adhærens Turrianos semper oppugnauit. Sub id tempus Carolus Andegauensis à Narbonensi Gallia in Italiam venit, euocatus ab Urbano pontifice aduersus Manfredum pontificiæ maiestatis auctoritatem patris & proauis more conuellentem. Huius amicitiam quum Turrianus magnopere appeteret, copias eius intra fines recepit, & comætu, veste, armis liberaliter iuuuit, ut Gallorum præsidio firmior factus Pallauicini nobiliumque exulum vim propulsaret, et quo præclarior studium eius erga regem ostenderetur, Emberram natione Gallum regis familiarem prætura ciuitatis ornaui. Philippus interea moritur repentino correptus morbo. Hic vir belli pacisque artibus abunde instructus principis & domini spiritus gerebat, virtute Martino par, sed astu & ambitione superior. Accepit
impe

imperium statim Napus, quem Napoleonem aliqui appellant, Paganus filius, vir militaris, callido tyranno, quàm moderato principi similior, etenim nihil illi antiquius fuit quàm Patritios cedere, proscribere, omnibusque contumeliis atque iniuriis exagitat, ad internitionem delere. Erat Laudi Pompeiæ certus miseris & profugis receptus benignitate Vistarinæ familiæ cuius princeps erat Succius. Hunc Napus obfessa & capta vrbe periculoso certamine viuum cepit atque interfecit, necatis etiam in carcere eius gentilibus atque amicis. Fistragam vero familiam Vistarinæ ex aduerso æmulam quæ Turrianæ factionis nomen tueretur, aduersariorum opibus ditat, & principem in vrbe constituit. utque Guliermo Montisferrati regulo ad quem forte mortuo Pallauicino patritii exules confugerant, rerum suarum metum incuteret, traiecto Ticino & admotis ingentibus copiis Vaglebanum expugnauit. Hisdem diebus Urbano vita functo, Clemens pontificatus adeptus enixe contendit, ut Otho à Turrianis reciperetur, præsertim populis id expetentibus, prædiisque templo dicatis, & tota diuini iuris possessione potiretur. Cæterum Napus qui ad Othonis nomen fatali quodam metu expergisci, ac sermone & vultu inhorrescere erat solitus, pontificis literas & preces, atque item minas superbè contemnebat. Itaque indignante pontifice tanquàm rebellis & impius sacris interdicitur. Mediolani templa omnia clauduntur, sacrificiorum solennibus intermissis, populus dolet atque angitur, neq. tamen timore conterritus postulare audeat, ut admisso Antistite ira pontificis leniatur, simulque ciuitas his imprecationibus expietur. Hærebatur imperii finibus Otho, ad eumque exules vndiq. confluxerant, erat enim in eo præclara authoritas atque ex honestissima belli causa repetendæ patriæ magna spes omnibus proponebatur. Quid enim æquius aut honestius quàm pro libertate sacra Antistitis contra tyrannum impotentem, sæuum, inferorūmq. furiis sacrosancti pontificis execratione deuorum, arma ferre, crudelique dominatu detrudere? Quum in his consiliis nobilitas omnis versaretur, ob idque in agro Vercellensi sæpius coiret, Napus, Paganinum fratris filium, acri ingenio iuuenem, & nobilium cordibus assuetum, Vercellensium prætorem designat. Perit à primotibus ciuitatis, ut eum recipiant, in magistratūque constituent. Ea res delata ad patritios qui Vercellis erant, omnium animos metu cōcussit ac dolore succendit, nemo enim ignarus rerum, non prouidebat eo consilio Turrianum & eum quidem cruentum ferocēmq. hominem Vercellis prætorem imponi, ut patritios suæ gentis hostes vrbe pelleret, passimq. opprimeret, atque omnibus in locis persequeretur. Itaque exulum principes coacta armatorum manu aduentantem cum pratoris insignibus Paganinum in itinere obruncant, quoniam nuncio Napus & Emberra adeo in vindictæ cupiditatem exarsere, ut immani eorum iussu, omnis sexus & ætatis exulum propinqui, quum

Paganini cadauer ad Diui Dionysii templum atrata familia conuexisset, ad eius tumulum tanquàm hostiæ mactarentur, & quod miserabile spectaculum fuit, ad sepulchra maiorum plaustris in urbem referrentur. Scribit Triflanus Scalchus adeo vesana rabie Napum fuisse correptum, vt Musca filius, ad quem postea ex diurno carcere recuperati imperii laus peruenit, compræhensio medico cui salutem ex lætali morbo acceptam referebat vitam vix impetrare potuerit, quum grauisime iuraret iuuenis, dolore atque inedia sibi vitæ exitum inuenturum nisi vir sibi salutaris & innocens, ab crudeli supplicio seruaretur. Napus tamen vbi totam immanis vindictæ libidinem expleuit atque ira deterbuit, id execrabile facinus detestari, in Emberræ læuiniam cum externi repentini que homines, tum etiam raro sobrii culpam referre, prorsus multa verborum ac vultus simulatione facti atrocitatem lenire. Nec multo post, vbi id populum grauitè tulisse animaduertit, ad mitigandam inuidiam Gallus prætura deiicitur, atque vrbe ob iram ciuium excedere iubetur. Nihiloscilicet tamen Carolo regi de interfecto hoste Manfredo rege, partoque Apuliæ regno, victoriam gratulatur, misso ad id munus Francisco fratre cum ornatissimo comitatu, donisque regalibus, qui alacriter susceptus, & donatus baltheo militari, regique militiæ honoris causa adscriptus, ita demum Mediolani vitam egit, vt ad imitationem Gallici luxus splendore, & domesticarum rerum apparatu Napum principem anteeret. Erat res Turriana in summo ardentis fortunæ fastigio, cruciabanturque ingenti cura Artistes Otho, mæstique & extorris nobilitas errabat, ab infimo quoque regulo opem implorans, vti consumptis opibus atque amissa dignitate, quando toties repetita patria bellum graue & ærumnosum improspere & Diis haud dubie inuitis renouasset. Vigebat tamen in Othone mira constantia & spes incredibilis adipiscendi imperii sacerdotalis, & perinde infracto animo Patrini eo duce qui iustissimam præferret causam, omnia sibi ad reditum atque victoriam faciliora fore existimabant. Erat inter extorres Squarcinus Burrus vir apprimè nobilis & opulentus, vigorè que animi, atque armorum peritia illustris, cuius filia nomine Bonacosa, virtute, forma, & fecunditate insigni, Mattheo Magno nupsit: Huic Otho Patrini que, Pallauicino per eos dies morte surrepto, imperium militare detulerant, inierantque fœdus cum Guliermo Montisferrati marchione, Ferdinandi Hispaniæ regis genero, eo consilio, vt maiore belli mole Turrianos oppugnarent. Destinabat enim sibi Guliermus si id bellum susciperet, multo maiores opes, multoque maius sibi indies imperium; verum externis fœderi auxiliis sibi opus esse iudicabat, vt eximie virtutis gentem bellicarumque artium maxime peritam Germanis & Gallis opponeret. Remanserant enim aliquot Gallorum turmæ apud Turrianos ex his quos Flandrius comes Caroli
dux

dux in Italiam adduxerat, ipso enim in ea pugna interfecto, qua Pal-
 lanicinum & Gibellinos superarat, pleriq. ex eius equiratu, postquam
 debellatum esse videbatur, orbatu duce, subsistere in Circumpadana
 regione: quam Neapolim usque ad regem contendere maluerant.
 Itaque ad Ferdinandum ipse Burrus in Hispaniam mittitur, ut lega-
 tionis maior inesset auctoritas. Is uti erat graui facundia, explicatis pat-
 rium pariter atque hostium viribus, terminatisque consiliis à rege co-
 pias impetrauit, impositisq. in naues sexcentis equitibus, & aliquot ia-
 culatorum & sagittariorum cohortibus, in Liguriam est reuersus.
 Nec multo post ab Saoua superatis Apennini iugis cum ea manu ad
 Guliermum peruenit. Rex enim generum suum exultatione atque
 opibus augere, & prorsus efferre in spem ingentem amplioris impe-
 rii magnopere cupiebat. His confirmati auxiliis cum Othone Bur-
 rus & Guliermus ad Viglebanum quod Turrianus praesidio tenebat,
 processere, tentata est per quatuor dies oppugnatio, promotis scalis,
 & in coronam circumdatis funditoribus & sagittariis, ita ut murus con-
 tinenter propugnatoribus nudaretur: Sed Turrianus miles, pluteos
 ex crassiore materia pinnis coaptarat, quibus protectus magnam vim
 lapidum deuolvebat, vulnerabanturq. subeuntes, neq. spes vlla ex-
 pugnandi oppidi, nisi ingentibus balistis & machinis longo laboriosoq. ne
 opere edificatis relinquebatur. quod tum minime conandum existima-
 bat Burrus, ne ultra Ticinum oppugnando eo oppido haerens diutius
 distineretur, quum superare amnem, & quamprimum oppidis Medio-
 lano proximis bellum & pauorem inferre cogitaret. At Viglebanen-
 ses irrita hostium conatu & felici suorum successu elati, quum Burrus
 milites ab oppugnatione reuocaret, confineri minime potuerunt, quin
 ad aperta porta protinus et imperent. Hos temere incumbentes, inso-
 leniusq. prouectos Hispani suo more refugiendo & late panorem si-
 mulando opportune ludificati, à porta longius abstraxere, adeoq. cele-
 riter in gyrum reflexis turmis circumuenere, ut hostes quum se penè
 ab oppido interclusos cernerent, & in receptu multis confixi iaculis la-
 borarent admittis Hispanis intra portam refugere cogerebantur, ac nisi
 impeditis atq. occupatis valuis, demissa repente cataraeta densato or-
 dine irrupentes exclusissent, Hispani proculdubio sine vulnere oppi-
 dum cepissent. Ex Viglebanensibus aliqui occisi, plures capti. Perierit
 & intus aliquot equites Hispani supernè regulis oppressi, ceteri per mul-
 tatione facta cum his qui exclusi fuerant, in castra redierunt. Erat tum
 Ticino amni subicius pons ad Turbicum vicum impositus, munitusq.
 ad capita lunato aggere, & ligneis castellis, in quibus binæ utriusque Me-
 diolanensium & Comensium cohortes, ad custodiam excubabant.
 Deceuerat forte per eos dies Ticinus, ita ut expediti equites certis
 vadis, haud magno cum periculo transire posse viderentur. Itaque
 Othoniani equites ferme omnes. & in primis Hispani concessores.

totidem pedites in equorum clunibus transportantes, in aduersam ripam euaserunt, & vtrinque sub auroram improviso aggeres adorti, magno tumultu, magnisque clamoribus subire cœperunt. Tanta celebritas Hispanorum fuit, vt in ea parte præsidium penè prius dericerent, quàm alterum à tota mole pedestris exercitus expugnaretur. Paucis interfectis, omnes Burrus potitus ponte, inuiolatos conseruauit, & quum liberaliter etiam dimitteret rogauit, vt ad referendam eius beneficii gratiam iam tandem à Patrio sanguine temperarent, & sacrosanctum antistitem templo sedèque sua atque ipsos denique nobiles, patria atque penatibus dignos existimarent. Ob eam humanitatem, Burri nomen Mediolani & Comi clarissimum fuit, & magna quoque pars eius laudis ad Othonem referebatur, vel inuitis & negantibus Turrianis, qui plebis animos his humanioribus officiis pietateque hostium deliniri posse metuebant. Huius Burri monumentum in Peristylia ad ædem Eustorgianam nuper vidimus, exæsis literis & superstante scutata equestri statua cum sceptro, imperatorisque insignibus ad veram oris effigiem depicta. Cæterum Burrus & Guliermus diffuso per Laumellinum agrum equitatu, atque inde cum magna agriculturalium trepidatione Sepriensem ingressi regionem, ac demum tranuersis itineribus Comensem & Ticinensem secantes viam, vicis Mediolano proximos inuasere. Erat ad Caratum oppidum in æstiuis Narbonensium Gallorum equitum ala, ad eam reliquæ Italicorum turma, atque item cohortes vti conscriptæ instrumtæque erant Mediolano mirtebantur. Napus interea quanto maxime conatu poterat suas atque externas copias coquebat, vt iusto exercitu cum hoste patenti in campo congregaretur. Sed dum à Parmensibus auxilia expectantur, Carrocciumque cum signis militaribus & Valentes prætoriani instruntur (sic enim eos spectatæ virtutis milites vulgè appellabant qui ad tuenda signa delecti erant) Otho fit certior Gallos negligentius vt in nullo metu, vigilias obire atque eos noctu opprimi facile posse, si expedita cum parte copiarum Hispani equites mitterentur. Nec mora ad consilium delata, expeditionem suscepit Burrus, paucisque horis confecto per noctem itinere, Caratum peruenit. Forte Gallos Italicosque simul ea nocte liberalius epulatos altior somnus oppresserat, & vigiles rari in statione segnus agebant, quum Caratenses exacerbati hospitum iniuriis Burro faciliores aditus ostenderunt. Itaque magnis clamoribus occupato oppido, nequicquam tentata defensione inermes discinctique equites capti, Italicæque turme eandem fortunam tulere. Sed quum victores ingenti potiti præda captiuus indulgenter custoditis, corpora & equos curarent, affuit instructo agmine Napus, Othoque & Guliermus eodem serè temporis puncto superuenere. Commissa est extra oppidum pugna Burro atque Othone nec opinantibus, fœda vtrinque militum concursatione, nam & oppidum

Germani equites irruperant , & captiui refumebant arma , foris vero Turriani equites , & Mediolanensis legio , Valentiumque cohortes , Guliermi copias adeo perturbant , vt disiectæ in fugam verterentur. Hispani quoque equites qui satis mature equos conscenderat atq. arma expedire cœperant , angusto in loco confertæ , Germanorum alæ impetum non tulere , vti magna ex parte inermes , & Maurorum præliis assueti , sua tamen agilitate eò profecerunt , vt primis suorum interfectis , celeriter sese explicantes euaderent . Napus primi successus victoria contentus suorum agmina in acie continuit , siue quod dolum ab insidiosa gente suspicaretur , siue quod in ea admodum repentina vtriusq. exercitus perturbatione , quum nihil pro certo explorari posset , liberatis præsertim Gallis legionis dissolutionem periculosam existimaret . Otho , Guliermus & Burrus , cum integro ferme equitatu , et magna parte pedum euadentes continuatis itineribus vltra Ticinum se recepêre . Ita Napus sua celeritate & opem oppressis suis opportunè tulit , & felici casu de hoste victoriam est consecutus . Huius rei gesta seriem tempusque Corius scriptor confundit , falsoque asserit , ea die Theobaldum Magni Matthæi patrem fuisse captum , Merulæque , utpote eam annalium copiâ qua nos vrimur , non nactus , de Hispanis angustissime perscribit . Ab hac victoria Napum constar odium suum iramque violenter exercuisse , in eas præsertim familias quæ ad hostes inclinassent , aut commearum ex itinere præbuisissent , Castellionumque in primis diruisse , quoniam eius oppidi nobiles licet Turrianis affinitate coniuncti , in Othonis partes transierant . Interea Otho ad Clementem qui Urbano vita functo successerat , proficiscitur : orat vt eius ope in sedem suam patriamque restituarur . Fauebant Othoni plerique cardinales , hortabanturque pontificem vt sacrosanctæ maiestatis iura in ipso principatus initio fortiter atque magnifice tueretur . Itaque Clemens grauib. literis Turrianos adhortatur , vt antistitem recipiant , abnuentes sacris interdicit : dirisque exactionibus adiectis ciuitatem inferorum penis deuouet . Ita clausis templis sacrorum expers populus de Turrianis conqueritur , Consternatusque eo piaculi metu à Napo religionis iure postulat , vt pertinaciæ suæ finem imponere velit , Aequum enim esse Othonem recipi postquam vti ciuis spectatæ probitatis nomine , à summo sacrorum principe præfulatu dignus esset existimatus . In eius ancipitis curæ deliberatione aliquandiu fatigatus Napus , vt religione tangi & populi precibus permoueri videretur , legatos Romam misit , vt pontificem magis ac magis auersum atque insensum Turriano nomini , explicatis eius contumaciæ rationibus mitigaret . Sed eos Clemens Christiana seueritate tanquam pollutos & execrabiles vrbis Romæ ingressu prohibet , præcipitque vt mature pontificii imperii finibus decedant . Ita legati Vrbe exclusi , continuo Neapolim ad Carolum perexêre , vt ab amico rege , atq. eo qui-

dem patrono & assertore pontificiæ libertatis opem implorarent. Carolus re cognita haud multum cunctatus Turrianorum causam suscepit, paucisque inde diebus Turriani rege deprecante simulq; legatos suos Romam mittente, recipiuntur in Urbem, statimque in senatum introducuntur, Regius primò legatus postulauit pro communi iure gentiũ vt Turriani, qui supplices ad dicendam causam venissent, æquis animis audirentur. Eos esse in fide atque amicitia sui regis, ad cuius dignitatem maxime pertineret socios tueri, vel ob id præcipue quod semper Caesaribus pontificio nomini infestissimis, hostes extiissent, regemque in primis pontificum iniurias vindicantem secuti, eius victorix participes esse voluissent, videti quoque procul à benignitate æquitateque sanctissimi omnium parentis, eos sacerdotiis atque opibus ornare, qui cum nefariis tyrannis consilia atque arma miscuerint, & tum maxime pacis & ocii tranquillitatem perturbare contenderent. Ipsos vero pontificiæ dignitatis defensores, & ob præstitam sortem fidelèmq; operam vel ampla præmia meritis hostiliter persequi, impositòq; ipsorum vrbi Antistite sæuo atque æterno hoste, ipsoq; duce exulum maxime factioso, exagitandos opprimendosque præbere. Orantis Galii Turriani legatus verba excepit, adeoque acerbe in causam Othonis est inuectus, vt quum vehementi & planè rabido ore modestiam omnem exueret, tanti confessus obliuisceretur, præsentisque Othonis famam maledictis atque inuisitatis criminationibus lacerando feruore intemperantis linguæ prouectus, magnam partem senatus sibi ac Turrianis auerteret. Ea omnia Otho antistes ex aduerso consurgens, moderata quidem, sed planè illustri & generosa oratione confutauit, repetiisq; aliè contentionum initis, ostendit Turrianos omnium præteritorum temporum tyrannos, astu, impietate sæuissiq; superasse. Quando Mediolanensium insigni beneficio in urbem asciti, & ex præclaro tuendæ plebis titulo summis honoribus honestati ipsum demum vrbis imperium imperitis hominibus deceptis, vt periuri ingratisque homines arripuissent. De sacerdotii autem ratione & de calamitate nobilitatis exulantis, deq; statu ipso deformatæ vrbis, ita acècurate grauièq; dilseruit, vt factò senatus decreto pontifex responderit seque primum cardinalem legatum in Cisalpinam Galliam missurum, vt ex eius auctoritate controuersia componerentur, Hominem ea virtute atq; industria vt breui rationem inuenturus sit, qua Othoni pariter ac Napocertis præscriptis legibus cauentur, atque ita futurum esse, vt Othone recepto, & de more diuini iuris dicundi facultate posito, ciuitati sacra redderentur. Nec multo post legatus Othonem redùcturus Mediolanum venit. atq; subinde est de compositione, ex formula Romani senatus, omniaq; pollicente se facturum Napo, & excolente omnibus officii ac largitionibus legatum, Ciuitas expiatur, nec tamen Otho recipitur, magnòque eius incommodo dum Napus nouas perficienda nego

negocio difficultates inferit, sensimque inde tempus extrahitur eluditurque legatus, Clementem morbus repentinus oppressit. Nunciata pontificis morte Turrianus vel ob id etiam voti compos est effectus, quod patres sæda dissensione in diuersa studia proclinantes, in comitio aliquot menses contenderant. Peropportune igitur Napus excluso summoq. Othone ad firmandas imperii vires conuersus, Rodolpho Cæsari legatos cum amplissimis donis in Germaniam misit, obrulitque vltro studium suum atq. opes ingredienti Italiam ad coronam Longobardici regni de more suscipiendam. His pollicitationibus lætatus Cæsar, Napum suo augustali iure præsidem, procuratorcmque in Lusubribus constituit, aliamque Germanorum equitum mirificam ad eum præsidii causa misit, cui Cassonus Napi filius iuuenis decore formæ & militari virtute conspicuus præficitur. Interim Othone in omnem occasionem excubante cardinales Theobaldum vicecomitem Placentinum, indito Gregorii decimi nomine pontificem creant, quum in infimi ordinis sacerdos, sed virtute insignis, nunquam de toga candida cogitasset. Magno quidem senatorum probro qui neminem è corpore suo in ea pertinaci contentione pontificatu dignum existimassent, nolentibusq. similes & casu quodam suffragiis ludentes, prohibitatem ex alio, eoque humili ordine quæsiuissent. Ad hunc Otho profectus, de reditu in patriam sedemque suam diu agitauit, adhæsique ei in Galliam ad concilium contendenti, quum ille & Urbani & Clementis acta se defensurum in ea sacerdotii causa prolixè polliceretur. Sed Napus tanto cum honore apparatusque pontificem Mediolani suscepit, tantaque liberalitate abeuntem in Galliam est profectus, vt pontifex eius sacerdotii controuersiam, non prius se cogniturum diceret, quàm peracto Lugduni concilio, in Italiam reuenteretur. Raimundumque subinde in gratiam Napi fratris totiusque Turrianæ domus Aquileiensem patriarcham creatit. Hic erat episcopus Comensis multa morum grauitate, sed profunda ambitione, & nefaria simulatione insignis, ab eo enim in id scelus tota familia conspirante, summisos percussores ferunt, qui Othonem Placentiæ in aula pontificis obseruantem, obseruatis vestigiis obruncarent: sed ille per seruum ex cauponariæ mulieris indicio, insidias subodoratus, noctu iter arripuit, Lugdunumque contendit. Refert Stephanardus Flamma qui eam historiam carmine conscripsit, Pontificem ipsum (quod vix credibile est) nefarii consilii conscium fuisse, quod fortasse pro falso esset omitendum, nisi & tum & postea quantum vita superuit, Othoni amicum planè hostilem, & quo lætalius noceret, insidiosis honestorum verborum coloribus conuelatum ostendisset. Ita bis Othone à gladiis Turrianorum, fortuna seruauit, semel in æde Ambrosiana dum Octauiano cardinali adesset, quæritantibus eum Turrianorum satellitibus, vsque ad latrinarum recessus iterum ad Placentiam. Peracto Lugduni

concilio & composita duorum Cæsarum controversia, decretoque no-
uarum copiarum supplemento ad instaurandum in Asia bellum, Gre-
gorius in Italiam est reuersus, comitante Othone qui spei optimæ ple-
nus ex præclara eius pollicitatione, diu exoptatum æquisimis pbsitu-
latis suis exitum expectabat. Sed pontifex iam planè Turrianæ factio-
nis effectus, Othonem occulte oderat tanquàm creditorem, & æqua
poscentem, palam tamen multo cum verborum honore veluti genti-
lem beniuolumque suum, vt bene speraret hortabatur. Adcurrerant
ad Othonem viri Patritii, amicorumque & affinium clientumque nu-
merus in dies apud eum augebatur. Quo illustri comitatu pontificis
aula frequentior atque ornatior reddebatur, nemòque iam exulum
erat, qui non plane speraret propensione studiòque pontificis Turria-
nos archiepiscopum esse recepturos. Iam enim Franciscus Septarianus
quem populum delegerat, vt Turrianorum potentiam authorita-
tèmq; minueret, tedio turbulentæ contentionis, sponte se abdicans
ad religiosi ocii quietem se contulerat. Cæterum Gregorius ab alpi-
bus descendens, Othoni nihil tale expectanti præcepit, vt Bugellæ Ver-
cellensis agri oppido subsisteret, ne eius aduentu ad urbem Mediola-
num ea omnia, quæ de compositione pacèque exulum prolixè tracta-
ta fuerant, noua Turrianorum suspitione aut iracundia turbarentur.
Paruit Otho extrema compulsus necessitate, in occulto gemens &
sæpe suspirans, nec tamen animum despondens. Paucis inde diebus
pontifex ipso patriarcha Raimundo ornatissimè lautissimeque exci-
piente Mediolanum ingreditur, festa fronde atque auleis conuestitæ
erant regiones. Napus & Franciscus qui honoris causa ab equis desi-
lierant, astantes freno pontificis equum deducebant, Umbella serica
denis hastis à Turriana iuuentute præferebatur. Quibus obsequiis
aliisq; muneribus pontifex haud dubie traductus in partes, & ab Otho-
ne diductus ita demum Mediolano excessit, vt cum multa præfatione
inanium verborum, æquisimam sibi videri Othonis causam dictita-
ret, sed eius controversiæ iudicium in aliud tempus esse differendum,
quod nequaquam è republica Christiana fore videretur, si Turriana-
rum rerum statum, reducto potenti æmulo perturbaret, quando ii po-
tentia virtuteque animi magnis regibus æquarentur, quis fœdere &
amicitiæ essent coniuncti. colerentque singulari officio ac pietate pon-
tificiæ maiestatis nomen, idque armis impigre defenderent, aduersus
Gibellinos, quorum inter principes, Otho præcipuus esse censeretur.
Res enim tum in Italia aduentu Caroli regis eò deductæ erant, detesta-
bili populorum omnium infania, vt cunctæ ciuitates diris factionibus
laborarent. Guelfi à pontificibus stabant quorum defensores erant
Galli, Germanis alteri studebant, qui Gibellini vocabantur. Hi ma-
gna ex parte nobiliores familias ad se pertraxerant, populares vero fa-
milix & plebs, nouiq; homines Romanorum pontificum iura tueban-
tur

rum . At patritii superiorum Cæsarum militiæ adscripti post emerita stipendia clari potentésq. euaserant, quum imperatorum benignitate prædiis, oppidis, portoriis, aquarúmque iuribus donarentur, speciosisque nominibus acceptis, aurati equites, Valuasores, Capitanei, & Comites appellarentur . His uti Cæsarum beneficiariis mos erat pro insigni Romanam aquilam gestare . Ingressi Italiam nouo Cæsari adesse, præstare operam militarem, nouósque honores perpetuis officiis promereri . Ita honestati priuilegiis & exempti ab communi foro iurisdicundi inferiores populi classes plebémq. ipsam seruilem in modum despectui atque ludibrio habere, & sæpe si iussa tarde facerent, contumeliis atque verberibus multare consueuerant . Et quo nihil acerbius videbatur, vigeat iniqua lex, haud dubie ad iniuriam populi promulgata . Qua lege si quis è plebe à patritio esset interfectus, paucis assibus ea capitis pœna solueretur . Hulus legis iniquitas aliquandiu tolerata, ad extremum plebis animos adeo vehementer exstimulauit, ut vi atque armis eam relcinderet, & nobiles ducibus Turrianis persequeretur . Nihil deinde medium aut æquabile plebs volebat, quum arma teneret, & vindicandas superiorum temporum iniurias arbitraretur, Frustra etiam patritiis priorem licentiam suam moderantibus . Ea enim impotenter dominari quàm ex æquo iniurias propulsare malebat . Ea contentio Turriano (vni supra docuimus) in ciuitate prætores & principes ac demum recrudescente intestino malo, belli duces & dominos fecit, tantaque demum fuit imperitiæ plebis insania, ut odio nobilitatis quam vrbe pepulerat, causa recuperandæ libertatis, nouæ demum & præduræ quidem seruitutis iugum, æquo animo perferret . Quum iam Turriani sublata publici consilii potestate, cuncta pacis et belli munia ad arbitrium suum reuocassent, & ut imperii opes validius confirmarent, in partes Caroli regis & pontificum concesserant, mutuisque fœderibus initis, in eam curam euigilabant, ut Germani Cæsares Italiæ finibus arcerentur, Gibellinos vbique perderent, infirmarentq. eorum vires qui à Cæsaribus opem implorarent . Per hunc modum Roma, Neapoli, Florentia, atq. Mediolano exacta proscripitiq. nobilitas errabat, consilii inops, percussa metu, attrita opibus . Ex aduerso autem pontificii imperii maiestas, percolente tuentq. Carolo, atq. adiuuantibus Turrianis autoritate viribusque florebat . Sed necesse erat sacrosanctos principes, qui uti omnium parentes Christiana professione ad componendam pacem mediis æquisimisque arbitri esse deberent, factiones sequi, & quod prope impium videri poterat, sese Guelpharum partium principes profiteri . His de causis Gregorius ut temporibus seruiret, præsentique ocio consulere, Othonis & totius nobilitatis obliuiscendum existimauit . Verum ad inanem iustitiæ speciem postulauit, ut archiepiscopatus iura, atque item oppidorum & agrorum redditus ad exilii solatium Othoni redderentur . Vix credibile

videri poterat Othionem, qui eximia Urbani liberalitate creatus præsul, singulariq. demum Clementis studio in repetenda dignitatis sede vsus fuisset, ab eo demum qui & gentilis esset, & amicissimus putaretur, deseri & eludi penitus hostilitérque traduci. Sed in Othone ea vis constantiæ virilis exactæq. prudentiæ erat, asperrimarum rerum vsu, & prouectæ iam ætatis cursu confirmata, vt tum maxime sperare inci peret, quum cæteri exules animum despondere viderentur. In summis enim egregie educati hominis dotibus reponebat, non frangi animo in aduersis, putare fortunam viuida virtute inferiorem eamq. contemnere, vt penitus instabilem, atque ideo quum auersa tam diu esset, non multo post in complexum commutata libidine redituram. In eo animi habitu quum aliquandiu ad Bugellam substitisset, intentusq. in omnes rerum nouarum motus, aliquam efferendi sese, & renouandi belli occasionem circumspicaret, Gregorius Aretii decessisse nunciatur. Nec mora ad eam famam patritia gens circumquaque ex infelicitate belli dissipata, ad Othionem coit, in communi consulitur, & quum duce militari atque opulento, qui afflictas res atque humi prostratas erigeret, maxime opus esset, Gothifredus Languscus deligitur. Hic erat natalium atque opum claritate apud Ticinenses facile princeps, gloriæ & imperii audus, & quo maxime placebat, Turriano nomini apprime infensus. Nemo enim de Cisalpina Gallia non suspectabat Napî opes, vt in immensum adauctas, coniunctasque Apulo regi, Romanoque pontifici, quodque finitimos terrere poterat, noui etiam Cæsaris amicitia atque præsidio confirmatas. Bergomum enim, Cremam, Comum, Laudémque Pompejam, Turriani certo iure in potestatem redegerant, iterque Ticinum & Abduam, atque in propinqua Rhetici alpibus Volturena valle, expugnatis & excisis nobilium arcibus, cuncta subegerant. Itaque Languscus amplissimis patritiorum pollicitationibus oneratus (eum enim Mediolani prætorem cum militari imperio, opimisq. stipendiis designabant) & suo fatali iudicio inductus, se partium ducem futurum profitetur. Euocat vndiq. veteranos & de Laumellino agro loricatas cohortes, sagittariosque item ex Liguria mercede condegit, ante omnia equitatu studet, vt Germanorum turmis resistat. Paucis diebus in eo apparatu consumptis, & sublati signis ad Verbanum lacum proficiscitur. Nullum fuit in ea præfectura oppidum, quod non statim aperiret portas, Erat enim in eo tractu vicecomitum familia admodum potens & illustris, & iam erat cunctis inuisa Turrianorum acerbitas, qui superiore bello, præda & cæde aduersariorum non contenti, etiam in ipsa tecta & segetes igne seuerant. Itaque Arona & Angleria statim recipiuntur. Otho ipse cum valida manu in Sepriensem regionem irrumpit, ea intercinctâ Ticino atque Olona amnibus ad Verbanum vsque vicis atque oppidis florens extenditur, ab oppidoque Seprio nomen ducit. Hoc Othoniani facile
expu

expugnant, & eo capto late vndique excursionses fiunt; magnusque timor finitissimis pagis incuitur. Tum vero Napis à federatis sociisque ciuitatibus auxilia parare equos militares mutuo acceptos, & à domestico stabulo fidis & fortibus amicis distribuere, vrbana legio nem ad Carrocii tutelam, ea seueritate atque eo ordine describere, vt octo Tribus, tot enim erant vrbis portæ, suffragio suo totidem quos maxime putarent acres & impigros, singularum cohortinum tribunos pronuntiarent, tribuni eligerent centuriones, ii vero eos qui pari delectu Decurias sacramento rogatas multa imposita ad vexillum vocarent. His celeriter administratis Cassonum filium cum Germanorum turmis præmittit, qui effuso & vaganti hosti occurrat, ac confestim vrbe cum Carroccio paludatus egreditur. Cura vrbana rerum Francisco fratri demandata. Is diligenter vrbem nouo præsidio muniuit, suspectos relegauit, dubiis obsides imperauit, circumscriptis etiam metu & pœna non nullos qui spiritu, gratia, opibus valebant. Interim Napis cum graui pedum agmine Angleriam ire pergens quartis castris ad Gualleram amnem peruenit, labitur is ex proximis vallibus in Verbanum, saxoso passim impeditoque alueo, & quum imbribus intumescit minime vadoso. Iam Gothifredus cognito hostium aduentu in aduersa ripa aciem direxerat, prouectusque equo vt cuncta oculis perlustraret, ineundi prælii occasionem expectabat, eo animo vt hostes vadum petris atque virgulis impeditum ingredientes, adoriretur. Non dubitauit Cassonus qui tribus ferme stadiis subsequenter cum pedestribus copiis patrem anteibat, Germanos per se pugnandi avidos cohortari atque incitare, vt contra hostes confertis turmis prouolarent. Erat in prima fronte præmio excirus à Cassono Antius Lauser; Germanorum dux, armis citissimisque conspicuus. Hunc insolenter traiecit alueo ante alios pugnam cientem, Languscus ipse pari alacritate concitato equo inuasit, hastaque transfixit. Quo strato Languscani clamore sublato victoriam ingeminant, tumultuarioque procursu in Germanos deferuntur. Fit acre in vado certamen humilium tum admodum profusente: Balistarii Ligures in densatos hostes sagittas excutiunt. Equites peditesque miscentur. Erat iam de Germanis magna ex parte vulneratis pars victoria, quum Languscus terrefacto equo in tenacem aluci voraginem abreptus, ab hostibus capitur. Neq. mora Germani commutata fortuna conglobantur. Languscani amissoduce animus concidit: Appropinquat Napis, totaque mole copiarum impressionem facit. Funduntur Othoniani viribus atque animis impares, insequitur fugientes recens equitatus, magna ex parte editur. Nobilium ala Theobaldo Vicecomite acriter depugnante aliquandiu restitit, & dum se in æquorem locum subducere properat circumuenta à Cassono cæditur. In ea receptus iniqui

rate Theobaldus ipse & cum eo viginti duo Patritii capiuntur. Ferunt Napum filii virtute lætantem præ gaudio lachrymas tenere nequiuisset. Quando ea victoria vnus horæ momento parta, magno timori summitque periculis & præduris laboribus finem attulisset. Franciscus Turrianus qui Mediolani ipso plebis Tribunatu superbus, & populi & libertatis defensor appellari volebat, quum rei feliciter gestæ nuncium accepisset, essetque rogatus sententiam de captiuis, crudelissime rescripsit; asserens cuncta simul Hydræ capita ense recidenda, ne renata venenum rursus effundant: Contra Cassonus generoso consilio in victoria nobili virtute parta, clementiæ laudem querens, ne supplicium de Patritiis iure belli captis sumeretur, obnixè deprecari. Sed Napus iampridem ex Emberræ sæuitia extra aciem patritio sanguine cruentatus, laudata sed elusa filii lenitate, in duriorum partem inclinavit, deposcentibus presertim Germanis truci cum fremitu, vt in vindictam interfecti eorum ducis, Gothifredus necaretur. Nec multo post Napus vt lege ageretur, dira voce pronunciauit, atque ita ad Galaratum oppidum duo & viginti insignes patritii, ante alios & Languscus dux ipse & Theobaldus, nefariorum hominum more, securi percutiuntur, & quod inuidiam adauxit ceruicibus tantorum Procerum, ad plaustrum ludibrio quodam appositis, atque ibi repetito sæpe idem, sæuisime detruncatis. Erat Theobaldus Andreoccio Othonis fratre genitus, sua virtute & specie corporis, sed multo magis felici prole clarissimus, reliquit enim Matthæum filium; qui postea ob virtutem, Magni cognomen adeptus, Imperium ab Othone acceptum cum admirabili laude in posteros propagauit. Id execrabile facinus non lege militari, sed immiani patrum rabie, nobilissimos quosque, & inter primos Languscæ familiæ proceres, aduersus Turrianos vehementissime concitauit, adeo vt non toto planè exacto triennii spatio, parem omnino cladem Turrianis, funesta admodum illata calamitate rependerint. Otho incestus vti domestico publicoque idus vulnere, à Seprio in Verceilensem refugit agrum, diu indignam Theobaldi necem lachrymis profecutus: toto autem tempore nunquam animo sese demittens, sed hylari vultu acceptæ cladis mœrorem semper occultans, graui oratione patritiis ostendebat, Deos immortales nefario Turrianorum scelere permotos occasionem renouandi feliciterque conficiendi belli proculdubio præbituros. Nec multi effluxere menses quum ad excitandos animos initium præbuit populus Comensis, acerbitate prætoris ad arma concitatus. Is erat Accursus Cutiæ, vir ingenio rapaci, factioso, & quod à liberis hominibus ferri non poterat, agresti quadam ferocia superbo: eum sibi in Prætorum suffecerat Napus, idque facile impetrarat pro amicissimo homine & Patritiis maxime in senso, in hoc etiam Comenses patrum obsequio

quio remuneratus, quum pariter Corradinum Lauizarium Vitana-
 rum partium principem, Mediolanensi prætura eodem tempore orna-
 set. In hunc auarè atque insolenter ius dicentem, quum forte iuueni-
 è Ruscona familia ad tribunal liberius locuro, manus iniiceret, Populus
 impetum fecit, fugarumque & in Prætorio obsessum cepit. Post id
 factum decuriones ad Napum scripsere, vt si Accursium incolumem
 & dimissum vellet, ipsis honesta permutatione Simon Locarnas remit-
 teretur. Hunc ciuili bello captum Turriani ad ignominiam & cru-
 ciatum, clatrata in cavea feræ bestie more concluserant, septimum-
 que iam annum tetto squallore et fæda illuue deformem ac miserum
 adseruabant. Erat Simon è Murialta familia Comi admodum nobili,
 quæ originem à Locarno Verbani lacus oppido deducebat, ob id à
 Corio, Merulaque scriptoribus, Locarnas appellatus, vir ingentis pro-
 fectio animi, & proceri robustique corporis, atque vtraque Fortuna
 sua clarus, sed iniuriæ vindicta maxime illustris. Visitur hodie Comi
 lapidatum eius sepulchrum superstante equestri imagine ad vestibulum
 Abundianæ Basilicæ. Porro Napus amicissimi hominis perieu-
 lo permotus, Simonem cavea eduxit, vt etiam contracto iam mor-
 bo non multo post, aliqua vitæ aut aëris intemperie moriturum, im-
 probante plurimum Francisco & prædicante Simonem suo astu vi-
 am aliquando reperiturum, qua diurni carceris contumeliam vl-
 cisceretur. Cæterum ea conditione Simon est eductus, vt iuraret
 nunquam se aduersus Turrianos arma laturum, sed eius iurisuran-
 di fidem, vt summa expressam necessitatem non multis inde diebus
 elusit, & quum inhumani carceris memoria animo deponendam
 minime existimaret, grauibus apud veteres amicos habitis consiliis
 ad Othonem est profectus. Eius viri aduentu erexit sese in nouam
 spem Otho, coiungere subinde patritiæ gentis reliquiæ, nam homi-
 nem per se diuitiis & clientelis validum, efferatoque animo studii sui
 vites omnes ad oppugnandos Turrianos effundentem magna exu-
 lum multitudo sequebatur. Apparebat enim Comenses Simone
 auctore in Patritiorum partes esse transituros, quando iam à Turri-
 anis ad singulare eius beneficium rebellassent. Dum arma, equi,
 militesque parantur apud Vercellas, Otho per speculatores didicit,
 castrum Seprium de quo toties pugnatum fuerat exiguo præsidio &
 nulla prope cura custodiri: nam toties deuictis profligatisque ho-
 stibus, Turriani, vt in nullo metu, alendi præfidiarii militis sum-
 prum, custodes vero excubiarum diligentiam & ipsi, remiserant.
 Itaque maturandum ratus Otho Ticinum traiecit, delatusque in-
 tempesta nocte ad portas; & oppidum & arcem cepit. Paucis in-
 de diebus aucto exercitu, totam eam regionem peruagatus finiti-
 mis Mediolano vicis magnam vt ex improviso hoste trepidatio-
 nem intulit. Ad eius rei gestæ nuncium Napus cum sua vetere

urbana legione, Cassonoque filio & Germanorum alis vrbe egredi-
 tur, cæteras auxiliares copias sublequi iubet. Cæterum dolore simul
 atque ira angebatur, quòd hostes tories superati cæsiq; adeo inso-
 lenter sese efferrent, nec superioris cladis exemplo, extrema supplicia
 formidarent. Sed in Othonem toto animo erat intentus, quem si ali-
 quo casu fortuna desereret, eo semel oppresso Patrios facile debel-
 lari, delerique posse iudicabar. Appropinquante Napo, celeriter ex
 belli ratione Othoniani ad signa reuertuntur. Iuxta oppidum Sepri-
 um castra muniunt, murum oppidi atq; item arcem præsidio firmant,
 eo consilio vt freti Sepriensium commearu, & tuti vallo, præferocis ho-
 stis imperum frustrentur. Quum aliquot diebus minutis præliis la-
 cessendo, leuem armaturam exercuissent, Napus è proximis castris
 ad oppugnandam arcem scalas & machinas protulit, instructaque le-
 gione, & equitatu in præditiis collocato, mœnibus successit, ratus se-
 potiturum arce; aut si Otho ferendæ opis causa castris egrederetur,
 æquo in loco iusta acie certaturum. Quum aliquot horis vtrinque
 acerrime certatum esset ad murum, comminutisque scalis, & multis
 vulneribus acceptis, Turriani decidentium lapidum, tignorum que
 pondera vix sustinerent, visa est Othoni occasio rei bene gerendæ,
 communicatoque consilio, cunctisque approbanibus, oppido & ca-
 stris in hostes erupit, tanto impetu vt pulsus & perturbatis primis, to-
 ta Mediolanensium legio in fugam verteretur, eaque vis repentini ti-
 moris apud fessos sauciosque & de arcis expugnatione desperantes fu-
 it, vt neque Napus neque Cassonus conturbato à fugientibus equira-
 tu, opem fusis atque perterritis afferre potuerint. In ea fuga Otho
 clementiæ nomen quærens, orabat suos vt a sanguine ciuium tempe-
 rarent. Sed haud facile continere frenareque eorum ferociam pote-
 rat, qui amicos propinquosque suos crudeliter extra aciem interfec-
 tos, vlcisci properabant. Conseruauit tamen multos, nam nisi ma-
 turius receptui cecinisset, quàm nox instaret, vsque ad castra sædæ fu-
 gæ & trepidationis plena, iratorum Patriorum gladii cum magna
 hostium cæde peruenissent. Agnouere Mediolanenses lenitatem An-
 tistitis sui. Sed Napus eius fugæ ignominiam animo minime ferens
 vbi perterritos confirmauit, cohortante Cassono, vt amissum decus
 celeritate atque audacia sarciretur, præcepit præfectis vt corpora at-
 que animos ad pugnam pararent statuisse enim intra paucas horas ho-
 stem nec opinantem, & ab recenti rerum successu incautum adoriri.
 Ita ea nocte insomnis Napus, in albescente cælo ad hostes contendit,
 tanta celeritate, vt Othoniani vix arma induere equosq; frenare potue-
 rint: dimicatum est aliquandiu advallum irrumpentevndiq; hoste & re-
 pugnantibus satis constanter qui pro custodia castrorum in fronte ex-
 cubabant, sed reliquas cohortes ægre sustinentes nec satis conglobatas
 ex transuerso Germani densatis cuneis facile peruperunt. Quo con-
 specto

Specto reliquis peditatus itemque equites effusi castris atque oppido ;
 protinus in fugam se coniecere . Ita prope sine vulnere perrupta & di-
 repta castra, plurimi capti, caesi pauci, ad eum fugae serdo euentu ut
 non facile apparet utrisnam Fortuna humanis corporis illudens, intra
 spatium septem horarum plus dedecoris aut militaris laudis attulisset .
 Otho praesente undique hoste inter tela volantia periculo elapsus,
 cum magna parte equitatus ex fuga Comum peruenit . Eum Comenses
 neq. intra urbem recipere neque ut diu in suburbanis aedificiis subsisteret,
 pati voluerunt ; ne Turrianus victor, à quo iam plane defecerant,
 admoto exercitu per causam persequendi hostis, ipso rum agros euastaret .
 Praebuere tamen benigne & largiter comectum, atque item sarcinaria
 iumenta, & peritos itinerum duces, quorum fideli opera usus Otho,
 ad septimum lapidem, Luragum Castellum primo petiit, atque inde
 profectus superato Lugani lacu, ad Zornigium Subalpinum pagum
 contendit, in eo loco admodum tuto & syluestri, aliquot dierum quiete
 recreatus, ad amicos literas dedit, ut de sua salute receptoque certiores
 redderentur . Sed non multo post inopia & egestate compulsus deflexit
 ad Canobium insigne & opulentum in ripa Verbanum oppidum . Ibi
 Otho admirabili facundia sua usus oppidanos claudentes primo
 portas mox bidui tantum moram fesso agmini concedentes adeo
 appositè feliciterque permulsi, ut representata hostium suorum
 crudelitate, in amicitiam eos suam serduque pertraxerit . Nec multo
 post coiuere rursus Patritii exules serme omnes : nam ubi fama
 perlaturum est Othonem benigne amicèque acceptum, Canobii
 constitisse; vnusquisq. vel inermis vel seminudus ex fuga atque
 ab hostium castris ad eum contendebat . Nam Turriani captiuos
 contenti spoliis statim dimiserant, ne qui felicitate in paranda
 victoria praestitissent, humanitate vinci viderentur . Affuit &
 Simon Locarnas inusitato tramitum flexu ex fuga seruatus, agi-
 tatum que subinde est de renouando bello & maiore quidem spe,
 maioreque apparatu, ad eum ut vix credibile videatur Othonem
 tantos gessisse spiritus neque vnquam tot aduersis calibus succubuisse ;
 qui iam quinque es bello victus, tot propinquis & clientibus
 seruitia hostium amissis, summaque pecuniae & rerum omnium
 inopia circumuentus, neque ipse conquisceret, neque hostes ocio
 frui diuque victoriis latari pateretur . Erat enim iam plane
 quinque & sexaginta natus annos, sed viridi admodum
 viuacique senecta, atque aduersus omnem algoris aestusque
 contumeliam indomita . Sed fatale ei erat Fortunam vel im-
 probè semper ceptis illudentem, patientia & magnitudine animi
 superare, exercereque se perenni vigilia iis cogitationibus atque
 consiliis, quibus dignitatem & patriam recuperaret, & posteris
 cum insigni gloria late Imperium traderet . Inuenio apud ineptum
 quidem sed non in iucundum versibus rerum scriptorem, ab his
 familiis quae in Appennin

vi atque Alpium tractu nobilitate, diuitiisq. florebat, Othonem tem-
 perantia altitudineque ingenii & pietate venerabilem, benigne ac libe-
 raliter fuisse adiutum. Fuere inter ceteros Solarii, Rotarii, Malaspinae,
 Scarampi & Valpergae, qui in apparatus belli equos, arma, tela,
 quadrigas, commeatum omnis generis, vestem, pecuniam contulerunt.
 Apud generosas enim gentes quodam misericordiae genere animos
 permouebat, ea fortunae iniquitas, qua tot patritii diu extorres acer-
 bèque proscripti, ad luctuosam egestatem peruenerat, quando iam
 nihil eis vique quaque afflictis, praeter spem rubiginosaque arma supe-
 rerat. Nec de uere voluntarii milites ab Asta colonia, Taurino, Epor-
 redia, Augusta praetoria, Vercellis atque Nouaria. Guliermus quoque
 Montisferrati regulus in societatem certo foedere accitus est; quo duce
 superioribus annis Hispanorum aduentu, Othonem & Burrum cum
 Turrianis infeliciter dimicasse demonstratum est. Subegerat hic in
 Montisferrati regione complura oppida, Albam & Aquas Statiellas,
 & Alexandriam, postremoque Derthonam imperio suo adiecerat, po-
 tens aequae atque impiger habebatur, bella ex bellis libenter serebat,
 ut is qui apud eum erat exercitus, ex reliquiis Hispanorum (eorum
 enim aliquot in Itali a remanserant) & ex fortissimo quoque confectis
 perpetuis stipendiis aleretur. Comparatis autem copiis, terminatis-
 que consiliis, statuere ut Simon Locarnas naualibus praefectis copiis,
 Guliermus cum terrestri exercitu ad Verbanum progrediretur. Exor-
 narat classem validam Simon, totamque oram ad Othonis studia con-
 uertetat. Stabat à Turrianis Angleria, ad eam Otho & Simon deue-
 huntur, oppidani refugiente in arcem praesidio se dedunt: arx uti ex
 ruinis temere & negligenter refecta, quum machinas non perferret,
 certa pactioe recipitur: Tum vero ad Aronam naualibus terrestri-
 busque simul admotis copiis bellum transfertur. Arona & Angleria
 interiacente Verbano, qua Ticinus effunditur, Sextanae atque Abide-
 nae arcium in Helleponto similitudinem reddunt. Sed Arona sicuti
 nobilitate inferior, ita opportunitate loci, situsque munitione celebri-
 or existimatur. In ea oppugnanda quum aliquot dies contriuisset
 Guliermus agendis maioribus balistis quibus tecta introrsus lapidum
 cumulis proueret, & à classe Otho & Locarnas aedificatis more ma-
 ritimarum triremium in summitate mali amplioribus caueis, atque
 inde scorpionum ingentium verutis muri pinas defensoribus nuda-
 rent, praesidii milites & periculo suo & oppidanorum lachrymis per-
 moti, ea conditione deditionem fecerunt, ut nisi triduo opem ferret
 Turrianus, ipsi arcem atque oppidum relinquerent. Vix dum confectae
 erant deditionis tabulae, oblidescque recepti quum Cassonus Ticino
 superato, quadrato peditem agmine & praemisissis Germanis aduenta
 re nunciatur. Tum vero impigre aciem instruit Guliermus, à classe
 promptissimi propugnatores terrestribus copiis se coniungunt, edi-

torem occupant locum, frontemque maxime veterano atque armato milite firmant. Sed Cassionus coniectura iudicans validiores cohortes equitumque turmas in fronte fuisse constitutas, ex duabus Germanorum alis alteram in dextra coniunctam legioni consistere iubet, in qua Musca eius frater, & Andreas atque Hereccus parueles curabant; alteram ipse obliquo flexu in latus & terga hostium duxit: hæc in lixas ignobilesque manipulos inuecta magnum tumultum ab tergo excitauit, ad eum ut Germani cædendo, sternendoque obuios in interi ora castrorum penetrarint, coactusque sit Guliermus nondum contra æta in fronte pugna, equitatum suum conuertere, opponereque Germanis, qui fœda strage cuncta compleuerant. Sed dum Germanorum audacia reprimitur, præliumque atrox in medio miscetur, tota acies respectare ac mox nutantibus vexillis circumagere sese trepidanter cepit. Non defuit occasione Cassionus, statimque iussit alteram alam, relicta legione in frontem procurrere, Ea vis irrupentium fuit ut priusquam Turriani pedites appropinquarent, Guliermus ancipiti acie circumuentus funderetur, atque vniuersi terga darent, ex fugientibus complures, classis peropportune adpulsa littori excepit minoreque ob id cæde Turrianus victoria est potitus, quod pedestres copiarum tardius appropinquantes in vacua castra impetum fecerant, prædam autem quæ alioqui exigua non erat nobilitauit Guliermi tentorium Maurisiano opere acupictum, cum instrumento militari admodum luculento, quo olim à socero Hispaniæ rege donatus fuerat.

At Guliermus pertumpens cum equitatu Ticinum iter intendit; Otho & Simon diuersis itineribus cum reliquis profligati exercitus, hic Comum, ille Nouariam se receperunt. Rebellarant (ut diximus) à Turrianis Comenses Accursio Cutica prætor, Simoneque recepto, neque tamen ad patritios defecerant, medios enim se gerere, & neutris studere malebant, quàm Turrianos iam plane victores, grauioribus iniuriis atque offensionibus aduersum se concitare: & magno pere Turriani fauebat Vitana factio, quæ iam pridem Philippo opem ferente Rufconam armis deuictam principatu deiecerat. Vbi igitur Simon aduenit concionando passim, cepit Othonem & patritios prius moribus ciuium obnixè commendare, uti indigne pulsos domo, proscriptosque & crudelissimè à plebeiis hominibus diuexatos. Quem inquit exitum consiliis nostris expectamus postequem defecimus? nisi ut aut acerbè bellum geramus aut insolentissimo Tyranno seruiamus, & ab his trucidemur, qui maioribus nostris patria expulsis restata huius urbis & mœnia in cineres redegerunt? Concordia nunc maxime opus est Ciues, ut libertatem cum dignitate tueamur. Otho supplex, & Patricia gens orant, ut nostra ope in patriam reducantur; ad id vires abunde supersunt, ut omnia mature atque feliciter confici posse speremus, dum Turrianus debellatum putat, & solutus metu

victoria sua superbe latatur. Erat Simon vehementi eloquentia, & ea quidem authoritati atque opibus æquali, ipsaque carceris calamitate clarior euaserat, cuius indignitas, multorum animos ita permouerat, vt Turriani non mediocri inuidia deflagrarent. Eo modo Comenses tumultuario studio & subita quadam acclamatione, Othoni, patriiisque adhærendum decernunt, sed ne statim per Decuriones decretum scriberetur, ambo vrbis Consules obstitere, Henricus scilicet Aduocatus, & Gaspar Ficanus Vitanz principes factionis.

His sese opposuit Ioannes vrbis episcopus, qui Othonem studiose ad modum colebat, patriorumque exulum causam insigni pietate ardo reque suscipiendam arbitrabatur. Ita tumultu exorto diuisus in duas factiones Populus, arma corripuit, mediaque in vrbe atrociter est dimicatum. Lucærus Rusca & Simon; aduersarios è foro multis illatis vulneribus in Pratorianas ardes compulerunt, continuatoque certamine, Pratorio atque vrbe, captis consulibus eiecerunt. Nec multo post constituta ad arbitrium Republica & excisis Vitanorum ruribus, Otho è Nouaria publicis literis est euocatus. Is primus dies Othoni è tantis calamitatibus felix illuxit, nam ab eo dehinc die, vt rerum scriptores referunt fortuna Turrianis nusquam aridens eos è tanto fastigio continenter detraxit. Exceptus est Otho à Ioanne Comensi episcopo, Singularem cum honore, priuataque eius pecunia ad exornandas copias est adiutus. Cæterum Lucærus & Simon conquisitis vndique equitibus, atque item sagittariis & scutatis cohortibus è Verbanò & Lario, Luganoque & Belitiona, armataque etiam in primis Comensium iuuentute iustum prope exercitum coegere.

Interea Otho exulesque Patrii ad se Comum acciuere Ricardum Languscum Laumelli Comitem, virum bello acerrimum & Turrianis ex Gothifredi fratris nece, vehementer inensum. Adduxerat is veteranam cataphractorum alam, ex his qui sub fratre meruerant, statimque ei omnium copiarum Imperium magno assensu delatum est. His comparatis Otho concionatus ad Comenses, gratias cunctis eorum ordinibus humaniter egit, quod liberali & egregia voluntate defendendas ipsius iniurias opportune suscepissent, militaremque operam promptissimis animis prestarent, aduersus Turrianos impios execrabilesque homines, atque ob id toties à summis Pontificibus inferorum poenis cruciatibusque deuotos, cuius studii immortalisque beneficii memoriam, nunquam esset è memoria deleturus. Ioannes vrbis episcopus ad hæc totius Populi nomine respondit ea mente Comenses eius optimæ causæ studio adductos sumpsisse arma, vt proficiscentem ad patriam sacratamque sedem suam, eductis vexillis sequerentur, fierentque eius victoriæ socii atque participes, quam Dii iustitiz defensores vltioresque nefariæ tyrannidis aduersus impios & iniquos homines pollicerentur. Proinde læto animo in hostes contederet,

deret, ipsos enim si bellum extraheretur, societatis inita fidem atque amicitiam constantissime seruaturus. Nec multo post Otho profectus ad Liciniforum posuit castra. Ea vrbs quondam insignis & nota Ptolemæi temporibus, in minores abiit pagos, dilapso, vti videre est, Eupyli piscoso lacu, in cuius ripa peramœnæ fertilitatis Liciniforum adiacebat, eius regionis tractum corrupto vocabulo Incini plebem vocant; asserunt non nulli ex vehementi terræ motu Eupylum cæco hiatu terræ hausstum subsedisse, profundioribusque inæqualis aluei locis, reliquisse exiguos quinque lacus è quibus Lamber amnis emittitur. Eius regionis incolæ Othonianos latris animis exceperunt. At Napus vbi nunciatum est Othonem à Comensibus receptum vehementique Simonis & Rufconorum studio adiutum, instaurare bellum; dixisse fertur ad conuiuas superbo sæuoque ore quum è mensa discederet, paruo vt arbitror, labore nostro, magnum certe negotium agasonibus nostris asseremus. sunt enim nobis horum manibus & exules, & ipsi rebelles infidique Comenses, latronum more laqueis puniendi, atque ita properantius atque turbidius quàm soleret, veluti rapiente fato, in hostem Porta Iouia copias eduxit. Pridie enim Cassonum fatali errore præmiserat cum Germanis equitibus, qui Canturium quinto ab vrbe Como lapide, opportunum oppidum præoccuparet, ne eo ad excursiones faciendas hostis potiretur, & vt inde ipse proximos Comensium agros euastaret. Posuere vitiferis in collibus urbem Canturiges antiquissimi populi, auctore Strabone, sed ea de mum mutante cuncta æuo consensescens, in oppidum abiit. Turrianorum hic erat ordo, præcedebat Pontius Amatus prætor cum legione vrba & mercenariis equitibus; ipse Napus relicto ad vrbs custodiam Oldrado Tangentio insequentis anni prætor designato, propinquos omnes amicosque & familiares citato & disuncto agmine secum trahebat. Eodem die quo Cassonum Canturium est profectus, Othoniani ad Caracam nobilem olim urbem supra Lambrum deflexere, ea Ptolemæo nota, hodie deserta vltimis literis, antiquum nomen retinet. Quum ibi de inferendo bello à ducibus in consilio sententiæ dicerentur, è Decimo vico sacerdos quidam pernici equa deuectus ad Othonem peruenit. Erat enim Decimi præclarum Othonis nomen, nam ab adolescentia sacris initiatus, summum in eo pago sacerdotium à pontifice impetrarat, vnde postea, & in æde maxima Mediolani, & in diui Ambrosii templo canonicas dignitates fuerat consecutus. Is sacerdos Othoni nunciauit, Mediolanensium copias cum prætoribus, ipsosque Turrianos principes, sub occasum Solis Decimum peruenisse, cuncta ibi militari strepitu compleri, & tumultuosius atque acerbius quàm pro sociorum consuetudine milites, tecta, cubilia, stabula, pulsatis hospitibus, eiecctisque iumentis occupare, nec adesse Germanos qui pridie ad Canturium præcessissent, proinde Turrianos

ea nocte posse deleri, si improuifus confecto per noctem itinere difperfos atque fopitos adoriretur. Hoc nuncio maxime letatus Otho, Dii inquit qui à Decimo dignitatis initia præbuerunt, non inani procul dubio loci omine promiffam nobis de hostibus victoriam dabunt: at que ita tota re ad confilium delata, fingulari omnium alacritate decernitur, non pretermittendam rei gerendæ occasionem, & eo quidem ardentius atque audacius, quòd & antea per exploratores de Caffoni confilio atque itinere certius cognouerant. Nihil enim æque metuebant quàm aperto in campo manus conferere cum Germanis equitibus, quorum vim atque impetum duce præfertim Caffono, iam tribus in præliis ferre nequiuiffent. Otho, vt à cædibus impollutas feruaret manus, Ricardo Langufco copiarum Imperium dedit, fuperinduitque fibi lintheam ftolam, facerdotali habitu multis ftriatam rugis, præferrique fibi iuffit argenteam crucem veluti pacato itinere, Sacri Imperii fui fedem aditurus. Magno demum filentio de fecunda vigilia Ricardus cafta mouit, tribusque fermè horis ad Serenium vicum eft peruentum: inde præmiffi fpeculatum expediti equites, ducebant agricolis, non multo poft renunciauère apud hoftes, vt in ipfo conticinio accidit, cuncta quieta nocturnique filentii plena, confpici tantum femiextinctorum ignium fulgorem, nec exaudiri caftorum fremitum, ita vt nec ad ipfos quidem pagi aditus frequentium vigilum ftationes efle iudicarent. His diligenter exploratis, & inflructis ordinibus priufquam diluceferet, in confpectum oppidi fe dedere, oppreffis aliquot excubantium. Id fine facibus iter, & filenti quidem Luna confecerant, ne ab alta sacræ turris fpecula, patentibus in campis vaga lumina cerneretur. Eo inopinato hoftium aduentu exterritus Napus, vix fpatium habuit ad induenda arma: Tubarum tamē clangore, & pulfu tympanorum cuncti excitantur. Pontius Prætor legionem nondum plane inflructam in apertiore locum educit, equites aggregantur, magnis clamoribus pugna committitur: pugnabat in hac parte Langufcus admirabili virtute, interfectoque Pontio prætore, ftatisque vexillis, legionem cum multa cæde pepulerat, quum altero egreffu & anguftiore quidem via prouectus in aciem Napus irrumpentibus Comenfibus occurrit, vt eum Fortuna Simoni infenfiffimo hofti obiiicere videretur. Eo in loco fuma contentione aliquandiu dimicatum, quum Turriani proceres in prima acie, de Imperio, de vita, fortunisque omnibus dimicarent. Ex aduerfo autem Simon & Lufterius Rufca incitati efferatique diurno inimicæ gentis odio, in aduerfos velano impetu deferrentur. Inalbefcente iam cælo Andreottus Turrianus interficitur, Francifcus qui hofti equi frenum comprehendere aufo, dextram ingenti gladio detruncarat, multosque huc & illuc concitato equo vulnerarat, cuspide in inguen coniecta confoditur, Napus ipfe equo deturbatus quum in purpura

rea trabea cœnoso in loco voluaretur à Ruscono milite capitur, ser-
uaturque ægre ab irati Langufci gladio, deprecante Othone, & tre-
pidum perhumano sermone consolante. Capiuntur quoque in ea
aduersi prælii fuga summæ spei adolefcentes Conradus cognomento
Musca & Guido Turriani, hic Francisco, ille Napo genitus erat. Qui
bus aliquot post annos carcere eductis, paterni Imperii decus Fortu-
na restituit, Itemque Hereccus superioris Pagani ex Hermano prone-
pos, Lombardusque eius patruus, & Cauerna pater Pagani iunioris
Patriarchæ Aquileiensis & Napi germanus frater. Hos omnes Simon
atque Lucterius, tanquàm peculiari ipsorum sorte Comensiumque
militum felici virtute superatos & captos Comum deducendos cura-
uère, vt in Baradelli arce custodirentur. Ea est ædificata in monte excel-
sa Turre insignis à Luithprando Longobardorum rege ante octingen-
tos annos ædificata, vt late speculam in subiectos campos ad tutelam
vrbis præberet. Ferunt Simonem, quod eius animi ferociam victo-
ria mitigasset, non aliter insultasse Napo quàm vt diceret, Non repo-
scam à te sanguinem & opes Nape, postquam Dii me voti compotem
fecerunt, sed æquo iure pœnam Talionis, experieris enim tantum,
quale cruciatus & contumeliæ sit genus, in cauea ferarum more cus-
todiri. Et vir certe sapiens & egregie fortis inter paucos numerabe-
ris, si ea quæ ego diu miser & non semper infelix tuli pari patientia fe-
res. Napus constanti animo sabrefactam cancellatis trabibus caueam
intrans, nihil pro se, sed tantum pro Guidone & Musca deprecari, se
meritas pœnas luere: Eos vero qui vitæ innocentia nihil durius me-
rerentur humaniter custodirent. Non caruit scribendi legendique
solatio Napus, Cæterum adeo acerbe custoditus est, vt ei neque cul-
telli neque forfices concederentur, quibus sibi mortem consciscere
posset, vnde illi ad deformitatem prælongi vngues, promissa cæsaries,
& illuue turpis barba prouenerant. Reliqui, & ante alios Musca &
Guido decori iuuenes, cum Lucterii generosi viri humanitate, tum
pacati iam Simonis indulgentia, liberalius adseruati. Otho memora-
bili potitus victoria, ante omnia apud duces militesque grauiter atque
humaniter egit, vt moderate victoria vterentur, cædi vindictæque finem
imponerent; spoliis contenti essent captiuosque dimitterent. Agen-
das pure Diis immortalibus gratias, quod toties bello profligati, atq;
omnibus exilii, fugæ, atque egestatis oppressi malis, septies acie vi-
ctores hostes tantisque subnixos opibus, ad internitionem eorum no-
minis, vnus horæ momento debellassent: Remisere impetum patri-
tij condidereque extemplo gladios, commouerat enim generosos
quorundam animos, Francisci cadauer lutulento in solo sæde pro-
culcatum, cuius etiam caput gregarius miles ob fratris necem, deci-
sum trunco, hastæque præfixum victoribus pariter & captiuis ostenta-
bat. Fuerat Franciscus Napo. fratre seuior & asperior, vt pote qui

nutantem in consilio Nāpum ad fumendum de captiuis Theobaldo-
 que preferim supplicium, vehementibus literis impulisset, semper-
 que acerbissime grassatus in nobiles ciues, plebem satis superque sua
 temeritate concitatum ad audenda facinora intemperanter accendisset.
 Tum vero Oldradus prætor clade Mediolani nunciata, aduoca-
 re in consilium ciues, plebem ad arma vocare. At ciuium optimus
 quisque eius imperia contemnere, de pace & de concordia plurimum
 loqui, in virtute pietateque Othonis antistitis spem reponere, propte-
 reaq. sanandæ ciuitatis & parandæ quietis occasionem diuinitus obla-
 tam arbitrari, postquam vniuersi ferè proceres Turriani qui renoua-
 re bellum possent, aut in acie essent cæsi, aut in fuga capti, ad manus
 hostium peruissent. Quibus rebus Oldradus valde conterritus,
 ac sibi timens, in prætorium se recepit. Interim Cassonus de aduer-
 so prælio certior factus è Canturio Mediolanum peruenit, ratus aut
 patrem aut patrum, aut certe reliquos familiæ principes ex fuga in
 urbem se recepisse. Sed ibi de suorum calamitate certior factus, non
 deferit sese, & quum non statim admitteretur, refractis portis introdu-
 ctoque armato agmine in forum contendit. In eo tumultu suburba-
 ni incolæ Comensis portæ, postremos ex Cassonianis equiribus inua-
 serunt, ex his multi vulnerati exutique armis & equis disugerunt.
 Porro Cassonus urbem percurrrens & veteres amicos plebemque pre-
 fertim ad arma euocans, & crebro libertatem se aduersus veteres ty-
 rannos defensurum répromittens, quum nemo commoueretur despe-
 ratis rebus Romana porta se proripuit, adeo enim ex euentu eius pu-
 gnæ, apud omnes populi classes, veteris studii & fauoris ardor terri-
 tis mentibus exciderat, vt nemo vel egregie factiosus in medium pro-
 diret, qui proferre vexillum auderet aut Turriani Imperii nomen se
 defensurum profiteretur. Hinc videre licuit quantam rectum animo-
 rumque mutationem aduersæ pugnæ casus attulerit, adeo vt facile iu-
 dicari possit, in toto tuendi Principatus negotio, nihil omnino esse
 populari præsidio incertius aut inanius. Cassonus continenti cursu,
 Laudam Pompeiam peruenit: vbi quum minime reciperetur, Cremonam
 atque inde Parmam ad veteres amicos confugit. Eodem die Me-
 diolanenses ad Othonem legatos miserunt, qui omnia amica pacata
 que ingressuro urbem pollicerentur. Ita haud multo post insigni pot-
 pa in speciem triumphi Mediolani receptus, cunctos qui aduersarum
 partium fuerant metu liberauit, habuitque orationem ciuili clemen-
 tia & Christiana pietate plenissimam, pacatisque omnium animis re-
 spública ad eius nutum constituta est. Creantur quoque, Prætor qui-
 dem Ricardus Languscus; & Magister equitum Simon Locarnas; quo-
 rum illustri virtute se victoria potitum Otho gratisimo animo prædi-
 cabat. Dedicauit subinde aram in templo maximo Diuæ Agneri
 quam in prælio vouerat, addiditque agros in alimenta sacerdotum;

qui

qui quotannis eius diei memoriam celebrarent. Idque adhuc in verbis Mediolanensi Imperio contributis, Prætores Decurionesque ad tubarum cantum instauratis sacris religiose repetere, post ducentos & sexaginta annos videmus. Pugnarum est duodecimo Calendæ Februarii anno à Nativitate Christi Millesimo & Ducentesimo septuagesimo septimo. Eius vero summæ victoriæ historiam Otho pingendam curavit in Angleriana arce, regio sumptu ab se ædificata, extant que adhuc in maximo testudinatoque conclavi incorruptæ præliorum cum veris ducum vultibus imagines, Latinis elogiis passim singulare rum argumenta indicantibus, quanquam Musca Turrianus postea victor, recenti calce, maculare potius quam obliterare eius infauitæ historiæ memoriam contenderit. Auxit eius diei lætitiæ Bonacosa Burræ partus, ea enim nocte qua ad Decimum pugnaturus fuerat, Magno Marthæo filium peperit, cui et Galli cantum Galeacio nomen inditum ferunt. Hic est qui postea omnes eius sæculi principes & duces, magnitudine animi liberalitate atque Imperatoria laude superavit. His confectis rebus, Otho ad expugnandam montis Orphanæ arcem copias misit, in quam Turrianorum reliquiæ confugerant, vexabantque inde diurnis nocturnisque decursionibus sociorum agros. Ea arx ad tertium à Como lapidem imposita est monti qui ob id Orphanus appellatur, quod undique discretus atque abiunctus à cæteris ab ima planitie molli fastigio in nemorosam cautiorem metam adsurgit, insidetque vix militari ad Coxie torrentis vallem, qua iter est ad Liciiniferum. Hæc quum machinis capi non posset, operibus circumvallata, sexto demum mense fame domita est. Deseruit in muros Otho, sed non planè totam diruit, ita ut Guido è carcere elapsus, rerumque potitus, eam post viginti annos facile restituerit. Eversa montis Orphanæ arce Turriani finibus excessere, & veteres eorum clientes, quum Othonis clementiæ salutem minime committendam iudicarent, in Cremonensi, Parmensi que agro, & in Venetia ad Aquileiam familiæ præteritis aggregabantur. Tum vero Otho à belli studiis ad pacis civilisque administrationis munia conversus; ciues de se bene meritos locupletare, omnibus Iustitiæ atque humanitatis officiis novas amicitias parare, Procurare res divinas; singularique moderatione principis simul sacri que pastoris officia implere. Quum in his rebus esset occupatus, renarum est repente bellum initio à Laudensibus exorto; nam Othone mirum in modum Vistarinis fauente, qui uti diximus Principatu pulsi redierant, æmuli eorum, quum nemipem ciuem dominatu potiri, pati vellent, ad se Cassonum & Gothifredum atque item Raimundum ab Aquileia cum magnis copiis acciuerant, indeque auxiliis Cremonensium & Parmensium aduerti in agros Mediolanensium se se effuderunt. Cassonus multis expugnatis dereptisque oppidis

Tritio & demum Vaprio in Ripa Abduæ occupatis Lambrum traiecit, conflixitque collatis signis cum Mediolanensi legione & vrbano equitatu, qui cum Carroccio temere vsq. ad sanctum Donatum Romana porta processerant. In hac pugna Cassonus paucis cæsis, supra viginti septem spectatæ nobilitatis centuriones cepit, & in his Murium Sorefinam, Gasparem Vicecomitem, & Antiossam Vercellinum, & præterea magnum numerum peditum atque equitum. Quidam auctores sunt Othonem cum expedita manu ad Casianum vsq. processisse in Ripa Abduæ situm, vt primis hostium incurribus occurreret, maioreque conspecto hostium exercitu, refugisse ad Gorgonciolæ vicum, superuentuque hostium, non aliter seruatam quàm munitione sacræ turris, in quam nemini cognitus ascenderat. At Cassonus eius pugnæ successu elatus per suburbana ad Ticinensem portam adequitauit, terroremque ostentatis copiis ad fossas vndiq. circumtulit. Tum vero Otho in tam graui periculo mira vsus constantia, fidis cohortibus portas firmare, prætores in foro cum signis militaribus excubare, suspectos ciues apud se habere, eoque vultu cuncta administrare, vt in multa dissimulatione pauoris, excellens fortitudo & providentia singularis eminere viderentur. Nec multo post Cassonus nemine ex veteribus amicis, vt sperauerat, ad se concurrente retro vertit agmen transfessusque Abduam ad oppugnandum Bregnum contendit. Discessu hostis Otho recreatus, nihil potius aut expeditius existimauit, quàm è Monteferrato Guliermum veterem socium & militari laude florentem euocare, quo duce vim hostis acerrimi propulsaret, & insigni apparatu conatuque egregio bellum conficeret. Nec ita multo post Guliermus accepta ingenti pecunia Mediolanum venit, statimq. liberali stipendio ad quinque annos Mediolanensem, Othonianarumque partium aduersus Turcianos eorumq. socios, Imperator deligitur. Nec mora cum eo prætores Antonius Languseus Ticinensis, & Lucetius Rusca Comensis, exercitum instruunt, Carroccium educunt: Duo autem prætores erant, quòd coarctat Otho Prætoræ tempus vt pluribus honorem impartiretur, eoque beneficio plures ciuitates atq. familiaritas sibi conciliaret; nam qui annuus fuerat Magistratus, semeltris effectus est, ea lege, vt qui designatus esset prætor, dignitatis insignibus vteretur, sed exclusus iurisdictione, bello tantum collegæ operam nauaret. Cæterum promotis castris, ad Vaprium restitio inire peruentum est: habebat id oppidum cum arce trauciendi fluminis opportunitatem. Itaq. arx magnis vt inq. viribus oppugnata defensaq. est, bellumq. protractum, ita vt nihil præter vastationem agrorum incendiaq. villarum, memorabile gereretur. Verum Guliermus noui consilii rationem susceperat, vt refecto ad Ticinum ponte, vltra Abduam bellum transferret. Erat in castris Otho, et ab alia parte Raimundus Turrianus, ab his vti decuit à sacratis viris Bergomates legati impulsu ab optimis vtriusq.

utriusque partis ciuibus impetrarunt vt de pace liceret loqui eoq. res interpositis aliquot dierum induciis, deducta est, vt deposito metu, sa-
 militate vtrinq. milites amicos & propinquos conuenirent, adeo
 vt vna castra ex duobus facta viderentur. Sed quum à multis ex illu-
 stri ordine Mediolanensium, Turrianos milites saluari studiosiusque
 appellari Guliermus conspiceret, inuectus equo in commeantium tur-
 bam ferrea claua minabundus, colloquia militum diremit, paulo post
 tamen Raimundus, Cassonus, & Gothifrédu Melenianum venire,
 affuitque ad conditum Guliermus cum Othonianis, in quibus erat
 Conradus Castellionus iureconsultus insignis, breuique disceptatore
 & arbitro Guliermo, pax his conditionibus dicta confectaue est,
 scilicet vt in summa Bripiana & Vapriana arces, ipsi Conrado & mer-
 catorum collegio custodiendæ traderentur; Agri porro paternæque
 possessiones, castella, domus Turrianis redderentur, loca tamen mu-
 nita, his ciuibus qui neque harum neque illarum partium censerentur
 custodienda relinquerent, potestasq. his esset, vt iuberet, habitare in
 agro Mediolanensi, vtq. vtrinq. captiui sine pretio dimitterentur. Ta-
 bulis rite confectis Turriani captiuos Guliermo ea conditione tradi-
 derunt, vt non prius soluerentur, quam ii qui in Baradelli arce erant, di-
 missi forent. Id vero facturos Comenses Lufterius & Simon pernega-
 bant, qui iure belli captos peculiareq. hostes suos ad alienum nutum
 et commodum minime dimissuri viderentur. Nihilo secius Guliermus
 quanquam id à Comensibus quod Turriani petebant non impetraret
 Mediolanenses captiuos omnes dimisit. Sed Otho cæteris pacis condi-
 tionibus non diu sterit, & sua sponte, & impulsu clarissimorum ciui-
 um, qui priuato quodam inito fœdere aduersus Turrianos conspira-
 rant. In his fuere Vicecomites ferme omnes, Soresinæ, Mandellii Pus-
 tula atq. item Cribelli. Ita Turrianis neq. redditæ res neq. restituti agri
 neq. permissus in patriam reditus, neq. captiui à Baradello custodia li-
 berati sunt, magna quidem cum Othonis inuidia qui securitatem Im-
 perii, fide et iure iurando, potiorè habuisse dicebatur, prouidebat enim
 amicos clienteq. suos, quibus Turrianorum bona dono dara fuerant
 ex lege & conditione pacis, omnibus victoriæ præmiis ad contumeli-
 am spoliari, quæ res ad conturbandas mulorum Fortunas, ab alienan-
 dosq. animos manifeste pertineret. Igitur Turriani à Guliermo atque
 Othone decepti, eo cum dolore animi latè finibus excesserunt, vt iniuri-
 am violatæ pacis ad ciuitates passim, regulosq. deferrent, ab his opem
 implorarent, socia & mercenaria arma pararent, quibus acceptas iniu-
 rias vlcisci & patriam repetere possent. Sub id tempus in Baradello mo-
 ritur Napis, fœda illuue & enatis subinde pediculis consumptus. Fue-
 rat in eo squalore & vitæ tedio, annum vnum menses septem & dies vi-
 ginti tres. Corius & Merula attractum pedibus & in sylua sepultum
 tradunt sed nos Triflano Calcho potius assentimur, qui Comensem

episcopum agenti animam astitisse scribit, collatisque Christiano more Sacramentis defunctum in ædicula Diui Nicolai pie honesteque tumulasse. Eundem vitæ exitum tulerunt Lombardus & Cauerna biennio post, ex morbo ægritudineque animi Napum secuti. Interea Raimundus ex Venetia, Foro iulio atque Histria & ex Carnis & semi Illyricis gentibus ad duo milia equitum, peditum quattuor millia sacerdotii opibus armauit, quibus Cassoni veteres Germanos & Parmensium, Cremonensiumque & Laudensium auxilia adiunxit. Accessere etiam plerique Mediolanenses qui Othoni principatum inuidebant, ægerrimeque ferebant Turrianorum iniuriam, & communem patriam fructu pacis & ocii fraudatam querebantur. Proptereaque sponte in exilium abierant, & Turrianorum signa secuti quantis maximè artibus poterant per affines & propinquos suos Othonis autoritatem in republica conuellebant. At Otho in eam curam experrectus ex fidissimo & fortissimo genere militum exercitum parare, à sociis ciuitatibus auxilia accire, & veluti in supremo conatu supremaque spe conficiendi belli omnem armorum apparatus ingentemque pecuniam proferre. Cunctabatur autem Guliermus paruis atque insidiosis artibus, nec adduci poterat, vt rebus celeriter administratis in hostem copias educeret, vt pote qui pericula augeri, confirmari hostium vires, terreri magis ac magis Othonem magnopere cupiebat, vt operam suam ampliore pretio, periculo & necessitate circumuentis vendicaret. Erat quidem Guliermus animo ingenti & in omni bellico munere prorsus intrepido, sed auri atque Imperii fœda cupiditate corrupto. Adduxerat enim Mediolanum superiore anno Beatricem vxorem quæ mirifico apparatu atque insigni liberalitate suscepta ornataque regalibus donis ab Othone, atque ab Decurionibus, & demum introducta in nobilium domos, admirari laudatiam, magnitudinem atque opulentiam vrbis; inuidere fortunæ Othonis, & demum Hispana cupiditate id Imperium affectare cœpit. Hæc quum impense laudaret apud virum. Quin tu inquit si vir es, hac vrbe potiri non contendis? Pater certe meus tibi non deerit, si pro te potius quam pro aliis imperitis, belli peritissimus pugnare decreueris. In hanc spem Guliermus ab inani & cæca vt plerumque accidit ambitione, facile prolapsus, in Hispaniam enauigarat, vbi communicatis cum rege consiliis, quum voti cupiditatisque suæ Fortunam tentare decreuisset, galeatos amplius trecentos equites, & leuem armaturam equitum & peditum in naues sustulit, & in Italiam est reuersus. His de causis Otho profunda prudentia & solerti ingenio probe agnoscens quantis animi recessibus Guliermi consilia conderentur, nihil antiquius aut validius habuit quam parum synceri ducis animum amplis pecuniæ muneribus expugnare: sed Matthæus Vicecomes iam plane bello & pace spectatis operibus magnus, dies mora extrahentem iocabundus incitabat.

incitabat . An, inquit , Gulierme illam vim bellici vigoris qua vna lau-
 de maxime flores , hac infami cunctatione amittes ? vt & tu & nos te
 cum militaris nominis dignitate spoliemur , Conuenere iam vndiq. au-
 xilia tantaq. nobis adfunt copiar , vt hoc tempus quod tibi segniter de-
 perit , morari de hoste victoriam videatur . Aduenerant iam Simon
 aduocatus à Vercellis , à Nouaria Guliermus Brusatus , Antonius Lan-
 guscus à Ticino , & Lucretius Rufca , Simonque Locarnas è Como ; qui
 suarum ciuitatum magni roboris auxilia adduxerant . Itaque Gulier-
 mus compressa ægritudine animi nec minus accepto auro quàm pu-
 dore deuictus Carroccium eduxit , & ad Vaprium , vbi hostes constite-
 rant , contendit . Fuere in eius exercitu , vt aliqui authores scribunt , ad
 triginta milia peditum , et sex milia equitum , in queis supra duo milia
 cataphractorum equitum censebantur . Inuasit Cassonum insolitus pa-
 uor tanto conspecto exercitu , ita vt ei semper antea intrepido atq. pu-
 gnaci , expediendi consilii vis omnis excideret . Non putarat enim Me-
 diolanenses publica Carroccii signa aduersum se aded celeriter eductu-
 ros , remque sibi tantum fore cum Guliermo Othonianisq. clientibus
 bona victoriæ spe plenus existimarat . Appropinquante itaq. hoste in id
 discrimen erat deductus , vt si ultra amnem se recipere exercitumque
 seruare vellet , id nedum commode , sed ne sine ingenti quidem pertur-
 batione , summoq. periculo facere posset : elinquebatur vt audacter ir-
 rumpendo iniqui certaminis aleam subiret , aut se ad oppidum circum-
 uallari obsideriq. pateretur , quod quum indecorum ac miserum fore
 iudicaret , vt dignum erat fortissimo duce , rotiesque victore , instructa
 acie conflixit , ediditq. supremo virtutis conatu egregium facinus . Nam
 quum vndiq. circumuenta acie à tanta hostium multitudine caderet-
 tur , Germanos equites cohortatus , vt honesta nec inuoluta morte con-
 ciderent , conglobato cuneo ad Guliermi vexillum prostratis Hispanis
 penetravit , occisoq. signifero illud arripiens discerpit , atq. ibi demum
 interclusus à legione , interfectusque est . Tum vero Turriana acies vn-
 dique pulsa trucidataque ad flumen se conuertit . Ibi quum pleriq. na-
 tando metu mortis , mortem non timerent , magna ex parte summersi
 sunt . Perit & in vado Gothifredus Turrianus Cauernæ filius , deleta-
 que sunt penitus Raimundi auxilia ; ipse enim Laudi Pompeiæ substite-
 rat : Cremonensium vero & Laudensium duces capti . Pugnatum est
 ad Vaprium septimo Calendas Iunias anno Quarto à Decumana vi-
 ctoria , quæ sicuti Principatum Othoni dederat , ita hæc eum sublato
 vndique metu confirmavit . Honestatus est Cassonus sepulchro non
 ignobili , quod adhuc extra Vaprium in ædícula conspicitur ; retinetq.
 adhuc proximus ager eius prælii memoriam ; quum ab Incolis Turria-
 næ cladis nomine vocitetur . Nec multo post Laudensibus bellum in-
 dictum , depopulatusq. est eorum agros Guliermus , tanta acerbitate
 vt Laudenses Villarum castellorumque vastatione perdomiti , de pace

legatos ad Othonem miserint. Inde Guliermus in Cremonenses duxit, multisque detrimentis illatis bellum aliquandiu est productum; nam Placentini, Parmenses, Mantuani, Regienses, Cremonensibus openi attulerant, ad extremum inter eos inita pax, & in centum annos proclamata, ea conditione ut captiui vtrunque dimitterentur, & Turriani, eorumque ex professo fautores his vrbibus exularent. Interea Comenses Guliermum in decem annos Imperatorem suum declararunt, concessaque est ei suprema potestas condendi atque antiquandi municipales leges, sed id vnum omnino est cautum, vt de captiuis Turriani qui in Baradelli arce erant ius omne Comensi populo relinquere, atque ita à Comensibus liberaliter susceptus, iuravit se populi Rusconarumque partium iussu, aduersus eorum hostes, vti res posceret, bellum egregia fide gesturum. Inde frequenti comitatu Mediolanum rediens, tot rerum secundo successu elatus, ad infama consilia reuerti, secreto hostilia moliri, & cogitare denuo cœpit, quibusnam artibus Othonis existimationem conuellere, circumuenire hominem iam plane senem, & denique vrbis Imperium posse inuadere. Homo ingenio procaci, auido, inexplebili, Reipublicæ accumulatis tot sumptibus grauis, inuisus esse omnibus cœperat, quum sibi arroganter ascriberet recentis prælii victoriam, & Othoni & ciuibus pacis ab se partæ beneficium obieceret, ob id inflatus atque superbius quàm antea se gerebat, vt non omnino dissimulante ad principatum aspirare videretur. Ante omnia Bosium Doariam veterem aduersæ factionis ducem, Cremonensiumq. tyrannum, in cuius tabernaculo Astiolinum expirasse docuimus, Soncino oppidi dominum Othone frustra reclamante constituit, vtque familiam illustrem atque opulentam Imperii vtiq. æmulam Othoni opponeret, Soresinas incitauit, vt sese efferrent, & his ciuibus æquarentur qui nobilitate parës, nec omnino virtute & diuitiis superiores libertatem opprimere nitentur. Postremo postulauit vt Ioanni Pogio ipsius familiari prætura conferretur; inde sibi gradum facere ad dominatum natiuans. Itaque Pogio prætoris duæ sunt exortæ factiones, magna pars ciuium Othoni fauebat, in altera erant Guliermus ipse & Pogius prætor atque item Soresina familia, & quanquam occulte Castellioni duce Guidone, cuius opera per id tempus auro corrupti custodes in carcere Baradellæ arcis Guldonem Turrianum eduxerant, Musca & Hereccus eripi nequiere. Ea res Othonem quidem grauissime pupugit, sed ferentes id iniquiore animo Comenses sibi à Mediolanensibus capitale iniuriam indigne fieri querebantur. In id graue salutis Imperii discrimen intellini hostis perfidia coniectus Otho, dissimulatione in præsens opus esse existimabat, adeo vt cuncta iniqua & immoderata petenti, perblando & familiari ore condonaret: Cæterum intensissime vigilabat vt consilia & progressus eius notaret, multa que pollicentur

do, amicos hosti detraheret, & sese à repentina vi domesticæ hostis tueretur. Interim Guliermus domestico bello in Montemferratum reuocatus Vercellas proficiscitur. Ita celeriter adhibitis in consilium amicorum fidelissimis, non deest occasione Otho, Quid faciendum sit Matthæum admonet, correptisque armis ipse equo prouectus ad prætorianas ædes contendit. Pogius domo magistratuque & vrbe excedere cogitur: Créatur nouus prætor Vbertus è Becharia familia, siue, vt ait Merula, Iacobus Summaripa Laudensis in reliquos scilicet menses vt coniectari lubet. Ita breui in tutiorem statum restituta Republica & depulso omni metu Iacobus & Carolus Sorsina in exilium aguntur, non nulli porro ex Terzaghis & Balbis qui cum Guliermo consilia miscuerant, extra decimum lapidem relegantur, & Sorsinarum domus quam illi ex ruinis Turrianarum ædium coniderant, incursum plebis solo æquatur. His confectis rebus Otho, vt sese aduersus vim acerrimi & potentis hostis confirmaret, in Germaniam ad Rudolphum Cæsarem legatos cum muneribus amplissimis misit, obuiantque ei amicitiam liberalemque operam venturo in Italiam ad recipiendam Romani Imperii coronam. Cæsar tamen Turrianam antea fauerat ex usu tamen rerum suarum cum Othone certo amicitia fœdere coniungi maluit, quam profligatarum partium quarum principes cæsi captique essent, inane nomen tueri. Atque Othonem missis ad eum amplissimis literis in clientelam fouendum ac tuendum recepit; misitque ad eum Germanos equites qui in speciem prætorianæ alæ, corporis custodiæ adessent. His de causis Guliermus, bellum quod parabat auertit in Derthonenses & Alexandrinos. Sed non multo post Turriani in spem renouandi belli, repetendæque patriæ sunt erecti, in ius à Comensibus exorto, qui quum veteres laxiores agrum terminos sibi reddi, vti antea ex auorum memoria possedissent à Mediolanensibus postularent, & ab his nequaquam pro iure fœderis & amicitiaè benignè responderetur, armata iuuentute agros Leucensium & Cluatensium expugnatis castellis occuparunt, finesque eos protulerunt victricibus armis, vti ex iure & æquo antea petierant. At Mediolani quum hæc essent nunciata, senatusque Comenses arroganter hostiliterque fecisse iudicasset, in eos numerosus exercitus est educus; cui præfuit Matthæus Magnus, a quo Comenses superati & castris extitit sunt, multisque cæsis, compluribus captis, onusti Comensium præda Mediolanenses domum redierunt. Hanc cladem grauissime tulit Comensis, quod in se atrocius quam in barbarum hostem; Mediolanenses gladium exercuissent, isque potissimum & dux & author cladis extitisset, qui paulo antè ciuitatis ipsorum Prætor & Imperator fuisset; cuius recentis beneficii memoriam vt superbus & sæuus, amisisse videretur. Itaque in eo dolore grauius decernitur, aduersus enim Vicecomites repente coniurant, vinculis exoluunt Muscam & He

reccum Turrianos, eos praturæ dignitate exornant, pecunia armifque instruunt, & bellum vehementibus animis in Matthæum & Othonem parant. Ad id etiam ipse Guliermus, eo Comensium decreto magnopere letatus, opes atque operam pollicebatur; cuius viri vim tanquam pugnacis, & ab recenti iniuria concitati, grauem & periculo sam Othoni futuram intelligebant. Eo modo Turriani iuuenes acerbo carcere post septimum annum & mensem vndecimum eduçti acre bellum & tum Othoni, & Matthæo deinde, eo pulso & in exilium acto, variis successibus intulerunt, quæ quoniam ductu Magni Matthæi gesta sunt, in eius vita aptius atque illustrius perscribentur. Iam enim in eum ab eximia virtute & rebus feliciter bello gestis, præclaris ducibus parem Otho senex, omnia humana iura contulerat, adeo vt vtrumque Magistratum vnus occuparet impletetque. Nam & gerebat bellum vt dux atque equitum Magister, & à tribunali prætorio patientissime ius dicebat, vt ipse omnium litium disceptator & iudex ex arbitrio iudicaret, & omnis subinde prouocatio tolleretur res grauium incommodo ad ferendas lites excogitata. Sed mirum in modum eius nomen atque potentiam adauxit Guliermi inexpectata calamitas, qui Turrianis Comensibusque coniunctus, iam Othoni graue bellum intulerat, atque id tum vehementiore studio reparaturus esse videbatur, quod & Guido Castellionus Turrianis adhæserat, vir inter primores consilio, clientelis, atque opibus insignis, erat is Guido nis Turriani qui à Baradello effugerat auunculus. Igitur Guliermus quum nefario scelere Derthonensem episcopum necasset, in manus Alexandrinorum ex insidiis captus deuenit, apud quos ferrata in cauea, atrocibus corporis atque animi tormentis ex cruciatus interit. Gratias igitur Otho Diis immortalibus agens, quod se votorum omnium compotem fecissent, vt iustam ab omni labore vacationem nactus, apud Claræ Vallis cœnobium religiosa quiete fruebatur, apprime confusus præcellenti prudentiæ virtuti que Matthæi Magni; hunc enim ipse à tenera ætate seuerè & diligenter educarat, institueratque his moribus, quibus in omni bellica vel civili actione ad certam laudem semper illustris tanto Imperio dignus esse videretur. Magnitudine quippe animi, patientia, humanitate, religioneque & domesticò splendore cunctos anteibat. Nemo ei corporis aut ingenii vigore par erat, altitudine vero consilii, facundia, & oris atque habitus dignitate antiquis heroibus æquabatur. Nec eo quisquam prole felicior fuit. In quinque enim eius filiis Otho ipse peracri iudicio, miram certamque indolem ad propagandum Imperium quasi diuinans prouidebat; & iam ex his Galeacius & Marcus cui Balatroni cognomen fuit, ad militarem ætatem peruenerant, & in Iohanne atque Luchino optimorum principum indoles elucebat. Postremus Matthæi liberorum Stephanus fuit cæteris prole quam vita felicior, quum ad hunc filium, ne potesque,

potestque, & qui nouissime imperarunt pronepotes recta serie respiciant. Eo modo quum ad Claram Vallem amcenissimis in hortis Otho tuendæ valetudini operam daret, frequentique comitatu insignium philosophorum, & sacratorum virorum oblectaretur, sæpe de diuinis humanisque rebus iucundissime disputans, senio potius quàm morbo confectus è vita discessit, Augusto mense, eius anni qui fuit à partu Virginis nonagesimus quintus, supra mille & ducentos. Impleuerat septimum & octogesimum annum, nullis paulo molestioribus morbis obnoxius, ita vt mihi proculdubio omnium Principum longe felicissimus decessisse videatur. Vsq̃ue eo enim paucis concesso fati munere vixit, vt summa gloria plenus, quod ambitiosa cupidaque mortalitas maxime optat posteritati suæ latissimus inter-
fuisse videa-
tur.

Tumulatus est in templo maximo ad maiorem aram marmoreo sepulchro, in cuius fronte hæc carmina leguntur.

*Inchyus ille pater patria lux, gloria patrum,
Fulgor iustitia, fidei basis, arca sophia,
Largitor venæ, portus pietatis egenis,
Intrepidus pastor, quem moles nulla laborum
Ardua deuicit, populo lætura quietem.
Ille pius princeps, & presul amabilis, in quem
Alti virtutum splendor conuenerat omnis;
Quo Mediolanum radiabat lampade iuncta,
Totaque fulgebat regio; nunc pallas adempto;
Clara vicecomitum proles venerabilis Otho
Oh dolor, oh vultus, cinis est hoc marmore factus.
Christe pater vitæ requiescat spiritus in te.
Annis vndenis, ter senis, terque diebus
Presuis ecclesia pastor bonus Ambrosiana,
Mille ducenteno quinto, noniesque deceno,
Quarto hic Augusti bi liquit gaudia mundi.*

NEMO si fortunæ ludos spectare lubet, certiore vtriusque Sortis merito **MAGNI** cognomen adeptus est, quàm hic ipse **MATTHAEVS** Vicecomes, cuius imagini ad veram oris effigiem ductæ, insignes etiam excelsi animi dotes breui Elogio expressas appendimus. Nec titulus, uti reor, vel summæ virtutis atque potentia Regibus insolens & grauis huic ad inuidiam cesserit, quum illi superiores Alexander Pompeius & Carolus, tanquam humanæ virtutis modum supergressi inter Heroes referantur. Hic vero intra Patriæ fines parta laude contentus, id tulerit, quod ciues post inuidiam morte extinctam, præclara etiam hostium confessione detulerunt. Natus est Masino, in pago ad Verbanum lacum, eo forte insigni die quo Federicus secundus, dirus Italiæ Cæsar, à filio Manfredo rege coniecta in os stragula veste suffocatus interiit. Tradunt autem non insulsi annalium scriptores, armenta eius vici sponte soluta proripientiaq. se magno tumultu è stabulis domum, in qua Anastasia mater infantem noctu enitebatur, inusitato mugitu edito quasi salutate, adeo ut experræcta tota vicinia puerperæ magnus timor incuteretur. Sed id Theobaldus pater pro latissimo ostento accepit, gratulatus vel ob id uxori felicem partum, quòd miræ magnitudinis infantem ad ingentis spei fortunam edidisse videretur. Erat Anastasia Vberti Pirouani nobilis atque optimi Mediolanensium Antistitis ex fratre neptis. Hæc puerum rara inter matronas charitate propriis vberibus aluit, adultumq. vsque adeo diligenti & plane virili cura honestissimis moribus instituit, ut Otho nescio quid egregium & vere magnum in pueri indole se conspiciere fateretur. Cæterum Mathæus iam plane vir quanquàm impubes, oratus patre viro fortissimo, ærum nosique exilii Othoni patruo comes, ita corpus pariter atque animum exercuit, ut vtrunque viriliter aduersus rerum omnium contumelias indomitum, inuisumque voluptatibus præstaret, & duris atque asperis gaudere, nec aduersis vnquàm frangi, nec secundis efferi videretur, quòd nihil vnquàm aut demissum aut insolens ore gestuque eius excideret, præaltaque semper atque ardua ad imperium & gloriam intentus agitaret. Summum adeo decus in clementia & moderatone reponebat, quibus virtutibus Turrianos omnino caruisset ideoque celeriter excidisse principatu, prædicare erat solitus, odat enim gladios extra aciem cruentos, quum in neminem Turriani sanguinis, vel nunquàm paternæ cædis oblitus, sæuierit, neminemque ex infen-

.ffimis hostibus bello captis occiderit uti videre licuit, quum omnes
 ferè aduersarum partium summi duces atque ei capitali odio inimicif
 sumi mira perpetuè victoriæ felicitate in potestatem eius deuenissent.
 In his fuere Simon Aduocatus, Goliernus Brusarus, Philippus Lan
 guscus, Antonius Fistraga, Albertus Scotus, qui Vercellis, Noua
 rriæ, Ticini, Laudi Pompeiæ, & Placentiæ Gibellini nominis hostes
 tyrannidem exercebant. Ad hanc quoque generosi & clementis ani
 mi laudem, moderati nomen addiderat; quum in omni bellicarum
 & ciuiliu reru actione, cupiditatum excessus fugeret, & nusquam
 timore aut superbia præpeditus, cuncta consilia certis temperantiæ fi
 nibus terminaret, & id quidem eo diligentius, quod vel in speciem
 religiose pius existimari veller. Sed ei inter seua arma nato atque edu
 cato nihil potius vnquam fuit, quam augere factionis opes ad uersari
 os persequi, & late imperium profetre etiam si id non facile sine cædi
 bus atque incendiis patretur. Plura tamen se rectis consiliis & oc
 culca largitione, quam vi & cruenta manu confecisse, & plura denique
 auro, quam ferro feliciter expugnasse diserebat, ut scilicet prodigis
 atque ad inanem sumptum facile effulis & natura pugnacissimis filio
 rum ingeniis, viles frenos imponeret. Henricum iam Cæsaris fratrem
 ab inimicis aduersum se à Germania in Brixianum agrum cum ingen
 tibus copiis euocatum multo auro aggressus auerterat; parique felici
 tate Philippum Valesum qui postea Galliarum regnum tenuit, pontificis
 impulsu formidolosum exercitum ad Vercellas adducentem, multis
 legationum artificijs, magnis denique muneribus peruicerat, ut ami
 cus quam hostis esse mallet, in Galliamque rediret, quum Galeacius
 filius pugnae quam pacis auidior viginti peditum & septem galeato
 rum equitum milibus transiuro hosti obiectis, quin prælii aleam subi
 ret, paternis monitis ægerrime paruisset. Impetavit Mathæus ab
 Orthonis morte septem annos, nouem in exilio tolerauit, quum mali
 gnitate propinquorum & subita nobilitatis conspiratione atque Alber
 ti Scoti perfidia circumuentus, ut inuidiæ cederet, Mediolano exces
 sisset. Sed eum post patriam frustra armis sæpe repetitam deformis
 exilij incommoda constantissime tolerantem, nec vnquam desponden
 tem animum, in spem non dubiam erexit Henrici Cæsaris aduentus.
 Fatali tum insania Turriani inter se disidere cœperant, & Guido, pa
 trueli Muschæ morte extincto succedens, consanguineis & ciuibus
 vsque adeo, superbia intolerandus euaserat, ut Muschæ liberos, ad
 quos paterni auitiq. imperij hereditas redibat, custodia traderet. His
 cognitis Mathæus agresti habitu auisq. iuuenibus Astam ad Cæsa
 rem contendit, vbi Cassonus Turrianus Mediolanensis Antistes cum
 Napino fratre, atque item principes Guelpharum partium conuen
 rant. Quis crederet sexagennarium senem, venerabili canitie, & ma
 le recto frontis honore, ipsoque præsertim arduæ cervicis habitu con

spicuum, sed pedibus iter habentem, tot insidiantium oculos fallere potuisse? Proiecto ad pedes & ex iure & æquo opem imploranti, admiratus facundiam & oris decus Cæsar, spem dedit ut reduceretur, atque id egregia fide præstitit, Philippo Langusco, Antonioque Firsirga qui aderant atroci oculo intuentibus, acerbæque voce eum totius pacis & quietis turbatorem appellantis. Sed Mathæus frequentem concursu, liberalique studio veterum amicorum & clientium, qui prodeuntem ornatisimo comitatu deducebant, iam pristinae fortunæ suæ persimilis, pacificatore Cæsare cum Turrianis fœdus percussit, his legibus, ut beneficio Cæsaris reducti in patriam antiquæ libertati restitutam æquo iure viuerent, & paternis bonis, civili actione partis, vtraque factio poriretur. Nec multo post Henricus Mediolanum venit, eique obuiam egressus Guido cum insigni ordinum omnium pompa, & ab equo desiliens, Cæsarem salutauit, sed vultu non occulta bile perturbato, quoddam Germani equites Turrianum vexillum signifero vi extortum, solo afflixerant, indignari quoddam aliud insigne quam Romana Aquila præfente Cæsare præferretur. Cæsar eum humaniter alleuans & equum conscendere iubens, renidenti ore, Guido inquit non li contra stimulum calcitrare, atque ira mediis inter Mathæum & Guidonem urbem intravit, Guidone de Principatu plane desperante, quum aspectu tanti hostis qui dextrum Cæsaris latus tegebat, & propinquorum qui aderant rebellionem conterritus, omnem vim expediti consilii penitus amisisset. Cæterum Henrico de more coronato atrox in urbe tumultus incertum casu an fraude extortus est, quum populus arma caperet, excitique ad arma Germani, fora & compita cohortibus & turmis occuparent, & Galeacius cum globo equitum discurrrens, & veteres clientes ad arma vocans, Germanos ut nihil timerent hortaretur. Sed ea vis armatæ Plebis, quum nec causa nec author tanti motus extaret, repente versa est in Turrianos nihil tale timentes, momentoque temporis eorum domus expugnatæ direptæque sunt. Guido equum nactus ægre profugit, Callonus Antistes per hortos vix ereptus est: Reliqui Turrianæ factionis inter se dissidentes, eandem improvisi mali fortunam tulerunt. Iam prope reum patrati facinoris apud iratum Cæsarem rumor Mathæum fecerat, nisi senem quietum pacata familia domi epulum parantem Prætoriani Cæsaris inuenissent, ipseque digressus ad Cæsarem falsò credita multiplici testimonio diluisset. Relegauit tamen eum Cæsar Ticinum ut de ea re certius cognosceret, & Turrianis per summum populi scelus omni honore omnique laura suppellectile spoliatis, æqui iudicis officium præstare uideretur. Sed ea disceptatio hunc habuit exitum ut Mathæus singulari Cæsaris studio Mediolani præficeretur. Henricum enim ut Romam ire pergeret, Cæsariani nominis studiosi in Etruria, frequentibus literis euocabant, & ipse quantum Guelphis fiden-

dum

dum foret, præclare intelligens certo fidelique præsidio factionis opes confirmandas arbitrabatur. Itaque Matthæus summa potius potestate iterum decem annis imperauit, quo spatio aliquot subactæ vrbes, capti hostium principes, Turrianorumque opes attrita deletaq; fuit. Ipse domi ab inueterata prudentia consilio pollens, & foris filiorum ductu (si enim clarissimi duces euaserant) multis præliis victor ad consumatam gloriæ laudem peruenerat, ita prorsus ut iure Magni pariter atque felicitis nomen mereretur. Sed qui longa infracti animi patientia rerum omnium difficultates egregie supererat, inuidiam veræ virtutis comitem superare non potuit. Præcipui enim amicorum gloriæ eius splendore offensi ab eo desciuerant, quum Robertus Neapolitanus rex Guelpharum partium suscepta causa in Liguriam venisset, Bertrandusque Vasco cardinalis, pontificius legatus, Matthæum diris persequeretur. In eam nanque vnam curam animos intenderant, ut comminuta Cæsarum auctoritate Guelphos tot aduersis præliis profligatos contra Gibellinos erigerent, Matthæusque in primis tanquam maxime validus aduersarum partium Imperator, dominatu pelleretur. Dimicant superioribus annis in Etruria ad campum Aldinum semel, iterum ad Arbiam flumen, nouissime autem ad montem Catinum Guelphi cum Gibellinis funesto illis euentu, quo prælio Roberti regis frater fuerat interfectus, & Luchini Matthæi filii paternorum auxiliorum ducis mira indoles enituerat, ipseque demum Robertus à Marco Matthæi filio pro Spinulis atque Auriis exulibus depugnante Genuæ obsessus & misere circumvallatus, in multo rerum discrimine multum dignitatis amiserat. Quibus de causis acerbissimo consensu bellum atrox Matthæo parabatur. Ipse porro Bertrandus constato iam ingenti exercitu, & receptis ad se Turrianorum proceribus diuini iuris tela contorquens Matthæum tanquam impietatis reum æternis inferorum cruciatibus deuouit, & Mediolanensibus eo nomine Sacra ademit, ut populum diro piaculo consternatum in aurorem tantæ labis concitaret. Nec legatum ea res sefellit, nam hæc emissâ tela aliquanto grauiore mole quam promoti ad portas ingentes exercitus, hostibus inciderunt. Clausis itaque templorum foribus expers sacrorum populus duodecim legatos ad Bertrandum decreuit, ut expiationem accuratis precibus impetraret. Sed in eo delecta deindustria plures fuere Matthæo insensi & ante alios ex amicis veteribus, effecti noui hostes, atque ideo acerbiores maximeque pestilentes, Leodisius vicecomes patruelis, & Franciscus Garbagnatus, quo auctore Matthæus in amicitiam Cæsaris fuerat receptus, & Simon Cribellus numerosa familia potens, vir atrox & inquietus, propterea alienati quod minime paria ingentibus meritis præmia retulissent. Ad hoc superbos animos naturaque pronos ad leuitatem atque perfidiam, inuidia alienæ felicitatis, inuaserat,

vt petinque ferrent, quòd non iam secus atque ex merito sperauissent, ipsis Matthæi filiis dignitate atque opibus æquarentur. Verum Matthæo alioqui moderato tardanteque senecture parum expedire liberali, præcipua cura inerat, liberos eximie virtutis duces amicis & propinquis omnibus anteferre, augere diuitiis, ac bellicis honoribus honestare, quum cæteris propinquis & amicis proximas spes maturæ liberalitatis relinquendas existimaret. Itaq. legati à Beltrando redeuntes, referunt, nihil à viro acri iracundo & validis copiis instructo impetrari potuisse, nisi Matthæus ob conceptam hæresim aqua & igni interdidus vrbe pelletetur. eo pulso ciuitatem expiatam fore, & creatis Decurionibus qui æquo iure gubernent, ad pristinæ libertatis decus deletis factionum odiis, continuo redituram. Nec mora inconditæ Plebis fremitus auditur, pacem atq. concordiam postulantis, & coniu-rati ad augendum tumultum idoneos homines subornant, qui specie religionis inducti exclament, non esse omnibus propter vnum deuotum caput æternas pœnas apud inferos subeundas. His vocibus Matthæus perpetuisq. inimicorum insidiis circumuentus ad consilium summæ prudentiæ, quod ei supremum & ad salutem expeditum fuit, exemplo decurrit, vt à Galeacio filio qui tum Placentiæ imperabat, licet ab se ex emulatione Marci Fratris alienato opem imploraret, nec differt ille vir impiger de summo rerum periculo certior factus, quin statim coactis veteranis equitibus ad patrem aduolat. Eius aduentu inimici maxime perterrentur, dubii deprauatiq. ad antiquam fidem redeunt, confirmantur clientium animi: Duodecim etiam legati occupante metu recti primo latebris, mox intempesta nocte elapsi vrbe diffugiunt. Nam Galeacius bellici vigoris plenus nobiliq. facundia insignis, vt erat propter memoriam editorum toties ludorum, & torius Regiæ magnificentiæ populo carus populariq. humanitate percelebris, aduocata passim concione, ciuium prope omniùm studia, quæ forte nutabant, ad se conuertat: quum præclare doceret vnam eam esse mentem Pontificis atq. Roberti Regis, vt Guelpho nomini latum stabileq. Imperium in Italia oppressis Gibellinis adstruerent, quod facile consequi possent, si Turrianos viros crudeles implacabiliq. odio omnibus iratos in urbem reducerent. Confirmatis eo modo ciuium animis, accitisq. vndiq. veteranis militibus, sedatoq. tumultu Matthæus duorum & septuaginta annorum senex, vt administrando bello viribus impar, & vt plerunq. accidit in concursu asperrimarum rerum mente perturbatus, sed virtuti filiorum plurimum fidens, Principatu sponte se abdicat, Galeacioq. militaris Imperii vexillum tradit, deduciq. se ad templum maximum iubet. Inustam enim sibi viri conrumeliæ insolens, & egregie pius hæresis notam ferre non poterat, Ita vt ad aram aduocatis sacerdotibus Christianæ fidei symbolum præclara voce recitaret, Testareturq. inreiu-rando sibi immerenti sacra eripi, quòd nusquam à sacrosancto dogmate disce-

discessisset, iridemq; Dei maximi vltoris numen inuocabat, postquam inquisita factiosi legati sententia condemnatus patria excedere cogeretur. Sequenti porrò die Moguntiacum, quod hodie Mодоctia dicitur, ad diui Ioannis Baptistæ templum, ob memoriam Longobardicæ pietatis venerabile & à se multis donariis exornatum contendit, ibique eadem professus in febrem incidit. Accurrerunt illico filii quum ad Crescentiacum cœnobiũ lectica deferretur, id enim templum triginta ferè stadiis Mediolano distat. Suprema autem morientis verba ad circumstantes quinque liberos hæc fuerunt. STABIT incolume vobis carissimi atque optimi filii, hoc Imperium quod relinquo, si concordibus animis cum virtute tum fortuna vestra vtimini, si verò dissederitis omnis quamlibet eximia vestra virtus frustra erit, & à vobis ad hostes illico fortuna transfugiet. Nec eius prædictioni tanquam veri vatis euentus defuit, vti mox dicitur. Exinde quum omnibus manaret lachrymæ, integris quidem sensibus, sed collabente ceruice, supremum osculum liberis dedit, moxque inter amplexus eorum expirauit, eique tot superstites liberi (vti maxime optarat) oculos clausere. Defunctum autem secreto ignobilique in locum tumularunt celata etiam aliquandiu morte, ne cadauer in aduersa forte belli fortuna, sæui legati contumeliis esse obnoxium. Sed destinata iustis funeris pompa, & toto vel operosi se pulchri honore facile carere potuit, qui publico consensu illud perenne lateque diffusum decus excelsa virtute meruerat.

Tumulo eius hoc carmen affixum est.

*Matthæus factus merito cognomine Magnus
Tempore iam belli summus quàm tempore pacis
Mortuus est, & nullum habuit sublime sepulchrum
Clandere nanque illum non marmora sufficiebant
Sed nunc propterea cellus est tota sepulchrum
Et totum voluit Matthæi fama per orbem.*

GALEACIVS Matthæo Magno genitus, nouum
 id nomen quod postea manauit ad posteros pri-
 mius familia intulit, à matre Burra ioco indi-
 tum, quum ea sorte in multo Gallorum cantu
 enixà puerum apertis oculis alte vagientem Gal-
 lacium appellasset, idque arridentes ancillæ se-
 pe repeterent, nec abnueret pater tanquàm ab-
 aue Martia militari augurio iucunde accepto id
 que præsertim insigni euentu, fortuna comprobante, quod ea nocte
 puerum nasci contigisset, qua felici prælio ad Decimum interfectis
 aut captis Turrianæ familiæ proceribus ab Othone parta est ea insignis
 victoria, quæ & principatus initium fuit. Nec verò sine vllis delictis
 educatus puer augurii fidem sefellit, quum singulari vigilantia gene-
 roso spiritu, atque indomito vigore pugnacis animi, superbum & fe-
 rocem gallum æmularetur, & conspicua quædam alludentis naturæ
 dona, hos mores adornarent. multo quippe rubore suffusa facies, fla-
 grantes oculi, suberispa & fulua cæsaries, & lato in pectore erecta cer-
 uix maximi futuri ducis spectiem reddebant. Ipse porro vel plane puer
 tanta equorum atque armorum cupiditate erat incensus, vt aliquanto
 maturius quàm ætas ferre posset, thoracatus, galeatusque ludicra cer-
 tamina equestresque ludos inter puberes agitaret, querereturque admi-
 rante Othone tanquàm par obeundis militiæ laboribus, quòd ad huc
 neque patris castra, nec hostium aciem uidisset. Ab hac indole nouum
 quotidie maturæ virtutis specimen præbens, per omnes bellici mune-
 ris ordines pluribus aditis superatisque periculis decurrit, sic vt in-
 dies ab insigni aliquo facinore laude cumulatus, patri pariter ac militi
 carior euaderet. Facile enim accidit impigro iuueni vt multis expedi-
 tionibus exereretur, quòd ea tempestate nullum bello vacuum, aut
 ab hoste propinquo ociosum tempus esset, vigentibus odiis inter fa-
 ctiosas ciuitates atque ob id rediuiuis Turrianorum studiis quibus
 Guelpharum partium duces nitebantur. Cæterum ei ad præstra cor-
 tendenti quum sæpe egregii militis & strenui equitum Præfecti no-
 men tulisset, summus honos militaris Imperii decrat, cui rei fortuna
 mature ianuam aperuit. Quum enim ex prætura Nouariam obtine-
 ret, repentina Guelphorum coniuratione, expulsus, summa celerita-
 te coacto exercitu aduersarios profligauit, confugientesque Morta-
 riam, magna vi expugnato oppido penitus deleuit, tanto terrore hosti-
 bus illato, vt Matthæo patre dux acrior atque felicior crederetur.
 Nec multo post patre Alberti Scoti perfidia patria eiecto, eandem ex-

lii fortunam secutus in maxima pericula se coniecit, quum senem iniu-
cto animo irrita arma circumferentem, minime deferendum arbitrare-
tur. Sed patre demum fractis opibus animum despondente, in vlti-
riorem Galliam transiuit, fortemque operam aduersus Britannos na-
uans, Carolo Philippi Regis patri, militari baltheo ab eo donatus
est, quod est equestris dignitatis insigne maxime decorum, vbi spe-
ctato insigni aliquo in acie facinore Imperatoris iudicio paratur. Inde
autem in Italiam reuersus eo bello quo Pelagura cardinalis oppugna-
ta Ferraria Aetstini Actii opes contuderat, multis inuilitate virtutis
operibus editis vehementer inclaruit. Constat enim vno praelio per-
multas horas crescentibus vtrinque subsidiis sepius instaurato, tres
equos acerrime depugnanti fuisse suffossos, eumque postremo cum
vexilliferum adacto per inguen microne ab ephippio deturbasset, in
sibiisse in equum sessore vacuum, atque ita imperu factu; perproptaque
aduersa acie ad suos cum suo tum alieno eruore oblitum rediisse: cum
ta enim pericula, vt inde claresceret præsertim extorris atque exul au-
dacissime contemnebat. Erat etiam Actio summa propinquitate con-
iunctus, vt vel hinc ostendenda virtutis studio vehementer accendere-
tur: nam Beatricem eius sororem in matrimonio habebat, suscepe-
ratque ex ea biennio ante filium qui de nomine auunculi Actius sum-
ma postea virtutis Princeps; appellatus est. Hæc Beatrix præstanti
quidem forma, sed nouem annis Galeacio maior antea nupserat Nino
Pisano Galluræ in Sardinia Regulo, antiqua stirpe, & multis diuitiis
claro, ex eoque genitam nubilem puellam Mediolanum adduxerat,
vt ludis nuptialibus interesset, qui Regio sumptu editi totius Italiæ vr-
bes inuitatæ magnificentæ fama compleuerunt. Nam & simulacra
certaminum & castellorum expugnationes quæ armatis cohortibus
& turmis inter se concurrentibus edebantur, & publici epuli appa-
rum & matronarum saltationes, quæ ad spectacula conuenerant, vehe-
menter omnes mirati sunt. Mille ibi per tres classes discumbenti-
bus coniuuii singulæ vestes cum sericæ, aureæq. tum lanæ coccinæ-
que aut acui præter, dono datæ sunt. Burræ socru eas miro ordine per
spicacis iudicio sublatis mensis distribuentem, tot vetõ nouæ nuptæ
collata munera gemmarum atque monilium, exlatique argenti & pur-
puræ à legatis sociarum urbium patriciisque ciuibus, vt opulentissi-
morum Regum diuitiis æquarentur. Et hercle vel hinc mirari iuuat,
tam malignum, quàm postea falsum Danthis poetæ iudicium, quum
ex hoc coniugio Viperam Galluræ inferiorem putarit. Cæterum Ga-
leacius confirmatis Actii opibus Taruisi Præturam obtinuit a Ge-
rardo Caminate eius urbis domino, cui ex Beatrice Priuigna nupsit
rat, gessit autem eum honorem summa cum dignitate, vt nulla in re
exulis vultum præferret, profitereturque se breui ad veteris fortunam
Imperii rediturum. Nec id votum diu sefellit, Henrici Cæsaris aduentu;

quo disidentium inter se Tyrannorum opes vehementi ruina prostratae sunt: aderat Matthæo Galeacius ex paterno consilio arma expediens, felicitque virtute semper dimicans: nam paternis auspiciis aduersæ factionis vires attriuerat, ducesque belli & Guelphi nominis principes in potestatem redegerat. Quibus sublatis singularæ Cisalpinæ Galliæ vrbes se ad Magni Matthæi autoritatem contulerant. Ipse quoque proprio vtens consilio & suis subnixus copiis, quum adaugendam ditionem potentiamque per se bella gèreret, Guelphis formidandus esse cœperat, vtique postquàm Placentiam Alberto Scoto vetere patris proditore armis eiecto, captoque suæ ditionis fecit. Nec multum inde, Iacobo Caualeboue Cremonensem Tyranno, ad Bardum vicum acie profligato atque interfecto Cremonam valida classe & magnis copiis circumuallatam, ferro demum & fame subegit. Nec minore virtutis fama Marcus frater a patre rei Ligusticæ præpositus, aduersus Robertum regem bellum gerebat, & Luchinus bellica laude nulli fratrum inferior Guelphoque nomini vehementer infensus præcipuo terrori erat, quòd ab eo ad Tanari Pontem, Vgo Baucius Roberti Regis equitum magister commisso prælio victus atque interfectus fuisset. Quibus de causis Guelphi nominis principes admonebantur, vt accisis in Etruria partium viribus, & tum in Cisalpina Gallia late profligatis, maiora præsidia compararent, quibus Matthæi potentiae obuiam iretur. Itaque renouatis inter se foederibus, Pontifex, Robertus, & Florentini peritos rei militaris duces, & validas bellicosarum gentium copias è Narbonensi Prouincia, Burgundis scilicet Allobrogibus Heluetiisque in Italiam adduxerunt, vtique adeo ingenti conatu sumptuque, vt transmissa grandi pecunia Henricum Austriam designati Cæsaris fratrem e Germania, è Gallia vero Philippum Valesium qui postea rex fuit, aduersus Vicecomites in Italiam euocarent. Sed Germanos Matthæus multa largitione mature auertit, Gallos vero Galeacius & Marcus ostentato exercitu ita terruerunt, vt multa verborum humanitate, multisque item muneribus superati, trans Alpes nusquàm districtis gladiis redierint. Descenderat Philippus ingenti cursu ad Sesithem amnem præter Vercellas iuuenili quodam vigore animi hostem contemnens, nec sociorum auxilia expectans, ita vt in insidiis præceps datus esse videretur, nisi Galeacius paternæ grauitatis æmulus, vel in multa spe exploratæ victoriæ à conferenda pugna, inuito etiam fratre par serè cum eo Imperium habente temperasset. Nolebat enim validam atque propinquam gentem nulla prope de causa, nulloque odio, sed leui admodum bellicose iuuentutis alacritate ad bellum excitam, ipsumque præsertim Regium sanguinem inexpiabili in se odio concitare; vt necesse erat, si conferto prælio totius fere Galliæ nobilitatem profligari atque interfici contigisset. Impe-
trato siquidem colloquio & per inducias ostentatis miro ordine vni-
uersis

uersis copiis, quas vallatis è castris eduxerat, facile Gallorum Processibus demonstrauit, quàm stultum foret, pro alieno commodo, pro-
pria dignitatis & vitæ periculosam aleam subire. Ea quoque res Galeacii fidem facundo ore hæc disserentis confirmabat, quod veteris beneficii memoriam præferbat, quo à Carolo Rege balthæi militaris honore fuerat honestatus, tum producebat præter numerosum peditarum, quinque millia vtriusque armaturæ equitum, in quibus sexcentorum sere nobilium cataphractorum ala decore simul atque terribili coruscantium armorum cultu stupentes Gallos permouit, vt authore Ebrardo equitum magistro, viro æque prudenti ac strenuo certam pacem potius quàm anceps bellum optarent. Cum hac ala Marcus Galeacii frater, cum specie ipsa excelsi corporis, tum felicium præliorum fama inclutus, explicatis turmis decurrerat. Gestabant singuli equi res in cono casidis & in lacinia Phrygii operis squamosam viperam, cruenti pueri crura dentato ore deuorantem, Vice comitum familiaris vetus insigne, Qua inusitata specie Gallos, vt pote non intellecto argumento, vehementer commotos fuisse moxque magnis muneribus exultos vili consilio potius quàm decore, Villanus Florentinorum annalium scriptor in Galliam rediisse perscribit. Sed Mattheo patre vita sancto grauiora demum pontificis & Roberti Regis arma, conspirantiumq. patriciorum vim ac Germani militis perfidiam summo cum discrimine salutis expertus est. In eo enim vetere decreto fœderati hostes permanserant, vt pulsus principatu Matthæi liberis, res Mediolanensis sub inani libertatis nomine, Guelpharum partium auspitiis nutuq. regeretur. Itaque Leodrisius & Garbagnatus atque Cribellus cum suo livore, atque odio perciti, tum honoris maximi atque potentis non dubia spe inflati, in id iucumbebant, vt ciues deprauarent, atque diducerent, Pontificique legati nomine Germanos diuisa inter eos pecunia, opimisq. stipendiis propositis, ad defectionem impellerent. Primi omnium Rogerius & Anechinus Vindelici Centuriones, soluto pudore defecerunt, nec ciuitas per se instabilis dubitauit, quin Germanorum exemplum sequeretur. Qua repentina Veteranorum defectione circumuenti Galeacius & Marcus, quum atrociora timerent, Laudem Pompeiam ad Vistarinos veteres amicos se receperunt: eorum autem discessu, ciuitas creatis ex vna quaque tribu decurionibus, libertatem arripuit. Cæterum immutatus in vrbe status hunc habuit eventum, vt factiosi ad arma excitati, duce quodam Burro Guelpharum partium vexillum attollerent, admirantibusque primo, & mox non temere sibi meruentibus Gibellinis, tumultuose per vrbe deferrentur, Guelphi quoque ex Martiana Abduani agræ regione, & Brigantinis montibus Lucinoforoque præsertim, Tignaca Paruicino duce homine turbulento, Modoetiam occu-
parent. Id facinus Mediolanensis reipublicæ Decuriones magnopere

commouit, quod noui Imperii maiestas, seditionum temeritate sugillari contemnique videretur. Ipsos porro Gibellinos admonuit, vt armata praesidia compararent. Mittitur ergo Leodrisius cum exercitu qui Modociam, si dicto audiens esse Tignaca nolit, admotis machinis expugnet. Nec mora Guelphis maiore pertinacia quam viresistentibus, Leodrisius diffracto muro atque inciratis ad praedam Germanis, opposita munimenta perumpit, multisque caesis capitur Tignaca oppidumque diripitur. Hinc iam non obscure animaduersum est, non aliam ob causam Galeacium fratresque eius Mediolano expulsos fuisse, quam vt Guelpharum partium Dominatus induceretur, Nam veteres hostes semperque antea exules Turriani reuocabantur & legatus hominem natione Burgundum, quod esset e Turriana familia vrbi praefecerat, Nec Germani quanquam mercenarii milites, vel Roberti Regis vel Pontificis nomen Caesaribus infensum, pacatis auribus accipiebant, & tum forte stipendia à legato cardinale regisque praefectis largissime promissa, nequaquam liberali manu soluebantur. Quibus de rebus Germani Henrico Grunistenio homine nobili concionante sublati dextris Galeacium continuo reuocandum censent, decernuntque ad eum legatos summæ dignitatis Centuriones, qui condonatae venæ fidem accipiant, vt Rogerio & Anechino ceterisque recentis infidæ leuitatis auctoribus caueretur. Grunistenium enim virtutem fidem munificentiam, atque animi magnitudinem quæ in Galeacio spectabantur, eximjis laudibus extulerat, vsque adeo studiose, vt se vadem obsidemque praestaret. Marcus quoque opportuna in urbem noctu regressus, Leodrisium inexpecta Guelphorum audacia perturbatum, animaduersoque periculo consilii sui non obscure poenitentem cum lachrymis exorat, vt iure sanguinis ad familiae salutem pariter ac dignitatem cum Galeacio in gratiam rediret, nec veteres Vicecomitum hostes ipsorum intestino malo lertari pateretur. Itaque postridie Galeacius non secus ac si ex venatione suburbanorum secessu, non ab exilio domum rediret, lata ciuitate in urbem est redactus. Eius aduentu Garbanatus & Cribellus ad legatum arrepta fuga perfugerunt, Burgundusque Turrianus vrbis praefectus cum Guliermo Ruramonte Regio legato pariter euasit. Sed non multo post Pontificia Regiæque copiae adiunctis Florentinorum auxiliis & Pagano Turriano Aquileiensis Patriarcha cum gentilibus suis ad id bellum euocato, ad Abdum contendunt, eo consilio vt superato amne, reata Mediolanum contenderent. Imperii militaris nomen penes Gastonem erat legati ex fratre nepotem. Cæterum Raimundus Cardonius Hispanus, Henricusque Flandrius & Simon Turrianus Clarisimi duces, gerendi belli munia susceperant, censebanturque in eorum exercitu quadraginta milia peditum, & decem milia galeatorum equitum, ex omnibus fere Europæ gentibus mercede collecta. Vbi
ad flu-

ad flumen peruentum est paulo supra Tririum vado reperto cum primis equitum agminibus Garbagnatus & Cribellus transiuere, Tum vero Marcus qui ad id vadum aduolarat, ita primos vrgendo cadendoque perturbauit, vt ambo duces intercepti, atque agniti, saeuiente in eos Marco protinus interficerentur. Sed repulsis in amnem primis, Florentinorum turma eodem vado tranantes, quominus reliqui ad vnum interirent, mature opem tulerunt. At Marcus acerbissimorum inimicorum eade contentus vt impar viribus, Mediolanum se recepit. Nec multo post ipse Marcus atque Luchinus cum hostibus ad Tricellam pagum sexto ab vrbe lapide dimidio minore, sed aliquanto promptiore exercitu freti audacissime, insigni cruentoque praelio contenderunt, nec dubia quidem victoria nisi graue Luchini vulnus, incumbentis in obuersa iam plane hostium terga, Marci imperum retardasset. Exinde hostes promotis ad Comensem portam castris Mediolanum per aliquot menses obsederunt. Interim Galeacius à Ludouico Bauaro Casare auxilia equitum impetrauit, venitque Medio lanum Bertoldus Guiffes cum quingentis galeatis equitibus strenueque aduersus obsidentes multis prosperis eruptionibus res gesta est. Sed hostes quum vera vi nihil proficerent, ad insidias versi Heluetiam cohortem multa pecunia corruerunt, vt quum in statione esset, Galeacius reuisens custodias interficeretur. Sed detecto scelesto consilio primus omnium Ioannes frater, tametsi sacris erat initiatus, militari animo captis armis proditores adortus, conceptæ perfidiæ pœnas ab eis exegit. Hic est ille qui Archiepiscopus Mediolanensis factus se cunctissima virtutis fama, maiorum suorum Imperium late propagauit, atque auxit. Post detectam & continuo vindicatam Heluetiorum coniurationem Gastone morbo absumpto, Cardonius & Flandrius desperata victoria, noctu nec conclamatis quidem valis, Modoëciam se se receperunt, noua auxilia à legato qui Placentiæ confederat, expectantes. Eam enim urbem Vergulius Landus expulso ex insidijs Aëtio Galeacii filio, acceptaque pecunia legato tradiderat, propterea Cardonius & Flandrius Modoëtiæ plane obsessi ad Vaprium vicum Abdum ponte constrauerant, per quem tutus & expeditus recipiendis comitatibus venturisque auxilijs transitus præberetur. Quo cognito hostium consilio Galeacius eum pontem omnino sibi præcidendum statuit, coniectura iudicans, si eo properaret nihil hostium duces cunctaturos, quin educto exercitu ad tuendum pontem conuolarent, & quam ipse omnibus artibus quærebat conferendæ pugnæ occasione, non iniquo loco præberent, quod in eius pontis beneficio; & obtinendi comitatus & parandæ demum victoriæ spes omnis posita videretur. Nec sua eum opinio fefellit, Cardonius enim è Modoëtia prægressus Vaprium, quam hostis optabat nobili prælio facultatem præbuit. In dextro cornu vbi Burgundiones Belgæque erant

Henricus curabat, laevo Simon & Passarinus Turriani, Vergusiusque Landus cum Florentinæ alæ ducibus præerant, mediam aciem tenuit ipse Cardonius, Gothalanis & Narbonensibus atque Apulis turmis septus: peditatum autem omnem qui ex Italis & Transalpinis gentibus constabat ita diuiserant, vt inualidis strenui, inermibus loricati miscerentur. Cæterum Cardonio copias ex Vaprio in patentem campum educente, instruenteque acies Galeacius à diuersa parte vacuum ab hoste vicum inuadi atque incendi protinus iussit, quo incendio auersus hostis adeo perturbatus est, vt respectare & de insidiis intestinaque perfidia dubitare cogere, quum ex aduerso vexilla Aquilis Vipæque fulgentia pleno passu appropinquare conspiceret. Nec mora Galeacius & Marcus hostem sarcinas suas atque impedimenta ingenti incendio in vico pereuntia deplorantem vtrinque inuadunt, Marco primam aciem perumpente Flandrius aliquandiu restitit, sed eo strato tota eius acies fusa profligataque est. Nec ab altero cornu Galeacii impetum Turrianæ Florentinæque alæ diu tulerunt, media quoque acies à Gaudenio Marliano (is nobilis & vetus miles & dux impiger peditatum præerat) à fronte loco mota turbatis ordinibus in fugam versa est: & Cardonius ad primum incursum magno a Sagittariis & mox ab irruentibus cataphractis detrimento accepto, quoddam flammæ deflagrantis vici receptum eriperent, & in vtrunque latum victores fratres vehementer inueherentur, & præaltus amnis ex fuga vadum tentantes primis vorticibus abriperet, viuis in potestatem hostium deuenit, Præfecti Florentinæ alæ pariter capti. Simon Turrianus, Guidonis qui Mediolani Imperium tenuerat filius interit: ex minoribus ducibus promptissimus quisque aut occubuit aut in manus hostium deuenit, vexilla quoque maiora Roberti Regis atque Pontificis & Florentinorum Turrianorumque relata sunt. Vnus ferè Henricus Flandrius à Germano equite captus temereque dimissus quum pedes exutis armis totam noctem per sylvas errabundus effugisset, prima luce Modoetiam peruenit, quo Vergusius extremi supplicii pœnam timens, quod Actium Placentia pepulisset, ab initio aduersæ pugnæ cum reliquis profligati exercitus profugerat. Ab his ducibus instauratum est bellum, & Modoetia per aliquot menses fortiter defensa; sed magnis demum operibus circumvallatam oppugnatamque acriter, Vergusius ea condicione dedit, vt nisi iustus auxilium à Legato missis obsidio solueretur, ipse cum præsidio saluis rebus exiret. Iam enim Flandrius desperatis auxiliis noctu ex oppido profugerat, & Passarinus Turrianus quum opem obfessis afferre maturaret, à Marco ad Tiniosam tuorem, equestri prælio fuerat profligatus, à quo etiam paulo ante eadem belli fortuna, Narbonensium equitum manus, ad Caracami supra Lambrum dum ibi negligenter excubaret, oppressa est sed tantis hostium copiis aut ferro aut pestilentia deletis, victor Galeacius præcellentis iudicio

Iudicio vir, sibi omnino pacem parandam esse constituit, quod inextinguis haustis rediuiuisq. potentissimorum hostium opibus se imparē cerneret, saepeque dimicando vires experiri atque instabilem fortunam toties laceffere periculosum arbitraretur. Erat in custodia Raimundus Cardonius dux hostium, vir solerti grauique ingenio praeditus, hunc idoneum existimans per quem à Pontifice pacem impetraret, carere emisit, vsque adeo egregie simulata fuga, vt duo ex intimis familiaribus insigni nobilitate iuuenes Becalcus I. andrianus & Phœbus Contes, elabentem comitati prodidisse custodiam putarentur, singula ri quidem cum infamia & summo cum dolore propinquorum, quum Galeacius eos tanquam admissi sceleris reos per praconem exilio multauisset. At Hispanus (vti generosum decebat) sincera fide causam egit, Placentiae primo apud legatum, & mox Auenionem contendens apud Pontificem, Landriano & Phœbo arbitris & peculiari oratione prolatisque mandatis suppliciter pacem petentibus: Nec abnuisit Pontifex, quod eam Cardonius omnino vtilem fore disserebat, videreturque ex commodo dignitateque Pontificii nominis, si Christiana benignitate clementiaque inductus, eos in clientelam fidemque reciperet, qui ab eximia virtute Diis & fortunae cordi essent, & vti bellis omnibus inuicti, non temere ab his qui virium periculum fecissent, in superabiles crederentur. Petebat autem Pontifex ex consilio Roberti regis qui super ea re consultus fuerat, vt postquam Galeacius conuerso studio amicū fidelemque clientem Romani Pontificis se fore profiteretur, etiam gerendo bello socius esse eosdemque hostes habere vellet. Sed is vnum Caesarem beneficiariosque eius excipiens adduci non potuit, vt quicquam polliceretur, quod familiae suae antiquissimo studio indignum censeri posset. Ceterum eo modo confecta pace Cardonius iterum magnis exercitiis à Pontifice Robertoque regere praefectus est, postulantiibus eum Florentinis, qui à Castruccio vehementer exagitati, veteribus innixi studiis Guelpharum partium nomen magnis opibus tuebantur. Itaque Cardonius ab ostio Rhodani triremibus Telamonem deuectus, Florentiae militaris Imperii sceptrum ac solenne vexillum accepit, & contra Castrucium ad Phocensium paludes castrametatus est, Phœbus autem & Landrianus ab eo humaniter dimissi ad Galeacium contenderunt, quibus protinus pristinae famae decus restituit, quanquam confecti negotii arcana tum minime nudanda viderentur. Eos enim non obscure de se benemeritos liberali gratoque animo tota ea simulata perfidiae suspitione liberandos existimabat, qui nihil subeundae infamiae nomen veriti, modo iussis fideli obsequio parerent, periculosi officii munus implevisent. Nec demum Galeacius vel Castruccio sibi priuato publicoque nomine coniunctissimo, vel ipsis Ethruriae Gibellinis defuit, quin mature transmissis auxiliis opem ferret. Acius enim filius per Apuanos

Ligures Lucam descendere iussus, cum septingentis cataphractis equitibus, magna ex parte Germanis ad Castruccium in castra peruenit, usque adeo opportune atque feliciter, ut commissa ad Altopassum nobili pugna, Cardonius iterum caperetur & Florentinorum vexilla cum legatis & ducibus caeso profligatoque toto exercitu in Castruccii potestate venirent. Cæterum Galeacius qui tantos coniurantium hostium exercitus, totque vario euentu commissis præliis, & parta demum memorabili victoria, inuito animo cuncta superarat, ad extremum iam vndique victor & felix, propinquorum insidias effugere non potuit, Leodrisus enim & ante aduersus Matthæum & nuper perfidiosa malignitate infamis, atque ideo semper inquietus, ex interuallo, ut plerunque accidit, validior ad insaniam redierat, adauctoque scelere Marcum Galeacii fratrem facile deprauarat, plenum quidem bellica laude, sed ob id multa superbia, multaque occulti liuoris bile redundantem. Hic ingenii captum supra æquum turbidus & ferox tanquam periculorum omnium socius, & tonus victoriae præclarus adiutor, fratrem rerum dominum ferre non poterat, vel natu maximum & prudentiæ autoritate potiozem, & quum Regnum duos non caperet, quibus modis id assequeretur violentus & vecors agitabat. Præbuit autem occasionem maturando flagitio Ludouici Bauari Cæsaris aduentus, qui euocante Galeacio ut Pontificis Robertique regis & Florentinorum adauctæ potentiae obuiam iretur, Veronam peruenerat. Itaque Marcus & Leodrisus officii simulatione Cæsari obuiam euntes Veronæ Galeacium multis oneratum calumniis Maiestatis reum fecerunt, coniuente ad id scelus Cane Scaligero qui ex aliena discordia turbatis rebus ob uetura sibi commoda vir astutus atque ambitiosus expectabat: verum Ludouico Cæsare, à præeuntibus iterque monstrantibus Marco & Leodrisio per Camonicos tramites Comum perducto, Galeacius affuit cum ornatissimo comitatu dona ferens, nouo nec admodum opulenter instructo Cæsari gratissima. Ibi de fratris insidias certius didicit, Franchinumque Ruscam Comensium Tyrannum ab se Scaligeri Canis exemplo diductum sensit. Accusabatur atrociter quod intempestiue, parandæ pacis cupiditate adductus, Gibellarum partium graui damno cum Pontifice transegisset, Cardonio præsertim tanto duce iniqua plenaque perfidiæ simulatione hostibus restituto, Mediolani verò sublata libertate, propinquis amicisque veteribus plane contemptis, impotenter superbeque regnaret. His quoque summæ offensionis criminationes addiderant, quibus diluentis Galeacium quum vehementer æstuarer, graui admodum voce dixisse fertur, dum me Marcus frater impie ferit: sese temerè confauciat. Id verò deferentibus amicis audiens Marcus acute respondit, de hoc quid in fati futurum sit Galeacius viderit, qui edepol fratrem non habet, quum solus regnet. Sed eam disceptationem Cæsar

distulit, Comoq. profectus per Modoetiam Mediolanum peruenit, quo Galeacius præcesserat, ut quæ ad solennis pompæ ornarû pertinebant, magnifice atq. celeriter appareret. Itaq. liberali sumptu & plane regio splendore Cæsar ex ceprus est, & Calendis demû Iuntis in tēplo diui Ambrosii serreo diademate coronatus, tradente insignia Guidone Tarlato Aretinorû Antistite, is in Italia Gibellinarum partiû principē agebat: interfuit & Canis Scaliger qui mille equites galeatos, & delectorû peditum aliquot cohortes, ad ornandû Cæsaris comitatû adduxerat, ut studiû suum erga eû ostēteret. Hic profunda ambitione incensus oblata ingenti pecunia petebat à Cæsare ut Mediolani augustali iure princeps diceretur. Etenim magno astu apud proceres Germanorû, Galeacium, vel nullo certo indicio maiestatis reû, nec adhuc ad dicendû causam ad tribunal Cæsaris vocatû maligno iudicio prædamnabat. Sed Cæsar graui admodû ancipitis cōsiliî suspensus cura, quid sibi decernendû foret, non videbat. Ita Scaliger respondit, ut spem ei nō præcideret, & præsentibus eius copiis ad patrândû facinus vretetur. Interea dabat operam ut Germanici sanguinis vetus miles perpetuis stipēdiis & beneficiis Galeacio obstrictus, vel ab ipsâ Matthæi Magni, Orthonisq. memoria fidem mutaret, nouumq. sibi reiecto superiore, sacramentû diceret, æquû .n. postulare videbatur quû pro sua & Germanicæ gentis dignitate salutēq. peteret, ut: firmissimo cōsensu Aquilam Romani Imperii signû respicere, idq. veri & se proficiscentē Romam sequi vellent, futurû .n. breui ut & opima stipēdia & digna ipsorû fide præmia consequerentur. Nec mora Germanis graui scelere, nisi id præsentia Cæsaris eleuaret, fidē occulte mutātib. conciliû solenne procerib. indiciat, vocaturq. ad id Galeacius cû fratrib. Aëtioq. filio. Tum vero Marcus prodit, venenumq. dirû domui sibiq. demû letale euomenspetit supplex, ut æqui iuris libertatē ciuiritati restituat, oppressam & plane extinctâ iniustata tyrannide superbi fratris: Idq. si æquissimus Cæsar imperrari à miseris pateretur, Mediolanenses quantâ oporteret in stipendiû pecuniâ præbituros, nec à fide atq. amicitia Cæsarû vlllo vnquàm tēpore discessuros. Aderat forte persoluēdi stipēdiû dies, & eam pecuniâ Galeacius exhausto iam plane ærario, cui per tres menses Cæsar auiditate insatiabili grauis & importunus exiterat, nō nisi cunctāter expediebat, quâ sine graui discrimine tanta oneratus calumnia imperare non poterat, Patritiis iam plane Marci & Leodrisii malignitate deprauatis, populoq. per se cupido rerum nouarû ad spem libertatis erecto. Cæterû Galeaciû obiecta crimina reflexente m. ex cōposito Prætorii Præfectus itemq. Luchinû Ioannēq. fratres Aëtiumq. filium in proximum cubiculû deducit, quasi Cæsar remoto reo liberius loqui vellet. Sed iam ad eum modû captis Cæsar capitale supplicii cōminatur nisi triduo Modoetianam arcē tradi iubeant. Id autem a forti fideliqu. custode vix multis cû lachrymis impetratû est, quû in tanto coniugis periculo Beatrix vxor Modoetiâ peruolasset, missus est qui deditâ arcem reciperet nouûq. præsiidiû imponeret Guido Tarlatus biduoq. post Nonis Iuliis Galeacius cum Aëtio filio Luchinoq. & Ioanne

fratrib. in ea arce duræ custodiæ traditur, non omnino iniqua forte, vt fa-
 bre facti paulo ante ab se tetri carceris furnum, ita à depressa testudine
 vocatum, primus experiretur, quem aduerfarum partiû capriuis ad pœ-
 nam parauisset. Verùm eam illis calamitatem vehemèter auxit custodiæ
 præfectus, è Norico Ancius Rizaccus, ingenio ita immitti erga miseròs rã-
 tæ modo fortunæ Principes, vt nec quotidianis munerib. emollius, quic-
 quàm de inhumana feritate remitteret. Mirum id profecto fuit quum re-
 rum domini, rãtis muniti præfidiis dolo caperètur, neminem se commo-
 uisse, pauci enim ex his qui aderant, id factû senserunt. Et enim quis per-
 petuum atq. accerrimû Cæsariani nominis defensorem ab ipso Cæsare
 summis præcib. in Italiam euocato, tantisq. officiis atq. munerib. excul-
 to in eam calamitatem detrudi potuisse credidisset? cum præsertim nulla in
 Cæsare, vel alienati animi, vel commutati vultus signa præcessissent, nec
 in damnato veriusquàm reo, vllus omnino metus ex constata calumnia si
 ingenuum æstuânis animi ruborem demeres, conspiceretur? Sed poriu-
 di auri dira cupiditas, quæ in Ludouico profunda infinitaq. apparuit, ac-
 cusante Marco & immodica pollicente, vehementer excitata & veteris
 clientelæ & recētis officii, & hospitalis amicitix iura facile dissoluit. Se-
 quenti .n. die astuto Cæsaris consilio viri insignes vigintiquatuor è singu-
 lis tribub. regendæ Reipublicæ creati sunt ad imaginem antiquæ liberta-
 tis: sed imperata subinde est pecunia honorarii subsidii nomine, & ea qui-
 dem multo amplior quàm à Galeacio poposcisset. Nec multo post qui
 summæ rerû publicoq. consilio & tutelæ vrbis præfesset, cum delecta ma-
 nu Germanorum delectus est Guliermus Monfortius. His rebus Medio-
 lani constitutis Cæsar Vrceos, Brixiani agri oppidû contendit, vbi conci-
 lium indixerat, euocatis vndiq. sociarum vrbium Tyrannis. Ibi ad le-
 niendam inuidiam atrocis facti, literas protulit, concepti cû pontifice fœ-
 deris indices, captis vt dicebar; Galeacii tabellariis, interceptas quas ta-
 men pleriq. commēticias & falsas existimarunt, vt Villanus Florentinorû
 annalium eius ætatis scriptor, vel ex professo Vicecomitum nomini inen-
 sus, scriptum reliquit. Iam Gibillinæ factionis principes inexpectata Gale-
 acii calamitate tanquàm communi malo atq. periculo consternati Cæsare-
 rem non obscure oderant, ingenio suspicaci, ac sæuo maximèq. rapaci
 partiû neruos atrocissime cõuellentem, verùm paucos post dies, impetra-
 tis à Scaligero & Atestino Passarinoq. Mantuano equirû auxiliis Romam
 iter intendens in Ethruriam descendit. Pisani ei portas clausere, nec Cæsá-
 ris expilantis socias vrbes, dicto audiètes futuri videbantur, nisi Castruc-
 cius à quo Cæsar amicisime receprus, pecuniaq. adiurus fuerat, nouo ad-
 iuncto exercitu Pisanis, extremas suburbani agri clades denúciaffet. Cæ-
 terû Cæsar Pisanis pecunia multatis, ascitoq. sibi Castruccio, via Aurelia
 quæ maritima dicitur Romam cõtendit. Nec mora insigni studio Sarræ
 Columnæ, Iacobiq. Sabelli in Vaticano coronatur, tradente diadema Pe-
 tro Coruario, quem cœnobio educit pontificiaq. thiaræ exornat. Nico-
 lai Quarti nomine pōtificem appellarant, vt in vrbe Ioannis legitimi pon-
 tificis

tificis autoritas aboleretur. Ludouicum enim Bauarum Ioannes, Roberto regi foedere coniunctus, tanquam Gibellinarū partium præcipuus hostis, Pseudocæsarem appellabat, quæ & anathemate perculerat. Romanus quoq. populus præsentem potificem colere quam venerari absentem mallebat, vel ob id inuisum, quodd multis legationibus euocatus, Auenionē sacrosanctæ Vrbi prætulisset. Dum hæc fierent Castrucius quem antea Lucensium & Pistoriensium Lunensiumq. ducem Cæsar appellarat, accumulatis honoribus Senator Vrbs, comes Lateranus, & Cæsaræ Aquilæ vexillifer effectus est. In eo tum vno Cæsaris spes opesq. litæ erant, Quoniam nemo eo vel acumine ingenii vel consilii grauitate validior fuit, quum etiam cæteris eius ætatis ducibus, in omni gerendi belli negotio fortuna felicior haberetur. Is maximis officiorū vinculis familiarū vice comitum obligatus nullam prætermittat occasionem, quin Galeacium Cæsari commendaret, oraretq. supplex, ne diutius Guelphos Romani Imperii capitales hostes præstâtissimi viri calamitate lætari pateretur. Verum Cæsar ne infontibus iniuriam temerè fecisse videri posset, æquo durius respondebat, quamquam & Sarra & Sabelli maximæ autoritatis & gratiæ Procerū continuæ preces adderentur, & Marcus admissi sceleris pœnitentiæ adductus castigante atq. exorante Castruccio à vetere diri odii infania discelsisset, peteretq. excusis ingenuo pudore lachrymis, vt exutis Imperio fratribus saltem cum libertate vitæ redderetur, quæ in eo carcere breuissima censerî posset, nisi Cæsar elementari nomine satis pœnarum eos pro veterè superbia ex beatissimis factos mortalium omnium miserissimos de disse existimaret. Dum Romæ tantis deprecatorib. ad misericordiam Cæsar inducitur, Castruccio nunciatum est Florentinos Pistorium urbem paucorū ciuiū prodicione in potestatem redegisse. Quare vehementer perturbatus, nec obscure Cæsari succensens, quodd aliquanto grauior hostis Gibellino quam Guelpho nomini præposterioris consilii euasisset, abducto suo milite ad recuperandam amissam urbem magnis itineribus. Lucam cõtentid. Eius uiri discessu permotus Cæsar quodd pecuniarum inopia premeretur, nec Romani in ea expedienda prompti essent, & propinquæ vrbi ciuitates intestino bello laborarent Robertiq. regis exercitus ab Aquila & Latio Romanis finibus immineret, animi sententiã mutauit, per scriptisq. literis Antio Rizzacco, Modoëtiarum arcis custodi, Guhiermoq. Monfortio Mediolanensi Reipublicæ præposito, Vicecomites, custodia educi, pristinaq. libertati restitui iussit. Itaq. Galeacius cum fratribus filioq. quum à Nonis Iuliis ad sextum Calendas Apriles in prædura custodia fuisset, incredibili veterum amicorum lætitiâ, Modoëtiarumq. insigni gratulatione liberatus est, ea cõditione, vt discederet ab vrbe Cæsari, honoris causa Pisis occurrerent. Sed Galeacius curato corpore instructaq. ad profectiõnem veteris familia atq. ascitis ex numero veteranorum lectissimis cõtursionib. equitumq. præfectis nihil antiquius habuit quam

vt ad Castruccium, tamquam salutis, partæque libertatis præcipuum authorem, ad agendas gratias communicandaq. consilia in Ethuriam contenderet. Is tum Pistorium circumuallatum præaktis aggeribus grauibus obsidione præmebat, ea belli ratione vt imitatus Cæsarem dicta torem ad Alexiam, retento intra munitiones exercitu, vtrinque vallo fossaq. munitus, eruptiones facile sustineret, nec exteriores hostium copiarum quanquam essent amplissimæ, adoriri munitiones auderent: vbi ingentes balistæ quæ tum erant pro æneis tormētis, atq. item maiores scorpiones, in æditis aggerum propugnaculis peritissime collocatæ. Is venientem Galeacium arctissime complexus, quod eum vnice adamaret, atq. in eo ex tot rebus bellicis fortiter atq. feliciter gestis animi magnitudinem admiraretur, omnibus copiis absoluendisq. operibus præfecit, donec ipse ad explicandas ærarum difficultates Lucam profecturus, confecto ibi negotio, in castra reuenteretur. Eo itaq. non multo post dies reuerso, munitiones mirifice adauctas laudante, ita inter se compararunt, vt Galeacius interiores munitiones aduersus erumpentes circumpositis nocturnis diurnisq. stationibus tueretur. Ipse exteriores, obuertendo vrbi terga, cum multo maxima copiarum parte defenderet. Nam Florentini duce Philippo Sangnineto Gallo, qui Pistorium ex insidiis ceperat, ac Beltramone Baucio, is erat pontificiorum equitum magister, supra numerosum peditatum, septem milia Galeatorum equitum in conspectu obsessæ vrbis adduxerant, assiduo tubarum clangore Castruccium ad pugnam prouocantes, quod subire aggeres aut perumpere conati, à peritissimis eius ætatis ducibus defensos, tum ausu stultum, tum eventu luctuosum fore existimabant. Nec multo post Florentini inde copias in Pisanum & Lucensem agrum vententes discesserunt, vt Castruccius vicorum suorum incendiis permotus, Lucensibus opem ferre cogeretur. Sed degeneris consilii conatum irridente Castruccio, atq. identidem ignauiam exprobante, Pistoriensis ita animis conciderunt, vt desperatis omnibus auxiliis se dederent, ea conditione vt nisi fociorum exercitus intra quintum diem, aut iustam comæatus copiam inferret, aut prælii fortunam experirentur; ipsi continuo vita incolumes saluo etiam præsidio portas aperirent. Dum hæc agerentur vehemens atq. lætalis morbus Galeacium inuasit, eustum scilicet Augusti mensis solibus, perpetuisq. laboribus diurnæ obsidionis fatigatum, nihil autem de sæuo impetu febre remittente, vt commodius opportuna remedia pararentur; ad Pisciam oppidum lætica delatus est. Ibi eum triduo post absumpsit morbus, quum impleisset alterum & quinquagesimum ætatis annum. Videri hercle potuit infelix ex tanta vtriusq. fortuna collapsus, nisi viro ad victorias nato, vel exuli, in ipsa victoria mori contigisset. Funeratus est Lucæ miro studio in eum supremos honores conferente Castruccio. Tumulum aucta hoc epigrammate Poëta eo rudi sæculo, non insulsus honestavit

Hic iacet

*Hic iacet in parua maiori dignus ac vna
Sanguinis Anguiferi Galeae & gloria belli
Magnanimus, contemptor opum, formaque decorus,
Extulit hunc virtus, mala fors max fortiter vrsis
Quam rursus vincens, simul & virtute refringens
Victor decedit, felix & in astra recedit.*

Nec ipse quidem Castrucius diu victoriæ suæ gloriæque superfuit, ingruente enim pestilenti autumnno ex hisdem Pistoriensis Belli laboribus, accersita febre intra vigesimum diem Galeacii fatum est consecutus, vir haud dubie antiquis ducibus bellica virtute comparandus, nisi Tyranni nomen ex atrocibus factis, invidiæ expositum, vel præcellentis virtutis famam facile prægrauaret. Excessit è vita tribus annis Galeacio minor, ita vt ad consummati Imperatoris existimationem, nisi præmatura fata vitæ cursum præcidissent, perueniturus esse crederetur. quamquam Maëchiauellus Florentinus improbe corrupta historiarum fide in eum præferocem patriæ suæ hostem impudentissime iocatus, dum eius vitam commentitiæ lascieque contra veritatem ad risum, nauseamque perscriberet, id vnum malignè contenderit, vt Nicolai Tegrini Lucensis, sincerissime cuncta de Castruccio Latine enarrantis, spectata autoritas interposito mendacio apud posteros eleuaretur.

A C T I V S.

SIVE LIBER QVARTVS.

CTIVS vigore bellico & præalto constantis ingenii spiritu patri Galeacio facile par, efficaci verò prudentia & longa infracti animi fortitudine avo Mattheo perſimilis, collapsam familiæ fortunam admirabili virtute restituit, tanta quoque felicitate vt recuperato dominio, Imperii fines paucis annis late protulerit. Sed ab initio multa ei aduersa obueere, nam in exilio natus & educatus, pueritiam simul & adolescentiam nulla certa cum laude tranſegit. Postremo iam plane vir Placentiæ in præsidio à patre relictus, quum is perditis prope rebus opem ferens Mediolanum conuolasset, eam urbem tantis laboribus partam vnus horæ momento amissit, occupante Vergulio Landa, qui valida legati cardinalis ala equitum & magna exulum manu fretus irruperat, vitatis quidem diuerso itinere Actianis copiis, quæ aduersus aduentantem exierant: tanta porro irrumpentis Vergulii celeritas fuit, vt Actius breue ad fugam spatium nactus ægre hostium manus euaserit, adiuuante præsertim matre, quæ tam subito quàm salutare consilio, effusus in limine domus, aureæ monetæ sacculis, intrantes, dum eam auide colligerent aliquandiu morata fuerat. Erat Vergulius vir bello acer, sed ab ingenio maxime turbido semper inquietus, qui tamenſi Gibellinæ factionis erat princeps, commutata voluntate ad legatum perſugerat, quòd Galeacius vxoris eius pudicitiam procacius pertentasset. Verùm Actius collectis copiis suis & Ferrariensium Mantuanorumque opibus adauctus, Sancti Domini oppidum in potestatem redegit, accurateque bellicis operibus id muniens, aduersus hostes egregie defenso oppido bellum gessit, vsque ad id tempus, quo Galeacius post deuictum captumque Cardonium & deletas eius copias, Modoëtiamque receptam Castruccio opem imploranti auxilia in Ethruriam transmisit. Florentini enim nouas equitum alas ex vltiore Gallia mercede conduxerant, coniunctisque Roberti regis & pontificis copiis, Cardonium qui nuper dimissus à Galeacio ad Pontificem peruenerat, ingentis exercitus Imperatorem effecerant, ita vt Castrucius sibi timere & opem à sociis Galeacioque in primis & Passarino Mantuano Caneque Scaligero implorare cogereetur. Quam ob rem coactis iam auxiliis Actium parantem sibi iter ad Apenninum vt in Ethruriam transcenderet, in Sancti Domini oppido alix atque alix Florentinorum et legati copix acriter obsederant, vt deiectus spe auxiliorum Castrucius, priusquam ei succurri posset, à Cardonio circa Focensium paludes opprimeretur. Sed

magno cum dedecore obſidentium, illatus eſt in oppidum commeatus, & recentes demum cohortes & ſociorum equites intrarunt, Aëtiusque eduëtis ſignis detrectante certamen hoſte, cum oſtingentis galeatis equitibus per Apuanos Ligures ad Caſtruccium contendit vique adeo opportune, vt quum collatis caſtris prælium differri vltra non poſſet, Caſtruccius eius aduentu magni opere lætaretur, & Cardonius triſte omen acciperet, quum fatales ſibi viperas in vexillis fulgentes aſpexiſſet. Tum quoque lætum de ea victoria augurium Aëtio obuenit ſicuti à Franciſco Petrarca his verbis ſcriptum legimus. Aëtius vicescomes qui poſtea Mediolani dominium obtinuit, Iuuenis nempe viſtorioſus, antequàm à podagris vinceretur Iuſtu patris profectus cum exercitu Apenninum tranſiit, & victis hoſtibus apud Altopaſſum, duce quidem Caſtruccio ſed egregia opera eius adiuto, ad vincendum Bononiensibus pari impetu Fortunaque ſe conuertit. In ea expeditione dum forte equo deſcendens requieſcit ingens vipera nullo comite aduertente in galeam iuxta poſitam irrepiſit, quam quum mox capiti reponeret, ſinuoſo quidem & horribili ſed proſus innocuo lapſu per decoras interriti ducis genas illa deſcendit. Eam à nemine lædi paſſus animoſus adoleſcens ad omen geminæ victoriæ traxit, hinc præcipue quod ipſe pro ſigno bellico vipera vteretur. Nec multo poſt commiſa eſt ea nobilis pugna, ad Altopaſſum, in qua victor Caſtruccius præclara virtute Aëtii adiutus, vniuerſas hoſtium copias deleuit, captis ferme omnibus ducibus ipſoque Cardonio Imperatore cum filio in poteſtatem redacto, & direptis caſtris: Quibus captiuis & ſpoliis aliquanto poſt ſplendiſſimum Romano more Triumphum adornauit, qua in pompa ducti ante currum Cardonius Vrlimbacaque Germanus, & Guliermus Narſeius Gallus & plerique illuſtres Gotholani & Narbonenſes equitum præfecti cum legatis Florentinis, gratiſſimum Lucenſi populo ſpectaculum præbuerunt. Sed Caſtruccius ſtatim ab Altopaſſo victoria vtendum ratus, victrices copias Florentiæ incenſibus admouit, suburbanas delicias in oculis hoſtium euoltans & pleraque ædificia incendens. In ea expeditione Aëtius Florentinis è muro ſpectantibus, ludos equeſtres in Arni inſula edidit, propoſito ad præmium velo ſerico purpurei coloris, vt reddito contumeliæ talione Florentinis illuderet, qui ſimiles decurſiones Mediolano obſeſſo ante Comenſem portam factanter ediderant. Inde verò Aëtius ſpoliorum parte magnifice donatus Etruſciæ ſinibus excedens in Mutinenſi agro Paſſarini Mantuani Ateſtiniſque Ferrarienſis copiis ſe coniunxit, aduerſus Bononiensium exercitum legati auſpiciis Mutinæ Regioque imminentem. Nec multo poſt circa Scultemnam proſtigatis hoſtium copiis alteram Etruſciæ pene partem victoriam eſt conſecutus, atque inde ad Patrem geminata cum laude Mediolanum contendit. Inſecutus eſt annus, diro Ludouici Bauari Cæſaris aduentu, Viceco

mitum familiæ, & toti pene Italiæ infaustus, quo Actius eandem quam pater patruique indigne subierunt, carceris fortunam tulit. Cæterum expiata inuidia, cum patre patruisque libertati restitutus, quanquam inmaturo Galeacii patris interitu atque importuna Castrucci morre angeretur, accisæque spes prope omnes noua atque inopinata calamitate conspiceret, nihil tamen (vti magni Marthæi nepotem decebat) sese animo demisit, quin ad fortunam pertinaci virtute subleuandam cuncta experiretur. Summa consilii hæc fuit, vt datæ fidei non deesset, ab vnoque Cæsare à quo vulnus acceperat præsentis remedii opem suppliciter peteret, postquam Marcus patruus infami suo consilio deceptus perosusque non obscure Cæsarem non dubie Imperii deus Gibellinique nominis opes, vel parua ab hostibus accepta pecunia passim euertentem, ad sanitatem rediisset, eo enim deprecante Cæsar post, subirati Castrucci ab Roma discessum, fratres carcere eduxerat, territus vtique aduersarum partium secundis successibus & non obscuro conscientie pudore vehementer timens, ne focii clientesque deficerent. Itaque Actius cum Ioanne patruo ad Cæsarem Pisas profectus, post multa colloquia, egregie nauante operam Marco, Cæsaris animum inflexit, promissæque pecunia ad summam quindecim Myriadum, vt paterni Imperii princeps appellaretur, impetrauit. Erat tum Cæsar multis aduersis rebus, & super hæc extrema pecunie inopia circumuentus, Roberti tum regis copiæ Bertoldo Ursino duce Cæsarianos præfectos vrbe Roma expulerant. Ioannis pontificis auctoritas studio Iacobi Columinæ apud populum vigebar, Gibellino & rum studia magna ex parte refrixerant, quod Syluestri Chartum Viterbii partium principem indigne torfisset, vt eius pecuniis, quæ ingentes esse dicebantur, summa cum iniuria potiretur. Sed Cæsarem grauis metus incesserat, quod Germani Saxones, & Chati validissima pars exercitus, consternati animis & stipendia debita flagitantes à Vindelicis & Sueuis secesserant, cum quibus antea apud Velitras cruenta seditione contenderant, & tum forte renouato odio spretoque Cæsaris Imperio Pisanorum & Lucensium agros impune prædabantur, castrisque demum in Ceruleo monte positis, qui supra Viuinaium, iampridem à Castruccio permunitus ad agendam prædam magnas habet opportunitates, eo terroris & fœdæ calamitatis circumiectam regionem adduxerant, vt incolæ incendiolorum metu commeatum vestem & castrensia instrumenta conferre cogerentur. Nam paulo ante in Lucensi Camaioris oppidi incolas, quod irrumpentibus aliquandiu restitissent, direpto incensoque oppido crudelissime trucidarant. Timebatur quoque Cæsar, ne ea manus quæ Ostingentis armatis equibus constabat, vt pote quæ nullo pudore defecisset tanquam plane venalis ad Florentinos optima stipendia pollicentes deficeret. Quibus de causis facile cum Cæsare transactum est, vt Marcus ad Saxones mittetur,

retur, Is Actianæ pecuniæ dimidiam partem ex præteritis stipendiis à Cæsare debitam promitteret, Interim apud eos datæ fidei obles foret, altera pars, Cæsaris procuratoribus Mediolani certis pensionibus numeraretur. Non abnuï conditionem Marcus, vt prioris maleficii in vidiam nouo officii genere deliniret, auidq; à Saxonibus tantæ pecuniæ vades receptus est. Addidit quoque Cæsar perscriptis obſignatifque codicillis nouum munus, vt magis ac magis Vicecomites sibi obſtringerentur, quum veteres iniurias accumulatis beneficiis expiandas exiſtimaret. Ioannes enim Actii patruus à pseudopontifice Nicolao, ſuffragante Cæsare in ſenatu cardinalis creatus est, ſed vir ille ſumma grauitatis atq; prudentiæ gratias agens beneficium quidem agnouit, ne ſpernere videretur, verum vſu purpuræ galerique honore ſemper abſtinuit, non obſcure in gratiam Ioannis legitimi pontificis, inſigni quidem ipſius cum laude commodoque, nam ei epiſcopatum Nouarienſem poſtea contulit, quo permutato demum cum Aycardo Camedoio, Mediolanenſis Archiepiſcopus effectus est. Actius & Ioannes Piſis proſecti Diplomata Cæsaris Modoëtiã detulerunt, quod eos Guliermus Monfortius huius plenus magnis obuiam euntium ciuium gratulationibus paſſim exceptos Mediolano recipere noluiſſet, ſed eius cunctationem præbita pecunia celeriter reſoluit, atq; ita Monfortius dolore amiſſæ præſecturæ percitus, in Germaniam reuerſus est. Exinde Actius à veteribus amicis clientibuſque & ex publico ciuitatis arario, pecuniam mutuo ſumpſit, quæ preſenti Cæsaris procuratori ſolueretur. Is erat Conradus cognomento Porcarius rapaci ingenio rogatus miles, atque ob id facile fidei pudorique, pecuniæ lucrum antepoſuens. Accepta enim quarta ſerè promiſſæ totius pecuniæ parte in Germaniam perſugere quàm ad Cæsarem reuerti maluit. Eius potiundæ pecuniæ ſpe deiectus Cæsar, exacerbatiſque propterea Saxonibus, efferato animo vt vndique corraaderet pecuniam, graue auripondus Piſanis imperat, Raimundum Cardonium auro ſe redimentem, pretioque nobiles aliquot Florentinos cuſtodia educit; Caſtrucci uxori præcioſa mundi muliebris ornamenta auferit, Caſtrucci filios Piſarum dominatu ſpoliatos Luca extrudit, & Franciſco Interminello accepta ab eo grandi pecunia, vrbis principatum adiudicat, Piſiſque diſcedens Mediolanum contendit. At Mediolanenſes immanis auaritiæ Tyrannum ſe recepturos negant, eò modo exclusus ad Modoëtiã iter verit. Id oppidum Actii præſidio tenebatur, quamobrem oppidani fortunis ſuis Mediolanenſium exemplo non temere timentes, venienti portas ocludunt, nec per arcem aditus in oppidum dant, quod Lambras armis intumuerat, & ſi qui vadum tentarent, profluente mergebantur. Eo modo Cæsar Indibrio habitos quum iſtam auaritiæ pœnas daret, Papiam deſlexit, vbi ab Actio collata pecunia facile delinquit. Nec multo poſt quum per ſocias vrbes prædabat

do similis vagaretur, nec consiliis suis dignum Cæsaris nomine exitum reperiret, Gibellinis pariter et Guelphis odiosus, in Germaniam rediit. Intera Saxones in Monte ceruleo Marcum audaci ingenio fortia quaestuofoque consilia, atque ob id grata militibus explicantem, adni ratione virtutis ex obside captiuoque ducem sibi creauerunt. Is ante omnia Henricum & Valeranum Castrucci filios graui ingrati Cæsaris iniuria Luca pulso & in proximo exulantes Germanis conciliat, & per eos occupandæ Lucæ consilium iniit: ab his Augustæ arcis custodes, quod erant Germani, veteres Castrucci milites facile oblati præmiis corrumpuntur, vt improuisus in urbem patèret introitus. Nec mora Marcus ad constitutam diem à Ceruleo monte cum Saxonibus Lucam noctu peruolat, vrbs capitur, Franciscus Interminellus à Cæsare ad Principatum euectus, profligato eius præsidio aduersa porta profugit, contrariæ factionis ciuium domus in prædam vertuntur, se datoque mox tumultu per nouas acclamations, Castrucci filii paternam sedes restituitur. Tanta re feliciter patrata ditatisque militibus, Marcus fortuna vtendum ratus, cum Fatio Donoratici Regulo, qui Pisana nobilitatis erat princeps consilium suscepit restituendæ Pisanis libertatis, & vt inde Cæsariani præsidēs pellerentur. Nec voto defuit euentus. Marcus enim cū valida manu equitum Luca profectus, Pisis à Fatio recipitur, ingens prelium excitatur, continuoque Ponte vetere Cæsariani in vltiorem vrbs partem protruduntur, libertatis nomen armati populi vocibus attollitur. Ipse Tarlatus Aretinus à Cæsare Pisis præfectus, vbi se à Saxonibus circumuentum, suosque profligatos videt, Pontes occupatos expugnare conatus, cum ea præsidii manu quæ supererat, desperatis rebus vrbe excessit. Tum verò Pisani à Ioanne pontifice interditi sacris, expiari promeruerunt. quod à Cæsare ab eo damnato defecissent, traditusque est ab eis consensu publico Nicolaus pseudopontifex, quem discedens Cæsar Fatio commendarat. Is demum pontificiis triremibus Auenionem deuectus infelix, & alieno potiusquàm suo crimine miser in tetra custodia periit. At Marcus à Pisanis Fatioque vt præclarus author libertatis magnis muneribus liberaliter donatus vbi se honesto euentu à manibus Saxonum explicatum videt, maiora sibi agitanda ratus, accepta fide Florentiam contendit. Offerebat Octouiris qui Reipublicæ præerant Saxonum nomine Lucam urbem, si octuaginta millia aureorum persoluerent, ea conditione vt sub fide publica Castrucci liberis honestus in patria locus relinqueretur. Interim vt bona fide pecunia repræsentiari posset, Saxones in Augustam arcem Florentini militis præsidium acciperent & ex numero præfectorum insignium obsides darent. Erat eius comparandæ tantæ vrbs facultas Florentino populo longe gratissima: sed quominus decretum fieret, factioni ciues Simone Tosa principe vehementer impediabant, obtreddatione eorum laudis inducti qui eam
occafio

occasionem non præmittenda suadere conabantur, quum supra
 ærarii difficultates Marco tanquam veteri infensoque hosti atque ipsis
 præsertim fluxa fide Germanis, tanto amittendæ pecuniæ periculo, mi
 nime fidendum disserent: nec tyranni liberis, qui atrocissimi nuper
 hostes extitissent, parcendum arbitrarentur. Sed non deerant ciues
 vti publicæ dignitatis augendæ studiosi, amantesque patriæ, qui eam
 pecuniam ex priuatis opibus in eius vrbs coëmptionem liberaliter of
 ferrent, modo ipsis Lucensium vestigalia non iniqua licitatione in
 triennium addicerentur. Interim à Marco acciti primores Saxonum
 Florentiam venerunt, & in his Bambergus Regulus & Arnaldus ca
 strorum magister, vt coram Octouiris de obsidibus & pecuniæ sum
 ma transigeretur. Verùm inuidia & conceptus inter altercantes Patri
 tios importunus liuor, Populi vorum decora proculdubio atq. vtilia
 cupientis, interruptit. Nec multo post Saxones irrita tum & mox pu
 nita Florentinorum cunctatione, vrbs Lucam ipsamq. Augustam
 arcem integrumque in ciuitate dominatum Gerardino Spinulæ Li
 guri vendiderunt, tanto cum dolore indignantis populi Florentini, vt
 in Simonem Tosam pene coniectis lapidibus omnes ordines inuehe
 rentur. At Marcus iam non obscure Actio subiratus, quòd ad se redi
 mendum pecuniam nequaquam liberaliter ac diligenter expeditisset,
 ad fatalem veteris odii atque insitæ ambitionis insaniam redierat, vsq.
 adeo, vt se pontificis Robertique regis, & Florentinæ reipublicæ clien
 tem futurum iuraret, si ad pellendum Actium auxilii atque pecunia
 iuuaretur. Sperabat enim Saxones qui iam plane à Ludouico Cæsare
 defecissent nomen eius omnibus bellis illustre ad opima stipendia no
 uamque prædam continuo secuturos. Hoc concepto scelere, fæderé
 que percusso, quum per triginta dies Florentiæ viros nobiles & mili
 tiæ claros quotidianis epulis liberaliter excepisset, & vti erat excelso
 corpore præaltoque animo & facundia insignis; dignus paterno Impe
 rio videretur pro lautis mille aureis liliatis publice donatus Bono
 niam contendit, proficiscenti autem additus est comes Pratoris filius
 qui ciuis erat Bononiensis, hunc iuuenem, Octouiri ingenio apprime
 validum delegerant, vt ab eo Marcus ad Legatum deduceretur, eoque
 arbitro cuncta ordine quæ Florentiæ promissa constitutæque fuerant
 iterata sacramenti fide confirmaret. itaque magna spe inflatus à legato
 Bononia discedens Marcus Mediolanum peruenit, exceptusque est ab
 Actio & fratribus multo cū honore & latis vtique vultibus. Sed dum
 in rem suam nouandis rebus clientelas exploraret, tentaretque vete
 res amicos & turbido atrocique animo consilia aspera ad inuaden
 dum dominatum agiraret; ab Actio & Luchino Ioannéque nefariæ te
 meritatis cogitationes facile deprehenduntur. iam enim vesano vultu
 oréque identidem querebatur, quòd se tam diu contra fidem datam
 apud Barbaros sæuosque homines reliquissent, & forte tum se ipso

amarior atque turbidior erat effectus, quòd adamatam nobilem foemina à matrimonio Othorini Vicecomitis impudenter abreptam, subita concitatus iracundia apud Rosatum in profunda arcis fossa demerserat, Quòd illa lenitate muliebri mentita partum, sibi alieni ventris puerum supposuisset. Sed eam ab eo flagitio ita oderat, vt necatam impotenti amore percitus, sera deinde præcipitis vindictæ poenitentia deploraret, indeque nouus perturbatæ menti furor adderetur. Eo modo Actius Patruique ex multis indiciiis quid Marcus agitare moliretur que non obscure diuinantes quum in vnum summo consensu conspirarent vitandam omnino diræ bellæ rabiem, vindicandumque prioris perfidiæ immane facinus statuerunt. Nec mora Marcus in Aræ curia post epulas in cubiculum colloquendi simulatione deductus, à delectis aliquot prætorianis comprehenditur, elisisque linteo faucibus strangulatur nullo ex eius nece tumultu exorto, quum proiec-tum cadauer è fenestra in publicum nemo lugeret, & tanquam sponte præceps datus, sumptuosis honestatus exequiis, ad Eustorgium sepulchro maiorum inferretur, Florentini vero prætoris filius vel totius consilii conscius & funesti exitus spectator ab Actio benigne dimissus est. Nec multo post Ioannes Bohemiæ rex, qui Henrici Cæsaris filius & Caroli Quarti Imperatoris pater fuit, cum valido exercitû in Italiam descendit, neque Ludouico Bauaro Cæsari plane hostis, neque Guelpharum partium amicus. Bergomates primi eum receperunt, nec Actius dubitauit quin amicitia quæ maioribus suis cum Henrico patre præclara fuerat, renouandæ causa, ad Bohemum trans Abduam contenderet, munera deferens vtroque dignissima. Auxit existimationem Bohemo id Actii officium, & Actius ex eo colloquio confirmatæ potentia apud socios pariter atque hostes opinionem retulit, eo euentu vt à Vercellensibus ad ciuitatis Imperium vocaretur. Nec multo post Bergomates à Bohemo præsidii iniuriis exagitati, ad Actium defecerunt. Ioannes enim ingenti cursu Brixia, Cremona, Pavia, Parma, Regio atque Mutina potitus, superato Apennino Lucam occupat, Gerardino vrbe eiecto, & Florentinis copiis quæ Beltramone Baucio duce Lucam obsederant longe summotis. Is rerum successus Gibellinos non secus ac Guelphos magnopere conterruit, eoque vehementius, quod Bohemus cum legato pontificio in colloquium deuenerat, fama que ferebatur Philippum Gallia regem cum pontifice occulto inito foedere conspirasse, vt Bohemo duce cuncta subigerent, atque inter se Italiae vrbes partirentur. Erat enim Bohemus Gallia pecunia instructus. Quibus de causis Florentini tanquam à Roberto rege plane deserti, metu noui hostis cum veteribus inimicis communi commodo foedus inire coacti sunt. Itaque Actius Mastinus Scaliger, Passarinus Mantuanus, Obitius Ferrariensis cum Florentino populo foedera percusserunt, ea pactione, vt coniunctis viribus bellum gere-

retur,

fetur, Subactæque vrbes Actio Cremona, Parma Scaligero, Regium
 Mantuano, Obitio Mutina redderentur, Luca Florentinis cederet.
 Nec multo inde quum Bohemi regis exercitus Ferrariam oppugna-
 ret, ingenti prælio edito fufus profligatusque est, Pinallâ Aliprando
 Actii duce feliciffime operam nauante. Nec fortuna victoriæ cur-
 sum diu morata sociorum votis defuit, pulfoque Ponzono Ioannis
 præfecto Actius Cremona potitus est Papiamque mox in ditionem
 recepit, quum in Vrbeculam compulsoſ hostes, deſperatis auxiliis
 deditionem facere coëgiſſet. Placentiam demum à Francisco Scoto
 pecunia coëmptam recuperauit. Poſtremo Franchinum Ruſcam Co-
 menſium Tyrannum, multis illatis detrimentis eò adegit, vt accepto
 Bellizone oppido ad ſolutum amiſſi dominatus vltro vrbem dede-
 ret. Cæterum paulò ante id tempus quum pedibus æger decum be-
 ret, maximum rerum ſuarum diſcrimen ſubiit Leodriſii perfidia cir-
 cumuentus. Is antea Matthæi Magni gloriæ inuidens, quanquàm ef-
 ſet patruelis, primas partes Legationis ad pontificis legatum ſuſcepe-
 rat, vt ſub inani libertatis nomine Matthæus eiusque liberi Mediola-
 no pellerentur, cum Marco demum aduerſus Galeacium atrociffime
 coniurarat, Nec animus inquietæ ambitioneque mutabilis vllis omnino
 donis atque honoribus collatis euinci mittigariq. poterat, vt Actium
 rerum dominum Imperio potiri pateretur. Itaque correptus veterè
 inſania inopinato tranſfugio abducta Germanorum ala, ad Franchi-
 num Ruſcam & mox ad Maſtinum Scaligerum Veronam contendit
 conductiſque Rhetorum Heluetiorumque cohortibus, & Germa-
 nis equitibus magnaque manu exulum paſſim collecta ad Abduam
 proſectus eſt, nec tranſitu prohiberi poterat, quanquàm diuerſa vada
 amnis Aliprandus Pinalla tueretur. Ea improviſa externæ gentis irru-
 ptione agricolarum fœda & plane miſerabilis fuga facta eſt per totum
 fere Inſubrum agrum, quòd tum præaltæ niues herbidi ſoli campos
 integerent, nec pecoribus armentisque in loca tutiora refugientibus
 deſerto pabulo, paſcendi facultas daretur. Porro Actius quanquàm
 pedibus æger nihil de celeritate diligentiaque remittit quin ex omni-
 bus locis milites cogat, munitioraque oppida ſubitario præſidio con-
 firmet, donec auxilia conueniant. Aliquot enim diebus antequàm ho-
 ſtes Abduam tranſirent, quid Leodriſius Veronæ moliretur, per explo-
 rator eſt cognouerat; ita vt auxilia opportune implorata tranſmiſſaque
 à propinquis fociiſq. Principibus ſingulis horis expectarentur. Igitur
 coactis in vnum è Liguria Ferraria atq. Placētia magnis auxiliis Luchi-
 nus patruus dux vetus & multis præliis felix Mediolano totius nobili-
 tatis equitatū & delectam ex promptiſſimis ciuiū legionem educit ad
 hoſteſq. progreditur. Conſederat Leodriſius ad Nervianū vicum duo
 decimo ab vrbe lapide, nec mora ad conſpectū hoſtis ineundæ pugnæ
 ſignū dat, ordineſq. componit. Verùm irruente Luchino prima Leo-

drisii acies sternitur, sed ex aduerso Rheti Germanique more suo conglobati, secundum impetum excipiunt, Luchinisque equitarum primis caedis intemperanter prouectum vehementer vrgent, multi vtrinque cadunt, cruentum & atrox vndique praelium editur. Ceterum Actianis egre sustinentibus & iam plane profligatis, Luchinus dum reparare percussam aciem ingenti animo contendit, interfecto equo Heluetiorum securibus sternitur atque capitur. Tum verò Barbari clamorem atrollunt & legionem Infubrum armis animisque imparem adoriuntur; tantaque vi Placentinas cohortes propellunt, ut Donatio Malucino viro fortissimo Lancilottoque Anguisola ducibus interfectis vniuersa acies ad fugam respiceret. Leodrisiisque parva victoria videretur, Nisi Diuus Ambrosius Mediolanensium tutelare numen, in nube equestri effugie à multis conspectus opem plane perditis rebus attulisset. Superuenit enim Hector Panicus cum ala cataphractorum Allobrogum à Ludouico Sabaudio Actii socero transmissa. Hæc Rhetos intempesiuè exultantes & cædi prædæque solutis ordinibus incumbentes ita protriuit, atque cæcidit, ut instaurata pugna & fortissimo quoque ex nouo euentu desumente vires atque animos Leodrisiani terga darent Luchinusque ad arborem deligatus Heluetiis custodibus eriperetur, & Leodrisius effugiens in manus hostium incideret. Eo die interfecta sunt supra quatuor millia hominum, sed minus lætam Luchino victoriam fecit, Ioannes Fliscus Fusæ vxoris frater Ligurum præfectus, in prima acie occisus. Externus Leodrisii miles agricolarum scruitiarum dum vagatur, & frustra effugium quaerit hyeme media, frigore vulneribusque consumptus ferme omnis interiit. Leodrisius cum liberis in arce Diui Columbani custodia est traditus, ut post Actii & Luchini mortem, Ioannis archiepiscopi clemètia seruaretur. In eo autem campo vbi pugnatum est, inter Parabiacum & Neruianium Luchinus & Ioannes templum in arce diuo Ambrosio votum ad rei gestæ memoriã condiderunt, vbi quotannis insigni pompa effuso Mediolanensi Populo cum Prætoribus & Decurionibus altero & vigesimo Februarii die sacra solennia celebrant. In eo templo ad læuam spectatur effigies Hectoris Panici cum armata Allobrogum ala perditis rebus opem ferentis, quod facile dinoscitur, quum in purpureis equitum laciniis albæ cruces Sabaudiani principis insignia discernantur. Secundum eam victoriam confirmato Imperio, Actius, Mastino Scaligero graue bellum intulit atque ei demum, iniuriam probe ultus, Brixiam ademit. Exinde pacatis rebus Mediolani mania iam cepta antiquitus, ad iustam altitudinem educa sunt, additis per interualla altioribus propugnaculis in quibus marmoreæ ingentes Vipere visuntur. Perduxit etiam in urbem fluuiolos duos euerrendis vrbibus fordidibus ad salubritatem opportunos Lironem scilicet & Cantaranam qui iam pene defecerunt, quum negligentia publica sensim oblimati iam pridem,

pridem, alvei curatoribus caruerint. Eum quoque admiranda magni-
 ficentia curiam in harena priscorum temporum iuxta frontem templi
 maximi ædificasse constat, addito diui Gothardi templo cuius sacram
 turrem nobili fastigio insignem, cum admiratione suspicimus, Id ille
 multis admodum pretiosis diuini apparatus instrumentis refererat.
 Mortuus est Augusto mense, octauo & trigesimo ætatis anno quum
 integros nouem annos regnasset, vsque adeo improbe vrgente fato &
 articulorum doloribus assidue lacessitus, vt ne ladicibus quidem in
 lectulo sine intollerabili cruciatu volueretur. Ex Catharina autem Sa-
 baudia vxore pudicissima nullam suscepit prolem. Erat Actius facie
 candida lætaque, naso autem simo, quod nemini superiorum gentili-
 um contigerat, coma item barbæque ad patris similitudinem ænei
 coloris valde crispa sed cæruleis oculis atque intempestiuo caluities,
 non deformante quidem frontem sed eximie decorante. Existimatus
 est ex toto actiõnum euentu, egregie bello fortis & consilio summè
 prudens, & quod ad popularem gratiam plurimum intererat, aditu fa-
 cilis, & alloquio perhumanus publice & priuate cum ratione liberalis.
 In seriis porrò sine fastu grauis & in serendis iocis omnium suauissi-
 mus euadebat, ea tamen temperie, vt cuncta ad Christianam pietatem
 reuocaret, sic vt Dii atque homines, perfidiosi & turbulenti patri ne-
 cem facile condonarint. Tumulatus est marmoreo insigni sepulchro
 ad aram Diui Gothardi, in quo cætrato inauratõque opere
 eius iacentis effigies spectatur, pari artificio circumse-
 ptus est marmoreis tabulis sepulchri locus, in
 quibus scite sculpta Ludouici Cæsaris so-
 lenni habitu imago conspicitur, quum
 supplici ingenuitateque Actio
 Mediolanensis imperii
 insignia largi-
 retur.

Epitaphium Actii qui eo rudi sæculo Azo dicebatur.

*Hoc in Sarcophago tegitur vir nobilis Azo
 Anguiger, Imperio placidus, non leuis & asper
 Urbem qui muris cinxit, Regnumque recepit,
 Punxit si fraudes, ingentes struxit & ades,
 Dignum longa vita, in fatu si foret ita
 Ut virtus multos passet durare per annos.*

ACTIO immatura morte sublato, quòd sine viri
 li prole decefsisset, duo patruì Luchinus atque
 Ioannes Infubrum omnium confensu, successe-
 runt. Sed Ioannes æquitate liberali motus vti sa-
 cratum Antistitem decebat, diuini Iuris potesta-
 te contentus fuit, quo fratri bellica laude Illustri
 & in administranda Republica ingenio graui
 constantique prædito, integra exercendi Imperii
 cura relinqueretur. Is initio statim suscepti Principatus quòd con-
 firmandæ potentix, parandæque summæ gratiæ apud ciues pluri-
 mum conferebat, à Benedicto duodecimo per Legatos impetrauit,
 vt interdicta sacris ciuitas, tum vere supplex, clementia & benigni-
 tate æquissimi sacrorum principis expiaretur. Recepit quoque pa-
 tri pontificis indulgentia veteres thesauros, qui è templo Modoëtiæ,
 turbulentis superiorum bellorum temporibus Auinionem asportati
 fuerant. Ceterum quum ad arma vocaretur, per Legatos fere sem-
 per bella gessit, tametsi antea longe acerrimus bellator fuisset, vt po-
 te qui in omnibus fere iustis præliis honesta vulnera susceperit, in
 illa enim nobili cruentaque ad montem Catinum pugna, qua Vguc-
 cio Fagiolanus victor vites Guelptharum partium vehementer con-
 tudit, paterna auxilia ductanti inuectoque in medios hostes, sinistrum
 crus valida cuspide traiectum est. Ad Alexandeam verò quum in
 Tanari ponte cum Vgone Baucio Roberti regis equitum Magistro
 confingeret, ita Baucium inuasit atque prostravit, vt multo at-
 que interfecti hostium ducis cruore scedatus, opimo spolio & præ-
 clara victoria potiretur. Ad Tricellam quoque oppositus ingenti-
 bus externarum gentium copiis, quæ pontificis & Roberti regis au-
 spiciis sub Gastone Aquitano Raimundoque Cardonio ad Mediõ-
 lanum obsidendum ire maturabant, maxime pugnacis & periti du-
 cis laudem tulisse fertur, quum terribili longoque certamine edi-
 to reparataque sæpe acie honesta in facie vulnera suscepisset. Po-
 stremo ad Neruiam acriter dimicans, Heluetiis securibus per-
 fracta galea suffossoque equo prostratus captusq. est, & manante per
 nares multo sanguine ad Iuglandis arborem tam diu nexus & fe-
 mianimis iacuit, donec recentis Allobrogum alæ superuentu, cæ-
 sis Heluetiis atque Germanis & Leodrisio hostium duce capto è vin-
 culis eriperetur. Sed qui tot bellis summa pericula euaserat, ex prin-
 cipatu demum oborta statim inuidia amicorum & propinquorum
 suas

scuas manus vix effugit. Coniurauere enim in eius necem Franciscus Pusterla ex ordine patritio auitis diuitiis potens, & ante alios duo Aliprandi fratres Martinus atque Pinalla, qui Aetianis copiis praefuerant, neglectique à Luchino ad alios scilicet, vti meliores translatis honoribus, amiciolem liberalioremque dominum quarebant; coniectis vtrique oculis in Galeacium & Barnabam ex Stephani eius patris filios qui decore iuuentutis & iam plane matura militari indole florentes in tempestiua atque nefaria ambitione, quae semper domui Vicecomitum fatalis fuit, ad Imperium aspirare dicebantur. Sed dum Aliprandi fratres perterritis amicorum intimis; coniurationi vires addere contendunt, à Ramengo Casato inita consilia produunt. Nec mora Martinus atque Pinalla capti diuque torti in carcere fame necantur, caeteris in furca latronum more strangulatis: de Pusterla autem, qui profugieus, ex Etruria, retractus fuerat, in foro supplicium est desumptum, eò quidem atrocius atque miserius, quòd duobus filiis adolescentibus in conspectu parem poenam subeuuibus, sceleratus pater paulò ante inter ciues maxime felix supremæ calamitati suæ domus interfuit: Nec multo post Margarita vxor quòd non conscia modo, suscepti eius immanis consilii, sed ad id mature patrandum peracerba concitatrix fuisset, perpetui tantum carceris poena dampnatur; quòd Othorino vice comite genita Luchium arctissima propinquitate contingebat. Caeterum ex damnatorum quaestione compertum est Galeacium & Barnabam non ignaros initæ coniurationis, paratosque ad excipiendam principatus fortunam tanti facinoris euentum expectauisse. Sed Luchinus ne supra Marci fratris necem familiae decus, vel maxime nocentium iuuenum cruore macularet, deprecante Ioanne Antistite ex illi poenam non excessit. Ita tamen, vt eos perfidia impietatisque ignominia notatos, ad Oceanum in extremos Belgas & Batauos relegaret: Exiude Luchinum natura subtristem, planèque seuerum solito maiorem ac duriolem factum scriptores tradunt, vsque adeo, vt nec in ioco, pallidam semper obduces frontem, ridere sit visus, quòd ad animi & gritudinem articulorum quoque dolores accessissent. Sed non inanis rumor de vxoris impudicitia per urbem excitatus, moerorem vsque adeo cumulauit, vt in affecto tot malis sene, nondum maturo fato viam aperiret. Nupserat ei Isabella cognomine Fusca è Fliscorum gente, apud Ligures apprimè nobili, duobusque praesertim Pontificibus Innocentio atque Hadriano, purpuratiquè supra triginta Senatoribus longe clarissima, vnde illa fastum atque inde luxuriam parum verecundo gestu oreque praeferebat. Hæc nobiles Insubrum matronas forma, lepore, mundiciis, atque vna praesertim vteri foecunditate, qua Luchinus felix videri potuit, anteibat. primo enim partu Luchium nouellum, secundo Vrsinam, tertio gemellos marces eximie indolis Borsium & Forestinum rara quidem felicitate

pepererat, nisi tantam prolem ex incesto concubitu concepisset, Galeacium enim formæ dignitate cunctos mortales superantem lasciuie adamatum ab ea constat, vti aliquot post annos defuncto iam viro in extremo vitæ actu pie ingenueq. confessa est vt animum eo piaculo liberaret, vel cum certo infaustæ prolis exitio tantiq. subinde Imperii hæreditas ad legitimos successores verteretur. Cæterum suoapte ingenio procax & leuis mulier exulante Galeacio, & viro ex podagra decumbente, quum spectare Venetias cum firu stupendas, tum celebri festo die Ascensionis Christi navalibus ludis & priuatarum publicarumq. opum ostentatione mirabiles concupisset, importunæ uxori Luchino cuncta cōcedente, haud difficulter impetrauit, vt ornatissima classe per Padum deueheretur, delectis in comitatu fœminarum nobilissimis, quib. & ambiguus inesset pudor, nec viri, earum tuendæ pudicitia curæ tangerentur. Verum luxuriosissimæ navigationis exitus fuit, vt cum insigni probro prostratæ pudicitia apud Vgolinum Gonzagam, Dan dulumque Veneti senatus principem, redierit, pari infamia deflagrantibus nonnullis illustribus fœminis ex comitatu quum à pudicis pariter atque in eodem crimine maculosis leuitate muliebri per mutuas delationes singularum adulteria proderentur. Hoc tanto inexpiabilis infamiae vulnere percussus princeps, ita flagitii iniuriam tulit, vt non obscura parati ad vindictam animi signa, contractæ frontis querela, demorsiq. sæpè vnguibus ostenderet. Itaque Fusca expedito ingenio non impudica modo, sed etiam truculenta mulier pœnæ metum celeriter anteuertit, agrumque adhuc coniugem veneno lento atque rabifico præoccupat, nullo tum sceleris extante vestigio, quum plane maturatus ægri lenis obitus, ad nouum insurgentis morbi impetum facile referretur. Vixit annos sexaginta duos, imperauit nouem. Tumulatus est in æde diui Gothardi iuxta Actium, regio sumptu celebratis exequiis. Luxere elatum veris lachrymis cuncti ciuium ordines: nam summa æquitate ius dicere obliuisci factionum, tueri ab iniuria infimos, & quòd maxime populatè videbatur, singulari prouidentia anonam curare erat solitus, bella quoque, quòd opulente tranquillitatis intererat, extra fines semper gessit, eo animi decreto, vt & sua strenue defenderet, & socios constantissime tueretur. Parmam Imperio adiecit Sexaginta milibus aureis cœmptam ab Obitio. Atestino ægre eam urbem aduersus Gonzagas atque Scaligeros defendente. Pisani porro ea conditione pacem dedit, vt honorarii tributì nomine binos equos, militarem vnum, alterum asturconem album, quo dominare ueheretur, itemque binos ad aucupium falcones peregrinos, quotannis penderent. Nouissime Ligures fluxa fide antiqua fœdera violantes, magnis copiis inuaserat Brutio filio duce, Genuam gentis caput obsessurus, nisi exitum ei properantia fata vetuissent. Magnificentiæ monumenta nulla fere reliquit Actiana domo cōtentus, quum antea

in Ticinensi regione præaltas ædes contra diui Georgii templum Pa-
latii nomine vocatas, habitasset. Foris autem validam arcem in ædito
monte ædificatam, cui à veterè delubro Capellæ nomen est, Bergo-
matibus imposuit. Delectatus est tuendæ valetudinis causa, suburba-
no secessu, non tam amœno quàm salubri, ad septimũ lapidem Comen-
si via sinistrorsum, vbi tenuis est Pagus qui Sanus aër verissimo nomi-
ne nuncupatur. Liberos reliquit Brutium ex cõcubina, qui quum Lau-
di Pompeiæ præferoci ingenio aliquandiu tyrannidem exercuisset,
coniurante ciuitate expulsus obscuro in pago in Euganeis inops
& merito miser interiit. Borsius autem & Forestinus dete-
cto Fuscæ matris incestu, tanquàm ex damnato
nati concubitu hic tetto in carcere, ille verò fu-
ga elapsus exilio perierunt. Eandem
exilii Fortunam tulit Nouellus, qui
nequaquàm animo dege-
neri militiæ assuetus
propinquo -
rum suo
rum
hostibus
semper adhæsit.

Eius autem tumulo hoc rude carmen inscriptum est.

*Iusticia cultor, scelerumque accerrimus visor
Pauperibus carus, nunquàm dum vixit auarus,
Egregys factus, & cladibus ante peractis
Insignem bello laudem meruit, nisi fraudem
Sors mala straxisset, crudeliter & periisset.*

IOANNES ARCHIEPISCOPVS.

SIVE LIBER SEXTVS.

POST elatum Luchinum totius Imperii summa ad IOANNEM archiepiscopum germanum fratrem absolutæ virtutis principem rediit: nam in omni eximia prudentiæ & perfectæ pietatis officio; moderataque regendi Imperii disciplina; Othoni maiori patruo par fuit, quum & ipso censu generosæ stirpis Mathæum patrem & magnitudine constantis animi referret; nec Galeacio fratri de nobilitate liberalis ingenii, vel decore formæ, vel studio promerendæ gratiæ quicquàm concedere censeretur; & Actium perthumana illa, nusquàm tamen nisi graui, ad faciles aditus atque sermones comitate, atque magnificentia operum facile superaret, præclaræque Clementiæ laude paucissimis regum concessa, quæ Luchino uti nimis duro militarique, quanquàm viro alioqui summo, defuit; omnium opinione potiretur. Is inuito statim principatu, nihil antiquius duxit quàm Galeacium & Barnabam ab exilio reuocare. Rediere illi Belgarum more brachato-habitu sicuti videre est in incolumi adhuc pictura, in templo diui Ioannis ad Concham; Cosmæ & Damiano diuis tutelariibus votum soluentes, præferentisque eximium bellicæ virtutis specimen, quum Belgicis atq. Britannicis bellis parta non obscura laude, militassent. Nec multo post Ioannes propagandæ soboli firmandoque Imperio validas finitimorum principum propinquitates præstanti iudicio quæsiuit; sic vt Blancam Sabaudiam Aymonis Allobrogum reguli filiam Galeacius vxorem duceret; & Beatrix Mastini Scaligeri filia à fastu superbisq. moribus Reginæ cognomen adepta, Barnabæ matrimonio iungeretur, binasque deinceps nuptias sumptuosius ludorum equestrium spectaculis celebraret. Cæterum Ioannes Ligustici belli causam secutus, Murtham Genuensium ducem adeo armis terruit, vt abdicato principatu, se se ciuitatemque ad eius auctoritatem contulerit, & præsidium prætoremque à Ioanne deletum accepit. Sed non multo post defuncto Murtha populus uti semper factiosus & mutandis cõsiliis repentinus & leuis Valentem ducem creauit. Ea contumelia permotus Ioannes, arma parat & bellum indicit; quo periculo Ligures territi, vel ob id maxime, quòd tum magnis classibus cum Venetis & Catalanis contententes, circa Sardiniam infeliciter conflixerant, supplices & opem implorantes ad pristinam fidem rediere. Valens quoque suscepto temere principatu se abdicare cogitur; Recipiturque Genuæ Gulielmus Pallauicinus, qui Reipublicæ præsit, cum præsidio equitum & peditum. Nec mora Genuenses no-

uam classem exornant Ioanne in eam delectos milites pecuniam & comineatum abunde conferente, addentéque duodecim triremes suo sumptu suoque milite, egregie instructas. Eam classem Paganus Auria præfectus, quum Viperæ insignia in vexillis præferret ad Sphragiam Insulam, quæ Sapientiæ nomen habet, contra Methonem, cum Venetis feliciter conflixit; deuiçtaque hostium classe, Nicolaus Pisanus qui Sardoo in mari cladem Liguribus intulerat, cum quinque milibus Venetorum militum captus, Genuam in Triumphum ductus est. Genuenses autem singulari ope Ioannis se victoria potitos grato animo confitentes, nouo decreto deditæ ciuitatis iura, quæ Ioannis morte finiebantur, ad Galeacium pariter & Barnabam transfulerunt; ita vt totius Liguriæ vrbes à Coruo Lunensi promontorio ad Herculis Mæni portum Imperio Vicecomitum subderentur. Per id quoque tempus Bononiam in potestate redegit, Pepulus enim vir nobilitate opibusque insignis, qui patriæ libertatem inuaserat, pontificiis oppugnatus armis, à Ioanne matura ope implorata, validisque Insulæ auxiliis egregie defensus eo demum descendit, vt acceptis Crepacorio, Nouantulaque Castellis, ac multo insuper auro, patriam vendere quàm suscepti principatus nomen tueri mallet. Bononia parta Ioannes finitimis terrori esse cœpit, vsque adeo vt Florentini antiquæ iniuriæ & Veneti recentis acceptæ cladis memores pontificiis copiis vires adderent, iniquoque fœdere cum pontifice, confestim impetrarent, vt dirum illud religionis telum interdicens sacris in Ioannem vibraretur. Sed Olegiano duce Bononiæ imposito felicibus armis urbem defendit, nec multo post per Guliermum Grisantem pontificis Legatum qui postea Urbani Quinti nomine desumpto Pontifex factus est, quum is Mediolanum venisset transactum est, vt tanquàm beneficiario iure concessam à pontifice urbem retineret, & quotannis sexaginta pondo auri tributum nomine solueretur. In Florentinos demum intestino malo laborantes, tanquàm in veteres & recentes hostes arma vertit concitantibus. Vbaladinis, Vbertisque, & Pactiis exulibus; qui aucti viribus Tarlatorum & Cafaliorum, Aretii Cortonæque principum, à Ioanne Antistite tanquàm Gibellinæ factionis principe patronoque, certissimo opem assiduis precibus implorabant. Olegianus qui ex eadem Vicecomitum ortus familia ipsius Ioannis Antistitis filius putabatur ab Olegioque, is ad Verbanum lacum pagus est, cognomen ferebat, è Bononia profectus Apenninum superat, ac Sambucum Vicum in Pistoriensibus Alpibus capit, per uagatusque montanum agrum ad oppugnandam Scarpariam ad duodecimum ab vrbe Florentia lapidem descendit. Erant in exercitu supra ingentem pedum numerum, decem milia galeatorum equitum exules quoque ab Arni valle armatis agrestibus opportune in suburbanum agrum irrumpentes infensis seuisque animis tecta obuia crudeli incendio deformabant: quare mœsta & trepida ciuitas, uti viribus

impar à sociisque deferta, vel non æquam pacem appetebat. Nec Ioannes à pace abhorrebat, modo sociis Gibellarum partium honesta conditione caueretur. Itaque proclamatis induciis indictus est locus Sergiano in oppido Lunensis agri, quo convenientibus totius Etruriæ Umbriæque legatis, querelæ omnes neglectæ aut pretermisæ iuris duobus disceptatoribus Guliermo Pallauicino pro Ioanne, & Carolo Strozza pro Florentinis deferrentur. Ferunt supra sexaginta urbium, illustriumque Regulorum legationes conuisse, pacemque moderatis legibus singulis datam, summa quidem cum laude Ioannis, qui clementi ingenio, detrimenta belli innoxiiis atque immerentibus illata populis perosus, susceptum bellum optima pace quàm cruenta victoria finire maluerit. Nec obiter præmittendum videtur magnanimi Præfulis factum inter multa memorabile, quo pontificium summæ seueritatis Imperium facetissimo obsequii genere magnificè, simul & elusit. Paulò enim ante id tempus quum à pontifice expetentibus Florentinis Auenionem, sub anathematis pœna citaretur, latissima fronte respondit se eo vti fidelem dictòque parentem seruum deceret, instructa mature profectio, venturum: ut præsentis obsequio prouolutus, ad pedes sacrosanctum pontificem veneraretur. Cæterum legatos præmisit qui per omnes urbis regiones amplissimas domos, per soluta eius anni pensione conducerent ingentemque omnis generis commearum copiam compararent, qua numerosus comitatus aleretur. Porro Quæstor multa onustus pecunia, adeo in id profuse operam intendit, ut & mirum in modum annona in foro cresceret & peregrini negotiosque homines ex omni Europa Auenionem ad pontificiam aulam confluentes nullum omnino relictum aut hospitium Insubri omnia occupante vacuum reperirent, & propalam Populus & inquilini de annonæ caritate quererentur. Quibus vocibus permotus pontifex Mediolanenses legatos cuncta prodige cœmientes vocat, causam quærit cur tantum commearum accumularent, totque passim amplificissimarum ædium hospitia inani sumptu ad querelam publicam conducant? Legati ita parere se iussos à Ioanne præfule respondent, qui septem milia armatorum equitum, totidemque pedum, præsidii & comitatus causa sit adducturus. Intellexit illico pontifex quo rerum suarum periculo, Ioannes tantis iustructus viribus foret expectandus; leniterque subridens tanti itineris laborem, præfule tanquàm occupato & præclare pontificii nominis studiose benigne se remittere, dixit. Legati autem quum dimitterentur, honestissimis uiris virtutis nomine aut parum ditibus conductas domos gratuito concesserunt, ita ut commearum quoque omnem, aut sacratis Cœnobiis aut à Plebe miseris & egentibus largirentur, tanta cum laude ut nemo esset qui Ioannis causam non studiosissime tueretur. Sed non multo post crescente potentia, ut plerumque fit, inuidia virtutis & felicitatis comes pariter creuit, formidabilis enim

vel

vel amicis veteribusque sociis apparebat, usque adeo ut consternati metu Atestini Gonzaghae Scaligerique principes, foedus inter se percerent; coactoque numerofo exercitu castra folsis aggeribusque vallata, prope Mutinam adorirentur, sustinentéque impetum praesidio fortiter repulsi in Cremonensem agrum cuncta vastâtes irrumperent. Hæc castra muniti instar oppidi Ioannes aduersus Regienses construxerat, videbaturque inde non Regium modo sed etiam Mutinam inuasurus, ut à Bononia Placentiam suæ dirionis cõtinuum iter pararet. Hæc agitantem & septimum regnantem annum Augusto mense concepta febris & lentis demum accessiõibus producta in Septembrem, climacterico ætatis anno leniter extinxit. Conditus est marmoreo tumulo iuxta Othonem ante sacrorum templi maximi, vbi hæc carmina rubro lapidi incisa leguntur; quæ ex eius rudis sæculi memoria ad iucundam ingeniorum æstimationem præterire nolimus.

*Quàm fastus, quàm pompa leuis, quàm gloria mundi
Sis breuis, & fragilis humana potentia quàm sit,
Collige ab exemplo qui transis, perlege, differ,
In speculo speculari meo lachrymabile carmen,
Qui sim, qui fuerim licet, qui marmore claudor
Sanguine clarus eram, Vicecomes stirpe Ioannes.
Præsul eram, pastorq; sui, baculumq; gerebam,
Nomine, nullus opes possidebat latius orbe
Imperio tituloq; meo mihi Mediolani
Urbs subiecta fuit, Laudense solum, Placentia grata,
Aurea Parma, bona Bononia, pulcra Cremona,
Bergoma magna satù lapidosus montibus altù,
Brixia magnipotens, Bobiensis terra, tribusquàm
Eximys dotata bonis Dertiona vocata,
Cumarum tellus, nouaq; Alexandria pinguis,
Et Vercellarum tellus, atq; Nonaria, & Alba,
Atq; quoq; cum castris Pedemonte iussa subibant,
Ianuamq; ab antiquo quondam iam condita Iano
Dicitur, & vasti narratur Ianua mundi,
Et Saouensis Rax, & loca plurima qua nunc
Difficile est narrare mihi, me a iussa subibant;
Tristia tota meum meuebant languida nomen;*

Per me obfessa fuit populo Florentia plena,
 Bellaq; sustinuit tellus Perusina superba
 Et Pisa, & Sena timidum reuerenter honorem
 Prestabant, me me metuebat Marchia tota.
 Italia partes omnes timuere Ioannem.
 Nunc me petra tenet, saxoque includor in isto
 Et lacerant vermes laniant mihi deniq; corpus,
 Quid mihi diuicia, quid & alta palatia profunt?
 Cum mihi sufficiat quod paruo marmore claudor.

MATTHAEVS

SIVE LIBER SEPTIMVS.

HX testamento Ioannis vniuersum Imperium æquissima ratione trifariam diuisum, tribus Stephani liberis celsis, ea conditione vt Mediolanum & Genua cõmunis essent ditionis, ab vnoque tantum Prætoꝛe regerentur, quem pari iudicio delegissent: Reliquæ porro vrbes nobilitatæque oppida à grauisimis Iure cõsultis amicisque communibus fideliter æstimata, digestæque in tres portiones sortem ex vna sequerentur: Matthæo Bononia obuenit, quæ ex solenni transactione quatuor vrbes tanquàm sua membra secum trahebat, Laudem scilicet Pompeiam, Placentiam, Parmam, & Bobium in Apennini vallibus situm, item Lucum & Masam Togatæ Galliæ, Pontemque tremulum supra Macram amnem Apuanorum Ligurum caput, & Sancti Domini oppidum quod in Aemilia via à Tarrõ amne septem milibus passuum distat. Sed Matthæus nequaquam diu Bononia potius est, Olegiano eius vrbis Imperium occupante: Is enim sub id tempus quo Ioannes Archiepiscopus suprêmâ tentatus valetudine decumbebat, cum rebellantibus Patriis atque arma capientibus, in foro prospere conflixerat, coniurationisque principes captos securi percusserat, in quibus nonnulli ex Blanchis, Gozaditis, Bentiuolisque & Sabadinis fuerant. Post id factum quum ædificatam à Ioanne Antistite veterem arcem egregie permunisset, inuasit eum libido arripienti Imperij, cuius ipse præcipuus defensor extitisset. Itaque fortuna nefariis cõceptis aspirante, Prætoꝛem militarèq; præsidium Matthæi, insigni composita fraude vrbe expulit, Bononiensesque armis terrosin nomen suum iurare cõegit. Erat Matthæus ingenio civili potius quàm militari, nec ideo ad vindicandam iniuriam paratõs, vt pote, qui nihil ex magnõ auõ, si speciem corporis demeres, præter nomen referret; ignobili. n. ocio delectatus nequaquam bellica laude ducebatur, eiq; summæ curæ summæque voluptati erant accipitres atq; ea omnis venatio quæ vel feminas admittens profusissime sudose exerceretur: has autem diurnas exercitationes, nocturnæ libidines excipiebant; quibus adeo intemperanter corpus atq; animum effeminauerat, vt inter duas sæpe cõcubinas eneruatis virib; cubitans, instillaret (vt Corius in historiis author est) muliebrib; locis vnguenta per egrina, quib; intermortuæ veneris segnitiam prodigiosa titillatione succiraret. Per hunc modũ fractis laterib; quũ ad Seronum oppidũ, vbi munitã pinnis domum ædificarat, medio itinere inter Mediolanũ & Conu. um secessisset, diuturna febꝛicula tabefactus interiit anno secundo

H

ticolato pileolo, aut florea corona castigaret, id enim eum decebat alioqui lacteo colore atque aenea barba conspicuum uti videre est ex multis eius imaginibus unaque praesertim equestri thoracata, quae Ticini in arce ad sinistram porticum spectatur. Balthai militaris dignitatem Hierosolymis promeruit, quum religionis causa Christi sepulchrum inuisurus in Iudaeam navigasset; Belgico item bello, non secus atque Ortho familiae princeps superiore saeculo in Syria Viperam, perpetuum gentis insigne ipse quoque prostrato nobili Belga, novum gestamen insigni aquae & ignis argumento, tanquam opimum spoliū retulit. Ex ipsa enim Clypei pictura ardentes bini torres pendentibus totidem aquarii situlis, contrariae potestatis facultatem exprimebant, usque adeo specioso emblemate, ut id ad posteros ipsosque Sfortianos in Vicecomitum familiam adoptatos, manarit. A Carolo autem Quarto Caesare qui Mediolanum aduenerat, solennibus codicillis rite confectis in Cisalpinae Galliae atque Liguria Imperio, Vicarius est appellatus, pari dignitatis beneficio fratri Barnabae communito, interque sacra solennia Caesar Ambrosiano in templo, viri usque filios quanquam plane pueros, militari Baltheo cinxit, Ioan-nem scilicet Galeacium, qui demum totius Imperii haeres potentia formidabili supra ceteros Italiae principes euectus est, quum ex nomine nequaquam temere indito, duos summæ virtutis atque prudentiae patruos referret, & Marcum Barnabae, qui male auspiciatum infelicis patruī nomem sortitus, ad frugem non peruenit. Caesare itaque multa pecunia, magnisque muneribus iam donato, in Germaniam redeunte, multo certior quam antea nominis auctoritas amborum creuit, quae demum perpetuo benevolentiae studio & fraterna charitate adeo stabilita est, ut concordibus animis usque ad vitae exitum quanquam diuiso Imperio regnarint, mutuisque opibus bella gesserint, communem eum ducentes hostem, qui in ipsorum alterum arma moliretur. Ea enim aequitate defuncti Matthaei fratris haereditatem inter se diuiserant, ut urbem Mediolanum ab ortu Solis ad occasum per regiones ducta linea partirentur, & in urbe singulas arcēs ambo conderent; Galeacius ad Iouiam portam quae Comum ducit; Barnabas ad Romanam; quod huic Conchana domus, illi Aetiana curia, sicuti Matthaeo antea Antistitis Ioannis aedes forte obuissent. Cesserat Barnabae Bononia, quae quum vehementibus armis repeteretur Olegianusque pontificis adiutus copiis strenue resisteret, diurni grauissimique belli causam praebuit, Nam plerique principes & cum his Florentini Pisani que quibus odio atque timori consentientium fratrum opes erant, Contra Landum Germanorum ducem & Marcoaldu cum Bohemis à

Carolo Cæsare Pisis impositum, præbita in triplex stipendium ingenti pecunia, aduersus Vicecomites cõcitabant, ea tempestate validæ exterrarum gentium manus, vt tum aiebant, fortunæ auspiciis militantes, per Italiam prædabundo agmine vagabantur, hisq. omnium regionum exules spe prædæ se commiscebant. Itaq. Landus & Marcoaldus mira celeritate confectis itineribus, in agrû Insubrum peruolarunt, eorum aduentus cuncta ferro atq. igne vastantium, magnam trepidationem Mediolanensibus incussit, pertulere eas clades tantisper Galeacius & Barnabas, donec accitæ vndiq. copiæ in vna castra cogerentur, nec multo post instructo exercitu cõtra hostes progressi ad Casæ auratæ pagû signis collatis confixerunt, eo quidem euentu, vt Marcoaldo capto Landus ipse post sauciatus ferme toto eius exercitu cæso captoq. effugeret; in quo sex milia equitum, quatuor peditû fuisse narrantur. Secundum eam victoriam Barnabas ad oppugnandam Bononiam profectus validiores quàm putarat hostes inueniens multis acceptis illatîs que detrimētis longo & difficili bello implicatur. nam Florentini, Pisani & Principes Ferrariensis, Mantuanus, & Veronenfis, communicatis consiliis cum Egidio Pontificis legato fœdus renouarant, ea mente vt defensa Bononia duorû præpotentium fratrum vires nõ paterentur nimio plus crescere; parte alia Ioannes Marchio Montisferrati à fœderatis incitatus, Galeacio graue bellû inferret; cum capta ex insidiis Alba Pompeia, & Ticino vrbe prodentibus Guelphis occupata, Anglorum validam manû in Italiam exciret. Ea gens ex Britannia insula in continentem Galliæ transuecta, confectis Belgicis bellis in Prouinciam sese effuderat stipēdia & prædam passim quærens. Sed ea fuit Galeacii felicitas vt ab Anglis Albam reciperet, & Ticinum variis præliis fameq. perdomitû in potestatem redigeret, capto Bussulario cucullato sacerdote, qui ne fariis concionibus Ticinensem populû circuducens, miseræ vrbs crudelis Tyrannus euaserat. His reb. prosperè gestis Galeacius coactis vndiq. copiis Barnabæ vires attenuatas duobus aduersis præliis facile restituit. Quib. auctus vir acer & indomitus tanto impetu Bononiensium agrum populatus est, vt Olegianus desperatis rebus, vrbe temere occupatam Egidio legato tradere cogeretur, firmum Piceni agri vrbe perfidiæ pactionis præmiû accipiens. Sed quum Barnabas iratus Egidio nõ secus atq. Olegiano nihil de belli apparatu remittendû arbitraretur, fœderatæ ciuitates ingentes copias, Vgolino Gõzaga Imperatore in agrû Insubrum miserunt, rati Barnabam frater no periculo adductû Bononiensi agro detrahi, & trans Padû reuocari posse. Sed Barnabas Vgolinû traiecto Pado, & Nouaria capta magnam perturbati onem Galeacii reb. afferentem, parib. belli artibus auertit. infecto .n. exercitu Mantuanorum fines ingressus perruptoq. Serrallio quæ est munitio ab amne Pado ad Murinâ perpetuis aggerib. suburba nû agrum complectens, Mantuanos duce prælidioq. nudatos adeo perculit

culit, vt Vgolinus vel in ipso felici speratæ ingentis victoriæ cursu, de Imperio salutèque ciuium suorum magnopere sollicitus, pacem petere cogeretur, cognationemque nouo fœdere confirmaret. Eo modo pace parâ & Barnaba nihilo fecius pertinaci studio Bononiæ principatum tanquàm sibi fraude ereptum validis armis repetente, Galeacius externas affinitates, decoras quidem regio fastu, sed sibi & posteris damnosâ & ferè exitiales quaesiuit, Isabella scilicet Caroli Galliarum regis sorore Ioanni Galeacio filio expetita, Leonatòque Clarentio Britanniæ regis filio in generum adscito, huic enim ex nuptiis Violantis quum ducenta milia aureorum nummùm dotis nomine recepisset, Mons etiam Regalis atque Alba Pompeia vrbes cesserunt. Isabella autem quæ Mediolanum venerat vsque adeo socero grauis fuit, vt ducentis milibus aureorum constiterit, Quamquam Virtutis oppididitio, honestissimæque appellationis titulus, nouo sponso nomine dotis accessisset. Leonati porrò aduentu tantæ opes admirabili liberalitate profusa sunt. Cum & nuptiale epulum daret & equestres ederet ludos, et Britanos ex generi comitatu supra ducentos eximiis donis adornaret vt opulentissimorum regum splendorem superasse censeretur. In conuiuio enim in quo Franciscus Petrarca inter principes conuiuas discubuit, singulos ferculorum missus, qui supra triginta fuere, totidem inusitatæ magnificentiæ munera sequebantur, ea omnia Ioannes Galeacius delectæ iuuentutis princeps, ad mensam perducens Leonato obtulit. Fuere in vno tantum missu Septuaginta equi insignes argenteis & sericis ephippiis strati; In aliis vero vasa argentea, hierofalcones, venatici canes, equestria arma, nobiles lorice, solidòque ferro splendidi thoraces, galeæque item & cassides, præaltis conis exornatæ, indumenta margaritis picta balthei militares, postremo præstantes aliquot gemmæ aureis emblematazibus insertæ, & aureæ purpureæque telæ ad viriles vestes vis ingens. Is porrò conuiuii apparatus fuit vt relaxâ à mensa dapes, decem milibus hominùm abunde sufficerent. Sed non multo post Leonatus quum nouæ nuptiæ operam daret tempestiuisque conuiuiis ad patrum moris disciplinam, alieni cœli ignarus intemperantius vteretur, ad Albam morbo consumptus interiit; Violantes demum Othoni Marchioni Montisferrati, nuptui data est, sed nihilo felicioribus auspiciis, quum Otho in montibus Parmensium ab agresti agasone confossus ignobili fato perierit. Cæterùm Galeacius diu antea seuisis articuloz moribus iactatus, quum filius præalta indole militaris Imperii munia capessens Asta recepta, Vercellisque defensis Subalpinum bellum felicissime confecisset, in supremum incidit morbum, Nonisque Sextilibus defunctus est, anno à partu Virginis septuagesimo octauo supra Millesimum & trecentessimum, vitæ quinquagesimo nono, Imperii autem vigesimo secundo. Delectatus est in toto vitæ cursu, quum ex belli-

cis occupationibus subcivica ocia furaretur, nobilioribus literis, histo-
 riisque præsertim; habuitque in honore præstantibus disciplinarum
 omnium & nobilium artium studiis insignes, ex hisque præcipue Fran-
 ciscum Petrarcam amœna ingenii fertilitate florentem, cuius horta-
 tu Bibliothecam condiderat, quum munere beneficiòque Caroli Cæ-
 saris Ticini celebre Gymnasium instruisset. In puniendis reis etiam si
 natura plane lenis & exorabilis videretur, ita clementiam cum severi-
 tate miscebat, ut præscriptas leges non temere præteriret. Magno au-
 tem incorruptæ Iusticiæ, exemplo fuit Picardonus Vassallius è Verce-
 lis in furca latronum more strangulatus. Hunc Belgici exilii comitem,
 propterea quæ ex humili fortuna ad præfecturam ætarii promotum,
 indeque sævi prædonis more, nullo metu pudoræue immensas opes
 congerentem repetundarum & peculatus reum populus fecerat, iu-
 dicesque damnarant, ita ut princeps nihil omnino ex damnati bonis
 neque in fiscum neque in ærarium se reduturum testaretur, liberæq.
 responderet sibi lege agendum videri, atq. eo quidem severius, quod
 supra furti noxam grauioris flagitii nomen ferret, quando mortalium
 ingratisimus fuisset. Nimia quoque & penè crudeli severitate in præ-
 torem ad vicum Iriæ animaduertit, quod præscriptum ex indice quos-
 dam exules factiosos atque sicarios persequi, captosque statim laqueo
 necare iussus propinquorum precibus, pœnam tam diu suspenderat,
 donec Ticini princeps adiretur, ex ea enim cunctatione Galeacius
 quod iure actum credebat, amicis supplicantibus facile damnatorum
 vitam quidem concessit; sed mox prætor tanquam officii oblitus son-
 tibus seruatis, atque ante Carceres inspectantibus, securi ictus est.
 Sumptuoso autem ædificandi studio, magnificisque operibus Roma-
 næ potentie monumenta luculenter imitatus, Mediolani arcem Por-
 tæ Iouis mira celeritate construxit, quum antea è regione templi ma-
 ximi, anteriorem curiam vastis porticibus atque cœnaculis & media
 latissima area ad equestres ludos admirandam Actianis ædibus adiun-
 xisset. Pontem verò lapideum vicino amni Papiæ imposuit, mirabi-
 lis structuræ, cum perpetuæ contignationis tectum aduersus Soles &
 pluias, sustententibus ab utroque podio silicicis columnis super indu-
 ceret, & utraque pontis capita singulis propugnaculis muniret: arx de-
 mum in supercilio decliuis vrbis ad boream extructa, cõdecoratæque
 eximiiis picturis ita spectantium oculos ad admirationem conuertit, ut
 Petrarca nihil adulatus Galeacium, eo incomparabili ædificio quum
 cæteris operibus maximos Europæ reges anteiret, se ipsum superasse
 perscripserit; spatium enim quadratæ formæ ducentorum ferè stadio-
 rum perpetuo muro circumplexus, opportunum, ad omne genus ve-
 nationis addiderat, fundis nonnunquam antiquis possessoribus ini-
 quo pretio ademptis vsque adeo impositenter, ut Bartholus è Xylta fa-
 milia quum paterno agro pelleretur iniuriam frustra deprecatus, equi

tanti Galeacio ventrem cultello perfoderit , leui quidem inflicto vulnere , quod magno casu in ipsam balthei fibulam cuspis incidisset . Cæterum in fronte arcis supra portam ad viridaria perducentem hoc vel rude carmen in marmorea tabula legebatur , anteaquàm tormentis Gallicis ea muri pars cum inscriptione perfracta concideret , extabant & lata insignia gentilitiæ Viperæ inculpta scuto vti moris est superstante galea cum frondoso cono ad similitudinem eius qua in præliis vti erat solitus . Id autem eo libentius ne periret apposuimus quodd Galeacius temporario ligneoque tumulo conditus , dum ad nobile sepulcrum sero marmora pararentur ; Epithaphio ca-ruit.

*Hac Galea Galeæ castrum defendit & urbem ,
Et serus oppositos violenter comprimit hostes ,
Inque fugam vertit timidam mucrone potenti ,
Tractabitque suos vt fratres frater amicos
Et sibi subiectos cultu pietatis , & omnes
Defendit Populos , sibi quos Diuina potestas
Credidit , & longam dabit huius per tempora pacem
Præ cunctisque piam mens est seruare Papiam .*

BARNABAS materni aui nomen tulit, eo quidem euentu, vt ab Auria gente naualibus victoriis inclyta, atque innata virtutis nomine maxime superba, feroces atque indomitos spiritus accepisse diceretur. imperiosus enim immitis & asper euaserat, plane maiores Aurias æmulatus, Brancham Paganum, Lambam, & Lucianum, qui iuxta rei naualis disciplinam naturali conditione præduram atque atrocem, cruentis exercitati præliis crudeles apparuissent. Sed qui tantopere seuerus existimari poterat infracto quodam corporis atque animi vigore, vti semper armatus atque uide pugnavit, vnaque ea quæ cuncta vitia præclare contegit, & studia militum parat, insigni liberalitate, cæteris eius ætatis ducibus præcelsabat. In toto vitæ cursu, quum bella continenter gereret nunquam conqueuit, quòd bella ex bellis sererentur, neque pax stabilis neque induciæ diu vigerent, inter susseptantes atq. hostilia ex obliquo molientes. Id enim vnum ei non iniquæ ambitionis, verùm maxime odiosæ pertinaciæ consilium fuit, vt Bononiam Olegiani perfidia sibi ereptam interceptamque demum fraude Egidii Legati, in potestatem redigeret. Qua si semel potiretur, Florentini, Lucenses, Pisani & vicini principes nequaquam diu se tutos fore prouidebant. Factum est ex ea contentione vt cum pontifice coniurarent, coniuictisque maximis viribus pellendos excindendosq. Vicecomites arbitrarentur, propterea conducti sunt communi ære in Italiam Angli & Britones ex Armorico Oceano, Hispanique Albornoio duce, & Hungari demum ex Pannonia Simone præfecto & postremo iterum accitus in Italiam Carolus quartus Imperator. Sed bellum varia fortuna vtrinque gestum eum finem habuit, vt Barnabas nõ longe à Bononia ad Raphaelis templum profligatus victusque iterum ad Guastallam, detrimenta accepta nouis victoriis ingenti animo refarciret. Nauali enim certamine in Pado infra Vitellianam hostes superarat, constructaque insigni munitione ad Burgum fortem ita locum aduersus præsentem Cæsarem defenderat, vt perruptis dentum Padanis aggeribus, totum pene profluentem in Mantuanos agros effunderet. Quibus detrimentis illatis, omnibusque iam plane fessis, & pecunia exhaustis, necessaria pax, sed non plane stabilis cum pontifice cæterisque scederatis facta est, non abnũte Carolo, qui, Arionisto Baioario Vindeliciæ Regulo Barnabæ propinquo interprete: quum belli redio in Germaniam vocaretur, accepta pecunia & confirmata veteri cum Vicecomitibus amicitia non multo

multò post domum rediit sic vt ab ea pace Barnabas tota spe recuperandæ Bononiæ decidisse videretur . uerùm eo minore cum dolore , quòd ad solatium irriti conatus Regium Lepidi à Feltrino Gonzaga præsentì pecunia cõemptum in potestatem redegit . Incredibile dictu est quantum vtrique fratrum appetita oppugnatâq. Bononia constiterit , quæ nouem bella ex hisdem causis rediuiua , cum summo amittendi Imperii periculo paucis annis adduxerat . Ferunt enim in bellicos sumptus , supra trecentas myriadas signati auri expensas ; ita vt mirum videri possit tantas pecunias ex vrbibus Imperio subiectis imperari atque exigi potuisse ; quum ambos fratres pari atque insatiabili mutæ æmulationis libidine ad insaniam ædificantes , multò maiorem pecuniam in calcem & lateres contulisse videamus . Inter nobilia opera Bernabæ præstantissimum fuit Tritianæ arcis pons admirabili fornicis structura amni Abduæ impositus , vsque adeo in altum exurgens , vt tribus super ædificatis transitoriis aditibus , infimo currus cum machinis & impedimentis , medio equites , summo peditatum vno tempore transmitteret . Construxit quoque arcem ad Romanam portam quæ Conchanæ domui iungebatur Ponte pensili supra tecta priuatarum ædium perducto , instar longissimæ porticus , cuius adhuc aliquot intertusa membra , supra Crassiorum domos spectantur . Brixie arcem condidit , quæ ex molli cliuo vrbi imminet . In suburbanis autem Modetiam , maiorum opus luculenter imitatus , ad Lambri amnis ripas Melenniano in vico domũ per amplam munitæ arcis persimilem cum latericio ponte construxit , & quod egregiæ pietatis opus adhuc extat , laxos carceres Mediolani instituit , in quo egestatis vltimæ debitoribus & extra capitalem pœnam damnatis alimẽta gratuita præbentur . Sed vel immensas ærarii diuitias vni dotales sumptus exhaurire facile poterunt , quum numerosam prolem nobilissimis Europæ principum domibus infereret . Viridem enim Leopoldo Austriæ Norici Regulo , Thadeam Stephano , Magdalenã Federico Baioariis Vindeliciæ principibus , Valentinam Federico Cypri regi collocauit ; quum Agnetem Francisco Gonzagæ , Catharinam Ioanni Galeacio fratris filio , Antoniam & Anglesiam Conrado & Federico Virtembergensibus Sueviæ Regulis nuptui dedisset , Lucia subinde Edemũdo Britannie regis filio tradita , vt in remoto etiam Oceano sobolem propagaret . Ex filiabus autem nequaquàm ex Regina vxore susceptis , generos sibi adsciuit , bellica virtute clarissimos quum Ioanni Aucuthio Britanno Donnina Lucia Lando Germano ad Brigantium lacum illustri traderetur . Quarum omnium dotes cum luculento mundi muliebris apparatu , vicies centena milia aureorum excessisse constat . Nec tot sumptus tamque immodici Barnabam deterrebant , vt quicquàm de splendore vitæ remitteret , quin filios diuersis magnis in domibus cum frequenti & liberaliter ornata familia alendos arbitraretur . Erant legiti

mæ prolis Marcus, Ludouicus Rudolphus, Carolus, & Mastinus, quibus Imperii vrbes atque oppida per æquas partes diuiserat, quum totidem ex damnato coitu susceptis, latifundia & domos honestosq. reditus, donationis iure tribuisset. Erant ii Ambrosius, Eustorgius, Palamedes, Lancelotus, & Sacramorus, cuius stirpis se esse fatentur ii Vicecomites qui præcipuam nobilitatem à Matthæo Magno reperunt, quum legitima soboles in Philippo principe defecerit: ex his autem Ambrosius tanta militaris ingenii indole supra cæteros omnes emicuit, vt eoduce Britannisque militibus præfecto, Barnabas cum Romano Pontifice, Ioannaque Apuliæ Regina, Florentinifq. item atque Liguribus vario euentu bella gesserit. Sed Ambrosius in Bergomatium montibus, quum auide rebelles persequeretur, præceps datus in insidias, ab agre stibus est interfectus, tanto patris dolore, vt montani vindicantem irato patre supremæ cladis pœnam subierint. Cæterùm hæc diuisi Imperii sortitio eum habuit euentum, vt vnusquisq. eorum dolore nimis angustationis, Ioanni Galeacio patrueli multo opulentioris Imperii fortunam inuideret & de eo cuncti sæpe contemptim & criminosè loquerentur. Regina siquidem mater ambitiosa superbaque mulier iuuenes suoapte ingenio elatos & supra censum sumptuosos quotidianis sermonibus impulerat, vt immoderata percuperent, audendoque, & moliendo aliquod insigne facinus, ad præalta, vti generosos deceret, aspirare condiscerent, sicut non obscure indicare videretur sublato patre le, hoste verius quàm propinquo, ipsos confestim ex opulenta hæreditate potentes & plane beatos euasuros. Cæterùm non multo post Regina fato functa Barnabas cum liberis eadem spectare cepit, vtpote qui tot filios arario suo graues prætenti atque ob id infirma ditionis conditione regnatos prospiceret. Sed dum scelestæ consilia miscet & diri odii cogitationes extendit, Ioanni Galeacio cuncta produntur. Is graui callidoque ingenio: audita explorataque dissimulat & aduersus insidias sese domi & foris præmunit intimi officii ministeria coarctat: abdicatoque luxu mensam certis dapibus alstringit: custodiam verò corporis ex fidei veteranis adauget: nec arcis limine pedem effert: nisi explorato præuentibus scilicet armatorum turmis, & prætoria cohorte circumfusa; ante omnia porrò ad struendum ex longinquo dolum sub urbana templa supplicabundus sæpe inuisens conceptæ religionis, & demissi pauentisque animi signa præbet. Quibus artibus vsque adeo in contemptum venit, vt nihil virile, vel ab altuto patruo sene cogitare putaretur, & Patruales nonnunquam distarent aliquanto eum opimo sacerdotio quàm tanto imperio digniorem videri. Itaque communicato cum paucis consilio, edicens se Mariæ virginis templum quod est in monte supra Varesium oppidum multis miraculis atq. donariis venerabile, soluendi voti causa profecturum, è Ticino Mediolanum contendit. Nec differt, Barnabas quin venienti honoris causa occurrat,

quanquàm

quanquam improviso aduentu perturbatus pudore metum vincente paululum cunctaretur. Nec multo post Vercellensî porta prodeuntem dato signo armati equites inermem & mula vectum comprehendunt & in proximam Portæ Iouis arcem cum Marco atque Rodolpho filiis deducunt. At Ioannes Galeacius continenter armata agmina in urbem introducit, domosque capti fratris tanquam hostis ad excirandam plebem, opportuno astu diripiendas populo præbet, sit maximus in vrbe tumultus punctoque temporis memorabili fortunæ ludibrio tantæ opes euerruntur, nec quisquam omnino repertus est qui opem ferret, quum amici pariter atque hostes in opulentissimæ gazæ acervos aut de grassarentur, & maledictis Barnabam vti crudelem Tyrannum incesserent; nec in ea licentia publicanos & quæstores vti populo inuisos vllæ vel in sterquiliniis larebræ diu tegunt, arx quoque ipsa attonitis custodibus paucas post horas deditur, è qua septem plaustra elaborato argento & prætiosa suppellectile onusta signatæque item auræ monetæ septingenta milia educta fuisse referuntur. Nec tanta calamitas prodigio caruit, domus enim Palatina septimo die ante cladem adeo vehementer de cælo tacta est, vt intimi cubiculi peristromata de flagrant & Viperæ marmoreæ fastigio superstantes fulmine frangerentur, vates quoque domesticus cognomento Medicina vt Nonas Maias eo anno Trium syderum coitu infaustas caueret, multò antè prædixerat, & tum in fata sua properantem retentare fuerat conatus, occulta enim vis fati tum maxime vrgebat, quum misero mentis arbitrium eriperet. Euaserat paulò antè Barnabas ad inexpiabile odium populi, se ipso acerbior & seuior, durum & atrox eius ingenium, se necata nihil molliente, quippe qui inopiæ rapax, infamis auaritiæ nomen immani crudelitate cumularet. nam præter perpetua inclementer imperatæ atque exactæ pecuniæ detrimenta illata Populis, noua etiam atque atrocissima lege promulgata, inquiri comprehendique eos iusserat, qui quinquennio antè contra vetus edictum apros occidissent; aut ex his vel in aliena mensa comedissent, vsque adeo inexorabili damnatione, vt supra centum ex miseris agricolis laqueo suspenderentur, reliqui vniuersa substantia mulctati exilio solum vererent, diuiserat enim per Pagos venationibus opportunos multa milia venaticorum canum grauissimo incolarum sumptu alenda curandaque quum vicatim per familias distribuerentur, & præfecti venatorio apparari multis cum ministris passim regiones circuirent tremendo superbæ censuræ instituto singulos canes ex indicis volumine inspectantes, vt insolenti iudicio quos vellent verberibus pecuniæque punirent, quum pari multa damnarentur qui strigosos & graciles tanquam inedia maligne eneruatos, & contra obesos tanquam nimia pinguedine inertes factos, aut impexis villis male curatos produxissent. At Barnabas in Tritianam arcem ab se ædificatam, deductus, septimo carceris men

se quum regnasset annos triginta, vixisset sexaginta sex, veneno fasellis indito, vt fama tum fuit, extinguitur, eo quidem æquiore animo tolerata calamitate, quod in manibus Donniniæ Porre adamatæ antea concubinæ, in ipsa extrema vitæ sorte non plane miser expirarit. Hæc Iōānis Aucuthi Britanni foecus fuit, quæ calamitatis vltro confors supremum in tantis ærumnis misero leni solamen attulerat. Cadauer Mediolani Cōchano in templo tumulatum est, statua equestri ex marmore Lunensi superstante in eo ipso armorum cultu expressiq. oris habitu, quo bella gesserat, nullo tamen epigrammate addito, quum iuxta cubans Regina vxor marmoreo sepulchro tale carmen meruisset.

*Italia splendor Ligurum Regina Beatrix
 Hic animam Christo reddidit ossa suo,
 Quæ fuit in toto rerum pulcherrima mundo
 Et decus, & sanctæ forma pudicitia,
 Laureæ virtutum, flos morum, paciù origo
 Nobilibus requies, ciuibus alma quies
 Quam patriù extollunt Massimo gesta potens,
 Verone nuptam magnificique Canu,
 Barnabai armipotens Vicecomes gloria Regum
 Natura pretium conspicuumq. ue decus,
 Qui Mediolani frenos, & lora superba
 Temperat Ausonia, quæto times omne latas
 Hac consorte thori felix consorte laborum
 Exegit longa prosperitate dies
 Hanc deus elegit secum periturus & inde
 Spiritus aetherei regnat in arce Poli.*

IOANNES GALEACIVS
SIVE LIBER DECIMVS.

N. IOANNE GALEACIO à primis statim pueritiæ initiis, vsq. adeo mira grauitatis atq. prudentiæ species enituit quum in eo supra caprum eius ætatis, solertia iudiciũ memoriq. vigerent, vt cum pleriq. ex ratione physica citissime morturum crederent neq. vnquam tantas precocis eius ingenii dotes ad optimæ frugis maturitatem peruenturas arbitrarentur. Ferunt .n. sicuti in Petrarce vita legimus Galeaciũ patrem quum ex consuetudine consiliũ aduocasset, multiq. in signes togati viri in intimũ conclauẽ admissi con sedissent, à puero tũ forte intentis oculis procerum ora atq. habitũ contemplante per iocũ quæsiuisse, quis nam sibi ex eo numero sapientior videretur, tum vero puerũ qui tum erat fere quinquennis suspenso vultu consideratis singulis, demum accessisse ad Petrarcam quem nunquam antea viderat, & blande arrepta toga eum orasse, vt se ad patris sellam sessum per duci pateretur; statimq. magnum cum admiratione omnib. risum obortum quòd puer perspicaci iudicio omniũ longe clarissimũ ea tempestate Poëtam delegisset. Nec eũ per omnes ætatis gradus summa cura à lectissimis præceptoribus atq. nutritiis educatum, quin in eundem Iudicium morumq. tenorẽ incumberet, nat. ura destituit, à pueritia .n. ad integram ætatem prouectum in tanta actionũ varietate tale semper ingenii specimen edebat, vt eius opinionẽ naturæ præsidio firmatam corroboratamq. multa historiarum lectione, atq. vsu rerum, nemo falleret atq. omnia vel plane fortuita præsentiens cõsilio fortunã regere videretur. Nec id hercle mirũ erat quum inueterata cõsuetudine multũ ipse solus deambulando meditari, cũ peritissimis in omni negotio deliberare, exempla rerũ ex annalib. repetere, instituta maiorum quæ euentus belli comprobasset, diligenter imitari esset solitus. Nullæ .n. eum voluptates venationis aut aucupii, nõ alex ludus, nõ illecebræ muliebres, non fannionũ aut scurrarum fabulæ a negociis auocabant, exercebat corpus modice ad rationem tuendæ valetudinis, animũ remittebat eruditorum colloquiis & frequenti lectione, secretisq. item commentationib. ad iustitiam pietatemq. reuocatis. Conduxerat liberalibus stipendiis omnium disciplinarum professores qui in Gymnasio Ticinensi à patre condito iuuentutem docerent. Bibliothecam porro, erecto iuxta delubro in quo diuorum & martyrum reliquiæ pretiosis distinctæ loculis seruabantur rarissimis codicibus refererat, Ex ordine profitentium Celeberrimi tum fuere, qui monumenta ingenii posteris reliquerunt, in iure civili Baldus & duo Raphaelles, Fulgosius atque Comensis, & Segnorolus Amadeus. In philosophia

Vgo Senensis, & Blasius Pelacanis à Parma, cuius etiam extant in Astronomicis, disciplinaeque Optices subtilissimæ quaestiones; Tres quoque medici, Marsilius à Sancta Sophia, Syllanus Niger, & Antonius Vacca, quorum commentarii in Scholis hodie præleguntur. In tradendis autem Græcæ linguæ præceptis eminebat Emanuel Chrysoloras Bizantius. Sed supra Doctores omnium disciplinarum erat cõspicuis Petrus Philargus Cretensis, sacrarum literarum interpres, qui postea Pontifex euasit & Alexander quintus est appellatus. Ex hoc præsertim lætissimo genere hominum, & ex his qui vsu rerum & prudentia valeret consiliarios vberimis honestatos stipendiis ascuerat, vt non planè mirum videri posset, postquam ipse illustri iudicio polleteret, si in consilio exactissime delibata discuffaque, ex voto plerunque felix euentus sequeretur. Cuncta sub eo officia quæ tanti Imperii administrationem respicerent, admirabili ordine constabant, nihil enim in toto humanarum rerum negotio, domi & foris ipso ordine esse præstantius diserere erat solitus; quo vno & ipsa in primis res militaris, & actio civilis omnis, & domestica disciplina, veluti certissima compage regerentur. Imperia autem iussaque in maximis minimisque rebus de scripto exhibant, & rerum omnium sumptuaria rationes, amplissimis codicibus mandabantur; ex quibus ministrorum fidem & diligentiam exigebat & per censors quidem spectatæ probitatis, qui singula pro meritis ad pœnam & præmium reuocarent. Erant autem in eius aula infiniti prope librarii, amanuenses, atque notarii, qui per singula officia rationum præfectis operam nauarent, tanta cura religionisque, vt non modò totius Imperii vrbiumque stati redditus, & custodiarum sumptus; sed si quid in publica ludorum spectacula impenderetur, & quot ferula sigillatim in solennibus conuiujs venirent, & quid claris hospitibus donaretur, ad exemplum atque ad memoriam scriberentur. Vidimus in Archiuorum eius armariis, admirandos codices in membranis, qui in singulos annos ducum & præfectorum veteranorumque militum nomina, singulorumque stipendia, & alarum ac turmarum indices continebant; descriptaque item exempla literarum, quæ in grauissimis gerendi belli & conficiendæ pacis negociis, aut ipse ad principes scripsisset; aut ab illis accepisset; vt si quis iustam historiam condere velit, non aliunde vberiorrem certiorumque materiam desideret; quando ex his bellorum causis, consilia, & rerum gestarum euentus facillime deprehenduntur. Apud patrem patrumque Barnabam Germanorum & Britannorum aduentu rudimentum militiæ posuit, nec multo postquam vigesimum tertium ætatis annum impleisset, à patre commentitio nomine emancipatus est, in patrimonii partem Nouaria, Vercellis, Asta, Alexandriaque ei traditis, vt inde Othoni Montisferati Regulo semper hosti, nec vnquam quieto, dissimulante patre

patre arma inferret. Sed dum in eo bello versaretur, prodeuntibus Guelphis Vercellas amisit. Allobrogum enim Regulus, quanquam ei esset auunculus, & Flisci Ligures periculi sui admoniti, Othonis sibi finitimi iniurias defendebant; acciuerantque auxilia Pontificiarum copiarum, arcemque Ioannis Galeacii praesidio custoditam circunvallabant, usque adeo validis circumpositis stationibus, ut Ioannes Galeacius non semel oblesso praesidio, opem ferre conatus, quod hostes castra castris contulissent, plane circunventus obsideretur; tandemque praesidium urgente fame & desperato comite ex conditione arcem dederet. Sed aliquanto infeliciter Britannorum aduentu, arma tractavit, nam à Ioanne Aucurtho Britannorum clarissimo duce quae ab amicitia Barnabae discedens, Pontifici & Florentinis adhaererat, in Brixia no agro acie victus profligatusque est, usque adeo graui accepto detrimento, ut eius duces fetme omnes cum vexillis caperentur, & ipse celeri fuga, è manibus hostium agrè se se eriperet. Ab his infausis susceptae militiae iniitiis, quum satis superque cum virtutis, tum fortunae suae periculum fecisse videretur, mortuo patre per legatos bella gere re constituit, quod vnicus patris haeres extra infesti Martis discrimina sibi omnino parcendum, aliendque virtute quae pecuniae mercede pareretur, subeundam praetiorum aleam existimabat; rebaturque uti natura cautus exacteque prudens, & uti mox apparuit, consilio quam manu validior, se domi quam foris feliciorum euasurum; pollicentibus praesertim ex genitura Mathematicis maximas opes, adauctum Imperium, hostium calamitates, summamque gloriam si armorum pericula deuitaret. Neque fatidici vates aut ipse naturae Genius, humanae voluntatis arbiter, fidem sefellerunt. Paucis enim annis admirabiles adeptus victorias, ita inimicos perdidit, caecidit hostes, Imperii fines protulit, ut arridentis fortunae fiducia subnixus, totius Italiae regnum affectaret. Iam enim eum Ladislaus Caesar, nouo honoris titulo honestarat, quum ex solennibus codicillis prius Mediolani Ducem, sceptro pileoque eius dignitatis insignibus, per Legatos transmisis appellasset. Formidandae ambitiosi Principis erant opes & quod longe omnium amplissimae, & quod ultra summam prudentiam veterano milite, strenuisque & praecclare fortunatis Ducibus niterentur. Scaligeris Veronam atque Vincentiam ademerat, Carrariensibus verò Patauium, Francisco seniore in Modoetianum carcerem coniecto; praeterea Taruisium, Feltrium, Bellunum, montandae oppida cum Tridento in potestatem redegerat. Perusini & Afsinatenses ad eum à pontifice defecerant, Senenses tedio incertae libertatis, ad eius auctoritatem, finitimos Pisanos secuti, se contulerant; quum nec Lucenses Imperium eius abnuerent, Propterea Florentini non obscuro percussu metu, potentissimi hominis vim suspicantes

ei vndique circummissis per omnem Europam legationibus, graue bellum concitabant, Roberto præsertim Cæsare in Italiam excito, & Gallis duce Armeniaco cis Alpes perductis. Sed eos externarum gentium conatus ita sustinuit, vt Gallos virtute Iacobi Vermii ad Alexandriam ingenti pugna superatos, interfecto duce deleuerit, Cæsaremque à Brixianis alpibus se demittere ausum, opposito Facinio Cane, primas Germanorum alas profligante, in Germaniam retruferit. Exinde ad vindicandas iniurias pergens, Franciscum Gonzagam, Mantuæ obsessum, deriuatis Pado atque Athesi per emissarios, & pene summersa vrbe, pacis condiciones, accipere cœgit. Nouissimè ad Casalecium iuxta Bononiam Pontificis, Florentinorum, & Bononiensium ingentem exercitum, Bernardone Aquitano fortissimo duce capto, collata acie profligauit; ab eaque statim victoria vrbe Bononia potitus est, pro qua ab excessu Ioannis Antistitis per quinquaginta fere annos fuerat dimicatum. Nec multo post victricibus copiis in Etruriam per Apenninum, tantum terrorem Florentinis intulit, vt demissi animo ciues, nequaquam in domesticis præsidis, sed in vna tantum impotentis atque irati hostis morte, salutem reponerent. Nec eorum votis fortuna defuit; in arce enim Mellenniani, Romana via supra Lambrum, pestilenti febre correptus, excessit è vita, pridie Nonas Septembris, anno à partu Virginis supra Millesimum Quadringentesimo secundo, quum ætatis annum Quinquagesimum quintum attingeret, imperasset autem annis viginti quatuor. Dnos ex Catharina Barnabæ filia impuberes filios Ioannem & Philippum reliquit; quum autem ex Isabella Caroli Galliarum regis filia, priore vxore, nullam prolem suscepisset; ad instaurandam cum Gallo rege propinquitatem, Valentinam ex eadem Catharina primo partu genitam, Ludouico Aurelianorum Principi regis filio, nuptui dederat. Quo cōiugio Asta Colonia dotis nomine Valentinæ obuenerit, ad liberos verò eius hæreditatis titulo, Mediolanensis Imperii iura transierunt, quòd Valentinæ fratres sine legitima prole dececessissent, sinistro quidem omine insignique detrimento Italiæ Galliarumque; quòd in repetenda ea hæreditate, diuturnum & atrox bellum sit exortum, cuius ad huc nullum omnino certum finem videmus. Arsit per aliquos dies ante eius mortem cometes ingens, lurida & funebri oblongæque cauda, versus eam cœli plagam, quæ in eorum ventum obuertitur. Nec eo cœlesti prodigio indignus videri potuit, quum nemo principum in Italia à Gothicis vsque temporibus repetita memoria, Imperii magnitudine & vitæ splendore, eo clarior atque potentior extiterit; quòd si victorias inter fortunæ munera numeremus; nemo certe ei vel innatæ grauitatis atque prudentiæ opinione, vel ipsa

oris ac corporis dignitate, vel exornandæ virtutis studio, ad censum veræ gloriæ comparandus est; quanquàm tanti nominis famam prægrauasse videatur patruus Barnabas exutus Regno, in Tritianòque de mum carcere necatus; atque illa immensa proferendi Imperii cupiditas. Sed hanc quisque non iniquus neque immoderatus Tyrannus. C. Cæsaris exemplo facile excusauerit, si regnandi causa iururandum violandum esse existimet, & ipse Ioannes Galeacius in exercenda sæuitia, tempestiuus Barnabam, pares atque immeritas struentem insidias, recte præoccupasse censeatur. Contraxit tamen inuidiam, eius animo grauem, vti sæuè rapax & immicis; atq. perpetuus urbium suarum expilator, quum à subiectis Imperio concepta odia detegi exercerique nequirent, quæ demum in morte eius per singulas vrbes eruperunt. Neque enim perpetuo imperatæ pecuniæ onere fessis, factis digna tolerandæ iniuriæ causa videbatur; accersita sæpe, vltro gerendi belli necessitas, quod nunquàm ex bello pacem expeteret; sed ex pace semper alia atque alia bella quærerentur. Nec mirum, quum ferendis bellis, viginti milia equitum & totidem peditum, perpetuò alenda suscepisset, nec vllis omnino sumptibus parcendum arbitraretur, modo fortissimum quemque ex omni militari ordine inuitatum, vberioribus stipendijs, ob idque faciliè detractum hosti, sibi adscisceret. Profiteri enim erat solitus, nihil esse ea mercatura nobilius, qua viri insignes pararentur. Obiectauit & ei probrosas libidines in historijs; Antoninus Florentinorum Antistes, inepto & improbo maledicendi genere; in hostem patriæ insolenter innectus. Nullum autem eius ædificium paulò luculentius extat, quum maiores eius vsque ad insaniam domi & foris, arcus, prætoria sumptuosissime condidissent. Singulari tamen pietatis & magnificentiæ studio, Carthusiæ templum con-

struxit, ad quartum lapidem à Ticinensi paterna arce, vbi ferarum sæpta terminantur, additis in alimenta sacerdotum

latifundijs. In eo templo humari voluit, spe-

ctaturque post aram maximam, cælati operis,

admirabile sepulchrum; subscriptis ad

historias rerum gestarum, quæ

marmor eis imaginibus de

centissime figurantur,

his carminibus,

non omni

no

indignis,

vt alibi quàm

Carthusiæ perlegantur.

Italia speranda foret, Duce lata sub isto
 Illa sibi antiquis iam promittebat honores
 Nanque videbantur caelo demissus ad unum
 Natus, ut indepiu componeret Aurea terris
 Saecula, & afflicto, tandem daret ocia mundo.
 At deus Ausonia dederat quod solum agens
 Transiit ad superos, sine illo ornare beatos
 Angelicosue Choras voluit, seu lumine tali
 Indignam est ratum Italianam, mundumque nocentem
 Consultatio alta latens & causa superstitat.
 Sed nos ò miseri quorum ille pessimus heros
 Destruit optata, numquam vigilare, saluti;
 Flete Ducem Ligures, ealem lachrymate parentem
 Vosque vrbes vidua, Princeps quas ille sub altis
 Felices sceptrisque suis cum pace fovebat.
 Aeternas oculi lachrymas effundite vestris;
 Ante alias Mediolanum patria inclita magnum
 Principis atque caput tantae ditionis; & olim
 Longobardorum domus augustissima Regum,
 Magnanimoque Duci nuper gratissima sedes
 Papia, illustris cuius fecerat vrbes;
 Et vicina sequens matris vestigia Laude
 Urbs Pompeiani de Laude vocata triumphis;
 Brixia ciuili nec eneruata duello;
 Funde pares lachrymas quibus alta Verona, ferorque
 Ingenio ornata bonis Vicentia, duris
 Cognita temporibus, paruaque in montibus vrbes
 Bellunum, Feltrumque adeant, & pulchra feraci
 Planitie Cremona sedens, memoresque laborum
 Uercelle, antiqui tellus agitata procellis,
 Et cum Derthona sacunda Nouaria pingui
 Piscofomue Comum Populoque animosa superbo,
 Bergoma & occiduum quas nunquam victor adiuuit,
 Nomen Alexandri retinens vrbs fertilis oris,
 Quaeque tot egregios in praelia mittit alumnos
 Parma potens animos, & optima Placentia campis,
 Et Bonium, & vicina malis vrbs ducta priusquam
 Sub ducis Imperium, & iuga non metuenda veniret.
 Te quoque Lucensis regio licet obruta Luna
 Aeterna sine reliquis plorantibus vrribus addas
 Quas inter magno est lacerata Bononia stetu
 Et gemu, & lachrymiu proprium confessa laborem;
 Qua sibi sycarios subito mors improba vultus

Principi eripuit, nec passa ducius illam
 Maiestate fuit, dulcis & dulcedine sceptri.
 Ite sumat, sic fat a iubent, sociare querelas
 Urbs Pise, quondam Tyrreni Roma profundi.
 Atlassaq; Gorgonum, manu rehat inclita secum
 Et cum vicino Turrina Perusia ploret
 Apsisio, & moesta saliant ad sidera voces.
 Romanum gemat Imperium, Romanaq; plangat
 Ecclesia, hi lachrymens oculi duo lumina terra
 Raptus vierq; pugil, Latins quo maior in oris
 Non erat, ex se alii Germanos depulsi hostes
 Finibus, & Gallos bello confixit acerbo;
 Anse Quirinalem posset quam cernere Roman,
 Nulle quatercentum atque duos cum duceret annos
 Sol, hunc atra dies Septembris tertia ademit.

IOANNES

I O A N N E S M A R I A :

SIVE LIBER VNDECIMVS.

ORIENS IOANNES GALEACIVS ad Testamentum antea rite conditum additis codicillis, Ioannem Mariam maximæ partis Imperii, nouique tituli hæredem instituit; ea conditione, vt Philippus Papiam vrbem obtrineret, Nouaria, Alexandria, Asta, Vercellis atque Derthona adiunctis, Papiæ comes appellaretur: Gabrieli autem ex Agnete Mantegaria spurio, qui erat legitimis ætate superior, Pisas, Cremamque legauit, atque ita Ioannes Maria desumpto Ducis nomine susceptisq. paternæ dignitatis ornamentis, ad Imperium euectus est; funestis vtiq. auspiciis; nam illico civile bellum exarsit, Gibellinis & Guelphis inter se vecordi impetu concurrentibus. eæ siquidem diræ factiones contempto adolescente principe, vetera ciuium odia refricarant, quæ superiorum principum virtute, sublata videbantur. Is longe grauissimus & summe lugubris tumultus, non vrbibus modò atque oppidis; sed pagis agrestibusq. familiis, eodem insanix morbo correptis, vastitatem attulit; quum cædibus incendiisque grassari, cognatis & affinibus vltimam vim asferre; sacra denique non secus ac profana violare fas putarent; virtutisque & gloriæ loco ducerent, si ad ostendendum insigne factionis studium, maxime crudeles euafissent. Sed dum Mediolani per singulas regiones, cruentos euentus alternante fortuna certaretur, eadem pestilentis mali lues, reliquas Imperii ciuitates, celeriter inuasit; insigni perfidia Præfectorum & Ducum, qui orientes tumultus quum facile opprimere possent, turbidis rebus magnopere gauderent. ii enim modo his, modo illis fauentes, altera partium expulsa, altera verò attritis fessa viribus, subnixi validis præfidiis, vrbium dominatus arripere è medio cogitarant; per hunc modum nullo pudore violari militaris sacramenti, Pandulphus Malaresta Brixiam & Bergomum occupauit, cuius factum infame scelestumq. subsecuti Gabrinus Fundulus Cremonæ; Facinius Canis Papiæ atq. Alexandria; Ioannes Vinarus Laudi Pompeiæ; Cremæ Benzones; Placentiæ Arcelli; Otho bonus Tertius Parmæ; Franchinus Rusca Comi; Brusari, & Tormelli quondam exules, Vercellis atque Nouariæ dominatum inuasert. Qua fœda & repentina ducum atque vrbium defectione consternatus princeps, docente & hortante matre, consilium suscepit de creando Governatore; qui militari cum Imperio vrbem regeret, & salutem dignitatemque principis præsentibus armis tueretur. Veteres enim consiliiarii amicique quos pater in tutelam adolescentis reliquerat di-

verso æstu turbulentæ tempestatis iactati, aut securi colla prebuerant, aut exauctorati, aduersariis locum occupantibus, metu mortis diffugerant. Itaque Mediolanum accersitur Carolus Malatesta. is introductis copiis factiosorum audaciam coerces; præclarum restituendi Imperii & parandæ quietis studium ostendit; Fratrisque filiam principi in matrimonium collocat. Sed non multo post, quod Guelpharum partium nomen præferret, vrgentibus patitiis, Mediolano excedere cogitur. Euocatus subinde est in eius locum Facinius Canis bello dux impiger, sed impense rapax & vehementer factiosus. Verum is multis expeditionibus prospere cõfectis, quum parum æquus & reipublicæ utilis foret, quodd Gibellinarum partium se defensorem & ducem profiteretur; Guelphorum insidiis petitus, atque vrbe vsque adeo violenter exactus est; vt cum circumfusus in eum coniuratis, ne caperetur per auersam Adrianæ curiæ portulam adacto equo in fugam se proriperet, confusa vehementer fronte in valuarum angustiis, relicto Coccineo capitis integumento, continenti cursu Rosatum vsq. percurreret. Tum verò Guelphi Antonio Turriano cohortante, qui apud principem quanquam nomine familiæ odiosus esse deberet, tamen plurimum gratiæ valebat; Ioannem Mariam perpulerunt, vt in Facinii locum, cum eadem Imperii potestate, Bucicaldum Gallum acciret. Is tum à rege Galliæ deditis vltro Liguribus præpositus Genuæ præsidem agebat, vir corpore pariter & ingenio vastus. Itaque stipatus Gallis equitibus, quum Mediolanum venisset, ante omnia infido consilio, vt arce potiretur custodis animum, oblata pecunia tentauit. Id facinus malignè susceptum, quum minime ex sententia processisset, cuncta ad superbium arbitrium reuocãda ratus, editis propositis & percussa sub nomine suo moneta, ita impotentis animi libidinem nudauit, vt non Ioanni Mariæ modo, sed vtriusq. etiam factionis ciuib. in suspensionem affectati principatus venerit. Sed dum Mediolani hac inani spe immo dicos spiritus alit, atque odium sibi ingens parat; illudente Fortuna votis eius Gallica præsidia occiso à Spinulis Serratone præfecto, Genua pelluntur, Theodorusque Montisferrati Marchio, strenue operam nauante Facinio, Genuæ Princeps acclamatur. quo nuncio perterritus nec ab re sibi timens, priusquàm tanti accepti incõmodi fama vulgaretur, simulata expeditione in Ticinenses, copias Mediolano eduxit. quem Facinius euadentem ad Nouium oppidum adortus, adeo opportune commissa pugna profligauit, vt Bucicaldus amissis copiis Genuæ & Mediolani præfectura, vno tempore exutus, per asperos Alpiû tramites in vltiorem Galliam perfugerit. Hic est ille Bucicaldus qui Gabrielem Ioannis Galeacii filium, auaro trnculentoque iudicio Genuæ securi percussit, vt prægrandi ea pecunia potiretur quæ illi obuenerat, quum Pisas Florentino senatui vendidisset. Per id tempus Ioannes matrem amisit, tantis curis, vt erat corpore imbecillo, facile succumbentem;

cumbentem; cuius peruerso consilio, non multo antè, vt propinquas vrbes facilius tueretur, aut occupantibus Tyrannis eriperet, ceteras quæ remora dirionis erant, Bonifacio pontifici tradendas censuerat, scilicet vt eo insigni munere inanem promeretur amicitiã, & tute lare fœdus afficiis & plane perditis rebus impetraret. Per hunc modum Bononia tantis impensis atque laboribus parta itemque Assisium atq. Perugia Vmbria vrbes, Mediolanensi Imperio adiecit, quum ex calamitate leuitatèque Ioannis, Fortuna eodem pertinaci vestigio nixa, alienæ felicitati aspiraret; in dirionem Pontificii Imperii concesserunt. Pari quoque ignauiã aut desperatione Senensibus obruncato Corregio præfecto desciscensibus, libertatem eruentis admodum seditionibus implicatam reliquit. Cæterùm nihilo secius Mediolani cer rabatur, recrudescens ciuium odiis, per mutuas cædes, quòd neq. victi vindictæ cupiditate pacem vellent, neque victores victis inducias tanquàm successu damnosas dandas putarent: quibus rerum difficultatibus adductus princeps, quòd vnum omnino remedium in tanta ciuitatis perturbatione tranquillitatem asserre posse videbatur; Facinio datis obsidibus, se se reconciliat, eumque iterum accersit, & bellicarum ciuiliumque rerum moderatorem, cum supræma potestate creat, eius aduentu Guelphi qui sub Bucicaldo insolentes euaserant, arma posuerunt; quiescentibusque demum Gibellinis atque vrbe pacata, Facinius Bergomatibus bellum inferre iussus, trans Abduam ducto exercitu, rebellantis vrbis agros, omni belli clade vastauit. Sed quum Bergomates consumptis hostili igne suburbanis tectis ne extrema paterentur, se dedere decreuissent; Facinium articularis morbi, renum que dolores vsque adeo grauiter inuaserunt, vt abscedere irritò incepto, Papiamque deferri cogere tur. Is morbus qui Facinio supremus fuit, nouandis rebus occasionem præbuisse fertur; summæ namque audaciæ turbulenti ciues in necem principis coniuurarunt, in quibus eminebant Baucii fratres Andreas & Paulus ex intimis familiaribus; duo Pusterlæ pernobiles; & Franciscus Mainus, Bertonus Mantegari us, & Acontius Triuultius. Hos tanquàm duces ex vtroque factionis ordine alii supra triginta sequebantur, neque fuit quisquam è tanto numero qui in summa spe amplissimi præmii fidem prodendo fallere uoluerit, quum in vitæ periculum ex suspecta consiliorum multitudine subiret, oderant enim eum omnes tanquàm inulitæ immanitatis Tyrannum, quòd in tanta per nouem annos arummosi Imperii rerum omnium asperitate, insanæ feritatis morbum concepisset, vsque adeo horrendum, vt iracundia in rabiem versa, damnatos aut sibi inuisos, voracissimis canibus laniandos obiiceret, eoque atroci spe & aculo magnopere lætaretur; haberetque in delitiis Squarciam Giramum alioqui honesta ortum familia, inhumanæ scruitiæ ministrum, qui ad eam sacrificinam ingentes molossos humana carne alendos suscepisset,

Diis itaque atque hominibus tale monstrum abominantibus postridie Idus Maias sacrorum causa in templum diui Gothardj descendentem Baucii Fratres, reliqua conituratorum manu incumbente duobus vulneribus confecerunt discissa usque ad oculos fronte, & dextro crure ad suram detruncato. Exanimem & aliquandiu ab omnibus desertum pauci ex infimo familiae ordine in templum maximum detulere. Ibi cum foedis vulneribus & multo cruore deformatus non sine ludibrio spectaretur, infimae sortis meretrix tempestivae pietatis officium usurpans, totum cadauer multa recenti rosa contextit. Inde postea à Philippo successore opulentam dotem ut honeste nuberet ingenuae charitatis nomine habere promeruit. Eodem die Giramus sceleratus carni fex concursu populi latebra extractus quum vivus vincio traheretur, pro ianua damnata & mox ad solum aequarum domus, horribili meritoque supplicio affectus est. Ipse quoque Facinius copiarum Imperator, quum ei insuperabilis morbus vitae finem afferret, nunciata eade principis, duces militesque suos obtestatus, ut percussores persequerentur; Philippoque ad principatum hereditatis iure contendenti

fortem atque fidelem operam praestarent; paucas post

horas expiravit, magno quidem coniurato-

rum commodo, qui nemine principis

caedem vindicante, Hastorem

Barnabae ex concubi-

na filium bello.

stre-

num pater

nosque spiritus geren-

tem magnis acclamationi-

bus ad principatum extulerant.

PHILIPPVS

SIVE LIBER DVODECIMVS.

IOANNE MARIA Interfecto, atq. eodem die expirante Facinio, Philippus qui captiuo perfimilis incertusq. salutis in arce Papiæ supremum vrgentis Fortunæ impetum expectabat, inopinato Facinii dudû hostis munere, subleuatus, animum erexit ad non dubiam spem recuperandi principatus, cohortantib. Facinianis ducib. quum in supremam morientis Imperatoris sui voluntatē, per coniunctas, dextras fidem datam fallere nefas putarent; vti viri militares etiam gerendo bello materiam quærebant. Deerat pecunia exercendæ virtutis neruus; sed ea subitario prouentu à Beatrice Tenda vxore Facinii celeriter impetratur propositis cum nouo principe nuptiis, quas ipse Facinius in extremo vitæ actu suasisse ferebatur. Nec eas abnuit Philippus quanquam ætate fortunaq. impares. Itaq. leuis mulier intempestiuæ libidinis & maioris Imperii auida, vix deterfis lachrimis inauspicati coniugii thorum subit, quaterque centena milia aureorū nummūm dotis nomine dinumerat, nec mora, instructo exercitu Philippus Mediolanū contendit, obsidebat arcem Hastor circumuallatam magnis operibus: Sed ductu Francisci Carmagnolæ Castelliniq. Beccariæ, Philippi milites munitiones perrumpunt, Hastoremq. ad Comensem portam accerrime resistentem, profligant. Tum vero Philippus urbem ingressus per præcones in compitis pronunciari iubet, se nemini, exceptis fratris percussorib. hostem futurum, statim acclamatus princeps singulari totius populi studio in curiam Actianā deducitur. In eo tumultu Paulus Baucius & Franciscus Mainus princeps coniurationis & cædis, intercepti teterrimo supplicio admissi sceleris poenas dederunt. Exinde Philippi duces ad oppugnandā Modocētā quo se receperat Hastor, profecti sunt, nec multis inde dieb. id oppidū in potestatem deuenit; & Hastor qui in arcem refugerat, quum ad puteum sederet, tormenti in incertum emissi lapide coxam ictus interiit. Exincto graui æmulo & propter studia Guelpharū partium magno premetuendo, Philippus auctis opib. Tyrannos adortus incredibili felicitate, aliquot vrbes paterni imperii recuperauit, Pandulpho impijmis Malatesta Bergamo Brixiaq. depulso; Ioanne Vignato Laudensiu Tyranno capto & latronum more in furca suspensio; Arcellis Placentiæ necatis aut in exilium pulsis; & Frāchino Rusca, qui Comum occupat, certa præmii conditione ea vrbe eiecto. Verum incredibili letitia Philippum affectit, Gabrinus Fundulius Cremonensium Tyrannus felici astu captus. Is cum medio in foro Mediolani con-

specta supplicii machina ceruices securi subdere cogeretur, hortaren-
 turque eum de more cucullati sacerdotes, vt ex disciplina Christiana
 composito animo, vitæ exitum ferret, patratorem que scelerum spe-
 rata inde à Deo maximo venia rite pœnitere vellet; contortis atrocibus
 oculis, Desinite inquit mihi indigne perfidioseque prodito mole-
 sti esse; nam tantum abest, vt me Inre belli factorum pœniteat, vt ma-
 xime etiam doleam, quodd Papam simul ac Cæsarem ad immortalem
 clarissimi facinoris famam, è mea turre minime præcipitarim. Paucos
 enim ante annos Balthassarem Cossam, Ioannis x x i i i nomine ponti-
 ficem, & Sigismundum Imperatorem hospitio exceptos studioque per-
 amœni atque admirabilis prospectus in summam celeberrimæ turris
 coronam inuitatos incessente atrocem animum dira libidine in subie-
 ctum forum prouoluere cogitarat, neque alius omnino vel grauissimæ
 rei respectus duo totius orbis lumina seruaui, quàm in nefario Tyranno
 non ignobilis obortus pudor, ne hospitalis mensæ religionem cui
 ipse honoris causa conuiuia adhibitus eo die fuerat, non crudelis qui-
 dem sed ingrati animi piaculo fœdasse videretur. Cæterùm Philippus
 & fraternam cædem & Tyrannos probe vltus, frevisque mirifica vir-
 tute clarissimorum ducum Carmagnolæ & Nicolai Picinini, ad recupe-
 randas remotiores paterni Imperii vrbes animum adiecit: Veronam
 enim Veneti, Pisas Florentini, & Bononiam pōtifex Romanus ademe-
 rant. Sed ab eo consilio non iniquo inre suscepta bella gesta que de-
 mum per triginta & septem annos aliquanto maiore virtute quàm for-
 tuna totius Italiæ vrbes grauissimis cladibus affecerunt; eumque po-
 stremò belli euentum Philippus tulit, vt conspirantium inter se libera-
 rum ciuitatum consilio atque opibus impar, Bergomum & Brixiam
 amitteret, & Genuæ dominatu pelleretur, quum ipse domi sederet
 paternoque exemplo, sed nequaquam pari fortunæ conditione, geren-
 da bella per legatos arbitraretur. Verùm in hac perpetua & semper
 ancipiti difficillimarum rerum agitatione, maximæ constantiæ & ge-
 nerosi cōsiliij laudem tulisse videri potuit, quum septies terrestri aut na-
 uali acie victor, sed sæpius victus eosdem semper spiritus indomitæ vir-
 tutis gesserit. Intentus enim & erectus ad tuendum nominis decus
 quum sæpe fortunæ aleam subiret, nullo sumptu nulloque periculo de-
 terreri poterat, quanquam natura esset pertimidus visque adeo vt vel
 mediocri tonitruo audito formidine quateretur; & subterraneas late-
 bras amenti similis quariraret, secreto cubiculo maxime gaudebat
 & in id paucissimos admittere, arcere salutantes, negocia tractare
 per interpretem, & denique reformidare cœtus hominum solebat,
 hebetata enim oculorum acie quodd aduentium facies non planè dis-
 cerneret, assiduo nomenclatore & monitore dissimulanter uteba-
 tur; ne omnino captus oculis à minus familiaribus putaretur. oblecta-
 bat autem ocium historiarum lectiōe, quarum Antonius Panhormi-
 ta li-

ta literarum nomine, præcipuo in honore habitus, aliquandiu fuit anagnostes. Verum incolumi adhuc oculorum lumine, libentissime adolescentium pila ludentium, aut luctantium certamina, obducto ad fenestram speculari vitro despectabat, ut ludentes eum spectare nescirent, quum tamen adesse crederetur. Inde enim eorum formæ decus explicatos artus animique vigorem inspicere & quos ex eius exercitationis indole maxime probasset, ad mensæ cubiculiq. ministeria deligere erat solitus. Sed eam voluptatem Candidus December illius ætatis scriptor iniquo felle turgidus, quum omisis laudibus quæ in Philippo celebrandæ fuerant vitia notaret, ad suspicionem libidinis reuocauit. Erat Philippus in flexu præsertim ætatis ingenio suspicaci, seruido, mobili, sæpèque seruo; quum teneræ eius aures delatorum aculeis figerentur. Nec deerant ex intimis amicorum factiosi alienæque laudis obtrectatores, qui recte sentientem sæpissime deprauarent; inter quos Oldradus Lamponianus ab adolescentia cubiculo assuetus gratia autoritatèque tantum valuit, ut Carmagnolam summum ducem magno Philippi incommodo alienare atque extrudere potuerit. adijt & graue salutis periculum ipse Franciscus Sfortia iam ascitus gener, falsis scilicet criminibus oneratus; quum vno Innocentiæ præsidio à multis beniuolis ægerrime defenderetur. Verum Philippus ingrati seruique animi infamia sese turpiter sædasse visus est, quum Beatricem uxorem adulterij cum Orumbello Citharædo admissi ream nec in tormentis quicquam contra pudicitiam decus consentientem securi percussit; imparis ut ferunt coniugij pertesus; cuius tamen nõ dubijs opibus ad Imperium peruenisset, ut demum Amadei Sabaudii filiam euentu sterilem duceret, non sine dote modo confectis nuptiis; verum ut societatem promeretur, vltro traditis Vercellis. Id quoque famam eius vehementer premit, quòd alioqui in amore odioque instabilis, tum maxime firmus atque inexorabilis euaderet quum veteres iniurias nouis beneficiis nequaquam pensandas arbitraretur, ut in Castellino Beccaria mox apparuit, non ob aliam causam in carcere necato, quàm quod recentis operæ fideliter strenueque præstitæ oblitus, veteris perfidiæ quæis Papiam Facinio prodiderat meminisset. Sed vno memorabili inusitatæ virtutis præconio Philippus vitiorum labes præclare aut deterfit aut operuit, quum Alfonso regem nauili prælio ad Pontiam superatum & captum, incredibili benignitate magnitudinèq. animi non custodia modo liberarit, sed excultum eximiiis muneribus & prægrandi pecunia instructum ad repetendam Neapolim dimiserit. Rarissimo quidem & incomparabili generosæ clementiæ exemplo si vi decerpendæ gloriose laudis proventu superiorum atque eorum qui postea toto orbe regnarunt principum animos nobili censura metiamur. Superavit etiam maiores suos domestici splendoris munificentiâ quum clarissimos hospites acciperet, in quibus fuere

Martinus Columna Pontifex Maximus cui marmoream statuam posuit, & Sigismundus Imperator ingentibus donis cum vniuerso comitatu liberaliter expletus. Excessit è vita nondum sexagenarius ex atroci febre & in multam bilem soluta repente aluo, pridie Idus Augusti, anno à partu Virginis Quadragesimo octauo supra Millesimum & quadringentesimum; quum circumuentus Venetis armis & Mediolani ferè obsessus, Franciscum Sfortiam generum diu antea pro hoste habitum, opportuneq. in gratiam receptum, è Togata Gallia euocandum curasset, vt grauissimis hostibus summæ virtutis atque felicitatis Imperator opponeretur. Ferunt eum iusto odio contra Venetos æstuantem diu agitalle animo, an Alfonso regem genero præferret imperiiq. hæredem relinqueret; vt eo inclyti opulentissimique nominis præpugnatore, ambitiosæ & præpotētis Venetæ gentis audacia frangeretur, sed amore Blancæ filix quæ iam Galeacium Sfortiam ad spem Imperii in agro Piceno pepererat, Generum eundemq.ue solemnè adoptione filium prætulisse, præcipuis supremi decreti fauoribus Andrea Birago & Petro Pusterla; quum diuerso studio Brocardus Persicus & Franciscus Landrianus pro Alfonso contententes victique suffragiis, ab sententia popularis inuidiæ plena discessissent, multis ciuium indignantibus, quod pro homine longe omnium humanissimo atque fortissimo, qui iam adoptione filius Blancæque vnica Philippo genitrix maritus atque obiter Vicecomitum stirpi infertus esset; externi sanguinis ignotæque linguæ, suspecti denique ingenii vir, stultissimo paucorum consilio ad patriæ dominatum vocaretur; quo consilio, breui, colonis Hispanis urbem Mediolanum totamque Insubrum regionem, ad non dubiæ calamitatis euentum esset repleturus, Fama tamen in vulgus manauit exaratum fuisse codicillum quoddam priori testamento subderetur, sed expirante Philippo priusquam testibus adscriptis obsignaretur, fuisse discerptum, quod vsque adeo grauius Alfonso tanquam malignè exclusus tulit, vt ea suppressi codicilli iura Alfonso Ne-

pos ætate no-
stra re-
spiciens, vt si-
bi toti que Italiæ cla-
des pararet, intemperanter
aspirarit. Caruit marmoreo sepul-
chro Philippus, quum in arca lignea aureo
contecta panno conderetur, eam in sublimi for-
nicis intercolumnio sustentibus tignis supra aram maxi-
mam suspicimus, sed in infimo pariete affixum tale carmen legimus.

Clemensissimus

*Clementissimus atque liberalis
Insubrum dominus, Philippus hic est,
Victus regibus vnico Duobus
Qui bello; manicasq; compedesq;
Leuari iubet, in suasq; abire
Donatos opibus Lucullianis
Sedes, & sua regna, liberatos
Tetro carcere. Discite hinc Tyranni,
Sunt haec munera Principum, superbos
Debellare, pios & esse victu.*

PAULI IOVII DE
 ARGVMENTVM DEVOLVTAE HAE-
 REDITATIS AD AVRELIANORVM
 PRINCIPVM DOMVM BREVISSIMA NARRA-
 TIONE EX HISTORIIS EXPLICATVM.

PHILIPPO VITA FVNCTO, quòd in eo Vi-
 cecomitum principum vetusta progenies à Mat-
 thæo Magno ducta defecisset, Mediolanenses in
 libertatem sese vendicarunt. Nam Barnabæ
 principis legitima virilis proles, ex tot liberis
 atque nepotibus præter quosdam spurios, tota
 perierat. Neque Ioannes Maria à coniuratis pro-
 pere sublatus è Malatesta, neque Philippus ex
 Beatrice Tenda, nec demum ex Maria Sabaudia planè sterili, inauspi-
 catis vxoribus liberos susceperant. Relinquebatur Blanca, quam Phi-
 lippus ex Agnete Maina nobili concubina susceptam Francisco Sfor-
 tiæ concessa in dotem Cremona collocarat. Verum hæc quòd spuriz
 nomen præferret, quanquàm ascititio iure legitimam pater fecisset,
 paterni Imperii hæreditate indigna putabatur. Ita vt tota ea directò
 iure possessio Valentiniæ Philippi sororem omnino respiceret. Hanc
 Ioannes Galeacius pater Ludouico Caroli Quinti Galliz regis filio
 nuptui dedit Asta vrbe dotis nomine concessa, ad id quoque superad-
 dita conditione, vt si fratres nouæ nuptæ sine liberis decederent, ipsi-
 us demum Valentiniæ filii legitimique successores Insuorum principa-
 tu potirentur. Sed tabulis eo modo confectis Romani Cæsaris autho-
 ritas deerat, cuius muneris esset appellare principes, Regna dono da-
 re, in clientelam Regulos asciscere, & tranllaritiis hæreditatibus assen-
 tiri. Itaque vt Valentiniæ, eiusque liberis rite caueretur, quod nullus
 tum ex interregno certus Cæsar extaret, altercantib. in Comitio Ger-
 maniz proceribus, ad Romanum pontificem est decursum. Is præ-
 clare assensu suo Cæsaris vices impleuit, quòd supremæ potestatis iu-
 re rite præstari posse videretur, à summo scilicet sacrorum principe,
 præcipuoque humani atque diuini iuris interprete, & conditore le-
 gum, quandoquidem Cæsar ipse qui antiquo Romani pontificis bene-
 ficio in media Germania septemuirali suffragio crearetur; Inungen-
 dus demum ab eo appellandusque Augustus, & denique aureo diade-
 mate coronandus foret. Cæterum confirmatis eo modo dotalibus
 tabulis nonnulli ex ordine Iurisconsultorum Cæsareo nomini impense
 fauentes reperti sunt, qui dissentire viderentur, vt pontificem autho-
 ritate spoliarent, interposita scilicet subtiliore quadam legis interpre-
 tatione, quod nullus omnino Ius pontifici esse videretur in transfe-
 rendis adiudicandisque Regnorum feudis, tametsi per amplum fo-
 ret,

ret, In his litiùm controuersis quæ a præsentis Iudicio festinatae decisionis remedia flagitarent. Verùm hæc aliquanto cauillosius quàm probum Iuris professorem deceret, inducta, vel hoc vno viuida rationis exemplo falsissima Aureliani censere, quum & Delphinarus per ampla veterum Allobrogum ditio, & Arelatensis Prouinciæ Regnum, auctoritate Pontificia non dubio tum, sed certo iure translata atq; ad iudicata fuisse constet. Itaq; Valentinam Ludouicum coniugem, insidiis Ioannis Burgundiæ ducis apud Lutetiam immaniter interfectum, suo facto subsecutam filii susceptis Galliæ Cisalpinæ principatum certissimo hæreditatis iure reliquisse. Quonquàm alios prioribus iure consultis nihilo doctiores sed pudentiores tamen, quoddam causam prioris quæstionis, de Pontificia facultate, tanquàm reiectam passim & explosam deserant, adiuuente diuerticulo obliqui tramitis in causæ caput deferri vt in dubium reuocare non dubitent, an Valentinæ pater legitimi verique Cæsaris munere Mediolanensis ditionis princeps & dux fuerit appellatus; quasi Ladislaus insigni studio maximæ partis suffragantium Germaniæ procerum Cæsar salutaris, & acclamatus, id liquidissima potestate præstare nequiverit, quoniam à Roberto Baioario pseudo Cæsare seditiosis armis ex infelici æmulatione peteretur. Id igitur cum facile tanquàm inane commentitii iuris argumentum, ab omnibus refellatur, Valentinæ sua iura probe defensa relinquere. Peperit autem Valentinæ Tres mares, Carolum scilicet, qui in Aurelianorum principatu Ludouico patri successit, & Ioannem Angolismorum Regulum, qui huius Francisci primi Galliæ regis bellica laude, & optimorum studiorum amore valde inelyti paternus auus fuit, & Philippum Virtutis oppidi Comitem; in quem ditionis titulum, Ioannes Galeacius ducta Isabella Caroli sorore, nomine dotis vocatus antea fuerat. Tribus quoque fratribus accessit Soror, quæ, quod minime prætereundum videret, Fusio in Aquitania nobilissimo regulo nupta, Gastonem inusitata virtutis adolescentem, protulit. Illum inquam antè Imperatorem quàm militem terrificum belli fulmen in ipsa partæ victoriæ gloria Rhauennæ extinctum. Cæterum ex Carolo qui Britannico bello captus multis annis Londini in custodia fuerat, Mariæque Cleuensis Menapiorum principis filia natus est Ludouicus rex Galliæ eius nominis Duodecimus. Is Carolus audita Philippi auunculi morte occasione minime defuit, quin transmissio in Italiam cum iustis copiis Raynaldo duce hæreditatè vindicaret, verùm à Raynaldo strenuo hercle duce, sed valde præpropere, Fortuna nequaquam stetit. Alexandria enim ferme tota vltra Tanarum capta quum oppidum Castellaccium oppugnaret, eo ventu cum Bartholomeo Coleone, Astoréque fauentino Mediolanensis Reipublicæ ducibus, prælio decertauit, vt profigatis eius copiis, fortiter, sed postremo frustra repugnans caperetur. Eo tempore Veneti inualidum adhuc incertæ libertatis statum in

uaferant, Ita vt singulæ Imperii ciuitates, quum Mediolanenſibus ciuibus parerè, ſubellèque indignarentur, nouos ſibi dominos quaerirarent. Placentini & Laudenſes ſe ſe vltro Venetis dederunt, Papienſes & Derthonenſes Franciſcū Sfortiam recepere, Nouarienſes Vercellis proximi ad Sabaudiam inclinabant. Sed Franciſcus Sfortia Mediolanenſium auſpiciis Venetos adortus, expugnata Placentia Laudèque recepta, ita eorum vires memorabili prælio, ad Carauaggium contudit, vt Veneti maximi periculi metu, & felicitate tanti ducis perterriti, cum Sfortia paciſci cogereentur, ea tum inſidioſe oblata conditione, vt ſi in Mediolanenſes arma conuerteret ad parandum ex ſoceris teſtamento Principatum, ipſi in id bellum validas copias, prægrandemque pecuniam conferrent. Itaque Sfortia deterſo pudore, in ſuam ſpem à fortuna ſubleuatus, cum alienati animi cauſas prætenderet, illico diremit amicitiam, armaque intulit. Nec multo poſt votis eius vehemèter aſpirante victoria, Veneti ab eo pari impudentia ad Mediolanenſes defecerunt. Sed Mediolanenſibus turbidè & cruentè Rempublicam adminiſtrantibus, inuicti ducis virtuti Fortuna comes fuit. nam breui Mediolanenſes armis fameque perdomiti, fruſtra adiuuantibus Venetis, Sfortia ſe dederunt. Idem fecere reliquæ ciuitates, paciſque demum rebus, Franciſcus, vt Imperium armis partum Cæſaris authoritate ſtabiliret, per legatos poſtulauit à Cæſare vt quòd adoptionis iure conſecutus eſſet, Auguſtali diplomate confirmaretur. Verùm quòd id multo maiore pecunia quàm putarat, coëmendum foret, Cæſaris munus generoſe contempſit. Vir enim magnitudine virtutèque animi nemini ſecundus, ineptum & ab ærarii tenuitate prorsus alienum exiſtimabat, eum dignitatis titulum ex venali membrana ceraque Cæſaris præferre, quem ſpectata bello virtus, & inuicta arma detuliſſent. Galeacius quoque eius ſucceſſor paternum, ſecutus exemplum, in ea re comparanda, ne mediocrem quidem ſumptum faciendum putauit, ita vt primus Sfortianæ gentis Ludouicus, id Cæſaris diploma, à Maximiliano quatercentum millibus aureis nummis impetratum, ambitioſè quaſierit, excluſo Galeacii fratris filio, quoniam ipſe Franciſco patre dominante, hæreditateque potito, natus eſſet, ſecus ac fratri Galeacio, apud Firmum Piceni agri nato educatoque, in priuata patris fortuna contigiſſet, qua nataliti iuris prærogatiua, ex hitoriis Cornelii Taciti repetita, fratrem eiusque liberos & nepotes, antecedere videretur. Ea Diplomata impetrata ſunt, quòd, Carolus octauus Gallia rex ad repetendum ex antiquo iure Andegauenſis hæreditatis Neapolitanum Regnum, ſuperatis Alpiſbus Papiam venit, vt Ioannem Galeacium inuiſeret, biduo poſt morturū. Quo, nō ſine ſuſpicionè veneni, vita functo, Ludouicus patruus deſumptis inſignibus Mediolani dux & princeps acclamatur. In eo autem Diplomate, tanta ſcilicet pecunia coëmpto, diſertè apoſitum fuerat,

fuerat, vt ipse liberique eius & successores legitime procreati Mediolani duces appellarentur. Subiungit quoque Corius historiarum scriptor huic diplomati ad vnguem transcripto insertoq. historiarum volumini, codicillos appositos fuisse, aliqua, vt credi par est, superaddita pecunia, quo benignus ac apprime liberalis Cæsar ad nothos & spurios, si legitima proles interisset, eadem Principatus iura transferebat. Sed horum solemne exemplar non comparuit, suppressum vtique, si extitit, quod non affirmauerim, à Ludouico demum à Maximiliano Franciscoque liberis: at mox extincto Francisco, in manus Cæsarianorum à Maximiliano Stampa arcis custode ex scriniis Sfortianis traditum, quanquam is, vt nonnulli Sfortiano nomini fauentes prædicant, exempli copiam Ioanni Paulo Ludouici ex concubina filio, benigne sed occulte fecisse dicatur. Cæterum non toto vertente anno quum rex Carolus ex incruenta celerique victoria eiectis Aragoniis formidandus euasisset, Proptereaque non inani metu ad arma conseruati principes à Carolo discessissent, Ludouicus Aurelianus ab Asta sua vrbe promotis regis copiis Nouariam occupauit, vt inde fretus occasione noui belli, cernendæ hæreditatis iter aperiret. Iamque Insubres trepidante Sfortia, ad defectionem animos inclinabant. Sed is conatus ad recte exploratam facilemque victoriam secundo euentu caruit. Quum Ludouicus ingenti fœderatorum hostium exercitu post Tarrensem pugnam oppugnatus, & obsessus Nouaria excedere cogeretur, Carolo rege cunctatius atque tepidius quam oporteret, opem ferente. Verum triennio post Carolo sine liberis vita functo Galliarum Regnum consecutus, inito cum Venetis fœdere, Sfortiam vehementi impetu expulit, reuersumque demum ex Germania ad Nouariam viuum cepit. Eo modo sine vulnere Insubrum principatu positus, quanquam nihil sibi vlllo tempore timendum putaret, vt erat eximie prudens, & vtramque fortunam probè expertus, quod hæreditate legitima & iustis armis vendicatum arbitraretur, autoritate Cæsaris corroborandum existimauit. Igitur cum Maximiliano Cæsare, qui ex Tridentinis Alpibus ad Benacilacus fines peruenerat, numerata pecunia transactum est, procurante eius negotii tabulas Georgio Ambrosio Rothomagensi cardinale in hanc formulam, vt Ludouicus eiusque Gener ex Claudia filia, Franciscus Angolismorum Regulus liberique demum eius posterius successores beneficiario iure, Mediolani duces appellarentur. Verum Germani Cæsaris consilij in ipso concepti Diplomatis contextu, particulam trium verborum inferbant, quæ concessionem sine præiudicio alieni iuris factam ostenderet, quod Cæsar pudore incolumi prioris Diplomatis septennio ante Ludouico Sfortia eiusque liberis concessi penitus obliuisci non posset. Aderat tum Georgio cardinali Giofredus Carlius Senarus Mediolanensis Præses iuris intelligentia clarus. Is ad auertendas ferendæ

litis occasiones egregie cautus eam trium verborum sententiam, ne quaquam ex vsu regiae petitionis esse disserebat, quod non extincta omnino sed rediuiua Sfortianorum iura non obscure denunciaret. Sed Georgius vt quoquo modo transigeretur, constanter in id Caesaris consiliariis, ea verba generose contempsit, quum diceret ipso Ludouico Sfortia patre in Locensem carceris caueam coniecto, filios impuberes, qui apud Belgas in hospitali diuersorio inopem viram traducerent, potentissimo regi sero litem moturos. Neque Giofredus in praesentienda lite falsus omnino vates fuit, quando ea demum ambigui ac ideo funesti iuris particula non Italiam modo, sed Europam omnem inuecto exitiali bello maxime conturbarit. Siquidem Ludouico Duodecimo post subactos Ligures, Venetosque terrestri imperio penitus exutos, ad conuellendam Iulii Pontificis auctoritatem Concilium Pisis indicente, non aliunde Iulius pontifex quam ex his tribus verbis tuendam dignitatis occasionem arripuit, vt Maximilianus Sfortia in paternum principatum reduceretur. Sicuti & Leonem pontificem octo post annos, eandem belli causam secutum, vt Parmam Placentiamque recuperaret, Mediolano Gallos depulisse meminimus. Non defuere tamen summæ grauitatis Iuriconsulti, qui ea verba tanquam obscure dissimulanterque prolata & descripta in sollemnibus codicillos non perinde valere iudicarent, ac si diserte expressæque ad declarandam sinceri sensus sententiam apposita fuissent, praesertim in grauisimis, vt aiunt, feudorum concessionibus, in quibus aperte & plane scienter ad non dubiam æqui iuris intelligentiam cauiusse oporteat. Sed huiusmodi controuersias vel eruditissimi legum interpretes nunquam tempestiue diffiniunt, quum magnæ lites non in foro, sed pro castris Marte iudice dirimantur. Dedit itaque Franciscus rex, non grauate multis obestationibus Clementis & totius Italiae precibus, quod non aliter grauisimo bello finis imponi posset, vt tantisper de iure suo decederet, & Sfortiam regnare pateretur, quem à Caesarianis Maiestatis reum factum, ac impotentibus circumuentum armis paulo ante transmissis auxiliis adiuuarat, ipso praesertim Carolo Caesare magna tum æquitate moderati animi Franciscum Sfortiam Bononiae in gratiam Augustique Imperii clientelam recipiente. Sed Sfortia eo Caesaris beneficio & Francisci regis indulgentia diu vti non potuit, repentina enim & inexpectata populis morte sublatu est, vt nouas fatalis belli causas aperiret, quo iterum Europa vastaretur. Igitur rex Franciscus Sfortiana stirpe penitus extincta, tota eius ambigui iuris suspitione liberatus à Caesare, qui tum ex Africa nobili parta victoria reuersus Neapolim Romamque peruenerat, postulauit vt Mediolanensis principatus redderetur, qui sibi & liberis praeclearo hereditatis iure & Maximiliani demum Caesaris legitima concessione in non dubiam ditionem obueniret. Verum Caesar qui regis Legatis aliquam

quam propinquæ sed nondum maturæ liberalitatis spem dedisse vide-
 barur, vbi Romæ fuit, opinione Gallorum durior est inuentus, vsq;
 adeo auerso obfirmatoque animo, vt quum Legati regii inanibus pro-
 misiss se circumduci, & Franciscum suo legitimo iure fraudari que-
 rerentur, Carolus ad pontificem senatumque omnem & legatos prin-
 cipum orationem haberet, luculentam hercle, sed æquo amariorẽ, quum
 pro tuenda dignitate, auertendaque inuidia veteris odii memo-
 riam refricasset. Cæterum exitus orationis fuit, vt negaret quicquam
 se facturum ex voto regis, nisi Subalpina oppida cum Taurino, Galli-
 cis armis Carolo Sabaudio nuper adempta, redderentur. Agnouere
 tum plures id esse Cæsariani animi decretum, vt quandiu arma vale-
 rent, ab Italia Gallos arceret. Ipseque opportuno atque opulento In-
 subrum principatu potiretur. Atque ita non multo post auctus viri-
 bus, terra marique Narbonensem prouinciam, vno simul tempore
 Belgicis armis Galliar inferioris fines inuasit, scilicet vt Franciscus do-
 mestico oppressus bello Subalpina regionis præsidia deducere, Itali-
 carumque rerum penitus obliuisci cogereetur. Sed Gallis vtrinque forti-
 ter suos fines defendentibus, ex eo bello, quod tum frustra susceptum
 fuit, alia atque alia summæ calamitatis secuta sunt bella, quum viola-
 tis induciis & desperata cõcordia, post afflictas nostras opes, Barbaro
 hosti aditus ad occupandam Pannoniam sit patefactus. Nec hercle
 sperandũ videtur, vt ille fatali nostra socordia factus ingens hoc anno,
 qui est, ab excessu Francisci Sfortiæ huius diri belli duodecimus,
 omnino conquiescat, quin reliquas Pannoniæ Noricique vrbes nouis
 illatis cladibus perturbet. Nisi Cæsar ad victorias de Barbaris natus,
 pio generosoque animo recenter icti, ad Suefsionum urbem fœderis
 condiciones respiciat, patremque tuum orbatum præstantis-
 simo filio, deiectumque obiter spe pacis benigne conso-
 letur, adiuuenta scilicet tolerabili aliqua æqui iu-
 ris condicione, vt Christianus orbis pace tan-
 dem vel sera ipsius maxime immortalis
 beneficio, perfruatur, & veræ de-
 mum summæque laudis &
 gloriæ Trophæa Barba-
 rico in solo de-
 figantur.

F I N I S.

Vita Sfortiæ Clarissimi ducis à

PAVLO IOVIO CONSCRIPTA, AD

GVIDONEM ASCANIVM SFORT.

A SANCTA FLORA CARDINALEM

AERARIÛQUE PRÆFECTVM.

VVM honorem Senatoriæ dignita-
tis, quem tibi planè adolefcenti maternus
auus PAVLVS Tertius Pont. Max.
inſigni iudicio, ſed maturius fortallè,
quam ſperaras, mandauit: cum uirtutis
indole, tum claritate familiæ, adeò egre-
gie ſuſtentes, ut ma-
iore fortuna dignus

eſſe uideare: Pergratum omnino futurum exiſtimaui; ſi ti-
bi ardenti animo uirtutem complectenti, nouæ faces adde-
rentur, ductæ ſcilicet à maiorum tuorum exemplis, SFOR-
TIAEque præfertim abauitui; qui ſumma cum laude am-
pliſſimis rebus geſtis familiæ ueſtræ immortale cognomen
dedit. Eius enim uiri bello memorabilis diſta, factaque ſo-
lerti indagatiõne ex uariis, ineptiſque ſæpe rerum ſcriptori-
bus excerpta, in Enchiridion deſcripſi, ut ad imaginem tan-
to frontis honore conſpicuam, quam domi pictam aſſidue
contemplanis, excelsi quoque animi ſimilitudo ad ueram effi-
giem ſtulo expreſſa, non indecenter accederet. Itaque eni-
tere GVIDO Aſcani, uirtutèque plurimum, & literarum

ſtudio contende, ut paterni, maternique generis famam

& æques, & ſuperes. Nec id tibi omnino difficile

uideatur. Pulchrum enim erit, & ualde de-

corum, ſacrato uiro inter tanta maio-

rum lumina pietatis, & literarum

fulgore procul ab inuidia

fulſiſſe. Vale.

De nativitate eius .	Cap. 1.	De fama natalium .	II.
De Horoscopo, & genitura, & nomine eius .			III.
De divinatione Astralogorum .			IIII.
De educatione, & rudimento eius .	V.	De prima militia eius .	VI.
De altitudine animi, & cupiditate gloria .			VII.
De Ioanne Aucuto Britanno duce .			VIII.
De Brolia, Bioro, & Alberico magnis ducibus .			IX.
De Alberico cataphractorum equitum inuencore .			X.
De cognomento ex re quæsito .	XI.	De primis commilitonibus eius .	XII.
De prefectis ab se dilectis à promptitudine virium .			XIII.
De amicitia cum Braccio inita .			XIIII.
De causis amicitia cum Braccio abrupte .			XV.
De causis inimicitiarum cum Tartalia .			XVI.
De prima equitum prefectura .			XVII.
De insignibus gentilitiis à Roberto Casare dono acceptis .			XVIII.
De honoratore militia eius .	XIX	De cade Othoni Terrij .	XX.
De diuersitate fame ex Othoni cade .			XXI.
Quibus Principibus operam nauarū .			XXII.
De Ludouico Secundo, & amore Regina Ioanna .			XXIII.
Quoties prosperè, infelicitè, & que pugnariis .			XXIIII.
De Angelo Pergulano profugato .			XXV.
De Ladislao Rege ad Lyram superato .			XXVI.
De praelio ad Aquilam feliciter commissio .			XXVII.
De Tartalia ad Tuscanelam deuictio .			XXVIII.
De pugna ad Sebethi pontem egregie depugnata .			XXIX.
De Roma libertati restituta, & Picinino acie capto .			XXX.
De Alphonso Rege acie profugato .			XXXI.
De infelicitate praelij ad Uiterbium .			XXXII.
De clade ad Cryptam accepta .			XXXIII.
De infelici pugna ad Capuam .			XXXIIII.
Quoties praelio, & insidijs sit captus .			XXXV.
De praelio ad Casalecium factio .			XXXVI.
Quomodo ex insidijs sit captus .			XXXVII.
Quomodo ad Beneuentum sit captus .			XXXVIII.
Quomodo Iacobus ex principe rex sit appellatus, & Sfortia seruatus .			XXXIX.
Quibus conditionibus Sfortia necem effugerit .			XL.
De supplicio Casaris, & Sfortia felicitate .			XLI.
De Regina capto Rege liberata .			XLII.
De iniurijs eius Deorum iudicio vindicatis .			XLIII.
De cade Alopi .			XLIIII.
De necè Iulij Casaris, Peretti, & Cecholini .			XLV.
De calamitate Iacobi Regis .			XLVI.
De Serziano magno Senescalcho trucidato .			XLVII.
		De Nicolai	

De Nicolai Ursini fœda morte .	XIUIII.
De Paulo Ursino Braccij insidijs interfecto .	XLIX .
De Armalerij proditoris supplicio .	L.
De infelicitate Braccianarum partium, & Sfortianarum prospero successu .	LI.
De vulnere ad Uerberum accepto .	LII.
De periculo eius in expugnatione Capitonis .	LIII.
De via a discrimine, in quo Roma versatus est .	LIIII.
De insidijs ad Calorem annem strenue viatus .	LV.
De insidijs ad Saranum actu superatus .	LVI.
De periculo ad Caietam paruo casu facile superato .	LVII.
De moderata liberalitate eius, & abstinentia, comemptuque pecunie	LVIII.
De duabus eius concubinis .	LIX.
De uxore eius Antonia Salimberia .	LX.
De secunda uxore Catella Alopa .	LXI.
De tertia uxore Maria Marciana .	LXII.
De liberis eius ex Lucia Trezania .	LXIII.
De affinitatibus summa prudentia contractis .	LXIIII.
De clementia, & severitate erga suos .	LXV.
De Martino Pasolino conseruato .	LXVI.
De clementia erga Bisium .	LXVII.
De iniuicisato pœnarum genere .	LXVIII.
De Graiani supplicio .	LXIX.
De mansuetudine erga Brandolinum Comitem .	LXX.
De inuidia ex nece Tartalia parta .	LXXI.
De natura ingenij .	LXXII.
De disciplina domestica, & militari .	LXXIII.
De cultu eius, & conuictu .	LXXIIII.
De pietate eius erga superos .	LXXV.
De pietate erga patriam .	LXXVI.
De pietate erga propinquos .	LXXVII.
De præceptis Francisco filio datis .	LXXVIII.
De prudentia ex alienis iudicijs quæsitâ .	LXXIX.
De candore ingenij, & memoria eius .	LXXX.
De studio literarum Hercuscarum .	LXXXI.
De generositate animi erga inimicos .	LXXXII.
De fortitudine eius in dolore tolerando .	LXXXIII.
De vrbaniatate eius .	LXXXIIII.
De facete dicto .	LXXXV.
De falsissimo dicitio .	LXXXVI.
De statura corporis eius .	LXXXVII.
De agilitate membrorum eius .	LXXXVIII.
De infelicitate mortis eius .	LXXXIX.
De Braccij iudicio, & laude erga defunctum, & eade ipsius .	XC.
De prodigijs, qua mortem eius significarunt .	XCI.

FINIS.

NATIVVS est SFORTIA Cotignolæ, antiquo Togatæ Galliæ oppido, iuxta viam Aemiliam, agri Fauentini, patre Ioanne, ex Attendula familia, honesta potius, quàm nobili, sed maxime opulenta, & quæ numerosa, & militari iuuentute floreret: Mater ei fuit Elîsa, virilis animi mulier, ex Petracina factiosa gente: Ea erat feruidis admodum, asperisquæ moribus, sed pudicitia, & fœcunditate mirabili: Peperit enim alterum & viginti liberos, quos veluti ad armâ natos ita educauit, vt facile compertiora indumenta, exquisitasquæ epulas, & mollia strata contemnerent: verterentur autem robusto quodam corporis, atque animi vigore, ad tuendum familiæ decus, & id sæpius armis, quando grauissimas simultates cum Pasolinis æquè potentibus exercerent: Quum Martinus Pasolinus eius familiæ princeps puellam, nobilem Bartholomæi SFORTIAE fratri ex cheirographo desponsatam, quoddam in eius dotem peramplam hæreditas veniret, arroganter interceptisset. Ob id sæpius iusta propè acie dimicatum est, magnæquæ cædes æditæ, in quæis Bartholus vulneratus est, & Martini filius, itemquæ duo propinqui eius ceciderunt. Sed res eum habuit euentum, vt Martinus orbatu filio, expoliatusquæ omnibus amicis, atque fortunis oppido pelleretur. Per id tempus videre erat in Attendula domo conclauiâ, atque cubicula, non aulæis, sed scutis, atque thoracibus exornata, atque item lectos, ingenti amplitudine, sine lodicibus, in quæis loricae affinium cohortes promiscue habitarent: adeoque vigilantes, & intenti omnes erant, vt nullo cum honore mensarum, sed plerunque stantes, & sine vllò ordine cibum caperent, quem exiguo sumptu, & nulla arte agafonês, vel armigeri pueri tumultuarie parauissent.

De fama natalium. Cap. II.

NON DEFVERE, qui dicerent, sed in gratiam Braccianæ factionis, vt Sfortianis demum Principibus nouitas generis obiectaretur: Sfortiam paterno in agro ita operis præfuisse; vt & sua manu faciundo operi vomerês, & ligones strenue tractaret: quoddam vel ob id inuidiose confictum videtur, quoniam tredecim annorum puer in Boldrini castra concesserit, neque inde redierit, nisi equestris ordinis miles. Sed iucundo prorsus mendacio fabulæ fidem fecit perennis fama, quæ manauit ad posteros. Ferunt enim, quum agrum foderet, duro labore fatigatum, ab ea indignitate operis suspensisse in cœlum, & de tota vitæ fortuna vota suscepisse, ea sorte precatum Deos, vt voto bene verterent: cui brassæque protinus ligonem in præaltam quercum, vt credi par est, antiquitus Marti consecratam, eo animi de-

mi decreto, ut si decideret, eum æquissime ad perpetuum labore non esset resumpturus, ac si ramis hæsisset castra continuò sequeretur. Verum Marti ligonem fortuna appendit, ut fatis viam aperiret. Gloriabatur hac fabula Franciscus pronepos, quodd vel ob id, familiaris nomen nequaquam antiquæ nobilitatis, sed spectatæ virtutis auspicio niteretur: adeo, ut quum mihi humaniter arcem ab excellenti munitio ne, structurâque toto terrarum orbe longè clarissimam, armamentariis patefactis, ostendi iussisset, conuersus lato ore: & hanc, inquit, P A V L E Ioui, quam miraris, & hoc Imperium, quo potimur, ab illo ligone habemus, quum felici nostra sorte in arborem à Proauo contortus, fatalique ramusculo suspensus minime decidisset. Vnde & illud Pontani in defunctos intemperanter genuinum dentem exercentis, quum dixit: dux ab aratro Sfortia. Quasi non in summa gloria sit, aut certe dispudeat C. Marii exemplo, ex aratore Imperatorem euasisse.

De Horoscopo, & Genitura, & nomine eius. Cap. III.

AE auroram, Anno à partu Virginis Millesimo trecentesimo, & sexagesimo nono; sub id ferè tempus, quo Carolus Quartus Imperator avaritia infamis Italiam reliquit: Lustrico autem die, quo rite sacro fonte ablutis nomen imponitur, puero Iacobi & Mutii nomen indiderunt: Sed aliquanto post, obliterato primo nomine, tantummodo Mutius est appellatus: donèc ab ingenii, viriumque indomito quodam vigore S F O R T I A E cognomen tulit. Mutii vero nomen, & hodie quoque in nepote Ludouici Sfortiæ Principis repetitum videmus: quem Paulus eius filius, sed ex damnato coitu susceptus è tanta sobole vnicum, atque legitimum reliquit.

De diuinatione Astrologorum. Cap. IIII.

Ingenitura eius Mathematici præcellentem syderum posuram, & sedes, aspectusque mirabiles conspicati, ei magnum Imperium, immortalem gloriam, felicemque sobolem prædixerunt; idque demum subiunxere, eum nequaquam exacta ætate, & morte quidem repentina periturum.

De educatione, & rudimento eius. Cap. V.

ABea, ut diximus, domestica educatione vulnerum & periculum contempтор factus, quum tredecim annos natus, miram indolem ad militiam afferret, clam arrepto domi equo, & inuito quidem patre, euolauit ad Boldrini Panicaliæ castra, qui Pontificiæ militiæ scepra tenebat: Eo nemo ducum felicior fuit: Nam dum viueret, acie semper victor, etiam post mortem sæpius victoriis, triumphisque militum suorum interfuit. Si siquidem ducis sui cadauer exsiccatum, conditumque, aromatibus in feretro circumferebant: quum neminem, qui succederet, militari Imperio dignum putarent.

Pratorium, non fecus ac viuo, & circumpositis vexillis, belli tessera pe-
tebatur, ita, vt mortui consiliis quadam sorte exceptis, ad res gerendas
feliciter vterentur. Adhuc sit primum Spoletano equiti, cui ab iracun-
dia Scoruccio cognomen fuit. Apud hunc quatuor annos permanfit.
adeò pertinaci corporis, ac animi contentione semper vsus, vt ex ar-
migero puero ferocium equorum domitor, & mox lateronis nomine
strenuus miles, cuncta officii munia Scoruccio charus adimpleret.

De prima militia eius Cap. VI.

Osito apud Boldrinum tyrocinio, domum rediit, intestino reuo-
P carus bello. Sed ibi demum pace parata, militiam repetiuit, oppi-
generato fundo, vt armis & equis instructior domo emitteretur,
propinquis, vno patre excepto, sumptum improbantibus: ad quos
iuuenis conuersus: desinite, inquit, mussare: Militari enim quaestu, aut
cuncta rependam, aut idem mea hæreditas, si ita erit in fatis, vt acie
occisus cadam, cumulate persoluet. Itaque primo cataphractus eques
(Hi eo tempore quaternos equos trahebant) & non multò post tur-
ma, & demum alæ præfectus sub Alberico, Brolia, & Aucuto secun-
da fama militauit, adeò, vt vberiore semper stipendio, & maior e præ-
fectura dignus haberetur.

De altitudine animi, & cupiditate gloria. Cap. VII.

Excitabatur die noctuque ad magnorum Ducum nomen, qui tum
E bellica virtute proeucti ad ingentes opes, ac imperia peruenerant:
adeò, vt in corona, quum aliquid bello præclare gestum nuntiare
tur, commoto veluti animo suspiraret: vt potè qui honesta æmulatio-
ne inductus, felicitati eorum haud mediocriter inuideret.

De Ioanne Aucuto Britanno Duce. Cap. VIII.

Rat ante alios in oculis Ioannes Aucutus vir Britannus, qui ab ex-
E tremis Oceani finibus, traducta in Italiam Anglorum manu, cla-
rus euaserat: quum rebellantem à Gregorio Pontifice Togaram
Galliam, expugnatis aliquot urbibus, pacauisset; tulissetque in præ-
mium nauaræ operæ quinque oppida, & in his Cotignolam ipsius pa-
triam: adeòque mox inclaruisset, vt Bernaboui Vicecomiti Italiæ
Principum longè potentissimo gener adscisceretur, & eum Florenti-
ni demum ingentis exercitus ducem crearent. Vnde illi, vt de Repu-
blica benemerito, imaginem colosseam equestrem, supra sepulchrum
in templo maximo posuerunt.

De Brolia, Biordo, & Alberico, magnis ducibus. Cap. IX.

Militari etiam virtuti apprimè nixus Brolia vir Allobrox Alesia:
M tum in Vmbris tyrannus euaserat: quum Florentinorum, &
Romani pontificis dux fuisset, Biordus quoque, qui in Gallia
aduersus Britannos, magna mercede, & multo maiori cum laude mi-
litarat, apud Perusinos Principatum fuerat consecutus. Sed vnus præ-
ceteris Albericus Balbianus illustri fulgore gloriæ clarissimus, &
ipsum

ipsum, & Attendulos omnes ad obeundam militiam accendebat. Hic enim vnus, quod externæ gentes mercenariis armis Italiam quaterent, multæque passim immani rabie baccharentur, indignitate permorus; Italorum animos, qui tum per socordiam, amissamque libertatem vete- re belli gloria decidissent, in spem recuperandi nominis erexerat: Fuere sub eius imperio ingentes alæ cataphractorum equitum, qui auspiciis diui Georgii militantes, sacramento adacti, nunquam se terga daruros externo hosti coniurarant. Ab his demum non vno in loco Britones profligati, cæsi Galli, pulsus deuictique Germani, Hispani fusi, Allobroges, Anglique deleti, apud Italos non omnino extinctum antiquæ virtutis decus iusta consensione docuerunt.

De Alberico Cataphractorum equitum inuente. Cap. X.

IC est ille Albericus, qui equitem cataphractum ea specie, quam H videmus, formauit, & instituit, adinuento hoc conclusæ, duplicisque galæ genere, quo nunc maxime vtimur, & Gorhico nomine, Helmetum vocitamus; Imposuit & tegumenta equis, quæ Bardæ vocantur, recocto è corio, vt Clibanarios equites à Persis ad Gorhos, priusquam ad Italos, reiectis loriceis, adductos imiraretur. His enim nihil validius, si tormenta ænea ad exitium humani generis, corruptelamque veræ militiæ reperta, consensu publico tollerentur; Quando iam egregiæ virtutis decus nequaquam ad fortem, spectatam que duris in præliis dextram, & inuictum corporis, ac animi robur, sed ad fortuitos volantium pilarum ictus, cæca semper sorte, & in his temeraria sæpe fortuna, reuocetur.

De cognomente ex re quæso, Cap. XI.

QVUM in Alberici castris esset ferè imberbis, animoque ferox, & manu promptus, sæpe turbas iurgique misceret, nec quem quam ante se pugnam capessere pateretur: in eo peracurus Imperator animi, atque oris habitum norauit, prædixitque, eum, nisi immature caderet, & paululum feruidi ingenii imperum prudentia temperaret, absoluti ducis nomen habiturum. Nec multo post suborta altercatione inter commilitones in partienda præda, immortale cognomen adeptus est; quum eam minus æqualiter diuidi immodice quereretur. Siquidem tota lite ad ducis arbitrium delata, iudicaturaque ad Albericum subirato & minaci vultu conuersus: Mihi, inquit, Imperator, hoc tuo iudicio, rara pars prædæ perinique surripitur, ita, vt in posterum similem iniuriam æquo animo non sim laturus. Ad ea Albericus renidenti, & contracto ore respondit; An & mihi quoque vt aliis soles, adolefcens vim afferre voles? Defume ergo tibi S F O R T I A E nomen; atque ita abolito Murni nomine, vt ab omnibus vocaretur, edixit: quæ vox Latine exprimit violentum.

De primis Commilitonibus eius.

Cap. XII.

Duxit autem patria peregrinæ iuuentutis manum, ad auctam
 E mox concursu insignium equitum, quum bellicosissimus quis-
 que spe laudis, & lucri cupiditate ad eum deferretur. In his fue-
 re ex numero propinquorum Bartholus, & Franciscus germani fra-
 tres: Sed in Francisco mira indoles efflorebat, cui ab infira ingenio
 eius audacia Boccalato cognomen fuit: Præterea Bosius, Laurentius,
 Michaleus, & demum Foschinus Attenduli cum Sancto parente Pe-
 tracino auunculi filio, & aliis plerisque, qui è finitimis vrbibus amici-
 tia, & partium necessitudine coniuncti, crescentis in eo nominis fa-
 mam vehementer obseruabant. Hos omnes ferè in historiis celebres
 videmus. Verum illustrius admodum euasit Michaleus, qui accumu-
 latis ab humili gradu bellicis honoribus, Venetorum demum Imper-
 ator effectus, ad exactæ ætatis terminos peruenit.

De Præfeliis ab se dilectis à promptitudine virium. Cap. XIII.

Turmarum, cohortiumque Præfeliis eos maximè adamauit,
 E fraternoque amicitia iure sibi obstrinxit, qui manu præcipue
 valerent. diuisa enim inter Ducem, & militem esse militæ tu-
 nera dicitabat, vt victoria pararetur: quum in illo ante omnia ratio-
 nem, atque prudentiam, in his autem expeditam vim, peracrem im-
 petum, & indomitum robur omnino requireret. Propterea eos maxi-
 mè deuitare, damnarèque erat solitus, qui in coronis sollicitè nimis,
 atque subtiliter de belli ratione, exituque rerum differendo, quid sta-
 tuendum, quidue tentandum foret, Imperatori consulere, atque præ-
 scribere viderentur. Cæterum ipsi perlibenter aspera quæque, & peri-
 culosa munia detrectarent: soloque, & inani sapientiæ nomine con-
 tenti fortibus viris veræ laudis materiam relinquerent: qui imperanti-
 bus alacriter parère, vehementerque pugnare, nec vulnera, & mortem
 timere didicissent. Ex hoc ordine primores ardentissime dilexit, Mar-
 tinum Fauentinum, qui aliquot post annos à Pandulpho Malatesta
 Ariminensium Tyranno necatus est: quum inhiaret eius pecuniæ, &
 crescenti insontis viri gloriæ vir crudelis inuidet: Præterea Eustor-
 gium Vicecomitem, Ludouicum Columnam, Thomam à Typhero-
 no, & Scorpionem, atque Tarantulam à luco Flaminis, Zenonem-
 que, item Cribellum, & Parinum Derthonensem, & Gentilem Mon-
 taranum, Angelumque Lauellum, cui ob hæsitantiam linguæ, tumul-
 tumque oris Tartaliæ cognomen fuit.

De amicitia cum Braccio inita. Cap. XIII.

Vm vno autem Braccio Montonenfi, ætate, fortuna, virtutè-
 C que ferè æquali, arctissima familiaritate coniunctus, aded fra-
 terne, & liberaliter amicitiam excoluit, vt aliquot annis inter-
 se duo longè omnium in Italia maximi futuri duces, consilia, arma,
 equos, pecuniam, & tabernacula in communem vsûm conferrent,
 iisdemque vexillis, & laciniarum coloribus vterentur. Militaria enim
 sagula

fagula singulis equitibus ab humero dextro in obliquum femur, cocci-
neo colore: è contraria vero parte, per transfuerum albo, & caelesti
alternatim undulato distinguebantur. Verùm vt aliquod ex propin-
quo discrimen foret, peracutos Sfortia fluctus, obtusiores vero Brac-
cius eleganter expresserant. Quorum insignium argumentis, atque
coloribus, hodie quoque vtriusque factionis studiosos vti videmus:
quum centum quinquaginta & quatuor anni numerentur, ex quo ea
ipsi authores, & Principes gestare cœperint.

De causis amicitia cum Braccio abrupta. Cap. XV.

Ed eam demum amicitiam iam pridem obreptatione gloriae, &
S virtutis æmulatione comminutam, Sfortia grauissimis offensus
iniuriis, post XXX. annos adaperto tandem animo, & libero
ore penitus abruptit: quum ipso Sfortia ad Beneuentum in carcerem
coniecto, Braccius nihil amici calamitate permotus, violata repente
amicitia, ea oppida, quæ sunt in Thuscis, inter Casiam viam & Aure-
liam, Sfortianæ ditionis, Tartaliæ inuadenda, occupandæque tribuif-
set: idque èd infestius à Braccio factum fuisse videbatur, quoniam ab
initio ipsius fidei commendata fuerant, & subinde Tartalia graui-
rem iniuriam occupatis oppidis addiderat: quum Sfortianas turmas
in hybernis oppressisset, fortissimo quoque decurionum, & equitum
in vinculis retento. Braccius enim in Vmbria felici rerum successu
elatus, vasta cupiditate animum intenderat, vt vrbs Romæ Imperio
potiretur. Tribus siquidem ea tempestate Pontificibus, immani Car-
dinalium ambitione, atque superbia creatis, Christiana religio lace-
rabatur: Romæque terrarum quondam Domina, fame, pestilentia,
ac incendiis deformata, obsessa latronibus, ac orbata Pontifice, fa-
ctioforum libidini seruebat. Ad id audendum, patrandumque faci-
nus, idoneus, & opportunus erat Tartalia: quum sub signis eius mil-
le equites, & bis totidem pedites militarent. Fœdere itaque icto, vt
mutuis auxiliis, atque opibus fines proferrent, & sese aduersus vim
hostium tuerentur, Tartalia facile cuncta vsque ad Senensium fines
in potestatem redegit, præter Aquenses, & Porfenianos, qui Sfortia-
norum præsidio tenebantur. Braccius verò positus ad Anienem ca-
stris, fustisq. tumultuario prælio Romanorum copiis, vrbe potitus est.
Per eos quoq. dies Braccius Michaletum, qui, capto Sfortia, ad eum
amicitiæ iure cum trecentis equitibus confugerat, omni pudore disso-
luto missum fecit, nec perfoluto quidem stipendio. Quam demum
contumeliam indignatus Braccio Picininus, magno, nobilique ani-
mo refarciuit, quum ex domestico abaco argentum omne, vt æs alienum
cum milite dissolueretur, ad Michaletum derulisset. Per hunc
modum inter se diducti, accensique odio Sfortia, & Braccius Italicæ
militiæ principes effecti, magnosque exercitus ducentes, de nomine,
sectas condiderunt. Quibus demum liberarum ciuitatum, Regum,

arque Pontificum opes vehementer attrixit, conuulsæque sunt: quum veluti ex conditio, pudenda eius seculi conditione, ad alenda bella sæpe altercantes, & semper aduersi, modo his, modo illis, mercenaria arma inferrent, aut sustinerent.

De causa inimicitarum cum Tartalia. Cap. XVI.

Ravi etiam de causa multis ante annis cum Tartalia amicitiam
G diremerat: quum ad Casalecium, malignitate, aut metu deserente locum Tartalia, se ab hostium cuneis ex obliquo irrumptentibus, cum turma protritum, & captum quereretur. Ea res, vti multorum oculis liquidissime spectata, euulgataque vtrinque in castris, dilui non potuit: Ob id in Tartalia peccus alte, taciteque descenderat, adeo, vt occultum vigeret odium: & eò quidem letalium, quòd illa eadem familiaritatis imago officiis quibusdam, & alloquiis sustentabatur.

De prima equitum Praefectura. Cap. XVII.

Vo primum ductu apud Broliam viginti quinque equitibus præ
S fuit: qui numerus equitum eo tempore Turmam implebat.

Apud Albertum autem Ferrariae principem iustæ alæ vexillum sustulit, coniuncto sibi Laurentio: In ea tuere equites ducenti. At confecto ibi bello reuersus ad Broliam haud multum ibi permanfit, accitus à Raspanibus, qui tum Perusia popularem statum induxerant: Oppugnabat eorum libertatem Ioannes Galeacius Vicecomes: Illi ex aduerso, contractis auxiliis, vno maximè Sfortia duce, seipfos accerrime tuebantur. Sed ciuitas viribus impar opulentissimo hosti tandem celsit. Eo bello Sfortia vigilantis, intrepidi, maximèque pugnacis ducis famam consecutus, vtrinque virtutis & fidei præmium tulit. Donatus enim est publice ad ornamentum abaci, ælato argento, & ab hostium duce, duplicato stipendio, Ioannis Galeacii militiæ adscriptus. Init tum arctiorem amicitiam, societatemque cum Parino certa lege communicatis turmis, vt æquali auspicio regerentur. Sed profecti ad Insubres, quum non vno in loco æquali sorte, sed dispari cum laude militassent, obscuriusque in dies fieret Parini nomen, Sfortia scilicet fortibus factis duorum famam vendicante, liuore, atque perfidia Parini exauthoratus, dimissusque est: Quum falso accusaretur apud suspicacem Principem tanquam occulus, & capitalis Gibellinarum partium hostis, & genere Guelfus: cui factioni se maximè aduersum Galeacius, quod ita sibi conduceret, factis & dictis profiteretur. Eo modo proditus, sed cum multo verborum honore à Galeacio dimissus ad Florentinos se contulit, qui tum Gallorum Reges, & Germanos Cæsares aduersus Galeacium concitarant.

De insignibus gentilijs à Roberto Casare dono acceptis.

Cap. XVIII.

Sub id

Vb id tempus SFORTIAM iam pridem eximia virtutis opinione percelebrem, Robertus Cæsar Augustus Romanorum Imperator illustrem fecit. Descenderat is in Italiam Florentinorum pecuniis euocatus ad bellum, vt Galeacius Mediolanensis pelleretur. Sed demum duobus tumultuariis præliis ad Brixiam pulsus, repressusque quum Patauium reparandis copiis diuertisset; obuiam honoris, & præsidii causa Sfortiam habuit, qui tum statiuus in castris ad Montagnanam Patauino Principi Venetorum oppresso armis opem tulerat, præpositus Florentinorum auxiliis, quæ socio, amicisque principi iure fœderis mittebantur. Excepit Cæsarem perornato, compositoque more militiæ, toto equitatu, circumductis, & in duplices alas digestis ordinibus, ita, vt Cæsar ea specie cataphractorum equitum, qui cristati, bardati que omnes procurrerant, mirum in modum oblectarentur, erigeretque animum, renouando bello, si iis maxime copiis, & Sfortia duce iuaretur. Commouit & in admirationem Robertum simul, Procereque Germanos Sfortiæ equus tanta arte concitatus, circumactusque in gyros, rursusque tum plenis, tum suspensis saltibus reflexus, vt seffore Sfortia nemo peritior, aut habilior reperiri posse videretur. Qua vna arte Germani grauiorès, segniorèsque habentes equos, dudum ad Brixiam se victos fuisse memorabant. Visebatur in Sfortiæ vexillis Citionium pomum, vetus Attendulæ gentis insigne, ductum scilicet ab oppidi nomine, vti principem familiam decuit. Ad id aspiciens Cæsar, & ad Sfortiam se conuertens: Dignum, inquit, virtute tua Leonem dabo, qui Citionium læua sustineat, & mihi dextra tueatur, ne quis attrahat, atque corripiat. Atque ita tabulis lata membrana confectis, Leonem fuluum erecta ceruice, alteri pedi innixum, dono dedit: concessitque, vt Attenduli omnes eo argumento vterentur, essentque in clientela Baioariæ Principum, quorum esset à prisca origine gentilitium insigne. Nam Robertus ipse, Norici Regulus, è Baioaria familia suffragiis Germaniæ Procerum de more ad Imperium accesserat.

De honoratiore militia eius.

Cap XIX.

Egressus in Hetruriam Florentinis aliquot annos militauit: Bononiensi primum bello, quo vel ab aduerso pugnae euentu, quum in hostium potestatem uenisset, & fama clarior, & stipendio auctior euasit. Pisano autem bello id magni ducis specimen dedit, vt Nerii Caponii manu, de Angelo Pergulano hostium duce profligato, lauream acciperet, atque item liliatum vexillum, decretoque demum publico annua pecunia donatiui nomine donaretur. Sed Pisani in seruitutem redactis, quum Florentini quiete, atque otio fruerentur, ad Nicolaum Atestinum Ferrariæ Principem contendit: Is rum ab Othone Tertio Parmensium tyranno acerrime premebatur. Galeacio enim Vicecomite morte sublato, duces, dilacerato eius Im

perio, singuli singulas vrbes occuparant. Parma, Regium que Lepidi cum multis oppidis Othoni cesserunt. Is veteranis instructus copiis, in queis supra quatuor equitum milia fuerant, Mutinæ, atque Ferrariæ imminabat: populabaturque effuse agrum & cuncta bellico terrore complebat. Cæterum superuentu Sfortiæ, eius imperus fortiter est repressus, bis conferta pugna, semel pro Mutinæ portis, quum Sfortia in eum ad suburbana vique tecta insolentissime prouectum duabus portis feliciter erupisset, ac iterum non longè à Roberia, vbi Othoniani loco pulsus, pontèque deiectus, multis suorum amissis terga vertit. Nec multo post, ad Regiolum ancipiti euentu ex itinere dimicatum: quum Sfortianos à Gualtalla maioris pecoris agentes prædam Otho ferociter adortus ancipiti periculo conflixisset. Suffosso enim equo circumuentum, & captum, tanta vi veterani equites, vt opem ferrent, signa intulerunt, vt erepto duce ipso ex Sfortianis ad triginta equites cum Michaleto caperentur. Hos Otho contra morem militiæ compedibus oneratos, duro in carcere quatuor menses detinuit: adeoque inhumaniter cruciauit, vt media hyeme nudos gelida aqua perfunderet. Sed perrupto demum carcere feliciter effugerunt, vt eam iniuriam Othonis cæde vindicaret.

De cæde Othonis Tertij. Cap. XX.

Tho, vbi conatibus suis sultinente, vrgenteque Sfortia, accersit
 O me resisti videt, pacem, vt falleret se appetere simulauit, sperans
 Nicolaum, prægrauante stipendio, Sfortianas copias esse dimissurum, vt demum ex occasione incautum, exurumque armis repentinus inuaderet. Postulabat igitur Otho, vt Nicolaus in colloquium de uenire minimè grauaretur, vt coràm de pace liquidissime agi posset. Id bis abnuerat Nicolaus ab insidioso, asturoque homine dolum veritus. Sed tandem assensit, vt eius perfidiam præoccuparet: Res eo modo composita est, vt ambo inermes, binis stipati equitibus, parique spacio à suorum agminibus prouecti ad primum à Roberia lapidem militari in via conuenirent. Aderant Othoni Guido Taurellus, & Antonaccius Aquilanus clari duces: Nicolaum vero Sfortia, & Michaletus medium tenebant. Cæterum vix dum cæptis sermonibus, Sfortia præalto, & feroci equo in Othonem repente concitato eum per loricam, quam lacinia tectam frustra induerat, sub costis gladio transfodit, prostratum confecit Michaletus: Taurellus & Aquilanus, quum signo dato vndique ex insidiis procurreretur, capti; comitatus verò eorum in fugam præceps, magna ex parte armis, & equis exutus est. Extemploque Sfortia promotis castris Parmam contendit: receptusque à ciuibus, qui liberatori, & tyrannicidæ insigni studio fauendum existimabant, Othonis filium in arce obsedit: Is erat Nicolaus cognomento Guerrerius, quæ vox bellicosum sonat. Ea dedita, pari demum euentu, & Regium, & sancti Donini oppidum, cum Tri-
 ginta

ginta amplius castellis in ditionem Ateſtini deuenerunt : ita , vt fortuna puncto temporis Othonis Imperio pariter , ac vitæ finem attulerit . His rebus biennio confectis , Sfortia quum à Nicolao diſcederet , Monticulo Parmenſis agri oppido donatus eſt ; atque item vexillo , in quo adamas turbinatus aureo inſuſus anſulo depictus erat : quo inſigni poſtea , & ipſum , & poſteros eius perpetuò vſos fuiſſe conſpicimus .

De diuerſitate ſamæ ex Othonis cæde . Cap. XXI.

Vere ea tempeſtate , qui clariffimi facti nomen accumulata cum laude celebrarent . Porro alii contrà interpretarentur : vt potè qui ſacroſanctam colloqui fidem ſingulari perfidia violatam , iuſque Gentium ſædo in poſteros exemplo temeratum , atque ſublatum diſtarent : Adèd , vt Sfortiæ , militari iudicio , magna quidem inuidia , ſed Nicolao multò maxima couflaretur . Quamobrem Sfortia , vbi ſe acrius perſtringi didicit , publico in loco , ita , vt à multis inſignibus viris exaudiretur , in hunc modum eſt prolocutus : Deſinant , inquit , ex occulto verbis criminari , quicquid de Othone tranſactum eſt : Quandoquidem ego eum iure caſum , ſiquis improbet , ſingulari certamine ſim oſtenſurus . An non ego etiam ingratus , & nequam exiſtimari potuerim , ſi principi , qui me ipſum , copiaſque meas alit , parère , operamque præſtare recuſaſſem ? in eo præſertim homine tollendo , qui perfidia , & ſæua tyrannide infamis , contra fas , & æquum , ſceleratis armis aliena appetebat : quum & ego quoque immani laceſſitus iniuria eum privato nomine , & iure quidem optimo , vel ad aram fuerim occiſurus .

Quibus Principibus operam nauauit . Cap. XXII.

Vatuor demum Pontificib. Maximis , & totidem Regibus , aut Quid ſummus , aut æquali cum imperio operam nauauit : Gregorio XII. primum , ac Alexandro V. quum Ludouicum II. Andegauenſem , in paternum regnum reduceret : ac demù Ioanni XXIII. a quo inſigni liberalitate , vt merita ſtipendia ſoluerentur , Cotignolam patriam dono accepit . Quo munere nihil vberius , aut omnino iucundius in toto vitæ curſu ſibi eueniſſe fatebatur , quòd honoſtiſſimo dominatu parto , ciuium ſuorum Princeps eſſet effectus . Aſſeruit demum in libertatem Romanos , Braccio Vrbe depulſo , Legatumque Vſclanum in arce diu obſeſſum dignitati reſtituit , Stephanuccio Cardinale in carcerem coniecto , qui ordinis , & patriæ dignitatis oblitus , auerſuſque Pontifici , Braccii partes ſequebatur . Martinus enim in Concilio apud Conſtantiam , Ioanne in ordinem Senatorium redacto , omnium ſuffragiis Pontifex reuuntiatuſ in Italiam venerat . Nec multò poſt , Sfortia , vti decuit Pontificiæ dignitatis aſſertorem , vrbe Roma Iordano Columnæ tradita (iſ à fratre Pontifice præmiſſus fuerat) ſacroſanctæ militiæ Vexillifer creatus eſt : vt eo honore , qui in Italia ſupremus habetur , ſupra cæteros duces emineret .

De Ludouico Secundo, & amore Reginae Ioanna. Cap. XXIII.

Ludouico Secundo insignem tantum beneuolentiam, gratiamque promeruit, quum ille Ladislao ad Fregellas memorabili acie superato, victoria vti nesciuisset, interrupto scilicet secundarum rerum cursu, pessimis Pauli Vrsini artibus. Transiit demum magnis, frequentibusque iniuriis, ab eodem Paulo vrbe extrusus, ad Ladillaum. Ab hoc Rege, qui totius Italiae Imperium ingenti animo affectabat, quatuor oppidis in Samnio donatus est: quum & antea Franciscum filium vrbs Tricarici Comitem fecisset: qui tredecim annorum puer, vt paterna fidei obses foret, à Ferraria Neapolim aduenerat. Ladislao autem immatura morte surrepto, forori eius Ioanna Reginae adhaesit: iactatusque est vario euentu, magnis fortuna fluctibus: quum modo insigni gratia floreret, modo graui pressus inuidia mergeretur. Incredibile quidem dictu est, quantos astus receperit Reginae animus, quum infans amoribus perditissime deseruaret. Nam Alopo, Verbanus Aurilia, atque eo pretextu legationis in Germaniam ablegato Caracciolus successerant. His admiscebatur Sfortia, procacibus Reginae oculis ad amorem pellectus: Ed ceteris grauior riualis, quod omnes simul ingentis animi virtute, copiarumque inuidis opibus anteiret. Inter tantos rerum motus, quibus modo aduersa, modo secunda, & semper instabilis fortuna Sfortiam exercuit, obuenerunt ei, largiente Regina, Beneuentum, Manfredonia, Barolum, itemque Trannium vrbes, & supra XX. oppida, partim in Apulis, & Samnio, partim in Brutiis, atque Lucanis. Sed diductus demum à Regina, quum Sergiani dolis, ac insidiis peteretur, Ludouico Tertio Secundi filio se coniunxit, ita iubente Martino Pontifice, qui Ioannam Reginae maiestatis nomen perpetuis stupris dedecorantem, regno exturbandam susceperat. Sed amantium irae, bella, suspiciones, eum rebus exitum dederunt, vt Sfortia rursus in gratiam, pristinumque militiae honorem reciperetur. Quo etiam tempore cum Braccio veterem amicitiam repetiuit, quum duo longe clarissimi duces, manentibus induciis, in colloquium Saccomania in sylua deuenissent. Desciuit demum ab adoptante matre Regina ingratus filius, rex Alfonso: ad eò, vt capto Caracciolo in arce Capuana Regnam oppugnaret. Qua indignitate permotus Sfortia, obfessa celeriter opem tulit: memorabilique pugna, Rege profligato, Catalanos in arcem nouam compulit: neque postea vnquam ab officio, amicitiaque discessum.

Quoties prospere, infeliciterque pugnauit. Cap. XXIII.

Epitius iusta acie feliciter pugnauit, ter tantum alteram fortunam expertus, & ea quidem conditione, vt aduersis aliquantò clarior, quam secundis haberetur. Nemo enim eo constantius hostilem impetum ferre, pertinacius resistere, nobilius pedem referre, & denique fortius ducis simul, ac militis officia

ficia implere didicerat: utpotè qui nunquam propinquo, & ferienti hosti terga ostenderet: nunquam nisi omnium postremus, & ora ferociter obuertens, & acriter repugnans, se reciperet.

De Angelo Pergulano profigato. Cap. XXV.

Itanis graui bello, & prædura obsidione fermè oppressis, quum P Angelus Pergulanus, incomparabili victoria de Heluetiis parata, admodum clarus, qui opem ferret, Aurelia via, per Senesium oram aduentare nuntiaretur, vnus Sfortia obuiam eundi, reprimendi que hostis munus alacriter suscepit: Quanquam Bertoldus Vrsinus ad quem belli summa respiciebat, ne incipiti prælio pugnandum foret, remoturus à muris castra id consilium damnaret, & minus ab ipso quoque Tartalia probaretur. Concedente igitur Nerio Caponio legato, qui promptum in eo animi vigorem admirabatur, magnis, ac inuitatis die, noctuque, confectis itineribus, syluisque etiam, ac impeditis fluminibus, magno labore superatis, improuisus ad hostes contendit. Quo repentino incurso, cum signa è syluis educerentur, tantum terrorem imparatis intulit, ut Pergulanus bis frustra composito agmine, bis pugna strenue instaurata, fusus, fugatusque sit, signis ac impedimentis omnibus amissis, & vix quarta parte equitum ex vehementi cursu seruata. Ad eam quoque victoriam memorabile facinus adiunxit, quum detracta hostibus saga, equites suos induere, prælatisque Pergulani vexillis ad proximi oppidi portam procedere felici dolo præcepisset. Id erat Castellionum ab Aprili piscoso lacu Pisearium appellatum, in ora maris faxeo tumulo impositum. Nec mora, oppidani eo errore decepti, hostes pro sociis gratulanter exceperunt. Atque ita irrumpente occupatam à primis portam toto exercitu, oppidum caprum, direptumque est. Ob eam rem à Pergulano male gestam, desperatis rebus, Pisani Florentinis deditionem fecerunt. Sfortia autem, dum vita maneret, Senatus, uti de Republica bene merito, millenos quotannis aureos liliatos, donatiui nomine decreuit.

De Ladislao Rege ad Lyrim superato. Cap. XXVI.

O Bello, quo Ludouicus Secundus Andegauensis, adiuuante E Gregorio Pontifice, ipso Sfortia, ac item Paulo Vrsino ducibus, in Apulia regnum reducebatur, mirum in modum, cum prudentiæ militaris, tum inuitatæ virtutis laude, nominis famam adauxit. Ladislao enim Rege, ut fines tueretur, ex Casinatibus campis alacriter prouecto, quum ob id suspensio admodum Ludouico ducibus cunctarentur, Sfortia pernobilis in medium prolata sententia, transeundum omnino Lyrim amnem, atque euestigio hostes inuadendos censuit: quod cunctari, & sedere arma inferentibus, ineptum, & exitiale videretur. Itaque Lyri supra Fregellas, vado superato, collatis signis est dimicatum: & eo quidem euentu, ut profigato Rege, &

prostratis eius copiis, castrisque etiam, & signis, ac ducibus captis, victoria inter memorabiles pararetur. Eo die Sfortia, cuncta moderatus, instruxit aciem: & primum agmen in hostes induxit, ita, ut ferè omnium primus fortissimum quenque se sequi iubens, inclinata, adpressaque lateri hasta, purpureis insignibus conspicuus, Nicolaum Campobasse Comitem, qui auratis armis refulgens, & præalte cristatus eminebat, ingenti ictu prosterneret, & caperet: ipsèque demum, variante fortuna, ut sit, crescentibus vtrinque auxiliis, in omni ferè pugna loco, atque periculo, & præclarus adhortator, & bellator acerrimus conspiceretur. Vfus est ea die incomparabili equo spadicæ alternos pedes vsque ad genua calciato, cui ab agilitate Cato nomen erat. Primam igitur victoriæ lauream Ludovicus Sfortiæ detulit, invidente Paulo Vrsino. Quod non multis inde annis Ladislavus, ambobus regis in castris ad Tudertum militantibus, præclaro testimonio confirmavit: quum præsentem Paulo, Sfortiam interrogans, dixisset: An non, & hoc oppidum expugnabis, qui ad Lyrim cum illo Cato equo tuo vbique pugnas, & vehemens, me ipsum, copiasque meas profligasti? Quæ verba in Pauli animum iam antea cæco livore corruptum, profunde admodum descenderunt. Sfortiam enim vir superbus, neque superiorem sibi, neque parem existimari volebat.

De prælio ad Aquilam feliciter commissio. Cap. XXVII.

Vum Regina delitiis, amoribusque vacaret, & Alopus Regio planè fastu rerum potiretur, capto demum Sfortia, plerique regni Proceres ab ea defecerant. Sed ante alios Alopum, Reginamque terrebat Antonaccius Regulus, vir bello clarus, qui Aquilam validissimam urbem occuparat. Isterror Sfortiæ saluti fuit. Custodia etenim eductus, instructo valido exercitu, Aquilam contendit. Cum castra ad urbem proferrentur, Antonaccius viribus, ac ingenio ferox, minimè dubitavit, quin copias omnes militares, atque item Aquilanorum iuventutem, & ingentem armorum agrestium manum educeret, & magna loci fiducia, & populari quadam alacritate, infestis signis, in Sfortiam deferretur. Ferunt Sfortiam temeritate, ac insolentia hostium permotum risisse paululum, monuisseque Præfectos, ut confertum, maximèque densatum caphractorum agmen irruentibus obiicerent, nihil autem loco moverentur, donec ipse, quid fieri vellet, tuba signum dedisset. Erat in dextra, acclivis locus, ibi cohortes locat: ad lævam, planiore in loco, leuem armaturam equestrem lunata ala sese ostentare iubet: ipse subductis è medio agmine delectis aliquot turmis, magno itineris flexu, in tergo nihil tale putantibus sese ostendit, ita, ut novissimos hostium exeuntes porta, partim intra urbem compelleret, partim ab urbe exclusos, & ad suorum extremum agmen confugientes persequeretur. Tum vero signo tuba dato, & peditatus ab acclivi loco repente in la-

tus hostium decurrens, & leuis armatura è diuerso expansis alis concitata, in medios impetum fecere: Cataphractus quoque equitatus à fronte irruentium impetum egregie excepit, atque sustinuit: Ac eodem serè puncto temporis Sfortia cecidit terga. Quibus malis vndique circumuenti Aquilani, in medio caesi, & ad vnum serè omnes cum ducibus, atque vexillis capti, temeritatis pœnas dederunt. Qua calamitate permoti, qui in vrbe restiterant, portas victoribus aperuere, orantes Sfortiam, vt victos pariter, & deditos conseruaret. Nec mora, captiuos omnes vna voce liberauit: Antonacciumque in primis, & Decuriones vrbis cœnæ adhibuit. Tanta re patrata, consecròque bello sine suorum vulnere hortatus est Aquilanos, vt Regina nomen in posterum fidelius colerent, & ad impetrandam erroris veniam ipsius autoritate, ac officio vterentur: se libentissime intercessurum pro his, quos incolumes conseruasset, quum iure belli diripere, atque interficere posset. Id vero fortunæ fuit humanis rebus illudentis, Aquilanos paulo ante superbia elatos, ingentique mox fractos calamitate, & demum subito, atque insperato gaudio exultantes conspexisse. Quo Aquilanorum exemplo adducti, Iulius Cæsar Capuanus, qui Capuam occuparat, & Carolus Marsianus, & Christophorus Caietanus, restitutis vrbibus, ac oppidis, veluti desperantes, consiliòque depulsi, Sfortia vade, fidemque suam Regina nomine præstante, ad officium redierunt.

De Tartalia ad Tuscanellam deuicto. Cap. XXVIII.

Tartalia inimico simul, ac hostili animo persecutus, ad Tuscanellam improuisa acie profligauit, vlturus iniurias, quas superiore anno, dum in custodia seruaretur, acceperat. Noctu enim à diuersa Viterbii porta, vt speculatores falleret, cum expeditis copiis profectus, pedites caua in valle occultauit, vt ex insidiis, quum signum pugnae datum foret, extemplo prosilirent: Turmas vero quatuor, cum Sanctoparente, obliquo itinere locatas statuit: ipse cum robore equitatus intra syluam constitit: Vti præceperat, præmissi leuis armaturæ equites, prædatorum specie, armenta pascètia corripere, fugatis agrestibus, cœperunt. Tartalia ad clamorem excitatur, familiam armat, prædam abigentium tergis inhærere iubet: crescente tumultu, oritur prælium. Audis numero hostibus. Tartaliani equites ad tubæ cantum sub signis porta effunduntur. Nec se continet Tartalia, quin ad ferendam opem cum globo cataphractorum erumpat. Tum vero erupere è syluis vndique Sfortiani: pugnatumque est, ac si alias vnquam longè fortissime. Sed premente Sfortia acrius, sternentemque signa, Tartaliani intra portam sunt compulsi, magno accepto detrimento, maioremque ducis periculo, qui inuictus per pontem irruentibus, simul Sfortianis casu quodam seruatus est: quum Hugonem Sfortianæ turmæ præfectum, vehemèti offensione ab cathena pontis in fossam deturbatum, reliqui impedito, atque occupato potè subsequi nequiuissent. Nam Tartalia saucius, & multo perculsus me

tu extemplo cataractam demitti iussit, ita, vt alienæ salutis oblitus, terram ferè suorum partem excluderet. In his Donatus Lauellus Tartaliæ frater fuit. Captus est & in oppido Pellinus Cotignola dux turmae fortissimus: qui cognitum Tartaliæ, magnisque scutibus ferreæ clauæ percussus, vt caperet, fuerat infecurus. Eo prælio Franciscus Sfortiæ filius sextumdecimum natus annum, quod antea ei pater minimè concesserat, in aduersos hostes alacriter hastam perripuit: subinde de quo cingulo militari, & calcaribus aureis, præclaro etiam hostium testimonio exornari promeruit.

De pugna ad Sebethi pontem egregie depugnata. Cap. XXIX.

Emorabili autem ea acie, qua iuxta Neapolim ad Sebethi amnis pontem pluribus horis est dimicatum, mirificæ virtutis laudem tulit: præclaro maximè Alphonso Regis præconio confirmatam, qui tum hostis, & spectator è trirème cuncta oculis obseruabat. Reducebat tum Sfortia Ludouicum III. A ndegauensem in auita, paternæque iura Neapolitanj Regni, authore Martino Pontifice: Quam Reginam seuerè aliquandiu, & frustra demum castigatam armis omnino persequendam censuisset: quod nihil famæ suæ parceret, nè vilo dedecoris metu, aut respectu Christianæ pietati permoueretur: Vtpotè quæ iam pridem contra fas, & Regium decus, amatoris Sergiani intolerandæ libidini nobilissimi regni nomen, & diuina, ac humana omnia subiecisset. Ob id impotens sui mulier, libidine simul atque superbia exardens, Alphonsum in Corsica bellum gerente eucarant, adoptaratque in filium, vt Hispanicis opibus vim Galli hostis propulsaret. Itaque multis ante diebus oppugnata, & ex insidiis per aqueductum; & obsoletam portam semicapta Neapoli, & Ludouicus in Sfortiana castra ad Auerlam peruenit, & Alphonso onerariæ, & rostratæ naues ad Oui arcem appulerunt. Quamobrem Sfortia, & nauandæ operæ, & ostentandæ virtutis cupidus, ad Sebethum vsque castra promouit. Inde sex stadiis ad vrbis portas, præmissis leuis armaturæ equitibus, non modo Reginæ stipendiis additos, Vrsinum, & Iacobum Candolam, & Bernardum Cartheium duces, verum & equites Catalanos, quos Alphonso aduexerat, & Neapolitanos, tum maximè equitatu studentes ad prælium exciuit. Commissa est pugna paribus animis: Sed Alphonso trirèmes ad litus admouente, & lapideas pilas tormentis in opposita hostium latera sæpius emittente, ter repressa est Sfortiæ virtus. Sed deterfa tormenti icu ab casside crista, eo ardore pugnam restituit, & signa intulit, vt pulsilo hostes terga darent, & dissipato agmine cum multa equorum, ac hominum strage intra portam compellerentur. Tum vero Sfortia victor, vt Ludouico simul, ac Alphonso designatis Regibus ardorem, studiumque suum ostentaret, in præalta ad portam munitione Andagauensium signa præfixit, tutatus ea per semihoræ spacium ne
à quo-

à quoquam prius, quàm se reciperet, impune tollerentur. Eo prælio id certe memoria dignum accidit, vt virtutis amore Alphonſus in eum vnum tormenta naualia dirigi vetaret. Sfortia vero pariter ediceret, ne currulibus tormentis in litore conſtitutis triremis Regia peteretur. Nam Squarcia Monopolitanus inter Sfortianos bellator acerrimus, quum ſuffoſſo equo captus, & ad Regiam triremem ſcapha perductus, petente Rege, pugnantem Sfortiam digito commonſtraret, ille pernobili, & planè regia humanitate, parcendum cum du ci eximio, tum bellatori fortiffimo protinus edixerat.

De Roma liberata reſtituta, & Picinino acie capto. Cap. XXX.

Illuſ à Regina cum validiffimis copiis, vt urbem Romam im-
M potenti Braccii dominatu liberaret, ad promerendam eo inſi-
 gni beneficio grãtiam apud Martinum Pontificem, inter Ap-
 piam, & Latinam portam caſtra locauit. Inde quum Braccium, vel
 miſſa per præconem cruenta ad eum cheirotheca, vt iuſto prælio cer-
 taretur, fruſtra prouocaſſet, ſupra Oſtiam demum Tyberi ponte con-
 ſtrato, exercitum traduxit, tanta animi magnitudine, victoriæque fi-
 ducia, vt dubitantibus, ſciſcitantibuſque Præſectis, an vllum habe-
 ret amicum, à quo comæatum eſſet petiturus, comprehenſo gladii
 capulo reſponderit: His viris, & fortibus omnia feliciter expediet.
 Atque ita pontem reſcindi iuſſerit. Ad eius rei famam, adedè mente
 commorur fuiſſe Braccium ferunt, vt diſſiſus Populo Romano, nec
 conclamatis quidem valis, multiſque relictis impedimentis per Milui-
 um pontem ſe proriperet, atque inde recifa pontis parte, ne hoſtis in
 ſequi poſſet; in Vmbriæ fines citato agmine deferretur. Sed compo-
 ſitis iam vrbaniſ rebus, Picininus à Braccio circa Preneste cum parte
 exercitus relictus, quum infeſta populatione circa urbem Romano-
 rum armenta diriperet, & Romanos primò, ac ipſum denique Sfor-
 tiam, vt opem ferret, ad prælium exciuit. Pugnatum eſt vario euentu,
 & vtrinque ſemper acerrime præter aquæductum: quum Picininus
 prædam tueri, & Sfortiani, Romanique iam longè abactam recupe-
 rare, ſumma contentione decertarent. Ad extremum adnitente, co-
 hortantèque Sfortia, Bracciani proſtigantur, omniſque item præda
 recipitur, capiturque ipſe dux hoſtium Picininus, ad augendam Ro-
 manorum, Sfortiæque lætitiã. Is tandiũ in Capitolio valde huma-
 niter, ac liberaliter cuſtoditus, non prius eſt emiſſus, quàm impetran-
 te Braccio Sfortiani milites, duceſq; à Tartalia in inſulas Vulſini lacus
 relegati, facta permutatione, ad Sfortiam incolumes perueniunt.

De Alphonſo Rege acie proſtigato. Cap. XXXI.

Ongè autem nobiliſſime, ſecundiſſimæque cum Alphonſo
L Rege conſlixit: quum ille ingrato animo, atque impiis armis
 Reginam matrem oppugnaret. Procurante enim Martino,
 nec abnuente Ludouico ad Caietam pace facta, & reſtitutis demum

Acerris, Sfortia Regina, Regisq̄ militiæ fuerat adscriptus, ea conditione, vt præoccupanti, exigentiq̄ operam pauaret. Eo tempore Alphonsus regnandi audis, neque probra famosæ matris, neque portentosam Sergiani potentiam ferre poterat. Itaque felici astu, simulata ægritudine, illectum ob id Sergianum, ac officii causâ, vt decumbenti assideret, in arcem nouam venientem cum vniuersâ familia comprehendit, correptisq̄ repente armis, cum delectâ ad id Catalanorum manu, vt Reginam opprimeret, ad Capuanam arcem aduolauit. Sed magno casu, renuntiante Sergiani casum p̄uero, qui facile inter crura custodum portæ elapsus accurrerat, Regina seruata est. Iam enim armatus rex priorib. equi pedibus pontem attigerat, quum à Damiano Centurione, reiecto per frenum equo, ianua est prohibitus. Nec mora, accitis vndique copiis, circumsideri, oppugnariq̄ue missilibus, atque tormentis cœpit. Pervasere tamen cum literis Reginæ ad Sfortiam nuntii, maturam opem perditis rebus implorantes. Itaque Sfortia à Mirabello, insigni celeritate, Neapolim, promotis ad arcem copiis, profectus, per idoneos homines orauit Regem, vt tam fœdo incepto abstinere, nec à fœmina eadem & matre oppressa (quod à virtute Regii animi alienum videretur) gloriam appetere vellet. Se enim officii lege præoccupatum Regnæ saluti deesse non posse: sed daturum enixe operam, vt Regina eum ex æquo regnare pateretur: tollerenturq̄ue dissensionis causæ: quod factu facile foret: Quamdoquidem Sergianus in ipsius manu esset: à quo Reginæ animus ad omnem consilii casum expositus dependeret. Ad ea Alphonsus elate respondit: Se Sfortia armato, disceptatore, atque arbitro vti nolle. Nec multò post, magnis accitis vndique copiis, Regio spiritu egressus vrbe, collatis signis, cum Sfortia dimicauit. Eo prælio vera virtute, & vario sæpe euentu, quum multis horis pugnaretur, ad extremum Sfortia, felici consilio, hortorum macerias in latere hostiuni disiecit, ancipitiq̄ acie circumnentos hostes sudit: tanta vi in transuetos inuectus, vt penè rex ipse interclusus caperetur. In ea equorum, ac hominum strage, Sfortia primum Regiæ alæ Signiferum sua manu confodit: captâq̄ue sunt equitum ad duo millia, & in his nobiles Catalani centum yiginti: Illustresq̄ue viri Raimundus Perillius, Ioannes Monçata, Bernardus Contellia, & Lupus Corellia. Eodem victoriæ impetu in arcem Alphonsus est compulsus, ita, vt à Neapolitanis, Sfortianisq̄ue Catalanorum omnium domus in prædam verterentur.

De infelicitate prælij ad Viterbium. Cap. XXXII.

Nielici portò euentu ad Viterbium cum Braccio pugnavit: sed desertus, & proditus à Giliberto, & Nicolao Vrsino, qui cum Braccio, paucis ante diebus, occulto fœdere icto, vbi occasionem fortuna præbuisset, se Sfortiam in acie deserturos promiserant: Cuius sceleris indices tabulas Nicolai subscriptas

ptas manu. Braccius in colloquio ad Saccomaniam syluam Sfortiae postea ostendit. Dimicatum est Caesia in via non longè à Bussetanis aquis, quum Tartalia transfuectis per Vulsinum lacum copiis suis Braccio se coniunxisset, qui ab Arispampiano, & à Balneo Regio (id Feroniae lucus fuit) ad montem Faliscum peruenerat. Pugnauere summi duces, summis incensi odiis, summisque vel ob id annexi viribus, à meridie ad occasum Solis: Quum nemo (teste demum victore Braccio) è tantis copiis (quandoquidem ab octo millibus equitum pugnaretur) ipso Sfortia, aut maiore arte, aut vehemientiore impetu, aut diuturniore constantia dimicasset. Caterum Sfortiam frustra reuocantem suos, vt in praelium redirent, letale vulnus ceruice acceptum tardauit, amissis subinde mille & septingentis equitibus. In his capti sunt quadraginta octo Praefecti, & Centuriones, virtute vero maximè illustres, Foschinus sororis filius, Acaetabriga, Mannusque Bariles, quos Braccius in Vesentinam, Martanamque insulas custodiendos misit.

De clade ad Cryptam accepta. Cap. XXXIII.

Lturus iniurias à Sergiano sibi illatas, qui diu venena, & ficas frustra pertentarat, struxeratque dudum insidias ad Sarni pontem, armato exercitu, Neapolim intrauit, inelamantibus, Sfortianis Reginae nomen: Sergianum vero ad necem deposcentibus qui impotenti superbia, malignitateque, diuina, ac humana iura conturbaret. Fauibat Sfortiae nobilitas omnis, cuius concursu, auctore Francisco Morimino, porta intranti patefacta fuerat. At Sergianus tanto metu consternatus, quod viribus esset impar, ad dolos se conuertit: emittiturque arce Franciscus Ursinus, autoritate insigni, qui Sfortiam adeat, nomineque Reginae oret, vt ab armis discedat: Fore enim, vt æquissimis conditionibus ea controuersia ad otium deducatur: Non debere eum, quum priuatas iniurias vlcisci properaret, publicarum rerum salutem in periculum deuocare, læsa præsertim, & fugillata Reginae maiestate, quæ eundem cum Sergiano, conturbationis, atque molestiae casum subire cogeret. Ad ea Sfortia respondit: se, vti antea Reginae nomen in omni fortuna spectata fide coluisset, ita & tum eius causa iniurias omnes, & contumelias animo depositurum, modo ipsa se traduci, & circumagi fallacissimis Sergiani artibus minimè pateretur. Ita comitante sæpius Ursino, & res compositas simulante, & prædicante, vt cogendis, instruendisque copiis spatium daretur, ad id Sfortia, postulante Regina, adducitur, vt copias educas vrbe in suburbana Corregia transferret. Ea sunt contra Arcem nouam, & ad subiecti litoris plagam hortorum amœnitate percelebrè extenduntur. Per hunc modum tanto armorum impetu, spe pacis ad otium compresso, quum Sfortia nihil omnino timendum putaret, spatiareturque inermis in litore, Ursinus magna armatorum coacta manu, improuisus erupit; incompo-

sitos adoritur; funditque tanta celeritate, vt Sfortia seminermis inopi nati periculi casum excipere cogeretur. Sfortiani toto eo litore fugati ad Cryptam perfossi, à Cœccio Paulilippi montis peruenere. Ibi aliquandiu Sfortia, globo factò, pugnam sustinuit: ipsèque demum per Cryptam subsecutus, Casale principis euasit, amissis quingentis equitibus. Sed demum refecto exercitu ab Aurilia familia Aceris receptus, tanta vi demum ad oppugnandam Neapolim est reuersus, vt Sergianus filios obsides dare, sarcire detrimentum ad Cryptam receptum, remissaque potentia, parem ferre cogeretur.

De infelici pugna ad Capuam. Cap. XXXVIII.

Braccio quoque tumultuaria pugna superatus, ad sanctæ Mariæ Burgum, quo in loco veterem Capuam fuisse constat, sexcentos amplius equites amisit, adeò, vt à Braccianis, Acatabriga, atque Iannucio captis, Tartalia primum, & ipse demum Sfortia ad Auersam vsque pellerentur. Occultarat enim Braccius aliquot turmas prædens in sylua, quæ ad Scilicem Glanii pontem, Atellanam que viam pertinebat: quarum eruptione, quum in transuersos impetum fecissent, primæ pugnantium alæ à reliquis interclusæ, prostigatæque sunt. Cæterùm Braccius, vbi Capuam est reuersus, de Iannucio viro fortissimo supplicium sumpsit, quòd paucis ante annis ab ipsius castris, exacto stipendio, sed nequaquam impetrata missione discessisset.

Quoties prælio, & infidijs sit captus. Cap. XXXV.

Emel omnino manu hostium, bis inimicorum fraude captus est. S Cæterùm adeò felici sorte, vt è calamitate, se ipso semper maior, & clarior euaserit. Siquidem præter honores, & opes, quas obiter ab innocentia, præclaræque virtute affluenter est consecutus, etiam illi (quod in summa totius vitæ iucundissimum videtur) opportune, atque feliciter euenit, vt inimici eius ferè omnes, admirabili Deorum immortalium iudicio plederentur.

De prælio ad Casalecium factò. Cap. XXXVI.

O insigni prælio, quo ad Bononiam, iuxta Rheni pontem Bernardonus vir Gallus pontificis, Florentinorumque, & Bononiensis imperator superatus, captusque est ab Alberico, & Vermio Ioannis Galeacii ducibus, Sfortia & ipse in potestatem hostium deuenit. In eum enim constantissime dimicantem, & deserente locum Tartalia, à latere præsidio nudatum, Facinius Canis dux acerrimus, cum densata alæ cataphractorum equitum irrupit, adeo vehementi, improuisoque impetu, vt multis prostratis, & ipse Sfortia equo per armos hasta perfosso deturbaretur, superincidentibusque victis simul, atque victoribus, planè oppressus summum vitæ periculum adiret. Vbi verò Alberici beneficio castris hostium se explicuit, ingenti animo gregarios milites, qui exuti armis, & equis, more militiæ, dimittebantur

mittebantur, cohortatus est, ut bene sperarent, & se duce Florentiam venirent. Fore enim, ut accepta incommoda Senatus liberalitate, & cura sarcirentur. Ira ipse pedes Appenninum transgressus, portæ vrbis applicans, uti erat pulverulentus, recta in Curiam contendit, trecentos amplius viros fortes adducens: Patres conscripti, inquit, nos vestri milites, uti oportuit, pro dignitate vestra, & militari laude impigrè pugnavimus: fortuna autem quod voluit, & poruit, insolenter effecit. Cæterum si digni sumus, qui vestra benignitate, armis, & equis instruiamur, dabimus enixe operam, ut vos iudicii vestri minimè pœniteat, & nos vberiore stipendio digni videamur. Placuit Senatui in eo publico omnium dolore generosi, infractisque animi vigor: extem plòque Sfortia, accepta large pecunia, & resectis turmis, duplicatam numero equitum præfecturam obtinuit.

Quomodo ex insidijs sit captus. Cap. XXXVII.

M Alogitate porro, & parum virili insidiarum genere Pandulphi Alogi circumventus, & in Arce nova Neapoli custodiæ traditus per quatuor menses nihil mirius expectavit, quàm, ut à carnifice conficeretur. Id enim vnum ab improbis, ac imbellibus, quibus ex ignobili meru inhumana crudelitas inesse soleret, omnino timendum arbitrabatur. Quandoquidem illi naturæ vitio, viros fortes, & illustres, infantesque præsertim non capere, aut fortè captos, non temere vnumquam dimittere, veluti exacerbatis iniuria eorum animis consueffent. Erat Alogus natalibus clarus, sed decore formæ, & morum illecebriis maximè insignis, quibus Reginam, fracto pudore, infanientem ad amorem pellegerat. Ea enim, uti iam pridem vidua, sublato scilicet marito, qui erat ex Austria domo, Norici Regulus, ac demum orbata fratre Rege Ladislao, apertius, atque liberius, uti libido extimularet, amoribus vacabat: adeò, ut Alogum ararii præfectura ornatum, veluti consortem imperii, & rerum omnium arbitrum, Neapolitani Græcorum more, in adulationem promptissimi, Regiis honoribus percolerent. Is diffusus summo gratiæ loco, qui tum maxime lubricus videtur, quum ad fastigium propius accedit, Sfortiam tanquam rivalem suspectare cœperat, Regina scilicet, ubi à gravissimarum rerum consultationibus discederetur, familiarius, ac blandius cum Sfortia iocos miscente. Tanta enim erat in eo viro staturæ dignitas, & frontis honos, & in sermone alacritas militaris, ut Regiæ animi ingenitæ libidini semper obtemperantem, facile occupare posse videretur: Ut inde, qui, & gloria sua, & militiæ opibus tantus erat, validissimò gratiæ nexu confirmatus, ut summi ducis, & denique Regis nomen vsurparet. Itaque liuore, atque perfidia Pandulphi, Sfortia novò calumniæ genere oneratur, subornatis, qui dicerent, non incerta fama circumferri, Sfortiam ante omnes delectum esse, cui Regina nuberet, maturisque iam nuptiis fore, ut Rex intra paucos dies appel-

laretur. Per hunc modum nihil tale suspectans Sfortia, ex cœnaculo in cubiculum ductus, atque inde custodia traditus est. Sed in eum nihil durius, & atrocius statuente Regina, nec obistente tamen impotenti amatoris cœpto, planè accidit, vt nemo è tantis copiis, totque præfectis, vti sperarat Alopus, à Sfortia deficeret: Sed in vnum Sfortiani omnes, Laurentio duce, ad urbem Clusium cogerentur: perua furi infestis armis vsque Neapolim, vt ducis iniurias vindicarent. Peropportune quoque sub id tempus allatum est, Iulium Cæsarem è familia Capuana, Capuam, vnde erat oriundus, occupasse: Christophorum item Caëtanum defecisse à Regina, & Iacobum Candolam, qui dux bello clarus erat, Aquilanos ad defectionem impulsisse. Quarum rerum necessitate adductus Alopus, quum nemo esset, qui ipso Sfortia melius, atque præsentius Reginam tutari, rebellantisque compefcere, & persequi armis posset: Sfortia cum multo verborum honore custodia educitur: datisque obsidibus, & accepta ingenti pecunia, gerendi belli cura ei protinus demandatur, ea conditione, vt Catellam Alopi sororem, matrimonio sibi adiungeret: qua affinitate cum Alopo sincera fide in gratiam rediisse testaretur. Obsidum princeps fuit Franciscus filius, qui postea virtute animi, & felicitate rerum gestarum, omnes eius ætatis duces antecessit.

Quomodo ad Beneuentum sis captus. Cap. XXXVIII.

Aribus quoque insidiis, sed multò acerbiorè periculo, & calamitate maximè diuturna, iterum in carcerem est coniectus.

Nupserat Regina Iacobo Martiæ Comiti, viro è Narbonensi Gallia, Regiis natalibus orto, nulla honestiore de causa, quàm, vt impudicitia probra accepti coniugis imagine tegerentur: cæterum ea conditione, vt is Regio nomine penitus abstineret, & Tarentinus tantum Princeps appellaretur. Miserat Regina, qui cum è Manfredonia Neapolim venientem exciperent: ipsum ante alios Sfortiam, qui Magisterii equitum honore longè amplissimo cæteros anteibat, & cum eo Peretrum Allobrogem, Regiæ Aulæ Præfectum, Troix Comitum, atque item Iulium Cæsarem Capuanum, cum Fabricio fratre, & Cecholinum Perusinum, alas equitum ductantem, homines gloriæ, ac amplitudini Sfortiæ plurimum invidentes. Hos diserte etiam, atque etiam Regina monuerat, præceperatque, vt Iacobum non alio, quàm Principis nomine salutarent. Verum, vbi in conspectum est deuentum, solus Sfortia, cæteris omnibus, magno astu, & repentina perfidia in adulationem procumbentibus, Regiæ mandatis paruit: neque vel præfenti exemplo adduci potuit, vt eo scelere Reginam offenderet, ac officii, pariter & libertatis oblitus impudenter allentaretur. Ita, vti coniurarent veteres Sfortiæ hostes, Iacobum adiungunt, in Sfortiam, falsis vera miscentibus, peracerbe, & grauiter inuehuntur: adduntque magnis pollicitationibus, si animum Regio nomine dignum

dignum cœptis afferre velit, se omnes strenue operam naturos, vti ei certissimo Procerum studio, & secundissima Populi voluntate, nec demum succensente Regina, Regiæ dignitatis corona deferretur. Sed ante omnia, Reginam duobus impotentibus mœchis, atque latronibus omnino liberandam videri, qui Regnum pro libidine lacerandum, euastandumque; subacta pessimis artibus Regina, arroganter occupassent. Hos esse & Alopum & Sfortiam: Sed illum postea Neapoli facile tolli posse; si præsentem Sfortiam celeriter oppressissent.

In hunc modum inita conspiratione, per assuetos cædibus satellites, quorum Sclauertus ex Illyrico Princeps erat, eum in itinere confodere statuerunt: quum in vado Caloris amnis incautus, & à suis disiunctus facile confici posse videretur. Sed percussoribus demum ad patrandam tanti viri cædem animus defuit, quum insidentem militari equo, cui à fessoris fiducia, Sperantio nomen erat, quadratoque suorum agmine, & minaci vultu amnem transgressum, formidassent. Certis enim coniecturis, vir acutus, clam ab se quædam imperari, agmina que componi animaduverterat, notaratque pallentia ora in quibusdam, qui atrocita, & periculosa suspensis animis agitare videbantur. Sed nihil ad eum aduersum se parari posse, vir ad apertus, & generosus ad animum admittēbat, ad eum, vt in Arcem Beneuentanam ad Iacobum ascendere non dubitaret. Ibi ex composito, quum Iulius Cæsar spurcissimo ore, maledictis agendo perfidiæ crimen obieceret: contraque ipse succensus ira, & calumniæ indignitate permotus, eum tanquam improbe mentientem in singulare certamen, militari prouocatione deuocaret: Spectante Iacobo, res eodem deducta est, vt Perettus, & Cecholinus, simulatione officii altercantes dirimerent, comprehensos que in diuersa cubicula diducerent. Sed Iulius statim est dimissus, Sfortiæ autem manica ferrea statim iniecta. Nec mora, magno cursu facto, Sfortiæ domus diripitur, equites vertuntur in prædam, captique tres liberi eius, & propinqui ferme omnes custodiæ traduntur, vno excepto Sanctoparente, qui initio tumultus talia suspiciens, atque opportune diuinans feliciter effugit.

Quomodo Iacobus ex principe rex sit appellatus, & Sfortia seruatus. C. XXXIX

Apto Sfortia Iacobus Neapolim venit, prodentēq. nouā Arcem

C Auerfano Centurione, cui à contrario euentu Seruatori nomen erat, ea poritur, Paulum Vrsinum liberat, inter se & q. Pandulpho Alopo, nuptiales mensas eius sanguine cōspergit. Nec multò post Regnam coniugalis quidem thori consortē facit, sed erepta totius Imperii potestate, multis onerata probris, & seuerè castigata, ne diffugiat à Gallis custodiri iubet: Regios titulos ipse vsurpat, & Gallis honores, præfaturas, & Magistratus dilargitur. Interim Sfortia deuectus in insula Me garis arcē, cui ab Ovo nomē est, acerbissimis tormētis cruciatus Bern: r do barbaro homini traditur: vt expressis tesseriis quæstione, ea oppida

reciperent, quæ Sfortianorum imperio tenebantur. Nec suprema tam en vis, vti antea decreuerant, vitæ eius affertur. Tot enim acerrimos duces, propinquos eius, tantasque copias veteranorum militum, amore, & studio incredibili, multisque beneficiis, & diurna consuetudine Sfortiano nomini addictas formidabant: Vtpote qui eius rei periculum, superiore anno improspere factum fuisse meminerant. Porro Sfortiani milites fuga ad Petraræ oppidum in Samnio coeunt, Michaleus, & Laurentius Attenduli, & Sanctoparens infesta populatione in suburbanas vsque villas, portasque Neapolim deferuntur. Ob id Iacobus copias conscribere cogitur, quibus Iulius Cæsar, & Cecholinus hostem reprimant, & Tricaricū urbem expugnent, quam Ladislaus Francisco Sfortiæ filio, præclara pueri indole adductus, dono dederat. Erant in præsidio Michaleus ipse, & Michelinus Rabinianus, cui Margarita Sfortiæ soror, Foschini, & Marci Attendulorum mater, defuncto priore marito, denupserat. Ii de Sfortiæ salute solliciti, opportune de induciis, compositioneque agere cœperant, factaque potestate impune commeandi è castris hostium, summæ nobilitatis homines Tricaricum venerant, Antonellus Pudericus, Ruffus Caietanus, & Angelus Vellianus nouæ Arcis præfectus. In hos Margarita fraternæ virtutis æmula, arreptovenabulo loricata impetum fecit, comminatæque acerbissimum mortis genus, ni fratrem incolumen sibi redderent, legitimo iure captos comprehendit. Quando ab ipsa, quæ Tricarici imperio, & ditione potiretur, nequaquam autem à Michalero, Michelinoque, quibus nullum in ea vrbe ius esset, fides petenda fuisset. Id virile facinus haud dubiam Sfortiæ necem auertit. Extemplo enim à legatorum propinquis, concursu ad Regem facto, facile impetratum est, vt Sfortiæ parceretur.

Quibus conditionibus Sfortia necem effugerit, Cap. XL.

Is autem conditionibus inter Sfortianos, & Regios, res compositæ sunt, vt tradito Tricarico, & remisissis legatis, Sfortiæ liberi, & propinqui omnes, ac milites dimitterentur, præter Franciscum, qui ad solatium præteritæ calamitatis in liberiore iam, humanioræque custodia cum patre relinquebatur: Laurentius autem & Sanctoparens, mille equum stipendia sub Rege mererent: Michaleus quoque, vti luberet, cum Leone, Ioanne, Alexandroque Sfortiæ liberis in Hetruriam proficisceretur: iureiurandoque rex promitteret, nihil se postea Sfortiæ nociturum: Margaritæ item potestas esset, vbi vellet Neapolitano in Regno consistere: Idemque liceret Catellæ Sfortiæ vxori, quæ in tanto rerum tumultu ad sacratas virgines in templum Diæ Claræ cum Lisa priuigna confugisset. Michalero quoque concessum est, vt quoties vellet, Sfortiam inuiseret, alloquereturque sine arbitris: Ipsæ demum approbaute, adhortantæque Sfortia, ad Braccium, veluti ad veterem

amicum,

amicum, tuentemque Sfortiaz oppida in Hetruscis cum sexcentis equi-
tibus contendit.

De supplicio Caesaris, & Sfortia felicitate. Cap. XXI.

Acato Regno à Sfortianorum incursionibus Iacobus nihilo se-
P
cius Reginam in custodia continebat, abutebaturque imperio
adeò insolenter, vt solis Gallis cuncta deferret, Italicos vero ho-
mines vsque ad fastidium omnino reiiceret, atque contemneret: &
denique illustrium amicorum obliuisceretur, qui cum summo scelere,
atque periculo ei Regium nomen asseruissent. Hac indignitate permo-
tus Iulius Cæsar ingenio superbo, atque præcipiti, vlciscendæ cum pu-
blicæ, tum priuatae contumeliæ consilium desumpsit. Repulsam enim
ter tulerat, quum in locum Alopì supplicio affecti, aut capriui Sfortiaz,
aut denique Peretti paulò ante defuncti, sufficere cupiuisset: præoccu-
pantibus cuncta Gallis, qui amplissimos honores sibi deberi existima-
bant. Ii sunt ordine Magister equitum, Regiæ aulæ præfectus, atque
item Præfectus ærarii, qui hodie nouitio vocabulo, Connestabilis, Se-
nescalens, & Camerlingus appellantur. Igitur Iulius Cæsar letali bi-
le percitus, Reginam secreto adit, ipsius iniuriam, & communes omni-
um miserias deslet: quibus se præbuisse initium fatetur: Sed accepta
fide serio promittit, tam forti animo, quàm antea incauto his rebus
omnibus hæm allaturum: modò ipsa dignum Regio sanguine, & præ-
senti fortunâ consilium sincera fide ad animum transmittat. Confossa
rum enim sua manu pseudoregem pollicetur, vt Reginam simul, &
patriam à barbarorum tyrannide liberet. Tum vero Regina gratias
agens excusis lachrymis, & præbita dextra, fidem dedit, se immor-
tali beneficio obstrictam fore, si id, quod egregio voto conciperet,
& à Diis immortalibus, & à fortuna probaretur: cæterum in id faci-
nus animum pararet, & ad se triduo reuerteretur, vt cuncta aptius,
vti opus foret, constitui, atque instrui possent. At sua mulier,
nec oblita recentis iniuriæ, quòd authore Iulio Cæsare, & necatum
Aloperum, cuius memoriam occultis sletibus assidue percolebat, &
Sfortiam tutorem Regni, defensoremque Regiæ dignitatis, tor-
mentis excruciatum, ipsamque Regio fastigio deiectam, in custodia
Barbaris traditam, obliuisci non poterat, animum ad vindictam,
atque perfidiam reuoluit, detulitque cuncta ordine ad maritum,
vt incorrupti amoris, & propensissimæ voluntatis fidem, animo
eius infereret, & geminata demum proditione, vtrunque dispa-
ribus insidiis aggredetur. Iacobus ea nouitate periculi exterritus,
nec planè mulieris inditio fidem præbens, vbi compositis insidiis
in Regiæ cubiculo Iulium Cæsarem eadem de patranda cæde pro-
mittentem, conopeo tectus audiit, prosilientibus armatis exemplo Cæ-
sar est comprehensus, & in foro, quum securi percuteretur, demum
dignas instabili, & turbido ingenio pœnas percoluit. Per hunc mo-
N ii

dum Iacobus ad eò insigni vxoris officio deuictus, familiaris, atque frequentius Reginam adibat, per mittebatque, vt solito liberius, & sine custodibus tota arce vagaretur.

De Regina capto Rege liberata. Cap. XLII.

C Aeso Iulio Cesare, & ob id facinus Regina in coniugalem thorum, communemque epulas recepta, Iacobus nequaquam omnem animo suspicionem deterfisse videbatur, quum ipsam Reginarum arcis limine pedem efferre, aut nauicula deuehi non liceret. Itaque duo Neapolitani, altitudine animi insignes, eripiendæ, asserendæque in libertatem Reginarum, ac expellendi Regis, negotium susceperunt, Othinus Caracciolus, qui inter optimares auctoritate, & opibus præcellerat, & Anechinus Moriminus popularium Princeps. Discesserat opportune per eos dies Lordinus Gallus, equitum Magister, cum copiis in Aquilanum agrum profectus: & festus dies publico epulo, & chorum ludis in teatro celebrabatur. Ad id, honoris causa, Gallorum proceres inuitari: & quum nouæ nuptæ omnes, matronæque nobilitate, & forma lectissimæ ad eam celebritatem ducerentur, haud difficulter, sed magnis tamen precibus à Rege impetratum est, vt Regina iucundissimis huiusmodi, voluptuariisque spectaculis interesset. At postquam, inclinante in vesperam die, saltationi finis est impostus, Reginam ciuibus agentem gratias, & simulanter in arcem nouam redire parantem, à dextra, sinistraque Othinus, & Anechinus comprehendunt, stipatque valida in uenum manu; eam in Capuanam arcem perducunt. Extemplo Reginarum nomen in clamatur: inuaduntur Galli, totaque vrbe fugati in arcem compelluntur. Rex ad inopinati periculi discrimen, metu consternatus, portas claudi iubet: Neapolitani ex aduerso circinuallare arcem, egressus obstruere, & latè obsidere Regem pergunt. Quibus rebus non modo dignitati, sed & saluti vehementer timens; nudatusque omni militum præsidio, & consilii penitus inops, his conditionibus in deditionem est receptus; vt in posterum Regis titulis abstineret, Tarentinus Princeps appellaretur: Gallos veto omnes, præter quadraginta, in Galliam remitteret; & Sfortia statim custodia emitteretur, redderenturque ei vi erepta oppida, renouatoque veteri honore, Magister equitum crearetur.

De iniurijs eius Deorum iudicio vindicatis. Cap. XLIII.

Aud dubie concessu, & mutere Deorum, ea, quæ longè omnium honestissima, maximaque videtur; per omnem ætatem voluptate potitus est, vt insignes iniurias suas ab his plerunque, qui erant inimicissimi, vindicatas conspiceret. Facile enim accidebat, vt hominem multo candore, fide, probitateque ingenii præditum, & nunquam per circuitus; atque fallacias, sed militari, ad aperta que via ad verum decus properantem, ii maxime ex insidijs peterent, qui imbelles, malis artibus, & perfidiosa simulatione

simulatione in aula Principum valeret, aut bellica virtute valde inferiores, in recessibus animi cæco liuore torquerentur. Sequentibus enim naturæ vitium, merita pœna non defuit, quæ nocentes, vel pede claudo, mature consequitur.

De cæde Alopæ. Cap. XLIII.

Andulphum Alopum; cui Ioanna Regina eius amore perdita, Perarii præfecturam, ingentes opes, & totius Regni procurationem detulerat: adeoque ei profligato pudore erat obnoxia, vt ab imbelli, impudicisque iuvene, ipsum Sfortiam virum fortissimum, infontemque carcere includi pateretur; securi percussus, triduoque insepulchrum Neapolitani in foro spectarunt, quum Iacobus rex, qui tum & Sfortiam in custodia seruabat, ipsum Alopum in Regina stratis occultatum, deprehensumque cepisset.

De nece Iulij Cæsaris, Peretti, & Cecholini. Cap. XLV.

Vlio Cæsari Capuano, Peretto Troix Comiti, & Cecholino Perusino par vitæ exitus fuit. Hi enim virtuti, atque amplitudini Sfortix inuidentes, nihil tale suspicantem Beneuenti comprehenderant: quum etiam eum biduo ante, summissis percussoribus, interficere cogitassent. Horum igitur malignitate, atque perfidia captus Sfortia, & crudelitate Regis in quæstione tortus, priuquam in carcere mitteretur, audiit Iulium Cæsarem ab ipso Rege, digno perfidia eius supplicio publice necatum: Perettum verò idem expectantem, acerbissimo intestini dolore, incertum an veneno sublatus. Nec multò post Braccius in Alisiatum campis, memorabili pugna superatos Carolum Malatestam, & Cecholinum viuos cepit: Recuperata ex ea victoria vrbe Perusia, Carolum tanquam hostem, ingenti pecunia redimi permisit: Cecholinum autem vti inimicum, & aduersarum partium acerrimum ducem in carcere necauit.

De calamitate Iacobi Regis. Cap. XLVI.

Ipsæ quoque Iacobus, qui Reginam vxorem, in captiuæ morem, Gallorum custodia sepeferat, infaustoque Iulij Cæsaris, & Cecholini studio rex fuerat appellatus, vix vndecim mensibus regnavit. Nobilissimorum enim ciuium conspiratione in potestatem Reginae redactus, eum superbiæ, & crudelitatis exitum tulit, vt talionis pœnam subiret. Sed demum impetrante Martino Pontifice, quum liberiore custodia seruaretur, nauigio repente conscenso, Tarentum profugit: sed eo fortunæ euentu, vt inde oppugnatus à femina Maria Baucia Ladislai Regis vxore foedissime pelleretur. Sensit & demum vel Italia pulsus, infestos Deos, rabidissimis ventis in Cephalemiam insulam raptus, & longo tandem, varioque errore delatus in Galliam. Desperatis nanque rebus, vt ignominiam, & calamitatem, religionis voto contegeret, sacrati habitus cucullam sumpsit: atque ita vir scruitia, & fastu intolerandus, inter sacerdotes in obscuro vitam finiuit.

De Sergiano Magno Senescalco trucidato: Cap. XLVII.

Vit etiam perpetuū infestus Sfortiæ Sergianus Caracciolus, qui à Regina in delitiis habitus ad id gratiæ, potentiæque fastigium peruenerat, vt Alphonso Regi in filium adoptato, auctoritate, ac opibus æquaretur. Hunc à Rege captum, qui Regiæ matris nomen tantis impudiciæ probris liberare contendebat, Sfortia redemerat: ita, vt in eius gratiam, cupiente præfessim, expetentque Regina, illustres duodecim Catalanos, quos, profligato Rege, ceperat, graui admodum permutacione dimiserit. Sed tanto etiam obstriktus beneficio, in posterum nihil ab ingenio suo discessit; quin pessimis artibus, hostilia, & maxime atrocita in Sfortiam moliretur. Hunc ad extremum viri illustres, qui tale monstrum ferre non poterant, vt Regiæ pudori consulerent, pernoctantem in arce Capuana, euocatumque cubiculo trucidarunt. Iacuit & semiuivum cadauer in via publica tanto fortunæ ludibrio, vt Regina nullam vocem emitteret: propinqui tantum viri eadem vindicandam non suscipere: Magistratus autem id facinus miro silentio transmitteret.

De Nicolai Ursini fæda morte. Cap. XLVIII.

Nicolaus etiam Ursinus Bartholdi filius, à quo Viterbiensi acie Sfortiam desertum, proditumque memorauimus, vt Braccius ipse aliquot post annos ad Gaianelum in colloquio syncere testatus est, eius facinoris pœnas ignobili morte perfoluit. Quum enim apud Suanani oppidum Senensis agri, suæ ditionis, impotenter agrarium foeminarum pudicitiam expugnare pergeret, concursu vnius familiæ, quæ in tyrantum coniurarat, venabulo, & irati quidem aratoris manu, crudelissime confoffus interiit.

De Pauli Ursini Braccij insidijs interfecto: Cap. XLIX.

Vm Paulo etiam Ursino insigni duce, dilacerata veteræ amicitia, simultates aded vehementer exercuit, vt ex militari prouocatione vsque ad singulare certamen, iram, atque odium efferrerent. Sed id facinus auertit Ioannes Pontifex Balthasar olim Cossæ, quem tum primum è Bononia Romam petentem Sfortia eius militiæ ascriptus deduxerat, ostentaratque in ea pompa per mediæ vrbeis ornatisimas alas, & veteranas aliquot cohortes; inuidente Paulo, qui clientelis, & Ursinæ factionis viribus pollens, neminem potentia, & dignitate parem pati, & proffus Romæ solus regnare cupiebat. Erat enim bello acer, verum ambitiosus, impotens, cruentus, & ab ingenii mobilitate, crebris, foedisque transfugijs infamis. Itaque, quum Sfortiam extimulatum variis iniuriis ab amicitia Pontificis diuellere, Urbemque detrudere pergeret, quod eo expulso, nemo esset reliquus, qui licentiam, audaciamque ipsius frenare posse videretur: Id aperte molitur est, vt Sfortia de salute sollicitus, vi ac iniuriis compulsus Vrbe excederet, & in Algido castrametaretur. Nec, vt rediret adduci potuit:

potuit: quanquam Pontifex, misso ad eum Sancti Angeli Cardinale veteri eius amico, communi nomine pro Paulo fidem interponeret. Respondit enim, se eius hominis temeritati salutem minime commissurum, qui antea in conspectu Gregorii Pontificis manu sua Mostardum clarissimum ducem confodere non dubitasset, & ab eius inusitata facinoris impunitate animum minoribus postea caedibus efferatum ad terrendos homines ostentaret. Inde Sfortia Ladislao Regi se coniunxit: ad quem non multo post, & ipse Paulus est profectus, prodita urbe Roma, quam paulo ante cum insigni laude defenderat. Sed eum demum Umbrico bello proditoris accusatum, & Neapoli ad supplicium in custodia seruatum, Ladislaus immatura morte sublatus, periculo exoluit. Sed, ut meritas, & fatales penas subiret, fortuna demum eo pacto illum carcere eduxit, ut Braccio obtineret, qui dum Sfortia in cathenis teneretur, eum ad Collem Floridum extra portam oppidi spatiantem nactus, Tarralia, & Ludouico Columna operam nauantibus, interfecit. Eo caedis nuntio erectum in spem libertatis Sfortiam, sublata voce dixisse, ferunt: Ergo & mihi infanti Dii immortales mature cathenas soluent, qui vti exquisiti iudices, impio, ac omnium deterrimo dignum vitae exitum celeriter attulerunt.

De Armalerii proditoris supplicio. (ap. LI.)

Armalerium quoque Aesculanum, cui ut equitum turmam, & cohortes peditum simul duceret, contra veteri institutum indulgerat, vnum omnino de tantis copiis, & beneficii oblitum, & summa cum perfidia alienatum sensit. Hic enim duce Neapoli custoditum tradito, urbem Orbitum naturali munitione inexpugnabilem, quum fidem cum fortuna mutasset, Braccio venale proposuit, & prodidit. Nec diu Armalerius auro illo flagitiose quaesito positus est. Hostilia enim molitum, accumulataque perfidia, nouae proditoris consilia, fallaci ingenio versantem, Vitellius Patriarcha Cornetanus laqueo necari iussit.

*De infelicitate Braccianarum partium, & Sfortianarum
prospero successu: (ap. LI.)*

Ac quoque Deorum immortalium censura, id etiam in cumulo Hae felicitatis accessit, quod nihil, vel eo vita functo, iustae ultionis videretur esse praetermissum. Quandoquidem Franciscus filius ita patris virtutem, & opes, & studia militum excepit, ut non multo post, Braccium, atque item continenter eius partium duces non vno in praelio prosterneret. Non multis enim inde annis, cum Nicolai Picinnini opes, tum filiorum eius conatus, virtutis aemulatione certantium, magnitudine, & felicitate rerum gestarum usque ad eum fregerit, atque deleuit, ut nemo Braccianae sobolis haeres, qui dignitatem originis, & senescentis famae nomen sustineret, facile reperiretur.

De vulnere ad Viterbium accepto. (ap. LII.)

Viterbiensi in pugna grauisimum ex obliquo vulnus ceruicæ cepit : quum ei Brandolinus Comes vehementi incurfu, diloricata cafside, in iugulum vſque haftæ euſpidem adegiffet. Neque prius, vel multo manante ſanguine, reduci è pugna potuit, quàm à Sanctoparente irato ſimul, & reclamante, correptis equi habentis, retro verteretur. Ad eò enim ira, dolorèque incenſus erat, vt vindictæ cupidus, infana quadam temeritate cum paucis ſæpius in medios hoſtes procurrere, peruaderèq; vſque ad media ſigna non dubitaret.

De periculo eius in expugnatione Capitonis. Cap. LIII.

Adem penè animi peruiacia, quum vlturus iniurias, Braccium Martini auſpiciis in Vmbria perſequeretur, in expugnatione Capitonis oppidi extremum vitæ periculum adiit. Defendebatur acerrimè oppidum à Braccianis. ad eò, vt Sfortiani, quater redia regrata pugna, & irritò ſemper conatu multis acceptis vulneribus, ſegnium murum ſubirent. Id dedecus, ſe præſente, admitti, elato indignantèque animo, minime ferens, comprehenſam ſua manu ſcalam, mœnibus admouit, & ſubiit. Nec deſuere hoſtes, quin in eum accendentem forti exemplo milites, ingentia trabium pondera, molaresque lapides prouoluerent, ita, vt comminutis ſcalis, terribili ſtrage in præceps dati, tota foſſa ſternerentur. Decidit Sfortia è ſummo ferè muro deturbatus, ad eò, vt multis fomentis, vix poſt horæ ſpatium ad vitam ſit reuocatus. Eo tamen caſu, nequaquam intermiſſa pugna, recruduit, inuſitatòque ardore Sfortianorum militum, corona muri occupata, oppidum eſt direptum, & Bracciani duces capti, ipſo propè ſpectante Braccio, qui laturus opem cum magnis copiis aduentabat. Inter captiuos fuere clariffimi poſtea duces, Comes ipſe Brandolinus, cuius manu Sfortiam ad Viterbium vulneratum fuiſſe meminimus, & Gattamellata Narnienſis, cuius hodie ænea equeſtris ſtatua Patauii à Senatu Veneto poſita conſpicitur.

De vitæ discrimine in quo Roma verſatus eſt. Cap. LIIII.

Erſatus quoque eſt in longè maximo vitæ discrimine : quum media in vrbe Roma, continuato per tres dies cruento certamine, pugnaretur aduerſus Vrſinos, contra vrgentibus Columnis, atq; Sabellis, quibus Sfortia dux aderat. Non longè enim à Mineræ templo, quà itur ad Aemilianum arcum, è fenestra, ingenti ſaxo, brachium eſt ictus, ad eò vehementi dolore, conuulſisq; neruis, obortaque oculis caligne, vt exanimatus ab equo prorueret, & à ſuis pariter, ac hoſtibus fœde proculcicaretur. Sed vir nequaquam dolore victus, in genu ſeſe fortiter erexit, læuâque proximi equitis lora ſtapedis comprehendit : Is erat Laurentius eques Romanus, cognomento Surdus, qui claua ferrea obuios pertundens, vt opem ferret, proturbatis, diſiectisque hoſtibus, ad Sfortiam ferocem equum adegerat, cohortans, & monens, vt galeæ bucculam eleuaret, raptariq; ſe equi viribus

pateretur: Atque ita correptus per bucculam, innixusque stapedis loro, ægre pertrahente Surdo, in pacatum locum peruenit, magno prorsus miraculo seruatus, sanatusque: Quandoquidem quadraginta amplius diebus, cum brachii, tum dextræ manus sensu vîsque caruerit.

De insidijs ad Calorem annem strenue vicatis. Cap. LV.

Er ex insidijs in summo vitæ discrimine versatus est: Primo ad T Calorem annem, apud Beneuentum, pridie quàm à Iacobo Rege, & à coniuratis custodiæ traderetur. Profluentis enim vadum tentanti, disfunditque à suis, ad id delecti equites, districtis repente gladijs, & adactis equis, vim afferre decreuerant. Sed ille, quantum nihil tale suspicaretur, quum sine consilio suo quadam turbatus, imperari, & circummagi videret, tanto animi vigore sub vexillo agmen composuit, & galeatus ferocem equum, quo in prælijs vti erat solitus, conscendit, vt coniurati, subito pauore concepto, quominus tela expedirent, vel vna terribilis, & parati eius facie terrentur.

De insidijs ad Sarnum astu superatis. Cap. LVI.

Ergianus Caracciolus deformi postea vitæ exitu memorabilis, S quum anxie riuales timeret, ob idque Vrbantum Aurilium Reginæ genio respondentem, specie honoris, legatum Constantiam ad Concilium ablegasset, Sfortiam & ipsum eodem astu tollere conatus est: hoc demum à Regina impetrato, vt aduersus Sanseuerinæ familiaræ procures in Brutios mitteretur. Discesserant enim Sanseuerini à veteri officio, nec planè tamen rebellarant. Ob id putarat Sergianus, Sfortiam aut minus feliciter Reginæ operam nauaturum, aut Sanseuerinos inexpiabili iniuria affectos contractæ affinitatis, ac amicitiæ iura turbaturos, Sed Sfortia autoritate ingenti potius, quàm belli metu, sanatis Sanseuerinorum mentibus, ita celeriter negotium confecit, vt ei Sergianus regredienti, non vno in loco insidijs pararet. In Picentinis enim occupati calles, suppressi comæatus, & circa Salernum exciti agrestes, qui præcisit itineribus, Sfortianas turmas aggredierentur, præpositusque demum ad Scaffatam ponti Sarni armis Campanus Centurio, vt transeuntem inuaderet, atque conficeret. Verum id rescivit Sfortia, copiisque ad Anchariam vicum subsistere iussis, obsoleta lacinia indutus, armatusque tragula, & galeatus, stabulario similis percussores sefellit. Quum enim in equi clunibus, de more, mantica cum strigili gestaretur, & cribrum ab ephi, pio dependeret: quis cum tanti nominis Imperatorem putasset?

De periculo ad Caietam paruo casu facile superato. Cap. LVII.

Aruo etiam temporis momento, & magno quidem parentis P fortunæ beneficio, Alphonsi Regis insidijs præuertit. Venerat ad Reginam Sfortia, quum illa, graui tum ad Neapolim autumno, Caietam cum Sergiano secessisset, atque vna rex Alphonsus

sus in Formiano littore inter fontes, & citriorum sylvas, vitandi æstus
 causa verfaretur, vt cum ambobus, post redditas Acerras, de stipen-
 diis, ac oppidorum possessione disputaret, inuasit repente Regis ani-
 mum sæua libido Sfortiæ tollendi. Is enim vnus erat, qui virtute
 animi, & bellicis viribus terribilis, offuturus esse videretur, si ambi-
 tioso animo spes suas proferre, & aperte regnum inuadere vellet.
 Sed Sfortia magno, & planè regio comitatu, multisque fortibus ala-
 rum præfectis semper stipatus, nequaquam sine ancipiti periculo com-
 prehendi posse videbatur. Excogitauit itaque dolum rex peracutus,
 trirremque conscendit, inuitato Sfortia, vt honoris causa secum, le-
 gato Pontificio obuiam venire minime graueretur, Is erat Fonseca
 Cardinalis, qui ad eum à Martino mittebatur. Nec dubitauit Sfor-
 tia, quin pariter conscenderet, nihil de Catalanorum perfidia suspica-
 tus: vtpote qui, ad aperta ingenui animi fiducia, nihil sibi infanti ti-
 mendum arbitraretur. Paratæ iam erant compedes, & laqueus mo-
 re gentis, faccusque, quo inuolutus, profundo mergeretur: quum id
 promontorium, in quo mirabile Planci sepulchrum late conspicitur,
 transuectis celerius opinione omnium, è Speluncano littore, legati tri-
 remis apparuit. Tum vero Alphonfus, qui tum in recessum extre-
 mæ puppis sceleris ministros euocarat, animum à nefario consilio ad
 pristinam comitatem reuocauit: ne aduentantis sacrari viri lætitiã,
 & publici officii ceremonias, tanti facinoris atrocitate conturbaret.
 Ita Sfortia Deorum immortalium munere conseruatus ad suos re-
 diit: quum eum Sfortiani omnes, tanquam fato functum, verisimius
 lachrymis laxiffent.

*De moderato liberalitate eius, & abstinentia, contemptuque
 pecuniæ. Cap. LVIII.*

Nexercenda vero liberalitate, qua vna maxime virtute, vel in-
 I gentia vitia occultari facile possunt, mediocritatem tenuit: varia
 admodum fama, quum in erogando distribuendoque meditata,
 & prouisa largitione vteretur: quasi Ducem ad gloriam, & ad magna
 imperia semper aspirantem pensitata ratione vt non deceret: quum
 militi præsertim improuisa, & festinata potior videretur. Sed ille
 opes semper contempsit, aded liberali iudicio, vt à signata pecuniæ no-
 ta oculos semper auerteret; vituperatis, qui diro eius conspectu, & ve-
 nenata libidine gauderent. Sumptuarias rationes, censu oppidorum,
 & stipendiis æquabat: nè, vt ipse dicebat, temere decoqueret. Cre-
 ditores raro contempsit, nunquam elusit: quoniam opum, & diui-
 tiarum opinionem, fide potius, & incorrupta existimatione, quàm
 præfenti pecunia, constare iudicabat. Nemo enim ea tempestate,
 quum opotteret, opulentior, ac instructior fuit. Quandoquidem in-
 signi studio mensariorum omnium exoneratus etiam grauibus impen-
 diis iuaretur. Vt tum accidit, ad Viterbium amissis supra mille
 equitibus

equitibus, ad pecuniaz inopiam redacto: quum è foro Romano, amici, atque beneuoli certatim sub vna tantum syngrapha aureorum nummum triginta millia contulissent. Irridebat plerosque, & in hoc Braccium etiam ipsum, qui aliquando aliena rapere, prædarq. quàm æs alienum dissoluere mallet, vt ab extemporanea, & dissipata liberalitate militum animos sibi deuinciret. Præcipua enim cura ei semper fuit, paganos, & agricolas ab avaritia militum defendere: hospites tue ri: licentiam militarem, in hybernis, & in agmine, indicta graui, ac inexorabili pœna, cohibere: ac demum deditis, conseruatisque, quàm expugnatis, atque deletis vrbibus, letari. Aded, vt eum Braccius in colloquio ad Saccomaniam sylvam, quod vtriq. supremum fuit, post multa de bellicis artib. grauissime disputata percunctaretur: Cur nam tantopere seueritatis, ac abstinentiæ laudem quærendam putaret: quando id prorsus à toto militaris consilii proposito alienum esse videretur, Qudd promereri studia militum, vel cū iniuria generis humani oportere censeret: si ad ingentia imperia, & opes, vti ipsi ab humili fortunæ loco prosperè decreuissent, foret euolandum. Ad ea Sfortiam respon disse, ferunt: nihil esse gratius Diis immortalibus, æquitare, atque iustitia: qua vna maxime, quæ sita bello opes, positis demum armis, cum insigni gloria firmarentur.

De duabus eius concubinis. Cap. LIX.

Q Vum Perusinis, apud quos Biordus, & Cecholinus fratres interfecto Pandulpho Baleono nobilitatis Principe, popularium statum induxerant, stipendia mereret, in hybernaque concessisset ad Martianum oppidum, virginem admodum nobilem adamauit, Luciam Trezaniam, aded, vt amatoriis obsequiis & spe nuptiarum pellectam, iustæ vxoris loco haberet, & coleret. Ab huius felici admodum fecunditate auctus est fortunata sobole maximorum Ducum, & Principum. Sed eam aliquot post annos, vti iam planè impar, tantis scilicet opibus partis ab illustri virtute famam consecutus, Ludouico Foliano in matrimoniū opulenta dote præbita collocauit: quum pauld ante maximas spes parandi imperii ingenti animo versantem, vt vxorem opportunè duceret, temporum necessitas impulisset. Ex ea demum natus est Conradus, qui Francisco Sfortiz vterino fratri, pluribus in bellis fortem, fidelemque operam nauauit. Subsequentibus vero annis adamauit, & Tamiram venustate admirabili, oriundam è Calle Vmbriæ oppido, iuxta viam Flaminiam: è qua ad Aquas Pendulas in Hetruria suauissimi oris filiam, nomine Honestinam, suscepit.

De vxore eius Antonia Salimbena. Cap. LX.

I Ta vero nuptias appetiuit, vt nequaquam sponte vxorium iugum subire videretur: quando liberis pro ea in qua tum erat, fortuna, abundè auctus, nihil magis cuperet, quàm certis, & legitimo iure quæsitis sedibus, vaga, & mercenaria arma ad tutos rece-

ptus alicubi confirmare. Ob id Antoniam Salimbeniam apud Senecas antiquissimam stirpis uxorem duxit. Ei maritus fuerat Franciscus Cafalius Cortonæ Regulus, paulò ante coniuratione ciuium interfectus. Vnde illi ex mundo muliebri, pretiosa suppellex, & dotalia quatuor castella obuenerunt; Mons Iouis, cum Monte Nigro, atque item Ripa, & Balneo Clusinis aquis propinquo. Addidit, & Clusum vetustissimam claritatis urbem, Cocchus Salimbenius Antonia frater iam pridem Sena patria eiectus, vigente ibi popularium factione. Quum enim nouæ affinitatis præsidio, res suas, dignitatemque tueri, & confirmare percuperet, vnum præcipue Sfortiam inter multos sororis procos, vti bellica virtute insignem, opulentis, & imbellibus anteponeudum censuerat. Quo consilio transtulit, & Clusii ditionem in ipsum Sfortiam, tabulis rite confectis, vt Senensibus antiquo iure eam urbem, & agrum repetentibus, armatus, & acer defensor opponeretur. Ex hac Antonia vnicus legitimæ prolis, ex nobili materno genere, puer susceptus est: quem Sfortia Bosium appellari iussit, vt Patruelis sui Bosii Attenduli fortissimi equitum præfecti: quem ad Spoletum amiserat, in domo sua memoriam renouaret. Hic porrò Bosius virtute animi, & rebus bellicis Francisco fratri penè par, priusquam ille regnum apud Insubres, arridente fortuna, virtute, & armis compararet, uxorem duxit Chryseidem Aldobrandescam Sanctæ floræ Comitis filiam, natalium claritudine, & dotis opulentia illustrem: Vt potè quæ septem oppida non longè à Porseno, de nomine à Porsena Hetruscorum Rege condito, in hæreditatem traheret, & genus eius, Dantis Poetæ testimonio, in præaltam Hetrusci, Regiique sanguinis originem referretur. Itaque quod in abauo nomen fuit, iure optimo in eius memoriam in patre tuo Bosio repetitum vidimus. Tu vero quod in proauo fuerat GVIDONIS nomen suscepisti, quod ille ab auo materno Sanctæ floræ Comite, pari ac vñitata ratione deduxerat. Auo autem tuo Federicus Feltrius Vrbinas dux prælio inuictus, supra affinitatem in sacri fontis cæremoniam vpcatus, nomen suum indidit. Additum quoque tibi est Ascanii nomen, fatali quodam augurio, vt in te demum amplissimi, & longè optimi Senatoris Cardinalis nomen, & decus, veluti rediuua domus dignitate resfloreret: Et eò quidem nobilius, quoniam ille stirpe eadem, sed nequaquam legitimo ortu cæpta, nomen deducebat: quum natales tui ab incorrupta maiorum serie, impolluta stemmata fateantur.

De secunda uxore Casella Alope. Cap. LXI.

Ccessisse autem ad secundas nuptias dira necessitate coactum, A constat, quum à Pandulpho Alope Aerarii præfecto, inuidia virtutis eius, & obtrectatione crescentis apud Reginam gratiæ, in carcerem esset coniectus. Neque enim aliter, vel pacare Alopum qui cuncta vnus totius regni munia vsurparat, aut denique Reginæ voluntatem

voluntatem à vindictæ suspicione redimere potuit, quàm Catella alopi forore in matrimonium ducta. Siquidem Alopus præcellenti forma, eruditus munditiis, & latere demum infractò, deuictam penitus, & in seruitutem (animo scilicet muliebri, impotenti amore facile subactò) redactam, nutibus regebat. Ea affinitas, maturatis nuptiis apparatissimè celebrata, Sfortiam haud dubiè à parato iam capitali supplicio seruatam in libertatem eduxit: leuauitque item Alopi animum in genti metu: quum meritas illatæ iniuriæ pœnas, à viro fortissimo, & tot militum gladiis instructo formidaret. Cæterum Catella nihil omnino à fratre, præter venustatem ad maritum atulit, dore scilicet à Regina liberalissimè collata. Dorali siquidem iure quinque castella in Samnio in Sfortiæ ditionem venerunt. Peperit Catella non toto vergente triennio, tres liberos, præmissa puella, quam nomine suo Regina, Ioannam vocauit: mares item duos, Leonardum scilicet; Id nomen in eius Diui honorem inditum fuisse constat: quoniam per quietem Diuum Leonardum ea specie, qua depingi in templis solet, sibi opem ferentem vidisset: quum & clatros ferreos fenestræ carceris dirumpere, & compedes soluere, præsentis numine videretur. Impleuit autem somnii fidem, & numinis oraculum rei euentus: Nam eodem die latam somnio noctem secuto, & rex Iacobus imperium cum libertate amisit, & Sfortia, ad aperto carcere, ingenti omnium lætitia, iterum magister equitum est renuntiatus. Sed Leonardo vix infantiam egresso vitam morbus eripuit. Et immatura quoque morte surreptus est alter, cui Sfortia Bartholo nomen indiderat, in memoriam scilicet Bartholi fratris, & fortissimi commilitonis, quem lue absumptum apud Perusiam iam pridem amiserat.

De tertia vxore Maria Martiana. Cap. .LXII.

Ostremò Quinquagesimum ætatis annum agens vltimas sibi nuptias ambitiose admodum quæsiuit, assiduis artibus, ac ingentibus armorum officiis: petita, ductaque Maria Martiana Sueliani Reguli filia, quæ in Campania, & ad Fucinum lacum multis oppidis imperabat. Nupsèrat hæc antea Ludouico Secundo Andegauensi: eoque ante nuptias celebratas vita functo, ad Celani Comitem secundæ thori vota transtulerat. Hic in Maris, & Furconensibus multorum castellorum ditione præpotens, quum de vita excederet, vxorem, testamento, magnarum opum dominam reliquerat. Quamobrem, & ipso Sfortia demum importuna vi fati surrepto, quartum sibi coniugem facile inuenit Franciscum Ursinum Manappelli Comitem, qui bis, & diuersa quidem fortuna apud Neapolim cum Sfortia collatis signis dimicarat. Natus est ex Maria Carolus, id nomen imponente Regina, in honorem scilicet Caroli Regis eius patris: qui magnis rebus in Italia gestis, Pacificæ toris cognomen adeptus, in Pannonia demum con-

iuratione procerum inter epulas trucidatus est. Cæterum Caroli nomen haud multum in puero permansit: nam atra bile diu vexante, attenuatisque inde viribus, vti obeundis militiæ muneribus impar, pietatem voto professus, sacratam cucullam desumpsit: atque ita abdica to priore nomine Gabriel est appellatus. Hunc postea Franciscus frater Gallix Cispalinæ imperio potitus, cœnobio eduxit, vt insigni dignitate ad familiæ decus ornaretur. Idque facile à Pio Pontifice imperatum est. Nec multò post Mediolanenſis Archiepiſcopus est effectus.

De liberu eius ex Lucia Trezania. Cap. LIII.

Rimo partu ex Lucia Trezania puerum suscepti, qui de patrii nomine Franciscus est appellatus. In hunc, ab admirabili quodam syderum concursu, cuncta humanæ felicitatis ornamenta virtus, & fortuna contulerunt. Natus est in Diui Miniati Hetruriæ oppido, iuxta Arnum, Pisana via, Anno à partu Virginis vno, & quadringentesimo supra millesimum, decimo Calendas Augusti, quum Sol occideret. Militabat tum Sfortia, alterum & tricesimum ætatis annum agens, Florentinis, qui Pisanis bellum intulerant. Secundo autem partu Elisam, in qua maternæ auix nomen repetitum videmus, At tercio partu alterna fecunditate puer est æditus, cui ab insignibus, Roberti Cæsaris munere, Patauino bello acceptis, Leonis nomen imposurum est. Peperit & mox Antoniam venustate insigni. Cæterum Leo ab ineunte ætate Francisco fratri omnibus ferè bellis assiduus comes, eam in re bellica spectatis operibus laudem tulit, vt non magno interuallo, ad fraternæ virtutis nomen accederet. Leoni biennio post successit Iohannes, nomen paterni aui deferens, ingenio, viribus, & fortuna fratribus dissimilis. Sed cum secutus est, natu quartus, à Pontifice eius nomine Quinto Alexander appellatus. Is tanto studio, tantæque vi præstantis animi arma tractauit, vt non modo Francisco fratri indomiri corporis, & pugnacis ingenii vigore, verum & felicitate rerum gestarum æquaretur. Condidit enim sibi filiisque item, atque nepotibus Principatum apud Pisauenses, vt in Togata Gallia, non secus, ac in Cispalina Franciscus frater, Sfortianæ domus stirpem infereret.

De affinis aribus summa prudentia contractis. Cap. LXIII.

Eonato ex Sanseuerina familia nobilissimo, atq. fortissimo iuueni Elisam nuptui dedit, vt generum armorum studio illustrem, potentemque clientelis, & opibus apud Picentinos, & Brutios, certo veluti præsidio, reb. suis adiurorem, defensoremque pararet, contra potentiam inimicorum, Sergianique præsertim, à quo se cuniculis, & machinis oppugnari, petique insidiis haud obscure intelligebat. Ex Elisa natus est Robertus ipse Sanseuerinus, præclarus Imperator, & maximis eius temporis ducibus præferendus, nisi in extremo vitæ actu à Germanis ad Athesim, prælio susus, ac interfectus superiorum victoria-

victoriarum nomen obscurasset. Dedit & in matrimonium Marino Caracciolo Sergiani germano fratri, Claram Attendulam, Foschini, & Marci sororem (ea erat ipsius ex sorore Margarita, neptis) procurante, cohortantēque Regina, vt erumpentia, & iam coalitā alternis offensionibus odia tollerentur. Desponsauit demum Antoniam Arditiōni, Carariensis Comitiss filio, cuius ditionis erat vrbs Asculum in Apulia: vt patrem eius eximia authoritatis ducem, magnas tum copias ductantem, in Reginae partes pertraheret: In eo etiam Braccii hostis spem frustratus, Carariensem multis pollicitationibus sibi adiungere properantis. Polyxenam quoque Ruffam, in Brutis, dotali iure tres vrbes, & viginti amplius castella in nuptias trahentem, vt Francisco filio collocaretur, à Regina feliciter impetrauit: sed infausto de mum successu, quum ab amita praeferoci, scelestaque muliere, & Polyxenam, & eius filiulam dudum infelici vtero æditam, admisso dapi- bus veneno, sublata audisset. Curauit quoque, vt Polyxena Sanseuerina Michaleto Attendulo, & Ioannella Iesualdia Dominico Bossi iungerentur: quando ex mulieres in Hirpinis inueterata imperii consuetudine ingentes opes, tuendis Sfortianorum cœptis, allatura videntur. Nec alia quoque de causa Tartaliae filiam, Ioanni filio desponsatam, intra Penates nurum recepit, quàm vt Braccio Montonio, vetus sibi hostis, & accerrimus bellator detraheretur: vt potè, qui plerumque diceret, nihil commodius, ac vilius videri, quàm tribus propositis hostibus; cum primo pacem pacisci: cum altero autem inducias parare, vt in tertium maximè expedita, & grauiora arma verterentur.

De clementia; & seueritate erga suos. Cap. LXV.

Antea autem varietate clementiam simul, & seueritatem exercuit, vt delicta familiarium, & militum, nunc puniendo atrociter, modo facile ignoscendo, neque huius, neque illius virtutis constantem famam assequeretur. Sclauetto Dalmatae insigni equitum praefecto, qui in gratiam Iulii Caesaris, se primum è percussoribus in transitu Caloris amnis Sfortiae latus mucrone periturum pollicitus fuerat, adeò generose pepercit, vt captum ad Caesarem Marii, & iure belli armis, & equis dispoliatum, non modo (id improbantibus amicis) incolumem, verum omnibus impedimentis, ne quid omnino desideraret, magna cura conquisitis, & restitutis, cumulate instructum dimiserit: perblanda, & nobili contentus interrogatione, quum ad eum dixisset: Quis nam furor inhumani, crudelisque animi, Sclauette, alioqui vir fortissime, te impulit, vt nulla lacepsitus iniuria, adeò prolixè promitteres, te gladium ex caede mea cruentum ad Iacobum Regem omnino relaturum? Sed immanis vir, ad id tum oculis in terram defixis, non multò post apud Philippum Insubrum Principem, perfidiae militaris crimine conuictus, in furca pependit.

De Marcino Pasolino conseruato. Cap. LXVI.

Adem animi magnitudine vsus est erga Martinum Pasolinum aduersæ factionis principem cum quo multis vtrique cædibus æditi aliquot annos Arrenduli intestino bello contenderant. Eum enim vndique pulsus, infestâque Attendulorum arma fugientem, desperatis rebus ad Sfortiæ pedes procubuisse, salutem, veniam, pacemque extemplò impetrasse constat: Et eò quidem maiore cum laude, quòd tum planè iuuenis, & vindictæ libidine vehementer exardens, ea odia, infesto semper animo, & cruentis manibus exerceret.

De clementia erga Bisium. Cap. LXVII.

Isto quoque è Cotignola peditum præfecto præter omnium opinionem, inexpiabilem iniuriam, & grauissimi delicti pœnam remissit. Nam, quum Sfortia, spectantibus ex propinquo duobus Regibus, penè intra Carmelitanam portam ad Neapolim victoricia signa, perturbatis iam, fugatisque hostibus, inuulisset, vnus Bisii focordia, perfidiâque obstitit, quominus cumulata victoria potiretur. Iussus enim duabus veteranis cohortibus intra hortorum macerias in insidiis considerare, & ad signum datum prorumpere, vt studio pugnx prouectos hostes intercluderet, neque designarum in locum peruenit, neque prius apparuit, quàm post trium horarum pugnam, receptui signum ruba datum audiuit. Ob id Sfortiam, irato animo, ea mediocri victoria minime contentum, exclamasse rauco ore plurimum ferunt, itidem sæpe repetentem: Bisii, scelestè defertor, redde mihi hostium duces captos, atque inrecepta eorum vexilla, quæ incredibilis ignauia pariter, atque perfidia tua dudum nobis è manibus eripuit. Cæterum eum ex conscientia animi, metu consternatum, & crimen inepri verborum ambagibus excusantem, ea lege castris excedere iussit, vt perpetua ignominia notato, acerbissimi supplicii pœna, si in conspectum castrorum vnquam veniret, indiceretur. Ea est æneo tormento includi, & succenso demum sulphureo puluere, per aera discerpris artubus diffundi.

De insusitato panarum genere. Cap. LXVIII.

Quirem Patauinum è turma Scorpionis à Luco, qui Bononiensi medico in castris arrem profrenti, coccineam togam è tabernaculo, dum alre ille sterteret, noctu rapuerat, eadem indumentum toga, sed vinctis manibus per forum, & stationes, & contubernia militum traduxit: Ad eò, vt ridente, & exsibilante toto exercitu, ne reliquo ignominix dolori superesset, seipsum pugione transfoderet. Domitorem quoque equorum, magistrique stabuli vicarium, patria Campanos, qui equis militaribus hordeum subtrahere, idque diuendere cœperant, deprehensos, alligari per pedes equorum caudis, incitatorumque cursu per prara, & fara raptari ad necem iussit. Equiretem etiam è Ferraria nobilem, qui contra edictum, vel sæpe admonitus, scortum

scortum adolescentis armigeri habitu, circumtonsa cæsarië, habebat in castris, pudenda ludibrii pœna affecit, quum muliebris veste indutum, per castra armato in equo circumduci, ostentarique iussisset.

De Gratiani supplicio. Cap. LXXIX.

Qum Ioanna Regina Alphonfi Regis repentinis armis circumuenta, obfessaque in arce Capuana, cohortante demum, deducetèque Sfortia Auerfam se recepisset: Gratianum Fauentinum custodiæ arcis proposuit, commendante eius virtutem, ac fidem Sfortia, qui illum magnis beneficiis, ac præfecturis ornatum ab humili militiæ loco ad primos honores extulerat. Is beneficiorum oblitus, vt militare decus auaritiæ simul, atque perfidiæ scelere fœdaret, corrum pentibus eum mulco auro Catalanis, se proditurum arcem pepigit.

Verum à Sanctoparente interceptis literis, & detecta perfidia, non dubitauit Sfortia, quin seuerissime in eum ageret, qui sacramenti religionem, & priuatæ fidem amicitia, nefaria proditione violasset. Atque ita eum apud Scilicium Glanii amnis pontem, Auerfana via, præalta in arbore suspensum, agitando vento, & volucrib. carpendū reliquit.

De mansuetudine erga Brandolinum Comitem. Cap. LXX.

N on defuit in eo, qui in suos supra æquum seuerior habebatur, humanitatis, & candoris eximii laus erga hostes. Brandolinum Comitem, cuius manu Viterbiensi in prælio sauciatus, & penè interfectus fuerat, expugnato Capitone oppido, caprum, quum in eo tumultu inimicum pariter, ac hostem facile, & quidem procul ab iniuria tollere posset, ad eò humaniter apud se habuit, vt ex conscientia magnopere sibi metuentem, effuse laudaret in conuiuio, atque omni penitus metu liberaret. In hoc etiam gloriatus, quòd in tanta fortunæ iniquitate, neque à gregario, vel ignauo milite, sed à nobilissimo, atque fortissimo duce vulnus accepisset. Erat Brandolinus Braccianæ factioni vehementer addictus: similemque animum Tibertus filius aduersus Sfortianos semper exercuit, ne à paterna disciplina discederet: Vnde illi demum fatale exitium. Francisco enim Mediolani ad Principatum tanta felicitate prouecto, quum Braccianas opes vndique fractas, delectasque conspiceret, sese turbido ingenio à veteri iniuria, odiòque ad perfidiam vertit. Atque ita deprehensus, & custodiæ traditus, vt imminenti supplicio se eriperet, præacuto ferreæ lucernæ manubrio, sibi iuguli venam perfodit, & interiit.

De inuidia ex nece Tartalia parata. Cap. LXXI.

Neravit autem eum inuidia maxime ingenti, supplicium de O Tartalia sumptum: quanquam ille meritas conceptæ perfidiae pœnas luisset: quòd nequaquam syncera fide ad amicitiam, affinitatemque vocatum, circumuenisse diceretur, occulta scilicet in id tempus, & mox detecta naturæ malignitate, vt sublato bellicæ virtutis æmulo, eodemque fortissimo duce, veteres iniurias vna

dicaret. Sed id Martini Pontificis iussu factum fuisse scriptores fatentur: Ipsæque in primis Campanus in historiis alioqui Sfortiæ infensus passim, & contra Braccii gloriæ impudentissime semper fauens, cuncta recitendo, aut eleuando verbis, quæ Sfortia consilio, manûque feliciter gessisset. Reducebat in regnum Martinus Ludouicum Tertium Andegauensem, Sfortiæ ductu, vt Ioannam omnibus impudicitia flagitiis coopertam, expelleret. Illa vero Alphonsum ab Hispania, adoptatum in filium euocarat: bellumque gerebatur asperissimum, Sfortia tantam belli molem ægre sustinente: quum Braccius dux ea ætate clarissimus magnis præmiis, atque stipendiis conductus, Regina partibus adhæsisset. Sed æquatæ demum sunt vires Tartaliæ aduentu, quem superiore anno ab amicitia Braccii diductum, Martinus cum mille & quingentis equitibus ad Sfortiam auxilio miserat. Eo autem anno Tartalia his artibus operam nauauit, vt contra staturam ingenii cunctatior, & segnior factus, Sfortiam vetere gloria spoliari, profligarique, quàm Braccium omnino vinci, malle videretur. Ad Sarnum enim separatim sibi castra fecerat, collegæ præsto nunquam adfuerat, cessabat ab excursionibus, quibus Campani, Neapolitaniq. ab Auerfa, vti Sfortia præceperat, facile posse vexari, premique acrius infesta populatione viderentur. Auxerat & eam suspicionem Braccius, per eos dies inusitato militiæ more, Sfortianos milites bello captos ad triremes Catalanorum relegare, Tartalianos vero benigne remittere solitus. Commeabant & frequentes nuntii, præconesque à Tartalia ad Braccium, ad eò, vt iam nemo esset, qui repetitam cum Braccio amicitiam, & ob id Tartaliam ex occasione ad hostes transiitutum non putaret. His ad Pontificem perscriptis, venit ab vrbe Roma Colaüs Squarcia Romanus Iureconsultus, vt ex iudiciis in reum iure ageret. Hic Tartaliam inopinato Sfortiæ aduentu oppressum, captumque quæstioni subiecit: & de confesso, post tertium diem, Auerfano in foro, capitale supplicium sumpsit.

De natura ingenij. Cap. LXXII.

X. disciplina, totòque vitæ ordine, & successu rerum, manu, quàm consilio potior censeretur potest: quum incausa facilitate, vel contumacia subagresti, in ea consilia plerumque adigerentur, vnde nullus pateret felix exitus, propter simulatas multorum voluntates, & necesse esset à fatali virtute, vel diuina ope, subsidia comparare. Maximas enim iniurias quum æquo animo sapius ferret, leuem demum contumeliam tolerare non poterat: ita, vt iracundiam plerumque exerceret imparatus: quum mori præstare diceret, quàm iniuriæ indignitate minime commoueri. Versauerit itaque hominem, occulto astu, & in maxima vitæ pericula coniecere, Paulus Versinus, Alopus demum, & Sergianus. Sed Dii immortales eius viri virtute, ac innocentia adducti, ita nequissimorum hominum insidiis obuiam iere, vt vltro

vt vltro eas demum iniurias vindicasse viderentur. Nunquam transfuger, nunquam discessit ab officio, nisi magnis de causis: ita, vt nunquam improuiso factus hostis arma conuerteret, nisi renuntiata prius amicitia, remisissetque vexillis: vt eo facto, dissensionis causam in alterum reiceret, & se ad tuendam dignitatem bellum nequaquam iniuriis, & dolis, sed vera virtute gesturum testaretur.

De disciplina domestica, & militari. Cap. LXXIII.

Quum ad multa conuiuendum esse censeret, nec exactissimus delectorum vltor esse vellet, ita institutum domi erat, vt contemporores diuum, ac hominum limine penitus arcerentur, fures nocturnos, & interdiu exposita ioci modo carptim inuolantes, maneret poena; nemo impune specularetur. Abhorrebat vero plurimum ab infanis, & morionibus, qui atrabile laborarent, quod ancipiti iocorifum pariter, & luctum mouere possent: Suo scilicet periculo admonitus, quod ad Collem Senensis agri oppidum insanus quidam, dum ioco militari intemperanter lacesseretur, & ob id irritantem saxo petere vellet, ipsi Sfortia tegumentum capitis summo cum vitæ discrimine decussisset. Omni autem vitæ tempore in castris aleam perosus, vti Duci pariter, ac militi maxime pestilentem, ita otii tempora transigebat, vt in vsum militiæ ad palæstram cunctos ordines exerceret.

Tum enim mos erat multa arte luctari: ingentis ponderis saxum iactare: ferreum vestem iaculari: teretem palum, in terga conuersis manibus, euiurare: saltuque, & cursu plurimum contendere. Quibus in ludis ipse multum lacertosus, & industrius facile validissimum quemque superabat. Pluuuis, nocturnisque temporibus, quod nequaquam Latinas literas attingisset, vernaculis conscriptæ versibus Heroum, & Gallia Procerum historiæ pariter, & Fabulæ legebantur: vnde illi exemplapeterent, qui se duce virtutis famam clarissimis factis extendere decreuissent.

De cultu eius, & conuictu. Cap. LXXIII.

Rat in cultu, vestituque moderatus potius, quàm elegans, vel sumptuosus. Oderat vestis munditias. Sagulorum autem, & armorum nitorem ita exigebat, vt maculam, & eruginem contumelia, & nonnunquam verbere vindicaret. Equiti ex hybernis eruginosa gestanti arma, in conspectu hostium seuerè imperauit, vt ad aperta casside in aciem prodiret: scilicet, vt cum periculo nosceretur, si parum gnauiter dimicasset. Cæterum in pompa, & cum lustrarentur exercitus, saga serica, argento, atque auro bracteata conspiciabantur: Auratæ item, & egregie perpicæ Bardæ, quibus equi Persico more tegebantur. Is vero eques sibilo notabatur, qui decoras in casside Cristas nequaquam ostentasset. Mensarum vero honos non in delicatis, & exquisitis dapibus, sed hilari simplicitate, perenni copia, comitatæque, & frequentia conuiuorum censebatur.

De pietate eius erga Superos. Cap. LXXV.

Eum optimum, Diuosque omnes sincere potius, quam religiose coluit: ut potè, qui à rationibus bellicis procul esse existimaret, ineptis cæremoniis, & simulatis precationibus Deos fatigare: quum necesse foret bella gerenti cuncta rapinis, cædibus, ac incendiis permiscere: neque vel infanda scelera posse puniri, corrupta iam militari disciplina. Qua in re ducem belli, Præfectumque à seueritate vrbani Prætoris plurimum differre oporteret. Sed palàm eorum rem agnoscebat culpam, & veniam secretò precabatur: quotidiana sacra audire, aut si instante negotio impediretur, postredie ea repetere, & quotannis pio, pœnitentique animo expiare sese, maximèque sacramenti hostiam rite suscipere solitus. Id vero demum probi, & verècundi ducis esse prædicabat: honestiorem belli causam sequi: inuiolata templa præstare: in captiuis pudicitiam tueri: nunquam abuti sanguine militum, aut hostium cæde lætari.

De pietate erga Patriam. Cap. LXXVI.

Didit & insigne pietatis exemplum erga patriam Cotignolam: AE quum fortuito incendio absumptam, priuata liberalitate instaurandam suscepisset, singulos ciues cohortando, ut ædificata culentius vellent: quando ipse lareres, materiam, calcem, se gratuiro collaturum profiteretur. Factumque subinde est, ut celeriter restitutis, adornatisque domibus, & directis regionum viis; priuatim, & publice magnificentissimo Principi gratiæ ingentes agerentur, quod opportuna liberalitate, & priuatæ commoditati, & elegantia publicæ consulisset.

De pietate erga propinquos. Cap. LXXVII.

Ietatem quoque cum incredibile charitate erga propinquos, & P rarissimo quidem exemplo ostendit. Bartholum etenim, & Franciscum fratres, euasante Perusinum agrum lue pestifera; apud Martianum exitiali correptos morbo, adeò constanter inuisit, ut vel deprecantibus amicis ab his diuelli nequiverit: quin desertis, & morientibus venas tangeret, fomentaque præberet. Quibus demum celeriter expirantibus, sepulchrum extruxit, addiditque aram, & sacerdotem, qui certis diebus inter sacra eorum manibus parçtaret. Patri quoque officio, amorèque Bosium Patruelem complexus, ad Spoletum ex castris per hyemem fatigatione neruis conuulsus diligentissime fouit, elatumque insigni pompa fratrum sepulchro iniecit.

De præceptis Francisco filio datis. Cap. LXXVIII.

Vb hac disciplina educatum Franciscum filium, quum ab se S Sfortia in Brutios ad dotales vrbes profecturum dimitteret, ei attribuit eximie virtutis duces, & milites, qui bello, pacèque ætatem eius regerent: Diu iuuenem cohortatus; ut pietatem, & iustitiam coleret, nobilique animi decreto existimaret, virtute potius, quam malis

malis artibus ad opes, & gloriam contendendum. Illud etiam grauis-
simis præceptis adiecit, ut etiam atque etiam caueret, ne amici, aut
imperio subiecti uxorem, vnquam impudicis oculis intrueretur. Ne-
minem vulnere, aut duro verberare puniret; aut si id casu, aut ira præ-
cipiti accidisset, extemplo lenitum, donatumque digno munere lon-
gius ablegaret. Postremò nunquam indomiti oris equum ascenderet:
nunquam eo vteretur, qui ab vngula molliore facile soleam excutere
conuesset: quòd se ab equo alioqui longè optimo, sed infrenum con-
tumaci, cui Draconi ob id nomen erat, quum suborto ex insidiis Brac-
ciano hoste, irrita habenarum contentione abreptum se, & in Auerse
fossam præcipitatum memoraret: In Vmbris autem tumultuaria in
pugna, quum ex equo, cui à colore auis, Pica nomen erat, depugna-
ret, eo inter colluctationes omnibus soleis disalcariò, vix ipse pedibus
eo relicto è manibus hostium effugisset. Quibus præceptis maxime
vsus Franciscus, quòd nemini ferè contigerat, omnibus consiliis felix,
& præliis victor euasit, ut spem de præclara indole, patris iudicio con-
ceptam, fataque, & vota hominum impleret.

De prudentia ex alieni iudicij questu. Cap. LXXIX.

Cum vero prudentiæ, iudicijque militaris tenorem vsque ad vitæ
exitum constantissime tenuit, ut non temere quicquam in rei bel-
licæ negotio decerneret, nisi accito, vel infimo quoque centu-
rione, & milite veterano, ut exquisitis separatim omnium sententiis,
quod parrandum foret, multorum iudicio probaretur. Sed id tan-
ta dissimulatione expetebat, ut semper alienis exordiis, & fabulis ani-
mi proposurum celaret: atque apte demum ad id, quod veller, institu-
to nouo sermone deferebatur. Quoniam eo pacto nunquam prola-
to interiore animi decreto, auctoritatem suam egregie retineret: nec
ob id persuasione prudentiæ animi minorum Ducum inflarentur.
Quando si alia semper de causa vocatos, & fortuito demum sermone
in grauiorem consultationem incidisse humanitate ducis facile existi-
marent. Verum illos confecto negotio iucunde porius, quàm graui-
ter in corona laudabat, qui feliciter in disputatione diuinassent: & id
quidem iucundiore gratia, quòd liberaliter, & nullo fastu gloriam
communicare videretur.

De candore ingenij, & memoria eius. Cap. LXXX.

Ingenio enim natura fuit candido, adaperitque porius, quàm la-
tebroso, & callido. Vnde quum dolis, occultisque aula arti-
bus parum valeret, facile in insidias præceps daretur: sed statim
inde alleuatus fatali quadam virtute resurgeret. Srata autem ætate, pro-
pter occultas hominū voluntates, atq. ora fictitia, itemq. ad eludendos
speculatores cohibere linguam, iram frenare, ac opportune, apteq. va-
ria persona uti didicerat, Ira tamen, ut siquid simulatius faceret, aut
diceret, à familiaribus, atque domesticis facile nosceretur. Natura si-

quidem eos oderat, qui animo ancipiti essent, multosque recessus, & varios anfractus haberent, dissentiente præsertim fronte, in qua præclare apud generosos, ac probos, & fides, & pudor habitarent. In eotiam supra, quàm credi par est, admirabilis rerum, ac nominum memoria viguit, tanta felicitate, vt quum nullis commentariis inniteretur, non modo militum suorum, verum & equorum nomina à multis annis repeteret, Nec in persoluendo stipendio vlla in re vnquam falleretur.

De studio literarum Hetruscæarum. Cap. LXXXI.

Iteras Latinas nequaquam attigerat, sed admirabatur, secutus L Hetruscas, atque vernaculas, quæ ex vsu militari commodiores viderentur. His necessitate quadam totum id otium, quod ex negotio superesset, vehementer addixerat, vt historias calleret; quas è Græcis, Latinisque scriptoribus traductas lectitare erat solitus, inuitatis liberalitate ad id munus suscipiendum literatis: in queis fuit Porcellii Poetæ pater, ob tralatos Cæsarem, & Salustium, honesta domo cum hortis donatus. Quod autem literas nesciret, perurbane sese excusabat: quandoquidem vna, atque eadem manu librum simul, & gladium tenere minime didicisset. Neque etiam sua manu epistolas, nisi tumultuariis, ridendisque literis vnquam perscripsit: adeo, vt ipso dictante ab amanuensibus exaratas, quodam symbolo potius, quàm descripto nomine subnotaret, & mitteret. Vfus est in literario, scriptorioque munere Theologis cucullatis: Quo genere hominum ad longè, latèque speculandum, nihil aptius, atque securius asserebat: quandoquidem pretextu religionis omnibus rerum diuinarum, ac humanarum negotiis libera vbique, & semper impunita simulatione miscerentur.

De generositate animi erga inimicos. Cap. LXXXII.

Adilao Rege magnis viribus Tudertum oppugnante, quum L Braccius repentina, & graui eruptione Paulum Vrsinum veterem inimicum suum adortus, ita copias eius cæcidisset, vt statione, & tonis denique castris ipso Duce pulso, & fugiente pellerentur, non dubitauit Sfortia, quin circumuento, & penè capto opem ferre maturaret: quum sibi in sua castrorum parte designatum locum tueri, ac inimici cladem otiose spectare, optimo militiæ iure licuisset. Descendit enim ab accliu loco instructis turmis, atq. cohortibus, tardauitque impetum insequentis, atque victoris hostis: adeo, vt longo, ac acerrimo certamine ædito, Bracciani intra portam compulsi, non mediocri accepta clade, terga dare cogerentur, vociferante, atq. irridente Braccio: quod Sfortia communem inimicum, quem interficere deberet, clementiæ, & stultæ lenitatis nomine cõseruasset. At Paulo inter metum, & pudorem Sfortiæ gratias agenti, ille alta voce, vt omnes exaudirent, respondit: Non est, Paule, quod parem referre gratiam cogites, quoniam hodie cum signis, & copiis meo insigni beneficio sis cõseruatus: Quando

Quando id, quod strenue, & peropportune factum videtur, id totum Regiæ, & publicæ omnium dignitati sit datum: ne scilicet in oculis Regis ac meis inexpressibile dedecus admitteretur. Tu vero nihilo secius insectari, & perlequi, venenatis etiam telis me ipsum perges: Ego certe immeritis acceptas abs te iniurias probe, & strenue viciscar: quum te mihi fortuna, quæ nunc socium facit, aliquando hostem obrulerit. Id factum, dictumq. Ladislaus magnopere commendauit, Sfortiæque dono dedit equum phaleratum, atq. item laciniam ex purpura, auróq. insignem, argenteis squamosam bracteis, qua ille uti in præliis soleret, ut palam in Sfortia raræ virtutis simul, & clementiæ decus testaretur.

De fortitudine eius in dolore tolerando. Cap. LXXXIII.

Iram quoque animi fortitudinem, & patientiam in tolerando

M omni dolore in aduersis semper ostendit. Neque enim frangi, aut demitti animo, vllóue lachrymarum vestigio fœdari, virile putabat: ut tum accidit, quum vno simul tempore multarum concursu calamitatum penè obrutus, nulla omnino vel subtristis, vel perturbati animi signa prætulisset. Ipso enim in ædito colle supra Campam portam Romano opere vallatis castris Neapolim circumsidente, atque oppugnante, prius quàm Ludouicus Tertius classe in eam oram adueheretur, Franciscus filius grauiore veruto maioris Scorpionis per duplicem ferreum thoracem penetrante letaliter vulneratus, ac item Foschinus ex forore nepos simili telo ictus penè desperata ope iacebant. Ipse quoque Leonatus gener, tantæ indolis dux ex prouocatione ad ostentandam equestris disciplinæ peritiam virtutemque, cum Carassello Carassa nobilissimo equite, nulla intercedente similitate congressus, recepta per cassidem hastæ cuspidē, lugente toto exercitu ceciderat. Quem mœrorem mirum in modum adauxit, funestus ex Brutiis nuntius, qui Polyxenam nurum, ac item eius filiolum ex Francisco neptem, veneficiis amitæ acerbissima morte sublatas attulerat. Suborta & tum Sergiani arte, dolóque exitialis fama totis disseminata castris insolitum pauorem, & magnam consternationem inuexerat. Ferebatur enim Ludouicus intermisso ad Malsiliam nauali apparatu aduentum suum atque eius conflatibelli maritimam expeditionem ad prima veris signa distulisse: ita, ut milites iam plane desperatis auxiliis, & aduentante Alphonso, quamquam belli arte incepto obsistere, scique incolumi exercitu in pacata loca recipere possent, insigni concepta formidine cogitarent. Sed his tantis priuari luctus, & publici mœroris incommodis confictatus, ea magnitudine animi, ac patientia compressit dolorem, ut neq. in tabernaculum se abderet, neque vlló, vel tacito gemitu, vel exili suspirio æquabile illud frontis decus immutaret. Eo enim oculorum vigore, eoque eloquentiæ spiritu militum animos erigere, sustentareque existimationem erat solitus, ut tum maxime, quum à fortuna victus esset, eum proculdubio vicisse crederes.

De vrbanitate eius. Cap. LXXXVIII.

On caruit vrbanitate in dictis: Plerunque falsus, & apte, scitè-
N que remordens, si quis prouocando laceggeret. Vt tum accidit,
 quum à Sergiano magno Seneschalcho, ad exprobrandam gene-
 ris nouitatem, lignonis fabula obiectaretur: In hoc, inquit Sfortia, vt
 video, stirpis origine pares sumus, quum Adamus mortalium primus,
 terram & ipse foderit. Sed ego certe quodd iure diffiteri non potes, illo
 meo lignore, multo nobilior epafi, quàm tu tuo pene, & penna. Quo
 scommate lepide admodum, hominem transfixit: quum in eo tanta
 cum inuidia dignitatem stupro quaesitam, & patrem eius ad Prætoris
 tribunal, ignobilem scribam, adulteratòque testamento, falsi damna-
 tum, scitissime notasset.

De facete dicto. Cap. LXXXV.

Vum transfuga Nolanus eques ingenio infami, vt sibi gratiam
Q cum Sfortia compararet, Tartaliam omnibus maledictis in con-
 uiuiò Sfortiæ famam lacerasse detulisset: deque ea re, vt fides si-
 bi haberetur iureiurando sæpius affirmaret: Non opus est, inquit, so-
 des, vt multum in persuadendo mecum labores: quum Tartalia nun-
 quam verbum de quoquam sit elocutus, quin maledixerit: & tum mul-
 tò quidem atrocius, atque liberius, quum locum ad id maxime oppor-
 tunum natus, vt dicis totum maledicentiæ impetum effudisse creden-
 dum sit: Peracute delatorem auertens simul, & sua vitia Tartaliæ obie-
 ctans, turbantiàm scilicet oris, vnde cognomen acceperat, & temu-
 lentiam, quum esset omnium, & quidem natura potius, quàm ætate
 bibacissimus.

De falsissimo dictorio. Cap. LXXXVI.

Vum insidiis, armisque Pauli Vrsini exterritus, excelsisset vrbe
Q Roma, & in Algido castra posuisset, ad eum à Pontifice Cardi-
 nalis Sancti Angeli legatus venit, vt fidem interponeret, confir-
 maretque hominem, in vrbeque reduceret. Inter multos autem
 sermones, Cardinalis quum dixisset: An Sfortia vrsum timebis? quum
 sis sub columna tutissimus? Extemplo respondit: An non tibi Pater,
 omnino infans videbor, si dum frustra à surdo marmore opem im-
 ploro, bellua ingens, dente, ac vnguibus ferox, ac humano sæpe gres-
 su incedens, mihi minime sit formidanda? Non illepide remota, & pa-
 rum expedita Columniarum auxilia designans, & Pauli Vrsini inge-
 nium, præsentisque vires aptissime depingens.

De figura corporis eius. Cap. LXXXVII.

Tatura fuit corporis erecta, excelsaque supra mediocrem, ma-
S cro habitu potius, quàm succoso, prævalidis artubus, à firmissi-
 mo quodam neruorum nexu: sed cruribus ad suram maxime to-
 rosus, & parum teretibus: Manu autem ampla, & prælonga, digito-
 rumque compage adè firma, vt distractam in diuersum vtraque ma-
 nu so-

nu soleam ferream facile dirumperet, & prælongam equestrem hastam à calce sublatam attolleret. Inerat autem lato pectori, patulifque humeris militare decus: Adeoque restricto, & decenter castigato fuit ventre, vt angustissime cingeretur: quandoquidem in medio ad zonam duobus primis ab vtraque manu expansis, lunatisque digitis facile comprehendi, atque præcingi posset. Erat facie subagresti, parumque hilari, vt à plumbeo quodam pallore subfusca, quum & oculi colore cæsi minaci specie intra cauos orbes multum recederent, & supercilia maxime pilosa prominere viderentur. Sed nasus à medio elatus, nec aduncus tamen: labra decencia, & candidissimi dentes illud os probum effungebant. Tonso autem capillo, & derasa barba semper incessit: quod ita conclusa celside vtentibus expediret. Coccineo capitis tegumento semper insignis, quod duobus gradibus in præaltam, striatamque pyramidem exurgebat. Tanta autem specie ad exprimendum militare decus in hoc homine, dissimilium rerum partem ratione, atque ordine respondebant, vt à rudibus, rusticanisque, qui eum nunquam vidissent, pari inter multos cultu, & sæpe sine comitatu vt omnium princeps, ac imperator nosceretur.

De agilitate membrarum eius. (Cap. LXXXVIII.)

A erat agilitate, vt nullo adiutante, ac impellente, quum sinistrum pedem hemicyclo ferreo, quem stapedem vocant, induisset, vel omnibus contactus armis, & galeatus in ephippii sellam eleganter insiliret, progredeturque sæpe ad multa passuum millia cataphractus, duratis scilicet membris ad omnes vel iniqui laboris exercitationes, frigusque præsertim. Neque enim in tota vita peregrinis pellibus est usus, quibus aduersus algoris iniuriam vestes fulcirentur. Torquebatur autem facile siti, quum in magnis ætatis feruoribus equitare, pugnareque oporteret: Aded, vt se armatum, siti potius, quam ferro confici posse diceret: atque id mortis genus maxime vereretur. Qua de causa armigerum puerum instituerat, qui lagenas aquæ, vinique, & alia ex saccharo, sitis subsidia, valido equo præferret, nec à se vnquam vel in extremis pugnae periculis diuelleretur. Cæterum aded robusta, ac indomita corporis temperatura semper fuit, vt facile morborum initia exercitatione discuteret: & si quæ febres incidissent, eas incredibili patientia ad ciendum sudorem lodice coopertus, & inedia præsertim, repudiatis pharmacis, felicissime superaret.

De infelicitate mortis eius. (Cap. LXXXIX.)

Nno demum ætatis quinquagesimo quinto, quum iam in eo virtutes omnes, quæ summum ducem decerent, penè perfectam maturitatem cepisse viderentur, fortuna insolens, & victoriarum, vitæ cursum pariter abruptit. Braccio enim fatali pertinacia Aquilam urbem obsidente, & Alphonso demum Rege, qui opem afflicto rebus suis ab eo frustra postularat in Hispaniam reuerso, Sfortia

maximorum in Italia Principum Imperator effectus, ex Apulia mouit, vt Martini Pontificis, Reginaeque, & Philippi Vicecomitis auspiciis Aquilam obsidione liberaret, atque inde demum spe gerendarum ingentium rerum in Hetruriam proficisceretur. Erant in eius exercitu septem millia equitum, & valida peditum manus. Itaq. Anxãno vrbe, & Buccianico, Millionicoque deiectis Braccii præsiidiis, Orthonam peruenit. Ibi duodecim diebus ad quietem militi concessis, quum insigni religione Natale DEI CHRISTI celebrasset, ad Aternum amnem est profectus: Is hodie à Piscaria oppido nomen habet. Per uenerat in Marucinos Braccius, dimidia parte exercitus ad obsidendam Aquilam relicta, vt Sfortiam transitu prohiberet. Defixis enim in ripa frequentibus, & præacutis arborum ramis, hisque deligato magnis funibus nauigio, impositaque sagittariorum manu, certioris vadi locum tuebatur. Præsidio quoque duarum cohortium, & quadringentorum equitum lapidei pontis propugnacula ad oppidum Piscariam firmata erant. In ea transitus difficultate, Sfortia in dextram ad ostii fauces, quibus in mare vadofum amnis effunditur, signa destituti iubet. Ibi vado pertentato, Michaletus, Sanctoparens, & Franciscus Sfortiæ filius, armati, galeati que cum sexcentis equitibus amnem tranarunt, subsequente mox Sfortia. Franciscus cum Braccianis, qui è Piscaria ad prohibendos ripa hostes aduolarant, prospere confluxit, ita, vt multis caesis, captisque, reliquos intra oppidi portam compelleret. Eo spectaculo nihil Sfortiæ animo, atque oculis iucundius fuit. Ex admiratione etenim virtutis in filio incredibilem ceperat voluptatem, quòd summam spem ex matura indole antea conceptam, feliciter adimplere videretur. Interea perflante coro, allidentisque maris aduersis fluctibus, intumescere flumen cœpit: aded, vt cunctantium, dubitantiumque equitum turmæ in aduersa ripa viserentur, neque vlla significatione adduci poterant, vt præaltum amnem intrarent. Tum vero Sfortia, vrgente fato, in amnem rursus equum adegit, vt exemplo timentes inuitaret. Ibi dum armigero puero periclitanti, protensa dextra, opem ferret, cœnoso subsidente vado, eius equus, quanquam insignis, posterioribus cruribus defecit: atque ita grauantibus armis est submersus. Bis sustulisse fertur, armatam dextram, neque tamen quisquam opem tulit, quum hora fatalis aduenisset.

De Braccij iudicio, & laude erga defunctum, & cade ipsius. Cap. XC.

Erunt, Braccium, qui è Theate ad primum transeuntis hostis F nuntium, maturata profedione, præmissisque impedimentis, iter susceperat, vt magnis itineribus antecedens Aquilam contenderet, alio atque alio renuntiante Sfortiæ interitum, nulla omnino conceptæ lætitiæ signa prætulisse; sed contracta fronte, defixisque oculis, fortissimi viri casum humaniter indoluisset: aded, vt defunctum, postquam inuidia decesserat, tum primum exquisitis, verisimisque

laudibus prosequeretur. Neque enim vel tanto presentis belli periculo liberatus, alacriorem vultum militibus ostendit, utpotè qui fata lis arcani conscius ab Astrologis didicerat, Sfortiam violenta correptum morte, antecessurum quidem, sed paulò post & ipsum, pari veluti sorte, eandem exitus fortunam subiturum. Erat Braccius Sfortia natu maior, octo mensibus tantum, & nouem diebus: ita, ut tum Mathematicorum disciplinae ex vtriusque insignis viri casu, magna fides astrueretur. Vix enim quintum superuixit mensem, quum ad Aquilam per tredecim menses frustra oppugnatam, obsessamque, memorabili tandem praelio, Sfortiani militis gladio superatus, ac interfectus, & syderum, & multorum vatum fidem impleuisset.

De prodigijs, qua mortem eius significarunt. Cap. XCI.

Ridic quam ab Orthona discederet, quum, sacris de more con-
Prum omnium somnium enarrauit, quod ei sub auroram alte
 quiescenti contigerat. Somniasse enim se profunda aquarum mole
 oppressum in extremo vitae periculo versari, prospexillèque virum
 gigantea specie, Diuo Christophoro persimilem, à quo vel magna,
 ac iterata voce frustra opem implorasset. Quo infausto omine, adèd
 exterriti sunt Franciscus filius, Michaleus, Sanctoparens, Acatabri-
 ga, Mannusque Bariles, qui postea eius rei fidem, & late famam fece-
 runt, ut deprecantes institutum iter, enixèque orantes, tridui quietem
 impetrare nequiverint: quum ille propositi sui tenax, spem omnem
 praeuertendi hostis, parandæque victoriæ in vna celeritate positam do-
 cuiisset. Signiferorum quoque Princeps, qui quadratum vexillum supre-
 mi militaris imperii deferabat, egressus Orthonæ porta, concidente
 equo, adèd vehementer vexillum solo afflixit, ut tædatis cæno insi-
 gnibus hasta frangeretur. Sed nec id eum in fata strenue vadentem
 retardauit. Quandoquidem ad vitæ exitum semper improvidi mor-
 tales, tum maxime ostenta contemnant, quum fata vrgent, diramque
 illam, ac omni prouidentia maiorem necessitatem incautis pariter,
 ac reluctantis imponunt.

FINIS.

EX HOC INDICE

Proficetur Author, per quos profecerit.

EX *Blondi Decadibus.*

Poggio, qui Florentini populi res gestas Hetrusco sermone conscripsit.

Historijs Pij Secundi Pontificis.

Iacobo Braccello, qui Alphonsi Regi Bellum Latine conscripsit.

Pontano.

Leobrisio Tribello, qui Sfortia & Francisci filij historiam Latine scripsit.

Donato Bosio.

Pandulpho Colenucio, qui Neapolitanorum Regum historiam Hetrusce scripsit.

Leonardo Aremino, qui varias Latine historias scripsit.

Campano Episcopo Apruino, qui de rebus gestis Braccij Latine scripsit.

Augustino Iustiano Nebiensi Episcopo, qui Genuensium historiam scripsit.

Baptista Camposeposio, qui exempla Latine scripsit.

M. Antonio Sabellico.

Annotationibus Benedicti Nursini Medici.

Georgio Merula, qui Vicecomitum historiam, & Sfortianorum initia conscripsit.

Renato Serasallino Pisano, qui patriam historiam Hetrusce scripsit.

Ioanne Simonetta, qui Francisci Sfortia historiam Latine scripsit.

Bernardo Corio, qui ingentem historiarum Codicem vernacule scripsit.

Palmerio, qui Annales scripsit.

Eremitano Bergomate, qui Chronicarum supplementum adidit.

Candido Viglebanense, qui ad Philippi Vicecomitis vitam commentarios addidit.

Antonij Panormita Rapsodijs.

Diurnalibus Aemati Tabellionis.

Collectaneis Beatuscij Truij.

Annalibus multarum ciuitatum.

Archiajs Romanis, Martini praesertim temporibus.

Fide Veteranorum militum Sfortiana domus.

Fama tradita per manus, apud Neapolitanos praesertim ciues.

Platina de vitiu Pontificum.

PAVLVS IOVIVS
Episc. Nucerinus Consaluo
FERDINANDO CORDVBAE
PRINCIPI SVSSANO.

S. D.

LUDOVICUS Pater tuus generoso perillustrique ingenio vir, quum ab Hispania à Carolo Casare legatus Romam missus apud Hadrianum Clemensemque Pontifices in eo grauisissimi officij munere versaretur, usque a deo splendore viua munificentiaque liberalis animi, & denique (quod ad promouendam gratiam plurimum inuenerat) urbana comitate praecebat, ut vel à morosis & maximè parcis Principibus, quae in rem Caesaris forent, iniustitia

ta dona feliciter impetraret, eum vero omnium ordinum ex aula lectissimus quisque vehementer adamaret, ipsaque praecipue Romana nobilitas studiosè percoleret.

Is me ium in praefata luce Vaticani cuedenda nostrorum temporum historia acriter intentum, ex optimisque literarum studiis, si huic ingenio labori nostro non dubia via proponitur, non facile interuerti laudem & gloriam sperantem, humanissime rogauit & impulsit, ut peculiare volumen de vita & rebus gestis **MAGNI CONSALVI** eius socii auique tui, latine conscribendum susciperem, quod sup-

pressa eius viri laus, à quibusdam annales anguste scribentibus, & ab ineptis quoque Poetis defraudata videretur. Itaque benignolentissimo homini honesta petenti cohortante praesertim Eluira matre tua virili animi formina, alacriter sum obsecutus, ut continuè lucubrationibus id volumen ad umbilicum ferè nec praecipiti quidem sed accurata quadam celeritate perueniret. Verum crescente & iam prope consummato opere, exortum repente bellum instituit vigilias interrupit, & pater tuus in

Caesari Urbe excedere coactus est; qui dū apud Colummios Proceres Aetari cohortes conscriberet, in supremum incidit morbum. Id quum rescisset Clemens, & ager ut in eo tumultu facile accidit, ab aggressibus medicum misere iactaretur, amicissimo ei homini extra belli causam Pontificia humanitatis officium omnium praestandum

raius, me ante alios delegit, qui ad eum iuuendum contenderem. Quoniam intima familiaritate & coniunctum professumque medicum, & veterem Colummia domus clientem proculdubio agrotanti animo atque oculo gratissimum fore intelligebat.

Itaque id deposcente Pontifice, amicisque probantibus, quod saluè cura parandi belli studio prior esse censeretur, nec ideo publica simulata sit nomen priuata pietatis officium excluderet, in Urbem lectica delatus est. Verum morbus ex consummatione febre vi alia carpens, neque insignium medicorum diligentia, neque vili omnino vel exquisitu remedijs potuit mitigari; quum integris sensibus expirantem hora sat alia

eriperet. Nec desuere qui cum mortifera pacione sublatum temere predicarent, quod sacrosancto Pontifici, Urbique, se infesta arma nisi lacefferetur, illat urum esse, uti vere pium decuit constantissime pernegasses. Sed nullum omnino huiusmodi sceleris vestigium nobis apparuit. Inde tamen paucis admodum diebus, conceptum ante a immane facinus, Ugo Moncata, Columna que Pompeius direpto Vaticano obsessoque in arce Pontifice perpetrarunt. Unde postea tanquam à lugubri initio longe omnium clarissima atque miserrima urbis funestissima clades emanauit. In ea autem publico calamitate inchoatum (ut diximus) volumen conturbatum scilicet atque direptis omnium Fortunis, magna ex parte perierat, & proculdubio interisset totum, nisi post viginti annos Franciscus Mendocius Cardinali doctrina atque virtutis nomine mihi plurimum excolendus, imperfectum, & plane sepultum tanquam ab inferis tuo præclaro monitu reuocasset. Quo fit ut eius mortifica pietati plurimum debeant cum ipsa parens Hispania patria, & Cordubæ gentis domus, tum & ipsi præcipue MAGNI CONSALVI felices manes, qui purissimo in arte re & in fama hominum perpetua gloria perfruuntur. Tu vero Princeps amplissime hoc vnum louio debebis, quod ei pro trophæo monumentum crexerit, omnia quidem ære calæaque marmore perennius, quod non Granatæ tantum ubi temperario in loculo satis angustè, longe maximi viri ossa cubant, sed toto terrarum orbe religiosa cum veneratione omni posteritas admiretur.

Vale. Roma Idibus Septembris

M. D. XLVII.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI
 NVCKERINI, DE VITA ET REBVS GE-
 STIS CONSALVI FERDINAN-
 DI CORDVBAE COGNO-
 MENTO MAGNI,
 LIBRI TRES

LIBER PRIMVS.

ELLEM vt afflictae peneque subactae Italiae fa-
 to esset datum, quod certe haud mediocri solati-
 o, iis maxime luctuosis temporibus foret, vt
 eum virum qui omnium longe optimus atque
 inuictissimus nostrae tempestatis extiterit, in ea
 nasci contigisset. Nam postquam veterem belli
 gloriam dignitatemque omnem insanis dissen-
 sionibus nostris amisimus, acerbissimus certe
 dolor deploratae libertatis, vel hac vna percepta voluptate leuaretur.
 Externi nanque hominis vitam, ante alios literarum memoriae com-
 mendandam existimaui, postquam diuturno immensi operis labore fa-
 tigatus, aliquam honesta cum voluptate requiem fueram quaesiturus.
 Sed vel ea potissimum ratione, vt clarissima perfecta virtutis exem-
 pla, quae in Historiis attingisse non decuit, imitanda posteris traderen-
 tur. Quoniam nec Italiam fortibus viris atque omni civili bellica-
 que laude dignissimis adeo effecetam arbitramur, vt in ea veterum du-
 cum, qui ceteros quondam omnium aetatum ac gentium haud dubie
 verae virtutis gloria superarunt, sobolem penitus interiisse putemus.
 Nam si ingentes bellorum clades quae non modo Italiae sed toti vel in-
 cognito antea orbi terrarum, omnium prope rerum funestam muta-
 tionem attulerunt, memoria repetamus; multos profecto haec turbu-
 lentissima tempora tulisse fatebimur, qui insignib. maximarum virtutum
 ornamentis, vel clarissimos antiquorum triumphos aquasse videan-
 tur, Quod si Romana res sterisset incolumis, veterisque militiae di-
 sciplina ad hunc vsque diem incorrupta peruenisset, nec interea dirae
 factiones quas Barbarus hostis inuexit, mentem cunctis eripuissent,
 nulla profecto collata huic nostrae, vel milium vel ducum feracior
 aetas extitisset. Etenim vigenis Reipublicae, atque ipsorum Augu-
 storum inexhaustae opes felixque ille & salutaris Italiae consensus, quo
 cuncta sunt domita, mediocribus saepe viris, qui vel sorte Magistratum
 iniissent, admirabiles victorias triumphosque pepererunt. At no-
 strae tempestatis Imperatoribus aliam rerum faciem insensissimam secu-
 li Fortuna prorsus ostendit, quib. saepenumero suum militem in officio
 continuisse aliquanto difficilius fuit, quam hostes periculosos ambigui

Martis operibus deuiciffè; adeo enim militarem disciplinam vel tenuitate opum Italiæ importuna Regulorum multitudine laborantis, vel diuturno exitialis negligentia morbo affectam prostratamque conspiciamus, vt iam ea ab externis gentibus, quibus illam maiores nostri cum multa gloria tradiderunt, imitatione parum decora, postquam fatali desidia concidimus, repetenda videatur. Nam si quo militum obsequio, qua Centurionum Præfectorumque religione, quaue Imperatorum seueritate constiterit, animo reputare velimus, paucos certe verorum militum nomine dignos esse censebimus. Inueterato namque fatiscens huius sæculi vitio, si qui sunt ingenui vel à mediocri Fortuna non ignobiles, qui vires atque animos militiæ idoneos afferre videantur, ii ante omnia pedibus stipendia merere, quod multo gloriosius maioribus fuit, longe turpissimum ducunt; quo fit vt ex pessimo serulique genere hominum, legiones conscribantur, temerario potius impetu, quam certa ratione pugnaturæ, aut ignauia turpique flagitio proditura ducem in cuius manu atque consilio gerendi belli summa constiterit. Nec id mirum videtur quum milites linguarum ac morum varietate dissimiles, non vnum omnes militandi finem respiciant, nec sensib. inter se coniungi, nec à ducibus regi possint, nisi vim Imperii, quod reuerentia quam seueritate validius semper fuit, atrocib. exemplis præsentibusq. suppliciis, foedata sæpe nominis maiestate experiantur. Quis enim vel diuinæ virtutis Imperator rem bellicam ratione gubernauerit, quum milites accepto stipendio sæpe transfugiant, opus militare detrectent, in agmine prædētur, in castris nec vini, nec obsonii quidem recentis desiderium patienter ferant, atque in acie demum canente clasico instanteque hoste, stipendium flagitare non erubescant? Porro quis leuissima sæpe de causa consternatis, quis contumacibus, quis seditiosis desertoribusque pepercerit? Quis hæc vquam militum errata, prænuncia calamitatis & cladis, ingenio prudentiaque correxerit? Per has ergo labantis disciplinæ difficultates, nostræ tempestatis ducibus, ærumnoso quodam labore fuit eluctandum; ita vt nulli sit dubium quin innatæ eorum virtuti, & ad summum proculdubio bellicæ laudis fastigium contendenti, eæ plurimum offecerint. Florere quidem multi æquales, quorum res gestas perpetuo Historiarum cursu late perscripsimus, cum Itali, tū externi duces imperatoria laude conspicuis; sed qui diuersis omnino virtutib. ad amplissimos eius nominis titulos peruenerint, & ante alios Triuultius, Pirilianus, Franciscus Gõza ga, Paulus Vitellius, Liuianus, Gasto Foisseius, Nauarrus, Prosper Columna, & qui modo immatura morte præreptus est Ferdinandus Daualus. Quis enim Triuultio à puerita vsque ad summam senectutem omnibus militiæ muneribus gloriose perfuncto, aut plures, aut meliores artes in administrandis conficiendisque bellis secum tulit? qui quum floreret omni genere virtutis, ea tamen incomparabili laude clarissimus

rissimus fuit, quod sæpe sine suorum vulnere magnas hostium copias profligarit. Quis Pitiliani cunctatoris atque statarii ducis constantiam iudicium ac vigilantiam æquauerit? Quis autem Gonzaga Mantuano auctoritate, splendore, militum studio, equorum atque armorum apparatu, alacritate, ardoreque pugnacis animi superior fuit? Quo non genere laudum Vitellius dignus esse censebitur? qui flagrantissimo bellici decoris studio ductus, tanta ingenii grauitate, tanta arte, ex domestica maxime disciplina, quæ mirifica eius familiæ semper fuit, tantaque demum vi militaris spiritus arma tractauit, ut nisi in medio cursu cecidisset, solus ipse libertatem Italiæ defensurus esse videretur. Liuiani autem acuti, vehementis, exercitæque hominis promptam & paratam in consulendo agendoque industriam nonne omnis posteritas impense laudabit? Porro quæ nam ætas Foisseium adolescentem non admirabitur? qui pene prius Imperator quàm miles, prius victor clarissimus quàm receptus Imperator multo plures nobilioresque victorias paucissimis diebus incredibili celeritate est adeptus, quàm quisquam ferè dux vetus toto longissimæ vitæ cursu compararit. Nauarrus quoque, qui omnibus veræ virtutis subsidiis fretus sine vlla maiorum commendatione aduersis pariter atque secundis rebus inclaruit, maximi profecto ducis famam consecutus esse videretur, nisi eum impotens Fortuna in has supremi carceris miserias præcipitalisset. In Prospero Columna singularis altitudo moderatæque animi eximia solidaque prudentia, incredibilis auctoritas, ac religiosa potius quàm senera disciplina, cum perpetuo quodam tenore lautioris vitæ plurimum eniterunt. Verum vel ob id sempiterna laude fruetur, quod vi Romani sanguinis Imperatorem decuit, tanquam terræ patriæ amantissimus, dira belli incommoda tam pio instituto quàm seuerò in externos præsertim milites imperio semper auerterit. Sed Daualum eiusdem belli Imperiique & gloriæ successorem, quoniam satis decoro meritæ gloriæ præconio dignum existimabimus? quem sicuti inuitatus mirificarum virtutum concursus, omnibus bellis admirabilem fecit, ita eum tot opimæ incomparabilesque victoriæ, vno eius diuino consilio, vnaque prope eius fortissima fatalique dextera comparatæ, supra summos rarissimarum laudum honores extulerunt. Cæterum eorum quos modo præstantissimos fuisse memorauimus, nemo omnes simul militarium virtutum numeros ad bellum attulisse iudicabitur; quum aliis in gerendis rebus expeditus vigor, aliis matura consilia, aliis synceræ fidei nitidior fama, plerisque verò Fortuna ipsa, quæ iam sibi ex professo rei bellicæ gubernacula vendicauit, omnino defuerint; ita ut plane perfectum Imperatorem, quem frustra oculis & cogitatione requirimus, neque nos vidisse, neque vnquam in posterum visuros esse fateamur.

Quod si miscere in vnum singulas omnium virtutes, absolutum

que ducem, detractis ingentibus vitiis effingere animo, & spectandum comparandumque cæteris proponere velimus, ei certe MAGNVS CONSALVVS cum felici meritoque cognomine, tum virtute ingentis animi, lineamentisque excelli corporis, longe omnium nostræ ætatis proximus ad illum accesserit. NATVS est Cordubæ, Bætica vrbe peruetusta, & quod summum dignitatis locum respicit, præcellentium ingeniorum altrice clarissima, vel si à Romani Imperii tempestate qua nobilissimi vates Lucanus & duo Senecæ inde prodierunt, fidem repetamus, vel si recentiorem Punicarum rerum memoriam sequamur, quum post eiectos Gothos & Vandalos, Hispania serè omnis Maurorum armis cesserit, & Cordubæ Gymnasia disciplinarum omnium inuectis literis Arabicis insigni professorum fecunditate floruerint. Maiores Consalvi æque nobiles à præalta stirpe ac strenui bellatores fuisse produntur. Aquilarii siquidem appellati sunt; quod vti credi par est, Aquilam Romanæ legionis illustre signum spectatæ virtutis prærogatiua deferre consueverunt. Ita vt præclari eius officii dignitas, quum in generosa progenie viri fortissimi tanto muneri implendo, pares nunquam deessent, in familiarum nomen transiisse existimetur; vnde & ipsum quod incolerent antiquæ ditioris oppidum appellationem traxerit. Iuvat enim in militari familia prætulisse Martium decus, omnibus Gothorum profapsiis, quando sicuti hodie audimus, quod magnopere dispndeat, non aliunde quàm à Gothorum sanguine, generis claritas, in Hispania petatur. Sed hoc de Romanæ legionis Aquila pro certo non affirmauerim; quanquam magno veritatis argumento sit, quod Aquilarii antequam Cordubæ nomen susciperent, Aquilam in antiquis eorum gentilicis insignibus gestarint. Licet tamen scriptoribus vel à Fabulis Heroum nobilissimi cuiusque sanguinis orgines cum bona legentium venia repetere. Quo fit vt nostro iure quosdam Poetas Historiarumque scriptores de miremur, quod quum rectissime nec vlla quidem mutata litera Consaluum suo certissimo nomine Aquilarium vocare possent, modo Aggidarium, modo Agellarium inepte appellare maluerunt, secuti vti reor corruptam vocem Aghilarii oppidi, vnde more gentis sicuti in Hispania, Galliaque videre est, à ditione possessioneque oppidorum, in familiis nouum cognomen obuenerit perspicimus. Verùm Consalvus, vt à Ludouico eius genero accepimus, se Corduba familia ducto stemmate ortum enarrabat, quanquam id vrbis familiarum nomen in familiaribus epistolis omitteret, vt à cæteris gentilibus ex oppidi nuncupatione discerneretur. Egregii nanque vltioris Hispaniæ Proceres, quum ab eis vrbs Corduba diuturna obsidione fatigata, demum capta esset, pro decoro spolio capte vrbis appellationem prætulissent, recepto vtiq. nouo tanquam nobiliore Cordubæ cognomento, veteris familiarum nomen abdicantes. Quanquam familia Corduba ab vno præalto stipite

stipite in multos diffusa ramos, alia atque alia ad discernendas cognationum propinquitates cognomena, vel ab oppidorum possessione, vel à matribus sæpissime ducta recipiat. Cæterùm Petrus Consalvi pater ab adolescentia Punicis exercitatus armis priusquam Granata oppugnaretur, quod grauitate consilii, & militari fortitudine inter summos Principes emineret, bellicæ laudis plenus nequaquam senex, apud Tolerum lateris morbo consumptus est, reliquitque ex vxore Eluira Erreria nobilissimi sanguinis & formæ incomparabilis femina Alfonso & Consaluum filios adhuc impuberes magnæ demum fortunæ gloriæque multis in præliis ostentatos. Vigeabant enim in vrbe Corduba duæ factiones & vtraque ex Corduba familia, quarum altera Capræ comiris dicebatur, altera ab Aquilariis nomen ducebat. Huius acerrimus dux & defensor Petrus extiterat, ita vt eo mortuo Aquilarii in contentionibus & preliis nullum omnino alium ducem quam fratres orbatos patre, vel adhuc impuberes mallent, eosque in aciem sæpe producerent, quod nunquam his Ducibus ab hoste vinci posse arbitrantur. Granatensi autem bello quod ipsis iam planè adultis, & tanquam inter ciuilia arma natis & educatis, prospera virtutis fama florentibus incidit, ab Anticliera oppido Granatæ propinquo multa detrimenta Mauris intulerunt. Verùm Alfonso triennio maior Hispanica lege ferme integram paternæ ditionis hæreditatem adeptus est, ita vt Consaluo res domi angusta, & ea tantum quæ in virtute fortunaque posita forent, speranda relinquerentur. Sic enim nobilis stirpis iuuentutem (quum in vna quaq. familia natu ex liberis maximo, tota substantia paternæ facultatis obueniat) ægestatis malo impelli ad nouas spes atque ad bellicum laborem vnde præmia proueniant, antiqui patres arbitrati sunt; Quod generosos adolescentes ab ignobili pinguique ocio, ad expetendum procul à delitiis verum militiæ decus excitari constat. Itaque Consaluus adhuc imberbis munificentia Alfonso fratris liberaliter instructus ad Alfonso puerum Regem mittitur, deducente Didaco Chartamo honesto prudentique equite. Is præceptoris atque nutricii officio & munere, adolescentem & ardentis ingenii captu, & toto firmissimi corporis habitu, ad virile decus aspirantem elegantissimis moribus erudiebat. Commendarunt adolescentem Regi ex paternis amicis viri summæ dignitatis atque potentia; Alfonso Carillus Archiepiscopus Toletanus & Ioannes Pacecus magnus Compostellani ordinis equitum magister. Sed non multo post Alfonso in ipso Regni limine morbo surreptus interiit. Nec multis inde mensibus coætaneo Rege dominoque orbatur, Isabella ad se pari condicione Segobiam accersiuit. Hæc erat Ioannis Castellæ Regis filia, pueri Alfonso atque Henrici Regis soror & hæres, Aragonio Ferdinando nupta, quæ vterioris Hispaniæ Regnâ dotali iure, ceterioribus Regnis adiunxit cum generosi prudentisque animi magni

rudine, tum pudicitiae & pietatis lande antiquis Heroidibus comparanda. In eius aula Consalvus quum spectacula & equestres ludi, vel concurrentium iuuenum hastatorum, vel arundines more Maurisico iaculantium ederentur, vsque adeo supra aequales summæ nobilitatis adolescentes sese extulit, vt acclamatione spectantis Populi iuuentis Princeps appellaretur. Superabat enim cunctos eximiis viribus decorata facie, proceritate corporis, & supra hæc admirabili facundia, quæ (quum ceteræ virtutes aspirant) animis ac ingeniis hominû impotentissime dominatur. Ad hæc accesserat illa auræ popularis captatrix, profusa & nusquam astuta liberalitas; Largitor enim animus nulli omnino modum sumptibus imponebat, quum nobilitate equorum, armorum ornatu, in omniq. genere principalis elegantiae, & perpetuo hospitalis mentis splendore, maximorum Regulorum filios anteire contenderet. Erant ii sumptus non modo supra eius censum, qui erat per tenuis, sed supra rationem humanæ spei, quæ nouum prouentum afferre posse videretur, adeo vt quum purpuream vestem Scythicarum Sibillarum pellibus suffultam, quæ duobus aureorum milibus constiterat, nec solenni quidem festo die induisset, mussaret Chartamus, Alfonsus vero frater per literas seuerè quidem admoneret, sed fraternè simul hortaretur, vt insanis sumptibus indulgere desineret, ne vertente anno cum ignominia nominis, æmulatorumque risu ambobus esset decoquendum. Ad ea Consalvus his fermè verbis rescripsit.

Non eripies mihi profecto Alfonso frater, quam Dii dederunt animi magnitudinem, hoc inani futuræ egestatis timore iniecto; nam præclare compertum habeo, neq. te amantissimo fratri vnquam ex substantia tua defuturum, neq. Deum ipsum, qui haud dubia prouidentia ad honestum decus vadentibus semper adesse consuevit, à fide ex arcano syderum data desciturum. Ominabatur enim sibi iam opes ingentes, quibus totius beneficentiæ & liberalitatis vota esset expleturus. Eo modo nobilissimorum atque insignium morum commendatione totius aulæ, specimen præferentem, militiæque avidum, exorto cum Lusitanis bello, Isabella ad Alfonso Cardenem misit. Is tum Regiis in castris ad Trongillum positus erat Imperator; impetrauit autem Consalvus, vt fraternæ aulæ, quæ ex centum & viginti armatis equitibus constabat, legatus iret; atque ita apud Cardenem primum militiæ rudimentum posuit, vsque adeo prospero successu, vt quum ad Alboheram insigni prælio esset dimicatum, & victor Cardenes aduocata concione gratias militibus ageret, vnum ante omnes Consalvum ex his qui fortissimè dimicassent, cum multo verborum honore laudarit, vt pote quem ipse in medio pugnae ardore armis cristisq. conspicuum acerrime pugnantem conspexisset. Nec multo post quum rex Ferdinandus Isabellaque vxor acre bellum aduersus Manros suscepissent, summamque vim & longe maximum terrorem Granatæ vrbi ex pro-

pinquo

pinquo admovendum arbitrarentur, expugnata iam Alhama, contra
 Taiaram castra posuerunt. Id erat magnæ opportunitatis & validæ
 munitionis oppidum, ita ut Consaluo id magnopere experenti, aggre-
 diendæ expugnandæque Taiaræ munus imponerent. Nec dubita-
 vit iuuenis impiger, quin muro succederet plurium scilicet ostiorum
 valvis pluteorum more ante se erectis, quod extruendæ munitioni lo-
 cus asper & frequentibus petris verrucosus glebam & cespitem dene-
 garet. Hos autem pluteos multo subere, cuius materiæ copiam hor-
 torum aluearia suppeditabant, ita protexit, ut milites egregie tecti,
 aduersus sagittas telaque omnis generis in oppugnatione versarentur,
 ipse verò Consalvus ante omnes pericula intrepide subiret, acreque
 certamen omnibus in locis nusquam fatigatus instauraret; Adeo ut
 Mauri nouitate pluteorum & virtute confidentiaque Consalui magno;
 pere territi colloquium peterent, internuncioque Consaluo de dedi-
 tione paciscerentur. Taiara eo modo in potestatem redacta, quum
 Consalvus acerrimi militis laudem tulisset, industriæ quoque & feli-
 cis eloquentiæ in trahendo in condiciones suas Barbarorum duce, no-
 men adæptus est, atque inde castra ad Hiloram sunt traducta. Id est
 oppidum egregiæ munitionis, Granatæ intra centum stadia propin-
 quum, ideoque Mauris ad cõuersiones commearus valde opportu-
 num, Quoniam eo tanquam statione speculaque tutissima ad quoti-
 dianas expeditiones uterentur. Rex qui ad Taiaram Consalui prom-
 ptitudinem & nouæ subitariæque munitionis industriam vehementer
 fuerat admiratus, vni ei expugnandæ Hiloræ negocium imposuit tan-
 taque vi tormentis moenia quassata sunt, ut murus non nullis in locis
 sterneretur, Maurique variis fessi præliis & magna ex parte à Sclopetariis
 vulnerati animos desponderent, & Halaræ præsidii præfectus sa-
 luti consulendum ratus, Consaluum ad colloquium euocaret; atque
 eo totius pactionis arbitro fidenter uteretur itaque non abnuente Rege
 his quas Consalvus dixit legibus oppidum magno postea incommodo
 Mauris futurum, in potestatem est redactum. Id verò Ferdinandus
 excellenti iudicio possidendum defendendumque virtutis causa Con-
 saluo attribuit, eique tum primum alæ centum viginti equitum præfe-
 ctura, uti antea Alfonso fratri obtigerat, ad insignis meriti nomen da-
 ta est. Regina porro studiosissime Consaluo fauente, ut is optime
 instructus ad gerendum acre magis accenderetur; magnam telorum & tormentorum commearusque omnis generis co-
 piam, & delectos subinde pedites & equites præsidii causa impetrauit;
 idque assignata pecunia ex certo vectigali, ut militibus ad certam diem
 stipendia præberentur. Ab hac Hilora auspiciatus haud dubie Ma-
 gni cognomentum, uti magnopere cupiebat, indomiti corporis atque
 ingentis animi vim ad celebritatem nominis ostendit; quod ante omnes
 hosti proximus quotidianis præliis exerceretur, & in oculis Granateni

sum circumiecta oppida perpetuis detrimentis afficeret, vsque adeo ut cum Alarcone Muclini oppidi Praefecto confociatis praesidiis, ad Granatæ portam vsque, quam Bibataubim vocant, deferretur, disieciisque molis frumentariis, atque earum custodibus inibi trucidatis ipsas portæ valuas incenderet, Rege ipso ad id facinus excito, & ciuitate ad tumultum metu consternata, quod non casu aut militari audacia; sed dolo & tectis perfidiose prodentium insidiis, Consaluum tantam rem aggredi ausum fuisse suspicarentur. Eo enim tempore dissentientes inter se duo Reges Granatæ regnabant. Nam Bulahace Rege mortuo, Baudes eius frater regium nomen dimidia parte Regni ad sui studium authoritatemque traducta, haud cunctanter vsurparat. Erat enim re Alzagal, sicut & nomine, quæ vox Punice audacis & expediti hominis vim exprimit. Alter autem erat eodem nomine Bulahacis filius patre viuo à possessæ vrbis dirione, rex Gaudix appellatus. Hunc Hispani Ciquittum hoc est paruulum, quod ætate staturaque patruo minor esset, appellabant. Is Albaizina arce se tenebat; Ille autem Alambra potiebatur. Vrbs enim Granata quæ ex antiquæ Illiberis ruina creuit, mali Punici ex maturitate perrupto cortice sese aperientis formam refert. Nam duæ ex aduerso exurgunt Regiæ oppositis in collibus aliquanto maiore amœnitatis quàm munitio nis studio à delicatis Regibus ædificatæ. Odoratis enim Citriorum arborum viridariis, & perennium fontium scaturigine, vermiculatisque passim pauimentis admirabiles existimantur; Ita ut imagine quadam sicuti in naui hæc vrbis proram, illa vero puppim obtinere videantur. Media nanque vallis domorum frequentia celebris urbem disternat. Porro Populus regionatim in contraria studia diductus contentiones primo de lure Imperii peracerbas, mox & arma atque intestinum bellum attulerat, ea consuetudine, ut regionum compita ad prohibendos incursum magnis trabibus atque repagulis obserata, armatorum statione firmarentur. Auari nanque seditiosique homines, & supra quàm credibile sit natura suspicaces, atque ideo fluxa fide Regum discordias dum enixe alerent, opimæ prædæ loco habebant; ita ut vtrunque propter Regni æmulationem ab æquo & bono desciscentes ac deprauatos, atque ob id suorum quisque perfidiam timentes, ad cædes atque rapinas incitarent. Quibus de rebus tumultuosa Ciuitate diductaque in factiones inferior opibus rex iuuenis ægre dominatum retinebat, prævalente seniore qui maiore astu constantiaque regere ac temperare suorum animos solius, eò cunctis artibus ferebatur, ut vnus tantum in Bethica rex foret qui par externo bello rem Punicam ab Hispanorum iniuria defendere tutarique Regni caput & Bethicæ fines integris viribus posset. Augebant quoque metum apud iuuenem Regem importuni auarique milites qui stipendia labefactis vestigalibus ægre prouenientia, flagitiolis vocibus postulabant,

atque

atque ideo non obscuro minarum genere ad Alzagalem studiosi multitudinis liberalemque, ut ad legitimum Regem se transituros dicitabant; adeo ut indignatus contumeliam & perfidiam timens, accersendos in auxilium Hispanos potius quam patruo parendum esse decerneret. Huius iracundiæ consternationisque Regiæ à speculatoribus & captiuis certior factus Consalvus, per idoneos homines Regem perpulit, ut ipse acceptis obsidibus in urbem accerteretur, contraque inimicum Regem & patruum Hispanorum auxiliis vteretur. Atque ira rebus occulte compositis, quum fratres obsides Rex dedisset, Consalvus cum Martino Alarcone sibi amicissimo atque fortissimo viro (hic enim asperis in rebus fidus ei atque acer adiutor extiterat) Granatam intrauit: valida scilicet sagittariorum & sclopetariorum manu duarum alarum equitibus adiuncta, Qua inter angustas regiones & inaequales urbis anfractus barbari ex occulto peterentur; Attulitque secum pecuniam quam stipendii nomine Mauris militibus diuideret, & supra eam sericæ quoque & lanæ vestis opportuna dona, aulæ Principibus Regis monitu largienda, ut scilicet dubios & nutantes in fide contineret. His fretus auxiliis Rex iuuenis commissa sæpe pugna in medijs plateis & regionibus magna Alzagali patruo detrimenta intulit; oppressitque omni ex parte factionis suæ tumultus. Nam ex liberalitate Consalvi Hispanorumque societate Populus in vniuersum ex more diurno se in lætitiã repente conuerterat, tanquam externo bello subleuatus erectusque ad non dubiam spem summæ commoditatis & lucri; quod ex eo Consalvi fœdere permulta emolumenta mercatoribus obuenirent; quoniam Mauris qui in partibus iuuenis Regis essent, vendendis & cœmendis vndique mercimoniis tutissima facultas daretur, vsque adeo stabili Hispanorum fide, ut inuolati benigneque apud Hilaram & passim, cæteris in oppidis recepti ad Cordubam & Hispalim vsque penetrarent, Quum in vnos tantum Alzagalis imperio subiectos, Christianorum sæua arma verterentur. Dum hæc Granatæ agitare Consalvus in id omnem ingenii curam intendit, ut Alzagalem extra urbem eliceret, prouectumque longius ab urbe interclusumque opprimeret. Erat in proximo Albendinum magnæ opportunitatis Castellum quod Alzagalis præsidio tenebatur; ut hoc oppugnatũ irent, proximos præsidiorum præfectos Consalvus admo-nuit diemque constituit gerendæ rei scilicet ut rex Maurus laborantibus suis opem ferre, in aciemque prodire cogeretur. Verum Fortuna cœpti consilii successum ita direxit, ut quum ex conditio Alfonso Pennauela à Loxa oppido, & Sancius Lopes ab Alhama ad Alhendinginum cuncta vastantes excurrissent, idque Alzagal ex fuga suorum cognosceret, ne in oculis luctuosa calamitas acciperetur, contineri nequiverit, quin auxilium suis laturus erumperet. Iamque in suburbani Almorauz (ut aiunt) campum peruenerat, quum Principes

etiam Mahalam ubi Consalus constiterat obsessurus, pro certo existi-
mans eo oppresso captoq. obsides fratres qui penes Alarconem in arce
Porchunna erant, facile receptorum. Sed Baudelem ab eo itinere re-
pentinus nuncijs auertit afferrans Hispanos ad Salobrennā obsessos,
& quoniam eis aqua deficeret, ex siti de oppidi defensione desperātes;
si ipse aduenteret nullam deditioi moram allaturos. Verum Baude-
le obsesis supplicia commināte & Hispanis extrema pati potius quā
dedecus admittere paratis quō frustra tempus tereretur, Tēdilius atq.
Cifontius cū valido equitatu multiq. cohortib. superuenerunt, subse-
quente eos ex propinquo cū reliquis copiis ipso Ferdinando; quorum
aduentu cognito perspectoq. Baudeles inuirsatis tramitib. per Serram
quam Niuosam vocant, ad Granatam se proripuit, tāta perturbatione,
vt amissis impedimentis multi nō ignobiles ex postremo eius agmine
caderentur. Hęc molientem Baudelem & magna vi cuncta aspera
tentantem, Fortuna ingrati perfidiosq. hominis vltrix, in insidias præ-
cipitauit. Ad Lucennam enim quum excurrisset commisso tumultu-
ario certamine fusus captusque est à Didaco Corduba Capræ comite
gentili & Consalui consanguineo. Is fuit paternus auus Ludouici
Cordubæ, ipsius Consalui generi, qui Romæ legatione functus inte-
riit. Baudeles quum se Præfectum non Regem esse mentiretur, à
Mauro equite captiuo, qui ad eius pedes osculabundus cum vlulatu se
prouoluerat, proditus est, atq. ita eum Comes ad Regem Ferdinandū
deduxit, promeruitque ad insignem pulcherrimi facti memoriam, vt
in gentilitiis insignibus imago catherati Regis & vexilla barbarica ad
x x i i i quæ ex prælio relata fuerant, perpetuo deferrentur. Nec
multis post diebus Montem Frigidum Castellum oppugnante Rege,
Consalus muralis coronæ decus promeruit; nam quum frustra re-
dintegratis aliquot præliis fessi milites languidius murum subirent,
vulneratorumque & cadentium ex alto exanimata corpora ad pedes
iacerent; ipse intrepidus alios ad promerendam laudem accendens,
scalam muro appositam conscendit scuto pedestri oblongo in terga
reiecto, & murali galea caput munitus, quo deiecta saxa & tela con-
temneret, comprehensaque muri pinna & confosso propugnatore per
coronam deiectis Mauris deferretur. Sed hæc ferè innumera & pro-
fus strenuis imitanda, quæ Bathico bello ab ipso vel milite, vel vnus
tantum alæ equitum præfecto gesta sunt, tanquā celebrata Hispano-
rum annalibus omiserim; vel ob id quod alienis auspiciis ea gessit, quā-
do Rex ipse Ferdinandus præfens, & vxore quidem castrensiū labo-
rum virilis animi comite id bellum administraret, aut quum ipse abes-
set, Indicus ante alios Mendocius Tendilia comes vir grauissimus in
castris cum Imperio relinqueretur. Ab hoc duce omnibus cum ciui-
lis tum bellicæ laudis numeris absoluto non minus quā ab ipso antea
Alfonso Cardene primo solertissimoq. Magistro exactæ militiæ docu-

menta præceptaque, quib. postea suo cognomine Magnus euasit, accepisse ferebatur; vsq. adeo gratè studiosq. vt eum non secus ac parentem singulari cum veneratione percoleret. Cæterum Consaluus qui ab initio belli (vti incensum spe laudis decebat) aduersus omnes diuturni laboris asperitates indomitus nunquàm castris abscesserat, quum ad finem laborum esset peruentum, perfecti belli supremum decus tulit. Quando vni ei insperato arridentis Fortunæ munere contigit vt paratæ sed ægre obuienti victoriæ limen aperiret. Protulerat Rex Ferdinandus castra in conspectum Granatæ vrbs, eaque adeo egregie & sumptuosè muro circumducto munièrat, vt in nouæ vrbs formam cum summo hostium terrore consurgerent; eorumq. ambitus religio so sanctæ fidei Ciuitatis nomine vocarentur. Constabat enim Mauris nulla iam alia re quàm insana animorum obstinatione se sustentantibus. nunquàm inde abscessurum Regem, nisi parato vltimo belli opere, decem annorum labores deletæ Granatæ ruinis expiaret. Cuncta enim iam Mauri antiquæ ditionis oppida & vrbes vi Hispanorum deiectis trucidatisq. præsiidiis amiserant; Ita vt exigua tantum suburbani agri parte, eaque quotidianis incursionibus euasata, variis præduræ obsidionis circumuenti malis, potirentur. Non refederant odia inter Reges Mauros, apparebatque Baudelem iuniorem nequaquam ex animo, sed pudore religionis & optimatum obtestationibus ab Hispanorum amicitia discessisse, consensisseque cum patruo nequaquam syn-cera fide, quum vtrinque noua occasio ad struendas insidias, & ad facinus maturandæ mutæ necis, non obscure expectaretur. Dum eo modo ciuitas diuisa in veteres factiones firmi consilii expers, & multa rum rerum inops, tanquàm in diuerso æstu extremis periculi fluctibus iactaretur, Baudes iuuenis merita supplicia timens, neque sibi iterum clementiæ locum apud Regem futurum existimans oblata deditioe Ferdinandi animum, an eo munere promereri veniam posset, ex periri constituit; meminerat enim se paucis ante annis quum ad Lucenam à Regulis Cordubæ familiæ prælio superatus & captus fuisset, insigni cum laude Regiæ clementiæ & liberalitatis à Ferdinando dimissum in tutelamq. aduersus patruum receptum, scilicet vt demùm ingrato animo acceptæ salutis & libertatis obliuisceretur, rursusq. cū patruo communi hoste in amicitiam rediret. Hæc quum essent in Rege anxio nocturnæ diurnæq. cogitationes, neminem, qui fidelius tantæ rei consilium explicaret, Consaluo potiore ratus, ad eū ex fidissimis Mauris hominem idoneū misit, qui magnis precibus oraret, vt sub fide secretò vt bē intrare, & secū de grauissimi negotii deliberatione colloqui vellet. fore vt eius officii benigne præstiti eū nunquàm pœniteret, magnamq. ex eo sermone voluptatem animi referret. Consaluus totum id, quare colloquium futurum diuinabat, ad Regem defert. Is magnæ spei occasionem probat, sed vt sibi cauere velit prolixè admonet, neu se fidei Punicæ

Punica temerè committat. Tum vero Consalvus, ne dubites magna nime Rex inquit, timor enim in hoste summus intrepidum me facit, & hercle salus mea Deo magno pro quo pugnamus cordi esse debet, & mirifica virtus tua, & hæc ipsa castra quorum fremitum Barbari trepidantes in vrbe exaudiunt, honesta & decora ausum proculdubio defendent. Nec mora Consalvus remisso nuncio ad constitutam intempestæ noctis horam, vt aduentus eius tegetetur, in urbem est receptus, amplissima componendæ pacis mandata Baudeli afferens, quorum summa erat, vt si Granata vrbe excedere, eamque bona fide tradere, quàm supremi periculi casum experiri mallet, fore vt Ferdinandus & fractæ fidei & totius præteritæ immanitatis ac pertinaciæ veniam condonaret; eumque beneficiario iure ad Almeriam in Bæthica regnare suis legibus pateretur; itemque res incolæ Mauris suas præstaret, Nec ii qui in Bæthica remanere quam in Aphricam transmigrare mallent, sacra sua deserere cogentur. Si qui porro Mahometicam sectam vltro conuersis animis exuerent & Christiano baptisinate lauantur, ea vitæ conditione in tutela clementissimi atque optimi Regis futuros, vt nusquam liberius aut beatius securam vitam possent traducere. Hæc tanta facundia Consalvus explicabat, vt vel fortissimis terrorem incuteret, quum acerbissimæ cladis discrimen oblatæ pacis abnuentibus conditionem, imminere prædicaret, testareturque iurasse Hispanos milites vti exacerbatos longo militiæ labore, & non dubia spe opulentissimæ prædæ excitatos, nisi Granata capta excisæque, nunquam ad vxores & liberos esse redituros. In has supremæ pactionis leges proclinatorum Baudelis animum vna ea ne statim iureiurando confirmaret cura retinebat, ne patrum immani flagitio præterire, hostibusque tradere videretur. Et enim generosus pudor vel in aduersâ Fortuna Regiis pectoribus infidet, vt omnem periculi timorem plerumque dedecoris metus exuperet. Quam obrem Consalvus minime cunctandum ratus, vt continuo transigeretur Baudelem tanquam æqua pro se nec indecora Ferdinando postulantem, eo animo esse iussit, vt cuncta quæ ad salutem dignitatemque Patru Regis eiusque factionis Maurorum omnium comoda pertinerent, ex Ferdinandi liberalitate expectanda existimaret. Nec promisso fides defuit, redeunte enim Consaluo ex sententia Baudelis solennes concepti fœderis tabulæ subscribente Rege, impressæque ad ceram Regia gemma confectæ sunt. Sed Alzagal natura ingenioque ferus & perucax, integro conditionis beneficio vti noluit, ac priusquam Baudeles ad Almeriam non diu regnaturus Granata excederet, impetratis nauigiis in Aphricam transfretauit, aperte abhominatus leuitatem atque perfidiam Baudelis tanquam Regiæ stirpi & Punico nomini pestilentem, quum quando ipse ab eo nefarie proditus esset, antiquæ eius existimationis iacturam vel tota Regni

possessione pluris æstimandam apud Mauros prædicarent, Per hunc modum Ferdinandus honestissima vitæ conditione cunctis Granatæ ciuibus, qui seruandæ fidei Sacramentum dicerent per Præcones atq. interpretes benigne propofita, acclamante Populo vt diu felix effer, vrbem triumphans intrauit Quarto nonas Ianuarias anni à partu Virginis Nonagesimi fecundi supra Mille & Quadringentos, quum septingenti ferme anni efferent, ex quo Miramolinus Maurorum, qui ad Atlantem montem vergunt, bellicosissimus Princeps, Hispaniæ fere omnis domitor, id Regnum in Bathica conderat. Non caruit ea victoria memorabili ostento, nam non multo antequam Granata dederetur, ex nocturni luminis candelabro flamma emicans & ventilata auræ flatibus, vela sensim lambens; Regiæ tabernaculum ita corripuit, vt Regia magni ambitus tentoria priusquam allatis hidriis succurri posset, incenderentur, concrematoque toto penitus lectorum instrumento, Regina fere nuda in apertum se proriperet, nec ei quicquam ex muliebri secretiore cultu linthæ suppellectilis quo se contereret, omnino relinqueretur; Rege quidem exterrito, sed mox extra metum posito, paratæ victoriæ ex elucente flamma omen accipiente. Tum Consalvus parandæ ab Regina gratiæ occasionem agnoscens Mauricam vxorem in proximo Hiloræ castello confidentem admonuit, vt Regiæ toto tunicarum & lodicum necessario ornatu exutæ, quicquid ipsa haberet ex mundo maritali, & domestico multarum ancillarum acu pingentium labore, linthæ vestis copiam largiretur. Non defuere in opulenta domo apud generosam formidabilem (si dici fas est) ipso coniuge liberalissimo splendidiorum, quæ sibi præ spem Consalvi votumque Regiæ immensæ atque expeditæ liberalitatis munus implerent. Dono enim celerrimè opportuneque transmissa sunt, tot & tanta muliebris vsus ornamenta, vt Regiæ opulentæ æquari posse censerentur. In his erant pretiosi operis textilibus matericæ conopæa reticulatis commissuris infutoque passim auro & purpura vndique limbos depingente, nuptialibus Regum thoris dignissima. Sed interularum tunicarum & lodicum sudariorumque omnis generis scitissime a cu pictorum operosas amœnitates vsque adeo Regina latis oculis mirata est, vt quum sumptum subtilissimæ prætiosæque artis inæstimabilem iudicaret, vna maximè diligentæ & celeritatis admiratione teneretur, vt ea dona tanquam in eum incendii casum multis ante annis opportune prouisa atq. elaborata crederentur. Superueniente autem Consaluo Regina cū eo his erga eum verbis blande iocata est; repentinum eius incendii casum sibi magno commodo celsisse, quod ab incenso tentorio suo importunus ignis in ipsius Consalvi domū rapaci violentia peruasisset. Ea liberalitas inexpectato munere Regiæ animū ita obstrinxit, vt ea omnib. sermonib. vnum Consaluum virtutis atq. elegantia nomine cunctis præferre effuseq. laudare non dubitaret,

bitaret, vsque adeo vt nonnulli Consaluum à Regina tenerius adamari crederent; quanquàm ea esset certissima atque inpenetrabilis pudicitia, & ipse Consaluus iocos omnes insigni verecundia terminaret. Cæterum Ferdinandus reb. Granatæ compositis vrbeque cum Alambra arce Indici Mendocii Tendilii prudentiæ fideique commissa, Consaluum felicitis industriæ merito, amplissima domo & certo reddito, qui ex ferici bombicis vestigalibus exigitur, liberalissime donauit. Post Bathicum autem bellum Consaluus modica quiete curando corpori apud Hiloram desumpta, Regem mediterraneas Hispaniæ vrbes aduentem vxore comite secutus est; tanta autem præcellentium morum temperie in aula illustris atque omnibus gratus versabatur, vt quanquàm plerique Hispaniæ Reguli eum cum ætatis honore atque opibus, tum speciosis rerum gestarum titulis antecire viderentur, ipse tamen recenti spectatæ virtutis gloria conspicuus & Regis & Isabellæ in primis Reginæ gratia polleret. Erat enim exquisitis aulicæ vitæ artibus abunde instructus, grauiusque pariter ac iocundis moribus militares virtutes respererat; ita vt quum in tranquilla pace molliora iocandi tempora inciderent, vel in medijs scæminarum coronis omnes eius sermonis vrbauitate ducerentur. Deduxerat Isabella Regina ad proximum Cantabriæ portum Ioannam filiam, huius qui modo rerum Imperio potitur Caroli Cæsaris matrem, vt inde ad Philippum maritum in Belgicam oram nauibus adueheretur. Ea quum materna charitate ab adamatæ filia complexu dielli non posset vnaque ad classem lembo transuecta esset, in regressu intumuit Oceanus, adeo vt lembus adigi in terram commode non posset. Postulabantur asseres à nautis totoque littore subsidia ad excipiendam Reginam parabantur; quum Consaluus eam ignobilium ministrorum manibus attracta ri indignum ratus, vt erat in sago purpura auroque contexto, in mare pectore tenus se haud cunctanter immisit, complexusque Reginam atque in humerum attollens, in litus acclamantibus cunctis eam reportauit. Quo inexpectato officii genere tam opportune quàm alacriter Reginæ animum elegantibus obsequiis gaudentem mirifice delectauit, adeo vt illa virili ingenio grauissimorum consiliorum munia capessens & cum Rege coniuge ex æquo imperans, vnum ante alios Consaluum ad omnia fortiter ac splendide peragenda diuino munere natum prædicaret & rex æque grauis ac prudens animo gratissimo vel in maximarum rerum deliberatione Reginæ plerumque obsequeretur, vt qui ab ea vltioris Hispaniæ regnum accepisset. Ita euenit vt quum paranda classis, in Siciliamque dux bello impiger mittendus foret, ipse Consaluus, tot inclitis Hispaniæ Proceribus commendante Regina præferretur. Eo enim tempore Carolus Galliæ Rex octauus euocante Ludouico Sfortia qui Mediolanense Imperium oppresso fratris filio occuparat, totam Italiæ longitudinem inuictis ar

mis percurrrens in Alfonso Regem ferebatur; qua ingentis cursus felicitate perterriti Italiae Principes, ut pote qui formidolosa arma victoris immodicique iuuenis magnopere suspectarent, animos conuerterant, foedusque inter se pro communi salute percusserant, auctore Alexandro Pontifice. Is subito Gallorum aduentu occupata vrbe Roma, in arcem confugiens, iniquasque amicitiae leges accipere coactus Caesarem filium Cardinalem obsidem dederat, ut praesenti periculo se se explicaret. Itaque Carolus incredibili celeritate latina via progressus, cuncta sibi armis aperuit, Aragoniis Regibus Neapoli depulsis arceque expugnata, cuncta sine vulnere usque ad Siciliae fretum in pote statem redegit, ita ut Messanam quoque traiecturus esse crederetur, quod eius Insulae imperium antiquo hereditatis iure ad Galliae Reges spectaret. Quibus de causis Ferdinandus Hispaniae rex Siciliam firmo praesidio praemuniendam ratus, vnum ante alios Consaluum ut inter maiores ipso Regulos appetendi eius honoris aemulationem praecideret, classi copiisque praefecit; edicens ut de Carthagine noua primis tempestatibus oram solueret. Nam tam & si Ferdinandus paulo ante Perpennianum urbem in montibus Pyreneis a Gallo Rege benigne concedente acceperat, ea conditione ut Aragoniis Neapolitanis Regibus nullam terra mariue opem ferret, percussus tamen cum publico, rum suo maxime periculo ad id foedus accesserat, quod Pontifex & Maximilianus Caesar Venetusque Senatus & Ludouicus Sfortia libertatem Italiae defensuri percusserant. Itaque per Antonium Fonseca legatum Carolo Regi denunciarat, se amicitia incolumi non passurum uti Pontifex sacrorum Princeps vlla iniuria laederetur. Alfonso quoque qui attonito similis Regnum Ferdinando filio relinquens in Siciliam enauigarat, ubi didicit commutatas esse principum voluntates, atque arma parari aduersus Gallos, postulabat opem a Ferdinando Rege, monebatque sedulo ut Siciliae rebus caueret, quod ab insita Gallis victoribus repetendae Siciliae cupiditate, Carolus obsecundante Fortuna incitatus, cursum non esset remissurus, donec tota Sicilia potiretur. Opportune itaque Consaluum cum quinque milibus pedum & sexcentis equitibus hispanico more armatis, Messanam applicuit, sub id ferme tempus quo Carolus praesidiis per singulas Regni praefecturas distributis cum lectissima parte exercitus de Neapoli Romam profectus fugiente Pontifice, in Galliam iter intendit. In ea rerum commutatione rex Ferdinandus pari desperatione Alfonso patrem subsecutus, ab Aenaria in Siciliam traiecerat, substiteratque Messanae, & cum Federico patruo amicisque ducibus Regiae calamitatis Fortunam secutus, de renouando bello, repetendaque Neapoli consultabat, veneratque eo de Mazara Rex Alfonso ut fratrem filiumque & vnum maxime Consaluum inuiferet. Is quaquam abdicato Regio cultu circumtonsi sacerdotis habitu praeferebat, humanis curis & voluptatibus

renunciasset videbatur, filium tamen & militari consilio & quanta sibi ex ea extremi casus acerbitate supererat pecunia iuuit. Nec mora conscriptæ sunt aliquot cohortes, nauante in id operam Vgone Cardonio Siculo, cuius erat eximia auctoritas apud Siculos & insigne studium erga Regem; & eo quidem præclarior quod forem Alfonso Daualo inter Regios duces gratia virtuteque præcipuo collocarat. Itaque explicatis consiliis, & multo commeatu repleta classe, cohortibusq. miro ordine in naues distributis, Consaluo cohortante omnesque moras præcedente, à Messanæ portu Rhegium secundo freti æstu traiciunt. Nec dubitauerunt Rhegini territis Gallis in conspectu tantæ classis, quin arma caperent, & exoptatum Regem singulari alacritate reciperent. Galli ferme omnes in arcem confugerunt. Hanc Consaluo oppugnare adortus quum prolatis tormentis vndiq. vim inferret, eo Gallos adegit vt inducias peterent, per quas de ditione tranquillius ageretur. Sed astute & dissimulanter id petebant, vt eo temporis spatio interiorum munitionem extruerent, & focii qui in proximis Brutiæ urbium præsidis erant, de suo periculo admonerentur. Sed Consaluo intellecto dolo quum inducias sustulisset, eo magis quod Galli contra edictum paulò ante quosdam Hispanos incaute obuersatos ante arcem minorum tormentorum glandibus & quidem lateraliter vulnerassent, torum expugnandæ arcis apparatus protulit; accensisque militibus spe prædæ atque his magno animorum ardore irrupentibus arce est potitus, multis Gallorum cæsis, reliquis ad vnum qui in turriorem arcis angulum refugerant, concessa vita, in ditionem acceptis. Recepto Rhegio & Gallis sese in munitiona oppida recipientibus, Brutii magna ex parte ad Aragoniam fidem redierunt. Inde rex profectus ad Sanctæ Agathæ oppidum posuit castra. Nec oppidani conspecto Rege portas aperire cunctati sunt. Galli per eos dies qui vt in nullo metu vicatim in æstiuis agebant, ad improvisi hostis famam aduentumq. opinione celeriore, ad signa Obegnini præfecti variis itineribus dissipatoque agmine coibant, Brutorum prædæ expositi, nam agrestes armati notos saltus angustiasque viarum infederant, & Hispanorum aliquot turmas Consaluo speculandi causa prædatum emiserat, à quibus ala Gallorum quæ feminarum se recipiebat in caua valle circumuenta interceptaque est, Brutis infesto clamore edito maiorem periculo metum Gallorum ita augentibus, vt plane sine vulnere ad vnum omnes caperentur. Ab eo successu Consaluo cum vniuerso equitatu, Rege cum pedestribus copiis subsequente ad Semenariæ portam prouectus, oppidanos monuit vt Ferdinandum summæ humanitatis atque virtutis Regem, quem & antea regnante patre benignum liberalemque dominum experti essent, Gallis externis ferisque hominibus anteferre vellent, ipsum adesse instructo exercitu ea spe vt existimaret Semenarienses nequaquam

veteris studii erga Aragonium nomen oblitos, conti nuo adapertis portis ad fidem redituros. Iam enim appropinquantis exercitus tympana exaudiri & vexilla conspici cœperant, & à Consaluo Galli equites ostentabantur, qui in supplementum præsidii quod erat infirmum euntes ex itinere oppressi fuerant. Quibus de rebus Semenarienses quod auerso animo paucos Gallos facile contemnerent, & Aragonia factio clamore edito prævaleret, emisit per aduersam portam Gallis Regem exceperunt. Cogebat tum vndique copias ad Terram nouam quam Terinam antiquam urbem fuisse quibusdam videtur, Ebrardus Suardus cognomento Obegninus natione Scotus. Is vir egregie fortis & impiger à Carolo Rege Brutis præfectus cognita Rhæginorum defectione, Persium Alegræ fratrem cum Helucis cohortibus & valido equitatu à Lucania acciuerat, deductisque ex proxima regione præsidiis, exercitum robore quàm numero firmiorem effecerat: Quibus adactus copiis nullam profectio moram attulit, & priusquam hostes de Persui aduentu certiores fierent, ad Semenariam profectus est; eo consilio vt cum Ferdinando quàm primum confliogeret, vel si ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo se committere vel dimicare auderet, veluti victor expressa hostibus ignauia reuertetur. Quod ad Populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat, præsertim quum ex Campania Apuliaque, & Pelignis conuentura ad se auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus, qui nondum quidem de Persui aduentu cognouerat, sed tantum de Obegnini copiis (eæ pertenuerant) à speculatoribus certior erat factus, oppido copias educere, & aduentanti hosti obuiam ire non dubitauit. Quoniam quicquid nouæ existimationis & gratiæ audendo & Fortunam egregia virtute experiendo paulò ante collegisset, vna fœdæ obsidionis & conclusionis infamia conceptique timoris dedecore si oppido se contineret, amissurus esse videbatur. Consalvus cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat qua postea cæteros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis avidum cœpit, atque obtestari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hostium consilio ac viribus cognosceret; Ea satis decora esse consilia quæ dubiis rebus securitatem promitterent: illa vero longeturpissima atque miserrima, quæ à temeritate, dum inanem animi vigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptæque demum victoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus, eadem qua Regnum amisimus ignauia, nobis erit recuperandum? nec quam sedendo abstinendoque à præliis in Aemilia & Campania aduersam sensibus Fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoque experiemur. Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habeant, & quæ audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum atque infelicem

exitum non sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Consalve, quæ hæcenus pro Gallis stetit, quum iam cæptis arrideat nostris, nec quos vltro ad victoriam vocat, vnquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola, & ea quidem inanis fama terribiles fecit, & strenue nostras atque alienas vires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu hominumque studiis, ipso denique Fortunæ favore superiores sumus, neque de vestra virtute erit dubitandum, Quis enim vestrum fuerit qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum vel Germanum hostem alacer non deposcat atque egregie non obruncet? Ego certe quem primum in acie armis insignem conspexero, primus eum ante alios intenta hasta princeps inuadam, fortique ausu exemplum vobis præbebo, vt eodem ardore irrupentes celerem de temulento hoste victoriam paribus animis referatis. Erant in consilio plerique viri illustres qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerunt.

Andreas è pernobili Capuana familia Altauilla, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus & Pennalosa, qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabant, vt militum virtuti diffidere nollet, strenuamque se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt signa portis efferrî iuberet hortabantur. Semenaria edito loco posita est pertinentque perpetui colles ab eo oppido ad modicam vallem quæ humili vado flumen emittit, ab ea patentes campi inirium habent, in quos Galli à Terranoua processerant. Ferdinandus per colles agmen duxit & confectis tribus passuum milibus ad amnem peruenit collocatisque ad leuam peditibus citiore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem expositis, si hostes amnem transirent expectabat. Ex aduerso Obegnius atque Persius Heluetios in vnam densatos phalangem hostium peditibus opponunt. Brutiorum cohortes in tergo subsidiarias collocant, partiunturque inter se equites. Erant ii cataphracti paulo minus quadringenti, & more Gallico leuis armaturæ bis totidem. quadratoque agmine transgressi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani, concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis viribusque impares, cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos & ad suos per gyrum Hispanico pugnæ genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragonis animum fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos ad incumbendum incitauit. Ita Obegnius à dextra & Persius à leua ex subsidiis cum ala sua in pedestrem aciem accerrime inuecti eam totam penè priusquam Heluetii à fronte hastas inclinarent, perturbarunt, & compluribus eorum stratis penitus dissiparunt. Ferdinandus frustra suos, vt in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus cataphractis strenue

in hostes incurrit, in aduersoque insignis Galli pectore lanceam perfergit. Sed quum hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisque armis conspicuum, multi sunt persecuti, Sed nemine eius cursum æquante lapsu equi in arctas concisæ viæ angustias præcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedi ac lunatis ephippii cornibus implicito, summoque in viæ periculo laboranti Ioannes Andreæ Altauillæ frater, eius scilicet qui postea militiæ clarissimus multa decora nobili familiæ suæ intulit, auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obulit, quo ipse perniciosissimo ad salutem utebatur. In eum Ferdinandus, uti erat desultoriæ artis peritia mire agilis, quanquam grauius contextus armis esset, insiliens è manibus Gallorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulo post ab hostibus interfectus est. Obegninus magna parte peditum cæsa, non longe ab eo loco con-sedit amissa occasione conficiendi belli, ita ut victoria uti nesciuisset ab omnibus diceretur, quod nec tot illustres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius Cardinalis fuisset persecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxisset. Quo spatio & illi cum Rege variis itineribus incolumes ad classem peruenerunt, & Con-saluus, qui acerrime depugnans nõ vno in loco restituta acie haud du-bie multos seruarat, oppidum ingressus impedimenta & pretiosiores omnem apparatus asportauit. Rhægiumque nequiquam postea persequenti-bus Gallis se recepit. Eo prælio re infeliciter gesta secus atque aliis accidit Con-saluus eximie prudentiæ laudem tulit, quod suis alienisque viribus recte æstimatis nihil temere audendum esse iudicasset. Apparuit nanque Hispanos equites cum Gallis cataphractis, Hispanosque & Siculos pedites cum Heluetiis vel genere armorum, vel ordinum constantia nequaquam esse comparandos. At Ferdinan-dus tãto accepto incommodo, quanquam à summa spe ad extremam rerum desperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen sese animo demittere, eosdem prope ac si vicisset spiritus gerere, queri tantum se sua opinione deceptum, ac nihil de fortuna dubitare, quæ iam pluribus ostentis maturum in Regnum patriamque reditum despondisset. Inerat eius animo fiducia quædam fato potius quam vllis humanis innixa rationibus, ita ut cuncta quæ amicorum animis obuer-sabantur pericula despiceret, ac si non modo ciues sibi fautores, sed & Deos quoque ipsos terra marique præsentis numine adfuturos arbitrareretur. Nec spes eum, quanquam temere concepta, rem extremæ difficultatis atque dementiæ aggredi ausum sefellit; superato nanque freto & collectis Messanæ circiter Septuaginta nauibus, in quibus ali-quanto pauciores quam nautæ milites erant, secundissimus vsus ver-tis Neapolim peruectus est penè priusquam certior fama de prælio ad Semenariam factio in urbem perueniret. Exceptere eum ciues incre-dibili

dibili studio multisque demum rebus prospere gestis Gallos vrbe arcibusque expulit, vti diffusius in historiis perscripsimus. Dum vero ea à Rege gererentur; Consalvus qui tota æstate è Rhægio extremi Bruttiorum anguli oppida aduersus Gallos Obegninumque recentri victoria elatum strenue defenderat, euocatus à Rege in castra ad Atellam in Hirpinos venit. In id oppidum Galli duces multis acceptis detrimentis compulsi obsessique ab Aragoniis ægra spe supremi consilii sui euentum expectabant. Nam Ferdinandus superiore æstate ad Sernariam prælio superatus, nihilo secius ac si victor euasisset inuidios spiritus gerens conscensa classe cum reliquiis fusi exercitus felici ausu Neapolim adnauigarat, vrbeque receptus Gallos in arce circumualatos ad deditonem fame compulerat, quanquam Persius ab Obegnino obsessis auxilio missus, fuis in itinere Aragoniis, ad Ebulum Picentinorum, geminata victoria ferox, in conspectum arcis deuenisset. Datis enim obsidibus ex lege induciarum nihil sese commouere obsessi in arce poterant, nec Persius Eccie suburbanis montis munitiones à Prospero Columna venienti obiectas, perrumpere ausus fuerat, Itaque irrito conatu per Pausilipi montis cryptam agmen auertit, & retro vnde venerat, in Lucaniam reuersus est. Ab eo sædo rerum exitu Gilbertus Borbonius cognomento Monpensierus, ad quem militaris Imperii summa authoritas pertinebat, Neapolitana arce cum reliquis copiis emissus, bellum priore vehementius adiuuante Salernitano Regulo in Apulia reparauit, accessit ei Virginius Ursinus cum Paulo Vitellio, Pauloque Ursino & Liuiano tria milia vtriusque armaturæ equitum adducens. Hic indignatus quod duo Columnii duces Prosperus atque Fabricius contrariæ factionis apud Ferdinandum in honore essent, oppidaque sua in Marsis occupassent, Gallicas partes sequebatur, ex agroque Romano profectus in Apuliam ad Monpensierum Persiumque peruenerat. Ita coniunctis tribus clarissimis ducebus. & magno coacto exercitu cum Aragoniis vtrinque spes alternante Fortuna magnis conatibus certabatur. Nam & rex ipse recentibus fœderatorum Venetorumque præsertim auxiliis confirmatus, egregie vim hostium sustinebat, aduentu ante alios Francisci Gonzaghe Mantuani, qui Tarrensi prælio pugnacissimi ducis laudem consecutus post receptam Nouariam & Gallos Italia eiectos, Veneti exercitus Imperator euaserat. Cum eo fuere mirifica Græcorum ala quæ per parentes Apulie campos aduersus cataphractos Gallorum prouolando atque eludendo æquiore conditione certare videbantur. Fuisse sæpius in conspectu aciebus instructis Galli atque Aragonii, nunquam tamen vniuerso prælio certatum est, quod adeo è re Gallorum erat vt eos exploratæ victoriæ occasionem ad Frengetum oppidum amisisse omnibus appareret, idque malignitate Persui, quod Monpensierum atque Virginium imminentis calamitatis ignominiaque

lunt, in fidem recipit atque item Castrum francum quod ex antiquæ urbis Pandosæ Alexandri Epirotæ morte nobilis ruina creuisse ea coniectura creditur, quòd illac Flumen Acheros præterlabitur, hodie Campanianus ab indigenis appellatus. Promotis deinde castris ad Castrum uillarum insigne oppidum ab Aragoniæ factionis exploratoribus didicit, ad Muranum magnam Andegauenſium agrestium multitudinem occupatis nemorosis saltibus insidere, ut transiueros Hispanos, quod unicum & angustum ier esset, ex insidiis adorirentur. Itaque specularus sylvarum situm miro ordine inexpectatus insidiantes tripartito inuadit, inclusosque velut indagine, nec militum vim aut clamorem ferentes, magna ex parte cædit, eo successu, ut ipse nunquam se optimius venatum asseueraret. Sequenti die trepidi Muranenses deditiorem fecerunt. Ab ea agrestium strage parafactis itineribus ad Laynum oppidum Lao flumini impostum, quod Lucanos à Brutis determinat, contendit. Ibi Sanſeuerine familiæ Reguli Andegauenſis nominis partes secuti cum aliquot Gallorum turmis, & cohortibus clientium suorum castra habebant, aliquanto negligentius quàm militaris disciplina postularer, quod de Consalvi aduentu nihil admodum suspèctarent. Itaque Consalvus noctu incautos & prope sopitos aggressus, oppidum sine ullo prope suorum vulnere cepit, tanta felicitate, ut interfecto Americo Sanſeuerino Principe qui ad tumultum semiermis adcurrerat, supra viginti nobiles eius familiæ cum oppidanis Gallisque omnibus caperet, & Hispanos suos multa præda ditaret. Nec multo post eodem impetu Brutios agrestes qui confragosi itineris vallibus insederant, adortus, circumuentos cæcidit. Ita ut ad aduentantis famam, refugientibus undique præ metu hostibus expeditum latè iter pateret. Appropinquantem Regiis castris compositisque more militiæ peditem aique equitum agminibus ordines explicantem, Rex ipse Manruanusque & Borgia Pontificis legatus obviam progressi, summo cum honore singularique lætitiâ susceperunt. Consalvus conſpecto procul Atella oppido, situm collium in theatri speciem inferiori planitiem cingentium oculis contemplatus, idoneo in loco castra fecit, avidusque nauandæ Regi operæ, præsidium Gallorum adoriri constituit, ut quid valeret auderetque Hispanus miles, edito statim insigni facinore, inspectantibus gentium prope omnium ducibus ostenderet. Erat id præsidium in statione extra oppidum ad frumentarias molas, ad quas exiguis amnis è proximis delabens iugis excurrente in Anidum & molendi tritici, & aquandi, magnam obsessis afferebat opportunitatem. Itaque Hispanorum cohortes scutatas aduersus Vasconum sagittarios, & post eas hastatos decurrere inuadereque hostes iubet, simul

equitatum in duas partes diuidit, eo quidem ordine, ut altera in qua aliquot erant cataphracti sese inter oppidum & molas insinuaret, erumpentibusque Gallis ad ferendam opem opponeretur; altera porro prouolans & late sese extendens ex omni parte hostes circumueniret. Itaque utrinque concurritur, attollitur clamor, cruentum certamen editur, Heluetii vix consistunt, Vascones necdum iteratis sagittis in fugam vertuntur, Hispani leuis armaturæ circumfusi, dissipatos & in oppidum refugientes trucidant. A diuersa parte ii quos diximus cataphracti erumpentia Gallorum auxilia constantissime sustinent, quo temporis puncto Consalvus euerfis ligneis machinis molas perfringit continuoque suos reuocat, priusquam Galli duces maiora præsidia ad ferendam opem expedirent. Tanta re eo ipso die quo venerat strenue patrata, Consalvus præclaram promptitudinis atque prudentiæ singularis apud omnes laudem tulit, simul & Hispanis, quorum virtus adhuc erat incognita, bellici vigoris eximium decus peperit. Sed & triduo post Ripæ candidæ oppidum Venusinæ viæ impositum admisti Italis Hispani fortiter expugnarunt. At Galli aduentu Consalvi fractis animis de rerum exitu desperantes, & aquatione prohibiti, ob quam sæpius infelici contentione pro flumine dimicarant, & duo etiam Pauli, Ursinus & Vitellius, eruptione facta Venusiam euadere conati, in itinere fusi, & retro in oppidum compulsi fuerant, de deditione agere ceperunt, Persiuusque demum cum Rege collocutus, ita transegit, ut Galli omnes in Galliam sine iniuria transportarentur, Regno sededentes, tormenta & equos Regio stigmatibus notatos relinquerent. Sed gentem vini & pomorum omnis generis, per eos præsertim æstatis feruores avidissimam, hisque alieno sub cælo intemperanter vescentem, magna ex parte ad Stabias atque Puteolos pestilens autumnus absumpsit. Periëre inter alios, ipse Imperator Gilbertus Monpenserius & Lenoncurtius cognomento Baylinus Vitrius, Heluetiorumque & Germanorum duces quatuor. Virginus Ursinus contra fidem custodiæ traditus, post aliquot menses in carcere Neapoli interiit. Sed & eadem autumnus intemperie Rex ipse Ferdinandus correptus febre ad Vesuum, ne degustata quidem victoriæ læticia è vita discessit, Federico patruo Regni hæreditatem relinquens. Hic Consaluum arctissime complexus orauit, ut in Brutios conficiendo bello expeditionem susciperet; nec Consalvus impositum sibi munus à nouo Rege detrectauit, regressusque in Brutios, aduictus nouis copiis, tria Andegauenisium partium oppida in potestatem redegit, versus arma in Obegnum, qui discessu ipsius in nudatas præsidii vrbes ferebatur. Sed Obegninus de infelicitate Atellanæ obsidionis edoctus, cognitoque Consalvi reditu, quem maxime sibi metuendum intelligebat, Atellani fœderis beneficio uti, quam irrito conatu bis iam damnata fati arma resumere maluit, atque ita deducit

stis præfidiis vacuam provinciam reliquit. Nec multo post Consalvus à Federico Rege ad perdomandos Oliuetanos accitus est. Ii enim in finibus Aquinarium & Marforum, mira pertinacia in fide Gallica permanebant, armaque ipsis inferentem Rodoricum Daualum Monterisium, Alfonso Piscarii germanum fratrem, eximix spei ducem ad Insulam Vicum interfecerant. Verùm audito Consalvi nomine, quòd in eius humanitate autoritateque apud Regem veniam sibi repositam existimabant, neque verò vim tanti ducis expectandam censerent, ad Aragoniam fidem facta deditione redierunt. Ita receptis pacatisque Oliuetanis quum Neapolim ad Regem rediret, sequereturque eum deditorum frequens legatio, ut eius commendatione apud iratum Regem pertinaciæ veniam impetrarent, magnis interim precibus ab Alexandro Pontifice Romam vocatur. Eo enim tempore Menaldus Guerra Cantaber pigra immanis, ex arce portuque Ostiensis Tiberinas subuediones ita interceptabat, ut Populus Romanus multarum rerum viniq; præsertim inopia premeretur, quod negociatores Siculi, Bruttique & aduenæ Hispani ac Ligures crudelitatem Barbari timentes aliò cursum dirigerent; nam ut quodque nauigium quis Ostiam adegisset, nisi nauæ lese diripiendos capiendosque continuo demissis velis sublatisque remis ad ripam arci subiectam consisterent, coniectis ex propinquo tormentis demergebatur. Nec adeo multum abfuerat quin Pontificias triremes incaute ad amnis fauces prouectas interciperet, aut certe demergeret. Neque ea truculenti prædonis feritas vlla conditione proposita leniri aut alia vi subigi poterat, nisi in insanum arroganterque pertinacem, & diras imprecationeque sacrosancti Pontificis impie contumntem iustum bellum inferretur. Nemo autem qui mature atque feliciter perdomare immane monstrum, atque urbem extremæ inedia periculo liberare posset, Consaluo efficacior & promptior futurus videbatur. Obtemperauit Pontifici Consalvus cohortante præsertim Federico Rege, continuoque cum suis peculiaribus copiis Romam contendit; paucosque post dies loco idoneo ad Ostiam castrametatus est, postquam Menaldus per superbiam atque obstinationem, neque à maleficiis temperabat, nec de integro motas pacis conditiones vllas admittebat. Triduoque tantum in apparatu consumpto, specularus omnes aditus incredibili iudicio Centurionibus conuocatis prædixit locum per quem esset irrupturus; prolatis enim ab vna parte tormentis ut quatiendo murum hostes ei periculo intentos distineret, ab altera scalas parari iussit, quibus auerso nec opinare hoste moenia superaret. Subiére ab utroque loco Hispani alacriter, sed ad constriati muri ruinas aliquanto cunctarius, uti erat præceptum: admotis autem scalis ad destinatam partem tanta celeritate coronam mœnium ceperunt, ut paucis defensoribus deiectis, & multo clamore edito, maiorem Gallorum manum quam perfracti muri hia-

tum tuebatur, auerteret, & vndique cæsis captisque Gallis Ostia cum arce caperetur. Menaldus perditis rebus confusa animi ferocia vitam tantum petens, sese cum ignominia vincendum tradidit, vt mox Iudibrio cunctis futurus in triumphum duceretur: Ingressus est triduo post urbem Consalvus Ostiensis porta, ouanti similis, inter acclamationes vrbane multitudinis; tanto beneficio accepto plane pares; eaque ovatio iusti triumphii gloria nobilior existimata est, quod hæc ipsa victoria ineffabili Populi Romani commodo parta, apud omnes ciuium inquilinorumque ordines maximas gratulationes insignemque lætitiã & plausum iucundissimum excitaret. Vehabatur in equo strigoso victus Menaldus, cana barba ad horrorem prolixa, incultaque, & trucibus oculis metuendus, fractos quidem, sed non plane domitos spiritus tristiore amaroque intuitu palsim ostendens, quum per mediam urbem gratissimi spectaculi pompa inter tympana & tubarum cantus sequentibus cohortium alarumque vexillis in Vaticanum duceretur. Pontifex autem in amplissimo ornatissimoque conclavi sub vmbella in folio sedens venientem Consaluum, assurgente senatu, & genua ad sacros pedes flectentem, oblato oris osculo excepit, accurataque oratione laudauit, gratias agens quòd Urbem inuenta rerum omnium copia maximis incommodis liberasset. Ad ea breui & graui ter modesto sermone respondens Consalvus, nihil demum petiit quàm vt de more Christianæ clementiæ, supplicii & ad pedes proiccto veniamque petenti Menaldo parceretur, Ostiensisque acerbissimis detrimētis afflicti, sublati vectigalibus, decem annorum immunitate fruereutur. Quæ omnia Pontifex sanè benigne Consalui precibus tribuit, Menaldusque in Galliam abire permissus est. Nec multo post Consalvus eximiis muneribus à Pontifice, Romanoque Populo honestatus, Neapolim ad Federicum rediit, sed ex itinere quum Latina via Romanis finibus excessisset, Gulielmæ arcis oppidum inter Venasfrum & Fregellas, quod Gallicum nomen pertinaciter coleret, neque clade Gallorum permoueretur, autoritate sua in potestatem redegit: tantam enim & virtutis & clementiæ opinionem præferebat, vt plura suadendo deterrendoque, quàm vi & armis dimicando conficeret, vt iam nemo rebellantium esset, qui in certam spem æquæ conditionis se dedere, quàm ad non dubium inuitabilis excidii euentum inuicti ducis vim experiri mallet. Quum vero Neapolim esset reuersus, tanto cum honore lætitiæque Rege obuiam prodeunte, & Neapolitanis vias exornantibus, arcem intrauit, vt vere dignus MAGNI cognomine ab omnibus censeretur. Nec multis post diebus à Rege duabus vrbibus septemque oppidis virtutis nomine donatus, in Siciliam nauigauit, quod ibi conquerentibus Siculis multa à Ioanne Nuccia præfecto, auare peruerseque administrari, nec ex fide cōmodoque Regis frumentariæ negociationis vectigalia locari, exigique cognouerit.

Eius

Eius aduentus sanè toti Siciliæ expectatissimus fuit. Nec multo post quum Siculis omnibus conuentum Panhormi edixisset, paucis diebus auctoritatè & moderatione ingenti, & præclara iudiciorum æquitate, Nuccia seuerè admonito vt benignius imperare condiceret, cuncta composuit. Rebus Siculis ex Ferdinandi sententia constitutis, à Federico Rege iterum in Italiam euocatus, ad eum vltra Syllarim amnem, quum Dianam nobile oppidum oppugnaret, in castra venit. Dianenses enim Antonelli Salernitani Reguli & Sanfeuerinæ domus clientes, Andegauenfibus partibus fauebant, vni prope omnium nihil fracta spe, quod Gallicas classes ad renouandum bellum ad ea litora venturas rebantur. Itaque confisi loci munitione ingenti, que copia parati antea commeatus, magnæ sibi gloriæ futurum putabant, si cæteris victori Regi manus dantibus, soli prope omnium in fide permanissent. Conatus est Consalvus per colloquia Dianenses Regi conciliare, sed apud peruicaces animos insipientis multitudinis omnia frustra fuerunt, quum summæ humanitatis cõditiones se etiam vade patronoque offretet. Ita res ad vim bellumque conuersa est, Consalvique monitu à duabus partibus tormenta iuralia subiecta sunt, vineisque oppugnantes protegentibus, oppugnatio in aliquot dies protensa est. Quæ laborum diurnitas magis ac magis spe prædæ atque vindictæ milites accendebat, quum contra obsessi cordis atque supplicii metu, quamquam fessis corporibus in suprema pertinacia ægre animos sustinerent, propugnatores acerrimi redderentur. Sed enim oppugnationis exitum Consalvi humanitas Dianensibus dedit, vt vi perdomiti captique, ac supremos cruciatus meritò expectantes, eo deprecante misericordiam ab irato Rege impetrarent. Postquam vero Federicus Neapolim est reuersus, Consalvo reddita sunt literæ, quibus eum rex Ferdinandus, vt de rebus gestis quàm exactissime doceretur, in Hispaniam reuocabat. Igitur cum deleta parte copiarum, atque his maxime Præfectis equitum & Centurionibus, qui digna laude præmioque facinora tot bellis ediderant, conscensa classe in Hispaniam enavigauit. Incredibile dictu est, quanto cum honore eum rex Isabellaque Regina susceperint, confitente Rege aliquanto plus gloriæ Hispanico nomini fuisse partum, consanguineis & gentilibus suis in auitum Regnum restitutis, quàm ipse nuper capta Illiberi & Mauris Granatæ Regno pulsus peperisset. Eam vero commendationem & laudem non adulatione, sed ex animi iudicio profectam re ipsa præclare testificatus est, magnis in eum beneficiis opima & plane Regiæ liberalitate collatis. Sed quum ne sic quidem opibus & patrimonio Fortuna maioribus Hispaniæ Regulis æquaretur, quod Alfonso fratri nato maiori tota paternæ ditiosis hereditas Hispanica lege obuenisset, vno certe spectatæ virtutis præconio serè omnes anteibat.

dum exacto biennio quum requiem à tantis laboribus atque ocium in terra patria quæsisse videretur, Fortuna illa eadem quæ antea nequam instabilis, sed fida virtutis comes extulerat, nouam belli mareriam nouosque triumphos non inerti utique sed generose semper ad parandum decus erecto protinus ostendit. Per id enim concessæ quietis tempus tumultuantes Mauri Granatini qui Baudelem regem bello victum amissoque Bæthicæ Regno Hispania decedentem sequi noluerant, & in fidem certis legibus recepti fuerant consternati ad arma speciem noui grauissimique belli præbuerunt, quod sese ad Christiana sacra vi adigi minime paterentur; iamque ab his repente rebellantibus Regiæ stirpis iuuenem ex proxima Mauritania in spem Regni accersiri apparebat, qui maximis Barbarorum auctus auxiliis continuo traiecturus esse videretur. Ad eum tumultum excitus rex Ferdinandus quantas pro salute dignitateque Hispaniæ copias efficere possent omnibus Regulis imperauit, breuique erectis omnibus & impigre rem nauantibus copiæ peditum ac equitum penè innumerabiles conuenerunt. His autem militari cum Imperio Consaluum præfecit graui hercle iudicio, ne summæ dignitatis atque potentiæ Regulos si ex eorum ordine quis præferretur, cæteris veluti despectis ostenderet, quum nemo exultatione sibi æqualem efferi vellet, libenter que extra æmulationem inferiori opibus pareret, qui virtutis opinione peritiaque rei militaris & locorum utique noticia, in queis egregiæ fortitudinis monumenta reliquisset, confessione omnium singulos anteiret. Per hunc modum accepto Imperio quum exercitum per turmas cohortesque diligenter inspiceret, & milites tirones à veteranis segregandos dimittendosque domum arbitraretur; Alfonso fratri alam traducienti, vt cito agmen cogeret & pertransiret imperauit, adeo graui seueraque voce, vt fratris oblitus & suæ tantum personæ memor esse videretur, eumque maximæ potentiæ Reguli exactissime parentes, magnopere laudarent, & Mauri vnum eum inter duces maxime timendum arbitrarentur. Nec multo post Mauri transmarinorum auxiliorum spe decepti, territique tantis expeditis productisque hostium copiis animos desponderunt, quum Consalvus tot iam colloquiis cum duobus eorum Regibus notus & semper pacis benignus arbiter æquisimam pacem ostentaret, ita vt sine sanguine summæ difficultatis negocium adiuuante procuranteque Mendocio Tendilio Granatini arcis præfecto, ignoscenteque Rege Ferdinando tota Bæthica pacaretur. Tulit autem Consalvus humanitatis civilisque industriæ laudem castrensis gloriæ parem, quod vna tantum eloquentia fretus, tam tam rem sine sanguine decoram atque vilem Regio nomini perfecisset. Eo quoque tempore Ludouicus Galliæ rex qui Carolo repentina morte sublato successerat, itemque Pontifex Alexander & Veneti Florentinique aduersus Ludouicum Sfortiam Federicumque Regem

diro toti Italiae foedere conjurarant . iis conditionibus vt Ludouico Regi Mediolanum , Venetis Cremona cederet , Caesari vero Borgiae Pontificis filio qui Candiano fratre immaniter interfecto sacri se pilei honore abdicarat , in Galliaque Carlotam Alabretam Cantabriae Regis filiam , vxorem duxerat , auxilia praerentur quibus Flaminiae , Aemiliaeque & Vmbriae vrbes trucidata aut eiecta omni antiquorum Principum stirpe innaderet , regnum vero Neapolitanum Reges ipsi Ferdinandus & Ludouicus inter se pattirentur : tanta autem calliditate Ferdinandi nomen in foedere suppressum est , vt Federicus à ne mine in ipso summi periculi metu , maiorem opem quam à Ferdinando confanguineo , veteraque suo defensore certis expectaret . Hac atroci Principum conspiratione Sfortia circumuentus quum à Maximiliano Caesare perse pecunia semper indigente , & tum ab Heluetiis Rhetisque arma in ferentibus lacessito frustra opem expectaret ad Baiazetem Turcarum Imperatorem legatos misit qui docerent in vnum id consilium ea coniuratione parari arma , vt postquam ex sententia confecta in Italia res essent , communia arma terra marique in Graeciam transferrentur . Intellexit occasionem atque periculi momentum Barbarus , extemploque mare Ionium magnis classibus compleuit , Schenderbassamque Illyrici praefectum qui omni belli clade venetos fines popularetur ad intimum vsque sinum Euganei litoris cum expedito equitatu , ita vt Venetae vrbis turrets conspiceret , penetrare iussit . Sed adeo grauiter Gallica arma ab Alpihus in Sfortiam incubuerunt , prementibus etiam à tergo Venetis , vt misere desertus ab omnibus & plane proditus à suis , amisso Mediolano in Germaniam effugere sit coactus , idque paucis ante diebus quam Turcae obiecta praeterea Flumina Liguentiam , Natisonem & Tiliauentum Anaxumque tranantes acerbissima calamitate , nihil tale timentibus agricolis illata , in Taruisinum agrum peruenirent . Aliud quoque Venetus detrimentum cum summo dedecore ad Protum inter Sporades insulas ad Peloponnesi oram accepit , quod Grimanus classe validior cum Othomannica classe congressurus , aliquot triremes nauisque ingentes duas incendio absumptas , explorataeque demum victoriae occasionem turpiter amisisset . Sed non toto vertente anno quum Ludouicus Sfortia Heluetiis auxiliis & Burgundionum equitatu instructus , Mediolanum pulsus Gallis recepisset oppugnata etiam captaque Nouaria , is demum belli exitus fuit , vt ab Heluetiis summa perfidia Gallorum duci Tramilio proderetur , Ascanium quoque fratrem eius cardinalem , Veneti in Placentinum agrum fugientem ceperunt , Gallisque deposcentibus tradiderunt . Baiazetes vero per Isthmum cum ingentibus copiis Peloponnesum ingressus Methonem expugnauit . Iuncum quod Nestoris pylus olim fuit , & Crisseum ultra Acritem hodie Galli caput appellatum , Coronemque in potestatem redegit , quum paulo ante

tem habitura videbatur, præsertim amissa Methone quæ tutissimam stationem nauigantibus in Syriam antea præbuisse. Igitur omnibus quæ ad oppugnationem opus erant vndique comparatis, Consalvus priusquam eò iraiiceret, Legatos ad Turcas, Pucium Trierarchum & Solisium insignem pedum præfectum transmisit, qui docerent opulentiissimi Regis Hispaniæ veteranas copias longa exercitatus militia, quæ ipsorum sectæ Mauros deuicissent, auxilio Venetis aduenisse; propterea si insulam arcemque dederent, incolumes abituros omnes, sin Hispanorum vim experiri, & tormentorum icûs expectare velent, nullum postea veniæ salutiue locum inuenturos. Ad ea Gisdarres natione Epirota præsidii præfectus alacri vultu; gratias inquit vobis agimus viri Christiani, quod nobis aut viuis, aut egregie defunctis eximiam constantiæ gloriam apud Baiazetem pariuri estis. Nos nullis hominum minis perieremur, quum omnibus media in fronte viæ exitum Fortuna præscripserit. Itaque duci vestro renunciate singulis miliibus meis septenos esse arcus & sagittarum septena milia, quibus inseritum nostrum egregie vlciscemur, si fato aut virtuti vestra succumbemus. His dictis arcum validum cum pharetra inaurata, muneri Consaluo ferendum dedit colloquiumque diremit. At Consalvus atque Pisaurius idoneum nacti venium à Zacyniis ambobus Cephaloniæ portubus inferuntur, expositisque in terram copiis, hinc Veneti, illinc Hispani castra ponunt, & omnem tormentorum apparatus admouent. Habebat Pisaurius ænea tormenta ingentis magnitudinis, quæ Basilisci nomine vocabantur. Horum tanta vis erat, vt pilæ ferreæ octonum pedum murum transuerberarent, & quæcumque intus muris adhærebant, horribili fragore diruerent. Contra Turcæ supra quàm cuiquàm credibile sit, intrepide consistere, sæda suorum strage non commoueri, munimenta interiore in parte ex congesta gleba materiaque construere, tormentis incessanter vti, tantam denique sagittarum vim emittere, vt his, totis castris tentoria complerentur; coque res erat atrocior, quòd sagittæ veneno illuæ, vel icû minimo mortem fauciatis miliibus afferebant, sicuti Seruatio Velasco summæ nobilitatis atque virtutis iuueni accidit; qui prius quàm à Venetis medicis certiora ad id remedia peterentur, leui ex plaga celeteriter extinctus est. Arx erat saxeo tumulo imposita, propterea aditus in eam per accliuem rupem & ruentium murorum stragem difficilior præbebatur, subibant tamen Hispani impigre, & cruenta omnibus horis contentione præliabantur. Nec Turcæ sibi deerant, missilem nanquæ ignem, sagittas, saxa in confertos iaciebant; aliquos scalis subeuntes, demissis vncis ferreis quos lupos vocant; ab imo thorrace baltheisque correptos, in murum extrahere nitentur. Quibus vncis ante alios cum summo viæ discrimine pendedit Didacus Garcias Paredius, qui postea multis bellis eximie fortitudinis laudem

adeptus est. Erumpebant per obscuram noctem sæpe Turcæ quod tempus tenebrarum beneficio ab omni tormentorum periculo vacuum esse videbatur, tantamque sagittarum multitudinem totis castris superfundebant, vt sæpe Consalui prætorio cum summo cubantis discrimine figerentur. Quibus malis quum nulla prope ratione occurrî posset Consalvus, remedium admodum salubre ingenio fretus excogitavit; opere enim militari munitionem angulari fastigio contra portam oppidi obuersam & lateribus vndique septam ædificauit; & in ea ad conspectum portæ atque aditus quæ Turcis erat erumpendum dispositis collibratisque tormentis communiuit; ita vt Turcæ prius tormentorum pilis certo prope ictu directis sternerentur, quàm ad solitum sagittandi spatium peruenirent; ea res Barbarorum audaciam fregit, nanque Pignerius vir fortis, cui tuendæ munitionis cura fuerat de mandata, intentis semper ad id excubiis, bis eos de more erumpentes adeo feliciter excepit, vt repentina pilarum procella non exiguus eorum numerus fuerit interfectus. Ex aduerso Turcæ cuniculum perfecerunt, per quem noctu erumperent, & ad Consalui tabernaculum deferrentur, sed ipse Diis præclare tanti viri salutem tuentibus tantum discrimen somnio monitus vitauit: Ita contrario effecto cuniculo, vt cum nece terrissima Barbarorum coniecto in illum incensaque sulphureo puluere obuiam iretur. Interim commeatus penuria Hispanos haud mediocriter afflixerat, partim quorundam mercatorum incuria & tarditate ad alendam tantam militum & nauarum multitudinem, auarè commeatus expedientium; partim nauigandi difficultate, nam hiberni dies erant & mare sæuis aquilonibus agitarum quotidianas ex Corcyra & Zacyntho subuectiones retardabat, vsque adeo vt plerique incognitis herbis atque fruticibus vesci cogerentur, vnde tormina viscerum incurrerent, recondita tamen erat vrisque in castris & clasibus aliqua frumenti copia; Itaque paruas trusutiles molas, quæ in vna quaque trirème nexorum remigum manibus voluerentur Consalvus instituit, & quum cribra deessent linthea ad excernendos furfures, vela rara scortorum capitibus detraxit, furnosque subitaneos & clibanos paruos in litore ad percoquendos panes extruxit. quum reliqui cacabis contusum triticum quanquam ventribus inimicum cum arido percoquerent. Quibus rebus non modo leuata est fames, sed vtraque castra noua spe victoriæ sunt completa. Nam per eos dies Petrus Nauarrus, qui postea ad summum Imperii militaris honorem euectus est, mirabilium operum inuentor muri partem exciderat, suffossis in subiecta arci rupe cuniculis, atque his tormentario puluere ad excitandam flammam repletis; qua repentini ignis violentia, obstruis scilicet vndique spiraculis cuncta celeri momento rumpebantur. Iamque voces indignantium militum audire erat, quodd in expugnatione ignobilis oppidi aduersus inermes sagittarios

tarios tot dies absumpissent. Itaque Consalvus singulari ardore militum fretus, communicatis cum Pisaurio consiliis, qui alteram oppidi parrem oppugnandam susceperat, vniuersas simul vires admouere conatus fuit, magnis in concione propositis præmiis iis, qui primi in oppidum perrupissent. Ergo omnibus rebus ad supremum eius oppugnationis certamen diligenter ac industriè comparatis, tuba signum proponitur, cuncta vno tempore maiora minoraque tormenta emittuntur, tanto fragore edito, vt tota insula subito veluti quodam terræ motu concussa penitus mergi & fluctibus absorberi crederetur. Non muri, non erectæ intus munitiones, non Barbarorum constantia, Hispanorum cohortes morantur, certatim inferuntur signa, cæduntur in vestigio stationis fortissimi Turcæ, oppidumque extemplo capitur. Octuaginta circiter Turcæ viui in potestatem deueniunt, ex his maximè qui superiorum dierum vulneribus debilitati primas partes defendendi muri sibi desumere nequuerant. Cæteri omnes circiter trecenti in summa mortis contentione propugnantes cum Præfecto Gisdare ceciderunt. Ita vt qui modo Turcarum arma, & rude militiæ genus despiciebant, illorum vim, si cum magnis eorum copiis certandum foret, maxime timendam esse iudicarent. Cephalænia capta Consalvus multis de causis in Siciliam sibi omnino redeundum existitavit, quanquam Veneti de expugnanda Leucade deliberarent; nam que Regiis ex literis paulò ante didicerat Gallorum duces qui Mediolani essent pluribus conductis Heluetiorum cohortibus, & valida classe Genuæ comparata ad prima veris signa terra marique Federico Regi bellum illaturos. Itaq. tantas quantas maxime debuit Pisaurius discedenti Veneti senatus nomine gratias egit, in præmiumque nauarum operæ dono dedit vasa ex auro argentoque cælata, coccineos item laneos pannos, & sericos purpureos, & plures ex his auro intertextos, Equos vero Thraicios decem, & auri argentiq. signati circiter decem milia aureorum nummum quæ ferè omnia exercitui in vniuersum Regia liberalitate & sigillatim militum amicorumque fortissimis diuisit; quum vix quatuor ingentes scyphos ad exornandum in pace abacum tanquam testes virtutis suæ & Venetæ munificentæ retinendos censuisset, quum eximia animi magnitudine lauream de capta Cephalænia labore partam omnibus illis muneribus anteferet. Sed Fortuna prædulce illud præclaræ laudis decus, domestici luctus amaritie perfudit. Sub id enim tempus Alfonso frater familiæ princeps & summæ authoritatis dux ad Syliam Vermegiam à Mauris est interfectus; quum ea gens certa pacis conditione post Granatense bellum in Turdulorum montibus relicta, quod ab Anistite Toletano Christiana sacra suscipere cogeretur, correptis armis rebellasset. Itaque Alfonso adoriri eos & bello persequi iussus, quum audacius pugnando progrediretur, & ingruente iam nocte Mauri ex insidiis vndique in eum

confurgerent, confosso equo cecidit, Nec Gironius Vronix comes eius expeditionis collega circumuento opem ferre ausus est, licet & Petrus Alfonsi filius iuxta patrem grauisimis vulneribus acceptis in eodem periculo versaretur. Sed Franciscus Aluarus à Corduba idem fortissimus & fidissimus cliens, summois magna vi Barbaris transfixa coxa iacentem erexit, equoque impositum egregia cum laude seruauit. Sed ut eò vnde discessimus reuertamur, postquam Consaluum classe non modo incolumi sed victrici Messanam applicuisse nunciatum est, legationes ei vndique ex omnibus Siciliae vrbibus, cum donis victoriam gratulatum venerunt; Verum eius reditus Federico Regi longe grauisissimus fuit, quod imminentis Gallici belli cura anxius, omnem reliquam spem in Hispanis Consaluique virtute ex vetere amicitia collocasset. Veneti enim & Florentini in societate Gallorum erant, Pontifex Alexander aduersus Federicum cum Gallo coniurarat. Quibus de causis Federicus legatos ad eum sæpius in Siciliam misit, ac simul frequentibus literis edocebat, quanti terra marique Gallorum apparatus ad inuadendam Siciliam fierent, si ipsi tantæ molis instantis belli impar destitutusque ab omnibus antiquis sociis Neapoli Regnoque excedere cogereetur. Consaluum qui Ferdinandum Ludouicumque Reges, occultè animos consocialisse, Neapolitanumque Regnum inter se ex æquo diuisisse cognouerat, Federicum spe auxiliorum aliquandiu sustentauit, quanquam id quidem inuitus faceret; namquò ingenuis antea vitæ moribus, atque ipso (quo maxime erat laudatus) inuiolato synceri animi candore, penitus indignum arbitrabatur; optimum Regem de se benemeritum, mutuisque beneficiis sibi in amore coniunctissimum fallacibus promissis traducere, vi ille mox deceptus atque elusus, natura seuis, ac superioris belli clade exacerbatis hostibus proderetur. Sed Ferdinandi Regis iussis erat seruiendum, ne dum privato decori studeret, Regi suo idem fallere videretur, cuius animum quibusdam offensionibus alienatum, Federicus aduersum se concitasset. Agitasse enim cum Ludouico de pace perpetuaque concordia ferebatur, quam annua pecunia certisque tributis redimere contendebat. Eam rem periniquè tulisse visus est Ferdinandus, quum id Regnum inimicæ gentis tributarium fieri noller, quod eius patruus Alfonsus maior, singulari virtute belloque difficili ac sæpe ancipiti victoria quæsiuisset, quodque ipse paulò ante Hispaniæ Siciliaeq. opibus aduersus eosdem Gallos defenderat. Nec multo post quum Galli duces magnis instructi copis à Cisalpina Gallia in Campaniam delati, per inducias capta Capua crudeliterque direpta Aragonias copias deleuissent, Federicus desperatis rebus cum vxore & liberis in Isclam Anarix Insulæ arcem confugit, reatusque Hispano Regi à quo nefaria simulatione se præditum querebatur, cum Namurtio atque Obegnino Gallorum ducebus tradita arce Neapolitana

politana transegit, ut sibi tuto liceret in Galliam nauigare, experiri-
 que Ludouici Regis clementiam, quem supplex esset aditurus. Per
 hunc modum Federici rebus veluti repentino turbine prostratis, Con-
 saluus, uti anrea constitutum ex occulto scedere fuerat, è Messana Rhe-
 gum transgressus, breui omnes Brutiorum vrbes in potestatem rede-
 git. His enim legibus Reges scedus inter se percusserant, ut in diuisione
 Regni tota Campania & Samnium, Populique Marforum & Peli-
 gnorum, cum ipsa Neapoli Gallorum ditionis essent; Brutius autem
 ager & Lucania, Apuliaque omnis, cum Salentinis ad Hispanos per-
 tinerent. Ante alia autem Consaluus generoso præstantique iudicio
 priusquam Federico Regi arma inferret, legatum Neapolim ad eum
 misit cum mandatis, ut vrbes atque oppida in Vestinis ad Garganum
 montem, quib. superiore bello ob egregie nauatam operam ab eo do-
 natus fuerat, per solennes tabulas resignaret, ne qui hostis ex iussu
 Ferdinandi Regis sui futurus erat, tanquam abolita veteris accepti
 beneficii memoria, ingratus videretur. Sed Federicus verecundiam
 & magnitudinem animi in Consaluo miratus, se agnoscere vel in ho-
 ste virtutem respondit, proinde nequaquam poenitere veteris suæ er-
 ga eum liberalitatis, atque ita renouata donatione cum amplissimis
 codicillis legatum remisit, congestis utique miris laudibus in Con-
 saluum, qui se Regio Imperio coactum arma inferre, liberali testifica-
 tione ingrati animi notam diluisset. Post id factum Sanseuerinæ fami-
 liæ Regulis, Bernardinoque præsertim Besenniano, oppida ditionem-
 que restituit, quos triennio ante Federicus veluti sibi inensos & Gal-
 licis rebus pertinacissime studentes expulerat. Putabat enim Con-
 saluus ea liberalitate voluntates eorum esse redimendas, ut aliquando
 Andegauensium partium obliuiscerentur. Quibus Brutios prope
 omnes superiore bello semper fauisse perspexerat. Columnios quo-
 que Romanos proceres altiore consilio sibi adsciuit, ac eos multo
 cum honore humanitateque singulis alarum Præfecturis honestauit.

Fabritius enim quum Capuæ captus fuisset, è Gallorum manibus
 pecunia se redemerat. Prosper verò Federicum sæua iam iniquæ
 Fortunæ tempestate iactatum reliquerat, sæpe eius consilium euentu
 calamitosum & infelix non obscure detestatus, quum ille Hispani
 Regis odio & vana spe Gallicæ benignitatis inductus, ad Ludouicum
 supplex atque miserabilis in Galliam nauigaret. Erat & in Si-
 cilia Ioannes Columna Cardinalis Prosperi frater, qui, quum Ale-
 xander Pontifex Vrsinos proceres in clientelam recepisset, liberali-
 que stipendio conductos, Cæsaris filii militiæ adscripsisset, & Co-
 lumnios vrbe atque oppidis paternis eiecisset, & ipse vrbe profu-
 gerat. Enimvero Consaluus, uti erat summa ingenii altitudine,
 summoque ingenio præditus iam non obscura diuinatione pro-
 uidebat Gallos cum natura præferuidos, tum ex victoriis nullo

negocio partis insolescentes & immodicos, nequaquam statuti imperii finibus contentos fore, & propterea exarsurum aliquando bellum, quo in decus suum pulsus hostibus, nobilissimum Regnum Ferdinando Hispaniarum Regi eiusque posteris vendicaret. Ad eas res quas & spe & magnitudine animi spectabat præmolendas, plurimum pertinere arbitrabatur, Columnnios summæ nobilitatis, spectatæque virtutis militares viros, sibi Hispaniarum Regis nomini quamprimùm adiungere; Quos non modo Pontifici Gallorum socio, ipsisque maximè Gallis in fensos esse, verum secum veteres Italicos milites Aragoniosque omnes & magnam affinium clientiumque suorum numerum in partes tracturos intelligebat. Federicus Regno & Italia excedens Ferdinandum filium adolescentem natum maximè quem ineptæ Calabriae ducem vocabant, Tarenti reliquerat, ut urbem totius Regni munitissimam atque opportunissimam præsidio tueretur. Cum Ferdinando erant Ioannes Geurta Potætanus Regulus, & Leonardus Aletius à Rhodia militia vir bellica virtute insignis. Mædonia quoque ad Garganum montem ubi vetus Sipontus fuit, Federici præsidio tenebatur; reliquæ urbes arcesque in Gallorum aut Hispanorum potestatem ceciderant. Itaque Consalvus coactis in unum copiis & acceptis à Namurtio qui Gallis omnibus præerat, Vasconum sagittariorum cohortibus duabus & totidem equitum alis, ad Tarentum castra posuit. Eo quoque venire Prosper ac Fabritius, bellumque geri coeptum; Nam Aragonii plerumque erumpebant, & in subiectis urbi campis equestribus præliis admisso pedite cum Hispanis contendeabant. Sed Consalvus quum urbem vi ac tormentis expugnare se posse desperaret, præmendam acri obsidione, ac fame domandam iudicavit. Nam tamen si munitiones in Castellorum altitudinem contra portam exererat, indeque tormentis oppugnaret, tamen erat loci natura, ut Aragonii egregie sese defendentes, tormentis contra propugnacula collocatis, ea vi hostium minime tererentur. Est eius urbis admirabilis situs, ut pote quæ undique mari abluitur; Absciderat enim eam a continente Alfonso iunior, cui Straboni cognomen fuit, quum Turcæ Hidrunte capta inter alias Salentinorum urbes Tarento propter summam eius portus opportunitatem imminerent, urbsque nunc eo loco est constituta, quo antiquitus Tarentina arx amplissima fuit, tam longa quam inani Annibalis obsidione nobilitata, ubi vero vetus Tarentum fuit, nunc ingentes sunt ruinae, paucissimæque admiranda deletæ urbis vestigia apparent. Igitur Tarentum urbs nova est, totaque in eam insulam traducta, & circumfluo mari circumta, duobus ligneis pontibus ab ortu & occasu tantum aditur. In capitis interioribus eorum pontium duæ sunt egregii operis arces ædificatæ, quæ ab utraque continenti intercurrentibus duobus Euripis, difficilem habent oppugnationem. Ab aperto autem mari nequaquam adigi possunt naues, nam id urbis latus perpetuis scopulis à natura permunitum est. His difficultatibus deterritus Consalvus, exquisita operum ratione aggeres fossasque

iuste magnitudinis sub vrbe ad tormenti iactum circumduxit, duoque à pontibus egressus, adiectis castellis è cespere, tormentisque impositis præsepit, atque ibi hiemare constituit. Hispanorum autem classes & Siculorum ab aperto mari euicta late obrinebant, amboq. aditus eius Insulæ quæ portum efficit perpetuis custodiis obseruabant, ne per eos aut exitus aut ingressus in portum & ad urbem vllis nauigijs præberetur. Fuit ea obsidio omnium quæ in Italia audita sint maxime diuturna, sed quieta admodum & segnis. Nam Aragonii scuti urbem per se ex agris proximi fertilitate commoditateque, facillimæ navigationis rerum omnium copia abundantem, importato etiam ac aduectitio commeatu referferant, ita quietos hostes lacerare & periclitari vires quæ admodum erant exiguæ, summæ læcemeritatis esse censebant. Dum Tarentum obsideret Consalvus, dabat operam ut in omnibus cum bellicis tum priuaris rerum actionibus, aliquo semper illustri virtutum exemplo ab Italis, ipsisque præcipue Gallis admirabilis haberetur. Inter alias quæ ei non minus à natura quàm ab arte eximie dotes inerant, liberalitate qua maxime militum animi capiuntur, admodum iusignis fuit. Nemo enim eo aut exquisitius aut opportunius, aut denique hilarius vnquam erga suos non modo, sed & hostes ipsos, magnificentie splendorem exercuit. Peruenit à Lesbos Insula tum forte ad proxima Calabriae litora sæuisis ciecitus temporibus Philippus Rauastenius Belga, Gallicæ classis præfectus, nauibus partim naufragio amissis, partim vi ventorum dissipatis: ipsa vero Prætoria naui adeo quassata, ut quum violenter ad Cytheram insulam scopulis illisa, magnis rimarum hiatibus aquam vndique admisset, ipse seminudus cum nobilioribus euaserit. Ad eum itaque Consalvus cum nausea confectum, tum recentis periculi imagine, reique male gestæ dolore consternatum, omnique castrensi & domestico exitum apparatus, continuè dona misit, quæ & præsentis rerum fortunæ maxime congruebant, & (si multitudinem pretiumque spectares) Regiam liberalitatem superare videbantur. In his præter omnis generis commeatuum vim ingentem, fuisse sericæ vestes pretiosis sibellinarum ceruariorumque luporum pellibus suffulcæ. Itemque lecti Serici, stragulae, raperes, & vasa argentea in mensarum usum, nobilesq. aliquot equi phalerati, tantusque earum rerum numerus fuit, ut ad eius quoque comites ferè omnes, ea liberalitas perueniret: quibus muneribus adeo sibi Gallorum animos obligauit, ut tantum virum cum omni laude, tum eo ipso quod regebat Regno, dignum prædicarent. Aderant cum Rauastenio plerique Gallicæ nobilitatis iuvenes & ante alios Ioanes Stuardus Albanie Regulus in Scotia Regis stirpis adolescens, quem postea inclyti nominis ducem in Italia vidimus. Iamque ipse Rauastenius minus iniquo animo fortunæ acerbiter ferebat, quum nulla in re se Consalvo parem esse fateretur. Paulo enim ante æmulatione gloriæ ductus

Verum ei Fortuna, quæ ipsum in arduis rebus nunquam destituit, alie nato prope exercitu & nullum ex Hispania Siciliaque aurum expectanti, opportuno præsentique numine adfulsit. Siquidem ex mercimoniis admodum pretiosis Ligusticæ navis, quæ Asiam petens forte in Tarentinum Sinum venerat, repenit ditatus est, quum eam nihil tale expectantem, atque à triremibus Liscani Hispani circumuentam, iure quodam quod ferrum ad Turcas deferret per Pucium Trierarchum in prædam vertisset, earum mercium pretium centum milium aureorum nummum superasse ferebatur. Coactus nimirum est co utraque suam Consalvus impotenter agere, non quidem auaritia indutus, sed extrema impulsus necessitate: ut scilicet milites in officio contineret; quorum virtuti confusus maxima quæque atque ardua feliciter se confecturum sperabat; si eorum ingenia aliquot iam de causis deprauata, vehementerque incitata exoluto stipendio pacerentur. Solebat ille dicere quum humana iura violaret, Imperatori æqua vel iniqua ratione omnino esse vincendum, ut parva demum victoria detrimenta illata miseris cumulara liberalitate sarcirentur. Iam aliquot menses in ea lenta obsidione consumpserat, quum multis sensim coniecturis factus est certior Gallos haud quaquam ea Regni diuisione contentos, occulte hostilia moliri, literisque transmissis sollicitare Geuarum Ferdinandi Aragonii adolescentis nutricium, & Leonardum præsidii præfectum, ut Gallis potius quam Hispano Regi, qui ipsius patrem Regem prodidisset, Tarentum dederent. Auxerat quoque suspicionem Alegria Gallorum ducum longe promptissimus, qui paulo ante per speciem religionis postularat, ut sibi aditus pateret ad Sancti Cataldi templum, cuius numen tanquam tutelare à Tarentinis religio se colitur, scilicet ut votum pro salute susceptum oblatis donariis præfens exolueret. Per idem quoque tempus Galli Manfredonia Præfectum ut ipsis potius quam Hispanis arcem urbemque dederet, magnis pollicitationibus inuitarant. Sed Consalvus Gallorum conatus in præoccupanda Manfredonia, miris artibus superauit, & cum Geuarum egit ac Leonardo qui natura Gallis infensi erant, ut ad deditionem maturandam, adolescentem æquis propositis conditionibus hortarentur. Iam ipse admirabili stupendaque ratione Annibalis Pæni exemplo circiter viginti nauigia plaustris imposita ab aperto pelago in internum atque conclusum mare transuexerat. Est id latum miliaria circiter quatuor instar ingentis stagni, in circuitu vero decem & octo miliaria passuum amplectitur, semperque vel sæuis incidentibus tempestatibus tranquillam & tutam nauibus stationem copiosissimamque piscationem præbet. Ab ea parte Tarentum minime munitum erat, sed domus popularium frontibus inter se coniunctæ pro muro erant, nihil inquam hostile ab ea parte expectantibus Tarentinis. Nauibus itaque ingenti militum plausu, multisque tympanorum & tubarum canibus, in portum, se ductis

& toto mari vagantibus, magnus Aragoniis terror illatus est, Quamquam ea res specie ipsa quam usu & facultate oppugnationis terribilior erat. Nec multo post veluti desperatis rebus Leonardus atque Geuarra Ferdinando adolescenti persuasere ut se incolumem melioribus Fortunæ casibus seruare vellet. Quia si consenescere obsessa in vrbe perseveraret, certa ei vitæ pericula instarent; infensos enim ipsi imminere longe maximos Reges, cæteros vero Principes eorum esse fœderatos, à quibus auxilia opperiri & opinione stultum & exitu miserum videretur. Tarentinos porro adeo cumulatis diuurnæ obsidionis tædiis & incommodis affictos esse, ut iam acerbiora quæque exoptent, modo obsidione belloque liberati tot ærumnis atque laboribus finem inueniant, Si urbem arcemque dederet, à Consaluo facile impetraturum, ut sibi in quas velit terras cum Regia suppellectile & domestico comitatu libere proficisci liceat. Igitur Ferdinandus his adductus consilii Geuarram emittit, induciæ sex dierum statuuntur, comitantibusque in urbem Aloisio Errera & Petro Paceo Consalui Præfatis, de Tarenti deditione transigitur: Cuius quidem præpterea deditionis Leonardus & Geuarra Tarentinorumque primores inuidia deflagrunt. At Ferdinandus summo cum honore, singulæque humanitate à Consaluo susceptus, quum ex conditionibus Regno excedere & paterna sequi consilia maturaret, è Byrnto oppido non multò post Tarentum retrahitur, frustra querens & gemens quod à suis fallacissime inductus & sub fide Regia nefarie proditus custodia traderetur. Nec multis inde mensibus (quod vehementer mœrorem eius auxit) in Hispaniam deuectus est, vbi in libera honestaque custodia paternæ simul Fortunæ & iniquæ suæ sortis casum æquo animo ferre condisceret. Verebatur enim Consalvus, ne adolescens Federici patris consilio innixus ad Gallos transiret, Aragoniorumque animos in spem recuperandi Regni erigere & ab Hispanis curaret auertere. Iubenti enim Regi & ab se minus honesta postulanti Consalvus vel cum laude suæ dignitatis parendum iudicabat; Quod tamen si sacramento adactus quæ promiserat non præstaret, id totum tamen ad imperantis Regis arbitrium referretur; Qui uti absens, ignarusque earum rerum ex Iureconsultorum responsis nulla Consalui sponse obligari posse censeretur. Interea oborta est contentio de finibus regionum inter Gallos & Hispanos togatorum primo hominum & Iureconsultorum, moxque insolentia & libidine militari ad cruentam altercationem deducta, quum vtrinque à Consaluo atque Namurtio publica monumenta descriptarumque regionum tabulæ ex Geographorum atque annalium fide ad iudicii coniecturam proferrentur; Quando iam à multis sæculis immutante vetustate urbium & regionum antiqua nomina perierint, aut perperam translata corruptaque semibarbaris vocibus, tenebras scribentibus legentibusque offundunt.

dunt. Constabat enim Neapolitanum Regnum, quod pari prope æstimatione Reges Gallus & Hispanus inter se diuisissent, in quatuor Præfecturas, ita partientibus antiquis Regibus abiisse. In Campaniam scilicet quæ magna ex parte Leboria terra dicitur, extenditurque sese non uo Regni limite à Fundano salu ultra Sarnum & Sylarim Picentinarum extremos amnes usque ad Laum, Lucaniam à Brutiis diuidentem; cuius prouinciæ caput est Regia ipsa Neapolis ubertate rerum omnium incredibili, prospectuque maris periocundo, & quod animis vel tristibus perpetua hortorum uiriditate semper arridet. Post Campaniam incipit Aprutina regio olim Præcutina: hæc ab Apennino per Samnium ad Hadriatici maris oram protenditur; cuius caput est noua uebs Aquila, ex antiquis Amiterni Forconæque ruinis ædificata. Reliquas porro duas, A leua Apuli Salentinique obtinent, à Gargano scilicet monte, ad Iapygiû extremum desinentis Italiae promontorium. Quarta autem regio Brutiis attribuitur, quibus hodie perperam Calabria nomen est inditum, quum contra Calabriae sint, qui circa Brundisium Apuliam ad mare Superum incolunt. Brutiorum caput est Cosentia. Ira Brutii sub falso Calabriae nomine à Sylariad frerum usque Siculum extenduntur, comprehensa quidem ad Ionium Magnæ Græciæ ora, eaque parte Lucaniæ simul intercepta, quæ inter Lanum hodie Lanum & Sylarim Tyrrheni maris litus attingit. Brutii itaque & Apuli Hispanis, Campania omnis cum Aprutina regione Gallis obuenerat. Intererant autem duæ exiguæ & nouæ quidem appellationis regiones, Capitanata scilicet & Basilicata, abscissæ proculdubio ab Apulia atque Lucania, quum uerusti Reges noua semper diuisione gauderent, ut benemeritis Proceribus quorum numerus æquo amplior offerretur, donatiui nomine præfecturas largirentur. Capitanatam complectuntur amnes duo Fronto scilicet, qui hodie Fortoris nomen induit, & Aufidus in siticulosa Apulia nobilis. Basilicatam autem Hirpinorum & Lucaniæ fines includunt. Igitur Tripalda quod est oppidum in Hirpinis parato, sed nondum cæpto bello limen aperuit, quum Galli ea occupata superuentu Hispanorum qui eam tanquam suæ ditionis repetebant, commisso cruento certamine infeliciter dimicassent. Ab hoc enim, quanquam leuis pugnae prospecto euentu, totius obueneratæ uictoriæ non dubium omnem acceperunt.

FINIS PRIMI LIBRI.

T. iiii

PAVLI IOVII
DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI
FERDINANDI CORDVBAE COGNO
MENTO MAGNI

LIBER SECVNDVS.

QV M hæc in Hirpinis gesta essent, Galli uturi iniuriam, tanquàm turbata pace, se se in Hispanos è proximis præsidis effuderunt, certatimque est per multas cædes de possessione oppidorum, quæ ambigui iuris esse viderentur. Sed Consalvus quod dispersis per hiberna copiis suis, valido paratoque hosti esset inferior, iure & legibus quàm armis disceptare malebat, testa-

baturque legatis ad Namurtium missis, id fœdus quod inter Reges ictum esset, se nulla ex parte violaturum, nisi ad summam iniuriam si bi vis inferretur, ne temerè sumptis armis, inexpectatum ambobus Regibus bellum excitaret, quod demum nisi luctuosorum exitu finiri non posset, seris utique remediis ad repetendam pacem, quum Fortuna semel alterutræ partis causam vel leui rerum inclinatione fouendam suscepisset. Ad ea Namurtius respondebat, nihil se omnino ex his regionibus appetere, quæ diserte in fœderis tabulis Hispano Regi adscriberentur, arbitrari autem quæ prætermisæ videri possent, Capitanatam scilicet & Basilicatam, ad se potius æquisimo iure pertinere, quàm ad eos qui feraciores frumentariasque Provincias ex rudi vel astuta diuisione consecuti, Gallis demum præclaro bæreditatis iure, in eo Regno potioribus Pelignorum, & Præcutinorum, steriles atque asperos montes reliquissent. Quum eo modo intentis vtrique armis de interpretando fœdere, æquitæque diuisi Regni disputaretur, Consalvus atque Namurtius in colloquium deuenerunt, apud templum Diuo Antonio dicatum. Id erat religionis causa per celebre inter Atellam & Melphim. Constitère igitur ambo duces consecrato in loco, ad aram maximam, vbi solennia sacra peracta sunt, diuisque sententiis in vtranque partem aliquandiu de ratione finium explicatio- neque fœderis contendere. Sed is disceptationis exitus fuit, vt oppida, de quorum possessione dubio iure certaretur, interim communis Imperii forent, erectis scilicet arborum Regum vexillis, donec è Gallia pariter & Hispania exploratis Regum voluntatibus, quid illi in perscribendo fœdere sensissent intelligique yellent, interpretatione legitima referretur. Nec multo post milites quibus à certa spe prædæ, bellum maxime vtile & concordia semper inanis & sterilis fuit, ipsique duces

duces ingenio astuto ambitiosoque bellicæ laudis atque potentæ per cupidi, male auspiciatas inducias sustulerunt: adeo turbatè vt Consalus non temere sibi timens, quod Gallicis præsidii vndiq. circum uentus videretur, ab Atella auis atque nocturnis itineribus ad fallendas suspectæ gentis insidias profectus, per Bytuntum atque Andriam Barolum contenderet bellumque pararet. Reges enim artificio simulationis impliciti pari libidine id totum & integrum quod ex belli Fortuna parari posset vehementer affectantes, adeo perplexe & obscure respondebant, vt se tanquam ignaros earum regionum nequaquam ad exactæ diuisionis rationem, in concipiendo scedere, condiciones expendisse faterentur, proptereaque integram tractandæ asserendæque concordæ facultatem ad ducum arbitrium, callida dissimulatione reiicerent, quibus tamen ex arcano præscripsissent, sicuti postea cognitum est, vt nihil ex controuersia diffinirent. Sed vni tantum commodo vel extra ius & æquum inniterentur: ac eam quæ magno certoque vsui foret gerendi belli occasionem arriperent. Eo modo quum vtrique ab astutis ingeniis belli causa iactaretur, nec (vti credi volebant) æquitatis atque iusticiæ simulatio diuturna esse posset, nudatis vtrique animis bellum erupit, graniore quidem impetu Gallorum; qui paratiores non ea modo quæ ambigui iuris videri possent; sed iam planè Hispanis adjudicata Apuliæ oppida vrbesque inuadebant, egregie quidem resistentibus Hispanorum præsiidiis, atque his sæpe erumpentibus, ita vt quotidiana prælia miscerentur, incolarum vero opes vtrique militi prædæ essent, & Apulæ pastionis veltigalia fugatis pastoribus & direpto pecore euertentur. In apricos enim atque tepentes Apuliæ campos, ex algidis Apennini vallibus deducta ingens maioris atque minoris pecoris multitudo, quotannis hibernabat, magnoque id Regibus erat emolumento, quod inde supra centum milia aureorum nummum portorii nomine penderentur. Consalus quum de gerendi belli sede consultaret; & nonnulli Procere Lucaniam alendo militi trahendoque bello aptiorem, firmioremque putarent, cohortante Prospero Apuliam & Barolum urbem cæteris omnibus prætulit ibique maritima vsus opportunitate, commeatus & auxilia certius atque commodius expectare constituit; scilicet vt initio vehemens Gallorum impetus mora ipsa & perutili cunctatione frangeretur. Vrbs Barolum ab Heraclio Imperatore ædificata fuisse fertur, idque facile indicat ænea pedestris eius statua, quæ in foro erecta conspicitur. Portum habet iacta mole manufactum: sed iustæ classis minime capacem nec Coro Aquiloneque perflantibus omnino tutum; triremibus tamen paucis, mercatoriisque nauigiis opportunum. Ex aduerso Namurnus quum aduocatis in concilium ducibus de administrandi belli ratione sententias exquireret, quod in vnum minime consentirent, nihil quod ad victoriam conducere videretur, suspensa deliberatione

decernebant. Erat in partibus Gallorum Andreas Matthæus Aquaviva Præcutinæ Hadriæ Regulus, ingenio optimis literis exulto, exercitatoque militiæ inter alios Andegauensis factionis Proceres facile primus; cuncti enim fere eius sectæ ab Hispanis ad Gallos defecerant. Is nihil potius ac omnino vtilius atque securius ad non dubiam spem incruentæ prope victoriæ demonstrabat, quàm ad motis continuo viribus vniuersis, Barium oppugnare, in potestatemque redigere. proximam scilicet amicamque hosti urbem: nobileque totius Hadriæ maris Emporium: vnde maxima terra marique Consaluo detrimenta inferri possent. Subessetque inde facultas Byrunti copiosæ urbis potiundæ; expugnandique in ora Iuuenatii, quod olim Iuuentus Egnatia fuit. Obtinebat autem Barium Isabella Aragonia Alfonsi Regis filia, hostili animo in Gallos mulier; quod euerso Sfortianæ domus Principatu ipsius filium ex Ioanne Galeacio Sfortia genitum in Galliam abduxissent, vt ibi adulescentulus sacris cucullatorum initiatus, captiuoque similis, extra paterni Imperii spem, sacratis in claustris consensuere cogeretur. Hæc vti generosam decebat, gerentemque paternos spiritus, ferre non poterat Gallos rerum dominos, qui duo, paternæ simul & coniugalis fortunæ suæ Imperia deleuissent, propterea mirifice fauebat Hispanis, à quibus ipsa genus duceret; ipsique præsertim Consaluo: à quo vtî sæpe Barium adeunte inuisenteque, studiosissime coleretur. Erat id Aquavivæ consilium in rem apertissimum: Sed in fati erat, vt Galli tota Italia pellerentur. Ex aduerso enim duo veteres acerrimique duces inter se sensibus affinitateque coniuncti, Alegria atque Palicia id consilium oppugnandæ Fœminæ, tanquàm ignobile fortibusque viris turpissimum improbant, vniuersas vires Barolo potius ad mouendas censebant, vbi dux hostium & belli caput, & quicquid floris esset in Hispanicis copiis: præterea Columni tantum nominis duces Gallico nomini insensu, opprimi posse viderentur, quando Barolitana mœnia per se vetusto ædificandi more debilia, nulloque intus aggere confirmata, nec primos quidem tormentorum idus ferre possent. Futurum enim esse si egregio nobilique impetu quo Gallicum decus semper creuit, seque super cæteras gentes feliciter extulit, audendum arbitrarentur, vt vrbe capta, deletisque hostibus, bello vix dum cæpto, sinem imponerent: aut certe Consaluum priusquam nouis erectis munitioibus, se permuniret, & maioribus augetur copiis, ad iniquas omnino pactiones compellerent, omnique penitus vetere existimatione spoliarent. Ad ea Namurcius, hæc inquit veluti speciosa, maximeque decora auribus quidem: sed nemo sanus tanquàm ardua atque aspera factu ad animum admitteret. Neque enim adduci possum, vt acerrimum credam hostem & pro salute & gloria propugnantem, tormentis nostris continuo cessurum, aut deditiois nomine quicquàm admissurum, quod indignum

pristina

pristina sua dignitate videri possit. Quo fit vt obsidere Barolunî quàm oppugnare satius existimem, quòd hostis comu earus inopia laboret, quòd pecunia indigeat, & quòd maximum ad vniversi belli victoriam momentum affert, Bruni vltro desciscentes vexilla Gallica singulis in vrbsibus extollant. In hanc igitur sententiam continuo iêre Ludovicus Arsius & Castellio cognomine Formantes, ipseque Cian deus Heluetiæ legioni præpositus. Obegninus enim, cuius post Namurtium in castris summa erat authoritas, cum tertia ferè exercitus parte ex Apulia profectus, in Brutios contenderat: apud quos iam pridem nomen eius erat percelebre, quòd superiore bello ex præfectura, moderatè & leniter illis semigræcis gentibus imperasset: & bellica deum virtute indyctus ipso Consaluo cum Rege ad Semenariam memorabili pugna superato, opinione omnium cæteris Gallis ducibus anteferretur. Quibus de causis multas amicitias, multasque in illis regionibus haberet clientelas, ex vetere scilicet Andegauenium partium studio, & tum peropportune Sanseuerini Principes audita Regum discordia ab Hispanis descisissent. In his erant Bernardinus Bessennianus, Robertusque Salernitanus, & Honoratus Myleti comes: quorum maximæ atque expeditæ opes erant ad conflandum bellum, si ed pergere Obegninus, vti erat multorum literis ac nunciis accessit, & exoptata diu Gallica signa proclinatis ad defectionem Populis ostentare maturaret. Nec properantem opinio de Brutiorum studio non temere concepta vsquàm fefellit, nullum enim oppidum fuit, cum ipsa vrbe Cosentia, quæ aduentanti minime portas aperiret. ipse que eo successu depulsis vndique Hispanorum Præsidis, & Magistratibus, propè sine vulnere victor vsque ad Messanæ fretum deferretur. Interea Namurtius mediis atque ideo parum salubris cõsili rationem secutus, diuisis per circumiecta oppida copiis, ex longinquo obsidere hostes, qui Baroli constiterant, subuectos commeatus intercipere, excursions hostium cohibere, infirmiora eorum præsidia tentare, atque expugnare constituit; sic vt plures dies vtrunque milites successis ex occasione diurnis nocturnisque expeditionibus exercerentur: leuia tantum prælia fierent; ostentandæque virtutis causa quæ sitis frustra congressibus Galli dicitarent, strenuos quidem pedites Hispanos videri, equites vero secus; vt pote qui eludendo & in gyrum flectendo equos, robustas Gallorum hastas formidare, concursionesque vitare ignobili fuga consuessent. Non tulère elatis animis verborum contumeliam nonnulli Hispani equites, ita vt responderent, si pari numero, & paribus armis quibus cataphracti vterentur, pro gloria decertare vellent, se patentem in campum prodituros, vt qui nam maxime strenui bellatores forent, Galli an Hispani, nobili spectaculo ædito, verum ex collata virtute specimen præberetur. Non abnuère conditionem Galli, dieque constituta, Venetus Trani præfectus, vti ex

professo nemini socius, & vtrisque pari studio amicus atque hospes, lo cum certamini, Veneto tutum praesidio, ad vrbs moenia concessit. Ea autem prouocatione Consaluus magnopere laetatus est, quod stu dio paranda laudis milites accendi, exacuique eorum virtutem egre gia contentione perspiceret. Vndecim ex condicto prodire Galli, quibus totidem opposuit, ex vrna sorte ductos, quum supra centum equites ambizioso concursu nomina dedissent. Concurrere vtrinque tanta vi, vt nunquam ardentioribus animis, vehementioribusque vi ribus certarum sit. Plures hastarum impetu turbati, aut suffossis equis destituti in pedes, tanta pertinacia decertarunt, vt quum sex ho ris continue depugnassent, omnes ferè cum suo, tum alieno cruore foedati, nec fatigati quidem sub tanto armorum pondere in occa sum solis certamen extraxerint, certa iam ad Hispanos vergente victo ria: nisi eam quatuor Galli memorabili casu penitus elusissent. Septi enim equorum cadaueribus, mira constantia felicitique virtute, tan quam ex castrensi munitione repugnarunt, frustra Hispanis equos adi gere conantibus, quum eorum equi, aspectu olfactuque stratorum equorum absteriti, sessorum ipsos in diuersum à limine victoriae trans portarent. Ex Gallis longe fortissime dimicarunt Torseius Palician aze legatus: & Mondraco, qui demum Mediolanensis arcis custo diae praepositus, prodigioso ictu fulminis conflagrante turre, cum tota pene cohorte interiit. Ex Hispanis autem summam laudem tulere Didacus Garcias Paredius, qui perfracta lancea, excussoque è manu sorte gladio lapidibus iactis, quibus pugnae spatium continuata serie tanquam corona descriptum erat, pertinacissime rem gessit. Et Dida cus Vera, aliquanto post ad Algerium in Africa, amissi exercitus in felicitate clarus. Spectatores & Iudices ex Tribunali incertam victo riam fuisse pronunciarunt, ea quidem testificatione, vt apud Hispanos expediti roboris nomen, apud Gallos autem inexpectatae constantiae laus mansisse censeretur. Non videtur praetermittendum false & per acute dictum Consalui. Equitibus enim ex eo certamine reuersis, quum Alarco (is pugnae spectator affuerat) vnus maxime Garciae Paredii virtutem miris laudibus attolleret, quod hasta, ense, clauaque alio atque alio casu amissis, subitum ex ea necessitate consilium arripiens, collectis ac euibratis in hostes lapidibus longe omnium pertinacissime dimicasset. Non est inquit, cur tantopere mireris Alarco, quod Gar cias alioqui vir egregie strenuus, suis peculiaribus ex natura ingenii fretus armis, ante omnes optime & vehementissime rem gesserit. Ita vt astantibus extemplo risus sit obortus. Notabatur enim argute facetèque in Garcia vehemens atrae bilis morbus, quo saepe ex inter uallis vsque ad insaniam correptus, pugno ferire obuios, saxaque in turbam iaculari insanientium more consueisset. Exinde Galli Hispanique aemulatione virtutis accensi, multo quam antea ardentius atque audacius

audacius bellum gerebant. Vsq̄ adeo vt de gloria potius quàm de Regno certare viderentur. Quamobrem necesse erat singulis prope diebus multos capi ac interfici, quod plerunq̄ dispositis insidiis, & nonnunquàm apertis in campis ex occurſu iusta penè acie dimicarent. In redimendis autem permutandisque captiuis, crebræ contentiones, querelæque, vtrinque ducum & militum animos exagitabant, quum æquo sæpe grauius pretium captiuis imponeretur, neque vllos vnquàm pares oblata permutacione, militaris auaritia reperiret. Quibus contentionibus obuiam eundem ratus Consalvus, cum Namurtio egit, perscriptis legibus, vt gregario pediti mensuræ stipendii, & trimestris equiti, pretio libertas constaret, cohortium autem præfecti atque signiferi semestris stipendii summa multarentur. Annum porro legatus alæ persolueret. Cæteri ductores ex ordine nobilium, si caperentur, ex summi ducis arbitrio pretium penderent. Edixit autem, seuerèque singulos duces admonuit, vt benigne ac liberaliter captiuos custodirent. Hoc enim ad famæ decus requirebat, vt Hispani non virtute tantum Gallos; sed humanitate, & munificencia superare niterentur. Per eos enim dies Baiardus Gallus Hispanum equitem ex nobili Sotomaiore familia, ad singulare certamen prouocarat, quum se Gallus ab Hispano graui affectum contumelia quereretur, quòd durius ac illiberalius quàm deceret, fuisset custoditus. Cognita nanque causa Consalvus seuerè hominem increpauit, iussitque certaminis aleam subire, vt animi subagrestis ignominiam Marte iudice dilueret: aut victus, quod gentis atque familiæ decus improbo factò defecisset, meritas turpi vitæ exitu pœnas daret. In eo itaque certamine fortuna ius dixit, eo euentu vt Hispanum Gallus non obscuro pudore confusum neque se promississime ad inferendos ictus explicantem, gladii mucrone per summam iuguli loricam coniecto celerrime confecerit, Hispanis iure cadentem omni contumeliarum genere onerantibus: vt pote qui patriæ nomen turpi antea factò, & mox ignobili morte dedecorasset. Hic est ille Baiardus, qui postea tanquàm longe pugnacissimus opinione omnium existimatus, à Francisco Gallorum Rege promeruit, vt ante alios deligeretur, à quo ipse ad Mediolanum acie victor profligatis Heluetiis, equestris ordinis insignia susciperet, spectatæ quidem virtutis merito vel summis Regib. maxime decora, Quandoquidem nobili in prælio partus honor, vel Regi Imperatorique, præter id totum quod in his accurate suspicimus maiestatis decus, nouæ, propriæque landis dignitatei accumularet. Cæterum Namurtius peramplò subnixus equitatu aliquanto effusius quàm Hispani per Apuliam euagabatur, tanta quidam licentia, audaciaque, vt pastoribus ediceret, omne pecus in hæribidos Cerignolæ campos, pascendi causa deducendum, Quando ipse eius tractus pastiones ab iniuria hostium dispositis præfidus esset de-

fenfurus. Ea res vti erat præconis voce pronunciata, & à speculatoribus delata ad Hispanos, multos eorum ex proximis præfidiis ad prædam exciuit, iere autem eo agminis ordine, vt tertia pars expeditis armis instructa, pecora simul & pastores inuaderet; reliquæ porro duæ partes in infidiis confisterent: & effusum in prædadores Gallorum præsidium aggredierentur. Nec dolo composito, euentus defuit. Galli enim, vbi primos hostium inuadentes, turbantesque pecoris greges, & pastores in fugam coniectos conspexere, in eos extemplo impetum fecerunt; tantaque vi eos refugere simlantes persecuti sunt, vt in infidias inciderent: & plerique eorum caderent, ac multo plures caperentur. Sed id ex voto maxime lætum facinus, fortuna dolis libenter illudens, è manibus Hispanorum celeriter eripuit: quoniam valida Gallorum manus, quæ Canusio ad incertam spem prædæ forte exierat, hostibus fesis, & in abigendo pecore occupatis, occurrisset. Improviso enim superventu hostium Hispani nequiquam expedire arma, componereque ordines & repugnare conati, præda omni captiuisque relictis, in fugam se dederunt. In ea commutatione fortunæ, tenente campos equitatu, nonnulli Hispani cæsi, vulneratique sunt. Venere autem in potestatem Didacus Vera vnus (vt diximus) ex vndecim pugnantibus. & Theodorus Boccalus Græcæ nobilitatis Spartanus ciuis, qui leuis armaturæ equitibus præerat, & Aloisus cognomento Gordus, quod Hispanice præpinguem significat, cohortis Celtiberorum præfectus. Is est qui postea Rhauenate in prælio Odettum Lotrechium inclyti nominis Gallorum ducem, multis accipitis vulneribus cruentum prostratumque, ne à commilitonibus qui iuxta eum ipsum Gastonem hostium Imperatorem confoderant, interficeretur, corpore suo protexit atque seruaui. Hac re ex insperato bene gesta, Galli coactis in vnum copiis; ad Baroli vsque portas sese effuderunt. Sed ostentata tantum acie retro inde ad Cerignolam repente signa conuerterunt. Cerignola antiquitus Gerionis Castellum fuit, Poeni Annibalis id temere oppugnantis irritò conatu pernobile. Ab hoc oppido Galli quum murum subsissent, Acunia equitum præfecto, & Zaratæ sclopettariorum duce sese acerrime defendentibus cum detrimento ita repulsi sunt, vt non multo post nouis aduerti copiis, conuectoque tormentorum muralium iusto apparatu, ad oppugnandum Canusum conuolarent. Erat Canusii Petrus Nauarrus cum sua Cantabrorum cohorte, cui Collius sclopettarios circiter ducentos addiderat, cum hac delecta manu Namurtium prolatis tormentis sternentem muros, & aliis atque aliis Vasconum Gallorumque cohortibus submissis, prælium magno omnium ardore instaurantem, per triduum incredibili virtute sustinuit: haud dubie in ipsiuel frustra defensi oppidi ruinis honesto interitu nominis sui famæ satisfactorus: nisi per occultos nuncios iubente Consaluo

vt sibi confuleret, fortissimosque milites conseruaret, parendum esse censuisset: quando eius salus incolumi cohorte, possessione ignobilis oppidi multo carior haberetur, postquam ipse in eo periculo laboranti, opportune opem ferre nequiret, nisi, quod à belli ratione penitus alienum censeretur, vniuersæ pugnæ aleam periniqua condicione subeundam existimaret. Iam enim pari consilio, ne iterum salutis periculum subirent Acuniam & Zaratem, Gerione excedere iussos in castra receperat: coniectura iudicans hostes Canusio in potestatem redacto, confestim illuc, vt acceptum incommodum vindicarent, omnino redituros. Itaque Nauarrus quantis fieri potuit artibus summa aucter si animi obstinatione simulata, Gallis non iniucas condiciones offerentibus aures adhibuit; vsque adeo tamen grauâtè, vt truci vultu contumaciæ sermone condiciones non nisi honestissimas admissurus esse putaretur: quanquam vix tertia pars militum integra superesset: multis scilicet interfectis, & reliquis serè omnibus fauciat. Nec sibi vllam Namurtius moram attulit, quin extemplo transigeret, quod vel iniqua inuisitataq. desperatis hominibus, nec inultè perituris omnino concedenda viderentur. Impetrauit enim ea omnia Nauarrus quæ necessariæ deditiois casum ad non dubium decus honestarent, scilicet vt ex præsidio decedenti, explicatis vexillis ad tubarum cantum sonitumque tympanorum, ac incolumi demum omni militum substantia, Barolum turò regredi liceret: Gallique item iumenta præberent, quibus faucii auerherentur: & Namurtius data fide Canusinos ab omni iniuria inuiolatos, securosque præstaret. Hæc quum pepigisset, adeo elatis animis Hispani militari incedentes ordine, oppidi porta agmen eduxerunt, vt eos minime victos esse, sed omnino vicisse crederes: & Galli magnopere mirarentur, tantulas copias maximis ipsorum viribus resistere ausas, tot iniqui Martis incommoda sustinere potuisse. At Consalvus aduentanti Nauarro obuiam egressus gratias egit, laudauitque palam, quod se se & fortissimos milites quos breui summæ victoriæ participes futuros speraret, opportuna vsus prudentia conseruasset. Referebat enim singularis tolerantia indomitique animi inuisatam laudem, qua audacissimæ gentis spiritus fregisse videri poterat: postquam factò virium, animorumque periculo præclare constaret, vel grauissimos Gallorum impetus paucorum veteranorum constantia superari. Nec diu post Consalvus Nauarrum exigua quiete recreatis cohortibus Tarentum misit, ratus eam urbem ducendo bello parandæque demum victoriæ, graue momentum habituram, cui hostis ex propinquo vehementer inhiaret, maxime valido fidelique præsidio muniendam. Auxit quoque pari diligentia Andriæ vetus præsidium summissa recentium militum cohorte, vt id oppidum à septimo lapide Barolo subiectum contra hostes certæ opportunitatis munimentum foret. In hoc enim

vnum præcipue consilium intentus erat, vt insultantem hostem patientia sustineret, donec auxilia superuenirent. Ab initio siquidem abrupit pacem à Ferdinando Rege postularat, vt nouo delectu in Hispania conscripti pedites & equites in Brutios mitterentur. Expectabat etiam à Maximiliano Cæsare Germanorum quingenarias cohortes septem, quas Heluetiæ phalangi tanquam æqualis disciplinæ par robur opponeret. Has enim Cæsar petenti Philippo filio facile dederat, quod Ferdinandi gener vtriusq. Regni Hispaniæ atq. Siciliæ hæreditatem aditus esse videbatur. Efflagitarat quoq. frumentum à Sicilia quum eius inopia laboraret; mirabaturq. nõ aduehi quando id peracerbis obtestationibus. à Nucia præfecto requisisset: & iam Lifcanus cum triremibus. Salëtinorum oram teneret, vt Siculis nauigijs præsidio foret, aduersus Præianem Gallum Archipiratam, qui ad Iapygiũ promotorium transituris insidias parasse diceretur. Opperriri quoq. se dicebat, vt ad Syngrophas nummarias, quæ ex Hispania Venetias essent transmissæ, à mensariis ingentes sibi pecuniæ curarentur, quibus stipendia militibus. vbertim exolueret. Hisce sermonibus. tanta spe magnifice propõsitæ, & multarum rerum tegebat inopiam, & spes hominũ mirifice sustentabat: vt milites in summa egestate pecuniæ, quod alimenta graui etiam empta pretio deficerent, quod lacera in veste seminudi essent, tot incommoda iniquissimis animis perferentes in officio facile contineret. Nam intrepidæ frontis honor, & facundi oris maiestas, ac in peramplum excelsoque corpore vultus alacer, bonæq. spei semper plenus, tantam promissis ditiusq. eius fidem asserbant, vt vel astutissimi milites, qui pleraque tanquam inani voto sperata, vt nimis ardua & difficilia factu, læto successu caritura iudicabant, eum ab occulta vi præstantis ingenii, vel supra rationem futura diuinare crederent. Nam per eos dies nauigiũ cum multo frumento à Sicilia vel aduersis sæpe ventis applicuit; cumulatque lætitiã altera nauis, castrensis plena mercimoniis, quam Venerus mercator Barolum adduxerat. In ea erant præter Thoraces & Galeas, aliquot milia ex Laneo panno caligarum, interiorumque tunicarum, multaque item saga, & integumenta capitis, & lintheæ tunicæ: præterea calceorum ingens numerus. Quæ omnia Consaluus ita cõmit, vt pecuniã mutuam à familiaribus. secretò acciperet, & ditiores præfecti, ducesq. minores fidem interponerent: ab Isabellaque Aragonia ad omne officium promptissima, ex numero Barensum ciuium mercatori vades darentur. His rebus magna omnium lætitiã per cohortes turmasque diuisis, exercitum ex diurna illuue fordidum nouo cultu vsque ad elegantiam adornauit, vsque adeo expeditè ac liberaliter, vt quum auri esset egestissimus, magnam recõditæ pecuniæ vim habere crederetur: quam opinionem inter milites alere erat solitus. Nam eos aliquando stipendia nimio plus quàm ipsi ferre possent differri conquerentes, allocutus, dicere erat solitus, Estote

bono

bono animo commilitones, nam obſignata integraque adhuc nobis ſu-
perest illa ingens arca, ex qua, quum pro matura victoria opus erit, ad
explendas omnium cupiditates, immenſus ſignata pecuniæ theſaurus
effundetur. Cæterum Namurtius Canuſio Gerioneque poſitus, alia
quoque oppida circumducto exercitu, quod eſſent nudata præſidiis,
ad deditiorem facile compulſit, tranſgreſſusque Auſidum Canuſino
ponte, ad ſecundum lapidem à Barolo poſitis caſtris confedit: præce-
ne ad portas miſſo, qui Hiſpanos ſi viri eſſent ad iuſtam pugnam pro-
uocaret, vt vtriuſque gentis virtus æquo in campo ſpectaretur: ac ex
ea victoria Marte iudice, bello finis imponeretur. Ad ea Conſalvus
feruidi paratique hoſtis impetum mora eludendum ratus reſpondit,
ſe nequaquam ad nulum expetentis hoſtis, verum ex arbitrio ratione
que exploratæ occaſionis dimicare ſolito, nihilofecius Namurtio
gratias ingentes ſe habere dixit, quod adeo alacriter ſeſe offerret: ſed
multo maiores habiturum, ſi tantisper, dum ſuorum equi calciaren-
tur, & milites exacerent gladios, armaque detergerent, opperiri mi-
nime grauaretur. Fremebant tum Hiſpani: eoque ferocius pugnam
depoſcebant, quod indignarentur hoſtes, iterum ex propinquo Baro-
li mœnia ſpectare auſos, inuolſosque intra pauca ſtadia conſidere. Ve-
rum Conſalvus ita pugnae ſtudio incenſos laudabat, vt eorum ardo-
rem graui obſtatione compesceret: hortareturque, vt eorſdem ani-
mos in alium certioris auſpicii diem, quem iam ipſe præſentiret, ad cõ-
ferendum prælium conſeruarent. Fore enim, vt breui ex ea cunctatio-
ne magnopere lætarentur. Nec dicto fides abſuit. Non multo poſt
enim, quum Namurtium fatiſ ſe ad laudem ex ea prouocationis oſten-
tatione profeciſſe exiſtimantem motis caſtris retro ad Canuſium ſi-
gna vertiſſe didiciſſet, emiſſo repente Didaco Mendocio eximiae
virtutis duce, cum omni equitatu vltimum abeuntis agmen adortus
eſt, eo ordine inſtructa acie, vt binæ cohortes expanſæ in alas ab
vtroque latere equitatum irrumpentem curſu adæquarent, & ſclo-
pettis maxime rem gererent. His præſuere Centurionum prom-
ptiſſimi Pizarrus, Scaladda, Spelſius atque Zaratæ. Conuertère
itaque ſe Galli alacriter, & magno impetu prælium inière: Ita vt Hi-
ſpani tanquam cataphractorum vim inique ſuſtinentes, vti antea edo-
cti fuerant, ſe ſe retro explicatis turmis reflecterent: & Galli non iam
conferunt, ſed laxato agmine conuerſos non modo perurgerent, ſed
effuſè conſectarentur. Tum vero cohortes lunato circuiu ad ſtadii
ſpatium progreſſæ vtrunque latus procurrentium hoſtium inuaſere,
& Cataphractorum ala Columnia, leuis armaturæ equitibus ſubſi-
dio miſſa, denſato agmine prælium excepit. Dimicatum eſt ali-
quandiu vtrinque vehementiſſime; ſed Galli ferè vndique circum-
uenti vulneratique tantam vim præmentis hoſtis quin ſe fugæ manda-
rent, ferre nequiverunt, quod Namurtius nihil tale veritus diſiunctis

agminibus more Gallico iter intenderat, præmissis utique peditibus cum tormentis & Palicia, Formanteque ex itinere dimissis, qui in hierna præsidiaque sua, hic Quadratam, ille Rubos redibant. Eo modo victor Mendocius profligatos toto campo persecutus, multos occidit & interceptis, penè prius quàm id acceptum incommodum à Namurtio, qui opem ferre posset, ex suorum fuga sentiretur. Itaque cum captiuis & spoliis Barolum reuersus, Confaluo extra portam occurrit. Is enim summo consilio reliquas copias sub signis eduxerat, ut si Mendocio aliquid parum feliciter accideret, ipse producta noua acie in pugnam deferretur. Tum vero ex complexu Mendocium cum sua pristina virtute nobilitateque, tum singulari eo facinore ædificato illustrem, miris laudibus extulit; quod insolentis hostis ferociam contudisset, idque vnum ante omnia tanquam ad certum omen maturæ victoriæ facti virium periculo præstitisset, ut Hispani Gallorum audaciam, & quo illi maxime valere videri volunt, impetum facile contemnere condiscerent. Centurionum verò fortem operam collaudando ita probauit, ut menstruum stipendium donatiui nomine, eorum cohortibus se continuo daturum polliceretur. Sequenti die Mendocius tempestiui lautique apparatus epulum amicis dedit, eo ordine, ut captiui nobiles Galli honoris causa inter proceres discumberent.

Quum vero ad exhilarandum conuiuium poculis certaretur, & de hesternæ pugnæ successu liberi sermones inciderent, Mendocius præclarè testatus est Gallos valde strenuos in omnique periculo egregie fortes fuisse; Sed in ea pugna proculdubio Italiciæ virtuti palmam debere, quod Cataphracti alæ Columniæ collatis equorum pectoribus longe omnium promptissimè se spectante atque admirante dimicassent. Discumbebat iuxta primos Carolus Anoierius, cognomento Motta, suoapte ingenio ferox & forsàn frequentibus poculis incallescens. Is Dii meliora inquit Mendoci quàm ut æquis auribus Italos virtute bellica nobis anteferri toleremus. Hispanos enim quum nobis pares esse fateamur, nõ est cur Itali uti semper imperitè, nec omnino fideliter arma tractantes vlla ex parte Gallis comparentur. Quandoquidem si gloriari captiuis licet, sæpe à nobis non vno in loco per Italiam profligati, integram nobis rei bellicæ laudem reliquerint.

In hunc modum vociferanti Gallo feruideque tumentis proximus erat Indicus Lopes Hayala vetustissimæ nobilitatis Hispanus eques. Is admoto cubito Mottam comiter admonuit, ut Italos maledicere desineret, ne illi patrii decoris memores, ac omnis contumeliæ profusus insolentes, si id rescirent proculdubio defensuri publicam iniuriam, eum ad singulare certamen prouocarent. Tum ille altius sublata voce, prouocent inquit, ut lubet, quando nihil mihi omnino felicius exoptem quàm id forti dextra verum esse testari, quod nequam quàm temulentis ore protulerim. Hæc ut dicta erant per Hayalam in conu-

bernum

bernium Prosperi Columnæ delata sunt, vbi frequentes de more Itali equites aderant, increbuitque inter eos rumor, proscindi contumelia Italicum nomen ab arrogante Gallo, viderique eam iniuriam ferro vindicandam. At Prosper vbi id didicit, cuncta maturè peragenda ratus in ea præsertim causâ quæ totius Italiæ dignitatem respiceret, duos Ianos Romani sanguinis equites Brachalonium atq. Capocciam sciscitatum misit, an vera essent quæ à Motta in conuiuio prolata dice rentur. Id si Gallus ingenuè & extra mensam fateretur, continuo eum stulè mentiri dicerent, & tot quot ipsi Galli vellent, ostendendæ vir- tutis causâ ad certamen ex pari numero prouocarent. Non erubuit Gallus: pertinacique animo conditionem accepit. Hic est ille Motta quem Borbonianæ perfidiæ crimine damnarum, ideoque exulem in ruina cadentis Urbis vsurpato Prætoris nomine, ex tribunali ius dicen- tem vidimus, quum inter eos qui sacra humanaque confuderant, ali- qua iuris & æqui formula quæreretur. Sed is demum quum in Hispa- niam pretiosa præda diues enauigaret, ab auaris vectoribus ex morbo semiuiuus in mare proiectus est. Verum Gallus pecunia se redimens ad Namurtium reuersus est, qui de omnibus quæ acciderant edoctus, incundæ pugnæ causam dictaque & promissa Mottæ suorum omnium hortatu comprobauit. Statimque inuenti sunt concitante Motta Tre- decim insignes Galli equites, qui pro decore gentis ad subeundam eius certaminis aleam sese obtulerunt. His autem pares Prosper de- legit. Fuère ii ex omni ferè Italiæ regione lectissimi, vt sperata victo- riæ laus, nemine cõquerente latissime spargeretur. Romani tres erant, vt hoc dignitati omnium victricis urbis daretur. Ipsi ante alios, vt di- ximus, Brachalonium atque Capoccia, & Hector cognomento Pera- cius. Marcum autem Corolarium Neapolis, & Capua Hectorem Fe- ramuscam bellicosa stirpe æditum; dedere. His autem à Theano Si- dicino, Ludouicus Benauius & Marianus Abignentius à Sarno & Meiales Ethruria oriundus succedebant. Binos vt mitteret Sicilia im- petrauit, ne Insula impotenter abrumpente Mari auulsa à suo, ius Itali- cæ ciuitatis amisisse videretur: Franciscum scilicet Salamonium mul- tis postea bellis clarum, & Guliermum Albamontem. Ex circumpa- danis vero urbib. numerum suppleuere Parmensis Riccius, & Titus è laude Pompeia superbo cognomine, quod bello omne vitæ discrimen contemneret Fantulla vocatus, & acer è Foroliuio Aemiliæ via Ro- manellus. Gallorum porrò nomina, quanquàm ea diserè ab ipso Motta didicerim, hoc loco supprimenda censuimus, ne pro sperata laude, postquàm inauspicato certauerunt rei malæ gesta dedecus cum deformi nobilium familiarum nota transmittatur ad posteros. Prosper suos, quod ferè omnes ex sua aut Fabritii fratris ala delecti essent, gra- ui sermone, sed vultu maximè læto hortatus est, vt meminissent publi- cum totius Italiæ decus in ipsorum virtute positum, propterea enixe

darent operam, ne ipsius opinionem fallerent, qui eos potissimum tot fortissimis equibus prætermisiss, tanquam optimos Italici nominis defensores delegisset. Nec quisquam fuit qui non dulcedine paratæ gloriæ duceretur, iuraretque se non nisi victorem in castra rediturum. Monuit autem singulos: & instruxit adeo diligenter, vt arma & equos sigillatim inspiceret. Singulis autem robustas hastas Gallicis ferè cubito longiores, gladios item binos: alterum mucrone solido, qui ab ephippio ad leuam dependeret, alterum lateri alligatum, breuiorem & latiore, quo cæsim punctimque ferirent, tribuit, ad dextram quoque addidit pro claua ferrea rusticam securim graui pondere, sesquipedalique manubrio validam, ab ipsa ephippii fronte ca thenulæ ferreæ insertam. Equi autem ferreis splendidisque frontilibus, ceruicalique lorica, & bardis recocto è corio inauratis, & piædis tegebantur. Has antiqui clibanos vocabant, pectora & clunes aptissimè munientes. Addita demum sunt noui & perutilis apparatus duo venabula, quæ post aciem solo figerentur: vt qui equis deiecti forent, his arreptis rem gererent. Ea sicuti à Prospero & ab his qui depugnant accepimus, ad victoriam maxime contulerunt. Nec minore cura Namurtius suos instruxit, decora specie aureos limbos alternante purpura virgatis in sagulis prodeuntes. Hos Palicia ex multis id decus petentibus delegerat: conferendæque pugnæ præcepta singulis tradens ad repræsentandum Gallicæ virtutis specimen vehementer accendens. Medio itaque in loco inter Quadratam & Andriam vnus ferme stadii spatium sulco descriptum est erecto quidem suggestu, in quo sub umbella delecti tres iudices considerent. Ii statuerunt, vt de lati extra spatium pro victis haberentur. Singulis autem victoribus arma & equi centenique item aurei præmium forent. Quum vero iudices locum ab omni iniuria tutum tanti certaminis spectaculo præstari postularent: ad idque Palicia fidem suam, vt in graui periculoso que negotio, interponere recusaret: Consaluus se egregie tuta omnia præstaturum est professus, ac vniuersas copias Barolo eduxit, tanto quidem ordine instructa producæque acie, vt pugnaturus esse videretur. Gallorumque animos ambiguo quodam terrore iniecto suspenderet. Accitos demum ad se Italos non aliis verbis hortatus est quam eius gentis stirpisque homines generoso constantis animi decreto contemnerent, vt pote quos à maioribus ipsorum subacta Gallia milies cæsos atque perdomitos meminissent: sperarentque pro optima causa aduersus insolentes, stolidèque superbos pugnantibus certissimum victoriæ numen adfuturum. Tum vero dimissi ad stadium, ex aduerso prodeuntibus Gallis sese in aciem æquata fronte direxerunt. Nec mora ad tertium tubæ cantum indicto silentio concursus est. Itali magno contra se impetu procurrentes Gallos secus ac omnes ex more militiæ crediderant, nihil promotis equis sed inclinatis tantum ha-

stis constanter exceperunt. Eo quidem euentu, vt Galli priusquàm ipsorum cuspides ad hostium thoraces peruenirent, longioribus hastis induerentur, & quidam ab extrema acie stadii spatium pertraxissent. In eo concursu nonnullis vtrinque ephippii sella deturbatis, hastisque perfractis magna equorum colluctatio ædita est. Singuli autem clauas aut gladios expediuere. Sed ab Italis mirificè res gesta est securibus: quum graui ictu Casidum bucculas humeraliaque diffringerent: ensesque item è manibus hostium excuterent. A Equata tamen pugna vi debarur, quod Albamontes & Sidicinus asportantibus equis, vrgente que hoste pulsi, intra descriptum limitem se continere equinissent. Verum ingenti animo Brachalonius & post eum Fanulla, cadentibus eorum equis, in pedes destituti, arrepti extemplo venabulis quum acriter equos virosque perfoderent victoriam inclinarunt. Vnus omnino ex Gallis nomine Claudius, collisa vehementer galea, ita vt per nares cerebri medulla cum multo sanguine diffueret, interiit, qui quum esset ab Asta Italiae Colonia oriundus, merito cecidisse videri potuit: quod pro gloria externæ gentis contra patriæ decus parum honesta si non improba arma desumpisset. Reliqui vulnerati aut ex multis securium ictibus attoniti, quum se victos faterentur, ad terram arma proiecerunt. Quorum enentu perspecto ludices è Tribuna li cum multo tubarum clangore Italos victores pronunciarunt, atque ita Galli quòd eorum nemo Centenos ex condito aureos, quibus se redimeret secum attulisset, Barolum sunt perducti. Nihil enim de eius prælii euentu dubitarant, quum arrogantius quàm deceret, vel contra vim vltoris Martis tantos ex inani fiducia spiritus desumpsis- sent. Consalvus hilari fronte susceptos iucunda oratione consolatus admonuit, vt æquo animo perferrent, quicquid diiudicante fortuna contra spem egregie pugnantibus contigisset. In posterum vero linguam moderari condiscerent, strenuos enim honestosque viros, qui equestris dignitatis honore digni existimari volunt, neminem nisi in acie contemnere: & nusquàm iactabundos non inani verborum ferocia sed fortibus factis perillustrem famam quærere consueuisse. Exinde curare corpora iustos Prosper atque Fabritius vsque adeo liberali comitate susceperunt, vt Galli quanquàm deiectis vultibus perturbati, ferè totam oris tristitiam exuerent: minusque iam quosdam puderet a cæpti dedecoris, postquàm eorum virtuti concessissent, quorum humanitate vincerentur. Nec multo post recepta è castris pecunia, redempti, dimissi que sunt. Consalvus vero Italos luculentissime laudatos, equestris ordinis dignitate traditis de manu ornamentis nobilitauit: ita vt ad ipsorum gentilitia insignia argumentum virtutis atq. victoriæ, tredecim torques adderentur. Hanc porrò celeberrimi certaminis historiam, vt manaret ad posteros, Hieronymus Vida Cremonensis vetus sodalis meus pernobili heroico carmine decantauit.

Per eos quoque dies Consalvus ad subleuandam annonæ penuriam qua maxime laborabat, nouo inexpectatoque prouentu maxime lætatus est, Veneto scilicet nauigio cum magna frumenti copia circa Sipontum à triremibus intercepto, Barolumque deducto. Alegria enim Gallus Fogia manu capta (hæc olim Ecana fuit) maximam in oppido frumenti vim nactus, id totum tanquàm suam prædam venale proponens, Veneto mercatori præsentip pecunia coëmenti adiicere maluerat, quàm Neapolitanis fame laborantibus, qui id sub fide ad diem exoluendi præteritum postularant: & iam nonnulli publico vsui ad alendum exercitum in horreis recondendum dicerent, ita ut ex hostis auaritia Consalvus insignis beneficium sit consecutus, & nulla quidem cum infamia; quum Veneto ampliores quàm ille Gallo dederat pecunias, numerasset. Exinde quoque accumulata lætitia naualis victorie nuncium accepit. Liscanus enim Præianem Gallum ad Iapygium consecutus, ita eum conferta pugna profligarat, ut demersis captisque aliquot nauigijs, in fugam verteret, potiturus haud dubie prætoriam nauem, nisi Præianes in Hidruntinum portum sese celeriter intulisset: vbi Venetus præfectus, tanquàm amborum Regum socius, tutam vtriusque stationem præstare erat solitus. Ab ea autem Præianis infelicitate Siculæ naues septem frumento onustæ libera tutaque vsuæ navigatione, & pacatis passim litoribus Barolum peruenerunt. Quarum appulsu tanta annonæ vilitas est consecuta, ut pretia rerum prope omnium, ex dimidio planè decreuerint: his enim nauigijs Consalvus præter triticum & ordeum, vini Mamertini, caseique Sicilensis, & ex Cetariis salamenti magnam copiam sibi aduehi curarat. Interea Namurrius qui è Canusio, Altamura, Gerione, Quadrata, Rubis, Fogiaque & Siponto, Consaluum circumfusis copijs lenta obsidione premendum susceperat, repentina Castellaneti rebellione excitus, ad vindicandam perfidiam, moris prope castris ire constituit. Superioribus enim diebus Mesapiam, Dauniam Iapygiamque peruagatus, multa in Salentinis oppida in potestatem redegerat, & in his Leccium nobile oppidum, Lupiæ antiquitus dictum, præterea Calatanam antiquissimam Thessalorum Coloniam, quæ hodie à Sancto Petro nomen ducit, & Nardoum à Leucadia, Neritho condentibus Græcis dictum. Item Rudias Ennii Poetæ natalibus celebres, quæ Rhodæ hodie vocantur, Oriam demum, & Mottulam: conuersisque signis, & Gallipoli ex itinere frustra tentato, Tarento copias admouerat, nihilque se commouente præsidio, & quiescentibus Tarentinis, Conuersanum adortus eius oppidi Regulum fidem mutare coegerat. Postremo urbem Castellanetum medio sed obliquo itinere inter Tarentum atque Brundisium sitam, ea conditione in fidem acceperat, ut præsidij causâ duas Gallorum turmas imponeret: quibus sese aduersus Hispanos è Tarento sæpius erumpentes tuerentur. Eo modo quum multa terrore præ-

sentis

sentis exercitus, & pleraque sine vulnere, colloquiis & pollicitationibus perfecisset, quod præcellenti studio Andreae Aquæuiæ & Fabritii Iesuæ Andegauensium Procerum vteretur: in magnam spem maturationis victoriæ venisse videbatur. Sed forte euenit vt Castellænetani Galorum iniuriis exagitati coniurarent, quod nonnulli procacius quàm Apulorum mos ferret, matronarum pudicitiam atrenassent: alii hospitem penuariis copiis prodigè vterentur: & quidam hospites suos agre iniquis imperiis parentes temere verberassent. Itaque præsidium intempesta nocte sopitum in hospitibus ad datam tesseram est comprehensum, accitisque à Tarento Hispanis, vrbs tradita: ea tamen conditione, vt Galli quanquàm exuti armis & equis, quo ad in tutum peruenirent, inuiolati præstarentur. Id inexpectatè perfidix facinus vsque adeo Namurtium commouit, vt vel dissuadente Aquæuiæ Regulo, quia motis propere castris eò contenderet, retineri nequiverit. Ille enim peritus belli, gnarusque hostium Gerioni, aut Rubis, aut denique Canusio timendum esse differebat: ne ipso abscedente longius, Hispani rei bene gerendæ occasionem arriperent. Verum Namurtius se festinanter iturum, vindicataque perfidia celerrime rediturum professus, Castellænerum noctu diuque, continuato itinere peruenit, Oppidani subito aduentu irati repentinique hostis magnopere perturbati, quod pauci in præsidio Hispani aderant, quod aduersus vim tormentorum imparati essent, & mulierum puerorumque planctus deliberantibus viris, fortia consilia excuteret, ad id consilium decurrerunt, vt admissi sceleris pœnas pecuniâ redimerent, postquàm nihil in corpora desæuissent. Sed dux iracundus, quum triplo maiorem pecuniam postularet: & nisi integram continuo persoluerent, cunctis extrema supplicia minaretur, id omnino importunè effecit, vt oppidani ad desperationem versi extructis introrsus tumultuariis munitionibus aliquot tormentorum ictus constanter sustinerent. Subireque murum scalis ausos prouolutis è corona trabibus, saxisque ingentibus deterrerent. Verum in eo conatu hærentem, ambigentemque an vi admota quod esset periculofum, an accepta quæ offerretur pecunia, quod indecorum videri posset, iniuriam vindicaret, ab eo consilio nuncius auertit. Is attulerat Consaluum Barolo profectum Rubos ad opprimendum Paliciam contendisse. Is enim de Namurtii profectioe certior factus ex occasione sumpto consilio, celeriterq. expedito, noctu educatis omnibus copiis, tormentisque, ita vt Decuriones Barolitanos non obscurè fidei obides futuros secum duceret, Rubos aduolauit. Tantaquè vi tormentis admotis oppugnare adortus est, vt prostrato ingenti ruina muro, collata veluti acie dimicaretur, & non vno in loco Hispani ad moris scalis subire mœnia niterentur. Certatum est per septem horas summa contentione. Nam Palicia infracto animo, vbi periculum posceret, adhortando pugnandoque suis non deerat, quum pro vallo cata-

phractos equites pedibus dimicantes irrupentibus opposuisset, & per sagittarios Valscones idoneis in locis dispositos crebra vulnera subeuntibus inferret. Sed ipso demum Palicia vulnerato, & cataphractis incumbentium hostium impetu pondereque prostratis potius quam interfectis, Hispani in oppidum irruperunt, quum alii eodem ferè tempore conscensis scalis muri coronam cepissent. Primum quod illatum est repulsis Gallis vexillum fuit Francisci Sances, qui Regis Hispaniæ erat dispensator, Muralis verò coronæ decus datum est Traiano Morminio nobili Neapolitano, qui primus muri pinnam apprehendisse conspectus est. Multis igitur primo impetu caesis, reliqui Galli omnes cum Rubostanis ciuibus capti sunt, eminente inter eos Palicia cum Amideo Allobrogum equitum præfecto & Peralta Hispano, qui ante turbatam pacem sub Gallo Rege stipendia merens, in officio sibi permanendum esse censuerat. Consalvus in tanto strepitu direpti oppidi præcipuam adhibens curam, scæminas coniectas in templum ab omni iniuria inuolatas conseruauit. Sequentique die non plane toto direpto oppido eadem vsus celeritate Barolum est reuersus, penè prius quam Namurtius qui ex itinere adiunctis sibi Heluetiis & coacto ampliore equitatu festinanter aduentabat, de Paliciæ calamitate doceretur. Nec multo post Rubostanas mulieres Barolum perductas pudore incolumi & sine pretio dimisit, virosque pariter ad vnum omnes: quibus exigua admodum pecunia redemptionis nomine imposita fuerat. Gallos porro equites nequaquam redimi passus in custodia retinendos iudicauit, quòd paulò antè Namurtius præscriptis legibus parum integre paruisse diceretur. Reliquam autem peditum turbam ad Licani triremes vsque ad belli exitum relegauit, duriore aliquanto pœna quam Christianæ militiæ mos ferret. Quo instituto dux nonnullam contra naturam ingenii seuerus & callidus, ob idque aduersos de se rumores ex belli commodo facile contemnens, hostium alas, cohortesque vehementer attenuari præclare intelligebat: Paucisque diebus & equitatu quoque maxime valebat hostis, par euaderet: quum supra septingentos militares equos variis expeditionibus Castellaniæque præsertim & Rubis captos, lectissimis peditum dedisset. Ita ut pedites ad equum rescripti, ardua quæque & aspera tentare auderent: & eo quidem alacrius, ne tanto beneficio, inexpectatoque honore indigni viderentur. Dum hæc in Apulia geruntur, Hugo Cardonius à Sicilia coactis tribus milibus peditum & trecentis equitibus Rhegium traiecit, Iacobum Sanseuerinum Myleti Regulum Brutios ad defectio-nem concitantem tumultuatio prælio fudit, Didacum Ramirum in arce Terræ nouæ obsessum liberauit, oppidumque deripuit & incendit, Conuersusque demum ad oram magnæ Græciæ Martianum Rossani Principem in fugam vertit. Quibus rebus cognitis Sanseuerini duo Reguli Bescennianus & Saletnitanus qui antea (vt diximus) ab Hispanis ad Gallos

ad Gallos defecerant, accitis, vndiq. copiis armatisq. clientib. sese aduentanti Obegnino cōiunxerunt. Is parua manu Gallorū Cosentia relieta, qua Solitius Gometius in arce obsideretur, ad Hugonem quāta ferri poterat celeritate contendebat, vt quā primū confligeret. Erant cū eo Grigninius atq. Malherba, hic sagittariis Vasconib. & trib. Helueticorum vexillis, ille cunctis leuis armaturæ equitib. præerat. Sed præcipuum robur erat in grauis armaturæ equitatu, in quo eminebat veterana Scotorū ala Obegnino familiaris fidaque. Habebat tum castra Cardonius in ea planitie quæ ab oppido Terranoua ad meridiem se extendit. Is de hostiū aduentu certior factus, rem ad consiliū defert, & quāquā nouis copiis esset adauctus, vitandos tamen patentes campos cenfet, & sese ad Sancti Georgii arcē quæ pertinebat ad Apennini montes recipere cōstituit. Sed ne decretū fiat, noui duces impediunt, qui ab Hispania nuper aduenerant. In his fuere Emanuel Benauidius, Antonius Læua, qui postea summus dux euasit, & duo Aluaradi pater & filius: qui quadringētos vtriusq. armaturæ equites, & quatuor cohortes adduxerant. Indecorū. n. & planè turpe esse diserebant retro mouere castra pedemq. referre, antequā hostis in cōspectū se daret, & quales quantæque eius essent copię certius exploraretur: vel ob id præsertim quōdā ambiguae fidei Brutius speculator, Gallos nec biduo quidē affuturos rennunciasset. Sed eam hostiū opinionē Obegninus dux vetus egregie fefellit, Gallica. n. vsus celeritate, per inusitatā viam mōstrantib. Brutius, & noctū cōfecto itinere, instructam aciem ostendit, & signa canere iubet. A dextro cornu duo Sanseuerini Reguli lunato flexu producebāt, in læuo Grigninius erat cunctis vt diximus leuis armaturæ equitib. præpositus, in media porro acie Obegninus ipse cōstiterat densato cataphractorū ordine Regulis ferè coniunctus. Malherba cōfertos Helueticos & Vascones ex raris ordinib. cōmōde Sagittantes Grigninianis equitibus applicarat. Ex aduerso Hispani cōspecto hoste, quanquā pauciores, cōsilioq. decepti, intrepide ordines instruūt, seseq. ad cōserēdas manus cohortātur, & procurrentiū Gallorū impetū cōstanter excipiunt, cōmittitur atrox pugna, nec displodendis vtrinq. tormētis facultas datur. Sed ardente pugna dū Cardonius admirabili cōstantia ducis & militis munus implet et, Grigninius lato circuitu extēsa ala in trāsuersos hostiū pedites inuectus, eos perturbauit & fudit, Quib. extēplo in cubere Heluetii & Vascones tāto impetu, vt pulsī ab hastatis sagittisq. cōfixi, in fugam verterentur. Ex alia autē parte omnis equitatus Hugonis monitu conglobatus, Brutios æquata cæde sustinebat. Verū Obegnino suā aciem promouente, neq. Siculi neq. Hispani equites Scotorū cataphractorū vim tulerunt, quin celeriter terga darent, & præcipiti fuga ad mōtes cōtenderent: increpate Cardonio, & vt ora cōuertere sensimq. se recipere vellent, frustra obtestante. Eo modo profligatis equitib. peditatus in medio cæditur atq. proteritur. Equites verò magna

ex parte ad montium angustias euadunt. In ea hostium perturbatione Grigninius quum abeuntium tergis instans intemperantius prouehetur, quod subducta Calsidis buccula faciem nudasset, recepta per oculum conuersi hostis cuspidē interfectus est. Nec Obegninus paruū vitæ periculum adiit, quum Hispani equites vti postea ab Antonio Leua accepimus, circumuento & ferè capto, calsidem detrahere conarentur, haud dubie iugulum penituri, nisi Salernitanæ alæ superuentu, quæ factio cuneo circumfusos dissipat, seruatus fuisset. Nouissimus porro omnium Hugo quum cæteri proceres per montes euassent, dimisso equo cui cura præciderat, ne eo potiretur hostis per niuosas rupes ad Bubalinam Mottam se proripuit, atq. inde collectis paululumque recreatis militibus qui ex prælio superfuerant, in Locrensem agrum ad urbem Hieracium descendit, Impedimenta diripienti militi agrestibusque cessere, vexillæ autem cum multis nobilibus Hibericis equis ad Obegninum relata sunt, captiuorū numerus quàm caesorum amplior fuit. Nec ea victoria Obegnino admodum læta videri potuit, quum Grigninii amicissimi atq. fortissimi viri mortē constitisset. Post id prælium Obegninus quum Bubalinam Mottam in quam hostes ex fuga se receperant profectus sine vulnere cepisset, & in Locrensi Pentadactylos oppidum expugnasset, nemo ferè in Brutiis fuit qui non ad Gallos victores studium continuo verterit, Hispanis utiq. in munitas arces refugientibus: quas Gallus ægre per hyemem oppugnaturus esse videbatur. His rebus quæ in Brutiis & Apulia gestæ fuerant Ferdinando Regi in Hispania nunciatis, ex templo alia classis maioris apparatus in portu Nouæ Carthaginis adornatur, quæ Messanam adnauiget, præerat copiis classique cum imperio Portocarerius de Buccanigra familia Genæ pernobilis oriundus, propterea cæteris Hispaniæ Regulis ad id imperii decus aspirantibus Regis iudicio prælatus, quod Consaluo arcta affinitate esset coniunctus. Nam is Manricæ Consalui vxoris sororem in matrimonio habebat: Videbaturque coniunctis cum eo sensibus ab omni æmulationis certamine procul abfuturus. Portocarerio parebant Alfonso Caruaial, Italiæ postea bellis clarus, qui sexcentis equitibus præerat, & Ferdinandus Andrada qui ex Gallecijs, Asturibus & Cantabris, ac Oceani litore circiter quinque milia peditum adduxerat. Nauiganti Portocarerio ita aduersi fuere venti, ut ingenti tempestate circa Aeolias Insulas iactatus aliquanto tardius quàm volebat, sed classe incolumi Messanam peruenerit. Verum traiecto freto, Rhæggi exponentem copias supremus inuasit morbus. Is quum fatalem horam sibi adesse cerneret, consulto Nucia Siciliæ Præfecto, ad Andradam ius Imperii transtulit, quanquàm Emanuel Benauidius & Alfonso Caruaial natalibus clari peritiq. militiæ ipso Andrada potiores viderentur. Exercebant. n. inter se Benauidius & Caruaial veteres simultates ex diuerso factionum studio conceptas, vsq. adeo graues, ut neuter al-

teri ex professo parère vellet : sed ambo in Andradam nequaquam ægre Reipublicæ causa consentirent . Mortuo Portocarerio celebratis exequiis iusta perfoluerunt , numeratoque militi stipendio ex Sicilia vectigalibus , ac initis cum Hugone consiliis Andradæ copias omnes Rhægio eduxit , & tribus castris ad Terrænouæ campos est profectus . Eodem quoque die Obegninus è Bubalina Motra ad occupandam Terramnouam venit . Sed præoccupante Aluerado , quum leui certamine hostium vires pertentasset , ad Castrum Sancti Ioannis non procul à Semenaria deflexit , quo in loco septem antè annis Ferdinandum Regem & Consaluum collata acie profligarat . Nec longe aberant campi recenti Hugonis calamitate pernobiles , adeo vt Obegninus gemina victoria ferox quanquam numero copiarum inferior , fatales hosti campos sibi que felices oculis reuifens , læto quodam auspicio duceretur , vt quam primum tertiæ pugnæ aleam subiret ; mitrereturque ab eo ad hostes Ferracurus Araldus . Is Caduceatoris officio fungebatur ; qui superbo ore Hispanos tanquam non valde strenuos , & planè vinctos solitos , ad certamen prouocaret . Quibus verbis Hugo per se ad abolendum dedecus ardore quodam indignantis animi concitatus , accipiendam pugnæ conditionem Ferracutumque propterea argentea pelui scyphoque donandum censuit . Ioannemque fratrem qui non longe ab erat cum pedestribus copiis accersiuir . Sed milites negabant se progressuros , nisi toties promissa pecunia stipendii nomine debita solueretur . Verùm eam animorum contumaciam omni quod habebat auro argento que præbito , oppignerataque amicorum fide , facile dissoluit , atque ita peditatus in castra perductus est . Obegninus autem aliquot leuibus præliis factis , superatoque Petrace amne , ad oppidum Gioiam contendit . Abeuntem Andrada & Hugo motis properè castris subiecti , eodem uado flumen traiecerunt , eo quidem ordine , vt quisque eques confessorum peditem transportaret . Postero autem die Obegninus instructa acie ab oppido Gioia descendit . Hispani autem conspectis hostium signis , continuo aciem direxerunt . In cornibus erant Emanuel & Caruaial , mediam vero aciem tenebant Hugo , Antonius Leua , & Alueradus pater , cum vetere equitatu peditatuque . Hoc agmen ex modico intervallo sequebatur Andrada cum equitib. ab Hispania nuper aduectis , & Gallecorum & Asturum cohortibus . Hæ gentes anti quo more Romanæ militiæ scutis oblongis inflexisque & tragulis missilibus utebantur . Ipse porro Obegninus in primo agmine fuit , ciendæ pugnæ audidus . In secundo Alfonso , & in tertio Honoratus Sanseuerini constiterunt , qui Regulariū gentiliū suorum alas ductabant . Quadrato autem agmini peditū præerat Malxærbæ , iuxta quem erant tormenta , quib. vtrinque displosis ab equitatu procursum est . Obegnino aduersos Solis radios vitare conanti Hispanorum leuis armaturæ ala locum præripuit . Ita vt signa verteret , & in Emanuelis cornu vehementer in

ueheretur. Sed ardente iam prælio & ægrè vim Scotorum Benauidio sustinente, Hugo, Antoniusque & Alueradus opem tulerunt, pugna que tanto animorum vigore contracta est, vt Galli Hispanique gladiis rem gerentes permiscerentur: nec eorum quisquàm de victoria dubitaret, quum Caruaial expedito consilio sinistrum cornu circumduxit: & in terga primi hostium agminis prouectus, tantum terrorem accipiti prælio occupatis intulit, vt Obegninus dissipato suorum agmine in fugam verteretur. Alfonso verò cum secunda acie auxilium ferentem, Andradæ equites prostigarent: parique sorte Honoratus perterritus fusoq. tertio agmine profugeret: leniq. horæ momento (quod vix credibile est) trucidato ferè toto Gallico peditatu, insignis victoria pararetur. Capti sunt ambo Sanseuerini Honoratus & Alfonso. Obegninum Scotorum globus è manibus hostium eripuit. Isque demum adiuncto Malharba continenti cursu Gioiam contendit. Sed ibi paululum moratus, quòd iam Hispani equites hisdem vestigiis infecuti aduentare nunciarentur, citato per obscuram noctem itinere, in Angitulam arcem confugit. Sæpe Fortunam incusans, quæ inuidum hætenus, & Britannicis Gallicisque bellis duodecies iusta acie victorem elusisset. Sequenti vero die ante alios Valentius, Emanuelis frater, & secundum eum Caruaial, Alueradusq. filius, & Antonius demum Leua, nihil de celeritate remittentes, Angitulam peruenerunt, Oppidoque potiti Obegninum in arce obsidere statuerunt. Nec multo post Andrada dux ipse cum vniuersis copiis superuenit, erectisq. munitionibus, & circumposita cohortium statione, ne dux hostium elaboretur, in conspectu oppidi, sed extra tormenti iactum, castrametatus est. Hisdem quoque diebus quibus post aduentum classis & Portocarerii mortem, Andrada nouo duce in Brutiis cum Obegnino cõuersa iam planè Fortuna certabatur, Germanorum cohortes, quas Octavianus Columna à Prospero patruo ad Cæsarem missus impetrarat, Carnicis iugis ad Tergestinum portum deductæ impositæq. in naues Barolum peruenerunt. Quarum aduentus tanta lætitiâ Consaluum affecit, vt spem antea de summa victoria conceptam, mirifice confirmaret: nec ideo diutius cunctandum arbitraretur, quin in aciem prodiret. Septimū enim mensem Baroli angusta vrbe obsessus, quū vicina oppida præter Andriam, Namurtius occupasset, cuncta belli incommoda, vna inuidi animi magnitudine superarat. Subleuante quidem Fortuna spes ægras, & sæpissime extremis obsessi casibus arridente, adeo vt nunquàm de matura victoria dubitasse cederetur. Hoc inuito susceptoq. consilio, quū omnia quæ ad profectionem opportuna forent, præfectos equitum & peditū parare iussisset, Petrum Nauarrum, & Ludouicum Erreram propinquum suum cum ea manu qua possent, Tarento euocandos iudicauit. Horū enim eximie virtuti plurimum tribuebat, pari quoque consilio Namurtius coniectura iudicans hostem appulis Germanorum auxiliis moliturum

moliturum aliquid, & Barolo protinus egressurum, Andreae Matthæo Aquæviuæ perscripsit, vt à Conuersano Altamuram peteret, vbi erat Arsius, atque inde ambo coniunctis viribus ad se Canusium in castra peruenirent: Quod in eius viri consilio ad res gerendas maximam spem reponeret, nec sine Arsi constanti impigroq. duce quicquam sibi audendum arbitraretur. Sed dum inter se Arsius & Aquæuiua de perfectionis die constituunt, Nauarrus circa Taresium Arsi literas interceptit. Qua re cognita vir acutus Aquæuiuæ transiuro insidias tendit, atque ita ille improviso malo circumuentus, dum fortissime repugnat, confosso equo grauius faucibus capitur. Ioannes eius frater strenue dimicans cadit: equitatusque prostratur, & ferè totus in potestatem hostis deuenit. Eo negotio ex itinere feliciter gesto, Nauarrus & Errera Barolum perueniunt, Consalvus geminata læticia in risum solutus pleno ore Fortunæ obsequenti suscipienda vota pronunciaisse fertur, quod opportunissimo tempore capto prudentissimo hostiū duce, viros summæ virtutis & fidei magno sibi vsui futuros in castra recepisset. Iam ver florentibus aruis adultaq. segete ad Calendas Maias inclinabat, quū forte eo ipso die tanquam rite auspiciato maximèq. felici, quo ad Gioiam prostrigatis Gallis victoria parabatur, Consalvus copiis omnibus Barolo eductis superatoq. Aufido ad Geryonem castrametatus est, ea mente, vt ad motis tormentis opportuno opido potiretur, aut si Galli opemferrent, æquo in campo collatis signis confliogeret. Peruentum est ardentissimo Sole, æstuosoque itinere, & maximè puluerulento: tanta totius exercitus fatigatione, vt pleriq. milites siti, lassitudineq. confecti passim interirent: humorisq. desiderio ferulas, quas retorridus præbet ager, tanquam ex rore nocturno madidas extugere cogerebantur. Quibus malis Consalvus circumductis ad singulas acies aquæ vtribus occurrebat, hos enim in eum casum ab Aufido comportari iusserat, edicebatque singulis equitibus, vt singulos pedes, armatosq. præsertim in tergo confessores acciperent. Id vero aliquanto benignius & alacrius equites præstabant, quod humaniore quodam exemplo ab ipso duce receptus in equi clunes signifer Germanus veheretur. Geryo (vt antea diximus) irrito conatu Pœni Annibal potius quàm ædificiorum frequentia nobile, tumulo insidet, & perpetuis per decliua vinetis clauditur. Vineta autem fossa modica præcingit, intra quam Prosper atq. Fabritius locum speculati, dimensique castra fecerunt; Sic vt tumultuario opere fossa repurgata dilatataque ac educto ad labrū interius paruo aggere, quantum in ea temporis exiguitate fieri potuit, se se satis egregie aduersus hostium equitatum permunirent. Consaluo ipso recentiores militum ad perficiendum opus cohortante, quū eodem tempore tormenta idoneis locis in fronte collocaret. Interim Namurtius Canusio profectus non procul à Geryone cōsedit, vt communi ducū omnium vsus consilio de ineunda

pugna statueret. Sed intempestiua altercatione factum est, vt deliberando diei maxima pars elaboreretur, quum ipse & Formantes atque Arsius grauibus de causis pugnam in posterum diem differendam censerent. Ciandeius autem Heluetiis præpositus & Alegria, nequaquam segni atque indecora cunctatione, sed expedito virilique impetu, vt semper fortia audentibus Gallis feliciter euenisset, victoriam omnino petendam testarentur. Qua sententia vehementer offendi nominis sui famam Namurtius intelligebat, nam paulo ante malignas de se voces ab Alegria editas audierat, quod tanquam dux non plane peritus & strenuus vniuersi certaminis discrimen subire formidaret, & se per partes attenuatis copiis ab insidiosa gente carpi atque atteri cum labe Gallicæ dignitatis & magno virium incommodo pateretur. Nec mora non obscure contumeliam indignatus, postquam, inquit, ita videtur, vt hodie dimicando qualemcunq. fors dabit bello finem quaramus, ego certe, si non publico Gallie Regis voto, præclaro saltem priuato decori meo, honesta morte satisfaciam, atque ita concitante fato pugnae signum proposuit (quanquam vix ad sesquihoram diurnæ lucis cadente Sole superesset) tripliciq. agmine instructo ad hostem perrexit, non æquata quidem fronte, sed obliquo ordine per gradus promotis copiis, vt quum à dextro cornu vbi erat ipse & Arsius procurreretur, Ciandeius à media acie vbi peditatus omnis constiterat, tormēta disploderet, consequereturq. primos ex interuallo: & simili ratione Alegria tertiam aciem ad læuū Heluetiæ phalangis latus vbilesset opus concitatis equis applicaret: Sic ut ternæ acies suo incessu expansæ palmæ extremos tres digitos ab inæquali longitudine referre uiderentur, Ex aduerso autem Confaluis sex acies directa fronte hostibus opposuit, dux equitum in cornibus fuerunt, vna in subsidiis post Germanos, cui cohærebant Hispanorum cohortes, ad eò modico disiunctæ interuallo, vt procul vna tantum peditum acies appareret, & medio equitatu ad erumpendum si oporteret, satis spatii præberetur. Leuem autem armaturam omnem Fabritio Columna & Didaco Mendocio ducibus emisit, quæ aduentantes hostes laceſſando retardaret. Tanta autem caligo densi pulueris excitata est, ut prospectus omnis præcursoribus Gallis adimeretur. Auxit demum eam nubem, emissorum tormentorum fumus. Sed eorum alitè prouolantes pilæ neutram aciem perturbarunt. Quum vero iterari tormenta Confaluis iuberet, ei trepidanter & anxie à Leonardo Aleccio nunciatū est, cados omnes sulphurei pulueris, casu an dolo incertum, concepta flamma conflagrasse. At ille tanto nuncio nihil omnino territus, præclarum inquit omen accipio. Quid enim nobis lætius accidere potuit quàm prouenientis victoriæ luminaria spectauisse? Nec vanum id augurium fuit, inuectus enim in Germanos, & sinistrae alæ equitatum, Namurtius, reperta fossa importunè hæsit, adeo vt repulsus, dum agmen flecteret, vt nouus aditus ad irrumpe-

dum quæreretur, glande traiectus caderet, penè prius quàm Ciandei-
Germanos aggrediretur. Sed is eandem ab obiecta fossa fortunam
tulit, quum ab iniquo loco per aggerem peruicaci impetu irrumperè
conantem Germani prætentis hastis; & ex obliquo Hispani sclopeta-
rii, occisis & perturbatis Heluëtiis, in fossa quanquàm humili trucidaf-
sent. In se enim vnum Ciandei hostiùm manus atque oculos conuer-
terat, Quum à præaltis albertium pennarum cristis ante omnes con-
spicius, pedibus depugnaret. Cæterùm cadente Namurtio, Arsius &
Alegria quanquàm diuersu loco, idem fugæ cõsiliu cepèrunt, verùm
ita casus tulit vt hic in Samnium iter intenderet, ille verò Venusiam cõ-
tinenti cursu deferretur. Hos equitatus Hispanicus aliquandiu perse-
cutus, multis interfectis & pluribus cum Formante captis, in castra re-
diit. Quum Sol occidens nec in semihoræ quidem spatium certi lumi-
nis finiendo prælio præbuisset. Quæ res Arsiu & Alegriam coniectos
in obscuram noctem haud dubie seruauit. Primus omnium Prosper,
in castra hostiùm aduolans ipso Namurtij prætorio positus est, vbi aba-
cum inaurato argento instructum luxurioseque diligentia & copie pa-
ratam cœnam inuenit ea forte vt luculenter epularetur, & in lecto in-
terfecti hostiùm ducis pernoctaret, quum eum interea Consalvus atq;
Fabritius totam noctem frustra quæsitum pro mortuo deplorarent.
Exorto autem Sole Prosper cum multo plausu risuque suorum ad ca-
stra rediit, & Namurtius inter caduera agnoscente humeri neuos cu-
biculario puero, repertus est, cui Consalvus celebrato funere summos
honores tribuit. Erat. n. ex Armeniacâ familia inter nobilissimas Gal-
liæ valde celebri, quæ non semel Regio sanguini inserta veram nobili-
tatem præferebat. Pugnatum est ad Geryonem die Veneris quarto
Calendas Maias, quum septimo ante die Obegninum ad Gioiam ab
Andrada profigatum Consalvus à captiuis geminata lætitia didicisset.
Sic vt nequaquam præcipiti temeritate Namurtius, Sed planè non op-
portuno consilio inductus in prælium festunasse diceretur. ne scilicet
acceptæ cladis fama, si emanaret, Gallorum animi frangerentur; Ho-
stis verò maiorum viriùm expectatione subnixus omnibus belli arti-
bus pugnæ casum deuitaret. Cæsa sunt ad quatuor milia hostiùm tan-
ta celeritate felicitateque, vt quum semihoræ momento res cœpta con-
fectaque sit, nec centum quidem ex victoribus perierint. Audiui ego
Fabritium Columnam dum eius prælii successum enarraret, asseren-
tem eius diei victoriam nullo alio magis vel militaris industriæ vel Im-
peratoris virtutis quàm in vno exigui aggeris & perhumilis fossæ mo-
mento constitisse. Quo postea exemplo alios qui successere duces po-
tissimam in muniendis castris curam posuisse videmus, repetita, sci-
licet illa antiquorum tanquàm optima castrametandi ratione, quæ Pa-
trum nostrorum tempestate cum tota militiæ disciplina fœde corrupta
perierat. Eodem die Consalvus nullum moræ spatium perterritis &

tamque victoriam gratularentur, victorem rogarunt, ut ciuitatem ex antiquorum beneficiorum memoria Aragonio nomini vehementer obligatam in fidem reciperet: Iuraque eius, & antiquæ immunitatis leges tueretur: studioseque conseruandam ac ex fidei merito nouis honoribus amplificandam susciperet. His itaque tabulis, quas domi ex superiorum Regum formula conceperant, Consalvus liberalissime subscripsit: pollicitus se curaturum, ut cunctis eorum postulatis Rex Ferdinandus de scripto clementer annueret. Nec multo post sub vrbem Regio apparatu in urbem est receptus. Parata ei fuerat solenni cultu Salernitani principis domus, quæ longe omnium magnificentissima censebatur, aduocatæq. demum singulæ Tribus Idibus Maiis, in nomen Ferdinandi Regis sacramentum dixerunt, Militibus autem edixit priuato hospitio per urbem susceptus, capitalè fore pœnam, si quemquam auare aut insolenter vel impudice violassent. Exinde conuectis muralibus tormentis, quæ magna ex parte ad Geryonem ex hostili præda fuerat consecutus, arces expugnare constituit, Nauarro proficiente se breui singulas in potestatem redacturum. Prima omnium paruo ad modum scopulo imposita quæ Vincentina turris vocatur (hæc nouam arcem ex obliquo respicit) tormentis expugnata est, deditibus sese custodibus qui tormentorum procellam ferre nequiuertant. Inde Nauarrus apparatus omnem ad nouam arcem conuertit, ita ut superioris coronæ pinnas, & summa turrium testa interdum verberaret, noctu vero tutus in excavandis cuniculis versaretur. Factumque est paucorum dierum labore, ut ex instituta disciplina coniectis ad ima fundamenta sulphurei pulueris cadis, totum id propugnaculû, quod hortos viridariaq. despectat, subdito demum igne horribili fragore conuulsim laceratumque concideret: & Hispani per ruinas expeditis armis celeriter irrumperent: exterioreq. toto arcis ambitu multis Gallorum interfectis potireretur. Reliquos vobis Gallos vii erant inopinato malo perterriti, per triumphalem portam in interiorem arcis aream refugientes, ita vrgerent, ut occupatum pontem, pondere degrauantes à Gallis custodibus attolli prohiberent. In ea autem perturbatione Galli, æneæ cælatæq. portæ valuas inductis pessulis turbæ irrumperentium celeriter opposuerunt, adegereque item colubrinam ad fores, ut ea in trorsus displosa consistentium & in ponte & in area Hispanorum strages ederet. Sed admirabili casu pila ferrea in ipsa valuarum crassitie hæsit, non planè penetrato metallo, quæ hodie pro insigni miraculo peregrinis arcem inuisentibus ostenditur. Consalvus, quum meridianti capi arcem clamore militum ædito nunciaretur, neque id planè crederet, arrepto tantum pedestri scuto ad arcem decucurrit, ipsoq. admirante, occupata est area arcis interior, admirabili quadam audacia scandente Hispano, & Gallis qui in turres confugerant, trepide se deditibus. Muralis coronæ decus promeruit adolescens ex armigeris Con-

salui pueri Ioannes Pelaës Berrius qui pinnae pluteum Gallo ei manum detruncante audacter apprehenderat. Milites cuncta ferè quæ erant in arce diripuerunt, usque adeo insolenter, ut nec annonam quidem se relicturos pernegarent, ipso duce Consaluo arrogantibus verbis penè violato, si militaris inuerecundia cum tanti viri maiestate conferatur. Sed in summo omnium gaudio militibus tanta re patrata indulgendum esse iudicabat. Ad eò ut singula horrea & singulas annonæ cellas à militibus parum liberaliter ea vendentibus cõemere cogere-tur. Dicitabant enim superbo ore ea omnia summis periculis quæ sita, optimo iure sibi deberi, postquam ægerrime debita stipendia soluerentur. Earum rerum optimam publicam æstimationem fuisse prædam constat, quum in arcem tanquam tutissimæ munitionis locum, Ande gauensium partium ciues, mercatores, atque mensarii, ob signatas prætoriarum rerum arcas detulissent. Non defuere tamen multi ex gregariis, qui nihil sibi omnino ex prætoriosa ea præda peruenisse iurarent, & diris maledicendo de iniqua sorte sua improbè quererentur. Ad quos conuersus Consalvus, Itore inquit ut ex mea liberalitate Fortunam vestram superetis, & domum meam diripite. Quo oblato munere alacres ad eam illico conuolarunt, tanta intermixta plebis rapacitate, ut nudatis omni ornamento parietibus nec cellæ quidem vinarie parceretur. At Consalvus repurgata cadaueribus arca, eductisque captiuis, atque omni præda militibus exportata, arcis custodiæ Præfecturam Nonio Campeio, quod esset vir impiger, & sibi admodum familiaris, detulit, Navarro ad Oui arcem tormenta conuertere iussit. Ea est in Insula de nomine vnus Sirenum Megaris antiquitus vocata, quæ Eccie montem spectat, & continenti ponte longo coniungitur. Succesit rupi Nauarrus, perfossisque cautibus altero atque vigesimo die quàm nouam arcem ad tertium Idus Iunias ceperat, ignes subdidit, qui vbi ex incensis seussim funiculis ad tormentarii pulueris vasa peruenerunt, tota illa extremitatis partis arcis præalta rupes, inter horribiles eructantis flammæ crepitus, latè diffracta concidit, & tum forte quum arcis custos vocatus in consilium militum primoribus in delubro confedisset, Nihil eius loci numine à miseris auertente cladem, quum subita cadentis arcis ruina ferè omnes oppressisset. Custode itaque miserabili tumulo cum centurionibus consepulto, qui supererant tantæ cladis euentu terrefacti, quin statim arcem dederent, nullam de liberationi moram attulerunt. Per eos quoque dies seram his arcibus opem ferens Gallica classis, quum in conspectum Neapoli se dedisset, deiecta consilio ad AEnariam vela flexit, ut urbem Pythacusas, quæ hodie Isela dicitur tentaret. Ibi quoque Hispanorum triremes tutam sub arce stationem habentes opprimeret. Sed Constantia Dauala summæ virtutis & fidei femina, quam Rex Federicus in arce reliquerat, ab excelsa munitionis dispositis tormentis Hispanos usque adeo egregie defendit

dit, vt vexillum Aragonium explicaret, & se cum arce vrbeque & tota denique Insula, quæ septem Pagis constat, in fide Hispaniæ regis futuram profiteretur. Hæc est Constantia Dauala quæ pietatis & gloriæ nomine inter paucas memorabilis duorum fratrum filios, Piscalum & Vastium, bellica laude maximis antiqui sæculi ducibus æquatos, feliciter educauit, quum ab infantia clarissimis orbatos parentibus, vti generosa præcellens vitæ magistra, in eam viam qua ex vera virtute in cælum itur, rectissime deduxisset; Porro Consalvus incredibili felicitate tribus arcibus potitus Andradæ scripsit, vt iustis confectis itineribus Neapolim cum exercitu Obegnino secure humaniterque perducto venire maturaret, Quod sibi omnino oppugnanda Caieta videretur, in quam reliquæ Gallorum confugissent, & spe maritimum auxiliorum subnixi duce Ludouico Salasso, ad quem ius imperii reciderat de renouando bello cogitarent. Sed Andrada iam receptis Brutiorum arcibus, & nouis passim vti opus erat præsidis impositis, præteruetus Pestum, Veliam, & Buxentum quæ hodie Capaccium, Bucca, & Polycastrum vocantur, per Picentinos aduentabat. Scripsit quoque ad Didacum Arellianum, quem recepta Melphi in præsidio reliquerat, vt Arsum Venusiæ saepe erumpentem à sociorum populatione reprimeret. Prosperum verò Columnam & Andream Thermulanum cum primo copiarum agmine à Suesa ad Pontem curuum qui est ad Fregellas, progredi iussit, ipseque ad Sanctum Germanum, quod olim Cæsium theatro nobile oppidum fuit, per Calenum agrum est profectus. Inde Gulielmæ arcis oppidum eiectis Gallis in fidem recepit, Solutoque apud Fregellas militibus stipendio in Fundanum agrum descendens ad Caietam prolatis tormentis confedit. Iam eo Navarrus tria milia peditum apparatusque oppugnandæ urbis adduxerat, conabaturque eodem artificio quo Neapoli felicissimè vsus fuerat, pluteos facere, effodere cuniculos, mœnium pinnas detergere. Verùm Salassus & Alegria Gallorum & Vasconum freti præsidio, Navarrum iniquo loco talia molientem assidue coniectis colubinarum & falconum pilis pertubabant, vsque adeo violenter, vt non solum qui circa tormenta atque aggeres in opere versarentur, verùm & qui procul int castris essent, vitæ periculum adirent. Nam multis ad certos pariter atque fortuitos ictus disceptis, Galli peritissimè iaculabantur. Augebant quoque ea detrimenta apud Hispanos apertis in locis periculosè confidentes, Gallorum triemes quæ ab Aenaria, Prochitaque repulsæ inter Molam & Caietam sese intulerant, & tormentis quo velent emissis, cum multorum exitio periculoque per Formiana litora vagabantur, Quibus discursibus fiebat vt propter locorum iniquitates multi ex Hispanis interficerentur: admonereturque propterea Consalvus vt parceret militi inultè pereunti: tormentisque retractis ad Formianum oppidulum Ciceronis olim delicias, quod hodie Castellonem

Basseius Heduus qui Heluetiis præerat, propter linguæ peritiam vetus dux eius gentis & moderator eximius. Iam Gallorū copiarū per Æthriam aduentare dicebatur quū ab Roma ex Regii legati literis Cōsaluo nūciatum est Alexandrū Pontificē circiter idus Augustas lætali correptum morbo post quartum diem decessisse, Cæsare Borgia filio eadē rapida valetudine grauiter tentato, ita vt Populus pro comperto haberet, & patrem & filiū ex eadem lagenā venenum quod conuiuis parafent ebibisse: fatali scilicet errore ministri, qui lagenas improvide commutasset, in ea cœna quæ ad fontem in aduerso Vaticani dorso ambobus maximè hylaris, sed exitu admodū lugubris fuit. Medici quum Senem vim eius veneni minime sustinentem seruare nequiuissent, Cæsarem filiū, vti erat ætatis vigore præualidus, multis antidotis conseruarunt. Accēpi ego ab Hadriano Cardinale Cornetano, in cuius villa cœnabatur, se eodem mortifero poculo petitem, ita exarsisse ex subito viscerū feruore, vt obortæ caligines oppressis sensibus sibi rationem excuterent, & se in solium frigidā plēnū mergere cogeretur, neq. prius perustis interaneis ad vitam rediisse, quātm ei extrema cutis in exuuias abiens toto corpore decideret. Id verò tanquā exēcrabile totique Italix maximè funestum caput, si religionis causam amoueas, auidis oculis populus spectauit, sanie lurida deformatum, ita vt pleriq. inimiciq. præsertim Vrsini, seuitiam diri hominis merita talionis pœna vindicasse Superos crederent: quod aliquot opulentos Senatores eodem veneno sustulisset. Audita morte Pontificis Prosper atq. Fabritius à Consaluo dimissi ad Vrbem conuolarunt: vti oppida quibus iniquo iure expulsi fuerant, armis recuperarent, nec ea Cæsar atroci morbo vehementiq. inuidia circumuentus grauate restituit, ne oppugnatus ab Vrsinis, Columnios quoque ex iusto odio infestos hostes experiretur. Fuit ea liberalitas quanquā extorta necessitate Columniis admodum grata, quod Neptūm in Aniate & Genatianum in Latio, & Papeam arcem ad Algidum sumptuosis ædificiis & turribus à Pontifice permunitas, nullo labore recepiissent. Tenebat se Vaticano Cæsar valido fidelique septus exercitu: ita vt præ metu Senatores de comitiis acturi ad Mineruam conuenirent. Res erat infamis plenaque recentis inuidiæ, quum supra vetus odium sacrosanctō templo, & Vaticana sede Senatus arce retur. Quamobrem Romani Magistratus in Capitolio suæ dignitatis esse statuentes, liberum tutumque locum comitiis, atque omni armorū metu securam Vrbem peregrinis & Ciuib. præstare, seu eris obtestationib. impetrarūt; vt eduētis Vrbē copiis, ad Nepe secederet. Nā per eos dies Vrsini Liuiano duce Vrbem intrarant interfectisq. nonnullis Hispanis, Turronis portam cremaris valuis in Vaticanū irrumpere conati, magnū tumultū excitarant. Itaq. pacata Vrbē Pius tertius Pōtifex est renunciatus. Sed eo intra paucos dies defuncto, Cæsar iam ex morbo firmior, in Vrbem est reuersus, vt secūdis comitiis intereſset, Gallis

enim aduentantib. fauere decreuerat, ita vt eis auxilia polliceretur, & Georgio Ambosio Rothomagenſi Cardinale candidato ſuffragatores ex amicis, Borgiæque domus ſenatoribus pararet. In ea rerum occaſione Conſalvus ſatagendum ratus, cū Hiſpanis ducib. qui Borgiæ militabant opportune tranſegit, vt poſtulado com meatu, cum ſuis aliſ atq. cohortib. ad ſe tranſirent, Ferdinandoq. Regi fortem, & Hiſpanico nomi ni inre Gentiū, debitam aduerſus Gallos operã præſtarent, vel ob id præfertim quod improuiſa arma ad ſalſulas Hiſpaniæ finib. intuliſſent. Tranſiuere itaq. vel in ſpeciem non inuito Cæſare, ipſa hercle publici decoris cura ſupra pndorem priuatæ neceſſitudinis eminente, Hugo Moncata ante alios, Hieronymuſq. Olorius, & Ludouicus item Hiſcet Petruſq. Caſtrius, & ſecundū eos Didacus Chignones nobili loco nati, clariq. militiæ. Hos Conſalvus certis collatis honorib. liberaliq. ſtipendio proſecutus eſt. Tentauitq. demū Vrſinos Proceres per amplis poſitis cōditionib. vti Ferdinandi Regis vexilla ſequerentur, nec cōſilio quãquàm mire arduo, felix euentus defuit. Quis. n. credidiſſet Vrſinos & Columnios ex vetere factiōnū odio diſſidentes in vna caſtra coitu- ros? Dederat occaſionē Vrſinis vt alienatis animis, non à veteraq. in ſtituto penitus diuerſam reb. ſuis Fortunã quarerent, Georgius Amboſius, quū Cæſari Borgiæ comitiorū cauſa vehemētiffime faueret, ad ducto. n. ſecū è Gallico carcere Aſcanio Sfortia Cardinale, in eam ſpē venerat, vt quū candidatus prodiret, pontificatū adſequeretur, adiuto re præfertim Borgia, cuius caput tanquàm nefarii cruentiq. hominis Vrſini petere videbantur, vt propinquorū necem vindicarent: quum paulò ante Tyrannus ille tot familiæ proceres immani crudelitate proſtrauiſſet, ob id quoq. ſe contemni exiſtimantes facile indignabantur, quòd Trantius Gallix Regis legatus cui operam, copias, & opes obrulerant, aliquanto perplexius reſponderet, quàm inſtantis belli pericula ſtagitent. Gallus. n. aſtuta ſed fallaci ratione, Vrſinos. vel ſine præmio ſtipendioq. ſibi aſſuturos putabat, quãdo à vetere paritū ſtudio diſceſſuri minime crederentur: Liuiano ante alios Trantii vanitatem atq. ſuperbiam nō obſcura anaritia incluſam minime tolerãte, quòd tãquàm explorata victoria nequaquàm ſibi opus eſſe Vrſinorū auxiliis exiſtimaret. Igitur expedita deliberatione Vrſini omnes præter vnum Iordanē Virginiū filiū Conſaluo ſe ſe ea cōditione celeriter applicarunt, vt ad eum opima ſtipendia merituri, cum duob. milibus vtriuſq. armaturæ galeatorū equitū, & quatuor peditum vexillis per Sabinorum ſines tranſirent, tempeſtiue quoq. in id conſilium proclinator Proſper atq. Fabritius amiciffimis cohortationibus accenderant. vt optime de matura victoria ſentire vellent: eaq. demum præmia ſe adepturos ſperarent, quæ à ſummæ virtutis & fidei duce, ipſoque Rege gratiſſimo expectari poſſent. In his pollicitationibus ſeſe Columnii vades præbebant, ſpondente pro omnib. Didaco Mendocio, qni præſens e gregiam promiſiſ

promissis autoritatē affererat. Iere ante alios Liuianus & Ludouicus Pitiiani filius, Fabius item summæ spei iuuenis Pauliæ Borgianecati filius, præterea Franciottus qui postea Cardinalis fuit, & Rentius Ceres Anguillarius, Iuliusq. Vitellius Tiphernas. Interea Gallicus exercitus Gózaga duce quoddam Tramulius in grauē morbū incidisset, Urbē secū dum mœnia præterisset, Latina via ad Regni fines sine maleficio peruenit: quòd Gallis se hostem futurum si secus facerent Iulius dudum creatus Pontifex edixisset. At Consaluus cognito hostium aduentu à Formiis Casinum venit, recepta iterum ex itinere Rocha Gulielma, quum oppidani leuitate populari Tristanum Acunium satis incaute sacrorum causā ab arce ad templum descendente interceptissent: & Gallis euocatis sese defensuri viderentur. Exterritus. n. eos Nauarrus: & depulso Gallorum præsidio leuitatis atq. perfidie pœnas dare coëgit. Supra Casinum, templū est, in ædificato monte diuo Benedicto consecratū, degentibus ibi multis sanctioris vitæ sacerdotibus. Id tanquam tutissimam arcem Galli tenebant, qui paulo ante se præsidio excessuros datis obsequiis pepigerant, nisi intra certos dies auxilia superuenissent. Aduerant præfixa dies, sed Galli ex fama aduentantis noui exercitus spe subnixi, deditionem extrahebant. Id minime ferendū ratus Consaluus, copias admouit, spe prædæ milites accendens, tantaq. fuit eorū vis atq. celeritas in conscendenda rupe, proferendisq. tormentis, vt quum post initum acriter certamen duo fortissimi Cæturiones Ochea & Iordanes Artica alter per appesum funem in muri coronā euasisset, alter per angustum perforati muri hiatū audacter ingrederetur, consequentibus manipulariis, trucidatoq. Gallorum præsidio, tota ea Cœnobii arce potirentur. Verū ea fuit in quaerenda præda militū auiditas, vt nec à Sacratio refractis armariis abstinere, quin sacra vasa, vestesq. altaribus dicatas diriperent: ac nisi Garcias Lifonius qui pietate insigni ad Rubos captiuarū foeminarum pudorem cōseruarat, intentato gladio prædantes cohercuisset, venerabiles etiam sanctorū patrum reliquias, loculis scilicet argenteis conditæ, profecto avaritiæ militū cefsissent, Eodem quoq. tempore Gonzaga ad Rochasiccā, quoddam oppidum Daualorum, Pontificiis finibus propinquum castra fecit, misso præcone qui præsidio eadem denunciaret, nisi se dederet priusquam admota tormenta murum ferirent. Præerat præsidio Villalba ingenio ferax. Is præconem liberius loquētem arripuit, & laqueo è mœnibus suspensum hostibus ostendit, qua seuitia offensus Galli tormenta protulerunt, Verū bis tentato certamine acerrime sese tuentibus Hispanis, noctu castra mouerunt, quòd aduentare hostes nunciarentur: rectoque itinere Aquinum profecti sunt. Consaluus. n. Prosperū Columnam & Didacū Mendocium, & cum peditatus parte Nauarrum Rochasiceæ opem ferre iusserat, scripseratque Villalbe, vt his educto præsidio iungeretur. Ipse verò cum Germanis totoque reliquo exercitu eadem via iter intende

rat, vt cum hoste confligeret. Verùm nocturno discessu hostium facile accidit, vt eo die minime pugnaretur. Subinde quoque per aliquot dies vtrinq. cessatum est, propter continuos imbres Gallis maxime ad versos, qui nunquàm se durius hyemasse fatebantur: quòd agrè ad ex pediendos commeatus subuedtiones fierent, quòd luruleña itinera educendo e quitatu, quo plurimum valebant, peruehendisque tormen tis, periniqua essent. Quibus rerum difficultatib. impeditos Consaluis aggrediendos ratus, Fabritium Columnam, & cum eo Vrsinos duces qui dudum in castra peruenerant, ad Aquinum misit vt qui nam hostiũ motus essent certius explorarent. Incidit Fabritius castra mouentib. contraxitq. acre certamen cum postremo Gallorum agmine, vbi erat Alegria. Quo vehementer incumbente res eo deducta est, vt Fabri tius impar hosti sese recipere cogeretur, & Consaluis de morũ hostiũ certior factus acies promoueret; vt crescente praelio, si quid Galli au dendum putarent, adductis omnibus copiis interesset. Sed nox admo dum propinqua vtrunq. duce ex propinquo ostentarem vires, facile diremit. Galli ad Fregellanum pontem concesserunt & Consaluis ad Aquinum vnde hostis exierat, posuit castra, pluresq. ibi Gallos & Hel uetios ex morbo fame & frigore tabescẽtes in templo hospitali reper tos insigni pietate conseruauit, secus ac Preiannes Gallus essecerat, quũ paulò ante nauigium quo Hispani aliquot, ex numero sauciorum & agrorum ò Formiano Neapolim aduehebantur, supra Cumas pyrari ca feritate demersisset. Nec multo post Consaluis ab Aquino inopi desertoque oppido Casinum est reuersus. Galli interim circa Fregel las septem integros dies explicandis consiliis consumpsērunt: nihil .n. primis eorum conatibus Fortuna responderat: vt pote qui secus ac ab initio crederant, à primo hostili oppido contumeliose reiectũ per Ca sinatis saltus fances in Calenum agrũ & Leborios campos peruadere nequiuissent: Vetantib. scilicet scedis tempestatib. ac obstante hostium duce, qui æquissimo in loco pugnaturus in acie constiterat. Nec de erant ex Gallis procerib. qui infirma spe de belli euentu iudicantes ad non inane omen aduersi successus verterent, quod in ipso vix dum cœ pti belli limine Alexander Pontifex non obscure socius futurus repen te concidisset. Tramulium verò in cuius spectata virtute autoritateq. Galli milites summam spem reponerent, grauis admodum atque diffi cilis premeret morbus: ac Vrsini Principes qui fortem fidelemque operam obrulerant, pœnitendo Trantii errore, tanquàm spreti ad hos tes concessissent. Cæterũ Mantuanus, Salasso, Alegria, Basseio, cæ teriq. Ducibus in consilium adhibitis, nihil ad rem gerendam com modius ac opportunius esse disseruit, quàm ad Minturnas deflectere, Lyriq. amne ponte constrato, per campos qui ad Sinu estanas aquas pertinent penetrare, ad oppidum Montis Draconis, quod antiquitus Petrinum fuit: atque inde per Stellates campos, qui hodie Mazzonii dicuntur,

dicuntur, Capuam proficisci, aut si aptius forte iter ex motu hostium ostenderetur, superato amne, ac eo ad læuam relicto, per Cascanum oppidum, Malsici montis angustiis superatis, recta per Phalerum & Calenum agrum ad amnem Vulturum descendere. At Consalvus ex profectioe hostium, id quod illi decreuerant, vti per acutus bellicarum rerū coniector, facile diuinans, cum leui armatura Petrum Paceum secundum Lyrim misit, qui discurrendo obseruandoque aduersam hosti ripam tueretur, ipseque demum subsecutus, idoneo in loco castra fecit, & sua in ripa vbi vada statuendo ponti idonea hostibus videri poterant, oblongam munitionem perduxit, ad quam cohortes excubarent, molientiq. pontem Gallos missilibus infestarent. Hæc ab vtraq. Fluminis ripa intentè speculantib. ac vtrinq. sclopetis & balistis rem gerentib. Gallis & Hispanis, Fabius Vrsinus à Vascone, adacta inter oculos per apertam galeam crassiore sagitta, magno cū dolore gentilium suorum est interfectus. Interim Fabritius Columna Euandriam arcem Lyri imminentem adortus, vsque ad eò gravem subito aduentu præsidiaris terrorem intulit, vt Federicus Monfortius si hium obsidem daret, paciscereturque se dediturum arcem, nisi Galli intra quintum diem adducto exercitu opem tulissent. Sed Mantuanus in parando ponte vehementer occupatus, leuem eius arcis iacturam putauit, atq. ita Monfortius portas aperire coactus est. Eo quoq. tempore Galli admotis tormentis Turrem ad mare Lyris faucib. impositam in potestatem redegerunt, ea conditione vt pauci peditès Hispani, saluis rebus & vita incolumi præsidio decederent. Ea deditio vti infamis vsque ad eò indecora Hispanico nomini in castris visa est, vt qui metu mortis vitam seruarant, concursu iratorum militum veluti publico iudicio damnati trucidatq. miserabilem atque teterrimam mortem subirent. Nihil vniq. vel supra æquum atrox id facinus vindicante Consaluo, vt cæteri scilicet qui in præsidiiis foret, eo maxime crudeli exemplo ducerentur, ideoque salutem & decus in vna tantum animi fortitudine positam existimarent. Erat enim Consalvus, eo stabili decreto à natura ad decus conformatus, vt quum dignitatem tueretur seuerus, & planè sæuus existimari minime recusaret. Iam aliquot dies transierant, quum inter bina castra profluente Lyri Mantuani iussu conuectis ad ripam idoneis lintribus hisque per transversas trabes nota ratione connexis, fluuius ponte iungi cœptus est, Hispanis qui ad munitionem erant frustra prohibentibus, tantaque diligentia & celeritate perficiendo operi Mantuanus cū cæteris ducibus incubuit, vt quum pons egregie latus & stabilis esset constitutus, Galli extemplo producta acie equites simul & pedites conferti, facto impetu pertransirent, trucidatisque primis Hispanorum in statione pugnantibus; cæteri tormentorum metu funderentur. Iam supra mille, in vltiorem ripam audacter prospereque transierant, quum exorto fre-

mitu militum ad arma conclamantium recipientiumque se ad proxima castra, Consaluo transire hostes, potitosque iam ripa, atque inde pulsa statione aduentare nunciatur. Is vti erat omni periculo impavidus & alacer, pugnae signum tuba dari iubet, ceteri duces sese expeditunt, Nauarrus & Andrada cohortes promouent, vexilla explicantur, proditque ipse Iberico conscenso equo, expeditis tectus armis, Fabritiumque ante alios nihil cunctandum esse proclamantem, & pugnae audum hortatur, vt transeuntes hostes inuadat. Ille celeriter iussa facit & procurrit, & quanquam tormenta hostium à superiore inferioreque ripa ad pontem incessanter emissa prouolantibus pilis, multos prosternerent, audacter tamen inuehitur. Porro Galli quòd tumultuaria festinatione transierant nondum in ordines conglobati incumbentium impetum ægrè sustinent, Fabritiana verò ala, vti permitta Gallis minore tormentorum periculo rem gerit, cædunturque Galli, & plerique eorum in profluentem deturbantur, tanto concepto metu, vt quum in fugam per pontem versi socios in auxilium adcurrentes, retrò auerterent, multi è margine pontis decedentes præalto amne mergerentur. In ea perturbatione Galli duces qui instructi ad transeundum primis succedebant, profligatis opem ferre nequiverunt, quòd productis ab hoste tormentis pari diligentia peterentur, & iam Fabritio alii atque alii duces cum turmis & cohortibus accessissent. Fabritius tanto facinore ædito, quo dimidia pars Gallorum ex his qui transissent aut trucidata aut merfa amne perierat, præcellentis inusitataque virtutis laudem confessione omnium tulit: laudatus quoque est publico præconio Ferdinandus Hilesca signifer Hispanus, qui rapiente ei dextram tormenti pila, imperterritus, vexillum læua manu sustulit, & in hostem ire perrexit. Hunc postea Consaluuus eiusque liberos virtutis causa ex Regio vectigali annuis aureis quingentis donauit. Accepi ego ab Vgone Moncara qui huic multisque aliis terra marique præliis interfuit, in nullum vnquam se terribilius confertæ pugnae discrimen incidisse, quòd equis passim virisque discerpere aduersus tormenta ad non dubiam mortem procurrere minime dubitarent, & Fabritium parce de sua laude mecum loqui solitum, intrepidi & vere ingentis animi duces tam necessaria quam felici audacia representasse fateretur. Galli consilio depulsi, & tanto in oculis affecti detrimento, nihilo fecius vt generosos veteresque duces decuit, hisdem in castris constituerunt, eamte vt alterum quoque pontem subuectis à mari onerariarum nauum scaphis instituendum curarent. Scilicet vt vno simul tempore ita permitti ordinatque pedites & equites separatim suo proprio ac expedito ponte in vltiorem ripam deferrentur, lunatamque munitiorem lato ambitu ad pontium caput contra hostes perducerent, in qua validi roboris agmina, expedito subsequentiũ tràstru, sese tuto colligere confirmareque ad erumpendum defendentibus tormentis possent,

quorum apud eos tanta erat copia, vt superioris, inferiorisq. ripæ margines, ipsaque vltior instituta munitio facile munirentur. Dum hæc Diis inuitis pararent, Mantuanus Gallis odio & mox contemptui esse corpit, quod singula à malis iniitiis cœpta, secus ac putarant, tractatu dura euentuque aspera prouenissent, erratorumque omnium culpam in Ducis vel enixe fortis & strenui cunctationem referrent. Plerumq. enim bello accidit, vt quum tentatæ res prospero successu caruerint, vel felicium antea ducum existimationem facile comminuant, adeo vt Galli natura pugnx auidi, omnisque moræ & longi laboris intolerantes, vel iniqua conditione prælium exoptarent, cuius vel aduerso exitu, bello pariter & tot incommotis, aliquis omnino finis afferretur. Propterea nonnulli sparsis per contubernia sermonibus, Tramulium ex graui morbo nondum receptis viribus, Romæ decumbentem, cogitatione atq. oculis requirebant, cuius felici ductu, si affuisset iam partam victoriam, & confecto bello receptam Neapolim crederent, illum enim prompto nobilique iudicio discussurum fuisse nebulas intempestiæ cunctationis, rectamque & expeditam viam, vti antea insigni cum gloria semper fecisset, victoriis aperturum. Erat inter duces qui cum Tramulio è Gallia venerant, Sandricurtus, bello quidem egregie fortis, sed quoniam esset spurius, ab insolenti sermone, ingenioque valde turbulentus. Is in corona militum immodice loquens; Iure optimo (inquit) viri Galli multamur à Fortuna postquam eo deuentum est, vt Bugroni Italo parendum existimemus, quasi non multi sint ex nostra gente, nostroque ordine potiores, qui bellica virtute præditi, his difficultatibus nos explicent & continuo vbicunq. sint hostes, ad certam omnino victoriam vincendos quærant. Ea verba vtpote quæ plures audissent, extemplo ad Mantuanum delata in eius pectus altissime descenderunt, quanquam obiecti probri contumeliam, omni no inanem duceret. Erat enim mos apud milites (quod minime præmittendum videtur) vt ioco serioque se se mutuis contumeliis ex propria vulgarique gentium nota, prouocarent & inceperent, quum essent acies in conspectu & leuibus præliis certaretur. Nam Gallos Hispani Borraccios idest ebrios, & ex temulentia vinum meientes vocabant: Galli autem Hispanos à furaci manu latrones laqueo suspensos appellabant: sicuti Heluetios Germani ad exprimendam gentis ignobilitatem Couamelos, hoc est vaccas in stabulis mulgentes vocare erant soliti: Germanos verò Heluetii Smocharos: quæ vox Germanice spurcos nebulones indicat, Itali verò ab aliis Bugrones, hoc est puerarii vocarentur. Cæterum Mantuanus qui vim Imperii cuius læsa & planè conuulsa erat maiestas in Gallos minime exercendam rebatur, eo animum iniuriæ indignitate percitum flexit, vt se se Imperio protinus abdicaret, vel ob id præcipue quòd ab initio in Apuliam eundem esse grauissimis rationibus frustra censuisset: quod pauci eius

Imperiis obedirent: quod plerique cohortium præfecti falsum militum numerum referre, ipsique demum rei frumentariæ curatores, auertere pecuniam crederentur. Itaque ne imminente calamitati cum iactura dignitatis interesset, excedere infelicibus castris & domum redire constituit, præscriptis utique tabulis, ac his multorum fideli testimonio confirmatis, quæ consiliorum actionumque omnium rationes continerent, & Ludouico Regi mitterentur, atque ita Imperio ad Salassum ætatis honore vsuque militiæ potiorem delato, Mantuam est reuersus.

FINIS SECVNDI LIBRI

PAVLI IO.

PAVLI IOVII
DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI
FERDINANDI CORDVBAE CO-
GNOMENTO MAGNI
LIBER TERTIVS

BEVNTTE Gontzaga, quum ceteri Gallorum duces neque ægri animis, neque corporibus fessi de geminando ponte & proferenda munitione diligenter agitarent, eaque ompia per brumales dies omnium breuissimos tardius & difficilius molirentur, tota hyems oborto graui austro in prædentas iugesq. plunias sese exoluit; tanta quidem iniquitate infesti cæli vt quum inter bina ca-

stra intumescens Lyris ab vtraque ripa campos inundaret, nec vim de cidentis aquæ linthea tentoria sustinerent; viri iumentaue cœnoso in solo extrema incommoda paterentur. Sed iniquiore in id commune malum Hispanorum conditione, quod tota ea planities quæ ad Sinuessana balnea porrigitur, hyemalibus aquis obsessa sædaque, in perpetuam paludem abitura crederetur. Quibus rebus adductus Consalvus suorum omnium hortatu castra subducere ad Montes & Sueffiæ hyemare constituit: quanquam id ægrè esset impetratum, quod ad Montis Draconis arcem nauigia ad conficiendum pontem occulte construisserrat, vt pari ausu & superiore quidem loco traiceret, aut traiecturi ad terrendos distingendosque hostes speciem præberet. Per eos quoque dies aut perfringere hostium pontem, aut iniecta flamma incendere fuerat conatus: irrito, vti casus tulit, vtroque incepto, quum ex superioribus locis deiecta materia, quæ violenti fluminis impetu raptata ponti incideret, partim hæssisset ripis, partim ab hoste intercepta longuriis, ad pontem minime peruenisset. Nauiginum porro onustum arida materia, variis sulphurei pulueris, & resinæ picisque fomentis intermixtis, ad corripiendam flammam, quum dimitteretur, ignis aliquanto celerius quàm ex mensura temporis putassent excitarus, ita absumpsit, vt priusquam ad pontem accederet ad carinam vsque cremaretur. Eo quoque Consalvus maiore securitate, & quod plurimum intererat, incolumi dignitate castra mouit, quod hostes paribus incommodis conflictatos, neque transire amnem, neque si transissent humerentibus campis progredi aut omnino consistere posse intelligebat. Suberant etiam Natalitiæ feræ, quæ militem varia perpeffum incommoda, ex tabernaculis ad tecta proxima reuocarent. Volebat enim, vti pium deceret, nequaquam in campestri tentorio, sed in sa-

crato templo religiosius & apparatus Dei Christi natalem diem celebrare, quod & facturos quoque hostes rebatur, qui solennia sacra facere & per eos festos hylarius tanquam Saturnales, ideoque geniales dies, ex induciis quodam sacro iure conceptis, conuiescere à bellicis operibus, remittereque animis, & corpora curate consueuissent. Verum Consaluus biduo tantum sacris solennibus concessio, ad eandem conficiendi belli cogitationes redierat: agitabatque interdum noctuque in vnam intentus curam, quibus modis transgredi anem, hostesque propter continuos imbres ad tecta relicta castris confugientes, opprimere posset. Galli enim mouente castra Consaluo, illum pluias fracto animo ferre nequiuisset, relictaque amnis ripa retro sese ut pugnam deuitaret à conspectu ipsorum imminentium ponti auertisse dicebant, quum ipsi vel iniquo in loco egregie tuentes pontem, paratique semper ad pugnam perseuerantia militari superiores euasissent. Verum ea verborum iactantia vsque ad eam ipsa hybernæ tempestatis asperitate frangebatur, ut quum ex conscientia in præduram coniecti huiusmodi miserè argentes cum præsentia, tum ea quæ imminébant incommoda, nequaquam læta cogitatione prospicerent, tot pluias tanquam exitio futuras, fato dari existimarent, plerique enim veteres milites & cuncti ferè duces memoria repetebant, quale cælum summa fidelique ferentitate Carolum Regem paucis ante annis excepsisset, florentibus passim & vernantibus campis per totam Italiæ longitudinem eadem Regna repetentem, à quibus demum ipsi rerum omnium commutata Fortuna, & Diis procul dubio iratis arcerentur. Placuit Salasso & cæteris, ut manentibus castris magna pars equitatus, ne equi nobiles iam planè horrida macie deformes conceptis morbis interirent, in opida proxima & vicos Minturnensis Fundanique agri duceretur. Heluetii porro & reliqui pedites, sub traiecto partiti inter se stationes, castra frequentarent. Sed iam multi ad producendam vitam pecunia egentes & secundum perperuos imbres consumpta veste qua frigus arceretur, confecti tetra illuue, in male fartis tuguriis expirabant: quum præfecti annonæ & quaestores, nec commeatus ea fide & diligentia, nec pecuniam in stipendium (vbi opus erat) expedirent, vel abunde etiam suppetente publica pecunia, quæ summa prudentia Ludouici Regis curata transmissaque in omnes belli casus in classe seruabatur. Corcutus enim Questor, & Bailiuus Cadomius, quorum erat in eo negotio singularis auctoritas, quod stipendiorum rationes interuertere; ac annonam maligne flagellare accusarentur, auaritia infames euaserrant, nec ferebat miles, ut priuato eorum scelere publica salus turpissime proderetur. Hæc omnia explorante Liuiano, suadenteque, Consaluus construendi noui pontis consilium cepit, non dubiam ex disperso torpenteque hoste victoriam ominatus, postquam Liuianus peritus belli, ardentique ingenio fortia aggredi solitus, se ante alios trans-

turum

zurum polliceretur . Itaque Liuianus quæ animo agitaret, parere atque exequi iussus, supra Gallicum pontem in spatio quinquaginta stadiorum conuectis noctu confertisque nauiculis, quibus vinaria vasa interposuerat, pontem constituit : traductisque copiis, alam equitum Normanorumque cohortes ad Sugium oppidum hybernantes improuisus adoritur . Liuiano succedit Nauarrus : hunc Prosper, atque Mendocius cum graui armatura subsequuntur, ipseque demum Consaluuus reliquum equitatum & Germanorum legionem adducit, Andrada qui terga tueretur subsequi iussu, equites Galli Normanique pedites inopiuato hostium superuentu cæsi fugatique dispalantur, ad Gallica castra defertur clamor, duces arma expediunt, & dispersas vndique suorum turmas accerfunt : nulla tamen certa manus cogitur, quæ aduentantes sustineat . In ea rerum iniquitate Salassus, tormenta maiora, quædã his conuehendis iumenta deessent, lintribus imposuit, summum enim admitti scelus Galli existimant si tormenta deferantur, & præcipiti cursu fugientibus omnibus, ad Caietam iter intendit . Nec multo post leuis armaturæ equites, & secundum eos Nauarrinæ cohortes in deserta castra perupperunt . Ibi quum nemo ferè armatus occurreret, multi capti, direptisque tentoriis, aliqui semianimes & rigentes gelu immani Cantabrorum sæuitia trucidati sunt . Nulla vnquam ab hominum memoria fœdior & miserabilior fugæ facies fuit, permisti enim pedites & equites, sese cursu atque impetu proculcantes, quum nec signa nec Imperia cuiusquam agnoscerent, uec in persequentem hostem ora conuerterent, per Appiam viam ad Scauros atque inde Formias ferebantur . Nec prius sisti fuga potuit, quàm non amplius centum viri fortes cohortante Bernardo Adurnio Liguræ summæ virtutis equitum præfecto cõglobata turma in ipso Formianæ aquæ lapideo ponte consulerunt, propulsantes inde hostem acerrime : & focis addentes animos, qui vndique in id oppidum ex proximis vicis confluebant . Itaque crescentibus vtrinque auxiliis commissa est multo uaria pugna initio aduersa Hispanis, quod in ea Bernardinus Tortesilla Consalui cubiculo prepositus, atque ideo fide & gratia insignis, cæcidisset, prostrato vulneratoque etiam Consaluo Dauolo leuis armaturæ equitum præfecto . Sed quum retrò renneciaretur Gallos ducès Molæ constituisse : retentataque suorum fugam, sese oppido ponte que tueri : propugna reque inde statuiffe : proclamante Consaluo, ut quisque eò contra hostem festinaret, tanta vis peditum & equitum ad pontem incubuit, ut Adurnius qui fortissime aliquam diu pontem defeuderat, extemplo deiectus sit, & à Germanis interfectus . quo cadente nemo fuit qui non terga daret, & Caietam versus cursum intenderet . Hos Petrus Pacæus & Nauarrus persecuti per montes Formianos viæ breuioris vsi compendio ut iter præciderent, celerrime peruenerunt ad biuium, eius viæ stratae, quæ ab Appia Caietam ducit, sic ut multi ex Gallis intercipe-

Ventur, & quædam turmæ equitum ab oppido, cui Iter in Appia via no-
 men est, & Fundanis pagis descendentes tanquã vrbe exclusæ, hæsitantesque præ metu sese sponte dederent. Ea nocte Consalus Formiis castra fecit, deditque operam, vt sub lucem & suburbanis tectis Nauarrini & Orlandio item monte potirentur. Is Caietæ imminet, marmoreo Munacii Planci sepulchro insignis. Eum Nauarrus secus ac putarat incustoditum ab hoste, penitusque desertum facile cepit. In eiusque cacumine minora aliquot tormenta militum manibus prouecta constituit. Tum verò Salassus tanta obrutus calamitate conuertens se ad Duces, Deus inquit maximus, Diuique omnes, tum preclare viros fortes adiuuant, quum ii vel serò sapiunt. In aduersis siquidem neque animos despondent, neque suprema sæuientis Fortunæ vulnera pertinacius expectanda existimant. Mihi propterea in animo situm est nihil ultra audendo sperandoque, vltimam belli sortem experiri nolle. Sed ex tanta clade seruare quàm plurimos, quod ex maturata pactione nobis obuerturum sperauerim. Extremæ nanque demerentiæ fuerit, toties damnata fati arma refumpsisse, vt demum necessitate quæ fractis opibus nobis imminet, misere subacti, ab irato victore tanquam hostiæ maectemur, scilicet vt iustæ inferiæ persoluantur Cardonio & Manrico, cæterisque eorum Ducibus, qui nuper à nobis tormentis interfecti, ante hæc moenia ceciderunt. Nos herele strenue si non feliciter pugnando nostram operam Regi probare sapius conati sumus. Sed sicuti in prosperendis malis Fortuna peruicax, cuncta consilia funditus evertit, ita hoc reliquum quod est in nostra potestate eripere non potest, quin liberrime de salute nostra statuamus. Placet itaque si vobis vtile videatur victoris hostis animum experiri, qui si moderata victoria contentus esse velit, vt hinc terra marique in Galliam proficiscamur, Caietæ dedita facile concedet. Salasso peroranti nemo adeò ferox & pertinax fuit, vt tanquam omnium parenti agendas gratias non putaret, quod saluberrimo omnium inducto consilio id vnum respiceret, vt salute incolumi finis cladibus imponeretur, nam eos quoque noui. infortunii nuncius magnopere terruerat, quod nauigia tormentis onusta, absorbente procelloso mari, in ipsis Ostii faucibus cum tota militum & nauarum multitudine periissent. In his fuit Petrus Medices, Magni Laurentii filius, decennio antea Florentiæ dominatu pulsus, ea quidem ignobili morte indignus, nisi Petrum Leonium summæ doctrinæ & claritatis Medicum qui infelici euentu Laurentium patrem fati se erepturum promiserat, in Caregianæ villæ puteum deiecisset. Emissus itaque est Alegrianæ alæ præfectus, cui Sancta Columba nomen erat. Is Consalum inter duo templa quæ sunt in suburbanis ædificiis castra habentem adit, paratosque esse Gallos Duces Caietam tradere professus, facile impetravit, vt cum grauissimis Ducibus, de condicione coram ageretur, sequenti que die in castra venerunt, Alegria pro Gallis, pro Heluætiis Antonius

tonius Basseius, & pro Italis Theodorus Triuultius. In non multis disputationibus re extracta, transegerunt, vt Galli tradita Caieta, quæ publicæ munitionis essent, tormenta, & commeatus in arce relinquerent, ipsi terra marique, vt luberet in Galliam proficiscerentur, ea conditione, vt equites suis vecti equis abirent, pedites verò, nihil armorum præter gladios & exarmatas hastas ferrent, & captiui vtrinque dimitterentur. Sed à Consaluo impetrari non potuit, vt Neapolitani Proceres qui bello capti in custodia erant consecræ pacis beneficium sentirent. Obignino enim Palicia & Formante Tornonioque & reliquis bona fide liberatis, Andreas Matthæus Aquauia, indignus ea calamitate, & Honoratus, ac Alfonsus Sâseuerini teterrimo in carcere qui appellatur Fossa miliaria ad imam turrem nouæ areis seruati sunt. Gallorum autem pars multo maxima classem conscendit, reliqui pedibus Romam profecti vsque adeo duræ hyemis sæuitiam & cunctas Fortunæ acerbitates senserunt, vt hospitales sacræ domus. quæ in Vrbe miseris gentium omnium patent, ægrorum & inopum multitudine completerentur. multique ignobiles circa stabula senatorum frigore rigentes interirent: Quamquam Iulius Pontifex insigni cura pietateque oblatos & conquisitos, comestri aliq̄ue, & demum nauigijs imponi iuberet. Duces quoque parem ferè ab infensa Fortuna contumeliâ tulerunt. Salasus enim internauigandum concepta ex dolore rei male gestæ, tabifica febre Genuæ decessit, magnificeque funeratus est. Sandricurtus autem superbi animi pœnam veritus, adeo vitam contempsit, vt quum circa alpes ex morbo decubisset, vitro in fata festinasse diceretur. Corcutus verò Bailiuusq. Cadomius maiore inuidia deflagrantes, ita gradu pulsus ignominiaque notati sunt, vt à capitali supplicio non procul absuerint. Basseius autem, quum ei alæ equitum præfecturâ Rex ademisset, quâquam ea Gruerio fratri traderetur, adeo grauiter id tulit, vt exundante atrabile ad insaniam verteretur: frustra que deposcens vt sibi dicturo causam Regiæ aures paterent, nee aditum impetrans, inter deliria deficeret. Cæterùm Consaluus & summæ prudentiæ & moderationis eximiæ laudem ex ea pactione consecutus est, utpote qui vel in multa spe opulentioris victoriæ militum suorum sanguine abuti noluerit, ratus omnino parcendum esse deditis, qui virtutis & elementæ suæ testes Consalui nomen in Prouincijs celebrarent, tantam verò, vt iniolati benigneque habiti dimitterentur, curam diligentiamque adhibuit, vt quum Heluetero prætereunti Hispanus miles torquem rapaci manu detrahere conaretur, re cognita Hispanum vel in mare fugientem persecutus ad æto e quo suaque manu grauisime vulneraret. Consaluus Caieta positus Ludouico Erreræ propinquo suo, arcis vrbsque custodiâ ita attribuit, vt in eius locum Tarenti Petrus Nicossa succederet: Liuianum verò Petrumque Paæzum in Apuliam misit, vt Arrio bellum inferrent. Is valido firmatas præsidio Venusiam, Atellam, et Altamurâ ruebatur. Di-

dicum Arellianum, Melfice obsederat, expugnatisque aliquot oppidis expectabat earum rerum euentum, quæ à Mantuano Salassoque ad Casinum & ad Lyrim traducto bello gerebantur: vt copiis aduictis, excitisque ad rebellandum Andegauenſibus, bellum priore grauius in Apulia renouaret. Sed virtute Liuiani intra paucos menses Arſius multis affectus detrimentis quanquam Caietanæ pactiois conditiones abnueret, eo deductus est, vt desperatis auxiliis vrbes tradere, Regnoq. excedere cogeret. Pari quoque vsus diligentia Pacæus, quicquid Gallorum aut Andegauenſium nomini fauentiũ supererat, ex Salentino agro expulit. Indicus quoque Daualus, qui cum Constantia sorore (vt diximus) ab Iscla classem Gallorum repulerat, Salernitana arce admotis tormentis est potius. Sed non diu ea re bene gesta lætari potuit, quum intra paucos dies pestilenti correptus febre, in ipso iuuentæ flore decesserit, relicto infante filio Alfonso Vastio, quo nemo Ducum ætatis suæ aut formæ dignitate, aut magnitudine liberalis animi, aut denique bellica virtute superior euasit. At Consalvus vbi ex Caieta ad paratum meritumq. triumphum Neapolim est reuersus, longo vti credi par est militiæ labore in grauiſſimum incidit morbum, vsque adeo à vehementi impetu periculofum, vt nisi supplicationes per omnia delubra à sanctissimis sacerdotibus, sacratisque virginibus, rite susceptis votis factæ, maturæ opem attulissent, humanæ facultatis remedia ad salutem omnino fera crederentur. Vbi verò receptis viribus incolumis ex Capuana arce vbi decubuerat prodiit, vt in nouam arcem tanquam salubriorem digrederetur, vix salutantium & gratulantium turbæ per septem dies dispensata humanitate satisfecit. Venerabantur enim eum omnis Nobilitas & populus vniuersus, quum quisque pro ingenio sicuti studium ferebat, aut excelſæ staturæ & probi oris decus, aut imperatoriam grauitatem, vrbana conditam comitate laudarent, alii porro iusticiam admirabili feueritatis & clementiæ temperamento præcellentem suspicerent: omnes verò liberalitatem non modo potentiæ, sed superbix Regiæ æquandam mirarentur. Ducibus enim vrbes & oppida dono dederat, equitum verò præfectis & centurionibus, domos, villas, fundos, arciumq. præfecturas diuiserat, & quum militi commune donarium dedisset, singulos item qui spectatæ virtutis nomine insignes euasissent, annuis præmiis fuerat profecutus, tanta quidem in recensendis meritis memoria, tantoque in dispensandis muneribus iudicio, vt æstimatione relictissima, neminem vel gregarium militem præteruisse, neminemque nisi larga manu donasse vel inuidi testarentur. Didaco ante alios Mendocio Miletum, Liuiano Sancti Marci urbem in Brutiis, & Nauarro Oliuetum in Præcutinis, Ioanni Cardonio Vgonis defuncti germano fratri Auellinum in Samnio, præterea Andrææ, Caruaiali, Alberado, Emanueliq. ac Antonio Leuæ & Andreæ Capuæ Termulano insignia oppida tribuerat, quum duo Columnii Prosper atq. Fabritius receptis
his

his oppidis, quæ Gallico bello amiserat, amplissima præmia retulissent. In eo. n. homine exquisitis virtutibus exaggerato, ita iudiciū ratioq. vige-
 ba, vt mirū esset: quū ei vel mediocres Latinæ literæ desissent, quod
 ea tempestate in Hispania proceribus ad arma natis, dārnarētur. Earum
 tamen laude celebres vsq. adeo admirabatur, vt ab his nō inepte peren-
 nem gloriam affectaret, prosequereturq. per amplis muneribus. Poetas,
 qui ipsius res gestas Heroico carmine celebrandas suscepissent. In his
 fuere Cātalius & Carmelita Mātianus sacriati viri, qui quū alacri ani-
 mo sed subagresti Musa aliquot poemata delicatis ingenii insula, pu-
 blicarent, Petrum Grauinam Neapoli summæ dignitatis uacem peripit
 lerunt, vt nobiliora, ideoq. digna tanto Heroe carmina faceret. Pōta
 nus. n. paulō ante, ipso Caietam oppugnante, valde senex è vita decesse-
 rat, quū Actius Synerus eiectū Regno Federicum Regē in Galliam
 fecutus, ob idque dolore Aragoniæ donus funditus euerit, & odio in
 externos factus amarior, aliquāto cōdendæ Satyræ quā in pangendis
 Heroicis aptior haberetur. Excesso. nāq. ingenio quantū decoris ad
 nō interiturā laudem scriptores benignè conciliati asserere possent, faci-
 le intelligebat. Eam vero ob id certius atque liquidius assequabatur,
 quod in vita eius nihil absurdū aut impiū quod Imperatoris virtutis
 aciem hebetaret, ab austero vel maligno censore notari posset; nullū. n.
 vnquam Neapoli matronarū pudicitia ex vero maculā inspersit, quā
 quā summā comitate apud clarissimas fœminas sepius imitari cōcetur.
 Stultū. n. esse dicebat viro Principi ex parua fugaciq. voluptate sempit-
 ternum & prægrauē odiū parare, quū nec plane casto Principatus ipse
 sine iniuria cuiusquam varia in eā uoluptatē instrumēta suppeditaret,
 Sed in ipso supra reliquarū virtutum admirabilē concentū, veræ pie-
 tatis specimen eminebat. Nihil. n. ei erat antiquius quā in omni belli
 ca ciuiliq. actione religionis decus omnibus commodis anteferre, tem-
 plorum iura tueri, punire impios: & deniq. enixe dare operam, vt mi-
 lites suo exemplo rerū omnium prouentus atq. victorias ex disciplina
 Christiana expectandas existimarent. Neque enim dubiū videri debet
 quin eum his moribus armā tractantem Diui, Diuæq. omnes subleuan-
 dū, prouehendumq. susceperint, Nullo quidē certiore miraculo quā
 quod in multis & pendē innumerabilibus præliis atq. periculis versatum,
 nemo eum vnquam ceperit aut vulnerarit. Sed ne integra rerū omni-
 um felicitate potiretur, inuitabile malum vrgentis inuidiæ vitare non
 potuit, quāquam id incredibili magnitudine constantiaq. animi super-
 raret. Confecto enim bello partaq. pace hilaritatis ac opulentia plena,
 multi quū in Hispaniam redirent, tamam eius variis calumniis onera-
 tam apud Regem (vt mox dicemus) lacerandā suscepērūt. quanquam
 ea omnia quæ Consalvus militibus dedisset, Rex ipse liberaliter appro-
 baret, diplomatibus scilicet ex formula beneficii iuris ab Hispania
 sicuti Consalvus præscripserat, transmissis, ut beneficii gratique Regis

opinionem attestacione celeri tueretur. Sed in arcano aliquid residere credi poterat, quod animū occulte perstringeret, ad largitiones extendendas nequaquam procliuē, postquam totius benignitatis penē integra laus ex alieni iudicii decreto prærepta, aut certe deflorata spectaretur, ob idq. Regi pudendū videri posset, ei vni ab omnib. haberi gratias, qui cūcta pro libidine tāquam ex alieno facile prodigus præoccupato domino vel ignotis donanda censuisset, propterea ferunt Regem aliquādo ad quosdam libellos supplices pro adipiscendis præmiis porrigentes, respondisse. Cur mihi ex tanti Regni accessione magnopere lætandū sit, nō video; vt maiores quā sim solitus sumptus facere possim, quādo ille qui Regnū nomini meo quæsiuissē videtur, nequaquam mihi sed sibi atq. aliis id pepererit, postquam insigni virtute parata ab in-cōsulta demū & præcipiti liberalitate dilabuntur. Hisdem serē diebus quib. Galli bello victi Neapolitani Regni finib. excesserunt, Cæsar Borgia cognomento Valentinus Alexandri Pontificis filius, sub fide Cōsaliui Neapolim venit, pauloq. post custodiæ estraditus, vt in Hispaniam sicuti paulō antea Ferdinando Aragonio Federici Regis filio ad Tarentū euenerat triremib. adueheretur. Sed quoniam Magni Consalui deus quod ad fractæ fidei famā aliqua ex parte lesum videri potuit, quibusdam omnino defendendū videtur, operæ pretiū existimauī pauca transcursum de Borgiæ cōsiliis factisq. sicuti ab his qui interfuerunt accepimus, enarrare; quanquam ea diffusius in historiis nostris referantur. Igitur Cæsar ex Vanoctia Romana aliqui proba muliere quam nouimus, genitus, vbi adoleuit, patris amplissimi senatoris diligentia, ad capiendū ingenii cultū Pisas se cōtulit, vbi tum optimarum artium Gymnasium florebat, adeoq. profecit, vt flagranti ingenio, præpositis in vtroq. iure quæstionib. erudite disputaret, qua iuuenis indole lætatus pater, vbi demū arridēte Fortuna Pontificatū est consecutus, Cæsarem legit in senatū, natu. n. maiorem Franciscum Candianū Principē propagandæ stirpi & magnis imperiis amplificandisq. familiaris opib. destitabat. Verūm Cæsar quod purpurei galeri honos ingenti animo suo, speq. sua inferior videretur, Candianū fratrem quo cum hylariter cœnarat, noctu iugulari iussit: ita vt ad obeliscum campi Marui in Tiberim deiiceretur: eumq. biduo quæsum piscatores extraherent. Nec multo post Cæsar abdicata purpura, desumptoque militari sago, Princeps & dux copiarū creatus est: patre quidē ex atrocitate tāti sceleris vehementer attonito; Sed postquam Candianus ab in feris excitari nō poterat, cuncta indulgentissime concedente. Nec multū inde Cæsar pontifice cum Ludouico Gallix Rege in exitium totius Italix conspirante, cum, Carlota Alabreta, Ioannis Nauarræ Regis propinqua auctore Ludouico Rege sponsalia fecit. Ex eo fœdere Cæsar spes suas enndare, immoderato sæuoq. animo magnæ partis Italix dominatum affectare cœpit, vsque adeo dira cupiditate, vt in vexillis hunc titulū præferret,

AVT CAESAR AVT NIHIL, Quasi nihil animo mediocre, sed immoderata & longe maxima cupere videri vellet. Ante omnia proceres Romanos Columnios & Vrsinos tollere cōstituit: postquā inter eos bellū aliquādiu frustra aluisset, vt vtraq. pars muro ferro cōcideretur. Nam illi post id civile bellū, Borgiæ arrib. intellectis, sese pace facta cōciliarant. Columnii nihil sibi fuga exilioq. potius rari, paterna oppida Borgiæ reliquerunt, Vrsini stipēdiis allecti & in fide Tyrāni hæsitrates, ad vnū ferē omnes teterrimo supplicio necati sunt, Baprista Cardinali in mole Hadriani, gentiliū suorū necem præeunte: quū Vitellocius Tiphernas, & Liberottus Firmanus ad Senogalliā, in agro autē Perusino Paulus Vrsinus, Latini Cardinalis filius, & Franciscus Vrsinus Grauinæ Princeps, eandem necis fortē tulissent. Caietanæ quoq. familiæ Proceres qui Sermonetani oppidum in Latio iuxta Priuernū obtinebant, Iacob. Nicolaus, & Bernardinus, alio atq. alio modo interfecti, arcēs & opes Borgiæ cōcesserunt. Gamertes quoq. Reguli antiquæ nobilitatis, Iulius Cæsar, Venantius, Annibal & Pyrrhus Principatu exuti strangulatiq. sunt. Astorē Manfredū Fauentis Principem sub fide deditum, necatumq. immaniter Tybris excepit. Catherina Sfortia quæ Foroliuui & Forocornelii vrbib. Imperabat, expugnata tormētis, captaq. Romā tāquā ad Triumphū perducta est. Pandulphus porro Malatesta, Ioannesq. Sfortia, & Guido Vbaldus Feltrius ipsorū ditionis vrbes Ariminū, Pisaurū & Vrbīnū, inuadenti relinquere, quā interfici, arrepta fuga maluerunt. Cessit & impotenti Tyrāno Iacobus Appianus oppidū Populoniū in Ehruria. Sed dū hac cruenta via in alienos principatus grassaretur, etiam Aragoniū adolescentē Biselii principem ac Alfonso Regis filiū, & (quod referre pudeat) Lucretiæ sororis suæ maritum, in atrio Vaticanani templi vulneratū, & quoniam spes esset curari posse, in ipso cubiculo, lectoq. nuptiali sororis mactari iussit. Borgiam quoq. iuniorē Cardinalem, quod Candiano faueret, veneno sustulerat. Ioannem deimū Cerbellionem virum domi militiaq. nobilē, quod pudorē in fœmina Borgiæ domus seuerius custodiret, noctu à cœna redeuntē crudeliter interfecit. Ab eo quoq. capitali supplicio affectus est, Iacob. Sanctacrucius præclaræ nobilitatis Romanus ciuis, quo nemo ipsi Cæsari amicior & familiarior fuit; nec aliam ob causam quā quod validā promptissimorū hominū manū ex factione Vrsina subire cogere, & ad omne audendū facinus impellere posset. Cæterū ex rāta propagandi imperii dira libidine sūsiq. quū venenū (vt diximus) cū patre bibisset, eiq. demū ex Nepe in vrbe reuerso, secus ac ipse crediderat ex comitiis res euenissent, à Iulio Pōrifice custodiæ traditus est. Is. n. ab eo Togarū Gallicæ arcēs repetebat, eoq. vehemenius, quōd Veneti Ariminū & Fauentis tam cæca quā pernitiōsa inducti cupiditate, productis à Rhauenna copiis occupassent, Dabat Pontifici verba Cæsar ac indies deditiōnē extrahere conabatur, quū se in Galliā togatā proripere cogitaret.

Ibi enim non defutura sibi hominum studia existimabat, ea præsertim spe, quòd vtriusque factionis Duces Ioannes Saxatellus & Guido Vainius liberalibus stipendiis & beneficiis præoccupati, apud eum in honore essent: Ideoque simulatas & inanes ad præfectos literas scriberet. Quamobrem accidit, vt Petrus Ouadius cum his literis à Pontifice Cesennam missus à Didaco Chignone de muro præcipitaretur, eoq. atroci factò vehementer commotus Pontifex Cæsari acerbiora minaretur, nisi continuo Hispani præfecti repetitas arces dedidissent. Ab hac Pontificis iracundia territi Borgia & Remolinus Cardinales propinqui Cæsaris & Borgiæ familiæ inferti, Neapolim perfugerunt. Verùm in id demum vtrinque conuentum est, vt Cæsar si dimitteretur, secretiorum tesseras dedendis arcibus ad præfectum missurum promitteret. Eius autem rei præstandæ consuequendæque vas fuit Bernardinus Caruaial Cardinalis, ea conditione, vt interim Cæsar in arce Ostiensis sibi custodiendus traderetur, donec promissi fidem impleveret. Interim duo Cardinales qui erant Neapoli, id expetente Cæsare à Consaluo impetrarunt, vt Cæsari sub fide Neapolim venire, atque inde proficisci ex arbitrio liceret. Id Consalvus summæ dignitatis viris nequaquam grauate tribuit, diplomaque manu sua subnotatum, peculiarique obfignarum gemma, Ostiã transmittit. Nec diu post quum Didacus Chignones & Consalvus Mirafontes conspectis tesseras Cesennæ & Foroluii arces Pontificiis Præsidiis dedidissent, Cæsar à Caruaiale Cardinale statim dimissus, conductâ repente nauicula, Neapolim peruenit, lætus admodum, quòd præter spem antiqui hostis manus effugisse videretur. Tum verò Neapoli cum Cardinalibus & veteribus amicis suis Hispanis Ducibus nouandarum rerum consilia agitare cœpit, nequaquam enim animo se demiserat, quin antiquæ spei totus inniteretur, & centuriones militesque sibi notos & ignotos vndique conquireret, nauigique pararet quibus Pisas adueheretur. Erat enim fama edita in vulgus eum Pisanis auxilio profecturum, qui libertatem suam aduersus Florentinos iam nonnum annum constantissime defendebant, verùm in arcano erat à Pisano litore per Lucensium agrum & Calphurnianos saltus transcendere Apenninum, & per Mutinensium fines recta ad Aemiliæ vrbes penetrare: auctus scilicet copiis studio Alfonsi Atestini Ferrariæ Principis cui Lucretia soror nupserat, sperabat beniuolos suos veteresque clientes affuturos sibi, vt passim propensissima omnium voluntate reciperetur. Hæc vbi cum moliri Iulius didicit, nihil sibi cunctandum ratus, quin cæptis obuam iret, ad Consaluum perscribere, seuerè admonens, ne hominem cruentum, audacem, maximoque Italæ malo natum, & suam tyrannidem ditionis suæ populis importantem, furere & crassari iterum pateretur. Hæc eadem quum per legatos Regios qui Romæ erant, & per suos, qui in Hispania Regem sequebatur, cum Ferdinando grauisime & vehementissime sæpius egisset, literæ

Regiz

Regiæ ab Hispania Consaluo allatæ sunt, quibus Cæsarem comprehendere iubebatur, quod graui Principum omnium incommodo suspicioneque res nouas moliri, impiaque arma aduersus Pontificem parare diceretur. atque ita Cæsar quum in exornanda classe scribendisque militibus occupatus, vti necesse erat, alloquendi causa sæpe in arcem ad Consaluum iret, à Nonio Campeio dum egredi vellet, humaniter retentus, & custodiæ traditus est, nec quisquam suorum, edito ingenti suspirio, fortunam incusanti, frustra que se sub fide proditum querenti, opem ferre potuit. Nec multo post iubente Rege in Hispaniam à Liscano deuectus est. Sic vt aliquandiu Conciliæ, & demum ad Medinam vrbem in arce cui Motta nomen est, duos serè annos custodiretur: ea tamen sorte vt deceptis custodibus, fune demissus, supeditante equos Pigmentellio Beneuentano Principe ad Ioannem Nauarræ Regem perfugeret. Is tum cum Alarino Regulo qui à fide defecerat, bellum gerebat. In eo armorum motu quum egregiam operam Regi nauaret, conferta ad Mendaciam pugna victor occubuit, eo euentu vt nequaquam agnitus detractis armis nudus relinqueretur. Sed scutifer eius cadaner equi ceruicibus impositum Pompelonem retulit: haud dubie rapiente fato, ad eam vrbem, cuius antistes antea fuerat, neque enim quisquam serè repertus est, qui, quum se se susceptis semel sacris abdicarit, tranquillum vitæ exitum tulisse censeatur. Sed quis Consaluum vt id faceret Regis Imperio coactum non excuset? quum & paruissime iubenti Regi, & æqua postulanti Pontifici necesse fuerit obedisse? ne scilicet graui scelere Regi partem fidelis, & grauiore piaculo, erga sacrosanctum Pontificem inimicus & impius euaderet. In ea re præsertim quæ superioris Regii sacramenti fidem respiceret, ac humani demum atque diuini iuris religionem includere censeretur. Verum ob id quoque honestiore de causa maioreque ratione à fide data discessisse videri potuit, ne Italiam dudum sublatis bellis tranquilla pace frui turam, vnius nefarii impotentisque tyranni immanis audacia perturbaret: proinde etiam gratum facturum Vrsinis pariter atque Columniis de se optime meritis, qui à pestilentissimo homine summas auaritiæ & crudelitatis iniurias retulissent. Sed id pro tuenda Consalvi dignitate mini me tacuerim, quod à clarissimis ducibus Didaco Mendocio Antonioque Leua me accepisse profiteor, quum enim apud eos amanter inuitatus Bononiæ cœnarem, quo tempore Carolus Cæsar à Clemente Pontifice coronatus est, multosque sermones sereremus de virtute Magni Consalvi, qui amborum Imperator, & militaris disciplinæ magister fuerat, præclare testabantur, neminem eo viro pace belloque meliorem extitisse; Sed ei maximorum ducum exemplo prorsus euenisse, vt in extremo vitæ actu tanquam semixerul non plane felix moreretur: quanquam sæpissime diceret, se nullius improbe facti penitentia offensum latissime ex hac vita fuisse migraturum, nisi Ferdinando

Federici Regis filio, & Cæsari Borgiæ Valentino, fidem suam improvide dedisset, ut ea demum à Rege cum sui nominis fugillatione violaretur. Subiungebat ad hæc dno Consalvus se tertii quoque grauioris facti maxime poenitere, quod tamen prodere nollet. Id autem Leua atque Mendocius non inani forte coniectura interpretantes esse putabant quod Regiis pollicitationibus à Neapoli Italiaq. se abduci in Hispaniam permisisset, in qua multi rerum nouarum cupidi, eum in spem noui principatus, maximarumque rerum bello gerendarum retinere conarentur. Sub id tempus quo Borgia Cæsar caprius in Hispaniam est perductus, Isabella Regina, desperata salute decumbebatur, enatum enim erat in pudendis vlcus sæua scerpigine mortiferum, ita ut tantæ victoriæ gaudio exhilarari nequiverit. Prosperum tamen Columnam vel occupata supremo morbo humanissime suscepit. Is cum aliquot nauigijs militariter instructus Liscanianæ classi cohortante Consaluo se se adiunxerat, ut triribus præsidio foret, ne Borgia, ut in longa nauigatione accidere posset, à Gallis vel à prædonibus eriperetur, eum tamen Romana grauitate, neq. alloqui neque oculis spectare sustinuit, ne scilicet atrocissimi hostis calamitate lætari videretur. Nec multis inde diebus Regina fato concessit, incredibili cum dolore atque luctura Consalui, nam ab ea tanquàm alumnus ac in eius Regia educatus, cuncta quæ exoptari possent virtutis & dignitatis incremента ad eum fuisse fatebatur, Rege ipso tanquàm minus benigno parumq. liberali nunquàm Regiæ voluntari relinquitari ansio. Id verò præclare tanquàm verissimum apparuit, quum Rex elata statim Regina, aures minus æquas, & supra alieni meriti pondus proclinas, obrectationibus præbere cœperit. Non desuere enim qui hominem multo gloriæ fulgore inuidorum oculos perstringentem, grauisimis calumniis onerarent. Multi enim tanquàm Regnum insigni eius virtute quæsitum faterentur: id tamen profusa & planè astuta largitione diuisum, atque distractum ab eo fuisse prædicabant ut præcepta occasione Regiæ benignitatis, nisi præscriptis annuisset, Regi demum ingrati illiberalisque animi contumelia constaretur. Ipse porro nihilo fecius à suis quos maioræ beneficentiæ destinasset, tanquàm non ab se, sed à Rege prætermisiss, beneuolentiæ cū Regis inuidia vindicaret. Nec deerant qui dicerent eum victoria superbum, magnisque Regni prouentibus opulentum, delegisse sibi ac amicis atque beniuolis clariora ditioraq. oppida, Regi porro nihil opinum & integrum præter gestandæ coronæ decus, & inane noui tituli nomen reliquisse. Verum alij diuersa incessentes via, omnem eius auctoritatem conuellendam susceperunt, ex Hispanis Iohannes Nuccia Siciliæ Præfectus, Valentijs Benauidius, Franciscus Sancius, qui erat Regis dispensator: sed multo omnium malignius ac atrocius Nonius Campeius, qui ab ea delatione ingratisimi nomen tulit. Hunc enim parum nobili loco eductum prætorix cohorti

horti præfecerat: ac demùm ei magno beneficio honoreq. nouæ arcis custodiam attribuerat. Ferunt etiam Prosperum Columnam scisci - tante Rege quum de Aragoniorum Regum ingenio disciplinaque, & publicis ac priuatis institutis disserteret, vt pote qui eorum omnium auspicijs post Alfonso primum ab adolescentia militasset, de Consaluo sermones intulisse, vsque adeo aculeatos & graues, vt Regis animum nequaquàm vanis iniectis suspicionibus perstringerent. Quandoquidem ingenue nisi maligne ex vero Consaluum illis omnibus auctoritate, prudentiæ, splendore vitæ, militum studio, & populari gratia præstare fateretur, adeo vt nihil iam in eo qui cuncta nutu fastuque Regio iuberet & regeret, præter titulum deesse videri posset, ad quem si aspirare vellet, tot eius beneficiarij, qui diadema capiti imponerent minime defuturi crederentur. Hæc maiestatem respiciebant; admo - nebantque Regem, vt mature caueret, ne omnia indulgendo confirmandoque, ex duce Præsidaeque, Regni consortem efficeret. Verùm Nonius adiuuante Ioanne Baptista Spinello Neapolitano, aliquantò criminosis in Consaluum inuehebatur: vt pote qui sagacissime sumptuum & vectigalium omnium rationes excuteret, doctusque cum nihil ærario, nihil fisco reliqui fecisse, vt incondite largiendo, maxime liberalis famam aucuparet. Qua demum ostentatione priuatæ opes regerentur, illæque præsertim diuitiæ tot spoliatorum totq. munerum, cum signati auri, argenti que cælati, tum nobilium gemmarum & ferri corum auleorum, quæ essent supra Regii census æstimationem, sedulo congestæ, astuteque repositæ à nemine viderentur, ne scilicet in viduorum curiosorumque oculis conspectæ, non ab re iam natam inuidiam concitarent. Hæc verò singulari malignitate delata, tametsi aut falsa magna ex parte, aut minora vero putarentur, eius tamen animum moderatione & parsimonia gaudentem magnopere permouebant: eo quidem altius atque vehementius, quod in Rege non multum pecunioso, nec vnquàm in apparatu & conuictu sumptuoso, tamen auri & tantarum rerum non iniqua cupiditas accenderetur, ita tamen, vt eam facile restingeret summa æquitas, summaque prudentia, quæ in Rege nunquàm præcipiti, nec vnquàm temere ingrato, præclare vige - bant. Multa enim & perampla vel supra modum ex æquitate rationis concedenda iudicabat: cum eximia virtuti, tum naturæ liberali, eius viri, qui tot rebus feliciter gestis Regnum cum magna laude cepisset, maioreque defendisset, & tantum denique bellici decoris & gloriæ Hispanico nomini peperisse censeretur. Ea tamen omnia in profundum demissa pectus, tanta dissimulatione conseruabat, vt Consaluo nullam conceptæ offensionis speciem præberet, delatoribusque tantum secreto ageret gratias, palam verò de Consalui actionibus honestissime loqueretur. Cæterùm Prosper cum multis nobilibus equis, quos Petrus Corduba Plegoi oppidi Marchio suoapte ingenio liberalis, ipsius Con

salui patrum, monitu, dono dederat, Neapolim reuersus, nequaquam priorem amicitiae locum reperit. Nonius vero Campeius, quum ab Hispania rediens in Italiam peruenisset, veneno ut fertur à quodam satellite cui grauem antea iniuriam intulerat sublatum est, merita heredeque poena si diuini iudicii vim spectemus, postquam alio turpissimo ingratum animi scelere, in optimum virum, Ducemque suum, ac auctorem omnis eius dignitatis, venenum effudisset. Interim Consaluo gratia incolumi, existimationeque amplificata; Neapoli gubernacula moderante, Rex Ferdinandus cum Ludouico Galliae Regem pacem fecit, foedusque percussit: multis herede de causis, quas hoc loco commemorare non est necesse, quum in Historiis nostris accuratissime referantur. Affinitas quoque superinducta est, ut concordia quae ex tantis odiis ægre sperari potuit, validiore vinculo firmaretur. Ferdinandus enim quancquam esset in flexu ætatis, Germanam ex sorte Ludouici Regis genitam uxorem duxit. Paternum ei genus præclarum erat in Aquitania ex domo antiquissima Fusorum Comitum: quos Foisseios Galli corrupta voce appellant. Huius Germanæ Reginae frater erat Gasto, qui auunculi indolem præferens aliquanto post maximis rebus breui curriculo gestis, ad Rhauennam memorabili acie victor interiit. In ea conficienda pace Ludouicus Regno cedens id impetrauit, ut Præceribus Gallie nomen secutis, quæ ante bellum possedissent, vrbes & oppida redderentur. In his erant Besenianus & Salernitanus Regulis Traianusque Caracciolus & Honoratus Caietanus: & ii ante alios, qui carcere educati & libertatem & patrimonia & honores cum cæteris recuperarunt. Verum post celebratas Regales nuptias non defuere præpotentes vltioris Hispaniæ Reguli, qui Philippum Maximiliani Caesaris filium Belgis imperantem ad capessendum Regnum in Hispaniam euocarent, existimantes sub florentissimo iuvene Rege aliquanto liberius atque licentius ipsorum potentia fruituros, quam sub austero & parum liberali, ut aiebant, sene Catelano, Citerioris enim Hispaniæ Tarraconenses Reges tanquam opibus tenues & precario ferè in liberis ciuitatibus regnantes, vltiores Hispani, quorum erant amplissima Regna, aut oderant, aut contemnebant. Nec diu Philippus amicorum suorum studia vota que frustratus, ut sua Regna ex arbitrio administranda susciperet in Cantabriam Oceano deuectus, peruenit in portum qui vocatur ad Columnas; fortasse quod ibi quoque alteræ Herculis columnæ, sicuti Gadibus positæ fuerint, quum eo extremo litore terræ Hispaniæ finis, Oceani fluctibus terminetur. Ferdinandus ut generum exciperet ad Columnas est profectus: quo fere omnes Reguli conuenerant. Ab his Philippus summos honores, suaque spe augustiores tulit, ita ut ineundi administrandique Regni, inusitata cupiditate desisteret, nec omnino iniquum aut parum honestum arbiuraretur, si excluso socero Rege, ea Regna perciperet, quæ ab omni nobilitate vltro deferren-

deferrentur, & ad se optimo iure maternæ hæreditatis pertinerent. Itaque vno ante alios Ioanne Manuele qui diu in Belgis legationem obi uerat, Philippi ingenium deprauante, res eo deducta est, ut Gener in conspectum nequaquam familiariter socero se daret: amboque ex equis ad paruam spatium prodeuntes hic Gallico, ille Hispanico sermone, & paucis admodum verbis, nec mutuo quidem intellectis, sese salutarent, colloquio propere ab ipso Manuele dirempto: ne Rex iuuenis rerum imperitus, callidissimi senis artibus caperetur. Nec mora (quod vix credi par est) Proceres Regulique serè omnes, Ferdinandum nullo pudore deseruerunt. quisque enim in spes suas pronus & expeditus commodo seruiendū, & orientem Solem potius quàm occidentem adorandum esse dicitabat. Vnus omnium Federicus Toletanus Albæ Regulus in vetere suo studio constantissime permansit, nec vllis omnino pollicitationibus permoueri, adducique potuit, quin summa fide præcellentique obsequio excolendum sibi Regem susciperet. At Ferdinandus vti profunda prudentia hominem decuit, eius turbulentiæ tempestatis procellam artificio dissimulationis vitandam ratus, graui opportunoque consilio excedere Hispania & Neapolim nauigare constituit: ne scilicet alienati generi dicta factaque oculis ac auribus exciperet: quæ statim vbi maiestatis nomen offendissent, tanquam demisse tolerata in contumeliam verterentur, postquam ab ipso tot proceres noui Regis studia secuti aut odio, aut vanitate iudicii defecissent. Igitur Federico Albano viro summæ gravitatis atque prudentiæ, quodd pauld antè integerrimæ fidei præclarum specimen dedisset, in tutela Regni constituto, ductaque secum Regina, cum viginti trirēibus e Barchinone soluit. Aderat ei nauigationis comes, honoris causa adscitus antiquæ nobilitatis Bernardus Roscius Deniæ Regulus. Sed illustres honestique ceterioris Hispaniæ equites regium comitatum exornabāt. Paucis autem diebus quum Gallici, Ligusticique maris littora legendo, Delphini portum tenuisset, certum de Philippi generi morte nuncium accepit. Id quanquam intimos sensus non obscuro aut leui gaudio perfundere posse videretur, nihil tamen indignū ea necessitudine quæ filiæ dolorem, totq. nepotum orbitatem respiceret, in grauiissimo Rege expressit, atque ita abiectis ornamentis, sed nequaquam pullata Prætoria Neapolim initio hiemis est peruētum. Arserat paulo ante circiter idus Septembres luridus cometes, in ea cæli plaga quæ vertitur ad Corum ventum: ita vt Belgis imminere diceretur. Philippum enim nondum expleto vigesimo quinto ætatis anno, Belgico more epulantem, importunisque exercitationibus deditum, diuerso sub cælo atrox inuasit morbus, & eripuit, quum præter reliquam sobolem septennem serè filium reliquisset nomine Carolum, quem hodie Imperatorem virtute animi & felicitate rerum gestarum Augusti cognomine dignissimum veneramus. At Consalvus vbi Regem Misēni promontorium superasse, aduen-

rareque nunciatum est, obuiam bireme profectus, in Regiam triremem prorepit, tanta quidem ex animi conscientia frontis hilaritate, ut eum nihil unquam de optima Regis erga se voluntate dubitasse appareret. nonnulli enim ex inuidorum numero paulo antè dixerant, eum nequaquam esse commissurum, ut conscensa Regia trireme incertæ Regis fidei se crederet, quum ille simulator & dissimulator eximius decreta animi ad occasionem depromenda egregie tegere didicisset. Nec vllum ei maius omnino periculum quàm in trireme innunere dicerent, quum terra tantis stipato satellitibus nihil omnino quod vim asferre posset, foret timendum. Rex itaque ligneo ponte ad molem constructo exornatoque solenni cærimonia à Neapolitanis susceptus, multa in adulationem parata, uti noui Regis aduentus appetebat, singulari modestia renuit: celebrauitque Generi exequias atratus, ut mox ad legatos Principum Regniq. proceres Regio cultu prodiret, & iuxta eum Consalvus in honore semper & conspicuo quidem loco spectaretur. Eo enim præcipuo teste monstratoreque virtutis & fidei, quisque vel infimi ordinis miles & ciuis produci ad Regem agnosci que magnopere cupiebat, quãdo ipse nemini deesset. nihil enim ei erat iocundius quàm officio benigne præstito quàm plurimorum voluntates promereri, idq. eo splendidius & ad gratiam parandam cumulatus fiebat, quod sæpissime non rogatus, quos conspexisset pudore cunctabundos, vel ægre quicquam sperantes, vltro nominatim appellaret, commendatosque mirifice ad osculandam Regis dextram producere consuesset, vsque adeo ut accepti demum beneficii gratia, vnum Consaluum respiceret, quo auspice mora omnis in Rege nequaquam expedite munifico citissime tolleretur. Rex enim ab æquitate atque iusticia famam quærebat, Ille vero anhelabat ad gloriam ingenti virtute partam: quæ diu stare, manareque ad posteros non facile posset, nisi præaltis grati & liberalis animi radicibus niteretur. Quamobrem Rex æquo animo secum reputans, quale quantumque Regnum Consalvi virtute captum atque defensum sibi obuenisset, facile tolerabat, ut non frustra quicquam Consalvus peteret: quanquam Regni recenti bello attriti facultates, tot concessis immunitatibus & præmiis eneruari & penè conuelli prouideret. Nolebat enim existimari omnium ingratisissimus, nam ea quæ admisset Consalvus, aut de affectatione Regni cogitasset, in arcano erant: quum eius merita ex tot victoriis toto orbi notissima, in ipsa hominum fama spectarentur. Eluserat & per eos dies Quæstorum & inuidorum diligentiam, sibi admodum grauem, & Regio nomini parum decoram: nam quum ad Quæstorum mensam tanquam ad tribunal vocarenur, ut sumptuum bellicorum & vectigalium rationes in aduersariis codicibus ararii & fisci annotatas agnosceret, quoniam expensis acceptique summæ inter se comparatæ, magno excessu dispares, supputationi minime congruissent: tam seuerè quàm lepide responderat, se priuatas tabulas

bulas publicis fideliores continuo prolaturum : quibus multo plus impendisse, quàm accepisse præclare ostenderet : testareturq. se id totum quod ex iusta ratione superesset, tanquam iure debitum ab ærario Regio, vel si pertinaci lite opus foret omnino repetiturum. Protulit autem sequenti die libellum grauisimo titulo, ita ut quæstoribus silentium, pudorem Regi, cunctis verò qui non essent impudentes, multum risum exprimeret. Ante omnia Deo maximo, Diuis Deabusq. omnibus ad parandam victoriam propitiandis, erogata scilicet in egentes, cucullatos, piosque sacerdotes, & sacratas virgines, qui perpetuis supplicationibus vacarent, aureorum nummum Ducenta milia supra septingentos & triginta sex, & Regales argenteos nouem, expensa ad Indici caput apposuit. Secundo autem loco subiecit, sexcenta milia, supra quadringentos & nonaginta quatuor secreta manu speculatoribus data, quorum beneficio exploratis hostium consiliis, multas victorias, & deniq. liberam tanti Regni possessionem esset consecutus. Intellexit argutiam Ferdinandus, infamique negotio silentium imposuit. Quis enim occulta manu expensæ pecuniæ numerum, requisitis nominibus, nisi maxime ingratus, & plane sordidus, à tanto Imperatore postulasset? Præterita siquidem omnia Consaluo condonare, & quæ ille dedisset tãquam optimo collata iudicio, rata habere statuerat, atq. item obliuisci totius suspicionis de affectato Regno, quæ à delatoribus iniecta videretur, vt eum benigne admodum, sed callide magnis inuitatum pollicitationibus secum in Hispaniam abduceret : constitutoque nouo Præside, toto noui Regni fructu atque integra possessione potiretur, postquam Philippi generi dissentientis æmulatione liberatus, ad eadem totius Hispaniæ Regna, maturè sibi redeundum esse iudicaret. Itaque constitutus rebus, & Andegauenis partium regulis, qui confectæ pacis beneficio carcere educi fuerant, restitutis oppidis quæ bello amiserant: ac his omnibus in gratiam receptis : Ribacursioq. præside constituto, quintum post mensẽ ex quo Neapolini venerat cum Regina classem conscendit, Consaluum ea spe inductum secum aduehens, vt quum in Hispaniã peruenissent, Compostellani ordinis equitum Magister crearetur. Is est honos primus à Rege cum summa potentia coniunctus, vtriusq. enim Hispaniæ nobilitas terè omnis, honestata equestri dignitate, ditataque per amplius perpetuisque redditibus, vni Magistro parat. Signantur autem equites bello paceque purpurea cruce, quæ ante pectus militaris spathæ capulum exprimit. Id insigne religioso ritu suscipitur, in honore que est: nec nisi præclaro merito à Magistro aut Rege impetratur, scilicet vt militibus pro Christi nomine aduersus Mauros operam nauantibus, sacratæ redditus præmia persoluant. Cæterum Magistri nomen auctoritatemque ab aliquot annis Ferdinandus & Isabella Hispaniæ Reges, indulgente Romano Pontifice sustulerunt: quòd tanti ordinis Magistri, Regia nomini potentia atque opibus æquarentur : ob idque for-

midabiles euasissent, uti superioribus annis Alvaro Luna accidisset, qui immodicæ potentia suæ superbiaq. reus Maiestatis factus, capite poenas dederat. atque ita euenit, ut quum tantus honos nemine suscepto penitus vacaret, summæ dignitatis prouentus omnis, & libera creandorum equitum facultas Regis arbitrio seruarietur: sicuti & reliqua duo eiusdem opulentia magisteria: Colatranæ scilicet, & Alchantaræ ordinum, vsurpatione per simili pauld antè concesserant. Erat igitur is honos sponte præsertim oblatu omnium qui concedi possent amplissimus: Sic ut eum facile Consaluu anteferet tot urbibus atque oppidis quibus Neapoli potiretur. Fuerat enim donatus à Ferdinando iuniore Aragonio Terra noua in Brutiis: à Federico autem Rege ad Garganum montem Vestinorum urbe, quæ à Sancto Angelo nomen ducit. Postremo ab ipso Hispaniæ Rege Ferdinando Sueffa Aurunca per nobili Campaniæ urbe, quibus opulentiora quoque oppida quatuordecim præter minora castella & vicos accessissent. Sed vir peracutus & grauis, vix adduci poterat, ut plane crederet tenacissimum Regem quicquam secum de ea re liberaliter esse concessurum: quanquam prolixæ pollicitationi etiam Regia manu syngrapham adiecisset: Scilicet ut honestius atq. validius nequaquam ex animo Neapoli decedentem ad nauigandum pelliceret. Verum Consaluu non statim discedentem Regem est consecutus, volebat enim humaniore officio amicos ciuesque omnes, illustresque præcipue fœminas familiarissime completi. satisfaceretque item dignitati suæ, creditoribus omnibus per precorem ad quæstoris mensam citatis: ut nemo vel ex opificum, cupidina riorumque infimo ordine relinqueretur, qui se vel obolo fraudatum queri posset, eandem quoque ut fidem mercatoribus præstarent, milites ducesque suos fuerat obtestatus, multis benigne pecuniâ præbens dissoluendo debito, coëmendisque rerum omnium ornamentis: ut instructissimi cultissimique in patriam redirent. Delegerat enim sibi comitatum ex vario genere insignium virorum, si numerum eorum cultumque respiceres, Regio superiorem. nam dum Neapoli Rex fuit, perpetuis conuiujs atque largitionibus tantos sumptus fecerat, ut astrictæ frugi Regis disciplina famam obrueret, quum numerofo famulatu, cultuque domus & splendore lauiticæ, Magni cognomen præcellenti virtute partum, omnino tuendum arbitraretur. Tantum porro sui desiderium cunctis ordinibus relinquebat, ut conscensuro innumerabiles matronæ ad portum sese effunderent: nec sine lachrymis soluente demum coram, felicem nauigationem, maturumque reditum precarentur. Nec multò post Ferdinandus consequente Consaluo Genuam peruenit. donatusque est duabus auriis peluibus aureis & copioso recentique nautico comœatu. Et quanquam Saouam ire properaret: prius tamen Sanctum Cratera spectare tractareque voluit. Id vas in sacrario templi maximi religiosissime

ligiosissime custoditur. refertque immensi pretii Smaragdum hexagonam escariæ patinæ modo cauatam. partum id fuit antiquitus ex Syriaca victoria: & ad publicum ciuitatis decus Diuo Laurentio consecratum. Venerat Ludouicus Gallix Rex Saouanam, vt Ferdinandum, Reginamque sororis suæ filiam inuiseret, paulo enim antè Genueses pulsa nobilitate rebellantes, armis subegerat, vt crepta libertate validam arcem ad pharum ceruicibus eorum imponeret. In eò congressu nihil Consaluo clarius atque spectatius fuit: quam cœnantē Reges cum præcellenti eximia virtutis merito tertium conuiuiam adhibuissent: vsque adeo laudante admirantēque Ludouico virum graui proceri corporis gestu, excelsoque ore, antiqui Herois decus præferentem, vt iure optimo postquam tanta staturæ atque animi dignitate præstaret, Magni cognomento, quod ex rebus gestis retulisset, vere dignum esse fateretur. Cæterum eo colloquio constat ambos Reges multum de Venetorum cupiditate inter se conquestos, stauisse ea armis repetere, quæ sibi adempta, aut nequaquam sponte concessa viderentur: nec deerat Iulii Pontificis Legatus Antonius Pallauicinus Ligur, qui in id consilium per se inflammatis Regibus opportunas faces admoueret. Iulius enim æquo animo ferre non poterat Ariminum Fauentiamque vrbes Pontificiæ ditionis per interregnum à Venetis occupatas, quam Gallus Cremonam, Bergomum, & Cremonam, Brixiamque Mediolanensi Imperio detractas; Hispanus porro Apulorum & Salentinorum vrbes, Veneto parèrē vehementer indignaretur. Diremptum autem est colloquium circiter Calendas Iulias. abeunteque ad Alpes Ludouico, vt in Galliam rediret, Ferdinandus secundissima nauigatione Barchinonem peruenit. Tum vero utriusque Hispaniæ Reguli certatim ad mare descendere, Regem modicis itineribus progredientem excipere, ei maturum & felicem reditum gratulari, notareque eius oculos irati aut pacati animi indices. At ille præalta dissimulatione offensionum omnium se penitus oblitum ostendere, singulos hilariter complexi, certissimamque apud omnes clementis animi speciem præferre: idque tanta arte, vt multos se ad pœnam referuari arbitantes, suspicione & metu liberaret, eoque certius atque sincerius, quod occurrenti Antonio Cuetæ illustri genere orto, & si aulæ mores respiceres, viro prorsus eleganti, facete in eum iocatus dixerat, Et tu quoque Antoni ad Columnas me dereliquisti? Is enim ante alios ad Philippum adulatione præpropera se contulerat. ad quod ille ad prouerendam veniam repente disertus, Ita est inquit, Rex domine, nec inficior. Quis enim iuuenem xxiiii. natum annos firmissima membrorum compage & roseo viuidi oris colore florentem, triduo moriturum credidisset? Tum vero iocunde arridens tanquam responso libero delecta-

tus Rex subdidit, non te fallum utique, si non æquo leuiorem ciuem intempestiui cōsiliij euentus fefellisset, si clementem legitimumque Regem diu viuere, & feliciter regnare posse putauisses. Ea verba perurbane prolata exceptaque à circumfusis cum voluptate, & mox recitata alijs, apud omnes pudorem & metum facile dissoluerunt. Rex enim in vtraque Fortuna semper grauis, temperatoque ingenio, steterere & moderari suorum animos assuetus, lenissime cunctis pepercit: Sic vt Ioannem Mannelem quem maximè atrocem inimicum fuerat expertus, Manrico Hagereo Regulo condonaret. Cæterum seime omnes à Rege statim ad Consulatum salutandum ferebantur. Is aliquanto post Regem molesta febricula retardante Valentiam appulserat: exceptusque fuerat ab vniuersa Ciuitate singulari cum plausu: quibus omnis ætatis sexusque ordines spectandi studio ad mare sese effudissent. Seraphinus autem Concellia Oliuæ. Comes Valentinorum equitum Princeps, eius hospes, tanto ornatu, tantaque omnis lauricæ magnificentia suscepisset, vt Rex ipse neque apparatus neque laulentius excipi poterit: mitterenturque ad classem tot insignes equi, mulæque phalætax, vt nemo ferè ex tanta militum turba, pedibus vrbem intraret: Paucis diebus ad quietem datis, quibus se ex nauis, totoque nauigationis incommodo comitatus omnis sese reficere atque exornare posset, ad urbem Burgos quo Rex peruenisset contulit: tanta quidem frequentia, vt nequaquam vltimè iter omnibus pateret. innumerabilis enim multitudo exercitui penè parèem spectantibus speciem præbebat: tot scilicet veteranis ab Italia deportatis, totque clientibus ac amicis qui offensi causa vndique ad contingendam vltimè dextram confluebant. Ita vt neque hospitium restaret, neque comæatus vel ante prouisus, tot agminibus sufficerent. Mirabantur autem Incolæ noui splendidique cultus, coæcinea saga, sericis interiores vestes, caput porro integumenta aureo emblemate & varijs cristis exornata, fortiumque Centurionum cœruicæ aureis torquibus honestatas. Præterea mire proceros & acres equos grauibus frenis & protectis ferro ephippijs Italarum & Gallorum more instructos. Quibus de rebus siebat, vt quorundam oculos liuore occupatos offenderet. mereretur autem multum plausum & veram laudem à popularibus, qui cum non Magni modo, sed Maximi cognomento dignum carmine ædito decantabant. Propterea Gironem Oronium Regulum ad ea omnia stupentem uti erat vir acuto & hac in re diuino iudicio præditus, dixisse ferunt sibi Consulatum ingenti onerariæ nauis per similem videri, quæ præalto mari indigeat vt æquora sulcet: aliter necesse sit, vt humilibus in vadis hæreat. quasi diceret, tanti moli ferrendæ Hispaniam Ferdinando regnante minime suffecturâ. Nec multo post vsu euenit, vt Consulatus non modo hæreret in cursu, sed sauisissimus

uisimis inuidiæ fluctibus allisus scopulis penè mergeretur. Aduentanti Burgos Rex ipse honoris causa obuiam egressus, quum antecedentes milites vario luculentoque habitu exultos miraretur, ipseque Consalvus omnium postremus, ad appetendam Regis dextram ex modico interuallo sequens accederet, his Rex inquit (longam militum seriem digito ostendens) vt video Consalve, quod debas optima fide persoluisti, quum toties bello te præuentem secuti sint; nunc demum parta pace commutato vtique ordine, vt te antecedant æquissimo iure concedis. Perurbane quidem nec obscure eum laudans, quod ante suorum aciem Dux intrepidus prima pugnæ pericula sæpissime subiisset. At Consalvus aliquot dies frequentandæ aulæ & priuatis officiis impartitus, quum à Rege, vt Comes postellanus equitum magister crearetur, frustra per multos dies expectasset, idque tanquam ex fide & syngrapha promissum instantius flagitaret, senescente sensim gratia à Rege pro amplissimo munere grauissimum odium retulit. Is enim verba dare, & inanes moræ causas necere solitus ita se ab ea liberalitate auersum ostēdebat; vt Consalvus apud amicorum præcipuos, contumeliæ dolorē ægritudinemque animi generose detegeret: & se deceptum traductumque vehementissime quereretur: apud vnum præcipue Bernardinum Velasum (is erat totius Hispaniæ equitum Magister) qui eo quod Regi assideat, Comestabilis hodie vocatur, in urbeque Burgos autoritate atque opibus potens, & Consaluo ex hisdem factionis studiis iureque hospitii amicissimus, tanta ob id libertate inter se consilia comunicabant, & mutua fide intimisque sensibus iungebantur, vsque adeo vt Consalvus fide accepta dataque Heluiram filiam Velasco despōderet, is enim vxorem paulo ante amiserat quæ erat filia Regis ex damnato coitu suscepta, refrixeratque obiter generi amor erga socerum, quòd Velasus clientis & familiaris sui capitali supplicio damnati vitæ à Rege socero impetrare nequiuisset. Eam autem connubii sponsonem ægerrime Rex tulit, Heluiram enim nepoti suo qui erat Cæsareæ Augustæ Antistitis filium vxorem destinabat, vt Consalui opes substantiaque omnis hæreditate certissima in Regiam domum conferrentur. Ob id quoque Regina Germana subaustrero oculo Velasum compellans, dixerat, an tu qui nō es insulsus & degener non dedecori fore existimas, si tibi cū filia Consalui nuptias omnino faciendas putes, quum Regis filiam in matrimonio dudum habueris? Ad id vero Velasus quum se præclarum in ea re exemplum quod sequeretur habere respondisset, vt eius suscepti consilii minime dispuderet, non obscure Regiæ animum pungit, quæ nequaquam Regis filia, magni tamen Regis coniugium

meruisse videretur. Ex eo mordaci sermone Regem cum Regina vsque adeo offensum ferunt, vt Consaluus qui dignitatis & præcellentiæ causa, prodeuntem in publicum Reginam subiecta ad lacertum dextra subleuare, equitantemque lateri adhærens com- prehensis mulæ habenis, deducere erat solitus, præoccupante Federico Toletano Albano Regulo ab eo officio & munere penitus arceretur: & Velasus Regiæ affinitatis gratiam prægrauante odio proculdubio totam amitteret: Nec multo post vti erat turbido liberioreque ingenio, à nimisque opibus suspectus & intusus, properante Fato moreretur. Paulo etiam ante secus ac volebat Ferdinandus Francisci Xymenis Archiepiscopi Toletani patrocinium susceperant. Is opinione religionis ex humili cucullato pannosoque, vt pote qui ligneis foculis calciatius nodoso fune cingeretur, ad opulentissimum totius Hispaniæ sacerdotium Isabellæ Regiæ studio peruenerat: Ita vt tantas opes ex arbitrio ad Christianæ pietatis disciplinam dispensaret, inuidente quidem Rege, deposenteque, vt id sacerdotium cum eius filio Cæsareæ Augustæ antistite permutaret. Quam rem tanquam impotenter à Rege tentatam ac infamem, Velasus & Consaluus deprecante iniuriam Xymene, vehementer improbarant, quod ea permutatio summæ iniquitatis Isabellæ Regiæ ludicrium syn- ceræ innixum pietati offensura videretur. Ipseque Xymenes robusto constantique ingenio diceret, si paululum vrgeretur, se se statim abdicata mitra cum lituo pastorali ad veterem cucullam esse rediturum. Eo enim Regis consilia tendebant, vt filio summæ diuitiæ pararentur: ipseque vbi necesse foret in bellicos sumptus sacris prouentibus vteretur, sicuti de tribus sacri ordinis Calatrænæ, Alcantaræque & Compostellæ equitum Magisteriis Regiæ personæ contributis effecisset. Itaque Rex negotium cum magna inuidia inchoatum statim omisit, aliquanto iratior factus Velasco & Consaluo, qui rem impediissent, quàm Xymeni, qui pro sua dignitate ac amplitudine contendisset. Sub id quoque tempus Fortuna, quæ vbi obortæ inuidiæ ianuam pandit, impendentis mali causas accumulât, grauiore offensione Consaluum perculit. Petrus enim Alfonsi fratris filius à Corduba Burgos venerat, vt tum primum ab Italia redeuntem patrui inuiseret. Hic quum eum animo ægro reperisset, quoniam ab Rege promissi honoris fides minime præstaretur, vti erat ingenio libero & ad perferendam contumeliam insolenti, indignatus ingratum Regem Cordubam se recepit, vbi perpetua quadam authoritate ab auo patreque tradita Princeps Ciuitatis vel inuito Rege colebatur

tur. Erat Petrus ab eo insigni Cordubensium studio, ab eaque illustri potentia Regi grauis & inuisus, vsque adeo, vt eum Cordubæ regnare nollet, mitteretque ad senatum Cordubensem, Lucerum Inquisitorem, id est officialis nomen, qui prælata virga, lictoris Regii & fascium supremæ potestatis ac Imperii nomen refert. Hunc qui violet, Maiestatis reus efficitur. Hic senatui denunciabat non placere Regi, vt Petrus in vrbe Corduba diutius esset. Sed iret ad paterna oppida, sicuti reliqui Cordubæ gentis Reguli, & multo quidem ipsorum commodo facere consueuissent. Ea res ab amicis senatoribus ad Petrum deferitur: continuoque superbum eius ingenium vehementer exagitat. nec mora, præcipiti ira concitus Lucerum à satellitibus suis comprehendit subter: impositumque equo, & victum Mondelliam ducendum equitibus suis tradit. Id erat oppidum ab auro Petro validis munitibus cinctum, auctumque arce munitissima, quæ marmoreis ornamentis erat insignis, ac omnium inter Bethicas longe pulcherrima. Tantum vero admissum factus Ferdinandus grauissime ferens, quod suæ dignitatis intererat, armis vindicandum statuit, postquam Petrus non obscuræ rebellionis nomine damnatus, lege publica censeretur. Sed parantem arma Regem Consalvus & Velasus deprecando, ea conditione exorarunt; vt iuuenem feruidiore ingenio in id scelus prolapsum supplicem se ad pedes perducturos pollicerentur. Nec multo post Petrus patris atque Velasus auctoritate perductus ad Regiam venit. Sed cum Rex veniam petentem non admisit; ita vt eum relegaret extra aulam ad decem miliaria; neque ei fas esset longius abesse, quàm vt itinere vnus diei, acciri reuertique posset. Addidit quoque grauiore decreto, vt Mondellia funditus euerteretur: vt æquata solo, apud turbulentos Proceres Regiæ seueritatis testis foret. Nec Consalvus vel maximis precibus impetrare potuit, quin paternæ virtutis monumentum tantis sumptibus ædificatum, quod esset ipsius natale solum, & totius Bethicæ maxime decorum & celebre, deleteretur. Quinquàm Gallie Regis legatos molliendo Regi deprecatores adhibuisset, qui æquum esse censebant, vt qui centum vrbes infinitaque oppida pro Rege cepisset, is mutuo munere, paternum oppidum impetraret. Sed Rex obstinate mansit in decreto, ea tamen moderatione, vt pro Mondellia totius Bethicæ concursu intra paucos dies funditus euerfa, Loxam vrbein Consaluo possidendam dõmo daret, scilicet vt iniuriæ atrocitas eo munere leniretur. Ea vrbs à Granata decem milibus passuum distat, peramena in valle posita, quæ præ-

altis montibus includitur. Addidit quoque Rex tanto muneri benignioris animi spem, quod Loxa ad hæredes esset peruentura, si Consalvus Compostellanæ syngraphæ renunciaret. Verum ad id generoso dicitur respondit, se adeo insulsum videri nolle, vt de iure Regiæ promissionis temere decederet, quum iustissimæ quærelæ titulum præferre: quàm iniqua compensatione accepta creditum distiteri mallet. eminebat siquidem in sermone eius respõsisque præsertim grauitas excellens, vrbana iocunditate condita, quum improuisus & peracutus lepor in eludendo perstringendoque eruditi salis acrimoniã referret. Sed Hispanicæ elocutionis argutias ex amphibologia facile nascentes, Latinæ linguæ simplicitas non assequitur. Quo fit vt multa maxime festiua scommata omittere cogamur, quæ quum in experrectis falsissimæ gentis ingeniis, risum ac admirationem excitare possint, translata demum tanquàm exuta dignitate, vt languida vel obrusa Latinis auribus non arrident. Hæc tamen minime prætermittenda videntur, vt illud Garcie Paredio fortissimo equiti, quum ad Lyrim Gallis per pontem transire conantibus pilæ vndique hostilium tormentorum cum strage equorum & hominũ peruolarent, & Consalvus imperterrito animo hor tabundus in discrimine versaretur, accurrenti, sollicitèque monenti, vt è periculoso loco se subduceret: Non ne tu (inquit) vir improbus & ineptus hodie mecum es Paredi? quum in omni vitæ discrimine nullus vnquàm te metus occupet, vt ego pauorem admittam importunè suadere contendis. Quum oppidum Montilia (vt diximus) iussu Regis dirueretur, frustra deprecantibus Gallorũ legatis, vt ei oppido parceret, quod esset Magni Consalvi natale solium, qui ad ducentas Vrbes, & septingenta oppida Hispaniæ Regnis adiecisset, nunciareturque homines ad opus coactos ex agræstibus incolis supra centum in subruti & repente procurrentis muri ruina oppressos, miserabiliter interiisse: Hinc præclare liquet Cõsaluus inquit, quàm fortiter viua & incolumis Montilia sese defensura fuerit, quando damnata planeque mortua, tot editis cõtra se molientium funeribus suum decus pertinacissime tuetur. Eo die quo: Galli in Formiano litore longa variaque pugna victi intra portam Caietæ compulsi sunt, quum Cerbellio è citeriore Hispania nobilis eques ad nauandã operã serius quàm oporteret se expedisset, confectoque iã prælio, partaque victoria armatus in nauicula concitatis remis ad victores socios appropinquaret, & multis è litore spectantibus quisnã esset qui thoracatus aduètare Didacus Mendocius sciscitaretur, repente ad eũ Consalvus, respõdens inquit: An adeo tibi hebes est oculus ut Sanctũ Hermũ nõ agnoscas? Sancti enim Hermi sydus Christiani

stiani nauæ vocant, quod ex turbulenta tempestate tranquillitate pronunciat quum in antennis apparet, non secus ac antiqui de Castoris & Pollucis ignibus crediderunt. Agnouere astantes lepidissime dictum, quum tarditatem Cerbellioni salus Imperator exprobraret, qui contra se prælio & pacatis rebus armatus aduentasset. Tanto omnibus exorto risu ut Cerbellionem de nauicula descendente sancti Hermæ nomine saluarent. Idque ei postea cognomentum inter milites reseruum fuit. Quum Galli Caieta dedita Regno excederent, & à Consaluo terrestri itinere abeuntibus equi darentur, Ohegninus eorum Imperator alacri ore renidens, Consaluo (inquit) te obsecro ut validos nobis & robustos equos dari cures: ut abeuntibus, & cito redituris nobis sufficiant, quasi se renouaturam bellum non obscure promitteret. Agnouit Consaluo vas prædictum: statimque respondit, reditote ut lubet, nam hæc eadem quæ vobis lubens præsto vestes, equos, diplomata, quum reuertemini de elementia liberalitate teque mea facile impetrabitis: aperte denuncians eos si redierint eandem omnino belli Fortunam subituros. Bernardinus Velasus qui fuit equitum Magister, vir apprimè nobilis & elegans, puellam ex Regiæ aula vehementer adamabat: & more Hispani quod studiosissime me percolebat. In eâ Velasus quum venustatem impense laudaret, nihil ad absolutæ formæ dignitatem deesse prædicabat, præter plenioris succi habitum: erat enim gracilitate virginali. Hæc vi sit in aula amantè ad bonæ spei significationem virili colore argumentum amatori Velasco dederat, quod in cultu familiariter utebatur. Prodeunt itaque Velasco, & pueros seruosque à pedibus viridi colore indutos ostentanti: Consaluo occurrit: laudatæque eius cultus nouitate, Reuerentissime sapis (inquit) Velasco, cum hoc enim viridi proculdubio pinguescet. Iocatus scilicet in strigolam eius amicam, translato dictæ salis à pastione mularum. nam Hispani recentis graminis & hærbæ medicæ farraginem viridis nomine appellant, qua adulto vere mulas enutriunt, ut vberime pinguescant. Quo scommate nihil lepidius viri eius aux elegantes existimarunt. Quum ad Tarentum de castris maleficum seditiosumque militem ad supplicium duci iussisset, illeque multum reluctatus se iniquissime damnari vociferaretur, & proinde Consaluum ad dicendam causam ad Dei Max. tribunal magna voce citaret, vade inquit Consaluo: festinaque, confusus optimo iudici, & causam instrue, nam ibi pro me aderit, qui opportune respondeat Alfonso frater, qui nuper de Serra vermegia in celum contudit. Tum enim Consaluo nunciatus fuerat fratre à Mauris circumuentum dignam forti pioque Duce mortem appetisse. Cæterum Consaluo (ut vnde discessimus reuertamur) in urbem Loxâ indignabundus se recepit ex tot repullis ac offensionibus tranquillè ocium quærens, donec

inuidiam decederet, & Ferdinandi animus iam plane auersus, dum ipse abesset veterum beneficiorum recordatione ad æquiora consilia verteretur. Itaque Consalus veluti iustam vacationem nactus, biennium Lozæ Granatæque transegit, suis hercle opibus, quæ erant multo maximæ, & sua denique gloria contentus, nisi ea, ut plerunque accidit, æmulorum immodico liuore premeretur. In ea vitæ tranquillitate modice corpus exercebat, alebat autem animum susceptis multorum patrociniis, collatisque officiis, sic ut omnes qui ægestate oppressi, aut impliciti litibus, aut aliquo periculo circumuenti essent, opemque implorarent, enixissime subleuaret. His actionibus existimationem tuebatur, & singularem tota Prouincia gratiam ob omni genere hominum comparabat: à Maranis præsertim & à Mauris. Maranos Hispani eos vocant, qui Iudaica stirpe nati, quum semel ad Christiana sacra transferunt, rursus ad antiquæ legis ritus relabuntur. Id autem quum capitale sit, speculatores eis submittere solent, quæ dicta factaque eorum, & arcana religionis diligenter explorent: suos spectosque Præsidibus accusent, expoliandos quidem primo opibus ac igne demum concremandos. In id genus hominum quamquam ii extrema supplicia mereantur secretis & sæpe malignis iudiciis delatum sacra iudices ut præclarior pietatis studium ostendant, peracerba quæstione deficiunt. Id vero Consalus quantum incolumi religionis iure poterat pro æquitate humanæ lenitatis defendebat, ne miserè circumuenti, præ metu solum vertere cogerentur: desertaque Hispania ad Turcas confugerent: apud quos transfugientium Iudæorum tutissimus erat receptus, quod homines ingeniosi mireque industrii fabrilium operum & lanificii præsertim artifices, & quod mirum in modum Reipublicæ Christianæ nocuit, æneorum tormentorum magistris attulissent. Eadem, sed alia via, Mauri qui in Bæthica remanserant, tanquam opportuni iniuriæ patiebantur: quibus cum clementissime agendum esse multis de causis existimabat, ne gens repentina, sæuique Imperii insolens ac animis ad resumenda arma paratissimis, erecta, ubi reliquum concessæ libertatis eriperetur, demigraret in Africam, aut inde auxilia aduersus nostros tanquam acerbe dominantes accerferet. Non multis enim ante annis vno Ferdinandi Regis edito tam pio quam postea multis importuno Iudæorum infinita prope multitudo, quæ antiquitus in Hispania confederasset, quod Christianas leges abdicatis Mosaicis recipere nollet, exuta bonis ac Hispania pulsa per totum terrarum orbem profugerat: Sic ut eorum pars Thessalonicam nobilem Græciæ urbem quam Amurates vi captam deformarat, coloniã conderet, magno Turcis emolumento futuram: Ita ut Baiazetes sicuti à Gritto Venetorum Principe audiuius diceret Ferdinandum Hispaniæ Regem, qui Christianorum

stianorum prudentissimus haberetur, minime sibi sapientem posse existimari, quod Iudæos suis regnis expulisset, quos ipse in Græcia cupidissime reciperet quando una hominum frequentia ditescere amplificarique Regna uiderentur. Nec multum ad Rempublicam referret, si coloni inter se religionibus dissentirent, modo quisque ad commune æquissimi Iuris honestique moris officium tuendum, colendamque Iustitiam summi Dei rerum omnium opificis numem adoraret. Quæ una in re ipsi Mahumethani cum Iudæis & Christianis præclare consentire crederentur. Erat enim Baiazeret, tantæ doctrinæ Philosophus, ut Auerois placita secutus nequaquam totas Mahometis prophetæ fabulas admitteret: in hac persuasione Mahometi patri dissimilis, qui quum duo tantum numina Virtutem & Fortunam viris colenda prædicaret, religiones omnes explosisset. Cæterum sub id oculi tempus Consalvus Xymeni Toletano antistiti in Mauritaniam traiecturo, non defuit, quin vno maximo consilio milite ducibus iuaret. Is enim pio nobilique præstantis animi decreto, ut inuidia ex multis amplissimi Sacerdotii opibus enata deleteretur, parata Ducentorum nauium classe in proximam Mauritaniam transfretabat, conductis suo ære perditum & equitum Quatuordecim milibus, quibus præerat Nauarrus à Consaluo tanquam bello optimus Xymeni traditus. Is ea felicitate est usus, ut Magno portu qui appellatur Mazanchibir in potestatem redacto, Oranum nobile emporium, quod olim Vasbaria fuit, expugnaret. & eodem cursu Rex Tremiseniorum acie victus Regno pelleretur. Nauarrus porro Xymene cum victoriæ laurea in Hispaniam reuerso Buzeam antiquitus Vzicatum in Holcachite sinu opibus & Gymnasio liberalium disciplinarum celeberrimam Numidiæ urbem manu caperet: duobusque secundis præliis Numidas profligaret & demum Magna Lepti, quæ hodie dicta est Tripolis, terra marique fortiter expugnata potiretur. Quæ res à Duce militibusque Consalui disciplinæ assuetis egregie atque celeriter gestæ non dubiam laudem ad ipsum felicitatis militiæ Magistrum referebant. Per hunc modum Loxano in secessu, quanquam non procul ab honesto exilio videretur, nihil unquam de magnitudine consilii remittentem illa excellens virtus qua tantum gloriæ sibi pepererat nusquam deserebat. Erat enim ingentis animi robore aduersus omnem inuidiæ contumeliam adeo permunitus, ut secunda pariter ac aduersa vno indomitæ mentis tenore metiretur. Percunctanti enim Girone Oronio à quodam qui à Consaluo ad Regiam venisset, quàm alte oneraria illa ingens nauis Consalui magnitudini ut supra diximus comparata, in Loxæ vadis subsideret: idque Consaluo referretur, Oronio dic inquit nauem firmis lateribus æstum maris expectare, ut attollatur, & vela det ventis, qui non semper aduersissimi perflare consueuerunt. Nec perturbano responso euentus defuit. non toto enim vertente anno, quum Rhauennatis cladis nuncius

Regem magnopere perculisset, vnus ante alios omnes Consaluuus qui res perditas restituere, non secus ac alter dictator Furius Camillus à Romanis contra victores Gallos ab exilio reuocatus est. Ea siquidem funesta acie magna pars Veteranarum legionum quas ab Africa Nauarrus antea transuexisset, interierat, supraque triginta sex aut illustres aut noti Duces ceciderant. Raimondoque Cardonio Imperatore fuga elapso, captoque Ioanne Medice legato Cardinale, Fabritius Columna ipseque Nauarrus in potestatem hostium deuenerant. Qua calamitate obrutus Iulius Pontifex multorum perfidia in Vrbe circumuētus de fuga cogitabat. Fæderatiq. omnes Principes vnum maxime Consaluum quem superandis Gallis fatalem Ducem crederent, postulabant. Itaque Rex ingenti cura anxius, misso in Cantabriam Federico Albano qui pulsum Regno Nauarræ Regem reprimeret, Consaluum Imperatorem delegit, qui primo quoque tempore in Italiam proficisceretur: Pontifici opem ferret: daretque operam ne quid detrimenti res Neapolitana pateretur. Parabatur classis ad Malacam, eò innumeri equites & pedites confluebant, tantusque erat equorum & armorum apparatus, ut homines minime dubitarent, quin Consaluuus Gallos ab eo vinci solitos Italia depulsurus esset: & nouum de ea gente triumphum in Hispaniam relaturus. Iam multæ omnis generis naues undique ab Oceano Gadibusque præsertim Malacæ conuenerant, paratusque erat commectus, delectique milites & equites nominatim in maiora nauigia distributi, ut conscenderent, idoneam tempestatem expectabant, quum ad repentinum inexpectatæ victoriæ nuncium ex Regiis literis cuncta refrixerunt, sic ut consternati dolore milites, qui præmia & decus ex ea profectioe concepissent, de Fortuna magnopere quererentur: & Consaluuus ipse tanquam inauspicato creatus Imperator, quod donando, profundendoque priuatas opes exhausisset, ad tantæ illuxæ spei incommodum plurimum angeretur. Sed quomodo eam laudis atque victoriæ spem Italici belli euentus interpellarit, operæpretium est paucis enarrare, ut quæ fortuita videri possunt, ad diuinæ mentis iudicium referantur. Non toto vertente biennio ex quo Reges ad Saonam colloquutos inter se memorauimus, funesto Italiæ isto fædere in Venetos conspirarunt; ut conuulso eorum dominatu quæ sibi erepta putabant, ueteribus ipsorum Imperiis redderentur. atque ita factum est, ut quum à Gallis ad Abduam duce Rege ipso una victi acie, profligatique cunctas vrbes amisissent, intra Paludes Vrbeque Venetias compulsi à Iulio Pontifice veniam supplices impetrarent. Is enim Heluetio milite non modò Fauentiam Ariminumque, sed Rhauennâ & Ceruiam multis antè annis à Venetis occupatas receperat. Ex Abduana porro victoria Ludouicus Cremona, Crema, Bergamo, Brixiaque fuerat potitus, quum eodem cursu Veronenses, Vicentini, Patauini, Feltrenses, & qui ad Carnicas alpes vergunt Populi, Maximiliano Cæsari deditio-

nem fecissent. Apuliz autem vrbes sine vulnere Ferdinandus receperat, Atestinusq. Alfonso in Rodigina peninsula fuerat receptus. Cæterum ab Alfonso Iulius tanquam à beneficiario Pontificii Imperii salinarum iura quæ sunt in Padus ad Comaclum repetebat. Eius salis vestigal Alfonso quod sibi magno esset emolumento, armis defendendum existimauit, fretusq. Gallorum auxilijs non vno in loco Pontificis copias cæcidit. Quæ iniuria permotus Pontifex Alfonso diris interdixitq. persequitur. Ludouico Regi denunciat, nisi auxilia reuocet, eum pro hoste habiturum, additq. nequaquam sibi defuturos Reges qui Pontificiæ dignitatis iniurias defendant. Illudens Ludouicus contempsit Anathematis diras tanquam inanes metus, promotusq. copijs Pontificem Bononia expulit, Conciliiumq. Pisis indixit, ex cuius censura excusis Iulij morib. Pontificatu pelleretur. Ea res acerbius ac arrogantius quam deceret à Ludouico suscepta reliquos Reges permouit. Henricumq. ante alios Britanniz Regem tuendæ religionis maxime studiosum, ita vt magnis clâsibus Armoricis vrbes inuaderet. Nec Henrico genero religionis causa, iusta Gallicis arma inferenti Ferdinandus defuit: postulante præsertim opem Pontifice, cui deesse nõ poterat: eoq. libentius, quod accita in Cantabriam Britannica classe Ioannem Nauarræ Regem Gallorum socium, ideoq. hisdem Pontificis diris execratum Regno depellebat. Iulius quoq. adiundis iam sibi Venetis, Ferdinandoq. in societatem facile ascito (quod huic ex iure Pontificio Neapolitanum Regnum adiudicasset) conductisq. Heluetijs, graue bellum Gallis vndiq. concitaret. Cuius belli is demum exitus fuit, vt commisso ad Rhauennam cruentissimo prælio, Galli quidem victores euaderent: sed tanto accepto detrimento, vt incumbentibus Heluetiorum Venetorumq. copijs, intra septuagesimum diem Italia pellerentur. Quod dux ipse Gaston Foisseus cum Alegria vetere nobiliq. duce, Præfectisq. alarum & cohortium ferè omnibus interfectis, in ipso victoriæ limine cecidisset. Neq. enim Patricia Gastoni suffectus quanquam id nouorum hostium aduentus flagitaret, reparare copias potuit, pernegante Quæstore Normandio, se in ipsa victoria Regis pecunijs abusurum. Itaque desperata pecunia, secundi consilij rationem secutus, equitatum incolumem in Galliam perduxerat, vt terræ patriæ opem ferret, quæ maritimo bello à Britannis, terra vero ab Heluetijs, qui in Heduos penetrasent, grauissime præmeretur. His rebus in Hispania nunciatis, quum per omnia templa supplicationes agendis gratis haberentur, belloq. finem impositum ex ea celeri victoria Ferdinandus existimaret, ad Consaluum continuo perscripsit vt institutum cohortium turmarumque delectum intermitteret: classeeque dimissa, nobiles equites quos euocasset, aut qui sponte nomina dedissent, domum

remitteret, gratiasque publicè Deo maximo & Diuis omnibus tota Bethica agendas arbitraretur, qui Italia metu liberata, maturo rem opinione hominum admirabilemque victoriam Sacrosancto Pontifici aduersus execrabiles dicitque implicitos hostes tribuissent. Nullo vnquam acerbiore nuncio Consaluum mente perculsum ferunt, nulloque milites, vel aduersi casus vel acceptæ cladis perturbatione magis consternatos dux quisquam vidit, vt profecto mirum videri posset, cum virum quem nulla vnquam pericula, nullique aduersæ Fortunæ impetus ex arce consilii deiecessent, priuatum animi dolorem publica lætitia lenire nequiuisset. Id enim expectabat vt occasione tanti belli quo haud dubie supremo virtutis conatu ædificato præstantissimam operam esset nauaturus, æmulorum animi subacta inuidia frangerentur. Constat enim inter primos sermones suspensio ore dixisse ad astantes, Ergo secus ac ipse putaram Gironius Oroñius præclarus vates euadet? Quando, vt perurbane figurabat nāeam Nauem secundo æstu mirifice subleuatam, obortus opportune ventus, qui iam vela inflabat repente concidens, fuleantem mare destituit. Nec multo post ad Anticheram quod est opipidum medio ferè itinere infer. Granatam & Malacam ad milites euocatosque omnes concionem habuit summæ grauitatis, eos magnifice cōsolatus, vt æquo animo perferrent, si elusi à Fortuna, ostendendæ virtutis & parandæ gloriæ concepta spe decidissent, æquum enim esse vt publicæ vota priuatis anteponerent, & vt fas esset communi victoria lætareiur, se vero daturum operam, vt ipsos neque studii sui erga Regem quod præclarissimum extitisset, neque damnorum & itinerum quæ amore sui nominis & spe laudis suscepissent omnino pœniteret. Reliqua autem sperarent ex Regia liberalitate, vnum enim quenque se per literas mirifice cōmmentaturum apud Regem, nec dubitare, quod esset æquisimus, quin munera viritum daret, quibus suscepti emensiq. itineris & rerum omnium sumptus benignâ manu sarcirentur. Dimissa autem concione vbi ex foro domum est reuersus, pronunciauit se cunctis donatum triduo daturum. Id constabat partim signata pecunia quæ gregario præferatim militi præberetur, tum vero argento elaborato, auro textili purpuraque & seriçæ telæ omnis generis colorisque in vestes copia ingenti, equis item nobilibus, pictisque tentoriis, inauratis armis, & castrensibus lectis: quæ tottantaque fuerant, quod ea omnia mercatores lucrî causâ tanquam ad vundinas Corduba, Hispali, Medina, Valentia, Granataque attulissent, vt Centummilium aureorum nummum summam superasse credantur. Ea vero tanta liberalitate diuisit, vt nec domesticæ suppellestili parceret: ipseque iam multorum seneratorum malum nomea fore putaretur, quum oppigneratis aliquot

aliquot oppidorum redivibus ex graui vsura plane decoqueret, ridentibus æmulis quòd inani sumptu, vt regia opulentia odiosum specimẽ præberetur, domum suam rebus omnibus exhauriendam superbè temerèq. suscepisset. Ferunt regem ab occulta malignitate Consaluum eneruatis opibus, existimatione spoliare cupiuisse. propterea iniecitq. spem, vt primo vere insequentis anni, eodem apparatu in Italiam enauigandum foret: scilicet vt discedentium militum voluntates munere ingenti redimere cogeret. Sed quanquàm id à clarissimis Hispania regibus acceperim, nequaquam tamen adduci possum, vt id ex omni parte verum putem, ne prudentis & maxime cõpositi regis fama, temere suggilletur. Quid enim nisi temere de Consalvi animo atq. opibus ei si mendam fuit, qui pacatissimis Hispania imperiis nouum Nauarra regnum adiecisset, victorq. in Italia pacis & belli arbiter crederetur. Verum non multo post Consalvus ex suprema liberalitate incomparabilem gratiam meritis in Loxam se condidit, ex eo hercle se ipso beator, quòd nemini suo nomine fidem sefellisset: relictq. & fortiter factorum conscientia latus obuientem vltro gloriam adsequeretur. In ea itaq. ocio quod ad biennii spatium sese extendit, tanquam occupatus in præcellenti erecta mētis negotio versabatur. animu enim magna semper et excelsa petentem, maximarum rerum cogitatione recreabat. Insigni nempe cura sumptuq. institutu habebat in omnibus vrbibus quæ Principatus nomen præferrent, non in Europa modo, sed in Asia atq. Africa, vt per certos idoneosq. homines, quæ bello pacèq. gesta essent, ad se accurata fide perscriberentur; sic vt facile singulis prope diebus accideret, vt de grauissimis admirandisq. rebus certior factus, cuncta vti accidissent, præsentibus amicis recenseret, & his qui longe aberant officiose communicaret. In eo duorum annoru curriculo quo eius vita finita est, stupendæ rerum omnium commutationes inciderant, quæ secus ac multis antea seculis accidisset, totus plane terrarum orbis, ingenti armorum motu quateretur. Audierat Iulio pontifici vita functo, quo nemo in tuenda augendaq. pontificii imperii dignitate, vel maiore vel constantior fuit, Leonem X. qui ingenis faueret, aureaq. pacis mores inueheret, successisse. desumptaq. triplici corona, eodẽ die redeuntis anni eodẽq. in equo quo ad Rhauennam in acie captus fuerat sub umbella triumphasse. Paucos quoque post dies didicerat Tramiulum atque Triuultium summos Gallorum duces ad Nouariam à paucis Heluetiis eruptione profligatos. Transisse autem in Morinos cum ingentibus copiis Henricum Britannia regem qui cum Maximiliano cæsare coniunctus, intra paucos dies fuso fugatoque totius Gallia equitatu Terouanã Morinorum, & Tornacum in Neruiis insignes vrbes in potestatem redegit. Hisdẽq. diebus Iacobum Quartum Scotorum regem ab Hauardo Surreio ad Tuedum deletum Scotorum exer-

citu acie victum ac interfectum. indeque nec transacto quidem mense Venetos ad Vincentiam à Cardonio, Prosperoque Columna lucuoso praelio superatos. Sed his quæ partium studiis Ferdinandi regis uoto secundissima euenerant, externa quoque nostrorum & Barbarorum regum praelia ampliore cum uoluptate miscbantur. Nam confecta pace inter Gallos atque Britannos, Ludouicus rex ducta in matrimonium Henrici sorore, imbecillus senex, in ipsis nuptiis, fato concesserat, Franciscusque gener rex fuerat declaratus. Vladislaus porro Pannoniæ rex consternatis ad arma uiris agrestibus periculo circumuentus bello Bornamissa duce, rebelles acie victos meritis supplicii affecerat. Constantinus item Ruthenus Sigismundi Sarmatiæ regis auspiciis, innumerabiles Moscuitarum copias ad Smolenchum supra Borysthenem memorabili acie superarat. Ipsi uero ad orientem Selymus Turcarum, & Sophus Hismael Persarum, maximi reges, inter se armis contendebant. eoque deducta res fuit, ut ad Artaxata Armeniæ urbem Calderanis in campis cruentissimo praelio certaretur: victore quidem Selymo, quum vulneratus Hismael ex prima acie ad interiora Mediæ se recepisset. Sed honestiora iocundioraque uideri poterant quæ interrim de Lusitanorum uictoriis scribebantur; eos enim extremum Aethiopiæ promontorium ad antarcticum magnis classibus, transcendisse, subactisque totius ferè Indiæ regibus, præter Arabicum & Persicum, ingentes sinus ad Melaceam aureæ Cheronesi, ipsamque demum insulam Taprobanam peruenisse; aromatumque omnis generis natale solum reperisse constabat, conterritis passim earum gentium innumerabilibus copiis & classibus, quum tormenta ænea displosissent. Pari quoque cum uoluptate, & maiore quoque Castellanorum gloria inogniti orbis efferæ gentes, & Anthropophagi dirum genus narrabant, quum Ferdinandi regis classes alterum & prope immensum terrarum orbem pernavigato ad occidentem Oceano reperissent, unde tantum fossitii auri & margaritarum gemmarumque in Hispaniam angendis publicis priuatisque opibus referretur. Dum in istis oblectationibus nequaquam ingenua sed accersita iocunditate vitam traduceret; in duplicis quartanæ morbum, non quidem natura difficilem, sed seni præcipueque ex euentu rerum minime lato planè mortiferum incidit. traductusque à Loxa Granatâ climaterico ætatis anno, in cõplexu uxoris Heluiriæque filii susceptis Christianæ disciplinæ sacramentis expirauit, postridie Kal. Decembres, anno à partu Virginis supra millesimum & quingentesimum decimoquinto, quum uixisset annos lxi. menses iiii. & dies xi. Tumulus est circumpositus ad sepulchrum supra centum vexillis in æde dñi Francisci. parentarumque ei iustis exequiarum honoribus, adhibitis, Indicus ipse Mendocius, Tindillius Granatæ præfectus, & reliqui Cordubæ gætitis Proceres. Manricâ porro uxorē quæ ex testamento in tutela rerum omnium

reman

remanerat, Rex Ferdinandus humaniore epistola congestis in defunctum innumeris laudibus est consolatus, Ita quidem ut ipse paucos post dies Magnum caelestis itineris ducem consequeretur. Intra enim quadragesimum diem rex ipse apud Madrigalerium vicum excelsit è vita. Interiit autem Consalvus hisdem diebus quibus Franciscus Rex Galliae Heluetius ad Mediolanum ingrediti praelio superatis, ut cum Leone Pontifice de Republica confutaret, Bononiam peruenit. Ferunt nonnulli quibus integram fidem minime tribuerim, Consaluum paulò autè quàm moereretur cum praepotentibus suae factionis Regulis conspirasse, eo animorum decreto, ut Ferdinandus vltioris Hispaniae Regno repentinà ipsorum manu extrusus, ad Tarraconenses suos redire cogeretur, restituta quidem eius filia quam pater astuto consilio uti mente commoram in ignobile oppidum curandae valetudini coniecisset: Carolumque subinde eius ex Philippo Rege filium è Belgis euocarent, qui iam quindecim annorum a dolescens praecelaram administrandi Imperii indolem praeferreret, cuius auspiciis, quod paternos amicos de nomine iam pridem agnouisset, vindicare iniurias & aduersae factionis opes deprimerè cogitarent. Supra vero id conceptum facinus Consalvus multo maiora moliretur, Ferdinando scilicet Aragonio Federici Regis filio ex Setabae arcis custodia erepro, ut praestita fide quam adolescenti temere dederat, animum iusiurandi religione exolueret: ac ei paternum Regnum redderetur, ea conditione, ut penso anno tributo Hispaniae Regum beneficiarius esset: Heluiarumque ipsius filiam uxorem duceret: dotisque nomine ea oppida atque vrbes, quas ipse possideret, ad antiqua Regni iura reuerterentur. Tantum enim poterat odium ex repulsa Compustellanae dignitatis conceptum, ut haec quanquam supra aequum peracerba alienaque ab eius ingenio videantur, non omnino temere credi possint. Fit enim plerunque apud summos Principes, ut ingentis beneficii merita, ubi modum exceleserint, quoddam iustis praemiis exaequari nequeant, insigni demum iniuria persoluantur. Tum hercle liuor & odium pro gratia maxime vigent quum non plane generosi Principes alicui meriti magnitudine obruuntur. Isque falsae rationis viam inuenit, ut turpissimo nomine ingratus euadat. Sed hoc clarissimis ducibus fatale videretur, ut in vltimo vitae actu circumuenti inuidia imminutaque dignitate in ipso contumeliae dolore moriantur. Quid enim aliud (ut antiqua exempla Coriolani Alcibiadis & Narsens omittamus) quàm hic dolor Borbonium atque Nauarrum praecipites egit, ut hic contra gentis suae nomen damnata arma ferens in carcere eius arcis, quam manu ceperat, miser interiiret, ille vero & suae patriae proditor scelestus, & communis impius euerfor in limine diri facinoris poenas daret? Sic ut Consaluum

quanquam prælate à Rege alienatum nequaquam credid erim , ed
 progredi aurum fuisse , vnde nullus sine inexpressibili dedecore rece-
 ptus foret. Quid si animo ex quartanæ febris atra bile commoto
 id omnino scelus patrare concupiuit, hoc vno, quod nihil extra cogita-
 tionem veteri sua fide atque prudentia indignum admiserit se
 ipso beatiorem excessisse vita fatendum est. Quid
 enim veræ gloriæ trophæis onusto optatus atq.
 felicius accidere potuit, quàm vt inte-
 gra nominis fama sublimis ille
 animus in cælum , vnde
 venerat, euo-
 laret.

FINIS

*Epicaphium Consalvi Ferdinandi Magni Ducis
 per Phœnnum Cremonensem.*

Pars a ducum tumulis aliorum ex hostis trophæa
 Quasitque inscribantur virtute triumpho.
 Nos Consalve tuo nec fortia facta sepulchro
 Nec magna Imperia, aut altos scalpemus honores,
 Non Gaditana exaltas irans aqpora Mauros,
 Atque assersa tuo Regna olim Batava Regi,
 Nec duce te adiutos ab eo felicibus armis
 In Turcam Venetos, Cephalenum gente recepta,
 Nec Calabros motus, aut Parthenopeia bella,
 Atque redundantem Gallorum sanguine Lyrim.
 Quippe etenim hos cunctos, atq. hac monumenta sibi olim
 Virtutes posuere tua, qua sparsa per orbem.
 Perque aures, perque ora virum mentesque reposita
 Nomine cuncta tuo, atque æterna laude replerunt.
 Quare hac sufficiat memorando inscribere busto.
 Consalvi, Magnique ducis, qui nomina gessit
 Hic iacet; illud ei pater hoc dedit inchoata virtus,

PAVLVS

PAVLVS IOVIVS NOVOCOMENSIS EPI-
SCOPVS NVCKERINVS IO. BAPTISTAE
CASTALIO APVD CAROLVM
CAESAREM CASTRORVM
MAGISTRO

S. P. D.

IRCUMSPECTANTI mihi cui nam libros de vi-
ta & rebus gestis Ferdinandi Piscarij, in publicum pro-
deuocens commendarem, tu solum ante omnes oc curristi, qui
dignus eorum patrocinio viderere. Opus enim vt facile pro-
spicio multorum obretractationi expositum, aduersus lusi-
dos malignè pleraque interpretantes, luculentissimo indi-
get defensore; Nec quisquam hodie superest è tot ducibus;

qui te ipso consiliorum omnium rerumque gestarum, locu-
pletior atque viuidior testis esse possis; quum ab ineunte etate in eius praesentissimi
ducis contubernio perpetuaeque amicitia clarus, quod ala equitum praecessit, omnibus
bellis & singulis prope expeditionibus interfuisset, scilicet vt mirifica eius virtutis se-
dulus & felix amulator euaderes; vnde tibi postea & insignes tui vli, & decora pro-
batæ virtutis ornamenta ad perennem laudem obuenerunt; qua modo vel per se sa-
tis speciosa, inuictissimi Caesaris iudicio castrorum Magister effectus, per domum a latè
Germania, partu noui insignibus cumulasti. Debes utaque hoc supremum defensio-
nis munus memoria tanci viri, à quo tot documenta exactæ disciplinae te didicisse pro-
fiteris. Quod enim aliud Piscarij manes vsu nobilitis officium expostulane, quum
vt eius gloria obretractores, si forte existant, ea fidei constantia refutentur, qua
vium & meriti triumpho laude florentem coluisti? Liqueat enim apud omnes
quum in manibus tuis expiraret. Suprema voce nihil tibi potius delegasse, quàm vt
pro virili totius Daualæ domus decus tuerere, hoc idem quoque à te exiguè Victoria
Columna aquatui virtutibus eo coniuge dignissima, quæ à te omni tempore studiose
cultæ nuper æterna lucis auida, ex his terra tenebræ ad superos euolauit. Neque
tu propterea huius officij operam remisisti, quod ea gloriam contemnere Christiana
pietas videretur; quum eam sponte venientem distimulare potius quàm sperne-
re non inepte existimari possit; secus ac de ipso Alfonso Vastio suspicari fas erat,
qui modo cum multo nostro lachrymis immanur a morte ereptus, vi Piscarij pa-
truellem, & tantarum opum Imperijque militariu successorum decuit, vera laudis
erat cupidissimus, quum excelsis ingenio cunctas belli & pacis actiones ad decus re-
uocaret. Sed verumque nostrum ex marore appropari eius obitus assidue lu-
gentes, mirifice consolari potest, hic ipse Vastij filius summa spei adolescens, ab
illustri indole dignus hoc bene auspicato Piscarij cognomento, qui dudum officij cau-

sa ad Philippum Hispania Regem designatum, nauigauit; Nihil enim in eo plus
 optauerim, quàm ut se militarium & civilium morum lectissimo formatore atque
 Magistro, id quodd facile speramus cum patris, tum patris absoluta virtuti spe-
 cimen referat. Quantum verò ad me attinet, uia huius ingenii laboris
 famam improbe suggillantes despiciam, ut morum recte integre
 scriptorum conscientia fretus, & in uia, & post mortem
 eos omnino contemnendas pusem; praclaræ enim u-
 ritas supra calumnia nebulas facile emicat, &
 qui fide integra bonos meritos colit, ui-
 uos conciliat. Vale.

Pauli Iouii Nouocomensis Epi-

SCOPI NV CERINI IN LIBROS

DE VITA ET REBVS GESTIS

FERDINANDI DAVALI CO-

GNOMENTO PISCARII

PRÆFATIO

AD VICTORIAM COLUMNAM

ÆVÆ PISCARII

I Quid est Victoria Columna in præcipu is honestissimæ uitæ tuæ uotis, quod ad summam felicitatem, uel Dii maxime propiti, uel mortales longe gratissimi, cumulate tribuere possint; id unum esse arbitror, ut Piscari uiri tui memoria fidelibus nec ineptis literarum monumentis ad po-

steros transmittatur; ut quæ tua est uirilil atque eximia pietas non inanibus lachrymis, sed æternis honoribus inulitate admirabilique uirtuti illius inuictissimi ducis debita præmia persoluantur; habeatque interim posteritas tuo maxime munere, ad solidæ ueræque laudis exemplum, quod domi militiæque feliciter imitetur, & discat; ut nequaquam ambizioso rerum inanium titulo, uerum factis illustrib. non adumbrata, sed certissimæ gloriæ fructus quærat. Nam sicuti sepulchra marmorea, & æneas equestres statuas, quæ ad summum liberalitatis & pietatis nomen magnifice paras, cõdidisse, nimis operosum uidetur, & nequaquam pro merita laude diuturnum; quando ea ignauis etiam & imbellibus contigerunt; ita hæc ad ueram perpetuò uicturi hominis effigiem scripta & expressa diligenter, uti extra temporis uel hominum iniuriam posita, omnem profus uel maxime sumptuosorum operum nobilitatem antecedent. Id nos si non felici (ut speramus) alacri certe fideiq. labore præstare sumus adnixi, quum eorum hominum, qui simul & egregie possent, & uehementer uellent, in hoc difficili munere operam collocare, magna penuria esse censeretur. Scripsimus hæc ea fide qua

uniuersam horum temporum historiam condidimus, admiratione ingeni & uirtutis tuæ ducti; cui sicuti in hoc funesto sæculo, cum priuato tum publico literatorum nomine plurimum debemus; ita Piscario ulla in re peculiari beneficio nos obligatos esse diffitemur; Quanquam ille nos bello & pace non iniucunda sæpe familiaritate coniunctos habuerit, uti nunc hæreditario quòdam iure, in amicitia Alfonsi Vastii patruelis Imperatoris optimi, lætissime floremus.

Probauere nonnulli eruditò iudicio insignes, ut hæc dum ætate integra, ac in hæc præclara Romana luce præcellentium hominum censura fruermur, uel præcipiti iudicii libertate, in publicum æderentur, scilicet ut cum aliqua pudoris labe existimationi seruirem meæ, quum integritatis & diligentiae famam cunctis eloquentiæ laudibus anteponam, idquæ tantum tanquam in historia præcipuum, magnopere spectem, ut inconcussa scriptis fides adstruatur; hæc enim fortasse me mortuo ab imperitis uel inuidis, ueluti certissimo teste sublato, improbe refelli posset. Itaque si hæc eo animo quo scripta sunt, accipies; iam tota ingenui laboris merces uel sperata impudenter, uel benigne debita, cumulate referetur.

Quum enim uirili ingenio usque eo excellas, ut præter solæ orationis laudem, poeticis etiam numeris cum præcellentibus uatibus contendas, gratiaque Regum & Fortunæ amplitudine plurimum præstes, si de his recte uel potius indulgenter (quod maxime cupio) iudicaueris; etiam sola uel mediocris laudis commendatione, cuncta persolues. VALE.

LIBER PRIMVS

SI præclaras corporis atque animi virtutes cum perpetua rerum gestarum felicitate conferamus, proculdubio Ferdinandus Piscarius non æquales modo suos bellica laude, sed superiores etiam duces anteibat. Nam si eos qui manus cum ipso contulerunt, enumerare velimus, liquido constabit ferme omnes aut captos & captos ab eo, aut insigni accepta, clade fuisse profligatos. Porro si quis eorum famam excusserit, qui secum in Cæsarianis partibus armâ tractarint, aduersam profecto Fortynam aliquando subiisse reperiet; Quum ipse omnibus bellis se prosperè inuictus nullam ab iniquo Marte iniuriam acceperit, nisi quom ad Rhauennam primis statim stipendiis, dux patet & milés, creuenta illa acie dimicauit, cum enim Fortuna quæ mox benigno vultu se conuertit, visa est omne id totum quod fuerat fatalis odii reliquum, egegia fide consumpsisse. Ortus est Ferdinandus ex familia Davala in vltiore Hispania prope Toletum vetusta potius quàm illustri, sed cui Rodoricus proauus magnam claritatem attulerit. Is enim ingenio excelso, & vi ingenti corporis, quum iuuenis adhuc prouocantem Lusitanum equitem spectante utroque exercitu, singulari certamine confecisset, tantum sibi studium ab omnibus militum ordinibus, tantamque apud Regem beniuolentiam illo clarissimo facto, comparauit, vt non multo post Magister Equitum sit effectus, qui honos militiæ summus vni antiquæ nobilitatis Regulis demandari erat solitus. Ex hoc Rodorico natus est Indicus, qui auspiciis Alfonso Regis Aragonum secutus, in Italiam venit, prælioque navali ad Pontias cum ipso Rege eadem in nauî à Liguribus captus est. Is ex armigeris pueris intimus erat Alfonso ob indolem ab omni virtutum concursu gratissimam. Nec multo post quum Philippus Vicecomes præclara ingenii liberalitate, Alfonso liberate donauisset, magnisque auctum munèribus ad recuperandum Neapolitanum Regnum dimisisset, ab Rege impetrauit, vt Indicus apud se Mediolani relinqueretur; nanque is adolescens eruditè moribus & suauitate oris Philippi animum ita oblectabat & ceperat, vt inter carissimos emineret. Mortuo autem Philippo ad Aragonios rediit, optimarum literarum & disciplinæ militaris ornamentis vehementer excultus, vnde mox cunctis, & Regi in primis carus, vxorem promeruit longe omnium nobilissimam atque ditissimam ex antiqua Aquinatum Regulorum familia, e qua Diuum Thomam esse constat, inter Christianos professores pietate ac sacrarum literarum

scientia præcellentem. Huius vxoris præsentî dote, ac demum in
 signi multorum oppidorum hæreditate Indicus fortunas suas op-
 portuna stabilivit, præfectura etiam ærarii & totius censuræ ratio-
 num regiarum, atque item per ampla domo in qua septemvirale iu-
 dicium exercetur, à Ferdinando Rege liberaliter honestatus. Vi-
 xit multos annos in perpetuo quodam Regalis vitæ splendore, & ob
 id in summa semper familiaritate Ferdinandi Regis, qui in viraque
 belli Andegauensis Fortuna fortem eius fidelemque operam fue-
 rat expertus. Vltima verò stipendia (vti pius decuit) in publica
 Christianorum causa aduersus Turcas iam senex apud Hydruntem
 exoluit, Alfonso secundo militiæ comes datus. Nec multo post
 confectum bellum Neapoli moritur, tres ante alios relinquens im-
 puberes filios maternæ pariter substantiæ & paternæ virtutis hære-
 des, Alonsum scilicet, Rodoricum & Indicum. Alonsus natus
 maximus ab Aterno Apuliæ oppido amneque fatali casu Magni
 Sfortiæ claro, quod hodie Piscaria dicitur Marchionis Piscarii co-
 gnomen adeptus, huius Ferdinandi pater fuit, vir omnibus Fortu-
 næ naturæque muneribus insignis. Etenim cum Ferdinando iu-
 niore à teneris annis educatus, corpus atque animum armorum
 & literarum studiis pariter exercendo excolendoque facile Neapo-
 litanorum procerum præstantissimus euaserat. In hoc siquidem
 iuvene omnia summa inerant, scilicet supra viuudum atque habile
 corporis robur, incredibilis animi vigor, literæ, prudentia, disci-
 plina; quibus fretus in administratione Gallici belli quod in Aemi-
 lia via gestum est facile Triuultio & Periliano eximius ducibus æquã
 barur. Neapoli verò quum Galli Alegria duce ab arce in portum
 erupissent, disiectisque munitionibus cuncta cadibus atque terro-
 re compleuissent, vnus ante omnes Alonsus incredibili virtute pe-
 destri protectus scuto, repressa suorum fuga, per interiores scalas
 in molem euolauit: contemptoque omni tormentorum periculo,
 Gallos ita repulit, vt multis cæsis aut ex fuga in subiectum mare
 præcipitatis, Pharique turre subinde recepta, Populus Neapolita-
 nus eum illo die Seruatorem patriæ appellarit. Verum non multo
 post per hunc modum cunctis in locis Ferdinando strenue ope-
 ram nauantem & summo omnium studio ad militarem gloriam
 prouectum immitis Fortuna deseruit. Dum enim circumuallatis
 in arce Gallis cum seruo natione Mauro incendendi classis consi-
 lium agitaret, & ex condicto pretium perfidiæ deferens noctu ad
 summum hortorū parietem scala peruenisset, perfidia serui adacta
 per guttur lunata sagitta crudeliter est interfectus. Nunquam ab
 vlla hominum memoria aut Rex vllus amicum & propinquum, aut
 vllus exercitus ducem, aut vlla ciuitas ciuem suum morte sublaturum
 vel grauiore mæstitia, vel vberioribus lachrymis honestauit. Ean-
 dem

dem quoque Fortunam tulit Rodoricus frater uir impiger & fraternæ uirtutis æmulus, qui secundo bello Gallico, quum pedestribus copiis præfesset, apud Insulam Arpinatis agri uicum, Scloppetto caput ictus interiit. Neque eadem uis fati plus iusto Daualis proceribus infensa, Indico diu pepercit, iam bellica laude insigni & iuuenum omnium longe pulcherrimo. Is post exactum Regno Federicum Aragonium, quum de finibus Lucaniæ Galli atque Hispani inter se decertarent, perosus Gallorum nomen uti Daualæ familiæ funestum, Hispanis adhæferat, Aenariæque insulæ præfectus cum Gallis terra marique contenderat; ad extremum Salerni arce cum singulari Magni Consalui commendatione fortiter expugnata, dum ad id bellum properat, quod ad Lyrim anem Hispanus uictor confecit, pestifera febre paucis diebus absumptus est; eo acerbior omnium dolore, quod illustrem familiam summæ spei, summæque laudis Ducibus orbatam uidebant; Quorum nemo ad Trigésimum ætatis annum incredibili Fatorum iniuria peruenisset. Moriens Indicus Alfonso filium, quem hodie omni bellica laude florentem Cæsariæ in castris Imperatorem uidemus, in curiis reliquit. Cæterum ab Alfonso qui Punica seruilique perfidia cecidit, hic ipse Ferdinandus paterno cognomine Piscarius admodum puer est relictus, qui intermortuum familiæ nomen, maximis rebus gestis (uti mox dicemus) ad nunquàm interituram Daualorum memoriam egregie reparauit. Natus est Neapoli Ferdinandus matre Cardonia apud Siculos illustri, quæ quatuor insignium bello Ducum soror fuit. Infans quum primum materno utero æditus in lucem prodibat, ex tenui membrana uestem amplissimam secum extulit; ueluti militare quoddam paludamentum ex paterno maternoque semine haud obscuro iure hæreditatis tantæ indoli destinatum. Habuit in genesi circa cæli uerticem Sydus Martis directo cursu sua in sede constitutum, & quo felicitus uictoriæ parentur, salutaribus Iouis radiis delinitum; unde Pontanus supra eloquentiæ laudem, etiam Syderalis scientiæ peritissimus, inspecto themate uictorias & lætissimos Triumphos puero sit pollicitus; Itidem etiam monens ut faciem aduersus uulnera diligentissime præmuniret, quasi ex ferro Mars alioqui benignus, honesto ori deformitatem, uti postea euenit, manifeste minaretur. Puer ut primum ingredi firmiter & loqui distinctè cœpit adeo multus & assiduus fuit in ludis & simulachris rerum bellicarum,

ut iam nequaquam obscura eius inuitatæ uirtutis indicia præberentur. Puerili etenim cupiditate parua currulia tormenta effingendo & grauiter concionando, præferendoque uexilla frequentibus pueris, & multiplices pugnas committendo, cuncta munia Imperatoris implere uidebatur, obsecrante sæpe Mufephilo præceptore, ut ingenium ab his inanibus ludis ad literarum Latinarum studia reuocaret; sed ille quum esset literis studendum, historiis potius & fabulosis carminibus uernacula & præsertim Hispanica lingua conscriptis oblectabatur, quibus heroum & fortissimorum equitum admiranda facinora celebrantur. Erigebat enim animum ad gloriam anhelantem in spem consequendæ laudis; Agebat autem Sextumdecimum ætatis annum, quum Ferdinandus Rex Hispaniarum Neapolim uenit, ut Magnum Consaluum affectati Regni suspicionibus obnoxium, in Hispaniam secum adueheret. Eius aduentus summo studio Neapolitanorum est celebratus, & in primis matronæ omnes quæ formæ & dignitate cæteras anteibant, in amplissimo conuiuio Regiis oculis ostentatæ. Ministrabat scæminis ornatisima iuuentus, quæ mox remotis mensis choreas duxit; Quo in ludo Piscarius ante alios, tanta arte, tantaque numerosi incessus grauitate, omnes saltationis modos adimpleuit, ut Rex ipse prudentia & iudicio maxime insignis, quum oculos in unum Piscarium coniecisset, palam diceret ad proximos proceres digito Piscarium indicans. Ille adolescens ex gestu certa que oris indole supra hos omnes, magnus quidam Imperator esse uideretur; & si me opinio nequaquam fallit omnium euadet longe præstantissimus. Hoc de se tanti Regis iudicium nequaquam elatis auribus accepit, præfatus Regem qui se adolescentem immatura laude honestare uoluisset, grauisimum pondus teneris humeris imposuisse; quando sibi magnopere bello & pace foret desudandum, si promereri eam laudem uellet, quam sibi Rex iusto propensior adeo benigne obuenturam esse prædiceret. At Piscarius Rege in Hispaniam reuerso in paterna oppida concessit, quæ sunt partim in Frentanis & Samnio, partim in Campania & Picentinis; ubi auditis Populorum controuersis, ac in spe ætis Quæstorum, & Prætorum rationibus, summa æquitate & moderatione singulas rerum difficultates solertissime dissoluit. Quibus actionibus apud omnes qui in ditione eius erant singularem grauitatis, & munificentiæ laudem est consecutus. Nec multo post Regio apparatus nuptias cum Victoria Columna celebrauit; ea enim uixdum

uixdum trima Ferdinandi iuniõris Aragonii Regis auspiciis, ipsi Piscario ætate ferme pari fuerat desponsata; quum Fabritius Victoriz pater, uigente Gallico bello ad Aragonias partes transiisset; inique cum Alfonso Daualo amicitia in gratiam Regis etiam vinculum affinitatis addendum esse censuisset. Quasi tum Piscario in cunis adhuc vagienti; quando vnitus ætatis suæ fauentibus astris futurus esset Imperator, eam uxorem Fortuna desponderet, quæ fatale Victoriz nomen, uti dotale munus, in mariti domum ferret, & ipsa vna omnium pietate, forma, literis, nobilitateque lectissima, viro inuidiosissimo rara quadam mutæ fortis felicitate iungeretur. Nec multum inde Piscarius quum aliquandiu frustra suscipiendis liberis operam dedisset, ad nobile illud Gallici belli classicum excitatur; incredibili namque armorum cupiditate semper incensus, nihil magis quàm bellum quo virtus enitescere posset, exoptabat. Erat tum Iulii Pontificis dignitas, maximis Gallorum iniuriis deformata, & penè conuulsa radicitus; Eam Ferdinandus Hispaniæ Rex, uti pium & vere catholicum decebat, tuendam amplificandamque susceperat; disruptoque demum fœdere Cameracensi, Henricus Britanniz Rex & Heluetij bellica virtute metuendi in partes trahebantur. Nam cunctis ferme totius Europæ principibus Gallorum vires secundis successibus in immensum adauctæ, formidini esse cœperant, ceu Ludouicus Rex Gallus immoderata cupiditate, Italiæ imperium affectaret, utpote qui opulentissimo Mediolanensium Imperio in potestatem redacto, subactis Liguribus, Venetis ingenti prælio superatis, nihil demum sacrosancti Pontificis maiestate permotus, dum Alonsum Atestinum Pontificis beneficiarium pertinacius defenderet, Bononiam Pontificiæ ditionis occupasset, & Bentiuolis veteribus tyrannis possidendam tradidisset. Igitur quum Bononiam armis repetere statuissent, Nauarrus vir sine vlla familiæ commendatione propter singularem belli peritiam, summos militiæ honores promeritus, legiones ex Africa transuexit & Iulius Pontifex exercitum magna celeritate reparauit. Certatim quoque Neapolitani Reguli sese militaribus equis, & speciosis armorum insignibus exornarunt. Ante alios vero Piscarius sagula, cristas, equorumque tegumenta Phrygiis & acu pictis operibus, ex auro & purpura ad singularem elegantiam maxime sumptuosa parauerat. Is quam ferè imberbis propter mirificam indolem & patris patruorumque memoriã totius leuis armaturæ equitum, præfectura dignus omnium iudicio existimatus est. Nam Fabritius Columna focer & duo auunculi è gente Cardonia Ioannes Auellinus & Antonius Padulius, quorum in exercitu singularis erat authoritas, efferre iuuenem, & perpetuis durissimi eius muneris laboribus implicare cupiebant; Quando ad parandum nomen Ducis strenui, proprii, vigilantis, nulla

certior aut rectior via famæ cupidis ostenditur, quàm leuam armaturam cum imperio ductasse, quoniam per eam cuncta aspera & tumultuaria conficiantur, & nocturnis atque diurnis expeditionibus ductores exercentur. Lætus hoc honore Piscarius vexillū prætulit, in quo scutum Laconicum erat depictum, cum titulo seueræ matris Sparta-næ, tironi filio, aut cum hoc, aut in hoc redire iubentis; quasi idē animi decretum exprimeret, quo testaretur se domum nisi victorem non esse rediturum. Neque hominum opinionem fefellit, nam ubi coniunctis exercitiis Pontificij ac Hispani Duces ad oppugnandam Bononiam peruenerunt, & magna vi tormentorum effroissis etiam cuniculis mœnia quaterentur, Piscarius totum id munus quod leuis armaturæ equitibus imponitur, adeo diligenter obibat, ut in stationibus atque vigiliis & in quotidianis frumentariis expeditionibus; vnum eius vexillum conspiceretur, quod turmarum præfecti pecuniaria signa aliâs explicare soliti ad præclaram honoris concessionem obseruabant. Cæterum Gasto Foisseius admirandæ virtutis adolescens Imperator repressis semel apud Comum atque iterum ad Mediolanum Helueticis, quos Iulius in auxilium euocarat, incredibili celeritate Bononiam cum expeditis Gallorum copiis aduolauit, solutaque obsidione & Hispanis metu cedere coactis, in Venetos viam omnem ac impetum conuertit. Nec multo post Fortuna feruidi iuuenis ausibus intemperanter aspirante, auxilia Veneta in Veronensi ex itinere profugantur. Brixia per arcem capitur, caesoque præsidio; & cuius insigni clade affectis, summa Gallorum & Germanorum crudelitate diripitur. Vertuntur inde Gallorum signa trans Padum & recta per viam Aemiliam ad Rhauennæ mœnia deferuntur. Ibi Foisseium conatu ingenti sed valde funesto mœnia quatentem, Fortuna destituit, quæ leuis & infida lubrico vestigio illuc vsque subsecuta, eum ad fatalis pugnae locum pertrahere videbatur. Commisso igitur illo ex omnibus quæ in Italia à multis annis acciderint, prælio valde memorabili, Piscarius nulla in parte vel præfecti vel equitis officio defuit. Sed afflictis & penè perditis rebus, eo urgente Fortuna perdnctus est, vnde aut manere fuga salutis esset consulendum; quorundam etiam insignium Ducum exemplo, qui pugna se non sensim explicabant; aut (vt dignum erat Dauala familia) inter armatos & planè victores hostes, omnino concidendum. Nauarrus enim insana quadam elati animi obstinatione inductus, non modo totum penè Gallicum equitarum, sed ipsas quoque Germanorum cohortes absque vilo impedimento, amnem transire permiserat; veluti certissimam atque plenissimam ea die de hoste victoriam concepisset, confusus scilicet pedum virtuti, quos depresso in loco pronis corporibus humi stratos, vt præteruolantes pilas euitarent, magis ac magis continebat, Frustra reclamante

clamante Fabritio, & dirum pugnae exitum denunciante. Itaque Nauarrus dum funesto consilio cunctatius rem gerit, decora illa Hispanorum & Pontificiorum equitum agmina tormentis Gallicis consternuntur, & miserabili accepta clade toto campo dissipantur: Raimundus Imperator & plerique alii Duces effugiunt: Fabritius verò ad non dubiam mortem inuectus in confertissimam hostium aciem vulneratur & capitur. Eo modo dum Mars violentus horribili cruentoque tumultu cuncta permiscet, Padulius qui medio agmini praerat, priusquam vniuersae copiae perpetua tormentorum procella delerentur conandum sibi aliquid confertis manibus esse iudicauit, monuitque Piscariũ conglobatam suorum aciem in proximo continentem, vt in latus hostium cum omni leui armatura illatis signis audacter incurreret: sicuti ipse cum cataphraetis recta fronte aduersam aciem esset inuasurus. Nec mora Piscariũ auunculo parens, suos in vnum coactos alacri animo cohortatur, vt meminerint eos esse hostes quos superioribus bellis in fugam saepissime coniecissent. Erant attributi Piscario veluti nutriti militares, Paulus Romanus ciuis, Fabritii soceri veteranus, vir fortis & apprimè bello sagax, & Theodorus Boccalus nobilis Lacedaemonius cum ala Graecorum patriis artibus ad eludendos hostium conatus maxime insignis: itemque Albaradus Hispanus cum turma cataphraetorum, vt validiore eo praesidio leuis equitatus ad sustinendam Gallorum vim in prima acie firmaretur. Sed Padulius quam per iniquum locum fossis & vepribus impeditum suos induceret, & ob id vix cum tertia equitum parte ad mediam Gallorum aciem peruenisset, puncto temporis est repulsus, & dissipatis turmis in fugam coniectus. Ipse quoque Piscariũ eandem subit Fortunam, nam Galli cataphraetis nihil temere ordines excedendo, sed modica tantum equorum conuersione in proruentes inclinando hastas, totum cum leuis armaturae impetum facile sustinuerunt: opportune etiam à tergo Gallici agminis magna vis leuis armaturae equitatus protinus erupit, qui in peramplam alam curuatus, vniuersos fere cum Piscarianos tum Padulianos equites à tergo circūuenit: ita in medio conclusi vndique propelluntur atque cœduntur. Padulus gladio per oculũ recepto capitur: Ambrosius vir impiger Fabritianae turmae praefectus, Albaradusque et Guliermus Sacca Siculus, vir spectatae virtutis ante Piscariũ cadunt. Nomicicio nobili signifero multis grauato vulneribus Piscarii vexillum eripitur: solus Boccalus Graeco astu feliciter euadit. Interea Piscariũ insignibus armisque fulgentẽ vndique circumuentũ, promptissimi Galloru certatim petebant, ille generosum agilemque equũ huc & illuc incitabat, gladioque impigre re gerendo, obuios ita propellebat, vt bis coronam circumfusorũ prementiumque hostium multis acceptis illatisque vulneribus perirumpere. Haerebat eius lateri Placidius Sægrius, nobilitate virtuteque eques

insignis. Is pauloante animaduerso imminentis cladis periculo conuersus ad Piscarium non virilis (inquit) est animi maçte virtute iuuenis, sed penitus insani, tam diu cum infesta Fortuna colluctari, quin potius dum integer equus viresque sufficiunt, te morti eripis? & melioribus fati referuas? Ad hæc ille: parem inquit, fidissime Sangri salutari consilio, si tam decora quàm tuta suaderes, lugeat me potius amici honesta morte defunctum quàm ego ex turpi & ancipiti fuga, tot funera magnorù Ducum domi cum ignominia desseam. Hæc dicentem Placidius reliquit, eluctatusque per medios hostes sese certaminè explicuit. Sed in eo tumultu multis clauarum ictibus collisa galea, post aliquot dies interiit. Interea Piscario equus per ilia gladiis lanceisque confoditur: ipse corruiat extemploque veste aurea picta & auratis armis exutus, pro mortuo inter tot superingesta cadauera relinquitur. Erat ora & totum sinum cruore puluereque scedatus & penè quidem exanimis, quum eum attolentem manus & nomen profitentem Galli duo gregarii equites erexerunt, & ad prætorium Federici Sanseuerini Cardinalis, vt ibi quæsito medico curaretur, deduxerunt: à quo nequaquam humaniter est receptus, quoniam in Bononiensi agro quadã in villa ex itinere diuertenti, Piscarium cum equitibus insidias sibi tetè disse cognouerat, & certe ea victoria plena funeribus multorum animos ab humanitate & misericordia penitus auertebat. Sed eum misericè recreauit socer Fabritius incolomis ab Alfonso Ferraræ Principe conseruatus, atque item Auellinus auunculus, & Homicicius vexillifer, quanquã grauisime vulnerati, quos in acie cecidisse crediderat. Nec multo post quum Gastonis Imperatoris cadauer, is enim parta victoria ceciderat, excipiētibus id passim populis, triūphali verius quàm funebri pompa in speciem perpetui funeris Mediolanum deferretur, eò etiam Piscarius cum multis nobilibus captiuus est perductus. Inter eos fuere Ioannes Medices Cardinalis legatus, qui postea non toto vertere anno Pontifex est creatus, & Nauarrus tanti nominis dux, qui ad cohonestandas victoris exequias inter capta vexilla Hispaniæ Regis atque Pontificis, Feretri læticam præcedebant. Cæterum Piscarius in interiorem arcem portæ Iouis coniectus, satis honesta custodia seruabatur, nã eum Triuultius Hippolytæ Daualæ amitæ maritus, Gallis vehemētissime cõmendabat, à quo & ab vxore eius certatim vt calamitas ferebat rebus omnibus accurate & liberaliter iuabatur. Ipse vero ante omnia prudētī cõsilio in pretium redēptionis extemplo sex milia aureorum nummùm equitibus Gallis quibus ad Rhauennam sese dederat est pollicitus. Verebatur enim, ne Ludouicus Rex Daualæ familiæ nomine offensus, quæ omnibus bellis aduersus Gallos acerrime dimicasset, se arctius & diuturno quidem in carcere, in vltiore Gallia custodiendum iuberet. Sed Triuultius qui vel apud iratum Re

gem summa erat autoritate, facile impetrauit, vt perfoluto equitibus pretio libere dimitteretur, tanquàm tiro imberbis, & ne iterum temere arma resumeret, à Fortuna tot acceptis vulneribus egregie castigatus. Lege etenim Regia cautum erat, ne quis Dux, præfectus aut miles, vllum paulo clarioris nominis captiuum inconsulto Rege dimitteret, vt ædito nomine integrum Regi arbitrium relinqueretur, quem veller perfoluta militi certa pecunia, publico in carcere reseruandi. Ita Piscarius singulari Triuultii beneficio carcere est eductus. Dum esset in arce, vulneraque curaret, nec exercendi corporis vlla daretur facultas, ingenium literis amœnioribus ex doctrina Mûsephili præceptoris haud mediocriter imbutum, ita exercuit, vt paucis diebus summa iucunditatis Dialogum de Amore ad Victoriã vxorem conscripserit: qui libellus adhuc extat, cum grauibus tum exquisitis salibus atque sententiis, ad admirationem eius ingenii refertus. Iam enim animum per se constantem & inuictum cum metu, tũ grauibus curis exoluerat, & se ipsum frequentibus prope iniquorum nunciis in spem gerendarum rerum erigebat. Nam Fabritium Socerum, Alfonso Atestini liberalitate dimissum fuisse, & Padulum auunculum corrupto gregario equite Gallo, à custodia feliciter effugisse audiebat: simulque ferebatur Iulius Pontifex ingentes Heluetiorum copias in auxilium euocare, quorum aduentum & impetum Galli minime latari dicerentur. Nec multis inde diebus Heluetiæ legiones, adiunctis sibi Venerorum copiis Duce Paulo Baleono, à Verona per patentes campos, in torrentis morem effusa, Paliciam Gallorum Ducem à ponte Mincii depulerunt, receptaque ex itinere Cremona, ad oppugnandum Ticinum conuolarunt, quo Palicia cum omnibus copiis properanti agmine se receperat. Verum ille peditatu impar, quum ab hoste qui traiecto Ticino amne Insulam occupare cõtendebat, præcludi sibi exitum animaduerteteret, ponte lapideo sese effudit, & continenti agmine desertis Germanorum auxiliis incolumi equitatu in Galliam se proripuit. Eiectis eò modo Gallis, Mediolanenses in verba Maximiliani Sfortiæ cõtino iurârunt, idem faciunt ceteræ vrbes, summaque omnium alacritate Sfortiani recipiuntur. Erat tum Piscarius Mediolani & in Triuultianis ædibus habitabat, incredibilique affectus voluptate mirum in modum lætabatur, quod quicquid Rhauennate in pugna amissum fuerat, insperata de mum ea victoria egregie restitutum esse videretur. Iulius enim Pontifex præmissis cum exercitu Francisco Maria Vrbinatè, Bononiã cum vniuersis vrbibus Galliæ togatæ receperat, Raimundusque Cardonius reparato exercitu in Etruriam missus, pulso Florètia Petro Soderino, qui Gallicas partes tuebatur, Mediceos in patriam reduxerat: nanque Ioannes Cardinalis Legatus quum in Galliam traheretur, ad Padum amnem generoso ausu Raynaldi Tactii Ticinensis è manibus

Gallorum fuerat ereptus. Constitutis Etruriæ rebus Prosper Colu-
mna cū valido equitatu ab Vrbe profectus Cardonio se coniunxit, at-
que ambo ad oppugnandam Brixiam contenderunt. Erat Brixia præ-
sidio relictus Obegnimus cum ala mirifica Gallorum equitum, oppu-
gnabaturque magna vi à Baleono, qui eò ingentem tormentorum ap-
paratum conuexerat: Sed Obegnimus vt discordias inter fœderatos
hostes sereret, extrema necessitate compulsus, urbem non Venetis,
sed Hispanis Germanisque Cæsaribus dedit, ea contumelia
accensus Venetus animum ad Gallos repente conuertit, vnde mox no-
uum id exarsit bellum quo Italia penè omnis assiduis calamitatibus at-
trita vastataque est. Erat tum sine Duce peditatus Hispanicus, vt po-
te Nauarro capto, & in vltiorem Galliam perducto, regebaturque à
Solifio viro equidem forti & strenuo, sed non ea generis nobilitate, vt
ei plerique cohortium præfecti, qui neque vsu militiae, neque natalium
origine, inferiores videri poterant, æquis animis obedirent. Itaque
vni ante alios Padulio imperium est demandatū: natus erat in Sicilia,
sed è Celtiberia Cardoniae familiae nomen trahebat, vir cum sua in pri-
mis virtute clarus, tum fortissimorum etiam fratrum egregia morte
commendatus: Nam Vgo quondam in Brutis, nobili de Gallis parta
victoria, ad Caietam demum tormenti ictu fuerat extinctus, & Ioannes
Auellinus ex vulnere Rhauennate in pugna suscepto, Ferrariae perie-
rat: Quum & ipsum dispari sorte amisso tamen oculo elapsū Fortuna
seruauisset. Vexabatur per eos dies apud Mediolanum Cissabdua-
nus ager, assiduis Gallorum incursionibus, qui pulso Palicia in Tritia-
nam arcem se contulerant. Ea est in peninsula circumagentis sese pul-
cherrimo flexu amnis Abduæ constituta, carcere & nece magni quon-
dā Barnabæ Vicecomitis, potius quàm ædificii munitione memorabi-
lis. Præerat Gallis Baro Biarneus Vasco, viribus ac ingenio ferox
Gastonianæ alæ legatus. Hunc omnibus cohortantibus expugnandū
Padulius suscepit, nam Hispani ex Nauarri ducis disciplina in magna
erant opinione singularis scientiæ & mirabilis artificii arcibus expu-
gnandis. Itaque conuectis ad Tritium maioribus tormentis, actisque
vineis, tanta vi quassari arx est cœpta, vt Biarneus quum aliquandiu for-
tissime repugnasset, multis acceptis ac illatis detrimētis, Padulio dedi-
tionem fecerit. Erat tum assiduus Padulio auunculo Piscarius incre-
dibili gerendarum rerum cupiditate incensus, quam modestis verecun-
disque sermonibus ita contegebat, vt multo maiores militiae honores
promereri quàm expectare vel cupere posse cœferetur. Eminebat enim
in eo iuvene supra familiae Dauaræ præclarū genus, certa in dolos acu-
ti, grauis, & excelsi Ducis. Ipse corpus habile potius quàm procerū na-
ctus, valida neruorum compage absque vilo fegni succo firmissimum
cunctis equestribus atque pedestribus disciplinæ muneribus accōmodarat:

ætatis florem apprime cōmendabant barba erumpens colore subru-
 la, aduncus nasus, & quum vi opus esset, ignei vehementeſque oculi.
 Cæterum, mirum dictū, in joco paceque ſuaues, & à modesta quadam
 illecebra periucundi; ita tamen vt à gestu corporis minus familiari,
 & à toto sermone, parū hilari & in responsis seuera breuitate circumci-
 so, elatior esse diceretur. Compofuerat enim se totum cunctis mori-
 bus ad Hispanorum habitum; quorū lingua eo vsque ſemper est dele-
 ctatus, vt etiā cum Italis hominibus, vxoreque Victoria, Hispanice lo-
 queretur; Quibus artibus iam militi carus, aditum ſibi ad militare im-
 perium facile parabat. Nec multo poſt Padulio Florentiam ad Me-
 diceos proficiſcēte, qui cum magno cum ſtipendio copiis præſererat,
 Piſcarius vniuerſi exercitus curam ſuſcepit; inclinatis quidem præſe-
 ſtorum & cenſurionum animis, propeſſiſſimāque Ferdinandi Regis
 voluntate; Nanque eum duo Columiſii Proſper atque Fabritius, ipſi
 que Cardoniſ Raimundus atque Padulius, & præterea minorum Du-
 cum quiſque fortiſſimus; ſuffragiis & præclara teſtificatione plurimū
 adiuerant. Interea Ludouicus Gallorum Rex cum Ferdinando Hi-
 ſpaniæ Rege factis induciis, Tramuſium atque Triuulſium, duos bel-
 lo longe clarifſimos Duces, in Italiam miſit. Erant Veneti cum Gal-
 lo noua ſocietate coniuncti; vt recentem iniuriam vindicarent, quam
 ab infidis fœderatis Hiſpanis atque Germanis, inique excluſi Brixia;
 nuper accepiſſent. Itaque Andreas Gritus & Liuianus qui in Gallia
 cuſtodiebantur, ex fœdere ſunt emiſi. Liuiano ſupremi militaris im-
 perii vexilla ſceptaque, quod Petilianus deceſſiſſet, ex ſenatus conſul-
 to ſunt tradita, Gritto autem eſt iniunctum vt legati nomine Tramu-
 ſium atque Triuulſium ſequeretur. Iam Liuianus cum Baleono con-
 iunctis viribus iuſtum exercitum effecerat, progreſſusque ad Cremo-
 nam eam urbem deditibus ſeſe ciuibus occuparat. In Liguria Aduer-
 ni Gallorum ſocii, Fregoſios Genua expulerant. Sacramorus Vice-
 comes equitum præfectus, nobilitate quidem clarus, ſed maleficiis &
 ingenii ſcruitia inſignis, à Maximiliano Sfortia ad Gallos defecerat, cō-
 uerſiſque ſignis Mediolanum ingreſſus, populum in verba Ludouici
 Regis iurare cōegerat. Habebant tum caſtra Cardoniſ atque Piſca-
 rius ad Trebiam amnem, mōnitique à Ferdinando Rege de induciis,
 neque animos, neque copias, vel obſecrantibus Sfortianis explicabāt;
 Pudore tamen victus Piſcarius, ſubter Claſtidium ad Vicum Irix co-
 pias promouit, emiſitque leuem armaturam equeſtrem, quæ præter
 Derthonam in Alexandrinum agrum excurreret. Erant omnia ple-
 na cæco metu tot circumſtrepentibus armis, quum ſingula oppida vel
 in fide perſiſtere, vel dubia adhuc belli Fortuna, fidem mutare dubita-
 rent. His de rebus Vicoirienſes, ſiue quod ad Gallos inclinabant, ſi-
 ue quod vererentur Hiſpanos, recipere vti rapaces ſuosque hoſpites;

portas clauerunt, professi se liberaliter comineatu atque omnibus oppidi copiis, exercitum adiuturos, si à vi ac omni maleficio abstinerent. Piscarius indignū ratus arceri eo oppido quod sine vlllo militari præsidio agrestes in muro dispositi tuerentur, efflagitantibus militibus vi facta irrumpere constituit, vt eo quanquam iniquo facinore, & ipse dignitatem suam egregie conseruaret, & milites quodam donatiui nomine, opulenti eius oppidi præda replerentur. Qua vna re militares animos deuinciri, maximè intelligebat. Nec mora magno tumultu succedentibus ad murum cohortibus, admotis scalis, retractaque porta, et discusso subductili ligneo ponte, oppidum capitur, multisque qui arma tenebant cæsi, cæteris ferme omnibus captis, lætè diripitur. Ea Vicoiriensium calamitas vehementer animos pupugit, cum Maximiliani Sfortiæ, tum Matthæi Sedunensis Cardinalis qui Heluetiorū erat princeps, & multum Placentiæ dum Romam peteret, Cardonium fuerat obtestatus, vt occultata induciarum fama, ad terrendos Gallos, castra promouere, & speciem saltem hostilis animi præbere vellet. Vix enim ferebant quicumque Gallorum erant hostes, ab Hispanis incertæ fidei sociis & transire Padum recusantibus, ea crudeliter oppida diripi, quæ passim ab ipsis etiam hostibus conseruari viderentur. Interea Tramulius atque Triuultius ad Nouariam delati, qua in vrbe Maximilianus cum decem Heluetiorum cohortibus se tenebat magno cum apparatu tormentorum, mœnia quatere cœperunt, & læto quidem auspicio, quòd ad eam urbem ipsi duo ducēs ante tredecim annos Ludouicum Maximiliani patrem, hisdem Heluetiorum auxiliis cōsistum, prodentibus illis cepisse, & maximum bellum, parto Mediolanensi Imperio prope sine vulnere confecisse meminerant. Cunctū iam prospera cedebant Gallis, nulla Sfortiæ reliqua spes nisi in fide & dextris Heluetiorum relinquebatur. Nam Sacramorus Mediolanum occuparat, Liuianus Cremonam erat ingressus, Adurnii Fregosios Genua expulerant, Hispani nequaquam vitales bello socii citra padum subsistebant, Leo Pontifex veluti neque harum neque illarum partium nihil ostentatis armis, Maximilianum pecunia tantum iuuabat; Gallica vero castra, equitatu, tormentis, Germanorum auxiliis & rerum omnium copia, sub tantis Ducibus abundabant. Cæterum Fortuna sua libidine, has tantas spes Gallorum celeriter elusit. Nanque Heluetii vix antiquam ignominiam animo sustinentes, vno inusitatæ virtutis facinore omnem eius perfidiæ memoriam abolere constituunt, nihil expectatis suæ gentis auxiliis, quæ intra duodecimum lapidem aduentabant: vrbe, triplici instructo agmine erumpunt, sine equite, sine tormentis hostium castra adoriuntur, veraque virtute consertis dextris, mirum dictu peditatum cadunt, tormenta occupant, equitatum fundunt, ac semihoræ momento incredibili victoria potiuntur. Gallis eo modo fu-

peratis

peratis Piscarius reducendi Octavianus Fregosii negociū suscepit; huic enim Leo Pontifex mirifice fauebat, expetebantque eum vnum maxime Genuenses, qui Ianū pauloante ab Adurniis pulsum valde oderant, quoniam eius maxime cohortatione à fratribus ipsius sanguinariis hominibus, Hieronymum Fliscum summæ nobilitatis virū, dum senatū exiret, crudeliter interfectum fuisse existimabant; nam Ligures quamquam inter se magnopere factiosi, non cædibus, sed ciuili contentione inter se certare de principatu erant soliti. Erat enim Octavianus bellica virtute ac honestissimis item moribus illustris, Piscario etiam affinitate coniunctus propter Victoriā vxorem, quæ pariter vt Fregosius matrem genus, ad Feltriam Vrbinatum Principum familiam referebat. Itaque tamen Adurnios clientibus abundare, copias parare, classe itē Gallica, & toto eo præsidio atque apparatu Gallorum qui in arce erat, egregie iuuari ab exploratoribus audiebat; nihilominus eundem esse iudicauit. Videbatur enim ea expeditio propter itinerrum & rerum omnium difficultates, cum laboris, tum decoris esse plenissima. Erat exercitus per conualles Scriuiæ (hunc Ratam antiquitus fuisse arbitramur) impediti & maxime vorticosi amnis, & per abrupta Apennini latera angustis & præcisissimis callibus tradendus. Montani Ligures feri, bellicosique homines, iuga montium & notissimos saltus infederant; modo à fronte, modo in latere & tergo repentinis decursibus sese ostentabant; ita tamen vt truci clamore potius terrere, quàm adoriri agmina viderentur; namque Piscarius expeditis delectis militibus in primo nouissimoque agmine constitutis, qui ferme omnes erant sclopettarii, receptisque in mediū impeditis, quæ perpauca erant, tanta disciplina agmen ducebat, vt ne vnum quidē militem ordine excedere pateretur; & equites cuncta lustrare oculis præcurrendo, & passim referre quæ vidissent, non temere confertis manibus redire præciperet. Siquidem per notos calles & per compendia viarum noctu cōfectis itineribus Ligures vbi illuxisset continuo aderant, & ad occasum vsque Solis, in conspectu sæpe eminus, raro autē cominus præliabatur. In his periculis facile vitandis, maxime ea, quam diximus, adiumento erat disciplina, seuerè & pene crudeliter ab ipso Piscario, qui ex minimo quoque delicto grauem poenā exigebat, obseruata. Accidit enim, quod minime prætermittendum videtur, vt quum Hispanus miles ad eum esset perductus, qui in proximā casam non minus auidè quàm arroganter, aut commeatu, aut ignobilis prædæ petendæ causa diuerterat, ipse ei poenæ loco auriculam abscindi iuberet. Quum vero Hispanus reclamaret, se nō eam ignominiam esse laturum, sed potius ipsa morte satisfacturum, Piscarius obsequatur, inquit, huic militi tam egregie decoris auido, eumque statim frustra reluctantem laqueo ad arborem suspendi iussit. Iam ad decimum Pontē superato iugo peruenerat, quū Adurnii & Flisci, siue terrore imminētis exercitus adducti, siue ciuū

diffili studiis, qui cogitationes suas nō ad factionis insaniam, sed ad publicam salutem reuocabāt, consilium inierunt plenum æquitatis atque modestiæ ciuili; Vrbe scilicet excedendi, ne in dubia armorum contentione, si pertinacius obistere uellent, fortunas Ciuitatis in periculum summæ calamitatis adducerent; cuius consilii authorem fuisse cōstat Hieronymum Adurnium iuuenem singulari animi uirtute præcellentem. Othobonus etiam Fliscus uir sacratuſ & Sinibaldus qui paulo ante, cædem Hieronymi fratris præclare vindicarant, Ludouico & Zacharia Fregosiis fratribus in tumultu occupatæ Vrbiſ occiſis atque diſcerptis, uti pacati iuuenes & ex priuata cauſa potius quàm publicæ factioſi; non exiſtimarunt ſine iuſto præſidio cū Hiſpanis atque Fregosiis eſſe dimicandum. Ita ſine uulnere conſecto bello Octauianus Fregoſius eſt introductuſ. Iſ cum ciuibus & in ſenatu egit, ut Piſcario octuaginta milia aureorum nummūm ſtendii nomine præberentur. Ipſe ut lanum Fregoſium Principatu excluſum, aliquo munere leniret, Sauonæ eum cum prætoriis inſignibus præfecit. Inde conuerſuſ ad obſidendā arcem, quæ tormentis nauigia portumque vexabat, poſt aliquot meſes fame perdomitam recepit, & ſingulari animi magnitudine in ſignum recuperatæ liberatiſ, fundituſ euerſit. At Piſcarius rebus Genuæ ex animi ſententia conſtitutiſ, retro agmen uertit, & ad bellum Venetum eſt proſectuſ. Iam Liuianuſ & Baleonuſ Gallorum ſociorum infelicitate permoti, qui ad Nouariam uicti, continuo in Galliam profugiſſent deſperatiſ rebus relicta Cremona, trans Olliū amnem ſe receperant, tentataque ex itinere Verona egregie defendentiſ eam Germaniſ in Patauinum & Taruiſinum agrum conſeſſerāt. Decretū enim erat fœderatorū omnium conſenſu, Venetis bello perſequi, qui cōmutata uoluntate, ob acceptaſ iniuriāſ Gallicum nomen cæteriſ ferme omnibuſ Europæ Principibuſ inuiſum ſequebantur. Suſceperat paulo ante cauſam oppugnandi Pontificiſ Ludouicuſ, ut ambitioſiſ & turbidiſ aliquot Cardinalibuſ indiſcto concilio deſeruiret, & ſubinde totiuſ Italiæ imperiū arriperet, depreſſo utique ſublatoque Iulio Pontifice, qui vnus ingenio ferox, & diuino profanoque iure inexhauſtuſ uiribuſ potens, libertatē ecclēſiæ tuebatur. Ob eaſ cauſaſ Leo Pontifex Iuliana ſecutuſ cōſilia aduerſuſ Venetouſ auxilia mittebat, ſenſibuſque omnibuſ cum Hiſpano Rege ipſoque Cæſare ac Heluetiſ & Henrico Rege Britanniæ erat coniunctuſ; Ii omneſ uuo tēpore Gallo & Veneto terra marique bellum inferebant, nobiliſſimorū Regnorum opes, ſuneſta quadam infania laceranteſ, quando ea arma à leuibuſ diſcordiarum initiſ temere ſumpta, iuſte deponi, aut certe glorioſiſ in Turcaſ uerti potuiſſent; Nam tum forte Othomannorum domuſ Selymi ſcelere & parricidio, tota fere conuulſa radicituſ, Chriſtianiſ Reges ad longe omnium pulcherrimā ſuſcipiendi ſacri belli occaſionem, non dubiamque uictoriā inuitare uidebatur. Igitur Cardo

nio Prosperoque Columna & Piscario ducibus, exercitus in Venetiam ductus, adiunctis Germanorum cohortibus, & Pontificiis alis. Ex itinere Piscariam oppidum quod est ad exitum Mincii amnis ex Benaco lacu, Piscarius expugnauit. Liuianus interea deserta Vicentiam, Patauio se tenebat; Taruisium tenebatur Baleonus, & per leuis tantum armaturam equites bellum gerebant. Contra hostes agrum nobilissimam fertilitatis effusa populari, usque ad Patuina moenia ferebantur. In his equitibus, praesertim Venetis saepius superius euadebat; interceptusque est à Mercurio Epitartum praefecto Carnaial nobilis dux Hispanus, qui ad Rhauenam postremam aciei praefuerat. Ceterum quum neque Patauium urbs egregie munita facile oppugnari, neque hostes ad praesertim elici posse iudicaret, & iam subesset autumnus, Medoacum amnem qui hodie Brenta dicitur transire statuerunt; ut postea euenit, Liuianum impigrum ducem, feruido audacique ingenio pugnae avidum, copias in aciem celeriter educaturum; ubi primum exuri tecta, caedi, capique agricolas & armenta abduci conspiceret. Itaque Medoaco ponte superato, Germani Hispanique effusi per agrum, Barbara crudelitate cuncta vastant. Villas regio sumptuosa, longa in pace à Venetis patribus aedificatas incendunt, usque adeo audacter impuneque progredientes, ut de praesertim sacris turribus à Veneto populo ea sicut incendia spectarentur, Hispanus praeda sese ad satietatem repleuit, Germanus vero feritate animi crudelior, ferro & flammis usque quaque est debacchatus. Prominet in mare apud Margarium vicum agger in linguae similitudinem expositus; in eum locum tormenta sunt coniecta, dispersaque sic, ut pilae ferreae praeter illum maris tractum ad ipsas usque Venetias peruenirent. Non tulit eam ignominiam fortis Senatus, statimque Liuiano id maxime precibus impetrante perscribit, ut confestim copias educeret, Baleonum à Taruisio accitum sibi adiungeret, daretque operam ut iniurias à Barbaris acceptas, si se offerret rei bene gerendae facultas, pari crudelitate vindicaret. Hoc accepto Senatus consulto Liuianus aduocata cōsione milites est cohortatus ut fortibus animis secum aduersus hostes praeda onustos, interclusos fluminibus, & in viis admodum lutulentis & lubricis implicitis proficisceretur, dignamque Italico nomine operam praestarent, nec praedones Barbaros qui immani saeuicia feras anteiret, inultos elabi pateretur; acclamantibus vniuersis & se deuotis animis atque corporibus secuturos esse pollicentibus signa sustulit & ad Medoacum in vltiore ripam summa celeritate contendit, eo consilio ut redeuntes amnis transitu prohiberet, inclusos fluminibus circumstans enecaret fame; aut cum his si vim facerent, & erumpere in pacatum vellent, aequissima conditione decerneret. Erant in Liuianis castris septingenti ferme cataphracti, paulo minus duo milia leuis armaturae equites, pedum septem milia, magnusque curulium tormentorum apparatus. Itemque accedebat ad eum numerum Sacramorus Vicecomes, qui superatis ad Nouariam Gallis, Ticino exclusus, in Venetiam circiter septingentos equites, equis & armis egregie instructos adduxerat. Praeterea exciti erant agrestes ad quos Paulus Man

fronus vir militaris erat præmissus; qui inconditam multitudinem ratione consilioque regeret, nullamque prætermitteret occasionem à tergo inuadendi hostis, quum eum saltibus & fluminibus impeditum, vel inuito prælio occupatum esse conspiceret. Hæc administrante Liuiano, Cæsariani incendiis finem imponunt, pretiosiores tantum prædam conuectant, & ad Medoacum coacto agmine reuertuntur, vbi Liuianus in vltiore amnis ripa castra posuerat. Proponebatur maxima difficultas statuendi pontis in conspectu præsertim hostis, qui tormentis idoneo in loco collocatis, exitium, transire cõnantibus è proxima ripa, minabatur. Itaque Cæsariani in tempesta nocte silentio copiis educatis, & relicta leui tantum armatura equestri, quæ frequentes excitaret ignes & speciem præsentis exercitus redderet; ad superiora fluminis vada cõtendunt; ludificatiq; Liuianum flumen transmittunt. Equitatus omnis in vnum agmen conglobatus superiore loco in amne se coniecit, vt profluentis impetus ea obice frangeretur; leniorque aquarum vis & humiliora vada transeuntès cohortes exciperent. Ibi Piscarius dimisso equo armatus ante primos ordines cohortando & alacriter dubitantes inuitando, in alteram ripam enasit, ita tamen vt milites humeris atque peñtoribus tantum eminent. At vbi dies illuxit, discessumque hostium detexit, Liuianus primo consilio depulsus, ad præoccupandas proximorũ collũ angustias est profectus, per quas vnu omnino iter Cæsarianis relinquebatur; si recta Veronam Vicentina via redeundum esse iudicarent. Distat is locus ab vrbe Vicentia tertio miliari, prope eum Vicum, cui à patula & diffusis ramis late opa ca arbore Vlmo nomen est. Ibi Liuianus præciso transitũ, subitarioq; opere perduñtis fossis tormenta constituit, atq; ita vt erat rerũ bellicarũ egregie peritus & vehemens transitũ præsepit, vt nemo esset adeo rei militaris ignarus, qui nõ putaret in sanos fore hostes si illac omnino trãsire conarentur; Porro si euadendũ, reflexo itinere, per mótana atq; aspera Balsiani saltus existimarẽt; apparebat eos iter fugæ simillimũ ar repturos, amissisque impedimentis, vt plane victos & pristina exutos dignitate, persequentibus agrestibus, Fortunam pene vel aduerso prælio duriorẽ esse subituros. Iam in conspectũ hostiũ Cæsariani pervenerant, cõstitutiq; tentoriis adeo Venetis propinquo loco cõfederant, vt hinnitus equorũ hostiliũ, & castrorũ fremitu audirent, & à Liuiano frequentib; tormetis, & superiori loco facile peterentur. Tum vero in ea rerũ asperitate equites depressiora loca, aut ingentes arborum stipites; quib; sese protegerent, quæritare; pedites autem prona corpora humi sternere, vt præteruolantes pilas euitarent; omnes ferè gregarii animo consternari; & dirũ omnino exitiũ expectare. At ingruente nocte vno edicto ignes totis castris extinguuntur, ne quid hostis, quo certius tormenta dirigere posset in perobscura nocte cõspiceret. Inuaserat miliũ animos quidã nec ab inani quidẽ metu horror insolitus, omnesq; vnus maxime Prosperi consiliũ, & Piscarii operã requirebãt; quasi ille vnus

qui ea pericula denunciando profectioem improbat, eas quæ immineret difficultates, salutari prudentia; hic vero qui eas contemneret, forti ausu feliciter esset superaturus. Prosper enim tamerſi nomen Imperii penes Cardonium esset, cū ætatis honore, tum inueterata quadam authoritate cunctos anteibat. Itaque quū ad eum Ducū & centurionū omnium fieret concursus, carros prædamq. omnē deponi & cremari iussit, testatus fore ut postero die insigni victoria potirentur, si retrocedentibus ipsis Liuianus insisteret, & præpropero ardentiq. ingenio, uti aliis bellis cōsueuisset, urgendo & prouocādo periculofam prælii aleam subiret. Cæterū Piscarius cū sarcinæ cremarētur, adeo elato sermone eius tanquā ignobilis facti consiliū vituperare est visus, ut diceret nequaquā tales esse milites, ut vel prætioſissimā prædā de cori & veræ laudi antependam existimarent, quādo ea esset omnium virtus, ut duplo maiores etiam hostiū copiæ facile contemni & superari posse viderentur; Quibus alacrib. verbis, quasi felicem futuri prælii euentum prouideret, non modo certa spe salutis, sed præceptæ exploratæq. victoriæ lætitia, militum omnium animos implebat. Eam noctem dies excepit à crassiore caligine, ut ferre semper depresso & aquoso accidit in locis, maxime nebulosus; tanta aeris densitate, ut quum motis castris Cæsariani couersis ordinatim agminib. retro ad Balsianam viam reuerterentur, id Liuianus neq. ex superiore clino speculari, neq. per emissos ad ipsa vsq. hostium principia equites, quicquā de eorū discessu præſentire potuerit. Erat ei reconditū in intus animi recessib. summæ prudentiæ decretū, nolle hostem, nisi ex æquissimo loco prouocare; quoniā Hispanos pedites veteranos & Germanos maxime conferta phalange pugnare solitos, quibus Itali disciplina & viribus essent inferiores, magnopere formidaret; quanquā eos palam elatis verbis iactabundus, ut suorum animos magis accenderet, despiciere videretur. Erat enim se ipso cautior & consideratior factus, pluribus scilicet idus vulneribus, quum sui sapius periculum improspere fecisset. Supra enim omne numen in bello Fortuna, inconsulti impetus & temeritatis præclara castigatrix esse conspicitur. Sed fato prudentia minor ea die nequicquā Liuiani animum ratione præsepsit. Is enim natura repentinus duorum temeritate, veteri suo proposito depulsus, secus ac ipse statuerat, in prælium descendit. Duobus agminibus Cæsariani abibant, Cardonius antecedebat, Prosper in postremo agmine ubi erat pugnandū, alloquendo, & componendo acies versabatur; sed frontem cum Hispanis Germanoq. pedite Piscarius hosti & periculo proximus obtinebat, iāto ordine pedem referens, ut modico flexu arma oraq. militū, nihil dissoluta acie, in hostem, si laceſſeret celexerit esset obuersurus. Præmiserat Liuianus cum leui armatura equestri duobusq. minoribus tormentis Bernardinum Antiniolam sororis filium, iuuenem impigrum, qui nonisimos carpendo, iterq. explorando persequeretur. Iam enim nebula sensim euanescente, & satis

claro vndique prospectu, Cæsariani retro abire nunciabantur; nec propterea quicquam Liuianus, vt ab angustiis munitoq. loco in plana copias deduceret, omnino commouebatur: ratus non iusta acie sed tumultuariis & minutis præliis ex tuto hostem per aspera euadentem loca, esse retardandum, vt inedia laboreq. & vigiliis fatigatus, agrestium circumfusorum multitudini delendus præberetur. Sed Antiniola ardentius in postremos prouectus, cum Germanis equitibus vehementem pugnam excitauit; in qua quum repulsus tormenta deseruisset, euocatis in auxilium aliis atque aliis turmis, redintegrata contentione recuperatisque tormentis ita Germanos propulit atque cæcidit, vt Prosper equitatum consistere, & Germanis in fugam coniectis, per medias turmas transitum dari iuberet, ne integram aciem tumultuosus miscerent, & Piscarius summa animi alacritate directa acie, cohortes in hostem conuerteret. Erat apud Liuianus Andreas Lauredanus Venetus legatus, vir vehemens, nec minus vindictæ quàm gloriæ avidus; sed rei bellicæ profusus imperitus. Is quum prospera vndique de antecursoribus nunciarentur, ad prætorium contendens, vti erat acribus spei & doloris affectibus magnopere concitatus. Quid cunctaris, inquit, Imperator, hostes effugiunt: victoria certa & insignis è manibus elabitur; perfidia potius hæc erit quàm ignauia si diutius cuncteris; nec opinio tolli poterit, nisi extemplo signa canere iubeas & fugientem perturbatumque hostem cum vniuersis copiis cõsesteris. Ad ea Liuianus siue falsâ paratæ victoriæ specie deceptus, & propterea ad naturam pugnae ingenii facile reuersus, siue vti postea prædicabat, iam veluti paratae acculatione, nisi conflagret, iudiciû Senatus veritus, Pareamus, inquit famæ & legato, vel contra rationem, ne nobis vti nimis sapientibus imperitorum suffragiis sit concidendû; atq. ita exercitum eduxit, instructaq. triplici acie præproperus & ferox ad hostes cõtendit. Erat Antonius Pius ad læuam, ad dexteram vero Baleonus cû Gritto legato, quibus prior cõsilio persequendi & laessendi hostis ab utroq. latere, munus erat iniunctum. Ipse Liuianus via lata utrinque conficit arboribus: ad lineam directam, grauis armaturæ equitû & ante alias nobiliorum alam induxit; pari fronte peditatu hinc & inde producto. Pugnatû est ab equitatu Veneto vehementissime pari cõstantia sustinentibus. Cæsarianis, in quibus erat ante alios Troilus Sabellus: sed peditatus Venetus vix primû Hispanorum & Germanorum impetû ferre potuit, ita vt credidissime proiectis hastis priusquam ad hostem perueniret in fugam sit effusus. Initio trepidationis & fugæ facto à Balionianis cohortibus, quæ erant ex Anemonis valle, reliquæ sermo omnes turpissime terga verterunt, quâquam sumæ virtutis Cæturiões deterrèdo & castigado, ne tantû de decus admitteret, cõuersos in fugam retetare conaretur, & incredibili cõstantia in prima acie deponeret. Ii erant ante alios Alfõsus Mutus Pisanus, Bernardinus Aleccius, Seraphinius Callia, & Baptista Doctus Patavinus, qui invadente te præmenteq. Piscario cû fortissimorum militum manu, quæ ex singulis cæturiis

centuriis delectam prætorix veluti cohortis loco sibi adiunxerat, ad vnum omnes sunt interfecti. Quum in hos vehementius repugnantes Piscarius ante alios dimisso equo prætexta longiore hasta impetum faceret, respectans, cauete commilitones inquit, ne me peruentem in aduersam aciem, & si id fatum dederit, honeste concidentem, hostium potius pedibus, quam vestris proculcandum relinquatis. Ad ea milites alacriter succlamarunt, ut bono animo ire pergeret, se enim vel ipsi duci egregie parendo, vel commilitoni fortia ad dandum summæ virtutis laudem esse quæsituros. Nec eorum mutuas spes euentus fefellit, nam ea præsertim impressione, initium non dubiæ victoriæ, vel ipsi hostes ortum esse fatebantur. Falso peditatu Hispani Germanique, utriusque equitum acerrime dimicantem inuadunt atque prosternunt. Funditur etiam & capitur Baleonus in palustrem campum imprudenter delatus, dum viæ compendio properantis Liuiani cursum æquare contenderet. Antonius quoque Pius, tota sua acie turbata, & cæco metu cõiecta in fugam quum honeste cadere posset, aufugiens dum Bacchilionem amnem quem Togisonum antiqui vocarunt, tranat, armorum pondere pressus, ignobili morte sumergitur. Porro Sacramorus vicecomes, Hermes Beniuolus, & Cõstantius Pius Antonii filius, Meleagerque item à Foroluiuo, Carolusque Montanius, & Franciscus Saxatellus alarum præfecti in acie cadunt. Ipse Lauradanus legatus funestus committendi prælii author, dum ingens auri pondus distrahentibus Hispanis promittit, ab inermi lixa iugulatur. Gritum vero pernici equo tumultu elapsum, Vicentini quum demissa portæ cataracta nisi magno molimine subduci posset, in murum extraxerunt. At Liuianus perditis rebus frustra aciem reparare conatus, superato Eretano amne, Deos vti Italico nomini nimium infestos sæpe inculans, Patauium contendit. Qui vero ad Bacchilionem vado & ripis impeditum nec plane tamen aquis tumentem ex fuga perueniunt, aut profluentis gurgitibus sunt absorpti, aut in ipsa cunctatione tranandi amnis, dum alieno periculo moniti humiliora vada quæritant, persequente hoste perierunt. Cecidere ex Venetis circiter Septem milia prope sine vlllo vulnere Cæsarianorum; nam duo tantum viri insignes ex ala Columnia sunt desiderati, Eberardus scilicet Corneus signifer à Perusia, & Camillus Maximus Romanus eques, raræ indolis adolescens, nullus, n. vnquam exercitus vel turpiore exitu conflixit, vel minore victoris hostis incommodo, ætate nostra superatus est; ita ut Piscarius in ipsa victoriæ gratulatione, Veneti militis ignauiam detestatus, palam diceret se plurimum dolere, quod terræ Italiæ quæ tam imbelles ferret milites, à maioribus suis esset insertus, quo dicto sibi tum & postea apud Italos occultam inuidiam parauit. Nam Piscarius secus ac Alfonso pater qui Hispanorum ingenia penitus oderat, despectis Italis cum quibus nunquam nisi Hispanice fastidito patrio sermone loquebatur, vni tantum Hispanis indulgentissime fauere,

atque his honores vberioraque stipendia, præfecturas, tribuere erat solitus, siue quòd spectatæ & felici eorum virtuti, omnia largienda esse iudicaret, siue quòd vna maxime liberalitate ac indulgentia, illos sibi complectendos arbitraretur, per quos clarissimum ante omnes militiæ nomen esse adepturus. Parta victoria eos quos diximus è singulis centuriis delectos, vti quisque in prima acie strenue operam nauarat, ad superiores ordines adaucto stipendio prouexit, & ante alios Ioannem Mancium qui lateri semper adhæserat, & longe fortissime fuerat præliatus, veteranæ cohorti præfecit; aliis aut alias cohortes, aut vexilla ferenda honoris & præmii causa continuo tribuit, & cæteros denique militaribus donis & perpetuis muneribus est prosecutus. Quæ omnia vti ipse singulari iudicio præscripserat, Rex Ferdinandus rata habuit, ea fide vt hodie quoque in quæstoriiis voluminibus eorum militum nomina qui Vicentino prælio in fronte pugnantes admirabili uirtute victoriam peperissent, diserte sint notata: ad quorum facti functorum loca, alii successores vti meruerint, manente adhuc insignis eius præmii memoria Ducum iudicio traduntur. Inter capti uos repertus est Otho Vicecomes Sacramori fratris alæ legatus. Is superiore anno cum Astore fratre audaci turbidoque iuene, Mediolani ante Triuultianas ædes nocturna in rixa petulanter Piscarii familiam fuerat adortus, in quo tumultu ipse Piscarius dum iurgium sedare properaret, capite vulnus sustulit, & Pomarrus equitum præfectus vir insignis, fuit interfectus. Hunc quum Mancius Pomarri quondam signifer iusto dolore concitatus, confodere & Pomarri manibus eius sanguine parentare properaret, Piscarius extemplo resistit, ne foedum facinus admitteretur, singulari animi magnitudine inimicissimum hominem & ex merito de vita desperantem non modo conseruans, sed in ea quoque calamitate opportunis donis afficiens, præclaro testatus clementiæ fructus apud excelsi animi virum & veri decoris auidum sibi videri omni vel iure exacta vindicta proculdubio dulciores. A tanta victoria Cæsariani quoniam iam hyems suberat, neque Patauium, aut Taruisium modico apparatu vel mediocribus copiis facile posset oppugnari, in hyberna concesserunt ad Ateste & circa Athesim vbi complura erant oppida plena rerum omnium copiis, ad alendum exercitum valde opportuna. Sequenti anno ad prima veris signa Liuianus, qui exercitum inuiso ad omnes calamitates Veneto senatu, repararat, in ForoIulienfes cum expeditis copiis est profectus; Nam Cæsariani qui supra Iulias alpes & Carnorum montes incolunt, duce Christophoro Francapane, prouinciam incursionibus euastabant, oppida pleraque ceperant, & barbarò prorsus more cædibus ac incendiis bellum gerebant. Erat cum ala equitum in Portonono oppido Ricianus Germanus, hunc Liuianus præmisso, qui ad portam excurreret, Malatesta Baleone Pauli filio, facile elicit, cum eo Malatesta con-
greditur,

greditur, vulneratum equo deturbat & caput, cæteri profligantur. Superuenit Linianns, admorisque repente ad murum tormentis, oppidum atq. arcem biduo redigit in potestatem. Inde minima quiete militibus concessa Tiliauentum transgressus ad Ofophium Hieronymi Sauroganni oppidum, quod à Francapane magnis viribus oppugnabatur, summa celeritate contendit. Funditur Francapanis acceptoque vulnere tormentis & copiis magna ex parte amissis, ad superiores alpes profugit. Quibus rebus feliciter gestis Liuianus proninciatus per se Venetis fidam, sponte se se deditibus populis, recuperauit. Dum hæc gereret, Antiniola cum trecentis equitibus, qui Patauino & Vicentino agro præsidio foret, ne quid incommodi in tergo recipere tur, ab ipso fuerat relictus, totam eam regionem ab Hispanorum incursionibus egregie tuebatur; tria oppida maxime complexus Cittadellam scilicet, Balsianum atque Marosticam; ea ratione vt nihil diuisis turmis & commutatis itineribus circumequitando, regionem interdin percurreret, noctu autem in vno è tribus oppido moraretur, hac diligentia & repentinis excursionibus Hispanos deterrebat, quo panior e numero minoreque fiducia in proximis vicis prædarentur. In hanc curam Piscarius oculis atque animo semper intentus per idoneos homines magnis præmiis inductos, itinera consuetudinemque eius & momenta omnia diligenter explorabat, vt dignam egregio factio occasione posset adipisci, qua detrimentum ad Portononum & ad Ofophium nuper acceptum gloriantis nimium de ea re Liuiano exæquata clade redderetur. Nec vigilanti Fortuna defuit; nam quum Piscarius circueuntem de more agrum Antiniolam Cittadellæ pernoctaturum esse didicisset, eum noctu aggredi constituit. Nec mora con filio ad Cardonium delato atque id ipso comprobante, ex stanius castris delectas cohortes educit, & confecto per noctem itinere, inopinantibus hostibus Cittadellam peruenit, subsequente Cardonio vt rem gerentibus præsidio foret. Habebat secum Piscarius equites circiter trecentos, qui hisdem equis receptos toridem sclopettarios pedites secum adduxerant. In hos Antiniola vir acer & intrepidus repente erumpit; prælium committitur vtrinque magna vi, magnoque tumultu. Pugnanti ante alios Piscario equus interficitur; ipse desilit in pedes, arreptaque pedestri lancea, adiuuantibus maxime sclopettariis, hostes intra portam compellit. Tormenta interim & reliquis peditatus superueniunt; his murus portaque concutitur; nihil tamen animo se demittit Antiniola, fortiter periculoso in loco repugnat. Ingredientes Hispanos semel atque iterum egregie repellit; ex his interficitur Ferdinandus cognomento Niger, eximia virtutis centurio. At Piscarius vbi nihil eo in loco profici videt, edicit, vt vehementi pugna & magno concursu, vbi perfractus tormentis murus aditum ostendebat, hostes destineant; cæterum ad diuersam oppidi partem comportatis

scalis nouum prælium accendit; milites summa alacritate scalas con-
 scendunt; ipse in murum ingenti ausu post primum signiferum euadit.
 Erat inrorsus tanta mœnium altitudo quanta ferè exterioribus scalis
 ascendebatur. Cunctantibus cunctis & Piscario dum subeuntes præ-
 se vrget vltro in genu gladii cusptide vulnerato, Romerius singularis
 audaciæ vexillifer, quin se præcipiti saltu in oppidum dimitteret, mi-
 nime dubitauit; Eum crura ex tam ingenti saltu sibi confringentem,
 Mancius est subsecutus; ceteri demissis lanceis per eas delapsi, in op-
 pidum sese coniecerunt: Tum vero perterritis fuscisque hostibus An-
 tiniola fauciato & capto, oppidum multis equis, multaq. rerum omni-
 um opima præda repletum diripitur. Tanta re prospere atque celeri-
 ter confecta Piscarius eximiam absoluti iudicii & vehementiæ milita-
 ris laudem est consecutus. Quibus duobus maximè naturæ subsidiis
 perfecti ducis anthoritas egregie sustinetur. Nec multo post exerci-
 tus in Patauinum agrum se se effudit, populando atque vastando vo-
 luptarias præsertim possessiones, quas superiore bello intactas reliquif-
 sent. Ea agrorum vastitas Liuium, Gradiscam oppugnare cogi-
 tantem ab incepto reuocauit. Is coactò exercitu ad Brentellas pro-
 pe Patauium opportuno loco posuit castra; Cæsariani verò inter se di-
 uisis copiis in oppida comœatu plena concessere. Piscarius cum pe-
 ditatu Lendenariæ constitit, Ita compositus & communitus, vt etiam
 in proximo Bastiam præsidio imposto teneret. Equitatus Hispani-
 cus ferme omnis à Garcia Manrico Rodigium est deductus; Cardo-
 nius autem & Prosper itemque Germani omnes Veronam abierant,
 vt cum Cæsarianis legatis de bello consultarent. Interea Liuius quò
 nemo tum ducum vigilantior & promptior habebatur, noctes dieq.
 summa cura intentus in omnes gerendi belli occasiones, equitatum Hi-
 spanicum adoriri constituit; crebro enim fiebat certior Hispanos ma-
 gna cum securitate atque licentia cum Rodiginis agere, ac nihil minus
 timere quàm hostium aduentum quos toties sine vulnere profigas-
 sent. Itaque intempesta nocte silentio castris egressus, Malatestam cum
 expeditis equitibus præmittit; Imperat vt quos in itinere vel in agris
 viderit, prope compræhendat, ne nuncius quisquàm de ipsius aduen-
 tu ad hostes perueniat. Erat tum forte ea dies Rodigii mercatu cele-
 bris: ob id felici ausu Malatesta ad apertis & neglectis portis irrumpit;
 cum inermibus & se tantum districtis gladiis, & sagis ad læuas iuor-
 tis defendentibus, prælium committitur. Succedunt mox cataphracti
 & expeditæ cohortes, quorum superuentu Hispani omnes cum Gar-
 cia duce compræhenduntur. Tanta re feliciter confecta Liuius ra-
 tus eadem celeritate Piscarium ad Lendenariam opprimi posse, si rei
 gestæ famam præcurreret, in eum equites conuertit. Verum Pesca-
 rius qui nunquàm vllas vigilias & stationes, quieto vel remoto hoste
 superfluas existimare erat solitus, & tum maxime à Liuiano callido &
 vehementi

vehementi duce cauendum esse prædicabat, hostes facile sustinuit & auertit; præmissis cum cohorte & duobus, curulibus tormentis Ioanne Mancio, qui media militari in via explicatis signis & displosis tormentis in antecursores Venetos parati instructique exercitus speciem præbuerat. Ita Liuianus frustra petito Piscario vna contentus victoria in castra se recepit. Id facinus non minus consilio quàm euentu felix Liuiano nomen dignitatemque restituit, & exercitum equis supra mille eximiis prædaque omnis generis & armis repleuit. At Piscarius, ne peditarum omni equitum præsidio penitus exutum diutius in his locis ad insidias opportunis contineret, quadrato agmine Veronam celeriter est profectus. Sub id tempus Rencius Ceres qui Cremæ eruptione facta noctu Syluii Sabelli castra illatis facibus incenderat, Bergomum pulsus inde Hispanis occupauit, quibus de causis Cardonius & Prosper ad Bergomum cum parte copiarum conuolarunt, ut ibi Reatium mœnia munientem, imperantem pecunias, & sacro campano ære conflato tormenta parantem, opprimerent. Erat iam Rencius ad extremas necessitates compulsus, adactisque tormentis & murus erat perfractus, & munitiones adeo desicæ, ut parum abesset quin vrbs omnino caperetur. Sed Prosper, qui nequaquàm urbium excidiis & militum cæde gaudebat, atque ita gerendum bellum iudicabat, ut demum sublatis hostibus lætissima pace frueretur, Bergomatibus Rencioque pepercit, ipsoque cum præsidio Cremam dimisso Bergomates pecunia multauit. Porro Liuianus de Cardonii & Prosperi profectioe certior factus, Veronam versus & sinistrorsus ad Alienicum Athesim pontem castra promouerat, sic ut Piscario in vnam intentis occasionem opprimendi peditatus imminere videretur. Verum Piscarius Alarcone cum equitibus sibi adiuncto & cohortibus omnibus Verona eductis, ad Montem Silicem est profectus; eo consilio ut Liuianum ultra Athesim infesto exercitu arma circumferentem Patuio & veteribus castris excluderet. Interim Liuianus quum multorum litteris Rencium amisso Bergomo pulsus fuisse & subinde Cardonium, Prosperumque Columnam per Mantuanorum fines aduentare didicisset; institutam belli rationem incredibili consilio commutauit, eluso plane Piscario qui fluminibus inclusum opprimere, aut omnino tormentis exuere se posse crediderat. Impositis siquidem in naues tormentis & magna parte militum per continentes ac inusitatas paludes ad caputaggeris secundo Athesi in Hadriaticum euasit; Euadenti tamen ea inopinata nauigatione, haud mediocriter detrimentum facile potuit inferri, si Corberia Hispanis equitum præfectus, ut Piscarius subtili admodum coniectura adductus præceperat, locum in ripa amnis maxime opportunum celeriter occupasset. Neq̃ multo post, ut negligentia vel ignauia delictum, si non atroci insigni tamen ad exemplum poena puniretur, Corberiam ignominia notauit,

atque ei turmam equitum ademit. Dum hæc in Venetia geruntur Ludouicus Rex Gallorum rebus cum Henrico Britannia Rege compositis, atque eius sorore in matrimonium ducta, dum nouis nuptiis iam senex intemperanter indulget, febricula consumptus exstinguitur, statimque Franciscus eius gener florentis ætatis ac ingentis spiritus iuuenis Imperium cepit. Is gloriæ bellique audidus cohortante Triuultio atque iter insolitum ad Cœcias alpes commostrate, in Italiam transgressus incredibili celeritate, & Heluetios iuga & transitus Alpium frustra obseruantes decepit, & Prosperum Columnam cum toto ferme equitatu oppressit. Venerant auxilio Sfortianis Heluetiæ legiones ob disciplinam atque insitam feritatem insuperabiles, si animorum consensus accessisset; Plerique etenim vel suoapte ingenio inducti, vel Regia corrupti pecunia, ita Gallis fauebant, vt pagorum trium duces aperte recufarent, se contra Regem prælio dimicatuuros. Quibus de causis fiebat vt Cardonius atque Piscarius qui in Placentinum agrum vniuersas copias adduxerant, Padum transire vererentur. Quid enim erat stultius, vt Piscarius aperte prædicabat, quàm incertas infidæ & semi corruptæ gentis sequi voluntates? copiasque omnes & Regnum denique Neapolitanum, si aliquid ab hoste tam proprio quo vulnus eo præcipiti consilio acciperetur, in summum discrimen adducere? Erat quoque Placentiæ Laurentius Medices cum Pontificio Florentinoque exercitu, impellentibus quibusdam ex numero amicorum & Florentinis maxime legatis, in partes Gallicas proclinator; Quamquam Gorius Placentiæ Præfectus, fide & vsu rerum insignis, honestiora & decora præclare suaderet. Eo modo dum cunctantur, & Pado ponte constrato, qui nam primi transire amnem deberent, ignobili & fœda contentione decertarent, secus ac ipse Leo Pontifex iubebat, pulcherrimæ occasione defuerunt; Siquidem Heluetii concitante turba militum Sedunense Cardinale, quamquam ab Hispanis & Pontificiis defererentur, Mediolano repente e ductis signis, castra Regia ad quintum lapidem Laudensium via sunt adortis; tantaque irarum & virium mole concursus est, vt continuato per noctem & sequentem diem valde cruento ac ancipiti prælio dimicarent. Ad extremum Heluetii vecordi impetu & Barbara temeritate in aduersa tormenta peruadentes à circumfuso vndiq, numerosissimo equitatu, caesi fusique sunt. In eo tumultu admodum repentino Rex ipse manu promptus & armis insignis, quum in mediam hostium phalangem equum adegisset, parem summo periculo laudem, omnium consensu promeruit. Liviæ quoque trans Abduam amnem raptato exercitu Veneto, Gallis haud seruum auxilium tulit. Heluetiis ingenti prælio superatis, & continuo Comensi via domum redeuntibus, omnes Gallia Cisalpinæ ciuitates Francisco deditioem fecerunt. Leo autem Pontifex ea pactione pacem redemit, vt Parmam atque Placentiam relinqueret

queret, quæ vrbes Iulius Pontificio imperio adiecisset. Quibus de
 rebns Cardonius atque Piscarius retro conuersis signis ad turandum
 Neapolitanum Regnum cum vniuersis copiis in Campaniam & Apu-
 liam concesserunt. Conuenere demum Bononiæ. Leo Pontifex &
 Rex Franciscus, qui inter se occulta fœdera pepigere. Nec multis in-
 de diebus Ferdinandus Hispaniæ Rex moritur relicto hæredæ tot Re-
 gnorum Carolo ex filia nepote, qui postea suffragjis Germaniæ proce-
 rum Imperator est appellatus. Is admodum adolescens Caroli Cœsari
 Belgæ nutriti consilia secutus cum Gallo pacem necessariam potius
 quàm honestam ad Nouiodunum, legatorum conuentu habito conse-
 cit, in quam & ipse Maximilianus Cæsar auus facile consentiret, quum
 Brixiam & Veronam vrbes, à Gallis & Venetis oppugnatas, accepta
 pecunia eductisque præfidiis Venetis reliquisset. Ex eo fœdere Nea-
 poli manauit in vulgus fama Carolum, ut multis circumuentum dif-
 ficultatibus & præsertim ad eundem Hispaniæ necessitatè compulsam,
 postulante Gallo Rege concessisse, ut Regni proceribus qui Andega-
 nensium partium fuissent, & iure belli oppidorum possessiones amis-
 sent, liceret novos dominos in iudicium vocare, suscitatis antiquis liti-
 bus, quibus Ferdinandus Rex Hispaniæ æquissimo salutarique decre-
 to finem imposuisset: Cauerat enim summi iudicii Rex, ut rata esset
 liberalitas Aragoniorum Regum, qui fidelibus & de se benemeritis
 præmia ob nauatam strénuæ operam gratisimo animo tribuissent. Ea
 fama Andegauennum Regulorum animos in spem erexerat, amissa
 quondam aduerso bello oppida beneficio noui fœderis iure & legibus
 recuperandi, quum nemo diffideret, de litis euentu, agendo & largien-
 do si ciuili iure disceptaretur. Ex aduerso Aragonii proceres quorum
 fortunâs ea res penitus euertebat, consternatis ad arma animis, eius
 iniuriæ indignitatem vix ferebant. Quid enim videri poterat iniquius,
 quàm eos qui toties pro imperio Aragoniorum contra Gallos in du-
 bia rerum Fortuna dimicassent, nouis & periculosis litibus inuoluisset
 in eorum præsertim gratiam & insigne commodum, qui veteri studio
 ac aperta voluntate, se Gallico nomini haud obscure fauere profiteren-
 tur. Eo modo perturbatis & suspensis decreuere vtrinque proceres,
 ut vnus pro Ciuitate legatus ad Carolum mitteretur. Nec dubium
 erat quin ipse Piscarius propter eximiam ingenii grauitatem atque so-
 lertiam, & dicendi facultatem, ante alios omnes maxime esset idone-
 us. Sed Andegauennum vsque adeo eius vim atque facundiam metue-
 bant, ut quemlibet alium mittere quàm illum mallent, nec improba-
 re tamen auderent. Verum Piscario collegam dandum esse censebant;
 rati illum qui adeo ingentes & elatos spiritus ferret, adiuncti college
 indignitate commotum, extemplo repudiaturum id munus; atque ita
 alios, vel remissioris ingenii vel propensioris animi legatos esse creatu-
 ros. Quum magna altercatione in publico concilio orationibus ha

bitis, vtriusque factionis Proceres vehementissime contendissent, Piscarius tanta vi grauitateque locutus est, vt Fabricius & Prosper Columna, qui antea pro Aragoniis dixerant, militatæ subagressive eloquentia fuisse prorsus ostenderet, & contra Andreas Mathæus Aquauuius & Traianus Caracciolus Andegauenſium principes, ætate pro uecti prudentiaque & literis insignes, eius iuuenis flagrantis oratione obruerentur; quum vnum tantum legatum mittendum esse vniuersis ac illustribus argumentis efficacissime demonstrasset. Itaque consensu totius concionis peruicit, vt quando vnus esset mittendus; ipse ante alios mitteretur. Vix enim credibile erat eum qui in militaribus negotiis adolescentiam contriuisset, tantum eloquentia profecisse, vt vel offensorum animos quod vellet feliciter permoueret: quasi non in morum studiis, sed in Rhetorum præceptis omnem ætatis operam consumpsisse videretur. Igitur suscepta legatione ad Carolum in Belgarum fines ad Oceanum peruēnit. Res acta est in concilio Regio tantæ grauitate, vt facile persuaserit Ferdinandi Regis decreta nequaquam antiquari posse, nisi cum nefario ingrati impiique animi scelere, & fœda totius Regni conturbatione. Ea re feliciter impetrata, quum ex legatione in Italiam rediret, Carolus ob res quas fortiter gesserat, ei imperium totius peditatus, quod auus Ferdinandus antea tribuebat, amplissimis codicillis confirmauit. Quum Neapolim esset reuersus, ciuitatem vniuersam in se vnum militari simul & ciuili gloria florentem ita conuertit, vt populari studio, & Procerum eum obtinere contentum ambitione, Cardonio Proregi, exiſtimatione atque potentia æquaretur. Nec multo post iubente Carolo ad Soram expugnandam copias duxit, quæ tum erat Francisci Mariæ Rouerei Vrbinarum Principis in Feltriam familiam adoptati. Is quoniam Hispanos ad Rhaennam proſtigatos, minus pœcato vel benigno animo in Vmbriæ finibus accepisset, & Soranos Neapolitano attributos Regno, iura Regalis imperii & salis vectigalia subire vetuisset; à Ferdinando Rege hostis fuerat iudicatus. Sorani extemplo deditionem fecere, sed arx loci natura & turrium munitione inexpugnabilis studium eius magno opere tardabat; suadebatq. Antonellus Traniensis tormentorū magister, eam obsidendam potius quàm oppugnandam, quoniam summæ difficultatis, & extremæ prope dementiæ foret, si in præaltum & arci parem oppositum montem, tormenta perducere conaretur; quum mons arduus vndique præruptos aditus vel minorum etiam tormentorum curribus præberet. Hæc dicenti Piscarius respondit, arcem omnino esse capiendam, ne frustra venisse diceretur; quod si res omnino esset ardua & perdifficilis, à fortibus tamen viris, locorum iniquitate virtute ac industria debere superari; quando ea essent militiæ cum decora tum plena laudis, quæ inuisitata & maxime aspera vel peritissimis haberentur. Nec mora paratis rebus omnibus & trocleis in mō-

te constitutus, tormenta ductariis alligata funibus, Ergatarum beneficio in opportunum locum stupe nitibus cunctis euexit; quo inopinato malo territi defensores haud multis tormentorum ictibus expectatis, quum sese tueri posse desperarent, quod alimenta etiam defecissent, impetrata salute deditorem fecerunt. Inde Neapolim reuersus in morbum incidit, longe grauissimum, quum pacis oia minime patere tur; vir corporis ac animi viribus exardens, & quieti semper infestus; Venationi etenim & falconum aucupis magno apparatu & incredibili patientia deditum, nec grauia sepe & palustria loca vitantem, febricula ita lentis inuasit accessibus, vt corpus per se gracile, & à naturali ignea vi facile exustum, corrupto iam oris habitu & tabefactis membris vix ambiguam spem salutis retineret. Sed conuersa demum tota victus & medicinae ratione, reuerentiis pudiatisque remediis calidis, saluberrimaque potione lactis & lactucæ refrigeratione sanatus est.

Finis primi Libri.

LIBER SECVNDVS

V B id ferè tempus quo Piscarius confirmandis viribus operam dabat, Leo Pontifex Cæsari cõiunctus, aduersus Frãnciscum Gallix Regem, bellum suscepit. Angebant enim Pontificem ingentis spiritus virum Parma & Placentia ignobili pacatione turpiter amissa, quas vrbes Iulius Põtitex Sacrosancto Imperio immortalis cum laude nuper adiecisset. Sed ea quoque infamia laborantem, Gallix Cisalpinæ Regii præfedi & ante alios Lotrechius & Tarbellius antistes vehementer exagitabant, quum superbe ac impotenter contempta dignitate Pontificis sacerdotia ad profani imperii libidinem reuocarent. Galli eo tempore consternatis ad arma Hispaniæ populis aduersus Caroli Cæurii Belgæ nomẽ, ceterosque Regios præfides ex occasione transgressi Pyreneos saltus Henricum Regem Nauarrix pulsus Hispanis, in paternum agrum reducerat, & ad Hiberum amnem arma promouerant. In Eburonibus quoque, Gallo res nouas moliente, & contra excitis ad arma Germanis & Belgis, bellum exarsit. Erat propterea Carolus Cæsar adolescens grauisimis rerum difficultatibus circumuentus, conuentumque habebat Germaniæ procerum apud Vormatiæ urbem ad Rheni ripam; in quo quum egre-

E c

gia pietate Lutherum insanæ hæresis Principem Christiano iudicio damnauisset, à Leone promeruit, vt inito fœdere bellum in Italia Gallis inferretur. Itaque his conditionibus bellum est susceptum, vt con iunctis copiis Gallos Italia pellerent; Mediolanense Imperium Francisco Sfortiæ redderetur; Parma Placentiaque vti antea fuerant, Pontificiæ ditionis essent; Duces bello delecti Prosper atque Piscarius, ea ratione diuiso Imperio, vt hic peditibus, ille cûctis equestribus copiis præessent; Federicus autem Gonzaga Mantuanus Princeps Pontifici exercitus esset Imperator. His initis consiliis neque tamen planè euulgatis in Gallia Cisalpina insidiæ Gallis tenduntur, ab iis qui iniurias acceperant, & ob id Sfortianis rebus plurimum studebant; Nam Lotrechius & Lescurus Regis gratia præpotentes, Triuulrios & Pallauicinos qui Gallico nomini amicissimi semper extitissent, ingrato hostilique animo persequiebantur, vt eorum oppidis potrentur. Hieronymus quoque Adurnus, præcipuus apud Leonem propter singularem ingenii præstantiam, eius belli concitator, cum triremibus Neapolitanis Genuæ in conspectum se dedit, sed patefactis insidiis, & nusquam contra Gallos Fortuna cœptis aspirante, cœctis demum vndique copiis ad oppugnandam Parmam est peruentum. Erat in vrbe Lescurus Lotrechii frater vir impiger cum tribus equitum alis, eoque Federicum Bozolum cum cohortibus euocarat hominem strepuitum militariumque operum & munitionum defendendis vrribus maxime peritum. Igitur ad Parmâ pluribus minutis equestribus præliis ad portas factis, dum auxilia Germanorum aduenirent, & à Bononia tormēta conueherentur, Piscarius à Placentina porta vineas erexit, & magna vi turrem portæ impositam & murum ad dextrâ quater cepit. Iam haud mediocri ruina edita murus ad ingressum erat patefactus, quum Itali Hispanique certatim, nequaquam accepto pugnæ signo, singulari audacia in fossam se demittunt & per ruinas arduo & iniquo loco in summum connitantur. Sed dum prospiciunt, vt in vrbem desiliant ab instructis interiore munitione Gallorum cohortibus emissisque in eos vndique minoribus tormentis, in fossam detruduntur, & multis interfectis Guicciardino imprimis Etrusco centurioni, pila caput abripitur. At Piscarius qui aliqua factu aspera vltro aggredienda esse militi, nec ea tamen à Duce palam imperâda vti eximie cautus & fortis, existimabat, milites ad signa reuocauit adhibitisque demum captiuis & Parmensibus per quos diligentius munitionum mœniumque naturam cognosceret, omnem apparatus in alium locum traduxit, vt expugnato ad inferiorē mûri angulum propugnaculo, quod erat extrinsecus cum tormentariis fenestellis ad eradenda mœnium latera factis exporredum, certus aditus minore militum periculo præberetur. Ad hunc modum multis ictibus pertuso & penè disrupto propugnaculo, Lescurus & Bozulus, desperata loci defensione, salutare cõsiliu sibi

sibi desumunt, magnoque silentio remotis tormentis, trans amnem, copias omnes reducunt, ut minore circuitu frequentioreque milite, vltiorem tantum vr̄bis partem, concisis & obstructis pontibus tuerentur. Siquidem Parma amnis ita mediam distinguit vr̄bem, ut lato & præaltis muris vtrinque munito alueo decurrat. Nec mora Parmenses qui citeriorem vr̄bis partem incolebant, animaduerso Gallorum discessu, id de muro Pontificiis & Cæsarianis excussa lacinia significant, porrectisque manibus primos scandentes subleuant, aliique alio in loco introducuntur, quod vbi totis castris est euulgatum extemplo integræ sub signis cohortes agminatim irrumpunt; incredibilique prædæ aviditate discurrentes sacra profanaque diripiunt. tanta conturbatione totius exercitus, ut neque Piscarius increpando cædendoque, nec ipse Prosper & Mantuanus per præcones ad signa reuocando, opportunam indigna calamitate, oppressis ciuibus opẽ ferre potuerint. Constat eo momento Lescutum & Bozolum, pulcherrimam occasionem amisisse delendi hostis, si patefactis pontibus occupatos & dispersos, conglobatis cohortibus & turmis, inuasissent. At Piscarius cohibitis quantum minis autoritateque fieri potuit militum rapinis, conuehi tormenta iubet, ea contra hostes dirigit, qui tota fluminis ripa, in summo muro dispositi, amnis alueum egregie defendebant, quanquam multi caderent, & oppositis ligneis doliis terra cespiteque repletis, ingenua depressi, cõtra incidentes pilas ægerrime tegeterent. ante alios Montacutus alæ Lescuti vexillifer interiit. Sed Scoti maxime equites vel Lucatio Duce pila discepto, dimissis equis, in munitionibus in trepide persistebant. Dum Galli duces vix milites retinent, quin ab iniquo loco diffugiant, & sese cum equitatu, extremis demum rebus, proripere per aduersam portam decernunt, Lotrechius ut fratri opem ferret, cum Heluetiis mercede conductis, & Venetis auxiliariis, vniuersoque Gallico equitatu, Pado ad Cremonam Ponte constrato, ad Tarrum peruenit. Alfonsoque item Ferrariæ princeps opportune equitarum suum in Mutinensium fines ita introduxit, ut inuasurus vr̄bem & commeatus interclusurus esse nũciaretur, trepido ad hæc præsertim Iacobo Giucciardino Murinæ præfecto: qui de suo periculo impense sollicitus ea cuncta augendo ad Franciscum fratrem Pontificis legatum in castra perscribebat. Quibus rebus cognitis, Duces ta cito iudicio potius quàm libero ore recedendum à semicapta vr̄be cõsebant. Quoniam nec satis pilarum & tormentarii pulueris ad defringendas hostium munitiones superesset, nec tam propinquo hoste Lotrechio, Duce peracuto atque impigro, dubio eventu opera hostium adoriri, è disciplina videretur. Sed contra quid turpius esse poterat & ad cõuellendas vniuersæ victoriæ spes omnes, sædius & erumnosius quàm dimidia vr̄be pulsos hostes, extremoque demum timore cõsternatos è manibus emisisse? dum in cõsilio dulceperant, & Man-

tuamus ut noui decoris auidus non modo persistendum, Verum cum expedito exercitu aduersus Lotrechium contendendum esse diceret ut vna acie de vniuersa victoria certaretur: cæteri vero ferè omnes pudoris metu reticerent, Piscarius liberabo vos inquit, tota hac infamiae suspicione, Quandoquidem nemo sanus imperator prius de hoste victoriam expectat, quàm ne ipse ante vincatur tuta ratione prouideat. Siue hic etenim fortiter instemus, siue illic audacter cū Lotrechio manus conferamus, vtrinque certe inquisitissima cōdicione & ancipiti quidem pugna cum auerso & aduerso hoste confligemus, & quod miserimum est pene sine tormentis, quum pilæ desint & sulphureus puluis, quibus profecto minime careremus, si uti sæpius sumus contestati, qui huiusmodi copiis præsumunt, liberalius & diligentius operam suam in negotio præstitissent. Seruemus igitur copias ad non dubiam victoriã ad quam profecto aditum si sapimus fortuna alio in loco commutata belli ratione nobis aperiet. nec mora Prosper ante alios sententiam comprobatur pariterque Vitellius, Antonius Leua, Guidoque Rango- nus, atque ipse demum Mantuanus, qui fœdi consilii dedecoris metu authores videri nolebant, Neque enim erat ea pudoris cura in Piscario, qui summa virtute aduersus omnia aspera inuictus, absque vlla degeneris animi suspicione, atque item manu & consilio omnium longe promptissimus habebatur. Itaque conclamatis vasis, semicapta vrbe copias educunt & ad Niciam amnem retro ad septimum lapidem castrametantur, adeo ignobili receptu, ut pene tormenta maiora linquerentur. Tum vero mutua gratulatione inter Gallicos exercitus multis tormentorum bombis celebrata, Lotrechius minorum ducum assentatione excellens Imperator appellatur, M. Antonius Columna qui apud eum erat Gallico stipendio addictus Parmam intrauit, ad Lescutum, eius diei victoriam suo & Lotrechii nomine gratulatum, ipseque Lescutus qui & propria virtute & aliena etiam ignauia clarus euaserat, ad fratrem reuertitur. Hæc vbi ad Leonem perlata sunt, nihil ipse animo se demittit omnibus modis ærarium replet, ad Heluetios Sedunensẽm Cardinalem Legatum cum pecunia mittit, ut viginti eius gentis cohortes in agrum Bergomatem deducantur. Prescribitque sua manu literas ad Iulium Medicem Cardinalem, qui Florentiæ ad reipublicæ gubernacula sedebat, ut in castra peruolaret, Duces & milites alloqueretur, cunctos amplissima spe restituta ad aliam belli rationem reuocaret. Eius aduentu quoddam erat opinione omnium summa auctoritate, ingentemque vim auri secum adducere ferebatur mirum in modum exercitus iterum ad victoriam est excitatus. Nec multo post relicto Vitellio cum Heluetiis cohortibus, qui cum Alfonso Ateestino bellum gereret, ad Padum contendit, exercitusque omnis ad oppidum Casale ponte traducitur. Idem Lotrechius facit, Cremonaque profectus ad motum hostium iter intendit, ne illi cele-
ritate

ritate adhibita longius antecedant; superatisque fluminibus Ollio atque Abdua, ad urbem Mediolanum ubi intestini essent hostes verterentur. Quum ad Castellum quod Fratrum Curia dicitur castra poneretur, inter Italos Hispanisque pedites seditio valde atrox & cruenta, à leui contumeliæ initio repente exorta, vniuersum exercitum in summæ cladis discrimen adduxit, nam quum iusto propè prælio certaretur, & iniquiore Italorum sorte; qui iam in tabernaculis arma posuerant, & instructis Hispanorum cohortibus occurrebant. In proximo productis copiis Lotrechius confederat, ita vicinus, vt pendè castrorum fremitus audiretur. Quum Iulius legatus in sacra purpura prætenta cruce deprecabundus adcurreret, summum vitæ periculum adiit, solenneque votum Deiparæ virgini nuncupauit, si ea seditio non multa cum cæde sedaretur. Afuit voto numen, nam ira militum extemplo repressa est, ipsius maxime Piscariï auctoritate, qui sese inter ancipitia tela, medium furentibus Hispanis opposuit; quum vndique pilarum præcella cum strage multorum effunderetur, sic, vt nunquam præsentiore animo maiorene periculo vel in maximis præliis, quibus postea interfuit, se miscuisse testaretur. Periëre tamen circiter ducenti, & in his Stephanus Facinius Romanus & Antonius Matellius nobilis Florentinus, atque inde secundum Ollii ripam promotà castra ad Rebecum, qui est vicus in aduersa amnis ripa positus, contra Ponteuicum Venetæ ditionis castellum. Videri volebant Veneti eo bello se medios gerere, Alexanderque Donatus Castelli atque alæ equitum præfectus fidem dederat, nihil Venetos in ipsorum ditione Cæsarianis & Pontificiis esse nocituros. Erant castra tutissimo loco posita, si Venetus in fide data persisteret; quodd si hostilia moliretur, nullus ad instruendam aciem locus patebat, qui non Castelli tormentis obiectus, & vndique expositus, vel imperitorum iudicio videretur. Hac re forte perspecta dum hostilium castrorum situm, & idoneum pugnæ locum exploraret Franciscus Maria Feltrius Vrbinas & M. Antonius Columna ad Lotrechium adcurrunt; quanto in discrimine hostes versentur, demonstrant: posse eos facile deleri, si ipse à fronte promotò exercitu, vt prælio certaturus appropinquaret, & hostes in tergo tormentis à Ponteuici arce peterentur; Fore etenim vt pedestres, & equestres præsertim copias priusquam ex coire in ordines & conferere manus possent, fœdissime sterni prostigarique summa cum voluptate conspicerent. Tantæ rei patrandæ certa spe concepta extemplo mittitur à Lotrechio Sardonus Gallus ipsius familiaris, vt locum inspiceret, & si ita videretur, aliquot tormenta traderet. Aduentu Sardoni cuncta factu facilia offe-

runtur. Nec mora dum ille in tanta occasione inani gaudio præoccupatus effuse hostibus excidium minatur, Venetus præfectus datæ fidei penitus obliuiscitur, & cuncta Gallorum arbitrio permittit, ut pote qui nihil de Cæsarianorum clade dubitaret; id vnum rogat ut non Venetis, sed Gallicis tantum tormentis, & copiis res geratur, ut excusationi locus aliquis relinquatur. At Sardonus moræ impatiens & Gallicæ alacritatæ præproperus, quum rem paratam, & exploratam contegere, & occidente iam Sole in crastinum diem differre omnibus artibus deberet, auidi ingenii vim, quin Falconem emitteret, sustinere non potuit. Forte pila in domum legati Cardinalis adigitur. Ea re inopinata terrentur omnes; in consilium extemplo Duces coeunt, de Veneto frustra conqueruntur, & silentio summa cum celeritate, muranda castra ad Gablonettam vicum censeunt. Itaque cunctis ducibus rem administrantibus impedimenta totius exercitus carris, & iumentis imponuntur; egregiaque simulatione Piscarius præfectis cohortium, & centurionibus ad se vocatis, vultu maxime hilari, & veluti magnæ alicuius spei longe plenissimo eos cohortatur, ut arma, corpora, animos ad breue iter expediant, quoniam cognitis hostium irebus, ea nocte occasio longe pulcherrima ad patrandum insigne facinus offeretur. Ita de secunda vigilia præmissis impedimentis penè priusquam consilium summa expressum necessitate, militum turbæ, ne dum hostium proderetur, sine tumultu ad locum quem statuerant peruenire. At Lotrechius in albescente celo ad conspectum castrorum instructa acie prouectus, hostes è manibus elapsos cognoscit; Frustra tantam rei bene gerendæ occasionem fuisse corruptam Sardoni temeritate queritur; mittit tamen leuis, & grauis armaturæ per amplum equitatum Duce Lescuto fratre, cum quo M. Antonius Columnia, & Bonaualles, & Vandenesius erant, qui nouissimos laceffant, iter eorum explorent, & premedo instandoque abeuntes demorentur. Cogebat extremum agmen ipse Piscarius cum delecta sclopettariorum cohorte, non agili equo, sed strigosa vetus mula, ut quisque vel timidus, quum singulari Ducis fiducia exæquatum esse periculum videret, summæ securitatis alacritate completeretur. Iam aliquot milia passuum erat emensus, adeo composito gradu, ut nihil de instante hoste sollicitus, nequaquam necessitate aut metu, sed certo iudicio perpulchri ædendi facinoris, castra mouisse videretur. Itaque conuersus ad Nicolaum Valentinum, & Volagnem Cantabrū Duces sclopettariorum, admirabili virtute homines, vultis inquit, ut sine nostro periculo, & singulari cum voluptate Gallorum horum equitum, qui adeo vehementibus equis atque animis nos con-

secantur

sectantur audaciam ac insolentiam retundamus; quum illi nihil se magis cupere responderent, imperat, ut delecti circiter centum inter virgulta, & fossas quæ vtrinque militarem castigant viam, ac si mul in sacello agresti semidiruto, sese recedant, & quum Galli eò peruenerint, nihil tale dubitantes dispolis repente sclopettis adorianantur; ad confirmandos vero animos amplissimè pollicetur se de ipsorum salute, singularem habituram curam, & quum opus foret binas cohortes, & totidem equitum turmas subsidio submissurum. Re constituta ipse ad extremum recedit agmen; nec mora Galli citatis equis adueniunt. Nicolaus & Volagnes hinc atque illinc ex insidiis consurgunt, magno clamore ædito pilarum procella in confertos effunditur; Galli pluribus simul viris, & equis cadentibus inopinata clade perturbantur, nullusque angusta in via relinquitur ostendendæ virtuti locus; succedunt tamen aliæ atque aliæ turmæ, & à diffusis equitibus prælium miscetur, nec Piscarius suis deest, summittit alam equitum Duce Ioanne Medice, ac eius cohortem expeditam; atque ita sclopettarii incolumes, magno hostibus illato detrimento recipiuntur. Ea res insequendi finem Gallis attulit. Lotrechius sequenti die ad Binam vicum castra in conspectum hostium produxit. Is vicus binis Romanis cladibus Orthonis atque Vitellii civili bello insignis, antiquitus Bebriacum fuit. Prosper, Piscarius, & Mantuanus æquissimo in loco confederant, aquationi, & accipiendis comæatibus opportuno; carnis latera muniverant, tormenta fronde contexerant, cunctisque rebus aptissime præparatis, & exploratis hostium consiliis id expectabant, ut Galli ac in primis Heluetii qui natura concitati, & alacri impetu vehementes esse consueuissent, castris succederent, & temere ad conferendas manus progredierentur. Iam promouerat aciem Lotrechius, haud dubie functo prælio certaturus, nisi ab Heluetio transfuga Heluetii, qui in partibus Gallorum erant, de forma & munitione castrorum certiores facti, Lotrechium ut pugna abstineret, opportune monuissent. Siquidem nulla vnquam acies vel Ducum peritia, vel ardore militum aptius, aut alacrius fuit instructa. Hinc etenim Piscario, atque illinc Mantuano & Prospero cohortantibus Hispani atque Itali, qui ab recenti seditione minime pacatos animos ostendebant, depositis sincera fide odiis, porrectis dextris, & collatis vexillis, pacem fecerant. Ea res Germanis, qui propter sociorum discordiam victoriæ diffidebant, ita animos adauxit, ut manantibus præ gaudio lachrymis centuriones atque signiferi & gregatim denique milites omnium nationum, ad Iulium Legatum adcurrerent, & pia precatione obnixè peterent, ut Pontificia potestate ab omni antea vitæ scelere lustrarentur. Erat enim in sacra purpura &

argenteam crucem hastæ præfixam de more præferbat, conciona bundusque cunctos ordines, manu dextra cruce sæpius designata solenniter expiabat. Sed nequaquam procedente Lotrechio, redactæ demum legiones amplius tamen quatuor horis equestri prælio est dimicatum, quo Ioannes Medices excellentis virtutis atque iudicii militaris laudem est consecutus, emissaque sunt aliquot tormenta ab altiore castrorum loco in Gallorum turmas, quorum pilis nonnulli clari equites, & in his Conaus Vasco Lotrechii familiæ magister sunt discerpti. Nec multo post ad Ostianû castra reducta, ut Helvetias legiones expectarent, quæ in Bergomatem agrum iam descenderat, pulsoque Pontiremio Gallo, & Vgone Pepulo, qui claustra Sebini lacus & montium angustias præsidis tenebant, recta in Mantuanû agrum peruenerant; quum eis iam sexcenti ferme equites ex Cesarianis & Pontificiis, Succaro Heduo, & Astore Vicecomite, Mattheoque Beccharia summæ audaciæ ducibus occurrissent. Gens enim sæpe venalis & infida, quum in hostico magna tormentorum & equitum præsidia postularet, ita varias moræ causas necebat; ut eos facile appareret cum Pontificiis stipendiis dicatos, tum Gallica largitione corruptos, nequaquam conspecto hoste; nisi eos Cesariani, & Pontificii equites exceperant, domum esse redituros. Tantis in vñu coactis copiis, maiore iterû virium mole ad Ollium reuertuntur. In transitu autem amnis Paulus Luzascus Mediceis equitibus præfectus vir egregie fortis, ab ala Veneta ex insidiis est interceptus. Quod ubi Dux eius Ioannes didicit, ira & dolore concitatus; nihil moratur, & cum paucis familiaribus, ala cõfestim subsequi iussa, ad abeuntium hostium agmẽ, ingenti cursu peruolat, clamoreque ædito penè solus in postremos inuehitur; claua ferrea obuios pertundit sternitque & totum agmen perturbat. Agnoscitur statim ab hostibus ex terribili voce atque equo maxime insigni laciniarumque coloribus; nec terriæ ad eius nomen Venetæ turmæ, conspecto præsertim non procul eius vexillo consistere audent, moxque vehementer vrgenti ac acerrime rem gerenti, suorumque accursu opportune confirmato terga obuertunt, atque diffugiunt. Itaque paucis interfectis, & multis captis Luzascus eripitur, duoque turmarum præfecti, & in his Hercules cognomento Poeta cum duobus vexillis, & multis equis in potestatem deueniunt; admirabilique hac re gesta Medices cum insigni omnium gratulatione ostentato passim Luzasco in castra reuertitur. Interea Galli cognito Heluetiorum aduentu, quum eam leuis armaturæ manum, quæ à Sebino lacu descendentes exceperat, ex itinere ad Carauagium fudissent, ad Abdum retrocedunt, ut hostes transiui prohibeant, secundum ripam perpetuas extruunt munitiones, & eas idoneis in locis omni genere tormentorum complent,

plent, & præsertim contra Ripaltam vicum, vbi paucis ante annis Maximilianus Cæsar summa felicitate transfuerat. Dum pontes parantur, & ab aduersa ripa Lotrechius, ne iungi contabularique nauigia possint, tormentis adactis prohibere contendit. Italicæ cohortes loco superiore septem milibus passuum à castris pontisque opere distante, noctu piscatorium lintrem noctæ, in Bremba amne, qui in Abduam insluit, Duce Frâncisco Marono Insubre viro forti Abduam traicere incipiunt, & Vaprio in oppido domum ripæ imminentem penè prius occupant, quàm ab Vgone Pepulo sentiantur, qui cum ala Gallica loci præsidio erat præpositus. Tantus erat militum ardor, vt summo contentionis studio qui nam primi commeantem continue lintrem conscenderent, inter se decertarent. At Vgo vigilum incuria sero excitatus, tumultuarium in ripa per tenebras certamen cum primis contrahit. Sed quum equites ex alta profluentis ripa, pedibus rem gerere cogentur essentque animis & numero, ipsoque armorum genere impares, facile repellitur; nuncios tamen ad Lotrechium extemplo mittit; rogat vt in summi momenti negotio valida subsidia propere transmittantur. Sed primi nuncii ad cubantem Imperatorem, à ianitoribus eius quieti blandientibus non admittuntur. Ita inalbescente cœlo iam supra quatuordecim Itatorum vexilla in hostili ripa constiterant, Prosper, quo auctore id facinus tentatum fuerat continue transeuntibus celeritatem adhibebat, & alias atque alias copias à castris euocabat; Piscarius autem in opere pontis cum tota mole exercitus contra Lotrechium versabatur. Re cognita Lotrechius, qui id antea ad se distinendum auertendumque ab hoste tentari crediderat, Lescutum fratrem & Vandenesium Paliciæ fratrem cum equitatu pluribusque peditum vexillis, & tormentis Vgoni subsidio mittit. Euolat impiger Lescutus cum subitario apparatu, ita vt properantia Gallorum agmina à Prospero Iulioque Legato de Itatorum salute magnopere sollicitis, ad tormenti iactum intercedente Abdua spectarentur. Res autem omnium iudicio in vna celeritate posita videbatur: nam si Lescutus paucas & infirmas adhuc cohortes, & in vnus tantum angusti nauigii beneficio, sine spe celeritatis auxilia desperantes, opprimeret, nulli dubium erat, quin demum tota ripa, transitu hostes esset prohibiturus. Eo animaduerso periculo Piscarius cohortem Hispanorum, & perniciosissimum quenque Sclopettarium extra ordinem summittit. Eo etiam proficiscitur Techenus Grifonorum Dux cum duobus vexillis. Porro Lescutus quum tanta summitti auxilia conspiceret, ob id magis sibi festinandum ratus, adeo citato agmine Vaprium contendit, vt tormenta atque item cohortes paucis tantum Sclopettariis in clunes equorum maturandi causa susceptis, omnino relinqueret. Eius aduentu atrox prælium exoritur, Primo equestre ac demum

quum equis parum proficerent res & pedibus à cataphraëtibus geri cœpta, qui hoc imperante agenteque Lescuto dimissis equis & decisis ab umbelico sagulis, ut expeditiores essent, sese peditum more conglorabant; multis vtrinque interfecit Gallii latiore vici platea potantur, domos audacter oppugnant, & ædificium quo Hispanorum cohors se tenebat iniectis facibus succendunt, cuncta clamoribus & fremitu auxilia implorantium fumo ignibus & perpetuis sclopettorum bombis complentur. Dimicatur acerrime tribus amplius horis; quum iam in summo discrimine Itali versarentur, Ioannes Medices ingentis animi iuuenis dolore ne dedecus acciperetur, simul & ferendi auxilii cupiditate vehementer incitatus, quod aliter non poterat, cum paucis periculoso ausu flumen tranavit, fama que sui, & Italos spe complevit, & Gallos haud mediocriter conterruit, admirantes & impense dubitantes, ne in tumido amne repertis vadis cum ala integra transivisset. Ad extremum crescentibus vndique auxiliis Italorum virtute, Hispanorum constantia & Grisonorum impetu, Galli area depelluntur; quo in tumultu ipse Techenus ingenti corpore, oreque hirsuto, & supra thoracem & Galeam ferina pelle in horrendum habitum protectus, Lescutum sibi congressum hasta prosternit. Eripitur tamen periculo Lescutus & à suis servatur incolumis; Vandensio pugnanti equus confoditur; cohortes autem Valconum quæ serius aduenerant cadente Gratiano Luscio, & vulnerato Sardono, qui mox interit, amissisque duobus vexillis, in fugam vertuntur. Non videtur prætermittendum Aretini militis cui Stoncinio cognomen fuit egregium facinus. Is spe datæ proceritatis Gallum, qui in ea dimicatione ingenti gladio quem ambabus manibus regebat Caponium & Serrallium Florentinos viros fortes obruncarat, decoris & vindictæ cupidine accensus petiuit, felicitque agilitate, elato in caput scuto succedens, sub inguine incumbentē gladio transfixit, & repetito ictu protinus confecit. Nusquam maiore cum laude pedites ætate nostra, militiæ munus impleverunt; nemo vquam Lescuto vel Dux vel miles, ardentius aut constantius dimicavit; essetque haud dubie insigni victoria potitus, si tormenta in itinere minime reliquisset. At Lotrechius qui in eam vnam, ne Piscarius pontem construeret, curam incubuerat, cognito fratris successu, & abiectis tuendæ ripæ consiliis, Mediolanum ut se moribus tueretur retrocessit. Eius aduentu ad terrendos Insubrû animos Christophorus Pallavicinus summæ nobilitatis & pacati animi Regulus, publice securi percussitur, quem antea nequaquam capitalibus quæ maiestatem respicerent delatu criminibus, & nihil tale verentē, Lescutus violatis hospitalis mensæ iuribus, direptaque eius opulētissima domo, apud Buretu ceperat, Interea Piscarius perfecto pōte copias traduxit. Lenitoque itinere, propter incredibiles conuehendis tormētis viarū difficultates, ad Mediolanū est peruentū, eo ducum consilio, ut si difficilis oppugnatio

oppugnatio nequaquam territis Gallis videretur; in lævam ad Ticinum urbem deflecerent, vt propinqua & copiosa vrbe ad gerendum bellum potirentur. Iam enim eo Marius Mótanus Ticinensis episcopus cum ala equitum aduolarat, & singulari Ticinensium studio, vrbe atque arce dudum deserta à Gallis, fuerat receptus. At Lotrechius vbi multos ex Heluetiis quibus iam minus sidebat, quod apud hostes maior eius gentis multitudo militaret; passim dilabi, & se peditatu inferiorem esse conspicit, vt minore circuitu urbem defenderet, suburbana ædificia ignobili & plane barbaro consilio succendit, Gritto Veneto Legato id maxime comprobante, qui superiore Maximiliani Cæsaris bello, quò Triaultius atque Borbonius copiis Gallicis præfessent, opportune factum fuisse meminerat. Erat res summæ plena crudelitatis lugente populo ea ædificia sponte concremare, quæ pulchritudine insignique frequentia, vel ingentis vrbis speciem æquarent. A singulis enim ferè vrbis portis longe latèque intercedentibus horretorum delitiis exporrecta lateritiis propugnaculis, & magnis vndique fossis atque munitionibus cingebantur. Quum à Laudensi via modico flexu ad Ticinensium portam suburbana exercitus duceretur, nemoque prodiret, fumantibus iam tectis ignotus, nec postea vquam visus vir agrèsti vestitu Iulio Legato apparuit, nuncios Gallos timore & desperatione præperditos, iniectis domibus ignes & fugam parare, intentosque esse ciues vt iniuriam vindicarent; proinde læto animo pergere maturarent, quando omnes indigenæ cuncta Gallis aduersa, ipsis vero tanquam patriæ liberatoribus secunda & prospera precarentur. Itaque Prosper & Piscarius Iuliusque legatus & Cardinalis Sedunensis Heluetiorum adhortator, cæteri que Duces circumductis in coronam equis coeunt; eiusque sententiæ sunt omnes, vt quid ad munitiones hostium agatur per equites exploretur. Præmissi equites referunt in itinere neminem occurrisse, segnemque admodum, quod pluuium esset cælum, sibi videri hostium stationem. Erat iam serum dici, & lenta in pluuia, lutulentoque maxime itinere, nulla solita alacritas in exercitum cernebatur, quod tormenta impactis cæno curribus, ægre perducere ad munitiones expugnandas, & nisi expugnassent, sub diuo, & palustris in solo frigida & longissima brumali nocte, foret quiescendum. Eo modo lenta spe deliberantibus. Quid opus est verbis? Piscarius inquit, explorabo ego certius quid animi, & virium in defendenda munitione hostibus supersit, vt in eorum cubilibus omnino pernoctemus. Vos date operam, vt Germani quibus tum primum agmen contigerat, per quàm mature subsequantur; Hispani iuxta Italique succedant, Heluetii vero tormentorum custodiæ relinquuntur, leuis armatura equestris quæ pedites primos subleuet & cuncta exploret, mecum antecedar. Hoc dicto cum Nicolao Valentino & Volagne desumptis sibi non amplius octuaginta sclopettariis summæ agili-

tatis atque virtutis, ad munitiones cōtendit; mirum dictū Hispani per lubricos aggeres in summam munitionis enituntur; sclopettos repente displodunt, lentamque & raram stationem improviso impetu perturbant; resistunt tamē Heluetii tumultuario adcurfu, se d minime denfatos in aciem Hispani facile propellunt; desilit intra munitionem ipse Piscarius, prælioque miscetur, suaque manu confosso Duce Heluetio; cæteris in fugam coniectis Veneta etiam castra capiuntur. Iam magnus omnis generis militum numerus, audito redditoque clamore sese munitionibus intulerat. Germani ad turrem veterem quæ Imperatoris dicitur subter fornices æqueductus, quum Helætiarū & Gallorum globus ibi aliquandiu impigre restitisset, multis acceptis vulneribus irruerant. Theodorus Triuultius Venetarum copiarum Dux, qui inermis & penulatus, vt fugam suorum susteret, mula prouectus adcurrerat, & iam vulnus in latere sustulerat, à Piscario capitur, ipse Gritus è mediis hostibus elapsus, cū ala Epirotarum, Laudē transuersis itineribus profugit. Capitur & in fuga Mercurius, sed mox dimittitur; adeoque res fuit improuisa, vt Veneti quæstores qui forte in stipendiū pecuniam militi numerabant, aureæ argenteæque monetæ cumulos in mensis, rapientibus Hispanis reliquerint. Nusquam vllæ copię sædiore euctu memoria nostra fuere profligatæ. Gallicus interim equitatus magno capto circuitu, ad arcem se proripuit, reliqui per mediam vrbem quadrato agmine ad aream arcis nihil se ad arma populo commouente, contendere. Parua profecto cædes pro tumultu est ædita. Cæterum ingens captiuorum & equorum impedimentorumque præda parta. Iam totus ferme exercitus munitiones erat ingressus, Prosperque secundissimo successu lætus, quodd suburbanis rectis ad statuenda castra potiretur, contentus esse videbatur; vt pote qui ea die, nocte præsertim ingruente munitiones manu capi posse, tacita cogitatione desperasset; quum multorum nunciis afferretur Piscarium Romana porta ingressum, proximam portæ & Triuultianis ædibus regionem, cohortium præfidiis firmauisse, Gallos effugisse ad arcem, & Mediolanenses expositis vndique luminibus, nihil magis optare quàm vt pacatò, victor exercitus amicam vrbem ingrederetur. Eodem quoque tempore Astor Vicecomes & Pusterlius nonnullique alii exules, vrbem ingressi; propinquos & Gibellinæ factionis principes excitant, vt portas aperirent, victoresque reciperent. Itaque de secunda vigilia Prosper, Iuliusque legatus, & Mantuanus, Ticinensi portæ succedentes lætissimis Mediolanensium animis recipiuntur, coeuntque omnes in Cribelliana domo quæ est contra nobile Diocletiani templum, à Christianis diuo Laurentio dicatum; summa quidem securitate, sed magno tamen periculo; si Galli de sua tantum salute cogitantes, re cognita ad eos comprehendendos facillimo animo cōuolassent. Sed res aduerse sicuti animos cæco metu perterrent, ita consilia vel summa

mæ facilitatis & rationis eripiunt, Venit in eam domum etiam Pifca-
 rius qui quum alios falutaret, Iulii legati dextram exofculans & per-
 blande arridens; non ne mihi, inquit, legate, pro his quæ hodie gefi, ali
 quando gratiam es relaturus? Id verbum, quafi ipfe vnus totam victo-
 riæ laudem vſurparet, Proſperi animum adeo alte pupugit, vt iracun-
 diam vix fuſtinens, extenta ceruice, ac ore admodum agreſti interroga-
 ret, quid nam id eſſet quod ſolus omnino gefiſſet. Ad id feruida bile
 concepta Piſcarius valde commotus, gladii capulo dextra cõpræhenſo
 contumaci vultu ironice, nihil ſe gefiſſe reſpondit; haud dubiè atrox
 facinus æditurus, niſi iracundia puncto temporis inducta ratione reſe-
 diſſet, & legatus interpoſita dextra, pacificatoris habitu, ambos conge-
 ſta vtrinq. laude pacauiffet. Ab ea die nunquàm poſtea inter eos quan-
 quàm militari officio coniunctos, adeo ſyncera fide amicitia conſtitit,
 quin' alter alterius gloriæ & dignitati haud obſcuris inuidiæ ſtimulis
 obtrectaret. Eadem nocte Lotrechius qui nihil earum rerum con-
 tempro hoſte, accidere poſſe putauerat, & tot magnis circum ſe duci-
 bus cum Italis tum Gallis, ſalutaria ſæpe monentibus, ſe cuncta vt res
 in tuto eſſent, egregie prouidiſſe reſponderat, animo fractus Comum
 profugit: tanta omnium mœſtitia, tantaq. itineris atque agminis defor-
 mitate, per anguſtos munitionis exitus educto equitatu, vt per tene-
 bras ſcædæ fugæ iter ſimile, nihil etiam perſequentem hoſte videretur.
 Id ad ſummam Cæſarianorum victoriam deſuit, quod non ſtatim ſeſiſſi
 equites, qui perpetuam noctem in equis velut in acie ſtetiffent, ad per-
 ſequentes Gallos educi potuèr; ea quidem ſorte, vt tot Gallorum alæ
 in ſummum adductæ diſcrimen, non ducis conſilio, ſed torpentium ho-
 ſtium ſecordia ſeruatz viderentur. Nec deerant Galli inſignes qui Lo-
 trechium in ea calamitate intemperãter accuſarent, quafi nimia ſuper-
 bia in ſuos, & in Inſubres crudelitate cuncta penitus euertiſſet. Erant
 hercle in ipſo Lotrechio multæ virtutes egregiæ vel antiquorũ ducum
 morib. pares, vt pote qui in extrema Aquitania ad Pyreneos ſaltus ſum-
 mo loco natus, exultantem illum Gallicæ naturæ vigorem ſolerti Hi-
 ſpanorum grauitate condiuerat; verum ingenio & ſpiritu adeo erat elã-
 tus, vel longo ſucceſſu arridentis Fortunæ, vel amicorum adulatione,
 cui magna pars hominũ immodicis capta votis facile deſeruit: vt in re
 bellica ſpretis aliorum conſiliis, errare quàm doceri malle cenſeretur.
 Cæterum Comi biduo tantum moratus, ne tantus equitatus Lario lacu
 & perpetuis montibus incluſus, inutili mora, paucis dieb. pabuli ino-
 pia conſiceretur, Heluetiis domũ redeuntib. Leu cum contendit, quod
 eſt oppidum ad exitum Abduæ amnis, vbi lapideo ponte antiqui ope-
 ris vniuerſas copias in Bergomatem agrũ Venetæ ditiois, in columes
 traduxit. Comi autem præſidio eſt relictus cum ala equitum & qua-
 tuor peditũ vexillis Vandeneſius vir exiguo corpore, ſed ſingulari ani-
 mi promptitudine inter Gallos admodum illuſtris. Dum eſſent in

Bergomati Gallorum copiarum afflicta omnibus malis, & à Fortuna deserta, Lotrechio oblata est occasio recuperanda: Cremonæ, Nam Cremonenses qui dudum victoriæ cesserant, sibi satis virium ad reprimendas Gallorum eruptiones, quæ ex arce fiebant, esse putarent, nulla externæ gentis præsidia recipere voluerant, Ingruente inopinato adventu Lotrechio, frustra petitis à Placentia Heluetiorum cohortibus, portas aperuerunt, Quæ paulò ante Varolius & Palauicinus Gibillinæ factionis principes, supplicii metu profugissent. Lotrechius opulenta recepta vrbe recreatus, dum Cremonensium leuitatem imperata ingenti pecunia, vlciscitur, puncto temporis illudente Fortuna, Parmam amisit, eodem enim ipso die, Federicus Boxolus desperatis rebus cum præsidio vrbe excesserat, relicto ibi Roberto Sanseuerino fororis filio, vt inuenis Medicæ familiæ affinitate coniunctus, præclaram deditio ne vrbs gratiam apud Leonem mereretur. Sed Robertus successu Lotrechii cognito, accipiti cura anxius, cui nam Gallo an Pontifici retenta aut reddita vrbe deseruiret; vehementer hæsitabat. Iam enim Parmenses ad Iulium legatum oratores miserant: & ipse auunculi fidei, veluti deposito accepto, iure quodam illigatus esse videbatur. Eucisset tamen omnem alium pudorem vnus auunculi respectus in eo iuvene cuius Pater & Patruus Gallicæ factionis semper extirpsent, nisi Vitellius valde timens ne Parmam, Galli à Cremona Pado ponte iuncto peruolarent, à Placentia celeriter adcurrisset. Successere ad portam Alexander Vitellius & Hieronymus Columna promptissimi iuuenes cum singulis equitum vexillis ipso seniore Vitellio ad tertium lapidem cum cataphractorum ala subsequente, ambiguis adhuc portæ custodiibus nec eos tamen admittentibus, Sed duces vt oportuit consilio repente capto, duos equites maxime strenuos loris equos trahentes per speciem solæ ferreæ discaletis equis reponendæ, intra portam simulanter insinuant, illi repente gladios dstringunt, custodes obruncant, succedunt alii, porta occupatur, inferuntur signa, singulari demum totius Ciuitatis studio, pōtificis maximi Leonis nomen inclamatur. Dū hæc geruntur, Piscarius ad oppugnandū Comum est profectus; positus que, à meridie ad Pentagoniam turrim maioribus tormentis, mœnia præalto intus agger e munita ita attriuit & perrupit, vt effratis silicibus ingens ruina muri corruentis per decliue in fossam ederetur, qua hand difficilis præberi poterat ascensus. sed fossa quæ intercedebat profundis plena aquis, & tormenta quæ propugnaculo turritæ portæ in dextrum latus emittebantur, milites ne alacriter & minore cum periculo subirent, magnopere retardabant. Iam enim Nicolaus Valentinus iniustitate fortitudinis sclopettariorum præfectus, & Peralta Centurio tormentis discerpti, quum audacius ante mœnia versarentur cum maximo Piscarii dolore perierant. Vandenesins quoq. vti erat intrepidus, in summis effratis muri ruinis, vinaria vasa, plena cespite collocar,

extru-

extrnebatque aggerem introrsus, vt dispositi in munitione milites ab hostium sclopettariis tegerentur. Erat ante fossam contra Gallicas munitiones, vbi maxime certabatur, sacrata ædes Hospitalis, cuius fastigium Gallorum aggerib. æquabatur. Itaque Piscarius sublatis aliquot tegulis, culmen adaperit, & introrsus conscendere sclopettarios iubet, præcipit vt quum signum dederit, procellam pilarum in hostes effundant, Imperat etiam tormentorum magistris, vt libratis ictibus munitionis dolia diuerberent. Tum vero dato signo, cuncta, vt in terræ motu accidit, cum fragore cõcuti, Gallos & Heluetios superfusa pilarum grandine perturbari; multi cadere, alii faucii locum sine pudore deferere. Aderat suis Vandenesius adhortator & propugnator egregius; Hispani tamen fossam minime transcendebant, quamobrem locus eã die haud paruo accepto incommodo, à Gallis præsertim cataphractis est defensus, qui quanto doliis propiores erant, tanto tutiores ceu posteriori acie magis detecta, in opere & loci defensione versabantur? Erat adhuc integra spe Vandenesius, quum nauigia à Leuco, vt Lotrechius se transmisurum promiserat, sulfureo puluere, pilis, tormentis, & milite completa singulis momentis expectaret. Sed Piscarius vbi ea didicit aduentare, Gusmanum virum fortem & rei naualis non ignarum, cum clasicula Gallicis nauigiis obuiam mittit, ita medio Lario in lacu commissa nauali pugna, Galli superantur. Verum Gusmanus iam planè victor, dum in hostilem nauem transcendit, & pede labitur, lacu est summersus. Hæc vbi Comi nunciata sunt Vandenesius consumpto omni puluere, & desperatis auxiliis Piscario deditionem facit, iis legibus vt ipse incolumis cum equitatu totoque reliquo præsidio, impedimentisq. & vexillis ad Lotrechii castra deducatur, & nulla Comensibus inferatur iniuria. Accipit læto animo conditionem Piscarius, solennes tabulæ conficiuntur, ipse Vandenesius armatus ex muro descendit, & clauis portarum vrbs, de manu, spectante exercitu, Piscario tradit. Eo modo compositis rebus, Ioannes Dörbinus castrorum magister perrupti muri custodiæ imponitur, vt Hispanos ab ingressu vrbs arceat. Comenses soluti metu spectatum in castra exeunt, iurant in verba Piscarii, & fœderatorum nomine sacramento adiguntur. Erant deniq. omnia quod Gallos externos grauesq. domi nos expulissent, plena gratulationis atq. lætitiæ, sed dum Galli collectis sarcinis professioni se se accingunt, falsim totis castris Hispani prædauidi in coronis & cõtuberniis seditiosis sermonib. cõqueruntur, quod minime necessaria et prorsus inutili cõpositione, Galli & Comenses in deditione essent recepti, qui facile expugnari, iureq. diripi postquam tot tormentorum ictus, expectassent, omnino potuerint, si eo modo bellù geratur, ex victoriis premia & decus solis ducib. porro labores & vulnera militib. obuenire, quod iam superesse oppidum ex hoste, quod virtute expugnet, vt aliquando ditentur, & nõ speratam modo sed pro-

missam laborum mercedem ferant, si iam ad extremos Italiæ fines frustra vincendo egestate & fame semiensetis in tanta tenuitate stipendii absque vilo præ commodo sit peruentum? Has voces Piscarius & commouentis se multitudinis fremitu auribus accipiebat, nec credebat tamen milites tantu scelus aufuros, quum repete arma capiunt, eo spectante per transuersum muru qui intercedebat, vsq. adeo angustu, vt singuli tantum transfirent, fossam superant, & per ruinas enituntur. Ioannes Dorbinus & Vargas Signifer, qui erant cu cohorte in summo muro custodiaræ præpositi, non modo reptantes & scandentes non arcent, hastisue retrudunt, sed eos porrectis dextris excipiunt & alacriter introducunt: ita incredibili celeritate, si loci difficultatem reputemus, Hispani omnes ac demu ipsi Germani in urbem irruperunt. Urbs tota miserabili conditione est direpta, Patritii pleriq. ætate prægrandes vt maiore pecunia salutem redimerent, vulnerati, alii occisi; Lucia etiam Capellia nobilis & forma ætateq. florenti matrona, Sclopetto crudelissime traiecta est, non templi maximi Sacrario, quin vasa altaribus dicata raperet, non Vestaliu virginum sacris ædibus quin cuncta pollueret, Hispanus miles pepercit, tanta auiditate vt nunquam impudentis vel atrocius, si violatam fidem publicam spectes, urbs vlla direpta fuisse videatur. Vnu Piscarius qui cu Vastio fratre satis mature irruperat, diligenter cauit, vt Vandensiu & Gallos seruaret inuiolatos, quibus equos, arma, veste vt potuit seuera facta cõquisitione restituit. tanti & n. Regis duce, summaq. nobilitatis & excelis animi viru iratu & frementem cui fidem sefellisse vel aliena culpa inexpiabile sibi dedecus futuru esse intelligebat, omnibus humanitatis officiis lenire conabatur. Sed Vandene sus vbi ad castra Gallica fuit deductus eam contumeliam iracundo ingenio minime ferens, per præconem missis & euulgatis epistolis Piscariu ad singulare certame prouocauit, tanquam priuatæ publicæq. fidei violatorem, quod se & Gallos omnibus vexatos iniuriis scede violari & Urbem solemni deditam pactioe, non militum sed latronum more, impetum diripi permisisset. Enimuero hæc prorsus indigna Piscario censebatur, qui adeo religiose, vt decoris cupidus in præclaro grauitatis & iustitiæ nomine famam quærebat, nam certe hoc admissum scelus, nec vlla doloris testificatione, demum impunitum, ingenti eum inuidia orabat, hærebam ego eius lateri comes in Iulii Legati comitatu castris excusus, & in eo lugubri spectaculo tantaq. rerum acerbitate pereuntis patriæ interitu depræcabar, postulando vt ad abolenda ignominiam, saltem in eos militari more animaduerneretur, qui vel primi nefario ausu, captis armis ad murum adcurrissent, vel qui in statione positi locu illis scandentibus flagitiose cõsociata perfidia prodidissent. Sed Piscarius quod tanta sibi, scelerata militu licetia, ad grauissimam notam inuidia constaretur, præ dolore se mortem optare, neq. tum aliud posse præstare respondebat, quam vt eos quos indicabam & ipse probe notauisset

sceleris

sceleris auctores ad merita supplicia referuaret. Audiuim ego postea Prosperum in corona prædicantem Piscarium famæ suæ iure optimo fuisse consulturum, si totum exercitum, vel saltem stationis cohortem seuera lege decumasset. Sic ut multi postea crediderint eum præialis innixum consiliis in spem ingentis imperii ea velinque militibus indul sisse, ut singulorū redimeret voluntates, & ob id eos maxime sibi obstri ctos, & ad omnia audenda paratos efficeret, uti postea rebus maximis incredibili eorum virtute feliciter gestis eum non inani iudicio sperasse manifeste apparuit. Dicere etenim sæpius solebat, nihil iis qui in bello versarentur, esse difficilius quàm Martem simul & Christum pa ri disciplina coluisse, quando mos bellicus in hac corruptela militiæ, à iustitia & religione penitus auersus esse videretur. Cæterùm Vande nesi literis rescripsit non debere eum, dolore animi véhementius quàm æquum esset incitatum magis de ipso conqueri quàm de militi bus, à quibus inopinata seditione fuerit circumuentus, ne fidem, quam sincera voluntate deditis dedisset, exactissime seruaret, quando in ea turbulenta consternatione defectioneque militum, præclaris operi bus ostenderit, quantæ sibi curæ esset, ut Galli ante omnia iniuolati seruarentur. Proinde non esse alienum ab humanis casibus quos ple runque vis fatalis importaret, ut rectam conscientiam & egregiam vo luntatem, æquisimi homines loco veniæ vel excusationis æstimarent, quod vero vllam omnino ab æquitate, uti iracundia præpeditus, excu sationem recipere nollet, neque Fortunæ vim reputaret, quæ cun -cta remedia improviso turbine rapuisset, se id certamen, quod offer retur, minime detrectare, oblaturumque se præstitum in loco arma & tela, quum perfecto bello, in quo ad alienum arbitrium militaret, Cæsaris sacramento & publico munere foret exolutus. Dum hæc Co mi fiunt, Leo Pontifex leui in spem sed atroci intus atque pestifero morbo non sine veneni coniectura, paucissimis diebus extinguitur. in cuius morte non modo bonæ artes & literæ, sed copia rerū, & publica salus, & denique leta omnia perierunt. Eo nuntio accepto Iulius lega tus, & cum eo Sedunensis cardinalis magnis itineribus ad comitia Ro mam contendit, Lotrechius vero in spem erigitur belli prospere reno uandi, Veneti quoq. rei Galliæ multo propensius fauent, nec tamen Cæsarianis animus concidit. Parantur vtrinque noui exercitus. Fran ciscus Gallorum rex qui Heluetiis mercede cōductis Belgiæ Galliæ fines vastabundus irruerat, nullaque re memorabili gesta, quum co -pias Cæsaris ad Valentianum oppidum opprimere potuisset, domum redierat, omnes vires ad Italicum bellum intendebat. Pari quoque Cæsaris studio ex Germania peditum auxilia mittebantur. Interim Lotrechius mortuo Leone pontifice, nec adhuc in locum eius alio suf fecto, Parmam capi posse facile ratus, eo magnam copiarum partem, Federiço Bozolo, Marco Antonio Columna, & Bonaualle. Ducibus

transmisit, li quod in celeritate inopinatoque adventu summam spem reponebant, nequaquam tormentis adductis, tantummodo scalas tulerunt; ea re cognita Parmenses audacter præconibus Gallis respondent, se urbem quo ad vires ferrent, Romano futuro Pontifici fideli constantia, servaturos. Itaque tribus in locis, diuisis trifariam copiis, Galli vno tempore, appositis scalis murum inuadunt, sed tribus pontificiis cohortibus, administrante & propugnante Salamonio Siculo, & Parmenses alacriter arma capientes, Guicciardino vrbs præside vehementer adhortante, mœnia defenduntur, Galli que omnibus in locis, vario genere telorum obruti detruduntur. quo accepto detrimento, insequenti nocte Galli discedunt, adeo mœsto trepidantique agmine, ut quum falso rumore exorto Prosper atque Piscarius ad iter concidendum Padum transisse dicerentur, se se in nocturno frigore via maxime lutulenta, obscuroque admodum cælo, omnem facile fœdi metus pudorem exolvente tremendo errandoque conficerent, quibus malis opportuno inuento Marcus Antonius, infixis cœno passim per viæ margines cereis luminibus feliciter occurrebat. Tum vero manifeste verum esse apparuit, quod Fabritius Columna militari proloquio dicere solebat, tormenta maiora pro Urbium & Castellorum hostilium clauibus haberi, nihilque tutum vel egregium militiae posse geri, nisi vel in paruis expeditionibus ipsa tormenta quæ cuncta protinus aperiant, conuehantur. Nec multo post Renatus Bastardus Sabaudius Francisci Regis auunculus cum Palocia & delecta Gallorum iuuentute Heluetiorumque legionibus tribus à Verbano lacu in Italiam descendit, occurrere eis negligenti dissipatoque agmine Mediolanum iter habentibus. Cæsariani equites Castriocto & Castalio ducibus, quos Piscarius exploratū miserat, qui Heluetios improviso adorti circiter ex his ducentos in Carbonario vico cecidere, Inde castigata licentia euagandi nequaquam simili temeritate, verum à disciplina confertis ordinibus Modocriam est peruentum. Ibi Lotrechius cum suo, Venetoque exercitu, superata Abdua cum summa omnium letitia & gratulatione se coniunxit. Erant enim ii duces & tales tantæque copiar, tribus in vnum coniunctis exercitibus, ut Mediolanum imperii caput, Gallis præsertim arcem tenentibus in discrimine positum esse videretur. Neque enim tantulis Cæsarianorum copiis vrbs amplissima facile poterat defendi, nisi, à Germania Hieronymus Adurnus duce Georgio Franispergo incredibilem celeritate per niuosas Rhætiae & Vuliarenæ vallis alpes quinque milia delectorum peditum adduxisset. Interea Prosper, atque Piscarius de hostium consilio haud ambigua coniectura iudicantes, nobili inusitatoque opere arcem circumvallare statuerunt, ratione ducta ex Comentariis C. Cæsaris qui ad Alexiam binis aueris munitionibus extructis, obsessorum, exteriorumque hostium conatus feliciter elusisset. Nemini enim erat dubium, quin Gal

li, ut suis opem ferrent, ad arcem essent instructo exercitu peruenturi, atque ita intromisso commeatu renouatoque praesidio Caesarianis non modo de retinenda vrbe sed de tota victoria foret desperandum. Eo opere nullum vel nostra vel patrum memoria, militiae maius aut mirabilius fuit. A Vercelleni enim via, inclusis priuatis sacrisque aedibus ad Comensis portae extrema suburbia binæ perpetuae munitio nes lunato ambitu sunt perductae, ita ut inter eas singulis conclusas fossis, latissima via relinqueretur, qua equites armataeque acies & tormenta currulia facile commearent, vtrinque ad capita munitionis ingentia erant propugnacula, totoque opere alia minorâ forinsecus eminebant, cum idoneis fenestellis ut tormentis, succedentium latera peterentur. Arx ipsa ab opere distabat stadiorum trium intervallo, sic demum, ut partim à suburbanis tectis, atque his, quos diximus perpetuis aggeribus, partim qua urbem despectabat, praesepo regionum exitu, vndique conclusa teneretur. Interim Galli duces producto exercitu, in pratis & viridariis quae ab arce late extenduntur, non longe ab hostium munitionibus confederunt, qui in arce erant singulari affectu letitia & summis turribus suorum castra despectantes, ad vnum, postquam erumpendi facultatem amisissent, intenti expectabant, ut ab iis magno impetu, Caesarianorum munitiones pertumperentur, gerebatur res omnibus horis nunquam serè cessantibus magnis tormentis, multique interibant, sed plures ex agrestium fossorum quam militum numero, ipseque Alfonso Vastius pene interiit, quum pilae ita defracto quodam pariete cimenti frustulis resistentibus, minuta plura vulnera sinistro crure suscepisset. Erat apud Gallos Nabarrus, is more ingenii sui cuniculos instituerat, quibus in medias hostium munitiones erumperet, cauabantur passim fossae obliquae, ferratis gyris ad euitanda tormenta concisae, quibus ad Caesarianorum opera penetrarent: certabatur etiam quotidie extra ordinem ab equitibus, leuisque armaturae peditibus, apud castra Gallorum. Non videtur praetermittendum Luponi Hispani militis facinus. Is cursu & viribus tantum valebat, ut ariete etiam humeris imposito velocissimi cuiusque cursu adaequaret. Hunc Piscarius quum certiora de hostium consiliis eorumque praesertim operibus, cognoscere maxime cuperet, praeposito praemio impulit, ut ad munitiones Gallorum excurrere, & aliquid ipsius ingenio & solerita dignum referre vellet, quando pernicitati pedum confisus id tuto aggredi posse videretur, annuit Lupo assumptoque secum fideli selopettario pedite diluculo ad hostium munitiones est profectus, perspectoque situ, se misopitum vigilem corripuit, procerum sane Gallum eumque sublato clamore frustra reluctantem, comite in excitos & persequentes selopettum displodente, ad Piscarium humeris deportauit, ut cuncta sigillatim eore ferere proderetur; excepit id facinus cum multo risu uterque exercitus, Verum Piscario haud vanum illius indicium fuit, huiusmodi maxime opportuna

cum delectis cohortibus, hostes in opere occupatos est adortus, tanto Hispanorum impetu & perturbatione Gallorum, ut multis in fossa oppressis & cæteris qui in statione erant cum cade prostratis, tota Gallica castra ad eum tumultum, ut in subitâ armorum conclamatione, timore & strepitu complerentur. Biduo post quum Marcus Antonius Columna medius inter Pontiremium Gallum & Camillum Triuultij filium adequirans circumfusis pluribus Helueticis ducibus paulo editiore munitionum in parte versaretur, maioris colubrinæ ictu cum Camillo miserabiliter est discerptus. Vir inter Italos, si ingenij ad omnia grauis & eruditi, & corporis ingentis, virilisque maxime oris dotes cum fortunæ donis computentur, militari laude dignissimus. Prosper uti fratris filium & tantæ indolis Romanum ducem decuit, verisimilis luxit lachrymis, ab hostibusque receptum adhibito funeris honore tumulauit. Ferunt Prosperum conspecto illo hostium globo, armis & cristis maxime conspicuo, ignarum proorsus cui nam exitium pararet, eam colubrinam diu suis librataim manibus ut emitteretur præcepisse. quo casu, reputatione tam iniquæ fortis iusto granioris mortis dolor incidit. Nec multo post, Galli duces nequicquam institutis & perfectis operibus quum munitiones hostium se posse percurrere desperarent, ad Binasum Ticinensium via castramouerunt, occupatisque propinquis vicis, partem copiaram cum Memorantio & Federico Bozolo trans Ticinum amaram miserunt, ut ad oppugnandam Nouariam debili firmaram præsidio, conuolaret. At Manuanus & Antonius Lepa, qui Ticini erant cognita Gallorum profectioe eis ad Gambalottam vicum productis copiis occurrunt, sed quanquam ad tormenti iactum, collata signa essent, prælio tamen non decertant. Ita Memorantius suo innixus consilio Nonariam proficiscitur adductisque tormentis & signo prælii militibus dato frustra propugnante & defendente Philippo Torniello, urbem capit & diripit in ea irruptione Bocalius Gallus dux equitum est interfectus. Interea Franciscus Sfortia qui paternum in regnum reducebatur, à Germania Ticinum venit, eum Mediolanenses incredibili cum lætitia, cunctantem expectabant, restabanturque apud Prosperum atque Piscarium se nequaquam in posterum tantam vim pecuniarum in stipendium esse collaruros, nisi Principem suum Cæsaris & Leonis studio restitutum, paterna in sede conspicerent. Deerat enim Cæsarianis pecunia, quum sublato Leone Pontifice & Hadriano qui erat susceptus in extremis Hispaniæ finibus agente, ipsoque Iulio Medice Florentiæ inimicorum armis & domesticis insidiis petito, cuncta prope ad alendos exercitus defecissent. Cupiebat equidem Franciscus Sfortia Mediolanum proficisci, sed alienum videbatur à belli causâ, salutem indiscriminè deuocare, & circumfusos hostes fallere conari, quando aut euolandum cum paucis; aut si cum valido præsidio ire pergeret, in itinere

nere, nocturno prælio foret dimicandum, augebant has rerum difficultates Germani, qui Ticini erant, pecuniam in stipendium vsque adeo acerbe ac insolenter flagitantes, vt Mantuanus & Leua magno pre timerent, ne turbidi & sæpe venales animi, occulta forte Gallorum largitione corrupti, ad perfidiam verterentur. His rebus Mediolani cognitis, Piscarius, Castallium familiarem suum equitum præfectum cum pecunia & mandatis Ticinum mittit: Is euitata militari via haud magno ad læuam capto circuitu, nullo hoste obuio peruenit, prolataque pecunia & pacatis subinde Germanis Sfortiam alloquitur. Docet exploratam esse victoriam, si Mediolanum ire maturaret, si verò inani prædeditus metu, diutius cunctaretur, cuncta perditæ & conclamata uideri, tutissimum esse id iter, quo ipse venisset incolomis, Piscarium præmisso vniuerso equitatu cum legionibus constituta nocte ad septimum lapidem egressurum, exeunti equites, qui Ticini essent, & Germanos latera simul & terga clausuros. Dubitantem adhuc Sfortiam & paterni carceris ærumnas, si caperetur, anxio animo reputantem, Hieronymus Audurnus vehementi oratione, qua non modo ignobilem sed funestam fore moram ostendebat, incendit; atque ita Franciscus salutis ac Imperii iura superis cõmendans insignem equum conscendit, felicique temeritate noctu confecto itinere flexuosis tamen tramitibus ad Piscarium peruenit. Tum vero ab armatis legionibus displois certo numerosoque ordine minoribus tormentis, ad lætitiæ signum Dux & Princeps est salutatus. Is fragor crepitantium tot tormentorum Gallos excitauit & Venetos qui mutuis criminationibus publicam omnium incuriam frustra prosequentes vniuersi belli facile conficiendi, exoptatam totiesque exploratam occasionem amisisse queruntur. At Lotrechius qui in tantæ rei momento defuerat, vt incuriæ vel imprudentiæ infamiam nobiliore ausu refarciret, ad oppugnandum Ticinum summa celeritate contendit, ratus magnam præsidii partem in comitatu Francisci Sfortiæ Mediolanum tetendisse: nec ob id modicis copiis urbem defendi posse murorum ambitu ingentem; neque nouis operibus, ab Antonio Leua satis egregie permunitam. Succedente ad mœnia Lotrechio atque eam muri partem quæ à Noua porta ad arcem pertinet, maioribus tormentis quatiente, ipse Federicus Gonzaga Mantuanas Princeps iuuenis noui decoris audius, nequaquam animo deficit; introrsus munitiones parat, adiuuantibus præclare Ticinensibus strenue & fortiter repugnando, singularem tuendæ urbis fiduciam suis pariter atque hostibus ostendit. Cæterum per literas orat Prosperum atque Piscarium, vt subsidiarias cohortes prope transmittant, ipsique promotis castris ad ferendum auxilium appropinquent. Id ni fecerint se nequaquam impetum hostium diu posse sustinere; proinde nisi mature subueniant, idque protinus se præstaturos significant, se non seruum & extremæ necessitatis consilium sibi

desumpturum, ne diu frustra repugnans, in medijs captæ vrbis ruinis opprimatur. Erat iam prope omnis spes vndiq. præcisa introducendi auxilii: nam Gallica & Veneta castra circa vrbem ingenti diffusa latitudine itinera omnia claudebant, nõ defuere tamen Prospero & Piscario cohortantibus & præfenti pecunia Centuriones inuitantibus, Italica dux & totidem Hispanica cohortes, quæ se omnino peruasuras esse profiterentur. Præfecti fuere ante alios insignes Cullius Florentinus & Corberia Hispanus. Ii non minore nocturni itineris felicitate quàm animi constantia, deceptis vigilibus per media hostium castra transiuerunt, quum Galli eos Italica loquentes lingua, Venetos esse putarent, & à Venetis Gallice respondentes, Vasconum cohortes crederentur. Verum vbi Ticino magis ac magis appropinquarunt in interiores vigilum stationes demum incidere. Ibi quum ad falsum tesserae nomen proderentur, cunctis in eos irruentibus, vix præbita est euadendi facultas; Tumultu tamen totis castris exorto Galli equites tergis instando nonnullos cecidere. Biberactus Lotrechii propinquus alæque vexillifer feruidiore ingenio iuuenis, dum euadentes intemperantius persequeretur, intra portam quæ Ticino amni coniungitur, si gnum intulit, atque ibi priusquàm nosceretur, est interfectus. Interea Lotrechius non vno in loco mœnia quassabat, Cæsariani nouarum cohortium subsidio adiuti, impigre resistebant; quotidie equestribus præliis eruptione facta certabatur, In his longe omnium erat acerrimus Ioannes Medices, qui mortuo Leone liberalius stipendiis inuitatus ad Gallos transierat. At Mantuanus quanquàm egregie vim hostium sustineret, multarum tamen rerum inopia premebatur, postulabatque frequentibus literis à Ducibus, vt ad soluendam oppugnationem Mediolano copias educerent: quod quum in summa pecuniæ difficultate, ægre cunctanterque fieret, dum cætera parantur, Piscarius ad confirmandum Mantuanum cum delectis cohortibus & expedito equitatu ad Carthinsæ templum vsque profectus est. Antecedebat cum ala Castalius. Is quum hostibus occurrisset, & primis pulsus vterius processisset, crescentibus vndique Gallorum auxiliis interceptus. Tum vero Piscarius quin opem vel cum periculo ferret minime dubitauit, vt qui illum magnopere diligebat, atque ita equite simul & pedite ad cursum vehementer incitatis hostes est consecutus. Eius aduentu & conclamatione Piscarii nominis facta Galli perturbantur, Castalius eripitur, commutataque Fortuna, qui alios ceperant vndique profligati capiuntur. Tantus eius prælii tumultus fuit, ve quum in castris Piscarium adesse nuntiaretur, Lotrechius intermissa oppugnatione & reductis ab opere tormentis, & instructo deniq. exercitu, tanquàm prælio foret dimicandum, in hostes aciem conuertit. Triduo post Castalius non longè à Binasco tres turmas cataphractorum equium impedito in loco depræhensas fudit. Galeacique

Sanse-

Sanfuerini, & Theodori Triultii, itemque Boccalii Galli vexilla retulit. Non abscedebat tamen incepto Lotrechius, & summa vi, summa cura, quod in oppugnatione opus erat, administrabat, Res erant in magnum adductæ discrimen: nam tantum tormentis Galli porfecerant, vt iusto certamine indidto, vniuersisque admissis copiis, perrupta moenia adoriri posse viderentur. Nec Mantuano eadem vel sui fiducia, vel auxilii opportune venturi spes aderat, quanquàm cohortium, & equitum præcellenti virtute, omnibus in locis feliciter vteretur: quamobrem à Ducibus vt mature opem ferrent, vehementissime postulabat. Erant enim nonnulli ex numero familiarium, qui periculi metu occupati, vt se Placentiam ponte lapideo cum equitatu proriperet, nullo cum pudore suadebant. Hæc Mediolani singulis propè horis nuntiabantur. In idque omnium animi erant intenti, vt ad liberandum obsidione Mantuanum, cum omnibus copiis egredierentur. Sed Prospero pro natura sua consideratius, & apparatus cuncta agente, Piscarius milites cohortatus primus signa eduxit, & alteris castris ad Cartusiam templum quadratis agminibus est peruentum: suo quisque præcipuo munere fungebatur, cataphractis equitibus. Prosper, pedestribus copiis ipse Piscarius præerant. Leuis armaturæ equitum cura Hieronymo Adurnio demandata. Is vt idoneum castris locum occuparet, ad Cartusiam templum progredi iussus, Gallos, & Epirotas equites, quos reperit, impigre præcurrens fundit, deiectoque hostium præsidio loco potitur. Prosper atque Piscarius adueniunt, collaudatoque Adurnio, intra septa amplissimi templi castrametantur. Ea re cognita Lotrechius ne incipiti prælio dimicare cogatur, nota & rectissima ratione ab oppugnatione discedit, nec tamen iniquitate loci deterritus Cæsarianos adoritur. Sed modico vie flexu ad Landrianum iter intendit, vt Mediolanum veluti præsidio vacuum præcurrat, vel si id facere nequeat, aliqua, non iniquo loco dimicandi facultas, mutandis sæpe castris, & faciundis itineribus quaeratur. Verum Prosper atque Piscarius, quanquàm iter magna adhibita celeritate vehementer extendentem, conuersis signis eodem directo regressi itinere, multis horis antecedunt. Ita Lotrechius præoccupandi Mediolani consilio depulsus, Modoetiam contendit, multis de causis, & Gritto præsertim suadente, vt Transaduanis com meatibus, maiore itinerum commoditate iuaretur, id etiam Helnetii postulabant domum repetere cupientes, vt pote qui iam improspere militia fessis, nihil cœptis aspirante Fortuna, corporibus pariter atque animis elanguerant, & subinde insolenti atque nefaria voce missionem petebant. Sed Bastardus atque Palicia & Galeacius Sanfuerinus cohortibus eorum immixti, obtestabantur ne se deserere, & infami discessu certam spem paratæ victoriæ penitus euertere properarent, quando non modo ipsi, verum vxoribus etiam & liberis, Franciscus Regum libe-

ralissimus, singulari Beneficii gratiam esset relaturus. Erat certe præclarum studium, ac eximia fides in ducibus atque signiferis, sed vulgus militum vti nullis peculiaribus donis obstrictum, flagitiose admodum nutabat, ita tamen vt vniuersi si propere ducerentur in aciem, strenue operam nauaruri viderentur. Cognito hostium consilio Prosper, atque Piscarius nihil ferè Mediolani commorantes copias omnibus rebus instructas educunt, eo animo, vt si detur non iniqua occasio, collatis signis cum hoste confligant, ad Bicocam vicum castra ponunt, loco admodum tuto atque opportuno, nam ad dextram perpetua fossa viæ militaris, ad læuam autem, & in tergo duobus emisariis Amniculis cingebatur, in fronte transversam habebat viam plaustris contrariis permeabilem, atque ita vtrinque depressam, vt agrorum margines ad umbelicum eminent. Hac via, quòd erat valde caua, Piscarius pro fossa est vsus, & ante eam tormenta, & peditatum constituit, in tergo equites cum Prospero tendebant, viam militarem occupauit Franciscus Sfortia, qui Vrbanas cohortes, & totam Insuorum Nobilitatem, vt prælio interesset, adduxerat. At Heluetii centuriones rei Gallicæ singulari studio addicti, & ante alios Albertus Petra tot bellis dux insignis, qui summam apud Legiones obtinebat auctoritatem, vbi renuntiat ab equitibus, Casarianos medio inter Mediolanum, & Modocetiam itinere castra posuisse, nec eos plus quàm quinque milibus passuum, loco plano distare, ad Gallos duces adcurrunt, loquitur Albertus, docet, nullo pacto milites quin domum abeant, posse contineri, nisi in aciem educantur, sibi in animo situm esse, vt Regi de se benemerito, & Heluetiæ item dignitati satisfaciatur, prælio decertare, neque dubitare de victoria si Galli vti deberent, Heluetios ad hostium tormenta peruadentes alacris animis sequerentur. Si qui essent qui scède cunctari potius quàm egregie pugnare vellent, eos nequaquam Regi fideles, aut Reipublicæ vtilis debere existimari. Proinde, se vt fidem, & studium erga Regem ostendat, vel cum solis Heluetiis aduersus hostes esse progressurum. Is Alberti vigor nequaquam animo Lotrechii fuit ingratus, vt pote qui vel dubio euentu, & iniqua loci conditione dimicare, quàm ab Heluetiis deferri malebat. Eius enim erat sententiæ vt eorum impetu, postquàm adeo flagrantibus animis prælium deposcerent, protinus esset vtendum, quando neque pedite, neque equite, vel virtute, vel numero videretur inferior. Ducebat etiam tacitus ignominie loco, si tum, vti superiore anno acciderat, nullo iusto contracto certamine, iterum Cisalpina Gallia pelleretur, quando id vnum semper cum Heluetiis tum maxime Galli equites, vt virtutem ostenderent, frustra multis precibus poposcissent, quod ei vt in aduersis rebus sæpe accidit, magnam apud Gallos inuidiam constauisset. At Palicia cum Alberti temeritate atque arrogantia maxime offensus, tum ipsa etiam parum opportuna Lotrechii proclinatione commotus,

Heluetiorum

Heluetiorū quidem studiū prolixè laudabat: sed consilium de oppugnandis castris, ut summæ infantiæ, funestæque audaciæ plenū, æquis auribus ferre nõ poterat, sæpe dicitans se qui in Italia bellando consensisset, probe agnoscere, & Piscarij iuuenis vim, qui strenue pugnare esset solitus, & Prosperi fenis artes, qui perite castrametari, cū alieno incommodo, & præcipua sua cū laude didicisset: Non videri sibi rem Gallicam eo desperationis esse perductam, ut tanquàm in extrema necessitate, configere, & superari malint, quàm cunctando animi impetū optima ratione moderari. Proinde quid tutius, & melius quàm loco medio inter Mediolanum, & castra hostium se insinuare? Ibi que positis castris eos vrbe, & commearibus interclusos ad id cogere, ut iniqua conditione dimicent, aut si castra inuadere audeant, aut certe si Mediolanum redire velint, æquo loco pugnandi faciant potestatem. Posse equidem Lotrechium, qui ius Imperij habeat, & tum, & alijs quū velit, male pugnare, cæterum sancti Imperatoris munus esse, nunquàm provocare hostem nisi ante explorato euentu, non dubiam sibi victoriam firma ratione promiserit. Tum vero Lotrechius non segni inquit, cunctatione sedendo, sed viuida virtute pugnando opus est, ut amissum decus, & Imperium, omnino recuperetur, quod hercule fieri non potest, si Heluetios iam abeuntes nullo edito virtutis opere domum abire permittimus. Igitur parate arma, ut hodie bellum alterutro pugnae exitu finiamus. Ad id Palicia, Dii inquit infans, & audacibus adsint, ego certe, ne periculo defugisse videar, in prima legione pedes pugnabo. Vos Galli equites fortiter operam nauate, ut Fortuna vobis potius in re aspera, quàm animus defuisse videatur. Itaque ante Solis exortum Albertus Legiones Heluetias, erant enim circiter quindecim milia hominum, cum tormentis educit, adeo vecordi vel certe fatali superbia inflatus, ut neque Lotrechio neque Paliciæ tantis Ducibus vlla in re penitus obtemperaret. Sed barbaro fastu polliceretur se recta fronte in Cæsarianos impetum esse facturum. Nec mora Lotrechius Narvarro atque Baiardo, qui locum ad castra hostium explorarent præmissis, ex omni Gallico equitatu duas acies facit, primam Lescuto fratri attribuit in terga hostium magno circuitu deducendam, Ipse cum altera subsequitur. Venetis qui ad læuam erant, fuit iniunctum, ut præeuntibus Heluetiis terga omnium ex tuto, aut certe remotiore cum periculo clauderent. Ioannes porro Medices cum equitatu suo, qui erat ex vtraque armatura valde mirificus, expeditisque cohortibus Italicis, quæ nomen eius sequebantur, cuncta agmina præcedere iubetur, ut huc & illuc concurriendo, hostibus prospectum adimat, & nullum hostium antecursoribus explorandi locum relinquat. Ita legiones abscondente Medicis equitatu, nequaquam ab hostibus cõspectæ, magnis passibus appropinquant. Primi tamen Lescuti equites à Cæsarianis ad læuam inter arbores micantibus armis conspiciuntur. Sed adeo lato

vix flexu, iter habentes, vt castra prætergredi, & Mediolanum petere viderentur. Interea Piscarius, quo nemo constantius in repentinis casibus animi iudicium conseruauit, Castalium cum ala præcurrere iubet, eo prouecto, cū Mediceis equitibus prælium exoritur. modo ii, modo illi pelluntur, interueniunt sclopettarii extra ordinem, seseque adeo permiscent, vt neque his de Heluetiorum aduentu, neque illis de situ, atque ordine castrorum quicquàm certius cognoscendi vlla facultas daretur. Erant, vt diximus, ante fossam tormenta opportune collocata, peditatus in quatuor acies, æqua tamen fronte ita distributus, vt alternis spaciis Hispani, & Germani miscerentur. Præerat Germani Georgius Fransiærgus ingenti corporis, & virium mole conspicuus. sclopettarii ante hastatorum producti ordines totam in longitudine frontem obtinebāt, quibus Piscarius tam nouo, & solerti, quàm postea felici instituto præcepit, vt non prius ignem sclopettis immitterent, quàm Volagnem ad ipsius imperium primo displodentem conspexissent. Primis autem ordinibus imperat, vt quum sclopettos emiserint, statim in genua se proclinent, ac eos rursus adimpleant, vt secundo ordini sine anteriorum periculo protinus displodendi facultas detur. Idem vt faciant secundis imperat, atque item tertiis, & quartis, scilicet, vt quum vltimi emiserint, rursus primi, & secundi ad emittenda, quæ repleuerint, celeriter, expediteque consurgant. Atque ita incessanter mirabili repetito ordine, veluti perpetua pilarū gradine, vt priusquàm manus conferatur, hostium legiones consternantur. Non defuit Piscarii consilio euentus, Heluetii nanque emisissis prius maioribus tormētis quum appropinquarent, incitati vehementi cursu nihil de iniquitate loci suspicantes ad fossam peruenerūt, vbi opportune à Piscario cuncta quietè simul atque celeriter administrante, emissa repente sclopettorum procella, adeo sœda strage ædita, momēto temporis afflicti oppressique sunt, vt nō modo signa, sed integræ cohortes vno impetu cōciderent, ipse tamen Albertus ante alios intrepide per aggerem connixus Fransiærgum sibi cognitum, & probroso nomine compellatum petit, adactaque in coxam hastæ cuspidē, illum vehementi ictu sauciat, sed ipse ibi protinus telis vndique petitus opprimitur. Ea quoque audacium manus, quæ insano impetu successerat, à Germanis pariter, & ab Hispanis ex superiore loco ingruentibus facile conciditur. quo incursu vulneratur in brachio Alfonso Vastius, qui quum primo cū hastatis humi stratus, præteruolantes pilas euitasset, non procul à Fransiærgo in hostes demum erecta acie procurrerat. Cæteri Heluetii per cumulos occisorum, & interpositas hastarum strues, diu consiliati terga vertunt. Eodem quoque tempore Lescutus circumducto equitatu in tergo hostes adoritur, superatis duabus fossis castra irrumpit. Ambrosius Landrianus Sfortianæ alæ præfectus funditur, & capitur, tabernacula sternuntur, Antonii Leux, & Terminei reguli, tentoria, va-

saque

laque argentea lixis & calonibus cedunt. Fit longe maximus tumultus toris castris, pavor non modo milites, sed ipsos etiam occupat. Dux cæs, recipit tamen celeriter se ipsum ex rei repentinae metu Prosper, & equites instructos Aduenio, & Colifano impigre adiuuantibus, adcurrenteque ante alios Antonio Leua, turmatim Gallis opponit, iam in ponte Lescutus singulari uirtute pugnabat, quo si esset potitus, haud dubie ad latissimam Cæsarianorum stragem edendam Gallicus equitatus irrupisset, quum Sfortiani equites à militari via promotis signis praelium exceperunt, adcurrit etiam propere subsidio sclopettariorum Italica cohors, itemque Insuabres, qui loco tutissimo trans emissarium minora tormenta canteris ligneis imposita in transuersos hostes emittebant, aderat eis assiduus cohortator Fraciscus Sfortia, varium & atrox erat praelium, ubi in loco, non modo fossis, & præaltis riuis, sed tabernaculorum funibus, & multis longuriis ad alligandos equos præfixis, vndique præpedito. Pugnabatur tamen acerrime in ponte, ibi enim ipse Lescutus, phaleris, & plumea crista insignis, magna vi perumpere contendebat. Nec deerant æmulatione decoris Memorantius atque Baiardus & Pontremius Ducum promptissimi, itemque Federicus Buzolus, qui in militarem viam penetrarat, sed obstabat Gallorum equitum virtuti loci iniquitas. Nam neque densatis turmis perumpere neque sese tueri poterant, quum nullum pedestre subsidium adduxissent. Itaque Galli qui in ponte pugnabant, pluribus vtrinque in profluentem sorda hominum, & equorum strage præcipitatis deturbantur, confoditur Lescuto equus, & mox quum alium sumpisset, gladio in os per caesidis buculam coniecto vulneratur. Cadit, & Baccaurea Brionii signifer, Vgoni Pepulo crus pila traicitur, vexilla Gallica rapiuntur, sclopettarii qui ultra fossam erant, in latus hostium versi, frequentibus sclopettis magnum cataphractis, & eorum præsertim equis inferunt detrimentum. Interim deleta primum Heluetiorum acie, à pediratu victoria conclamatur. Is lætissimus clamor per manus defertur ad postremos, Gallis illico animus occidit, Cæsarianis augetur, explicat se pugna Lescutus, & singulari constantia, quanquam multis amissis equibus se recipit ad Lorrechium fratrem, qui conspecta Heluetiorum caede, & fuga, constanter in acie substiterat. At Piscarius ubi stratis primis ordinibus perturbatus, & in fugam versas Legiones hostium vidit, quantis maxime valuit precibus, & obtestationibus Franispermum, & Germanos est cohortatus, ut signa protinus inferendo, fulorum terga caederent, de gente Germanico nomini inimicissima vindictam sumerent, & denique absque vilo periculo summa victoria potiretur. id quum ab eis qui insolenti contumacia dicto audientes esse nolebant, & triplex stipendium incondito fremitu flagitabant, nequam impetraret, ut exemplo accenderentur, Hispanorum, tres cohortes emisit, ex quod effluat præcurrerent, nec Germani sequerentur, amisso Guinea Centurione

prope sunt circumuentæ, cum ab Heluetiis, qui tormenta retrahebant, tum à Ioanne Medice, qui ex transuerso illatus cum peditū atque equitum valida manu, abuentium Heluetiorum terga protegebat. Cæsariani tamē equites Prospero imperante, & Piscario vt maturarent, vultu iracundo, flagitante, vestigiis institerunt, atque ita Medice audacter in eos vexilla couertente, equestri prælio duabus amplius horis decertatum. Nam & Galli, & Veneti leuis armaturæ equites, ad Mediceū vexillum vndique confluebant. Cæterum ab initio prælii strans Heluetiis Venetæ copię ferme omnes, Theodoro Triuultio Duce nec tentato quidem certamine se receperunt. In primo congressu, aut postea ex vulneribus circiter tria milia Heluetiorū periere, & in his quatuordecim noti Duces, in quibus secundū Albertum Petram Arnoldus Vnderwaldius strabo, auctoritate & virtute animi plurimū eminebat. è Gallis vero desiderati sunt Miolantius & Ghiscia duoque nobilissimi iuuenes Monfortius atque Tornonius. Ex Cæsarianis autem Petrus Colifanus regulus ex gente Cardonia Piscarii auunculus, qui quum gallicæ buccalæ subduceret, scorpionis sagitta per oculus traiectus interiit, ita vt fatali Cardoniæ familiæ potius, in qua tot Duces Mars immittis abstulerat, quàm sua peculiari sorte extinctus esse videretur, quādo vnus tantum toto exercitu, scorpio sit repertus, quo ignobilis eques eæ sagittam in incertum ad illius egregii viri necem emiseric. At Piscarius quanquā omnium voce, & gratulatione, cū singularis industriæ, tum eximie virtutis parta laude fruebatur, vix ullam tamen animo & uultu lætitiā præfererat: nam frendens, & gemens incomparabilis gloriæ uictoriam, scæda Germanorum contumacia & consternatione, sibi è manibus ereptam fuisse querebatur. Postero autem die, quum fulis, atque perterritis instandum esse censeret, Gallicæ copię omnes dissoluuntur, Heluetii amisissis Ducibus domum cōtinuo per Bergomatem agrum contendunt, ad Tritium Abdua traicitur, Veneti in Brianorum fines recedunt, Lescutus, & Ioannes Medices Cremonam, Bozulus cum reliquo equitatu Laudem Pompeiam proficiscuntur. Lotrechius, Palicia, & Bastardus trās Alpes in Galliā abeūt, vt coram de statu rerum, & de infelicitate eius prælij Franciscum Regem doceant. Quibus rebus cognitis Cæsariani Mediolanum reuertuntur. Interea Franciscus Sfortia pecuniam sedulo conquirat, adiuantibus præclare ciuibus, militi stipendia persoluit, plures donatiui nomine uestibus laneis, & sericis liberaliter exornat, atque ita exercitus omnibus rebus instructus, septima die, postquā ad Bicocam tertio Calendas Maias est pugnatum, ad oppugnandam Laudem sub signis educitur. Antecedebat Piscarius more suo cū Hispanis, & expedito equitatu. Prosper cum Germanis, & graui armatura, maioribusque tormētis sequebatur. quum præcurrerent equites, & in portis tumultuarium prælium cicerent. Baro Castellarius cohortis præfectus, uir Gallico ingenio, Hispanorum

norum audaciam minime ferens, se, quin erumperet, continere non po-
 tuit, eum etiam non nulli equites sequuntur, illico miscetur pugna, super-
 uenit Ioannes Dorbinus cum sclopettariis. Galli cedunt, ipse Baro
 tam fortiter repugnans, quàm temere fuerat egressus, uulneratur, & capi-
 tur: ita Hispani compulsis intra portam Gallis, suburbanis tectis po-
 tiuntur. Fit magnus tumultus ad portam, quum quisque metu incita-
 tus, per semiadapertas fores ingredi conaretur. Aduolat eò Piscarius
 Baronem uulnus obligantem, bono animo esse iubet, quum ridendo per-
 cussaretur, an magnis munitionibus atque præsidis mœnia firmassent,
 ab eo cum dolore uulnerum, tum eruptionis infelicitate uehementer
 perturbato, didicit, nihil intus è disciplina fuisse præparatum. Tum
 uero nihil cunctandum ratus, undique copias admouet, tumultuosissi-
 mo pugnae genere, propugnacula, murumque subeunt, sclopettarii mœ-
 nium coronam defensoribus nudant, scalæ apponuntur, nonnullis intra
 portam per rimas interfectis, portulae fores reuulsis uectibus impellun-
 tur, irrumpunt cohortes, & urbs undique capitur. Alfonso Vastius
 inter primos murum conscendit, tum uero Hispani in forum conglo-
 bati peruadunt, undique Galli capiuntur. Bonualles, & Bozulus, qui
 cum mille amplius equitibus, eadem hora per aduersam portam adue-
 nerant, inermes, & discincti ultra Abduam profugiunt. Eos Casta-
 lius in primis, & Epirotæ equites Duce Cōstantino effusi ponte ligneo
 persecuntur. Sed Duces ab ignobili habitu facile neglecti, quum orna-
 tiores tantum equites caperentur. Cremâ incolumes scæda fuga per-
 ueniunt. Captæ sunt quatuor alæ equitum cum vexillis, paucis admo-
 dum interfectis. Sed magna equorum, & armorum præda Hispanis
 cæsis, multi quoque Laudensium, qui Gallico nomini impensius faue-
 bant, pecunia sunt multati. Eo incōmodo recepto, reliquæ spes om-
 nes Gallis sunt accisæ, Nam ætate nostra nunquàm simul ex Gallica gē-
 te tot equites ullo in bello captos fuisse constat. At Prosper qui graui
 agmine sensim appropinquabat, ut pote, qui urbem nisi magnis operi-
 bus, ad motisque tormētis, expugnari minime posse iudicabat, ubi mœ-
 nia manu capta, & tot equites oppressos, incredibili celeritate virtute-
 que Piscarii didicit, animo haud mediocriter est commotus ut
 que adeo aperte, ut publicam lætitiā ceco, & ignobi-
 li quodam liuore perfunderet, quasi iam Piscarius
 qui tricesimum annum vix attigisset, ipsius
 veterani Ducis gloriæ maximis
 operibus æquaretur,

Gg' iii

LIBER TERTIVS

APTA Laude Pompeia Piscarius ad Pisleonem est profectus, id erat oppidum Cremonensium via in Abduæ ripa positum, nouo præsidio, & antiqua munitione firmissimum; eò quum venisset inspecto situ, & tentatis præsidii viribus reperiebat nõ facile posse capi, nisi magno aduecto tormentorũ apparatus, neque item obsideri nisi longissimo labore, quoniam præfectus trium mensium cibarijs arcem abundè repleuisset. Relinquebatur, vt quantis maxime posset artibus, & machinationibus hostes terreret, & vineas agendo, & statuendis maioribus tormentis subiecta loco repurgando, egregie simularet, se id oppidum vi capturum ac protinus euersurum, nisi priusquam ingentia tormenta conueherentur deditionem fecissent. Igitur ad eam consilii speciem, vt vndique terrorem incuteret, circuebat oppidum; aditus omnes succedentibus expeditis sclopettariis perterritabat, iubebatque eos, vt ex protectis locis diligenter obseruarent, si qui inter murorum pinnas versarètur, atque eos destinatis icibus ferirent. Sed dum ipse medius inter Bultium & Mercadam Centuriones, ponticulum transfret, suæque prudentiæ, & agilitati confisus, vt qui pericula incerti euentus, ingenti animo semper contempsisset, pari hostium diligentia penè est interfectus. Tres enim sclopettarii defensorum longe peritissimi, ab occulto muri loco intenti obseruabant, an alii qui ex Hispanis apparerènt in quos certis icibus tormèta minora conicerent; atque ita accidit, vt quum Bultius & Mercadus extemplo grauiter icibus cecidissent; iam tertius in Piscarium sedulo collimãs, ignem immitteret, quum repente Ticinensis centurio cognomento Fraterculus iniecta manu accensum funiculum auertit, alta voce inelamãs Dii prohibeant, vt hodie Ducum fortissimus, atque idem militum parens, & qui nos vel hostis alit, nostra sæuitia concidat; quin potius eum seruemus, vt supersit qui bella ex bellis serat, ne nobis qui supèdia sequimur, segni in pace fame sit pereundum. Erat enim adeo propinquus arci, vt ab toto corporis habitu, & à rutila præsertim barba facile nosceretur. Nec multo post hic ipse Centurio quum certã muri partem nequaquam à Præfecto, vti oporteret munitam esse quereretur, territusque imminentis periculi denunciatione colloquium postularet, Castalius arcem ingressus, tantum minarum Piscarii nomine simulanter effudit, vt præfectus magnopere conterritus, deditionis tabellas obsignarit. Ita oppidum, quod neque vi, neque obsidione nisi admodum diuturna capi posse videbatur, verbis ac vna tantum oppugnantis auctoritate, hosti celeriter est ereptum. Nemo enim Piscario omnium generis hominibus

hominibus, vel alliciendis sermonum benignitate, vel præfenti atrocium verborum fulgure perterrendis efficacior atque vehementior fuit. Pisleone amisso Lescutus, qui Cremonæ erat, quanquam singulari dolore erat affectus, nihilominus operam assidue dabat, ut mœnia munitur; pecuniam quoque vel summa acerbitate à civibus exigebat, ut copias aleret, & seles quam diutissime tueretur. Cæterum Piscarius tam lato rerum successu ad summam victoriam utendum ratus, Cremonæ mœnibus copias admouit. Venit & eò Prosper cum reliquis copiis, & magnus rerum omnium apparatus Francisco Sfortia subministrante in castra Mediolano conuehitur. Erumpebat sæpe Ioannes Medices, itemque equites Galli & expeditæ cohortes, mutuisque accēptis & illatis detrimentis quotidie certabatur. Iam profertur tormenta cœperant quum Lescutus suadentibus Gallis de dedenda vrbe cogitavit. Erat enim omnibus rebus impar, & aduerso rerum successu potius quam animo fractus, postquam à Fortuna deserebatur, nullum honestiorem afflictis rebus exitum videbat, quam ut tot viros fortes, qui secum toties egregie pugnasent, non iniqua conditione conseruaret. Hæc dum agit, missisque ad Prosperum atque Piscarium nunciis, se daturum obsides impetratis induciis pollicetur; eius rei hand vanus rumor ad Ioannem Medicem defertur. Is ut erat ingenio ferrox, & plerunque violentus, eam contumeliam vix ferens, quod non esset in eius rei consilium admissus, adeo ira procius exarsit, ut palam ferocibus verbis se contemni quereretur, iuraretque sumpturum sibi consilium, ut iniuriam vindicaret, & stipendia debita militibus suis soluerentur; merebant enim iam tertium mensem sine pecunia cohortes & equites; hoc enim Lescutus vna tantum propinqua spe eius pecuniæ, quæ à Gallia mitteretur, & per amplis item pollicitationibus sustentabat. Itaque milites ubi Ducem iratum vident, & clam à Gallis agi de compositione, & se deferi audiunt, quum meritis stipendiis fraudari magnopere timeant, uti consternatis mos est, stipendia turbidis clamoribus æditis efflagrant. Signa conuellunt, & tormenta quæ in hostes erant conuersa à mœnibus reducunt, tanquam inuasuri Gallos uti hostes, direpturique urbem, aut portam quam præsidio tenerent hostibus prodituri. Tumultu exorto prodit in publicum Lescutus, nec dubitat quin ad seditiosos milites contendat; confusus ingenio Medicis, quem uti facile irasci solitum, ita cito placabilem nouerat, eum comiter appellando, & apprehensa dextra deprecando, lenissimis orabat verbis, ut milites sedaret, sibi que ignoscere uellet, si quid ipso ignaro cum hostibus tractasset, quando nihil adhuc rebus integris esset confectum. Debero eum qui eo sanguine, eaque familia esset genitus, quæ nihil de decoris admittere consuesset; anto omnia beneuolentissimi Regis causam spe stare, cuius liberalitate, non modo stipendia sed priuata strenui cuiusque militis merita cumulare perfolui possent, si uel modici temporis expedat.

tione patienter vterentur. Ad ea Medices se quidem iure iratum esse respondit; sed in honorem Regis eam iniuriam facile remitteret, modo militibus stipendia soluerentur. Rem enim esse summæ iniquitatis occultis pactioibus bellum finire, ut exemplo dimissi milites debitis stipendiis fraudentur; sibi in animo esse, quo ad vita superfit, militum suorum causam tueri, neque eos laceros, egentes, vulneribus debilitatos, decipi à quoquã & proiici, uelle pati, quando in eo verum decus, veramque laudem reponeret, si fortissimos milites suum secutos nomen ab iniuria defendisset. Enimuero se Gallorum morem agnosce re (vti satis esset euulgatum) qui Italos uel fortes & fideles in summa felicitate despiciant, & in dubiis belli rebus, quum forti eorum opera studioque egeant, humaniter & liberaliter obseruent; quum vero Fortuna vltimos calamitatis casus attulerit, uti trepidi & sibi ipsis tantum consulentes, turpissima quadam obliuione destituant. Hæc quum tumido ore altius præferret, interuentu multorum ducum, arriidenteque Lescuro colloquium dirimitur; ad leniendas uero cohortes Lescurus quantum potuit à quaestore pecuniarum sumpsit, itaque aliquot argentea uasa ab amicis mutuo accepta in partem stipendii Medicis cohortibus diuisit: atque ita pacatis militibus facile Medices ad officium est reuersus. Sed Lescurus setum ipse reputans quo in periculo versaretur, & cohortes seditiose semel agitatas, iterum sumilia comminari, flagitioseque deficere posse conspiceret, perquam mature de dedenda urbe cum hoste transegit: quando desperatis auxiliis in summa rei nummarie difficultate constitutus, neque nonas parare copias, neque ueteres alere, facile posset. Ita datis subsidibus condicionum tabulas obsignat, quoad Gallia literis Regis comprobentur. Nec multo post cuncta rata habuit Rex Franciscus, Cremonaque de dita est. Lescutum cum tot Gallorum agmine in Galliam transeuntem; Prosper atque Piscarius summa comitate liberalitateque Ticini susceperunt; ubi per conuiuia & saltationum ludos apud nobiliores matronas aliquot diebus substitit, atque inde in Galliam ad Regem est profectus. Vnus omnium Gallorum Causentius Vasco, Leuci oppidi ad Larium lacum profectus, quum ex condicionibus id reddere iuberetur, Lescuto non paruit; haud digna tamen uisa est causa Cæsarianis eorum uictrices copias conuertendi, quando iam duces post tot partas de hoste uictorias maius atque præclarus bellum aduersus Ligures uehementibus consiliis atque animis agitarent. Cremona in potestatem redacta, exemplo copias omnibus Padum traductis, bellum aduersus Ligures susceperunt. Nam Octavianus Fregosius ex professo Gallicum nomen tuebatur. Is ab initio belli, hostis fuerat indicatus, quoniam superioribus annis inopinata defectione Franciscum Regem in Italiam euocasset, quo in quo uel ingrato consilio sibi que imprimis & patriæ initiali, inexpectabili odium Cæsaris & Leonis maxime pontificis sibi concitaret. Pisca-

rius quoque qui pulsus Adurnis Octavianum in patriam reducerat, & principem constituerat in Ciuitate, Hieronymo Adurnio uehementif-
sime fauebat, is tum in castris aderat, hortabaturque Cæsarianos duces,
ut mature Genuam contenderent, vt oppressis uel eiectis Fregosis ne
mo demum qui Gallicis partibus studeret, in Italia relinqueretur. Erant
enim Genuenses socii, ante alios, Gallo ad reparandum bellum repe-
tendamque Italiam maxime opportuni, per se etiam pecuniosi & naua-
li apparatu adeo potentes, vt Cæsariani minime dubitarent, Gallorum
spes omnes ac spiritus frangi, si omne Ligusticum nomen ab eorum fœ-
dere atque amicitia; aut ut aut pactione aliqua discessisset. Itaque
Cæsariani Genuam contendunt, Prosper Columna cum quo etiam
erat Franciscus Sfortia, vt ad exprimendam deditionem bello susce-
pto maior authoritas adderetur, cum Germanis ad eam Portam po-
suit castra, quæ ad Feritorem amnem ducit, Piscarius & Hieronymus
Adurnius cum Hispanis atque Italis, per suburbana tecta, ad aduersam
sancti Thomæ portam mœnibus successere. Ante omnia Piscarius per
præconem edixit, ut Genuensium uillis atque delitiis parceretur, adeo
seuera lege, ut Spinofam equitem uilissimæ prædæ intentum, laqueo è
fenestra suspenderit. Volebat enim nequaquam exacerbatis ciuium
animis cuncta experiri, ut sine sanguine & perturbatione ciuitatis Fre-
gosi pellerentur. Sicuti antea Adurnios singulari æquitate animi pa-
tria & principatu ulro excedentes, in altera rerum fortuna pepulisset.
Id Hieronymus Adurnius diuini uir ingenii sollicito animo ut feliciter
eueniret optabat potius quàm sperabat. nam Octavianum natura con-
stantem & impauidum esse nouerat & Federicum fratrem Salernita-
num antistitem, uirili potius quàm honesto consilio contemptis belli
periculis nunquam passurum arbitrabatur, ut ignobili metu, & princ-
ipatus, & patria relinquerentur, nisi prius, cuius nam hæc futura essent,
Marte iudice certaretur. Nec deerant e Fregosia factione turbidi acer-
bique homines, qui ut egregium studium erga Principem ostentarent,
uires hostium inanibus eleuarent uerbis, & se se uxores & liberos pro
eius salute ac dignitate, si animum minime desponderet, deuoturos te-
starentur. Erant in præsidio circiter quinque milia externorum & ma-
xime Corforum militum præter cohortem prætoriam & ciuium ac
montanorum Ligurum turbam, quæ arma alacriter ceperat, quasi uete-
ris gentis consuetudine cum eiectiis ac exulibus aduersæ factionis, nõ
cum ueterano ac externo hoste, foret dimicandum. Aderat Andreas
Auria vir acutus & egregie fortis cum classe aliquot magnarum nau-
ium & triremium septem, expectabaturque Nauarrus cum Gallicis ro-
stratis, qui expugnandaram & muniendarum Urbium artificio metu-
endus euaserat. Quibus de causis nonnulli Fregosiorum clientes su-
blatis animis seruitutem & catenas ad remos petulanter Hispanis
atque Germanis minabantur, eosque talem eius belli exitum infelici

temeritate laturos prædicabant, qualem Patrum memoria Galli & de-
 mum Sfortiani, sub ipsis Genuæ manibus pertulissent. Quum is esset
 ferè tota ciuitate animorum habitus, Piscarius senatum per literas mis-
 so caduceatore, monuit, vt sicuti superioribus temporibus fecissent, in
 extremo rerum omnium discrimine, sapientes esse vellent. Fœlicitate
 Cæsaris & virtute inuicti exercitus eas partes esse victorias, quæ do-
 cumento esse possent sanis hominibus nihil vltra in exitiali contumacia
 persistendum. Proinde Gallicum iugum excuterent, quod semel for-
 titer atque fœliciter excussum, Fregosii cum summa accepti beneficii
 obliuione, in miseris ciuium ceruices iniquissime reposuissent. Si Fre-
 gosii, vti antea Adurnii præclara animi moderatione celsissent, princi-
 patu vrbeque cederent, & cum Cæsare fœdus percuterent, ipsos suis
 vsuros legibus, in libertateque futuros. Quodd, si paucorum libidini
 vel amplitudini seruire vellent, nec vlllo periculo perituræ patriæ per-
 mouerentur, se daturum operam vt Genuenses insanæ peruicacitæ pœ-
 niteret. Similibus quoque literis Hieronymus Adurnius priuatim,
 & qui ipsius factionis ciues erant in castris, amicos & propinquos ad-
 monebant, ne labantem Gallicarum partium fortunam, ceca animo-
 rum obstinatione sustentare ac erigere conarentur, vt demum impa-
 res viribus, pro aliena salute conciderent. posse Octavianum vt opti-
 mum ciuem deceret, præsentis periculo sese ac patriam eripere, vt alio
 demum tempore melioreque fortuna commutatis rebus redeundo in
 columi patria potiretur. Verum fatali quodam morbo, adeo poten-
 tium aures, erant obstructæ, ut qui consilio vigeabant & diram patriæ
 calamitatem haud uanis coniecturis ominabantur, libere sententias
 dicere non auderent. mittuntur nihilominus in speciem legati, ipsius
 tamen Fregosii familiares; vt interposita pacis mentione, apparatus
 expugnandæ vrbis aliqua ex parte retardarent. Sed Piscarius cognitis
 eorum consiliis adeo intentus & omnis periculi oblitus collocandis
 tormentis idoneum locum quærebat, ut se bis in uallem demitteret,
 quæ pro fossa muro iungebatur, & telis tormentisque hostium erat sub-
 iecta. Ab hac ualle quum per accliuem & præruptum locum euaden-
 do, scuto gladioque contentus eniteretur; ita in eum muri defensores
 accensis subito minoribus tormentis grandinis modo Pilarum procel-
 lam effuderunt, vt Centuriones duos ex paucissimis quos secum addu-
 xerat, lethaliter vulnerarent. Eo modo cum summa animi ac vultus
 securitate sese recipientem, præfecti cohortium & centuriones circum-
 sistere atque suppliciter orare cæperunt, ut quæ militum munia po-
 tiusquàm Ducum essent, militi relinquere uellet; nec se conicere in id
 discrimen, quod non modo ipsius sed totius exercitus salutem respice-
 ret, quando ipso pereunte, constaret, & præsentis atque præteritas ui-
 ctorias omnino perituras, ad quos subblando risu conuersus, quasi
 eorum ignauiam notaret qui timore id munus defugissent, An uos in-
 quit

quit in urbem crastina die peruadetis? nisi quæ usui esse possunt, meis oculis explorement, agite igitur fortiter, & nostris humeris in hunc collem maiora tormenta comportemus, postquam inaccessa rupes inaccliu, bouum uel equorum iuga non admittit. Tum vero tanta alacritate milites ipso adnitente cohortanteque tormenta sustulerunt, ut in aduersum montem momento temporis euolasse uiderentur, ea in loco ædificato, qui Fabæ Græcæ dicitur, ab occidente, sunt constituta, contra Portulam, Petræ minutæ cognomine nuncupatam, quæ ab angulo propugnaculi ex muro prominentis in proximos hortos perducit. Dum hæc parantur, Gallicæ triremes in portum ab alto, Nauarrum intulerunt, cum exiguo tamen præsidio. cuius aduentu, Recasentius Cæsarianæ classis præfectus tam cautus quàm imbellis, qui tormentarias pilas sulfureumque puluerem a Delphini portu comportare debuerat, in eo portu, timore occupatus, se se conclusit. Quæ res magnum attulisset incommodum, nisi Piscarius ea omnia sarcinariis iumentis per asperos & concisis callibus undique præruptos montes, summa celeritate, contra omnes naturæ iniquitates comportanda præcepisset, Egregio studio & singulari diligentia & tum & alias semper vsus Orthoboni Flisci viri sacri & Sinibaldi fratris, qui Fregosiorum hostes erant & magnis opibus impigre Cæsarianos adiuuabant. Quum omnia ad expugnandam urbem abunde essent præparata, Octauianus legatos emisit, ne in tanto rerum omnium discrimine a pacis conditionibus abhorretere, & ciuium salutem omnino negligere videretur: cæterum uti ferunt per occultam syngrapham Paulum Bulgarum & legatis alterum monuerat, ut egregia simulatione rem extraheret, nec pacis tabulis, a collega Thoma Cataneo, si forte cum hoste de condicionibus conuenirent, subscribi pateretur, ut ea mora ac interpellatione, munitiones introrsus adaugeri atque erigi possent, quas Nauarrus animaduerso periculo, prope perficiendas esse curauerat. Hæc omnia eodem pertinere Piscarius intelligebat, ut simulatione pacis interposita, in muro ad defensionem maiora præsidia pararentur, prædicabatque se male opinari de ingenio Octauiani, qui tanquàm Philosophiæ præceptis imbutus, vir egregie moderatis existimari vellet, nec tamen insana libidine ullam omnino curam remitteret, ut dominatum quo nihil in tota rerum fortuna esset dulcius, cum alieno periculo tueretur. propterea Piscarius abiecta omni spe compositionis vi agendum ac omnino maturandū esse iudicabat, ut illius peruicaciam alienam prorsus ab eo discrimine, quod immineret, & veterem ingrati perfidiosisque animi noxam comprobante fortuna, vindicaret. Verum Hieronymi precibus ab instituta oppugnatione tardabatur. ille enim de patriæ salute sollicitus, alias atque alias moras supplicum cum lachrymis impetrabat, ut eo temporis spacio exirent legati, & nouæ condiciones de pace referrentur. Sed Piscarius quum legatos semper inanibus verbis illu-

dentes non ad se sed ad Prosperum contendisse, veluti ad æquisimum
 & maximum ducem audiret, iusto contumeliæ dolore exacerbatus,
 extemplo prælii signum proposuit, quanquam fama esset legatos e Por-
 tu ad Piscariana castra, circumuehi cupiuisse, sed mari, tum maximè
 commoto ac procelloso nauigationem tentare nequiuisse, atque ita ad
 Prosperū nihil ab ea parte oppugnantem esse profectos. Igitur Corbe-
 riæ uiro peracuto tormentorum cura demandata, cæteris uero præfe-
 ctis atque centurionibus opportuno in loco constitutis, ipse e monte di-
 gressus; ad eam quam diximus Portulam contendit, eamque pice tæda
 que oblitam propriis manibus ex aperto periculosoque loco coniectis
 facibus succendit, versabatur angustissimo in calle, inter mœnia horto-
 rumque macerias, ita ut ex transfuerso e superioribus propugnaculis,
 & in tergo, frequentibus sclopettorum pilis, summo cum discrimine
 peteretur, multique circa eum viri fortes conciderent, & ab ea parte
 qua tormentis quati murus cæperat, conscendentium cohortium late-
 ra, minore colubrina ferirentur, cuius uo ictu Hieronymus Segouia,
 & Marra Salernitanus clari centuriones misere discerpti periissent.

Qua rerum iniquitate plerique permoti, Duce Ioanne Dorbino, qui
 inter præfectos summam apud omnes auctoritatem obtinebat, ad Pi-
 scarium adcurrerunt, suppliciter deprecando ne diutius eo in loco mo-
 raretur: sed sese sensim subduceret, imperandoque potius quàm præli-
 ando, & suum ex tutiore loco, impletet munus, & milites singuli co-
 hortibus officia præscribendo, ad subeundum hortaretur. Tum ve-
 ro ille oculis igneis atque minacibus conuersus, aut hic inquit egregie
 cadendum est, aut omnino per hanc portulam ad victoriam irrumpen-
 dum: quando in receptu, dedecoris ac ignominia pleno, nulla salus
 ostenditur. Ad id Ioannem Dorbinum ferunt, qui Hispanorum du-
 cum longe fortissimus omnibus in præliis extitisset, recessisse paulu-
 lum, & trans maceriam se se tuto in loco a tormentis protexisse, neque
 prius quàm vrbe vndique capta prodiisse. Iam fores adeo vehemen-
 tem flammam conceperant, vt militaribus securibus & gladiis concre-
 mata tabulæ ad magnum hiarum facile foderentur erat is locus vt dixi-
 mus perangustus, ita, vt multis cadentibus ipsa cadauera calcarentur,
 nam in tergo ab his propugnaculis, quæ in superiore mœnium parte,
 in acclies erecta colles, defensoribus erat plena, & introrsus per por-
 tulam quam duæ prætorix cohortes defendebant, Hispani Italique
 milites densati in vnum portæ vestibulum, in signe detrimentum acci-
 piebant, quum Piscarius, Corberiam monuit, ut tormenta librari,
 & cum signum ipse dedisset, emitti supra mœnia iuberet vt Genu-
 ensium ordines in ipso prælii committendi momento turbarentur,
 aliudque item tormentum, ex obliquo introrsus in portulam dirige-
 ret, ac simul in inferiore propugnaculo, quod est haud multo spatio su-
 pra sancti Thomæ portam, defensores quobus falconibus crebro pete-
 rentur,

rentur, ne ea colubrina nisi cū exitio, vti possent, qua duos, vti diximus, cēturiones, ante alios occidissent. Erant enim tormēta in præalto loco adeo librata collocata, vt moeniū altitudinem superarent. Perfregerat etiam murū Corberia maioribus tormētis, lato quidē aditu, infra portulam ad teli iactū. his omnibus rebus incredibili cōsilio, & singulari ce leritate constitutis, Piscarius vndique ad irrūpendum milites clara vo ce cōcitauit. Quū promptissimus quisque nō plane perfractis foribus, angusto & difficili ingressu in urbē peruadere conaretur, Genuenses in eum locū decurrunt, conglobati vehementissime resistunt. Recuperus Aretinus, & Surillia Hispanus inusitata virtutis signiferi, dū decora cō tentione, quis nā primus signum inferret, enitēdo decertarent, traiecti tōrmentariis glandibus interficiuntur, tanta vi, vt plumbea glans pertu so Surillia thorace, ad Piscarii scutū vsque perueniret, nec tamē co pe riculo terretur. Sed instando præmendoque primorum terga, aditum occupat, Metrano Hispano & Castalio ante alios intrantibus irrupit. Vastius ipse audacter fratrem subsequitur, hisque mox succedūt Hiero nymus Adurnus, & Augustinus Spinula. Interim peropportunē à Cor beria libratis certissimeque directis tormētis hostes inopinato ac mise rabili accepto incōmodo dissipātur, dissolutisque ordinibus per decli uem locum deturbantur. Eodem quoque temporis puncto, per rui nas effracti muri in urbem cohortes transcendant, & alio etiam supe riore in loco appositis scalis in murum Cordubensis signifer vexillum extulit, ita vndique vrbe capta, fuis Genuisibus, vulnerato & capto Ni colao Fregosio prætoris cohortis præfecto, ad prædam discurritur. Cōstat Philippinum Auriam tribus cohortibus præfectum, qui nuper Cæsarianam classem cæso Vgone Moncata nauali prælio superauit, la boranti Nicolao Fregosio subsidiarias cohortes ab ipsius quieta statio ne, per nuncios obtulisse, quod tota Hispanorum moles in vnum illius locum versa esse nunciaretur. Sed Nicolaum ob priuatas similitates, ne æmulj beneficio hostium impetum sustinere videretur, opportunū salutareque subsidium elato, & contumaci animo repudiasse. Quæ res ante alias, sicuti ab vtroque eorum accepimus, nobilissimæ eorum pa triæ iam fato paratam calamitatem attulerit. At Piscarius cum globo familiarium, & eorum quos fors offerebat, ad Vacarum portam contē dit, ea est duabus munita turribus, vetusti operis, quum vrbs antiquitus exigua minore muri circuitu cingeretur, ibi rebatur hostes summum, vt in extremo periculo, præsidij habituros, & cathenatis obseptisque regionibus, reparata pugna, pro aris liberis ac vxoribus supremum, & bellicose gentis fama dignum facinus ædituros. Sed vbi cuncta incre dibili metu percussis omnibus deserta comperit, conuersus ad Hiero nymum effusu risu, quàm insulsus inquit, mihi videtur hic vester Frego sius? qui neque vti æquus philosophus consilio patriam seruare, neque vti fortis miles, manu defendere scierit? Inde densata acie ad præto

rium est prouectus . vbi clatratis foribus , pauci prætorianorum cõchusa area se tenebant , multique ex aliis vrbis regionibus milites aggregabantur , qui vel è mœnibus pulsî , vel integri , sed timore consternati , quû vbiq; hostibus occurrerent , varioque euentu dimicarent , ad prætorium demum conuolabant , ibi vti plerunq; fit , vt semel inclinatis rebus , Fortuna vehementer arrideat , paucissimi victores , ingentem militum , & ciuium armatorum multitudinem minimo periculo ad apertis foribus expulerunt . Piscarius in prætorium ascendit , Otauianusque Fregosium pedibus ægrum in cubiculo rerum euentum expectantem comprehendit , Federicus eius frater ad triemes elapsus est , sed portum tenentibus Hispanis , & Trierarchis fuga , & tumultu suorum præpeditis ægreque sese explicantibus , dum exceptus scapha prosiliret , ad puppim in mare procidit : sed eo periculo quod natare nesciret ita eripitur , vt multa ore hausta marina aqua , pedibus suspensus , vt humorem euomeret , diu in trieme pependit . Petrus vero Nauarrus dum scapham in portu quæreret , ab Hispanis capitur deductusque ad Piscariû propter veterem toties spectatæ uirtutis gloriam , singulari humanitate nequaquam vt hostis excipitur . Eodem tempore à Bisamnis porta Prosper , & Franciscus Sfortia introducti , Germanorum cohortes intulerant , omniaque plena erant fœminarum ciuatu , & horribili strepitu militum effringentium fores , & domos opulentas , truculento impetu immanique auaritia diripientium : & erant qui omissa præda , in oblatas fœminas , seu libidine grassarentur . Sed Piscarius in equum sublatus fœminarum pudorem atroci , sed præclare admodum facto , peregre defendit , quum enim vir Genuensis aspectu nobilis ab ipso transeute tanquam à milite insigni , auxilium postularet , quod uxori à duobus Hispanis inter lachrymas , vis inferretur , e templo ad eû solus ingressus alterum passis crinibus matronam attractantem gladio transfixit , alteri uero per scalas euadere conanti , immani icû tempore discidit . His interfectis & in publicum è fenestra præcipitatis , & præcone circum emissis , nemo demum ullam ingenuam uiolauit . Opportune quoque eius ad cursu orante obtestanteque Hieronymo A durnio Crater ille ex ingenti ac admirabili smaragdo , qui in sacrario templi maximi custoditur , depulsis inde militibus est conseruatus . Sed biduo opulentissima ciuitas auaritiæ militum cecidit , eo minore tamen incommodo , quod A durnius antea cum ab ipso maxime Piscario , & Prospero , tum à singulis quoque centurionibus impetrarat , ut nemo ciuis captiui fortem subiret . Nec se pretio redimere cogeretur , & templa , totiusque orbis negociatorum mercimonia , quæ in publicis uectigalium essent officinis , inuiolata seruari : ciues itaque in uniuersum domorum suarum suppellectilem à militibus vti quisque limè occuparat , certa pecunia redemerunt : excruciatî tamen non nulli barbara crudelitate aliquotque patritii senes ab Hispanis interfecti , & in his Andreas Cicerius ,

cereius, Thomas Pallaucinus, & Antonius Grimaldus; brachiū quoque sclopetti glāde traiectū est, Augustino Iustiniano Antistiti Nebien si variæ doctrinæ laude clarissimo, inde edictum est, ut nemo in alienā domum per vim irrumperet, qui dicto audiens non fuisset laqueo puniretur, atque ita his, qui avidius prædæ hæserant supplicio protinus affeētis, prædantium feritas est repressa, sed singularē afflictæ ac plane ruenti urbi opē attulit, ne funditus euerteretur, haud ex toto inanis fama de aduentu Gallorum, qui transisse Alpes et iā prope adesse nunciabātur, quem rumorem Hieronymus excitarat, ut miseris ciuibus celerrime parceretur, & eum Piscarius, & Prosper & Franciscus Sfortia simulato metu vehementer augebant. His artibus quarto die exercitus cū præciosiore tantum præda cohortante cogenteque Piscario vrbe est eductus: quod prope difficilium fuit, si quis licentiam ac auaritiam in victoria militarem æstimare velit, quā vrbe cepisse. tanta enim in Piscario authoritās eminebat quam sibi seueritate, solertia, & vna præsertim quæ præclare militum animos ducit, rerum gestarum felicitate parauerat, ut nemo parere eius imperiis, vel oblata præda recusaret. Nauarrus demum iussu Cæsaris Neapoli in carcerem est coniectus. Fregosium in Aenariam Piscarius misit, vbi quum de redemptione summæque pecuniæ representandæ cōtentiosius ageretur, primo emissus, sed mox ab Auerla vrbe in Aenariam retractus, peracri bile corpus podagra tabefactum occupante, haud quaquam senex interiit. Vir profecto præcellenti liberoque ingenio, ac inter eius ætatis viros insignes maxime laudando, si nunquam desertis veteribus amicis & sociis, ut sibi ac Italiæ exitium pararet, ad Gallos adeo prope defecisset. At Genuæ constitutus magistratibus, lectoque senatu, Antonius Adurnius Hieronymi frater, uir ingenio parū illustri, corporeque podagris, & in tempestiuus uoluptatibus eneruato, quod esset ætate maior, Dux creatur, ita tamen ut Hieronymus, qui arcem summa cum laude tormentis expugnarat, animi sui magnitudine uirtuteque fraternam dignitatem sustinere uideretur. Eo modo Genua cum tota Liguria, in Adurniorū fidē sub nomine Cæsaris redacta, Piscarius ad Subalpina oppida, quæ ad Coctias Alpes Padumque pertinent, exercitū duxit; ut Gallis si forte proximis Alpibus transire uellent, quā maximum ex propinquo timorem incuteret, ac simul in aliena incertæ fidei regione, milites paratis oppidatim rerū omnium copiis alerentur. Quum esset Cariniano in oppido seueritatem exercuit non modo sibi ac exercitui utilem, sed postea ad exemplū cæteris ducibus profuturam. Erat in exercitu onusto præda, & propterea scortis, & lixis undequaque plenissimo, equorū incredibilis numerus, & iumentorum, quæ diram uastitatem afferebāt agris & oppidis, & ignauū nimioque luxu diffluentē militē reddebant, tanta licentia corruptelaque ut pene totus exercitus in agmine, equestris esse censeretur. Quibus de causis permotus, per præcones edixit, ut

singulæ cohortes quaternos tantum equos alerent, pro præfecto signife-
 roque duos, cæteros pro ægris, qui tamen à medicis inspecti equos per
 syngraphã gemma Ducis obfignatã, ad iter impetrarent. Id quum totis
 castris pronunciaretur, Vega Bethicus insolentia militari ore sermo-
 neque turbido in corona militum pene concionare cœpit, profellus, si
 sibi animo, iudicioque similes reperiret, se daturum operam, ut milites
 ea syngrapha non egerent, qui tot bellis atque uictoriis effuso sanguine
 debilitati, non equis modo, sed curribus uehi, uirtutis honore mererentur.
 Id quum resciuisset Piscarius, qui sediciosos milites, etiam uel le-
 uissimæ consternationis authores, supra omne criminofum nomen ue-
 hementer oderat, iniquaque semper seditionis fortiter opprimenda es-
 se, inter præcipua disciplinæ præcepta didicerat; ad proximum oppi-
 dum ipse antecedens castra mutauit: quum itaque armatus exercitus
 constitisset in foro expectans, ut à magistro castrorum singulis cen-
 turiis contubernia præberentur, ipse ante prætoriam domum per-
 blando uultu mollique sermone, ut iram biduo ante concepitam *dissi-*
mularet, præfectos appellans, Ioannem imprimis Dorbinum, Salsedũ-
 que & Corberiam interrogauit, an Vega ille, qui perulantibus uerbis
 cohortes ad seditionem pene concitasset, uideretur esse castigandus.
 Nec mora ii pari consensu pœnam illum iure mereri farentur: sed disse-
 rendam in aliud tempus censent, quod ueteranum insignem, improbis
 ac audacibus maxime carum, & centurionum prope omnium familia-
 rem, spectante armatoque exercitu, comprehendere nequaquam oport-
 teret, ne perturbatis omnibus tumultus oriretur. Hæc quanquam ue-
 risimilia uiderentur, in consilio tamen perseverauit, ut maiestatis ac ini-
 perii nomen, nulli esse obnoxium periculo, & seditionis etiam terribile
 prorsus ostenderet. igitur Vegam ad se uocari imperat, aduentantem,
 cum globis militum, quibus siquid durius accideret, salutem suam com-
 mendarat, percunctatur, an in corona seditione perorasset, inanique uer-
 borum circuitu sese excusantem, dato licetori signo, transodi iubet, ipse
 eodem momento in alios gladium distringit, tanto impetu eos ador-
 tus, ut non modo Vegæ satellites cæsi fugatique sint, uerum uniuersæ
 cohortes incredibili metu percussæ, celeri silentique agmine toto exce-
 dentes foro, ad hospitia nondum designata defugerint. Id factum si-
 cuti plerisque inopinatum, uehemens, & maxime seuerum apparuit, ita
 Piscario auctoritatem mirum in modum accumulauit, quum eũ mili-
 tes uti in ipsa seueritate iustissimum extra odii nomen omnino metue-
 rent, & contrã uti facilem, sine contemptione plurimum adamarent,
 quum in summa etiam benigni, & clementis animi tranquillitate graui-
 simus haberetur. Tantis rebus gestis Piscarius, quum in ore omnium
 præclara nominis fama frueretur, & aliqua spectata virtuti præmia ta-
 citus expectaret, comperit Vincentium Cossam Properi familiarem
 castrorumque magistrum, ex Hispania Codicillos in amplissimis mem-
 branis

branis retulisse, quibus Prosper cum summa rerum gestarum commēdatione, Imperator à Cæsare fuerat appellatus. Ea res animum eius ab recenti præsertim gloria ad honores amplissimos anhelantem; vehementer perculit, & iusta quadam ira succendit. Sperabat enim sicuri pari semper potestate, diuisum ex æquo imperium in castris exercuisset, vt nunquàm sibi Prosper anteferretur: quãdo suis, & peditum præsertim spectatis operibus strenue pugnãdo parandoque insignes victorias, non æquare modo eum autoritate, & florenti laude, sed illo inuidi, & pugnacis animi vigore, plurimum anteire videretur. Propterea existimabat obtrectatorum verbis ac literis, rerum ab se gestarum famam maligne eleuari ac imminui apud Cæsarem, qui vti plane iuuenis neque vllis adhuc interfuisset bellis, neque vnguàm Italiam vidisset: in qua propter varias, & inexplicabiles principu voluntates, & factiones ciuitatum, nõ modo magnis opibus, sed summis etiam artibus ciuilibus, & militaris prudentiæ, singularique animi magnitudine fuerat bellandum. Quibus de rebus in Hispaniam proficisci, & Cæsarem coram adire cõstituit, itaque accitis ad se cohortium omnium præfectis atque signiferis, qui iam diffusi per Galliam Cisalpinam in hyberna concesserant, docuit quàm sibi necesse foret, ad retinendam dignitatem, vel bruti mali tempestate, in Hispaniam ad Cæsarem nauigare, rogat vt se absente vti Cæsar iuberet, Prospero pareant, neque ob priuatam contumeliam reipublicæ desint. Nec multo post ab Genua conscenso nauigio Tarraconē aduehitur, & in Vltiorem Hispaniam ad Valleoletu vbitum subsederat Cæsar contendit, exceptus est tanto Cæsaris, & procerum omnium studiis, vt quum ad evitandam inuidiam, ne officii causa prodeuntes moleste distineret, noctu esset ingressus, singuli totius aulæ reguli ad eum salutandum eadem nocte innumerabilibus accensis fualibus conuolarint. Cæsar lætissimo vultu eum suscepit, & quod paucissimis ante concesserat, honoris causa, propter se pari in sella assidere iussit: nec multo post, consumptis mollioribus colloquiis, ingressus in grauissimos sermones Cæsar, præoccupata excusatione Piscarii obsecrauit, vt æquo animo ferret, quodd primus in exercitu locus Prospero fuisset attributus. Quando id ætati & pristina nobilitis imi viri dignitati, veteribusque meritis potius quàm nouis rebus gestis omnino tribuisset, satis sibi ac omnibus prospectum esse, eas, quas Dii immortales dedissent, victorias, magna ex parte manu atque virtute Piscarii esse comparatas: diuisaque gloria vtrunque large atque feliciter potiri. Ipsum hercle esse iuuenē, & Columniæ familiæ afinitate coniunctum, & ob id, à Prospero filium vocari, proinde non esse ducendum ignominia loco, si iuuenis exactæ ætatis seni, & parenti filius, primum honoris locum concederet, non enim defuturam occasionem, vt summa dignitate honestaretur, postquàm eo splendore testatæ virtutis, ante alios duces omnes eluceret. Piscarius ad ea respondit se nequaquàm inuide-

re honori Prosperi, sicuti ille crescenti virtuti suæ semper inuiderit, non libenter tamen se facere honoris existimationisque iacturam, pro qua vel extrema quæque forti animo ferre decreuisset, verum sibi manifeste celsisse dedecori, quod ei, qui semper ipsi in imperio fuisset æquatus, tum demum tot æditis veræ virtutis operibus, parère cogere-
retur: proinde se æquo iure postulare vacationem honoris, & præ-
turræ totius peditatus, quam obtineret, quamdiu Prosper esset Impera-
tor, paratum tamen se quum opus foret, priuati militis nomine fortissi-
mam operam præstare, vt alienæ ambitioni potius celsisse, quàm volū-
tati ac officio militari defuisse videatur. Mansit demum in Hispania
aliquādiu Cæsari maxime carus; singulari vero in honore ab omnibus
regulis habitus: nam regio sumptu atque apparatu epulantem, & nihil
vnquam nisi cum illustri grauitate, & liberalitate incredibili, cum priua-
tis tum publicis in rebus admittentem, certatim Hispani & Belgæ stu-
diose colebāt. Discedenti vero id Cæsar indulsit, vt vacatione vtere-
tur, ita tamen vt si periculum urgeret vltro, vel extraordinaria condi-
tione militaret. concessit quoque, vt Alfonso Vastius patruelis in hæ-
reditate oppidorum ipsi succederet, quando nulla ex vxore Victoria
proles susciperetur: Ipsumque Vastium Cæsar alæ cataphractorū equitū
quæ M. Serdani fuerat præfecit: profecutus est etiā abeuntem decē mi-
liū aureorum donatio, quanquam Hispania atque id totū iter ei ampli-
us viginti milibus stetit. Piscario felici navigatione Neapolim re-
uerso, Frācisus Rex Galliæ, renouato vetere equitatu, Heluetiisque &
Germanis mercede conductis, habitisque tota Gallia peditum delecti-
bus, ingentes copias comparauit, vt adulta ætate, succisis statim frumē-
tis in Italiam transfiret, ratus ducibus suis aut peritiam, aut fortunā om-
nino defuisse, quū ipse vel solo regio nomine, summas opes summæque
authoritatem eo bello ad non dubiam victoriam esset allaturus. Sed
cum à proposito, cæptoque itinere inopinata defectione Caroli Borbo-
nii deterruit: de quo homine qui Galliæ ac Italiæ dirus & funestus exti-
tit, operepretium est, vt strictim aliqua referamus. Is erat Galliæ Re-
gulum opulentissimus, sanguine coniunctus regis domui, Magister-
que equitum à Francisco fuerat appellatus: qui honos sicuti militiæ in
Gallia summus habebatur, ita illum vti nimis suspectæque potētis for-
midandum, tacita lege superiores Reges aboleuerant. Fuit ei pater Gil-
bertus Monpensierius, qui Gallorum imperator victus ab Aragoniis,
apud Baias interiit. Duxerat vxorem ex sorore Caroli Regis genitam,
vnde ei dotali nomine Borbonii principatus accesserat: ea morte sub-
lata, & ob id cum socru cōtracta similtate, ad Heleonoram Cæsaris so-
rorem oculos adiecit. Interim Ludouica Frāncisci Regis mater, quod
ex eadem Borboniana domo maternū genus duceret, non ambiguo iu-
re ea oppida quibus Carolus Borbonius hæreditate creuisset, cōtestata
lite repetebat. Tū vero Borbonius tantā iniuriam deprecari, obsecra

re Franciscū, vt matrē oppidorum suorū iniqua cupiditate deflagrantē cōpesceret, quando sibi nihil magis esset absurdū, quā in iudiciis cū ambitiosa, & longe potentissima muliere, atq. eadē Regis matre, ad nō dubiū litis euentū colluctari. Rex eū vt bono animo esset, hortabatur. nec de summa eius litis omnino dubitaret; in eo tamen perseverabat, ut cōtrouersia senatus iudicio finiretur, ne maternū animum ulla prorsus offensione perstringeret; quandoquidem inchoata iudicia quæ libera & incorrupta esse uellet, impedire nefas arbitraretur. Cæterum si oppida matri essent adiudicata ingenti liberalitate se ostensurum pollicebatur, quantum uirtuti ipsius ac dignitati, egregia animi preensione tribueret; ueluti qui eadem aut certe multo opulentiora oppida post diiudicatam atque æstimatam litem, benigna compensatione esset red diturus. Sed Borbonii animo semel alienato; & cuncta æquo grauius æstimanti, alia contumelia accessit; nam ea die qua in finibus Neruiorum ad Valentianum oppidum, Francisco Regi cum exiguis Cæsaris copiis ad certissimam spem uictoriæ fuit confligendum, primæ aciei cura quæ Magistro equitum debebatur, Alanconio Regis sororis marito fuerat attributa: quod adeo iniquo animo Borbonius tulit, ut iam instructa acie & conspectis hostib. non modo copias suas Scaldam amnem, ponte quo Rex antecesserat, non traduceret, sed etiam maligne cunctando Lodouicum Normanniæ Senescalchum cum ala nobilium equitum impigre transeuntem in ripa sua importuno consilio retentare conaretur, octo enim milia peditum & peramplam equitum manum, ex Auernis & Bois clientib. suis armauerat. Quibus coactis viribus elatior factus, minime despiciendus uideri posset: nec ideo mōderari linguam sciret, quod insanus & imbellis, in honorem sceminæ sibi præferretur. Nec defuere demum amici & clientes, magnaue pars equitum insignium singulari studio eius nomini dedita, qui sponte commotum & fluctuantem, turbidis sermonibus exagitarent. Erant hercle in Borbonio multæ præclaræ uirtutes supra Regii sanguinis nobilitatem, & decora militiæ; perennis nec astuta liberalitas, militaris uigor, & vultus blanda grauitate ad alliciendos homines accommodatus. Cæterum ingenium eius repentinum nulla stabilisatione vel disciplina confirmatum magnopere peturbabat animus immodicus inter uarias spes semper anceps, & nouæ gloriæ appetens, vel si ea turpi facinore pararetur, Ob id in omni consilio æstuosus & præceps euaserat, & quod insanix proximum fuit, in tota domesticæ disciplinæ ratione, atque ordine vsque adeo intempestius & dissipatus, ut æmulatione Regii splendoris propter inconditos sumptus, multo ære alieno premeretur. Quibus moribus facile fiebat, vt primam secundum Regem in Regno Galliæ fortunam fastidiret aut certe contemneret. modo uel leues iniurias etiam cum turpi labe nominis ulcisci uideretur. Itaque nefario suscepto consilio, cum paucis, & iis quidem leuissimis

hominibus coniurat, Cæsari & Henrico Britannæ Regi pollicetur se Galliæ Regnum cum Franciscus Alpes transierit, excitatis ad arma clientibus, adiuantibusque Regulis qui vna conspirassent, protinus inuasurum. Erat hoc factum nequaquam difficile, quoniam Franciscus nihil de fide subdubirans, eum Galliæ præsidio cum Regia potestate relinquebat. Sed quum esset in itinere Franciscus, indicante Argutio quodam ex coniuratis, insidiæ deteguntur. Constat enim Hadrianum Beurenium Belgam mercatoris habitu per Sequanorum fines in Aruernos ad Borbonium penetrasse, initisque consiliis Eleonoram Cæsaris sororem, quæ Emanuelis Lusitanæ Regis uxor fuerat, in matrimonium despondisse. Ad eum quoque à Britannia missus ab Henrico Rege Rosellus Anglus agrestis habitu uenerat, qui initæ coniurationis pacta sanciret. Nec mora Franciscus magnis undique contractis præfidiis ad Molinum quod erat Borbonii oppidum summæ amœnitatis ad Elauerim amnem contendit. Eum ex ægritudine animi, corporis morbum factitio pallore simulantem alloquitur, docet quibus de causis nihil temere de ipsius fide sit suspicandum, quando eius dignitatem longa beniuolentia & sanguinis necessitudine confirmatam, omnibus uel certissimis iudiciis præferret; nec in animo inducere posset, in homine longe nobilissimo, in Gallia secundum se facile primo, summis honoribus prædito, fortunis atque stipendiis cumulate aduucto perfidiæ scelus & proditoris nomen posse reperiri. Quo si eum existimaret tam nefario scelere contaminatum, non dubitaturum quin protinus in eius caput more maiorum animaduerneret. Tum uerbò Borbonius perfidiæ conscientia commotus, uoce tremula Regiam manum sepe exosculans apprehendit; supplex orat, ut nihil temere de sua fide iudicet, quando obretatorum malignitate esset circumuentus; Agit deum gratias Diis immortalibus, quod talem sibi Regem dederint, qui uel in magnis de salute suspicionibus, nihil de naturæ suæ lenitate penitus remittat. Parceret tum sibi si maiestatem Regii nominis, asperioribus aliquando sermonibus offendisset; se enim in officio & fide perpetuo mansurum, neque Regiæ humanitatis & clementiæ magnitudinem, ullo unquam tempore memoria deleturum. Discedens ambiguo vultu Franciscus imperat ut se in Italiam euntem subsequatur; sed Borbonius aliquandiu simulato morbo, & mora itidem interiecta, notu profugit, auiisque tramitibus calonis habitu; comite Pomperano cui uitam antea seruauerat, in Sequanos & Cæsaris fines peruenit: atque inde in Italiam est profectus. Igitur Franciscus in Gallia sibi permanendum existimans, ne se absente aut nouæ, aut non adhuc planè detectæ coniurationes erumperent, opportune substitit; nam nonnulli illustres, conscii sociique Borboniani sceleris prodebantur; & ante alios Vraldus Heduum episcopus, & Pictauus à Santo Valerio oppidi Regulus, qui nobilium Regiæ custodiæ equitum alam ductabat, & Hema-

rus Pricus uetus equitum Præfectus, qui compræhensi sunt. quum minores Lorfinius, Aleria, Piscinius, Pelusius, & Motta Anoiernus uarijs itineribus Borbonium secuti, feliciter effugissent. Gulerium Gofferium cognomēto Boniuettum subtili ingenio, summa facundia, pacis & belli artibus abunde instructum in Italiam mittit; eum à Præfecturæ maritimæ nomine quam obtinebat Ammirantem vocabant.

Fuere in eius exercitu Triginta milia peditum, equitatus ingens, magnusque tormentorum numerus. Enimuero Veneti totius Italiæ precibus expugnati à Gallorum amicitia discesserant, inierantque foedus cum Cæsare, quo Cisalpinam Galliam ab iniuria Gallorum defendere tenebantur. Siquidem Iulius Medices qui Florentinorum Rempublicam regebat, ipseque Hadrianus Pontifex firmissimo studio Cæsari fauebant, Federicumque Gonzagam Principem Mantuanum Pontificis & Florentinis copiis præfecerant: uidebaturque omnibus defesse tot bellis Italiæ pax reddi, si Francisco Sfortia Mediolani constituto, Galli qui toties bellum intulissent, ab Italia penitus arcerentur.

At Boniuettus ab Alpibus descensus adeo graui celerique impetu Nouariensium fines inuasit, ut tormenta nauibus imposita, quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detraxerant, ab antecursoribus raperentur, & Galli ponte, ratibus, pluribusque simul uadis annem transirent, pellerentque Germanos ac Hispanos, qui aduersam ripam perpetua custodia se tueri posse crediderant. Prosper enim graui atque mortifero concepto morbo, lectica uectus, ed usque castra promouerat, ita ut mox consilio locoque depulsus dum signa couertit, tardèque gestatur, instantibus Gallis, haud mediocre periculum subiret. Constat Ioannem Medicem qui Iulii cardinalis precibus expugnatus ad Sfortianos superiore anno redierat, cum duabus tantum alis equitum prima Gallorum agmina sustinuisse, pugnandoque incredibili uirtute, & uehementi impetu sæpe hac & illac intercurrente, spatium Prospero pedestribusque copiis quo se reciperent, summa cum laude præbuisse. Prospero intra urbem Mediolanum coniecto, eoque magnis munitionibus mœnia præcingente, Boniuettus ad Ticinensem & Romanam portam castra promouit. Interim & eo forte die, quo Galli Ticinum traiecerant, Hadrianus pontifex moritur, grata eius mors Boniuetto extitit, quoniam summæ autoritatis socius & fautor amplissimus Cæsari morte subtractus esse uidebatur. Iamque ipse Prospero adeo pertinacis ualitudinis uexatus extabescebat, ut iudicio sensuque deficeret, & per Terminum Regulum & Alarconem bellum administrare cogeretur. Cardinales quoque in factiones diuisi, quum Iulium Medicem, qui candidatus ante alios illustris pontificatum petebat, tanquam Cæsarianum repudiarent, seditiose comitia in multos dies extrahebant. Cunctabanturque subinde Veneti, neque auxilia suppeditabant, quum expectarent cui nam Cæsarianæ an Gallicæ factionis, cardinali, Pontifica-

tus fortuna deferretur. Quibus de causis, Carolus Lanoius Belga, qui erat Neapoli Prorex cum reliquo omni exercitu, Mediolanum euocatur. Is Piscarium obsecrat, ut secum proficisci velit, causaque Cæsaris, contumeliarum & contentionum omnium obliuiscendum putet cum ipso iura imperii se liberali animo diuisurum: effecturumque apud Cæsarem, ut perquam mature nouis honoribus potiretur. Piscarius qui nequaquam alienum ab ipsius existimatione fore iudicabat, si Pro regi pareret, facile Lanoio id obnixè petenti atque imperanti est obsecutus, ob id maxime quod Didacus Figarola ab Hispania missus id ut faceret nomine Cæsaris postulabat. Sed nihil animo belli & gloriæ maximè cupido, grauius accidere poterat, quam si id bellum tantis undique opibus excitatum, ociosus in segni militiæ uacatione despecta ret. rebatur etiam uirtuti suæ militarique prudentiæ confusus cum imperito externoque homine se non modo confortem imperii, sed rerum bellicarum consiliorumque omnium moderatorem futurum. Prosperoque demum, quem sensim ex morbo deficere didicerat cum uita excessisset, militari arrepto imperio successurum, quando sibi omnino is honos cum suo pro merito, tum iudicio Cæsaris Lanoiique præsentis grauisimo suffragio deberetur. Interea Boniuettus qui Mediolanum obsidebat, diuiso exercitu Baiardum & Bozolû ad oppugnandam Cremonam misit. Ii quum arcem introrsus egregie circumuallatam fuisse reperissent, maiora tormenta mœnibus admouerunt, ab ea parte quæ arcis turribus erat subiecta. Sed Cremonenses administrante & repugnante Salamonio Siculo, qui Parmam superiore anno defendenderat, subitariam munitionem contra arcem nocturnis operibus extruxerunt, tanta altitudine ut facile tormēta Gallica uitarentur, intromiserat alam equitum & cohortes Mantuanus, duce Ludouico Firmano, quibus auxiliis confirmati adeo profecerunt, ut Galli desperata prius quam tentata oppugnatione discesserint. Iam Boniuettus circiter duos menses in obliuione, lutulentissimis in locis hæserat, sicque omnia frustra tentauerat, ut iam planè spe concepta decideret. nam is erat amplissimæ urbis circuitus, ut non facile uno atque altero exercitu posset obsideri. Nec intra urbem mirificus deerat equitatus, qui sæpius diuersis portis erumperet, frumentatores exciperet, & late ad recipiendos commeatu itinera tueretur, uniusque ante alios opera Ioannis Medicis eminebat, qui sæpe Gallorum alas frumentatoribus præsidio longius à castris prouectas ex insidiis fuderat. Hispani quoque pedites, quibus tum Piscarii loco præerat Alarco, sæpe interdum noctuque Gallorum castra inuadebant. Adulta demum hyeme, supra assiduus, imbres coenosaque itinera, tanta uis densissimæ niuis castra operuit, ut non modo iumenta, sed homines fœda illuue deformati, frigore & rerum omnium inopia conficerentur. Quibus de causis adductus Boniuettus silentio castris egressus ab obsidione discessit, tanta festinatione, ut tabernacula

bernacula & magna pars castris apparatus ægreque multi talones & pedites in lubricis viis linquerentur. Summotis hostibus, Prosper Columna uti supremo affectus gaudio migravit è vita, vir ab innata cunctatione firmitateque iudicii & perpetua semper autoritate grauissimi ducis nomen assecutus: eo autem quod terræ Patriæ fuisset amantissimus celeberrimis exequiis & multis Insubrum lachrymis funerato, Carolus Lanoius atque Piscarius qui expirantem nec adeuntes hebetatis sensibus agnoscentem viderant, exercitum accipiunt, de bello gerendo in consiliis deliberatur. Veneti etiam qui cunctatius Cæsarianos adiuuabant, Franciscum Feltrium Vrbinatem cum iusto exercitu, ut Gallos bello persequatur, in Mediolanensem agrum mittunt, hisdem enim diebus, Julius Medices Clementis Septimi nomine assumpto, Pontifex fuerat creatus, qui Cæsari magnopere fauebat, neque tum à fœdere, quod Hadrianus inierat multis de causis discedendum arbitratur. omnibus igitur aduersus Gallos intentis Piscarius non multos dies per brumale frigus in rerum ac tempestarum obseruatione uersatus, memorabile facinus aggreditur. Erat in Rabecca Vico iuxta emissarium ex Ticino amne Baiardus inter Gallos duces pugnacissimus cum equitibus vtriusque armaturæ circiter mille, & tribus pedatum vexillis, quatuor ferè miliarium intervallo, à maioribus disiunctus castris; nam Boniuettus Abiato in oppido confederat. Quare freto propinquitate castrorum Baiardus per se vir impiger & elatus validoque innixus præsidio, ut plerunque strenuis accidit, negligentis excubabat. Hunc cum opprimere statuisset, tria milia Hispanorum delecta Mediolano de prima vigilia educit. iis imperat, ut tunicas linteas thoracibus superinduant, ut eo candore per tenebras, ab hostibus, dinoscantur. Ioannem Medicem virtuti hominis confisus sibi adiungit. Porro Carolum Lanoium monet, ut instructa acie cum reliquis copiis ad sextum vsque lapidem diluculo subsequatur, ut si Boniuettus Baiardo auxilium ferre velit Hispanis ad integram aciem detur receptus & iusto demum prælio cum summa spe victoriæ dimicetur. Itaque Piscarius noctu confecto itinere, paulò ante lucem Rabecam peruenit, Ioannem Medicem cum equitatu vias egressusque omnes ita obsidere iubet, ut silentio equites ad Abiatum excurrant, ne Boniuettus si quid fortasse senserit, ad ferendam opem improuisus adueniat. Ipse ante alios scuto gladioque contentus stationem adoritur, Galli Somnes arma capiunt, ad portam tumultuariæmunitionis, Egidius Cortonenis cū vexillo Corsorum impigre resistit. Sed dum frenantur equi, dum è stratis tuba exciti sese equites eiciunt, & in omnes viei partes discurrunt, irrupente Piscario Egidius interficitur, cæduntur Corsi, Galli inermes fœda fuga vndique dilabentes capiuntur. Baiardus uti erat discinctus relictis signis militaribus euasit, reliqui ferme omnes equites, aut in vico capti sunt, aut in Medices turmas dum profuge-

rent, inciderunt, nunquam tantum equitum ex alis ueteranis minore cōtentione uel cæde ullo in bello ætate nostra fuit oppressum, tanta re, sine suorum uulnere patrata, Piscarius ingenti captiuorum agmine perducto, Mediolanum triumphanti similis est inuectus. Per eos quoque dies Ioannes Medices circiter trecentos Heluetios, cum uina cadis ex portarent, in uilla deprehenfos & nequiquā salutem deprecantes, quoniā treis insignes ipsius equites interfecissent, feruidiore occupatus ira trucidauit, Oppugnata est etiam infelici euentu, magna cum impensā & cæde multorū et inter ceteros Pomerio tormentorū præfecti Arona oppidum, quod est ad angustias Verbari lacus. Quum eo missus esset Rentius Ceres, & contra à Michaelē Corso impigre defenderetur. Quibus acceptis detrimentis Boniuettus noua auxilia, ut bellum maiore ui renouaret à Francisco postulauit. Iamq. alix atque alix cū Heluetiorum tum Rhetorum legiones, in Italiam regia pecunia conductæ ab Eporodia atque item à Sebino lacu descendebant, quum Casariani sua dente Piscario Ticinum amnem transire statuerunt. Disserebat enim in consilio Piscarius, cunctis adscitis ducibus, eam esse expeditam atque rectissimam conficiendi belli rationem: quando hostis tot attritus incōmodis, spe atque animo debilitatus aut prælio conflagere aut omni exutus dignitate relictis impedimentis se se ad Alpes recipere cogere retur. Quod si Abiato in oppido opperiri auxilia uellet, ipsos traducto exercitu, Nouariam atque Viglebanum & amissa quæque oppida reciperaturos, Neque debere existimari Gallis adeo foede repulsis tantū animi superesse, ut Casarianis Ticinum transeuntibus Mediolanum, uti præsidio nudatum regredi uelint. Quid enim stultius aut miserius illis futurum quàm protinus premi in tergis, & demum intercipi si ad portas populosissimæ ac infensissimæ urbis redirent? Erant in consilio duo Caroli Lanouius atque Borbonius, ad quos imperii summa respiciebat. Sed Francisco Feltrio Vrbinati, Venetorū Duci propter eximiam rei bellicæ peritiā singularis consilii exactæque prudentiæ authoritas inerat. Is quum Piscarii sententiam omni cum uerborum honore laudasset, Mediolani relicto præsidio, ad Ticinum amnem est peruentum, loco quinque milibus passuum à Gallorum ponte distante firmissimis nauibus biduo pontē efficiunt, eius capita, lunatis prealto aggere propugnaculis cingunt, præsidioque militum & tormentis dispositis egregie communiunt. Id ubi Boniuettus certius cognoscit, Abiatum & ipse cohortū quatuor præsidio firmat, transgressusque amnem in Nouariæ sem agrū copias reducit, comæatus in munitiora oppida conuehi iubet, eaque præsidii impositis egregie communit, omni ratione bellum extrahere & Heluetiorum auxilia expectare constituit. Enim uero fama erat Heluetios ut propinquis & ciuibus suis, quos difficili implicitos bello audiebant, opem celeriter afferrent, magnis itineribus aduenire, quibus receptis auxiliis, Galli prælio demum conflagere minime dubi-

me dubitarent. At Cæsariani ubi se in hostilem agrum effundere, contraria ratione bellum gerere coeperunt, equestribus enim præliis sæpe laessendo, auertendo commeatus, infesta populatione longe lateque euagando magna detrimeta Gallis inferebant. Accidit enim ut Piscarius turmas duas cataphractorum equitum, fortissima Ioannis Medicis Paulique Luzaschi opera usus, mirabili arte compulsas iniquum in locum funderet, & ex his supra quadraginta nobiles equites caperet. Nec multo post, ea oppida quæ Gallorum præsidia tenebantur, diuisis copiis sunt adorti. Piscarius Viglebanum manu cepit, quo oppido antea in præmium uirtutis a Francisco Sfortia fuerat donatus. Sartiranam quoque Ioannes Dorbinus expugnauit, Garlascum uero profunda fossa & ualido præcinctum muro Corforum cohortibus Duce Barista Leca inter Corfos nobili regulo Hieronymoq. Matthæo Romano egregie se tuentibus. quod maioris molis erat ipse Feltrius cum Veneto exercitu sumpsit oppugnandum, accessit & in partem laboris & laudis Ioannes Medicus summaque ui & tormentis oppugnatum est, & singulari militum audacia caprum, maiore tamē cum laude Veneti Ducis, quam lætitiæ. Nam ibi supra Ducentos milites, & in his aliquot nobiles, qui equis descenderant, amisit. Quum enim Feltrius concionabundus unum quemque nominatim, ut strenue subiret propositis præmiis accenderet, cunctis certatim adnitentibus postremæ cohortes adeo primos ordines intergo irrumpendi studio premebāt, ut promptiores qui in fronte erāt, desperato receptu, uehementer impulsī & præcipitati in fossas iniquilibus & profundis gurgitibus mergerētur, in his fuere Scipio Pallauicinus Balthasar Signorellus à Perusia & Hieronimus Angelius a Patauiæ Mediceæ uexilliferi, & qui Feltrianis cohortibus præerant Carolus Eugubius & Sebastus a Narnia honoribus militiæ insignes. Ea res Gallorum animos cōrudit: nā neq. circūfessis oppugnatisque ab hoste præsidii suis opē ferre, nisi quod erat maxime deuitandum, prælio decertarent, neq. tot amissis oppidis re frumētaria, quæ in dies erat angustior, satis abundare poterant, ut tantā alerent multitudinem, quæ uel tū erat in castris uel ab Alpibus statim aduētura nūtiaretur. Igitur Boniuertus iā plane non modo uiribus, sed Fortuna etiā inferior, Nouariā se recepit, ut milites urbanis copiis recrearet, donec Heluetiæ legiones adnentarent nā vulgus militū calones lixasq. præsertim morbus adeo seuns, & pestilentiæ similis, à fœda corporū illuue, contagiosus inuaserat, ut nihil iā Duces, solitæ alacritatis in milite cōspicerēt. Publicæ quoque & priuæ pecuniæ magna erat inopia, deerāt cōmeatus, & ut sæpe accidit, dū Fortuna belli uertitur, Quæstorum etiam studia refrixerant, quorum fidei fortique opera Galli ab initio lætis belli successibus utebantur. Gallis intra Nouariæ mœnia compulsis, Piscarius cum esset in cōsilio, tenemus inquit Duces, ut sæpe eis euenit, in cauea Gallos, sed nobis mature cauendum est, ne protinus euolent. quod certe, ab his commo-

de fieri non poterit, si inter Nouariam & Vercellas positis castris, fugiēti hosti frontem, & tergā Alpibus obuertamus. Nec mora omnium suffragiis probato consilio, Piscarius ad Arcum Marianum medio inter duas vrbes itinere contendit. Is est locus in lata planitie C. Marii victoria de Cimbris parta, seruato adhuc vetusto nomine insignis. ita ex opportuno loco quicquid frumenti & reliqui commeatu ad subleuan dam inopiam ex agro Vercellensi importari poterat, perpetuis equitū stationibus obseſis viis est interceptum. Interea Heluetii auxiliarios ab Alpibus delapsi trans Sesithem amnem in Gattinaria vico confederunt, eo tamen consilio, vt amnem nequaquam trāsirent, ut pote qui suos tantum ciues excipere, & toto eius belli periculo liberare vellent; neque sibi tutum fore putarent, ad Boniuetrum proficisci, sine equitatu & sine maioribus tormentis. Quibus de causis postulabant, vt Boniuettus propius accederet. quod si faceret; tū demum coniunctis copiis, omnes in vnum de belli ratione consulturos. Galli auxiliiorū aduentu cognito, qui iam inopia commeatu, & plane vulgari morbis pestilentia laborabant, eundem ad Heluetios censent. paret Boniuettus necessitati, quæ mortalibus leges imponit: quantis tamen potest ingenii artibus, consilium & tempus protectionis regit, ne in itinere præoccupante hoste, sibi sit necesse, iniquissimo tempore dimicare. Nam recentēs Gallorum equitum alas, quæ Duce Rotelino nobili Regulo per Alpes iam ad Sebulium oppidum peruenerant, expectandas esse censebar. Sperabatque simul Rentium Ceritem, quem ad Grifonos cum pecunia miserat, eius gentis auxilia per Bergomatem agrum Laudem Pōpeiam esse perducendum. coniunctisque viribus cum Federico Bozolo, Mediolanensibus terrorem adeo latum incussurunt; ut Cæsariani à tergo Imperii caput respicere, & Sfortiæ opem ferre cogerentur. Sed tarditate equitum Alpinam glaciem, & præaltas niues ægre superantiū, & Grifonorum longiore mora, factum est, ut Boniuettus sua detectus spe, secus ac putarat, hostium celeritate vinceretur. Itaque præmissa impedimentorū parte, diuersis Subalpinis itineribus, noctu silētio egreditur, ut Romagnanum pergat, quod est oppidum in citeriori Sesithis amnis ripa, contra Gattinariam, ubi pontem faciendum curauerat, quo Heluetii mature reciperentur, aut si id ab his minime impetraret, ad eos ipse continuo iraceret. Vix dum egressis Gallis primus omnium Piscarius per speculato rem, quem diu in hostiū castris aluerat, de eorum protectione cognoscit. Duces statim in consilium aduocantur, docet eos, tam & si hostes abeant urbemque deserant, nihil ad victoriam omnino profecisse, nisi illos celerrime persequantur: vt priusquam nouis auxiliis coniungi possint, dignum eius diei occasione euadentibus inferant detrimentum, quando nihil magis esset alienum à negotio conficiēdi belli, quàm peruulgatæ insistere rationi, quæ uetere ignobilique proloquio suaderet, fugienti hosti, pontes argento atque auro consterndos.

nendos. Non deerant enim, qui nequaquam totis uiribus hostes laceſ-
 sendos putarent, verum eos iniquitati Fortunæ tantum permittendos,
 postquam tot aduersis minutis attriti præliis & rerum omnium inopia
 subacti, uel sola itinerum asperitate conficerentur. Sed consensu mili-
 tari Piscarii sententia probabatur. Itaque per Brioniam vicum, pri-
 mum exercitus agmen eduxit, ut rediorem itinere Romagnanum, quo
 se tenebat hostis, perueniret. Boniuettus enim maiore uix flexu ad
 dextram Fontanettum perrexit. Sed oppido atque arce exclusus
 & dum ientaret, tormento petitus, inde prope discedens, altiore uia
 Romagnanum cõrederat. Fontanettani etenim Vicecomites amicitia
 Piscarii coniuncti, paucorum Hispanorum præsidium facile recepe-
 rant. Hæc autem illata Gallis iniuria, ut casu accidere sæpe uidemus,
 summi beneficii locum impleuit. Nã Boniuettus, qui reficiendo militi,
 & recreandis equis aliquot horis conuiescere stauerat, imposita de-
 mum festinandi necessitate, Romagnanum prius peruenit, quam Pisci-
 rius ad Ghemium accederet, quod erat oppidulum Romagnano tri-
 bus ferme passuum milibus propinquum. Alfonso quoque Vastius Pi-
 scarii iussu cum duobus expeditis peditum milibus, & trecentis equi-
 tibus cathaphraëtis, Fontanettana uia abeuntes hostes subsecutus, ut no-
 uissimos inuaderet, & inuito cum postremis acri certamine, tormentis
 eorum potiretur; reperit eos paulo antè discessisse. Ita nequicquam
 emenso itinere, alia uia, incolis ducibus, ad castra reuertitur. Eo for-
 te tempore, quum iam aduersperasceret, & castra ponerentur, Piscarius
 Mercadum cum expeditis cohortibus trans colles exploratum misit,
 pertinet in arboribus, & uinetis cõsiti perpetuo dorso, à Nouaria ad Si-
 sthem vsque amnem, eamque plantiæ ita interscindunt, ut quum hinc
 Cæsariani, illinc uero Galli iter haberent, utraque agmina ab iis, qui in
 summis erant collibus, spectarentur. Igitur transceso colle, Cæsaria-
 ni Gallos laceſunt, tumultuarium prælium exoritur. Boniuettus pe-
 ditum atque equitum subsidia summittit. Pelluntur Hispani. Ioan-
 nes Dorbinus cum septem vexillis Mercado fert opem magna undique
 concursatione pedites atque equites miscetur, Galli impigre tamẽ re-
 sistunt, Dorbino utrunque femur glande traicitur: eo vulnerato Pisci-
 rius in primam aciem ita processit, ut gregarii militis habitu suis tamẽ
 omnibus noto, quam acerrime dimicaret. Superuenit & Vastius cum
 ea manu quam diximus, à Fontanetto rediens, cuius aduentu adeo cer-
 tamen exarsit, ut tum, si grauis armatura uelutibus & expeditis pediti-
 bus accessisset, uniuerso prælio dimicari facile posse uideretur. Sed
 Boniuettus nõ prius Hispanorum impetum reprimere potuit, quam pro-
 ductis tormentis ex superiore colle eos impetere cõperit, eo modo pa-
 ri euentu nec magno uirinq. accepto incõmodo, dirempta pugna Gal-
 li Romagnanum cõcessere, & Piscarius suos ad Ghemium in castra re-
 duxit. Erant ea adeo collibus, quos diximus subiecta, ut si Galli rece-

ptis auxilijs, productisque tormentis eos occuparent, Cæsarianos facile ex præalto loco tormenta dirigendo, magnis detrimētis afficere pot se viderentur. Erat enim opinio ædita in vulgus, Boniuettum coniuētis sibi nouis Heluētis, vt collatis signis dimicaret, protinus esse regres surum. Quamobrem Piscarius statim animaduerso vicio castrorum eos colles præmissis Viginti peditum vexillis occupauit; iniunxitque Mercado, vt si Galli pugnandi consilio ad occupandos colles retro ver terentur, tam diu eorum sustineret impetum, donec ipse & cæteri Du ces cum omnibus copijs instruxta acie subuenirent. Ea res Vrbinati mire placuit: qui vti erat castrametandi peritissimus, eum locum ab eminenti collium supercilio, tormentorum iniuriæ valde opportunū, nequaquàm probabat, admirabaturque Piscarium, qui non modo sub lato periculo castra summa securitate compleuisset, sed cōtraria etiam consilij ratione, præoccupatis collibus, hosti æquisimam ad confligen dum, si accideret, conditionem præripuisse censeretur. Cæterum Bo niuettus frustra precatus Heluētios, qui erant ad Gattinariam, vt ad se transirent, secumque postquàm esset explorata victoria, bellū vno præ lio conficere vellent, ad eos ipse transire cōstituit, præmissisque aliquot tormentis, & toto ferme equitatu, à media nocte peditatum transmittit re cœpit; Tanta adhibita festinandi diligentia, vt cū semisomnes Hel uetii dicto non parerent, teētis subiici faces, & late flammam excitari iuberet. Ea re per exploratores equites nunciata, qui tota nocte per vi ces, ad Romagnanum excurrerant, Piscarius quin ad pontem contende ret, minime dubitauit, ratus postrema hostium agmina, citra amnē, vt accidit, se deprehensurum: distinctaque à suis medio amne facile de leturum. Itaque cum tribus circiter milibus delectorum peditum, as sumpto secum Vastio cum trecentis equitibus, profectus, quum secun da diei hora peruenisset, quanquàm serius quàm optarat, nequaquàm tamen omnes transisse repperit: eius aduentu tantus illico timor hosti bus est illatus, vt quum cæli fugatique ad primum equitum & sclopetta riorum incursum terga vertissent, amentibus similes obiectis armis se se in amnē conicerent, & vorticibus absorpti, foedissimo mortis gene re mergerentur: alij tormenta desererent, quæ per amnis alueum funi bus in aduersam ripam extrahebant. Cæsariani enim mirum dictū nō modo flumēn præaltis aquæ gurgitibus, sed inæquali etiam alueo ac in gentibus petris, quas torrentis impetus prouoluit, impeditum, vt eua dentes se carentur, minime formidabant: ad augendam quoque Gal lorum cladem, fugientium & se se prementium iniusto pondere fatiscen tibus nauigijs, pons est interruptus, quo perfractio tanta iumentorum, & militū in præceps effusa est multitudo, vt totus fluminis alueus per euntium ac enatantium, turba completeretur. Interim Cæsariani equi tes repertis, vadis acceptisque in equorum terga confessoribus sclo pettarijs transibant, ipseque Piscarius & Vastius in alteram ripam eua serant,

ferant, quum alii atque alii equites, extraordinariique pedites, à castris superuenerunt, adeo ut iam firmis planè viribus, & aspirante Fortuna, pauidos ac in fugam verfos, ex toto persequi, & cominus adoriti minime dubitarent. Direxerat in margine secundum fluminis ripam aliquot tormenta Boniuettus, hisque præsidio imposuerat Corsorum & Gallo-
 rum cohortes; ut dum ipse agmina componeret, ab his crebro pilas emittendo hostes ab ingressu amois terrentur. Sed Corsi rebus incli-
 natis, & plane perditis, enataantium, & vndique incumbentium Casaria-
 norum impetum non tulerunt, cadenteque Tristano Duce desertis tor-
 mentis fugere cœperunt. Tum vero Boniuettus, ne tantum dede-
 cus in oculis totius exercitus admitteretur, cœuersus ad Duces Gallos,
 sequimini me inquit, mei equites, qui semper egregie dimicatis, & me-
 cum irrumpite, ne tormentis Gallicis pauci hostium cum summo no-
 stro de decore potiantur: ad id Vandenesius Palicia frater, qui erat in-
 ter alarum præfectos longe promptissimus, Emoriar ego potius respō-
 dit, cum alariis meis, quàm ea hodie ab hoste capi conspiciam. atque
 ita densatis alis extemplo procurrerunt, occisisque, & protritris nonnul-
 lis ad tormenta peruenerunt. Sed expediti equites leuis armaturæ,
 Hispanique agiles, sicuti repente cedēdo, & sese retro diffundendo, gra-
 uissimi equitatus impetum euitabāt, ita demum redeuntes in prælium
 aduentante cohortanteque Piscario sese turmis hostium circumfude-
 runt: Sclopettisque rem gerendo adeo profecerunt, ut Galli pluribus
 equis cadentibus, quum à proximis Heluetis opem impetrare nequi-
 uissent, signa retro conuerterent. Eo congressu ipse Boniuettus impe-
 rator, dum præclare tormenta defendit, leuo brachio pila traiecto gra-
 uissimum accepit vulnus. Similiter & Vandenesius paulo infra hume-
 rum crassioris sclopetti plumbea glande idus est, quo lætali vulnere ali-
 quot post dies interiit. Piscarius eius viri interitū ægrius quàm quis-
 quàm crederet, tulit. Quoniam is hostis sibi priuatim inimicus, pecu-
 liari suo triumpho, & speratæ gloriæ præreptus esse videretur: vipo-
 te qui antea prouocatus, singulari certamine cum eo congregari magno-
 pere cuperet, ut de direptione Comensium, designato iam loco, & dele-
 ctis equestribus armis, in harena vallata pulcherrimo spectaculo con-
 trouersa finiretur. At Piscarius quum iam Sol in vesperam vergere,
 & Galli conferto postremo agmine iustis passibus anteirent, nō puta-
 uit, cum ea manu, quæ erat exigua, & continenti totius diei labore fati-
 gata, hostes longius esse persequendos. Etenim satis magna videbatur,
 quæ milites gesserant, ipse vero, plures horas variis in locis, ut in extra-
 ordinaria pugna accidit, egregie dimicando, summam fortitudinis, &
 iudicii militaris laudem, cum alieno dedecore, & tacita multorum inui-
 dia compararat. Itaq. reuocatis militibus, & superato iterum Sessite-
 amne, cum spoliis & septem Gallicis tormentis in castra est reuersus.
 Quum à Lanoio atq. Borbonio ipsoque Vrbinatè cumulatè cum lau-

de reciperetur, pauca uti solebat de se locutus, ex unio cum verborum honore ante alios commendavit Ioannem Geuarram Potetianum Regulum Dauale familiae sanguine coniunctum. Itemque Paulum Luzalscam, & Philippum Cerbelionem cohortis praefectum, qui primi omnium in flumine tormenta hostium occupassent. Caeterum corantibus in unum Ducibus docuit, quantum spei ad summam uictoriam in celeritate esset reponendum. Gallos timore occupatos, quod duobus iam tumultuariis praeliis victi essent, quod segni Heluetiorum opera ueretur, quod grauer iustus esset imperator, facile posse deleri, si ipsi motis prope castris, & superato amne sequerentur. Neque eos omnium rerum affectos incommodis, tormenta trahentes, & per se graui semper impedimentorum, & inutilis turbae agmine retardatos, tantum viae posse conficere, ut sequenti die leuis armatura, consequi facile nequeat, & de morari abeuntes, donec reliquae omnes copiae sub signis in hostium conspectum adducantur. Nec mora quum omnes Piscarii consilium uti decoris, & bellicae rationis vndequaue plenissimum magnopere laudarent, Borbonius alacri motu exurgens sublata voce, te auspice inquit fortissime Piscarii dimidiam de hoste uictoriam tenemus, & eras, si tibi hodie paremus, reliquam omnino consequemur. Unus Urbinas uictoriam morari tardareque poterat, si Sesthem inconsulto senatus Veneto, transire recusasset, quando is annis Mediolanensis imperii finis esset, neque ultra copias traducere fas esse uideretur. Sed is uti aequus, & grauis imperator, quum id e republica, & suae item dignitatis esse existimaret, in tanto rerum momento fide atque animum senatus respicere maluit, quam nimis caute ea uerba interpretari, quae in praescriptis mandatis inconsule senatus apposuisset, atque ita reiectis malignis, vel importunis monitoribus, utamur inquit uictoria Duces, qua nobis diuina ratione Piscarius ostendit: & castra antequam Sol occidat ad amnem moueamus, ut inalbescere caelo traiectis copiis, mature tergis hostium incumbere possimus. Ita cum summa alacritate militum conclamatis uasis, quinq. inde passuum millibus ad amnem castra proferuntur, ut equioribus ripis, & certiore quodam uado pertransirent. Sed Piscarius coniectura iudicans, hostes maxime extensis itineribus ad Epore diem esse profectos, ut magis ac magis eos distineret, & laessendo iter moraretur, ea de nocte persequi constituit. Erat enim in praecipienda uictoria, ad quam flagranti cupiditate semper anhelabat, adeo occupatus, ut uix exiguum cibum, & modicam quietem vel fesso corpori concederet, & militum corpora ipsa tantum certa spe uictoriae egregie sustentari posse arbitratetur, eo modo alacribus uerbis singulos ad praedam cohortando, coactis in unum circiter ducentis equitibus tertio flumen transit, & hildem uestigiis hostes persequitur. Dum iter faceret, multi equites atque item leuis armaturae pedites, qui dispersi in uarias manus, hostium impedimentis imminendo atque aberrando ultra amnem remanserant modi

eas ab initio Piscarii vires plurimum auxerant. Media autem nocte
 nouissimum hostium agmen est consecutus. Heluetii in duo tantum
 agrina diuisi, equitatum Gallicum, & tormenta in medium receperat,
 Veterani erant in tergo, noui auxiliares antecedebant, tanto ordine ta-
 toque silentio ac disciplina, ut nihil præter equorum hincius, & aurigarum
 flagella uel in proximo sentiretur. Nec quisquam omnino ordine pe-
 de efferreret, aut se plus æquò ad iter incitaret. Quàmquam Piscarius ad-
 motis equitibus, qui carperent, magnoque adiro clamore, & in tergo
 & à lateribus incurfarent eos perturbare niteretur. Tympana etenim
 ac tubas, præter unam, omnes compreslerant, ut equites uniuersi unius
 tantum tubæ cantu, Heluetii uero, ingenti buccina regerentur. Quum
 frustra lacesset Piscario in herbida ualle circiter duas horas cõquies-
 sent, diluculo demum iter intendere cõeperunt. Nec deerat Piscarius,
 qui continuo instaret & premeret, iam tum obuocum militum accessi-
 sione firmior factus, atque ob id etiam audacior, quoniam in Heluetiis
 legionibus rari erant sclopettarii, & ii quidem inepti & tudes & equites
 uero Galli, adeo fatigatis & macie consumptis equis uehebantur, ut ne-
 que procurrere alacriter, neque dignum more gentis impetum facere
 penitus auderent. Interea Borbonius à Piscario de itinere atque ordi-
 ne hostium certior factus, sub auroram totum exercitum traduxit. Sed
 non eam celeritatẽ quam obrabat requirebatque. Piscarius, Duxes adhi-
 bebant. Videbantur enim hostes elabi è manibus, nimia subsequen-
 tis exercitus tarditate, adeoque ipse intetus ardenti ingenio, subitarum
 rerum consilia celeriter agitabat, ut ea vel incredibili momento temporis
 expediri & perfici posse existimaret, ut pote qui naturæ difficultates di-
 ligentia, & celeritate sepius superasset. Per hunc modum, quum Cæ-
 sariani Heluetiis, & Gallis insultarent, & irrequieto quodam lacesfendi
 genere, undique circumfusi abeuntes probris nominibus compella-
 rent, res eò erat perducta, ut Galli pene subsistere, & tueri tormenta co-
 gerentur. Tum vero Boniuettus, quoniam ex dolore vulneris lectica
 uectus, munia ducis implere non poterat, Baiardo summam imperii tra-
 dit, eumque supremis precibus per Gallici nominis decus vehemen-
 ter obestatur, ut tormenta signaque eius fidei, & virtuti commendata
 tueri uellet, postquam toto exercitu, nemo eo vel manu vel consilio me-
 lior haberetur. Ad id ille, uellem inquit Imperator, ut hunc honorem
 in æquiore nostra Fortuna tribuisses; ut eunque tamẽ casus feret, ea her-
 cle nauiter tebor: nec me uiuo in hostium ueniet potestatem. Nec
 multo post, eius promissi fidem fortiter impleuit. Nam cum insultan-
 tium insolentiam repentina eruptione reprimendam arbitraretur, ut
 longe summotis hostibus sese demum pugna explicaret, & pedestribus
 copiis antecedenti spatium præberet, conglobatis turmis in aduersos
 uehementer est inuectus. Sed Hispani consuetudine sua, retro celeri-
 ter se diffuderunt, & mox imperante dirigenteque Piscario, qui cū pau-

cis huc; & illuc discurrendo volitabat; in hostem redierunt, ita ut non plusquam ad scopetti ictum equitibus appropinquarent. In eo recur-
 su Baiardos dum alas, ut sensim redeat, in gyrum circumflectit, sub late-
 re pila traicitur, cadit etiam Beobosius alæ cataphractorum præfectus,
 & plures equi consternuntur. Labentem ex equo Baiardum proximam
 equites excepere, ut in mediam peditem aciem referrent. Sed ille ubi
 vitæ finem adesse disrupis præcordiis intellexit, eos est obrestatus, ut
 se in eo quo pugnasset cæpo relinqueret, ut sicuti militari viro dignum
 foret atque antea semper optauisset, armatus occumberet, nec eos, pro
 certe sed inuiti tamen occupatos officio, dum cunctis esset properan-
 dum, diutius moraretur, atque ita præmissis tubicine Piscario se deditis
 admirantibus cunctis eius viri iudicium, qui quum suprema militaris
 imperii sùra præclare sciret esse penes Lanoinm atq. Borbonium, Pisca-
 rio potius quam illis se dedere voluerit, quasi militiæ nomē, uera uirtute,
 & factis illustribus quæsitum; multo nobilior atq. præclarior esset,
 quam id quod aridentis Fortuæ ludo, uel superba Regum cōmenda-
 tione pararetur. Porro Piscarius Baiardo recepto, attributisq. ei custo-
 diibus, qui expiranti sedulo ministrarent, darentq. operam, ne à quoquã
 auaro aut ignaro milite uiolaretur: nec momentum quidem tempo-
 ris intermittebat, quin hostes persequeretur, nuntiansque pluribus ad
 Duces missis eos ad maturandum uehementer accenderet. Iam Gallia
 equitatus sensim pugna excedendo, in medias acies se receperat, &
 Cæsariani per cateruas rariosque manipulos undiq. circumfusi, Helue-
 tios insolenti & crebra procursatione fatigabant, quum postrema eor-
 um cohors quoddam neque iter facere, neque repugnare facile poterat, ab-
 rupta omni disciplinæ patientia, uti furore percita à nouissimo agmine
 se proripuit, & magno impetu scoppettarios simul & equites inuasit. In
 eo cōcurfu Piscariū acerrime dimicantem insignis & ferrox Heluetius
 ex trāsuerso ante alios procurrens elata in caput alabar da pene mastra
 uit, sed lorica qua iugulum tantum atq. humeros muniret in tumultua-
 riis expeditionibus utebatur, nec sine ea somnum capere erat solitus,
 tantæ molis ictum in humero facile sustinuit. Isque Heluetius adcurrē-
 te in auxiliū Vastio, ualida prægrauique eius dextra, protinus est inter-
 fectus, ea sorte ut Vastius uno tam felici ictu hostili rabie uindicta, non
 cuius modo, sed fratris & ducis seruari, decus meruerit. At Heluetii
 primis facile pulsus, dum neq. animi uim, neque cursus impetum remit-
 tunt, & hostes ad multum spatium temere persequuntur, a deo longe à
 suis pleno gradu euadentibus se disungunt, ut tribus amplius stadiis à
 postrema eorum agmine distarent, id conspicati Piscarius & Vastius
 qui se retro ab eo tumultu celeriter explicarant, paucis & his quidem
 ex familia, strenuis equitibus in unam aciem densatis, tanto impetu in
 Heluetios irruerunt, ut dissipatos & perturbatos admirabili uirtute di-
 micando ad unum omnes semihoræ spatio trucidari: adeo ut ex qua-

dringentis nemo superesset, nec spectante eam cædē ex propinquo ipso rû postrema acie, quisquam uel Gallis eques uel pedes Heluetius opē ferre auderet, sed quisque plenis passibus omnino festinandum arbitraretur. Accidit enim xpiissime in aduersis rebus, & in fuga præsertim ut inuitatus pauor omnem misericordiam ex hominum animis penitus reuellat, nemo fere tamen fuit ex equitibus, qui non grauiter uulneratus in ea contentione discesserit. Constat Heluetios si mature ad ferēdam opem accedere uoluissent, facile eam cohortem fortissimorū hominum seruare potuisse, quum amplius duodecim stadorū spacio Lanouis atque Borbonius cum reliquis statariis copiis abessent. Eius etenim prælii mora exercitu etiam propter grauitatem tormentorū quæ nemo sanus Imperator post se unquam reliquit, serius quàm oportebat appropinquate, Gallis ad Eporediam euadendi spatium dedit. Porro Heluetii Graialpibus in Veragros contendentes tormenta circiter viginti ænea in oppido Celandio propter asperitates itinerum reliquerunt, quæ omnia Alarco per ualles Augustæ prætorix cū expedita manu abeuntes subsequens eo in oppido cepit, & in castra exornatis festra fronde curribus reduxit. Hunc exitū habuit id bellum quod ante septem menses Boniuettus Amiras dux infelix tantis opibus intulerat, nulla hercle iusta pugna, sed tumultuariis tantum leuis armaturæ præliis cū præcipua Piscarii laude confectum. In his enim ipse ante alios semper enituit, quum ardua & aspera quæque facinora, non ingenio tantum admirabili, sed fortissima etiam dextra omnium opinione peregisset.

Hisdem quoque diebus Grisonorum auxilia, quæ Duce Techano adducenteque Rentio Cerite in Bergomatem agrum descenderant, Ioannes Medices ad Caprinum uicum improuiso adortus, non nullis cæsis, reliquis perturbatis in patriam ita repressit, ut Grisoni Rentium captiuum tanquam pecuniæ debitæ uadem intra eorum fines retraherent. Nec diu quoque post Medices cum iuuentute Insūbrum & ueteranis suis cohortibus, ad motis tormentis Abianum ualido defensum præsidio, magna uim, memorabilique celeritate interfecit defensibus expugnauit, uno fere hostium duce Federico Carafa propter generis nobilitatem conseruato. Quibus rebus adductus Federicus Bozulus qui cū præsidio Laude Pompeiæ se tenebat, & Grisonorum auxilia operiebatur, certis conditionibus deditionem fecit. Piscario demum

Alexandriæ oppugnandæ munus est iniunctum. Sed Galli

sub Boisseio adolescente, cui Boniuettus erat patruus, ni

hil expectatis auxiliis, nec tentata quidem defen-

sione, ut integri milites seruatim priua-

tim rebus in Galliam abirent, uali-

dam urbem pari Cæsaria-

norum felicitate de-

diderunt.

LIBER QVARTVS

TRIBVS bellis, nec vlla quidem iusta acie deuictis Gallis, Cæsariani tantos sibi spiritus desumpserunt, vt victricia arma superatis Alpibus, Gallia veluti metu subacta inferenda protinus existimarent. Addebat animos ipse Borbonius, præcipuus noui belli concitator, tam cæca libidine impotenter exardens, quàm inani spe vehementer inflatus, inuadendi eius regni, quo antea scelerata temeritate semel affectato, non modo patriam & natale solum, sed regalis etiam opulentiaë patrimonium amisisset. Is per se natura præproperus & more exulum, omnis cunctationis impatiens, Cæsarem & Henricum Britanniaë Regem frequentibus nuntiis sollicitabat, vt vndique commotis armis bellum ostentarent, cum à Pireneis, tum ab Oceano Belgico, & à Sequanis atque Burgundis. Se enim ab Italia, terra marique Prouinciam inuasurum. aduentante vero exercitu toties victore, non modo Prouinciam, sed vltiorem quoque Galliam auditò Borbonii nomine defecturam; orare demum Reges atque obtestari per fidem datam & acceptam, per consilia toties inita, perque eam occasionem, quam Fortuna secundior longe pulcherrimam offerret, ne se ingenti ipsorum beneficio factum extorrem, & atroci edicto hostes iudicatum, desererent; tantis præsertim ianixum studiis & clientelis, desideratum à nobilissimo quoque equitum, & in spem regni, totius fere Galliaë votis & precibus euocatum. Non magna vi non cædibus, non vrbium expugnationibus opus fore, si repentino transitu prima præsidia pellerentur, quæ essent exigua, aut ex tironum equitum alis, aut ex veteranis toties in Italia omni prope bellico apparatu spoliatis & victis. Igitur Cæsar & Henricus aduenisse tempus rati, quo facile Francisci Regis spiritus contunderent, bellum decernunt. Videbant enim propter amplitudinem opum, Regem à rediuiua potentia semper indomitum, & recuperandaë Cisalpinæ Galliaë cupiditate deflagrantem, singulis annis bellum renouare: neque tantis acceptis detrimentis, pacem petere, vt pote qui speraret continenter bella gerendo, & hostium atterendo facultates, non modo præterita incommoda facile resarcire, sed vna demum victoria vindicatis iniuriis cum sua recipere, tum alienis etiam imperiis late potiri. Ante omnia Cæsar æquo animo ferre nõ poterat, quodd Gallis consternatis ad arma Hispaniaë populis ipso procul in Belgis agente, ad Hiberum vsque annam arma promouissent. Decreto bello, exercitui Piscarius præficatur, Vgo Moncata parandaë classis negocium suscipit. Ita tamen vt ambo cuncta ad Borbonii nutum ac imperium administrarent. Cæsar & Henricus Borbonio

bonio, quum in prouincia bellum secundo euentu gerere cœperit, vñdique se Gallis illaturos arma pollicentur. At Piscarius quanquàm Borbonio cuncta fore facilia pollicenti, multis in rébus minime credēdum esse iudicabat, quoniam probe sciret, eam esse exulum naturam, vt vel exigua spe inuitati difficultates omnes facile subeant, nec in ipsis rerum incisiis, ulla pericula ratione metiantur, tamen virtuti militum confusus & bellum & iter, summa sua spe & alacritate mihtum suscepit. Fuere in exercitu septem milia Germanorum, Hispanorum sex: Itemque Italicæ tricennariæ cohortes septem, leuis armaturæ equites sexcenti. Sed Lanioius qui in Italia remanserat mille equites catastactos continuo se modicis itineribus summissurum promittebat. Vgo Montata, quas adducere onerarias naues putarat, obtinere uō potuit, quam ob rem aliquanto minore cum numero nauium quam oportebat, cum sexdecim tamen rostratis triremibus, quibus omnem tormentorum apparatus imposuerat, è Genua est profectus, eumque tenuit cursum ut terrestres copias maritimis Alpibus transeuntes, comitante classe, & nusquam ea temere à littoribus abscedente intacta cura sequeretur. Non deerant plerique principes vsu rerum periti, qui nequaquam eius belli causam probarent, summiæque audaciæ consilium, quod in sanæ vel temeritati proximum uideretur, damnarent vel irriderent. Quid enim stultius videri, quam exiguis cum copiis, duce exule, atque eo qui perfidiæ nomine, publico iudicio esset damnatus, opulentissimū Regnum inuadere: in quo Galli homines regio nomini non amore modo naturali, sed seruili prope obsequio dediti, non modò fideles esse; sed regia ora tanquàm ab occulto numine augustiora venerari & profusus adorare consueuissent? Proditoris nomen maxime horrerent, nec à legitimis Regibus unquam ab vlla memoria defecissent? Quid denique esse periculosius, quam Regem ingentis spiritus & maximarum opum atateq. florentem domi exagitare; qui nec foris procul à domo pacem pati quiverit? Non enim defuturam suo Regi Galliam, si non iam pro Insuorum imperio, sed pro aris & focis, pro vxoribus & liberis sit dimicandum: quando nihil acerbius atque funestius foret quam ferocium Germanorum & Hispanorum auaritiam atque libidinem experiri. Ob eas res Clemens Pontifex & Veneti & Franciscus Sfortia quanquàm Gallos vti nimis infestos hostes oderant, & arctissimum spectare Cæsari erant coniuncti, vereri tamen ne bellum temere intempereque susceptum, aliquam Italicæ cladem importaret, verum Borboni transitu tacite omnes letari, quòd Italia superior, discessu exercitus grauisimo legionum onere leuaretur. Quando non tantum ab hoste Gallo; quam ab Hispanis gente imperii auida amcenitateque & copiis Cisalpinæ Gallie iam pridem capta, timendum esse iudicarent: vti postea rerum docuit euentus. nam id bellum fatali quodam consilio, potius quam bellica ratione susceptum, sicuti maximis Hispanos pericu-

lis inuoluit, ita eos demum cuncta vertente Fortuna, inusitata victoriae compotes fecit. At Caesarianis postquam ad Varum flumen qui Prouinciam ab Italia diuidit, terra, marique pari cursu peruenere: Andreas Auria Gallicae praefectus classis, ab alto in conspectum se dedit; secundoque vsus uento, cum ualida classe, Vgonem tormenta in terram exponere properantem est adortus. quo ille animaduerso discrimine, quanta potuit celeritate, retro iter auertit. nam onerariis uti diximus multo erat inferior, tres tamen eius triremes, quae retardante euro promontorium superare nequieverant, vitro in litus sese intulerunt. Nec dubitauit Auria eas persequi, iamque occupatas suo militate & rudentibus iniectis alligatas spectante exercitu, remulco in altum captiuas pertrahebat: quum id elato perturbatoque animo minime ferens Piscarius, aduocato promptissimo quoque militum in mare se coniecit, ita ut umbilico tenus per mare peruaderet, contempta omni tormentorum procella quae de Gallicis triremibus effundebatur: atque ita felici ausu interfectis & eiectis Gallis; praecisisque funibus, vnam atque alteram triremem seruauit quas demum vacuas omni militari instrumeto uti iam dehiscentes, ne hostis earum materia potiretur, concremauit. Audiui ego a pluribus qui interfuerunt, nunquam Piscarium uehementiore impetu, vel maiore cum periculo, uti in re quanquam exigua, valde tamen aspera, improuisa, atque ancipiti dimicasse. Accersit & aliud incommodum quanquam leue, in ipsis tamen rerum gerendarum initis importunum. Filibertus enim Aurantius natione Sequanus, qui ad id bellum in Prouinciam ab Hispania nauigabat, quum a Caesarianis late maria, conspecta classe teneri crederet, imprudenter in Aurianas incidit Triremes, & ab his circumuento Mioparone, est interceptus. Hic est ille Aurantius qui Borbonio ad Romanae moenia tormenti ictu occiso in uastanda urbe capiendoque Pontifice Caesarianis copiis praefuit. & nuper commisso cum Florentinis ad Pistorium praelio, dum militis potius quam ducis munus implere contenderet, pene corrupta victoria, fuit interfectus. Nec multo post, Decidentibus aduersis uentis, Vgo triremes totis litoribus admouit, & tormenta magna armorum & commeatus vim, uti oportebat in terram exposuit, atque inde duplici itinere, diuiso exercitu ad Aquas Sextias est peruentum. Quum satis laetis Sextiensium animis Borbonius esset receptus, multaque castella aut leuitate aut metu, quod praesidiis essent nudata, deditionem facerent, nonnullique equites & veteres Borbonii clientes in castra uenirent; cupido incessit introrsus ad Auinionem atque Lugdunum penetrandi: ut priusquam Franciscus ex Germano Heluetioque pedire iustas vires compararet, aliqua opulenta & ad ducendum bellum opportuna urbe potirentur. Sed Borbonii consiliis vnus omnium obstabat Piscarius diuina quadam prudentia inductus, qui ne quaquam a mari temere discedendum esse disseribat; quando nihil magis

magis à ratione belli censeretur alienum, quàm clasis vsu sponte priuari: quæ in vtroque rerum successu ad omnes casus terrestribus copiis singulari adiumento futura videretur, proinde tentandam atque oppugnandam omnino esse Malsiliam; & Rhodanus statim ea occupata, superandus, ut Cæsar summa facultate uti posset ad suppeditanda terra mariq. auxilia, uti à Perpenniano, & Salsulis per agrû Narbonensem se missurû ad prima cœpti belli initia promississet. Non esse periti Imperatoris, summi momenti cõsilia quæ victoriã, uel exercitus salutẽ respicerent, in dubiis & sæpe inanibus populorû studiis collocare: relictaq. in tergo maritima vrbe atque ea portu insigni in mediterraneas Galliarum regiones penetrare; cû exiguo præsertim equitatu; qua parte viciû Galli domi & foris maxime valere consueuissent. Proinde tum alacriter esse procedendum, quum Cæsar à Pyrenæis incumberet, quum Britanni cum exercitu in Morinos traiecissent, quum equitatus, cuius opera plurimum indigerent, à Lanio Carolo mitteretur. Quod si in interiora Galliarum peruaderent, & forte studia Gallorum vti incertæ ferunt hominum uoluntates, spe sua minora aut lentiora reperirent; & instante Rege qui totius regni vires exciuerit tantulis copiis aliquis durior casus incideret; Quod demum ipsos mari atque alpibus interclusos consilium pro salute capturos? Quod porro maius aut optatius Gallo Regi beneficium posse conferri, quàm illum toties de Gallis victorem exercitum in manifesta pericula hac plane exitiali consilii temeritate deuocare? vt quod Dii auertant inquit, eo circumuento de tot iniuriis, & cladibus acceptis grauissimam Gallorum omnium oculis Rex superbus vindictam sumat: & subinde tota Italia, vti nudata præsidii, sine vulnere ponatur? Nihil harum rerum Borbonium magis permouit, quàm ea quæ de Lanioi voluntate nunciabantur. Is enim siue quoddam Borbonii Piscarii que gloriæ obtrectando malignitate quadam inuidebat, siue quod Italiæ præsidio maioribus cum viribus omnino sibi remanendû arbitrabatur, nequaquàm cataphractos vti fuerat pollicitus, summittebat. continuisque literis id obnixè flagitantes Duces adeo parum prolixè vel impudenter frustrabatur, vt Ricardus Pacrus Britanni Regis Legatus, qui erat in castris pecuniamque attulerat, acerbissimis epistolis eum apud Regem suum & Cæsarem proditionis nomine postularet. Igitur relicto ad Aquas Sextias equitum & paucarum cohortium præsidio, quæ rem frumentariam expedirent, ad oppugnandam Malsiliam est peruentum. Ex itinere ad Taurentium portum, Tolonæ, arx parua, quæ turrem habet insignem, terra marique expugnata est, in qua aliquot ingentis magnitudinis tormenta fuere captæ; & in his eximie temperaturæ mirabilisque, violentiæ colubrina, Pisano bello celebrata, cui lacertæ cognomen fuit. Hanc iure belli partam Piscarius, in arce Ise-lana postea constituit, vt hostium nauigia ab accessu vel in triginta stadiorum distantia deterreret. Cingitur Malsilia ferè vndique mari, &

præaltis mōtibus, ab ea parte qua mare per angustas fauces se insinuat, portumque efficit: is duabus vtrinque turribus interiecta cathena permunitur: intrantibus occurrunt naualia, quæ mœnibus coherent. pari modo supra ea, vrbis murus extenditur, sine fossa uetusto opere fabricatus. Imminet urbi mons æditus diui Victoris templo insignis: quem Galli præsidio imposito propter aditus asperitatem facile defendebant. ab occidente uero mœnia aliquanto minore diligentia munita videbātur: ad eam præsertim portam, quæ ad sancti Lazari sanum perducit. ab eo loco quum Piscarius murum quaterre statuisset, & in ponendis castris milites essent occupati, paruoque propterea cū præsidio tormenta equorum & bouum iugis ad sanctum Lazarum traherentur; id conspicati milites Itali & Galli, qui in muro erant, repente à portu consensu triremibus in eam partem litoris descenderūt, facileque fuso & dissipato præsidio, præcisissimis funibus, interceptisque iumentis tormenta occuparunt. Res erat subiti pauoris, & inconditi tumultus plena; vepotæ que non minore cum ignominia, quàm in commodo Cæsarianorum audacissime à Gallis ædebatur. eius fugæ deformitate conspecta Piscarius, cum tribus cohortibus ad litus descendit, commissaque vehementissima pugna, recuperatisque tormentis, hostes ad mare usque tanto impetu est persecutus; ut quum ad triremes se recipere, & illæ suborta forte tempestate, quod iniquissima forte illis accidit, in portum refugere essent coactæ, desperata fuga trepidi in mare se demergerent; adeo ut nemo fere, præter ducem Leonatum genere Neapolitanum, qui erat transfuga, & ad supplicium seruatus fuerat, ex quadringentis circiter Italis & Gallis euaserit. Erat in præsidio Malsitæ Philippus Brionius virtute bellica, & gratia Regis maxime insignis: adueneratque secundo amne Rhodano Rencius Ceres cum Italarum & Corsorum cohortibus, magnoque apparatu tormentorū, nec deerant alæ equitum, & magna vis commeatu. mareque & Stecades insulas, quæ sunt contra portum valida classe certis stationibus obtinebant. Andreeque Aurie in re nauali singulari diligentia, & promptitudine expediendis omnibus rebus impugnandisque hostibus vtebantur. nam ubi milites per litus in conspectum se dabant, aut aliqua in castris eminebant tentoria, tum ab alto circumducta per litus classe maioribus tormentis petebantur. Exurgebat etiam ab ipsa media vrbe præaltus collis, unde erat apertissimus in omnes partes prospectus, quem ingētibus colubrinis instruxerāt: nullaque erat pars, vel propugnaculorum, vel mœnium, quæ nouis operibus non esset resecta, ac abunde munita omnigenere tormentorum, & telorum. ob id interdum noctuque, vel ad incertos ictus, quum nullis vel inanibus pilarum, & sulfurei pulueris incendiis parcendum pararent, castra ab omnibus fere partibus infestabant, tanta quidem pilarum frequentia, ut in tabernaculis noctu, ne conspici notarique possent, lumina passim extinguerentur: Piscarius tamen unus omnium,

omnium, vel deprecantibus amicis, incredibili constantia, contemptio neque periculi, in mensis lumina semper retinuit, quanquam non semel crasiores pilæ cum exitio metuque familiæ, tētorii lineæ deterfissent. Existimabat enim non esse viri fortis ea sollicitè pertimere, quæ ab incertis casibus omnem vel exactæ prudentiæ diligentiam anteirent. neque cum duce vel præfectum rectè situs castrorum posse speculari, & motus hostiū diligenter explorare, qui ad fortuitos tormētōrū ictus & strepitus meticulosa capitis declinatione terreretur. Quū obliquas fossas concidi excauarique præciperet, per quas subuectis tormentis sensim mœnibus appropinquaret, qui in opere versabantur, soli malignitate maxime laborabant. Lapidosus enim, & fere sine gleba saxeus ager omnē uim fodientium militū, singulari cōrumacia respuebat. neque uim neæ caueæ, quæ collocatis tormentis anteponuntur, uti disciplina reque rebat, simplici terreno, uel cespite repleti poterāt, quæ res multis & præsertim libratoribus exitium affererat: quoniā ad magnos tormētōrum hostiliū ictus caueis sæpe disruptis, frequentia undique lapidū frustra in obiectos spargebantur. Dum hæc ægre fierent, Malsilienses occulta militari portula repēte egressi, Hispanos in opere occupatos iuuauerunt. paucisq. occisis & multis uulneratis, priusquam à proximis subueniri posset, fossa protinus expulerunt, usq. adeo audacter, ut Gallis nō modo ferramēta, sed uestes & arma, uti erant sine cura metuq. deposita, deferere cogerētur. erant ii milites ex cohorte Philippi Cerbellionis, quos Piscarius asperiorib. uerbis castigauit, quod nō tantū sibi ipsis, sed præfecto summæ uirtutis, insigne de decus attulissent: uerū aliquanto uehementius in Rodoricū Corium Ioannis Dorbini signiferū est inuectus, qui ueluti metu præpeditus è proxima statione nequaquam mature ad ferendā opē accurrisset. Tum Rodoricus, qui elato animo ignominiam sustinere nō poterat, faciā, inquit imperator, si hostes iterum eruperint ut me uiuū, aut certe nobili fato functum magnopere commēdes. neq. promissi fidem sefellit. Nā Piscarius quum hostes, ut pote secūdo eius diei successu inuitatos eadē porta erupturos iudicaret, Alfonso Vastii cum delecta ueteranorū manu abdito, & opportuno in sinu, circa ædificia collocauit: ut si hostes erūperent, præciso itinere interclusos in tergo cæderet. Nec multo post, Malsilienses duce Vincentio Tibaldo Romano iuvene longe promptissimo audacter eruperunt. progressive audacius ad munitiones peruenerunt. Tum uero à fronte, & in tergo Hispani consurgunt, Rodoricus ante alios fortissime pugnat, resistit impigre Vincentius, sed eo cadente cæteri in fugam ueruntur. Fit magna cædes pro numero pugnantium. nonnulli tamen erumpunt, & ad mœnia cursum intendunt. hos quum Rodoricus intemperanter persequeretur, in ipsa porta traiectus concidit. Vastius autem suos protinus recepit, ut tormenta quæ è muro displodebantur, euitaret. Nec multo post Rentius Vincentii cadauer per præconem ad exequias re-

quisiuit. parique pietate receptus est à Piscario, Rodoricus, oculis & toto oris habitu, exoluti promissi, non sine lætitiâ ferociâ adhuc spirans, quasi honestissimâ morte, totam hesterni flagiti ignominiam egregie consumpsisset. At Piscarius, vt hostium eruptiones reprimeret, perpetuam munitionem ad mare vsque perduxit. Et altiore propugnaculo in quo præsidium posuerat, cõmuniuit. Tum vero tanta vimur tormentis quati cõceptus, vt duo ante alia tormenta maiora ad irrequietam dislosionem, hebetato metallo frangerentur: quibus disruptis, ea quæ ad Tolonem ceperant, in supplementum sunt perducta. Dum hæc ad Mafsiliam geruntur, Franciscus ingenti cura anxius, coacta vndiq. pecunia, ab Heluetiis atque Germanis auxilia cõduxit, equitum octomilia instruxit, partim ex veteribus equitibus, partim ex euocatis & beneficiariis. tormenta item currulia ex arcibus, & totius Gallia armamētariis educta, subiectis innumerabilibus equorum iugis ad Auenionem conuenire iussit: quò Palicium cum parte copiarum paulo antè præmiserat. Nemo erat è tota Gallia, qui non libens pecuniam, arma, equos, commeatus, contra Borbonium conferret. Quoniam ad dignitatem Gallia pertinere videbatur in præclara fide persistere, antiquam inexhaustarum opum & copiarum opinionem tueri: & Regis iniurias defendere, quæ non tam ab hoste, quàm à proditore, & transfuga inferri dicerentur. Iam enim illa vetus inuidia magna ex parte decesserat, qua Franciscus acerbissima pecuniæ acquisitione dū quottannis bella renouaret, nec sacris etiam parceret, antea flagrauisset. Nã quisque procerum, & eorum qui sacerdotiis, & opibus valebant, quo nobilior erat & ditior, eo præclarius erga Regem studium ostēdebat, vt nihil de Borbonii consiliis sibi communicatum fuisse declararet, Quamquàm summa clementia Franciscus neminem ex coniuratis percussisset, & ante alios Pictauium à sancto Valerio regulum alæ nobiliū regis custodiæ præfectum, ingratiitudinis atque perfidiæ crimine conuictum, & iam à triumuiris rerum capitalium, ad locum supplicii perductum, eius filia & liberorum lachrymis condonasset. Tantis copiis Rhodanum traiectis, Galli Cæsarianis qui erāt ad Aquas Sextias negocium facere, castella quæ defecissent, recipere, ex opportunis locis intercipere commeatus, studia hominum, si qui rerum nouarum cupidi Borbonio fauebant, restinguere, & iis qui frustra in oppugnatione Mafsilie diutius hærerent, supplicia & compedes comminari. At Piscarius, quum muri partem multis ictibus ad satis latum aditum diruisset, reperit introrsus præalto aggere, ad altitudinē septem cubitorum moenia antiquo opere permunita, nouasque tum ab hoste additas munitiones: vt non peruadere in urbem nisi ingenti saltu, & incredibili cum periculo milites posse viderentur. Præterea tanta vis tormentorū erat in vrbe, vt vix tutum fore putaret, cogere in vnum milites, & eas acies instruere, quas ad murum esset producturus: multos enim insignes uiros

ros tormenta discerperant, & in his clari nominis Franciscum Cantel-
mum Italum, atque item Gulmanum & Aloisium Calecum Hispanos
præterea milites omnis generis strenuos circiter ducentos, ob quorum
interitum, tamen viris fortibus nihil erat timendum, respectabant ta-
men omnes Italiam, & ueterani ante alios, qui aduentante Rege, nisi
inde sese nihil ulterius lacessita Fortuna, integri celeriter explicarent,
famæ & ferro cunctis pereundum esse iudicabant. Sed urgebat Bor-
bonius, & vehementer à Piscario postulabat, ut postquam satis muri tor-
mentis esset dirutum, aggredi locum vellet, & vires atque animos ho-
stium periclitari. Quid enim esse foedius, quàm ausos oppugnare, quò
demum summo labore murum aperuerint, cunctari ulterius, nec paratæ
victoriæ fructum velle percipere? Non debere eum, qui primis, & cer-
tissimis consiliis inniti noluerit, in secundis demum, quæ ipse suscepisset,
adeo caute subdubitare, ut quum nihil agendum, sed turpi fuga con-
sulendum putet, reliqua consilia Cæsaris & Henrici, penitus evertat,
se quidem eo esse animo ut honeste cadere quàm turpiter effugere ma-
lit. Tum vero reliqui Galli exules, idem vociferari, ipseque Ricardus Pa-
ceus Britanus, & Hadrianus Beureus Belga quæ Cæsar miserat, ut rei
bellicæ parum gnari, cõtumeliosis prope vocibus petebant, ut pugna si
gnû daretur. Erat in magno æstu cõsili Piscarius, sed cuncta quæ illi lo-
querentur, summa iudicii patientia perferenda existimabat, ne salus
exercitus imperitorum aut desperatorum hominum temeritate proderet
tur. Dicebat enim non sine ingenti militum clade in urbem posse per-
rumpi. quòd si præsidium atque urbem expugnarent, vti inulitato casu
potius quàm certa ratione esset sperandum, non ne exemplo aduentu-
rum Regem cum ingentibus copiis, ac hærentes prædæ milites in vrbe
capta protinus obsessurum. Postquam Cæsar & Henricus secus ac ipsi
sperauissent non modo arma non inferrent ad distinendum Regem Gal-
lum, & cum diuersis implicandum bellis: sed nec vlla quidem in finibus
præsidia parauissent. quòd si vti valde æquum esset temere subeuntes
milites cum insigni detrimento pellerentur: Quis demum sauciatis &
uictis, atque ipsa denique tota spe deiectis, amissa parte virium, animus
futurus ad receptum? cum Rex vindictæ audis tota mole exercitus
incumberet, qui iam Rhodanum transisse nuntiaretur. proinde omnem
spem salutis in celeri receptu esse reponendam. Daturum enim se ope-
ram, ut non modo tuto expe ditoque itinere, sed summa etiam cum lau-
de, postquam uana spe auxiliorum essent decepti, in Italiam regrederetur.
Quum Borbonius in sententia perseveraret cui erat parendum,
Piscarius ut periculum, quod erat valde manifestum, etiam clarius Gal-
lorum exulum oculis repræsentaret, omnes præfectos, & insignes centu-
riones è Germanis ac Hispanis & Italis, itemque Gallos qui Borbonii
authoritatem sequebantur, aduocauit, præ senteque Borbonio, si repu-
diatis inquit cæteris consiliis nobis omnino tendanda est Fortuna ex-

pugnandæ Mafsilæ vti Borbonio videtur, necesse est ut aliquos ex numero uelocium atque audacium militum, ad mœnia præmittamus, qui in munitionem per effracti muri ruinas euolēt, quid parauerint hostes; quæ natura mœnium sit introrsus celeriter speculetur: & quæ impetum facere nos oporteat certissime doceant: Id quum Borbonius & reliqui omnes probarent, propositis præmiis, septem Hispani prodire, qui se alacriter ituros profiterentur. Erat id summæ temeritatis, & certi prope exitii munus; Sed exigua erat iactura, quum totius exercitus salus paucorum periculo uel interitu redimi posse uideretur. Sed Hispani dum incitati sinuoso cursu ad murum se proripiunt, & opera hostium despectant, excitata tormentorum procella protinus obruuntur, Quatuor interfectis, reliqui foeliciter sed isti tamen euadunt. renuntiant Gallos pedites, & equites in acie post munitiones consistere, in eum locum tormenta cōuertisse; aditum perrupti muri ualidissimis trabibus esse præseptum. cæcasque ibidem subesse fossas, quas sulfureo puluere, & leui materia ad corripendam flammam multo oleo delibuta diligētissime repleuerint. tantamque demum esse eius loci iniquitatem, vti prius prima inuadentium acies tormētis, ferro, & flammis sit peritura, quàm ad manus, hastasque hostium perueniat. Tum vero Piscarius, vidistis inquit, & audistis cōmilitones, quas nobis Mafsilenses tam belle inuitatis epulas appararint, proinde si qui sunt quibus vita sit oneri, & obiter apud inferos cœnare velint, sine ligno, sineque tympano murum inuadant. qui vero salui esse cupiunt, & Cæsari fortem operâ præstare tuerique Italiam volunt, me sequantur. Quo dicto cuncti ferme milites mouenda castra, & signa in Italiam referenda censent. Borbonius quanquàm vltimam eius consilii necessitatem agnosceret, vehemēti tamen dolore percitus discedit, nec aperto ingenio rerum suarū desperatione in probe dissimulat. sæpe gemens, se deceptum & proditum queritur, nihil propterea animo se dimittit. Sed qui cunctis antea imperabat, sponte Piscario paret. Prospera siquidem Fortuna sicuti mortales sæpe facit insolentes, ita aduersa subactis æquiritatem moderatoremque restituit. Tanta enim Piscarii consilii & dictis fides inerat, vt nemo vel militum vel minorum Ductum, eo auspice, & Duce, quicquàm incommodi recipi posse existimaret. Diuinus etenim semper vates extiterit, quum ea quæ euenerant de Cæsaris diligentia, Henricique Regis voluntate, & de Lanonii fide, constanti omnium opinione cum ab initio prædixisse perspicerent. ante alios autem Piscario magnopere fauebāt Germanorū Duces Azornius atq. Lodronius. Igitur quū Quadraginta dies in oppugnatione frustra cōsumpsissent, circa finē Septembris quum esset meridies castra mouet. Tormenta aliquot maiora onerario nauigio imponuntur, atq. eadē via Niceam versus iter intendit. Quoniā Vgo Moncara, nauibus impar, Gallicæ classis metu, Monæci portū se tenebat. Is erat agminis ordo, vt leuis armaturæ equi

tatus cū Italicis cohortibus antiret: Deinde tormenta ac impedimēta & demum Germani sequerētur, postremi omnium Hispani atque Itali ut magis expediti atque agiles in tergo essent. Discedentes Cæsarianos Aurianæ Triremes obuersis ad litus proris ac emissis identidem tormentis subsequebantur. Nec Malsilienses erumpere ac instare postremis audebant, quamuis ad septem milia externorū militum in præsidio essent. Et itinere autem receptæ sunt in castra ex copiæ, quæ ad Aquas Sextias in præsiidiis substitissent. Iam Franciscus ad Auenionem peruenerat, & proximi quique equites ita se se ad iter effuderant, ut Cæsariani magis ac magis propter inopiam commeatu atq. hostium aduentantium propinquitatem, properare cogentur, quum grauiora tormenta festinantes maxime retardarent & rotæ curruum sæpissime frangerentur. Piscarius in agro maximum tormentum, ne eo potiretur hostis, apud sancti Maximini oppidum, defodit, eiusque rotas aliis curribus supposuit. Vbi vero ad Lucū oppidulum peruenit, Ogulius Gallus cum Trecentis leuis armaturæ equitibus, nouissimos est adortus. accessit & Sala Vasco cum duabus cohortibus, atque Ita laceßendo premendoq. magnum tumultum in postremo agmine miscebant; adeo ut Beurenus qui leuis armaturæ equitibus præerat, ægre sustineret, & ab Alfonso Vastio qui non longe aberat, opem postularet. Erat in ea planicie tumulus terrenus, quem iam cuncta Cæsarianorum agmina transuerant. Vastius in insidiis duas turmas & cohortes quatuor collocat, monetque Beurenem, ut se cum simulatione timoris citra collem recipiat, se porro si intemperantius Galli persequantur, erupturum repente ex insidiis, & imperum in interclusos vndique facturum. Nec cōsilio defuit euentus. Ogulius enim & Sala Gallorum more alacriter & cupide fugientes persecuti, in insidias inciderunt. Itaque Vastius præteruēctos adoritur, conuertit se se Beurenus confurgentibus vndique Hispanis, Galli equites Ogulio duce metu terrii magna ex parte profugiant. Pedites vero deserti ab equitatu ac in medio circumuenti, capto Sala, ad vnum omnes conciduntur. Dum hæc fierent; Memorantius cui Rex persequendi hostis curam attribuerat cum ingenti equitatu in conspectum se dedit, veluti Ogulio dimicanti auxilio futurus. Is biduo ante Cæsarianos consequi potuerat, atque eorum agmen perpetua vexatione demorari, si præsentis opera earum alarum quæ Longauillæ Reguli erāt & iam in Sextiensem agrum peruenerant, uti voluisset. Sed turmas proprias & sibi notas longius à Cabillono euocare expectareque maluerat, qua mora opportune interiecta, Cæsariani expeditis iter nocti, præter patentiora loca nullis affecti incommotis euaserunt. Erant cum Memorantio clarissimi duces Obegnimus, Federicus Bozulus, Clietta, Floranges, quos ubi Borbonius est conspicatus, inferri signa, & retro peditum agmina conuerti iussit: tantus enim ei viro ad conferendas manus ardor inerat, ut uel temere, mo-

do ad manus perueniret, ad multum spatium esset secururus, iamque Gallis modico passu, reflexo agmine abeuntibus, aliquantum temporis ad inanem spem consequendi esset insumptum, nisi Piscarius seuerissime reclamasset, Conuersus enim ad Borbonium, quid à nobis inquit, magis hostes deposcunt & exoptant, quàm ut peditum agmina ab instituto itinere conuertamus? & in ipsos summa stoliditate defermur? an non ipsi equites, omnem peditum nostrorum celeritatem, uel modicis passibus eludent? scilicet ut paululum distinendo, nostrum iter demorentur, & crastina die adductis regis copiis, quas obliquis itineribus, ut saltus præoccupent, appropinquare audistis, nos demum interclusos & obsessos deleant: aut quod morte ipsa durius foret, exutos armis, ingenti ludibrio, sub iugum transmittant. Hæc ubi palam est prolocutus, signo dato, cunctos qui acie exceleserant & contra hostes ire pergebant, ad agmina reuocauit, tanta festinandi adhibita celeritate, ut tormenta quæ deferre non poterant, multo subiecto igne conflagret atque perurreret, & metalli frustra sarcinariis iumentis imponeret. Quum ad Losar cum esset peruentum, Piscarius fit certior Germanorum manum in uilla subleuisse, neque coactoribus agminum momentibus, ut cæteros assequerentur, parere uelle, idcirco ad eos regreditur, hortatur ut se celeriter ad iter expediant, at quum illi oscitantes se uix labore ac æstu fatigatos simularent, nec dicto audientes esse uellent, eorum segnitiam seuerè castigandam existimauit: multi enim ad Gallos transire, certiore cum præmio & minore cum labore cupiebant; ad quos iam magnus Germanorum numerus confluerat. itaque ædificiis ignes subiecit, repenteque multis combustis, reliquis iter capientibus, uel ignauiam eorum uel perfidiam opportune uindicauit. Eo modo paucis diebus ad Nicæam est peruentum, neque quisquam Gallorum Cæsariani agminis terga lacesiuit. à Nicæa Piscarius ut itinera expedirent, commeatus pararent, alpinos tramites temporariis operibus sedulo munirent, Mercadum præmisit, & cum eo Villaturellum cum sclopettariis, tantaque diligentia & patientia militum iter est factum, ut cum omnibus fere calcei deessent, ex recentibus iumentorum coriis attritos pedes communirent. Interea Franciscus ad Aquas usque Sextias promotis castris Cæsarianos, itinera infesta atque aspera incredibili celeritate emetientes minime persequendos ratus, in Italiam magnis itineribus per Cœtias & Pœninas alpes transire constituit, scilicet ut eos difficultate itinerum per concisos calles, nullo præsertim instante hoste, retardatos, præcurrendo celeritate superaret: præoccupataque Cisalpina Gallia, quæ esset nudata præsidii, fessos demum è Liguria redeuntes Padi transitu prohiberet. Ferunt Franciscum, quum id consilium sibi & toti Galliæ fatale susciperet, nequaquam uti consuefset de re præsertim tanta singulos duces consuluisse: Sed decreto statim in animum inducto, tantum rogasse, ut expeditioni susceptæ, impigre

pigre fauerent; cunctisque industriæ militaris cogitationib. & adiu-
 tis darent operam, vt propofitas difficultates nauiter enitendo supera-
 rent: quando pulcherrima omnium victoria, non multis opib. non uali-
 da ui armorum, fed vna tantū celeritate peteretur. Ediſta profectio-
 nē tantū fuit Gallorum ardor in apparandis ac expediendis ad iter rebus
 omnib. vt inſigni ſtudio incitati Regis cupiditatē adæquarent. Primaq.
 agmina pene prius in Italiam tranſirent, quàm quicquàm de Regis con-
 ſilio motuq. uel à magnis principibus omnino ſentiretur. Primus omni-
 um Nicolaus Campanus antiſtes, qui componendæ controuerſiæ cau-
 ſa ad Reges miſſus, à Cæſare redibat, & in Gallia fuerat retentus, per-
 nici tabellario de Franciſci tranſitu Clementem monuit. Cæterum
 Piſcarius qui eadem de Regis profectio- nē petendæque Italiæ conſilio
 fuerat ſuſpicatus, die noctuque per aſpera ſaxa nihil intermiſiſis itineri-
 bus in Albinganos Ligures peruenit. atque inde per Finarium & Car-
 niſſarium ſaltum, diuiſo exercitu, ad Aquas Statiellas eſt peruentum.
 Inde ipſe vt de bello conſultaret, mutatis ad celeritatem iumentis, ad
 Lanoium, is enim ab Aſta, Alexandriam atque inde mox Ticinum ſe
 reſceperat, contendit. Alfonſus vero Vaſtius, qui Maſſilienſi bello pe-
 ditatus Imperium Cæſaris voluntate iudicioque ceperat, cum exercitu
 à Statiellis profectus, tantam peditib. uel perpetuo viginti trium dierū
 itinere deſeſis, maturandi neceſſitatem impoſuit, vt fluminibus vado
 ſuperatis & ſublatis fere omnibus naturæ deſideriis, quæ vel exiguum
 quietem requirerent, eodem die ſuperato Pado in ſpatio quadraginta
 quinque miliarium ad urbem Ticinum perueniret, ſingulari hercle to-
 tius exercitus felicitate: vt cum ſupra duodecim milia ſarciniariorum
 iumentorum traheret, nullum omnino militis impedimentum in tam
 longo inſeſtoque itinere reliquerit. Hic eſt ille receptus nequaquàm
 fugæ perſimilis, ſupra omnem militarium operum laudem, maximo-
 rum ducum iudicio celebratus, quo vno facinore vt i ſummæ ad-
 mirationis, Piſcarium gloriari ſolium ferunt, quum alio-
 quin de ſe loquendi parcifſimus, quæ laudem adfer-
 rent, ſingulari modeltia reticeret; quaſi eo tan-
 tum gloriæ fructu foret contentus, qui
 præclaræ conſcientiæ eſſet inſitus,
 nec in propriis, ſed alienis in
 labris feliciter eſſlo-
 reret.

LIBER QVINTVS.

FRANCISCVS ab Alpibus Taurinoque digressus ad Ticinum amnem tanta celeritate contendit, vt tormenta quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detracta nauigiis imposuerant, à Gallis in amne depræhensa raperentur; militiq. caduceatorem antiquorum fecialium more cum liliata prætexta, qui Mediolanenses ad deditionem hortaretur, & cum eo Michaëlem Salasum Regulum cum ala equitum, itemque Ludouicum Balbianum cum Insubrum exulum manu, qui vrbis portas occuparent. Iam enim Franciscus Sfortia Cæsarianorum diligentia diffusus, communita arce, relictoque Mediolano trans Abdum ad Pileonem se receperat. Hieronymusque Moronus qui consiliorum omnium erat arbiter ad Populum concionatus, sacramento ciues exoluerat, & vt perquam mature se dederent Gallo Regi, ne frustra cunctando patriam in discrimen adducerent, veluti desperata defensione suadebat. Insubres enim ad paucos redacti erant, quodd nuper uastante vrbem atroci pestilentia, per agrum in villas ex summo vitæ periculo confugissent, nam paucissimis mensib. ad centum milia hominum ealue absumpta ferebantur. Propterea neque possessionum fructus, vinaque præsertim non vno in loco, etiam tum pendente vindemia, in urbem conuehi, neque agricolæ dissipati ac sibi vndiq. timentes ad opus muniendæ vrbis cogi poterant; & quod maxime intererat, imperandæ exigendæque pecuniæ facultatem, inopinatus tanti hostis aduentus celeritate præripere videbatur. Erant ob id multorum animi metu consternati. Sed uigebant tamen præclara studia quorundam optimatum pariter ac infimæ plebis, erga Sfortianum nomen, uociferarique iam cœperant noti ignotique homines nõ esse desperandum; sed Cæsarianos ad vrbis præsidium Ticino protinus euocandos: ne Galli sæui regnatores vrbem reciperentur: qui toties uicti & à incenibus repulsi, tum demum, nequaquam ab iniusta ira cunctis, & Gibellinis præsertim extrema supplicia denunciarent. Itaque duces quum Ticini essent in consilio frequentibus nunciis Mediolanum accersuntur; ob eamque rem, ne populi studio & tantis optimatum obtestationibus deesse videantur, eundem esse decernunt. Euocat etiam Franciscum Sfortiam Piscarius, oratque vehementer, vt neq. suæ neq. publicæ causæ deesse uelit, res fore incolumes demonstrat, si se Mediolanensis ostendet. Sed is quum facile obtemperaret & Mediolanum esset profecturus, in itinere didicit supra Binasum Gallicas turmas ex Casæ Autatz vico excurrentes militarem viam occupasse, quo periculo admonitus substitit: & mox adeo propre nauigio Cremonam est duc-

deuictus, vt Cæsariani Lanoiusque præsertim non metu, sed occulto nutantis in fide animi consilio secessisse suspicarentur. Cæterum relinquitur Ticini præsidio Antonius Leua, vir egregie fortis & impiger. Is quum Hispanos secum quàm Germanos mallet: & contra Piscarium disliceret Hispanorum cohortes per præsidia nequaquam esse diducendas, sed coniunctas in vnum inuictæ legionis corpus, ad incertos belli exitus omnino retinendas, Antonius facile assensit: Germanosque omnes cum quingentis Hispanis, duabusque equitum alis Garcia Manrico duce retinuit. Præmittitur Mediolanum cum expedita manu equitum Alarco, qui ciuium animos confirmet. Ipsi demum duo Caroli Lanoius atque Borbonius cum Piscario subsequuntur. Quorum aduentu nunciato Araldi atque Tubicines Galli vrbe profugiunt. Salasus quoque cum suo atque exulum equitatu ab vrbe retro conuertitur. Quibus de causis Franciscus de Salasi atque exulum salute sollicitus Paliciam quem Helueticis præferat cum viginti cohortibus; atque item Ioannem Stuardum Albanæ Regulum cum trecentis equitibus cataphractis subsidio mittit. Sed ii cum diuersa uia noctu iter facerent, ad lucem vsque pererrando nec se coniungere, nec mature Mediolanum petere potuerunt. Albanus tamen ad portam perueit. At Cæsariani duces qui singulari ciuium uoluntate fuerant recepti quum signa tantum tulissent; eaque rari milites tantis fatigati laboribus sequerentur, adessetque hostis cum ingenti exercitu, ad Laudem Pompeiam se recipere statuerunt. Quum Romana porta exirent, per Ticinensem & Vercellensem deiectis custodibus prima Gallorum agmina in vrbem se intulerunt. Tum uero milites rubra cruce signati, cum Gallis qui candida notabantur, media in vrbe contendere, deferri per regiones; ipsi Mediolanenses suspensi, nihil se commouere. porro Cæsariani recipere se se iussi ad Romanam portam verti: Piscarius omnium postremus in tergo uersari; temere inuictos Gallos sæpe reprimere: eoque modo frustra persequentibus Gallis, Laudem Pompeiam est peruentum. Ibi Piscarius reliquos milites quos pridie monuerat, vt à Ticino atque ea militari via quæ Binascum perducit, Laudem maturè de flecterent, incolumes recepit: quanquam eos Galli à Rosato vico progressi multis iumentis veterè præda onustis exuissent. Mediolano in potestatem redacto, & ciuibus benigne in fidem receptis, Franciscus ad Calsinum quinto ad vrbe lapide castra ponit, Mediolanensibus per literas magnam spem certæ clementiæ atque humanitati præbet: duces in consilium aduocat, omnium sententias exquirat, an prestet Ticinum oppugnare, quàm Laudem. Disputatur in vtranque partem, sed Franciscus ad Ticinum urgente fato deferretur, Boniuetti & quorundam opinionem securus, qui Germanos longæ & inutilis militiæ tædio affectos, oblata pecunia corrumpi facile posse diuitabant; aut certe si obstinatè peristerent, eos demum grauissimi belli necessitate

imposita, ut in summa auxiliorum & rerum omnium desperatione, deditorem esse facturos. Quibus Cæsari detractis, Hispanam leui armaturæ assuetum, suo certo Itatarii militis robore nudatum iri, proinde eum libenter accepta condicione, Neapolim esse rediturum.

Quod si Laudem oppugnet, non esse dubitandum, quin vrbs exigua, bis à Francisco Sfortia Bozoloque munita, egregie atque fortissime ab accerrimis ac ingeniosissimis veteranis defendatur. Sed in eo Boniuettus & cæteri vehementer erant decepti: Nam Piscarius Laudem repererat adeo inepte munitam & comætu apparatoque rerum omnium egentem, ut confecto statim ponte pedites noctu Abdum transferent, & Castriotum tantum cum ala equitum in spetiem præsidii qui motus hostium exploraret, relinquendum arbitraretur. Itaque Franciscus Albanium, omnino hostiū duces & Hispanos præfertim ad Laudem persequendos & tota mole exercitus oppugnandos esse prædicantem, misso Memorantio qui decreta deferret, ad se in castra Mediolano reuocat. At ubi Piscarius didicit Regem ad Ticinum oppugnandum conuolasse, ut pote qui cuncta diuino iudicio longissime prouidebat, Vicinus, inquit, milites, qui uicti eramus, postquam hostis præpostero innixus consilio, nos omittit, & Germanos oppugnat, Galli hæc cle quo maxime valent, impetum amittent, & in longa atque hyberna obsidione vires hebetabunt, dum cum fortissima & peruicacissima gente nequicquam luctantur. porro e Germania nobis interim noui auxilia res aduenient, nec erit dubitandum, quin si bellum trahatur, illud mox cum summa spe nobilissimæ victoriæ finiamus. hæc ab ipso tanquam uero uate dicta sæpius fuisse, ab iis qui consiliis interfuerant, cum summa fide didicimus. Nec multo post Lanoio trans Abdum ad Soncium cum equitatu concedente, Borbonius in Germaniam, ut à Ferdinando Cæsaris fratre auxilia peteret, profectus est. Ipse Piscarius Laudi Pompeiæ cum peditatu substiterit, intentus in omnes occasiones, quibus Antonio Leuæ obfesso adesse, posset, & Gallo Regi Tramiuloque item, qui Mediolano præerat, maxime noceret. Posita est vrbs Papia, ita à Longobardis Regibus tanquam admirabilis appellata, quum Ticinum de nomine profluentis antiquitus uocaretur, in decliui Ripa Ticini amnis, qui à meridie moenia alluit, diductusque paulo supra urbem, ne tota aquarum mole mœnibus incumbat, & mox haud magno circuitu ad aluceum reductus, insulam efficit, hortorum fertilitate pernobilem; hanc vrbi coniungit pons lapideus eximii operis perpetua contiguatione aduersus omnes cœli iniurias elegantissime protectus: à Septentrionibus arcem habet insigni structura, & picturæ iucunditate celeberrimam, quæ septa ferarum & regiæ voluptatis nirdaria late prospicit; ea in spacio sexdecim miliarium ingentes syluas continent, opacæque nemora, & campos multis amniculis irriguos ad omnem culturæ varietatem, & ferarum pastiones pulcherrime distinctos. Ab occidente

cidēte sunt templa Saluatoris & diui Lanfranchi, inter quæ Franciscus castra posuit. Ad eā vero partē quæ orientē Solem excipit perpetuus tumulus iuxta septorū murum extenditur, in quo tria eminēt tēpla, sub læuā est via militaris ad cauæ vallis similitudinē depressa, quæ Laudē perducit. hoc in loco Palicia castrametatus est. In insulā vero Memorantius traiecit, ut egressus à ponte præcideret. primo die in eum munitiones ad caput pontis promouentē Antonius Leua repentinus erupit. Sed cōmissa acriter tumultuaria pugna, & cadēte eius signifero dū regrederetur, consilium sumpsit abrumpendi pontis, atq. ita extremo fornice præciso, hinc Antoniani atq. illinc Galli, ad teli coniectū oppositas munitiones extraxerunt; & perpetuis stationib. cōfirmarunt. Memorantius autē molas frumentarias, quæ erant secundū amnem robustioris nauigiis impositæ, & tota vltiore ripa cathenis ferreis alligatæ, directis tormentis perfregit atq. demersit; turremque lateritiam in sua ripa in qua Hispani excubabant positā contra naualia cū exitio defensorū expugnauit. quo incōmodo accepto, Antonius molas trufatiles vicatim parare, & in nobilissimo Gymnasio sapiētiae studiis dicato pistrina instituire coactus est. Memorantius quoque paulo infra eam quàm diximus turrē extra tormenti iactum alterū Ticino pontem imposuit, vt ad mutuas ferendæ opis opportunitates Palicianis castris iungeretur; sicuti supra urbē ab occasu priore ponte Galli milites ad Regia castra pari cōmoditate permeabant. At Franciscus vbi cuncta late prospexit, & diligenter explorauit vndique terrorem Ticinēsisbus propius admouendum ratus, producto tormentorum apparatu, & à suis & à Palicia castris murum quatere cœpit. Antonius vtī erat ingenio peracri, diligenti, inuictō, militibus non deerat, vt omnibus laboris & patientiæ exemplis ad vrbis defensionem accenderentur. neque Antonio deerant Papienses, per se Sfortiano nomini maxime dediti, & priuatis de causis, etiam Gallis infensi. Vniusque omnium Matthæi Becariæ excellens studium eminebat. is regnantibus Gallis vtj Gibellinæ factionis princeps, per aliquot annos exul fuerat; ob id publicis priuatisq. opibus non parcebat; hortabatur ciues, vt cætera omnia contemnerent, modo sese & coniuges ac liberos à supplicii & contumeliis tuerentur, Quando nulla salus victis esset speranda, & nulla deditis spes salutis relinqueretur apud sæuisimam gentem, quæ vel data fide suis commilitonibus tot præliis, & casibus in Italia cæsis, vno maxime Papiensium sanguine parentare percuperet. Quibus de causis non modo quisque hospites suos Germanos pecunia egētes, liberaliter alebat, sed alacriter in muri defensione atque opere versabatur. Ita Antonius singulari Papiensium studio vsus, Germanis incredibili perseuerantia, die noctuque in opere & statione versantibus, tantas introrsus munitiones erexit, vt Galli quanquā prostrata ingenti mœnium parte, totis copiis murum inuadere non auderent. Sed tentata tantum propugna

culi expugnatione, quod erat infra Perticariam portā cum cæde multorum, & in primis Amabilii Centurionis reiecti pellerentur. A Castris vero Regiis eodem puncto temporis vehementissime quassata est quadrata turris, cui Mediæ barbæ nomen erat. ea vtrinque adactis tormentis summa vi ab ima parte quassata, & ad lineam excisa est. Sed dū corruit, incredibili casu adeo apte in frōtem prolapsa decubuit, ut quæ ingenti ruina patefacto aditu ingressuris Gallis nudare locum debebat, tanta opportunitate præseperit, ut cuncti nouam ac insperatā munitionem non sine tutelarium numinum præsentī ope repente enatam, & appositam mirarentur. Ita Franciscus ubi vno atque altero conatu nihil se tormentis proficere posse animaduertit, & forte Longauiilla Regulus regii sanguinis adolescens, dum incaute ad vineas versaretur, minore tormento esset interfectus, aliud magnæ molis & perdifficile consilium desumpsit, Ticini amnis scilicet à mœnibus auertendi, ut eo, supra insulæ caput, ubi ueluti rostro diffunditur, in Graualonem deriuato, per siccatum demum alueum, promotis tormentis & copiis urbem aggrediretur. Erat enim ab ea parte murus ad ingentem tractum per se debilis & simplex uetusti operis, & ob id etiam maxime neglectus, quòd urbs ipsa præterfluente amne, nullo alio quàm eo loco munitione esse uidebatur. Sed magna ad opus conducta hominū multitudine, quū sublicis & phalāgis in vado defixis, atq. his perpetua cratiū serie intertextis, nō aduersa sed obliqua fronte aquā à Ticinio sensim interciperet, & directis linteis telis, quas ab imo insutū plumbū distendebat, in deprofiorē Graualonis alueum deriuare cōtenderent, amnis autumniatibus pluuiis instans facile dissectis operibus. hominum ingenia superauit, Ita ut Libratores & Aquileges, dū mirificæ artis instrumēta picturis & modulis ostentando, ingeniosi Regis animū oblectant, omnē spem consilij militaris eluserint. Fuere qui existimarent Franciscum nequaquam operis difficultate deterritum, quam magnis hercle opibus, & pertinaci consilio planè peruicisset, sed euidenti periculo adductum ab incerto destituisse, ne Antoniani ubi siccatum alueum statim uidissent, totis copiis eruptione facta ad opprimendas Memorantij copias peruolarent, quibus difficillima ratione nec mature quidem succurri poterat, quum à Regiis & à Palicianis castris, singulis tantum in multa distantia pontibus, insula peteretur. Interea Clemens pontifex & Veneti cum Francisco, certo fœdere coniunguntur. siquidem magnopere metuebant, ne ingentis animi Rex tantis innixus opibus, si Ticino potiretur, infesto demum exercitu ueteres iniurias opportunè uindicaret. Ex aduerso etiam in Cæsarem multorum studia refrixerant. cunctatius enim Cæsar quàm oporteret, ad promerendas omnium uoluntates, cū Francisco Sfortia agere uidebatur; quippe qui nondum uodcillo, tot legationibus efflagitatus, ei tradiderat, quibus augustali potestate, ad iudicium Mediolanensis imperij iura petebantur. Quamobrem in suspicio-

forum animos cæca, nec aliena ab usu rerum opinio, non inanibus contenturis irreplisse uidebatur, Cæsarem, quum undique uictor foret, eiecit Sfortia, Cisalpinæ Galliæ principatum protinus arrepturum, ut inde duorum demum Regnorum opibus fretus, totius Italiæ imperio potiretur; Id etiam Itali principes iniquo animo maxime ferebant, quod Cæsariani Duces post exactos Gallos pace parta, impotenti demum cupiditate, & planè superba insolentique audacia induciti, tantulis copiis Galliæ regnum inuadere ausi fuissent, ut exagitationis domi Gallis, atque his pro salute ad arma excitis, & in Italiam pertractis, constitutæ pacis otium perturbarent. Non enim eos pro sociis, & federatis haberi collique debere discutiebant, qui bella ex bellis sererent, pacem pati nõ possent, nec vlla conditione quieti esse uellent: ut prætextu belli, provinciarum populationibus alerentur. Si externos dominos fatali insubrum miseria pati necesse foret, præstare Gallos recipi quàm Hispacos, quando illi Cisalpinam Galliam uti suam regionem, ac alteram ueluti patriam tueri, & fræcundam maximeque florentem efficere consueuissent, secus ac Hispani, qui tantquam alienam terram, quam essent relicuri, omnibus auaritiæ & crudelitatis exemplis vexarent, atque diriperent. Postulabat Rex Gallus à Põtifice Venetoque Senatu, ut neutri parti adesse uellent: spectatores tantum essent: nec tamen commeatus impedirent. ipsum per se daturum operam ut nullius ope ad superandos hostes indigeret, si illi pariter à nemine vlla in re iuuantur. quæ conditio sicuti in præsens pulcherrima tantquam specie maxime utilis & tutata, Pontifici & Venetis mire placebat, ita demum diiudicata belli Fortuna, in eo tristi rerum exitu, damnosa & exitialis fuit. Miserat Clemens ad Franciscum, & ad Cæsarianos duces, Gibertum Veronensem, Antistitem, qui summorum consiliorum erat arbiter, atque item Nicolaum Antistitem Campanum, qui ab Hispania Galliaque redierat, ille Gallis impense fauere, hic Cæsarianis operam præstare dicebantur; quanquam ambo summæ fidei summæque virtutis homines, nihil magis quàm Clementis nutus, rectissima uoluntate sequerentur. Existimabat enim Clemens pacem cum utraque parte per idoneos ac amicissimos oratores esse pertractandam, ut ipse tantquam ex æquo arbiter, quæ petebat, mollius atque facilius impetraret. Instabat itaque ut indicæ fierent, interim eas vrbes uterque teneret, quas ab initio belli cepisset, aut antea possedisset. Id Franciscus Sfortia minime probabat. Nec etiam de Ticino vrbe cõuenire poterant, quum Cæsariani, qui auxilia propediem expectabant, nihil concedendum arbitrarentur, Nec Franciscus suæ dignitatis esse putaret, ab ea vrbe discedere, qua se omnino potiturum speraret. Ita abrupta spe concordiæ Gibertus Romam redit. Franciscus uero postquam aperta vis minime processerat, & inopia tormentarii pulueris pilarumque maxime laborabat, ad obsidendam urbem conuertitur, ratus Germanos rerum omnium, in dies, cre-

scente penuria, quin honesta accepta conditione domum discederent, nequaquam diutius obsidionem esse toleraturos. neque enim deerant, qui occulte Gallis fauendo Centuriones pecunia corrumpere conarentur. duosque milites Hispanum alterum, & alterum Germanum, qui perfidia scelus de prodenda loci custodia conceperant, depræhenos Antonius Leua supplicio affecerat, & pœna proditorum. in frustra disceperat. Fuere etiam qui dicerent Azornium Regulum Germanorum Ducem prodendæ urbis consilium animo agitalle, plectum scilicet magnis muneribus à Rege ut id perficeret. Sed cum ab Antonio fuisse præuentum, qui quam non obscuris indiciis eius rei vestigia depræhendisset, hominẽ summæ authoritatis ad epulas inuitatû veneno iustulerit. Azornio certe uel infanti ea Antonii cœna omnium fuit suprema: verum de ea re, uti falsa uel turpi, Antonius nullam unquam postea laudem quæsiuit; sed repentinæ mortis causam in uinum liberaliter haustum reiecit. Erat Antonius ad magnas rei numariæ difficultates redactus, & quoniam subueniendum erat egeno militi, postquam ciues ferme omnes, tantis etiam affectos detrimentis pecunia penitus exhaustisset, ex templis donaria detraxerat, amplioraque ex uo uictoriæ Diis pollicitus, ea cõflata, monetæ rudis demum nota percusserat. emisissetque crebro nuntiis pecuniam à Piscario uehementissime flagitabat. Intromittendæ uero pecuniæ quum nulla omnino uia, portis ab hostium custodia præseptis, ostenderetur, modum Piscarius inuenit, quo militum animos Antonius uel inclinatos ad deditionem, opportune confirmaret. Transfugerant ad Regem ueterani duo milites Hispani Cisnerius atque Romerius, supplicium ueriti, quoniam inimicum notum militem, in castris interfecissent. hos Piscarius per idoneos homines perpulit, ut eius homicidii noxam, insigni facinore ad certum nouatæ operæ præmium expiarent; credebat transfugis Rex Gallus quos liberaliter susceperat, quum ex captiuis eos perpetrata cæde supplicium effugisse didicisset. ergo illi accepta fide, Piscario operam pollicentur: & ex nocturna excursionione ad præstiturum locum à Piscarianis aurum accipiunt; id tunicis infutum occultant: & postridie, quum à Ticinensibus porta egressis cotidiana exercitatione certaretur, ad pugnæ locum procurrant, sese signo dato Ticinensibus permiscant, & intra portam cum mutua lætitia recipiuntur. Horum beneficio Antonius singulos aureos numos singulis Germanis militibus diuisit. addiditque per amplis promissis, auxilia breui ex Germania in Italiam peruentura, quibus nuntiis quum falsa ueris abunde permisceret, milites solito alacriores ad ferendam obsidionis incommoda reddebantur. Per eos dies Piscarius, quum adesset Gibertus, qui de induciis mandato detulerat, didicit per exploratores Hieronymum Triuultium cum ala Gallica, qui ex Circumabduanis locis rem frumētariam expediret, Meltio in oppido considerare: consisumque loci munitioni, & studio oppidanorum nihil

ab hoste vereri, itaque occasione utēdum ratus, ut præfente Legato Hispanis militibus, neque manus neque animos obtorpuisse ad prædare audendum ostenderet, urbem portas cōcludi, & intenta custodia ne quis omnino rem efferre possit, obseruari iubet, communicatoque cum paucis consilio de prima vigilia linteatas cohortes uti noctu consueverat, educit. brumalique nocte confecto quindecim milium itinere, ante auroram ad oppidi fossas peruenit. Vigiles qui in muro erant, quū crebros igniculos ex sclopettariorum funiculis scintillantes à longe cōspicerent, primo rati esse volantia insecta quæ cicindelæ vocantur, Hieronymo rem serius significant. Verum ubi continens agmen apparuit, id renunciant, & toto muro ad arma conclamatur. Tum vero Piscarius ad Vastium conuersus, postquàm aduenimus (inquit) omnino nobis vel resistente hoste in oppidum est euolandum. Superate fossam, & per scalas hastaque conscendite: ego ab aduersa porta, ne vnus quidē effugiat, vias obsidebo. Nec mora, in fossas præalta plenas aquæ se demittunt: sclopettarii muri coronam crebris ictibus infestam red dunt, ne de defensores in ea consistant. Quum Vastius ipse corpore ingens vix summo pectore ab aquis extaret, confertæ cohortes certatim se demittunt & enatant. pauci scalis, plures fraxineis innixi hastis, & subleuati succedentium humeris in murum euadunt. quum vigilibus deiectis in forum esset peruentum, Hieronymus cum paucis è porticu sine galea erumpit. eam eo Vastius uti erat ante primos singulari certamine congregitur. adactaque in frontem lancea, ab equo deturbat. in eoque tumulto serò nomen profidenti dextra manus deciditur, quibus affectus vulneribus paulo post interiit. cæteri equites paucis vulneratis capiuntur, oppidumque singulari festinatione diripitur. Nec plusquàm sesquihoram Piscarius quietis & moræ militi concedit. atque ita quum à propinquis Gallis, qui erant in præsidiis oppidorum, ca uendum putaret, adhibita celeritate Laudem reuertitur, ea res tam breui spacio brumalis diei, per luteola itinera à pedite confecta, Gallos uti in pari discrimine per vicina oppida dispersos, ut vigilantius agerent admonuit uehementerque conterruit. At Franciscus ubi Cæsarianos duces ab induciis atque concordia penitus abhorreere, & Germania legiones expectare comperisset, simulque in dies certior fieret, obfessos non modo frumento uinoque abundare, sed sæpe, ad omnem uel profundæ pacis, ciborum copiam atque luxuriam epulari; cum ualida exercitus parte Albanio Duce Neapolitanum Regnum inuadere constituit, ratus Hispanos ad defendendum Italici imperii caput, ubi plerique eorum liberos, uxores, domos, prediaque haberent, continuo relicta Gallia Cisalpina Neapolim esse reuersuros. Placebat hoc Pontifici & Venetis, ut eo timore iniecto Cæsarianos ad inducias cōpellerent; Sed nequaquàm is erat Italici animus, ut Gallus Neapolitano Regno potiretur, utpote qui opes Italiæ libramento quodam exæquare percuperet.

rent, summam in vno Rege potentiam magnopere formidantes . nam sicuti Hispanis Mediolanense Imperium arripientibus, totius Italiae libertas omnium iudicio cōclamata videbatur, ita si Galli nudatum omni præsidio Regnum, Andegauensibus regulis id maxime optantibus, intrarent; nemini dubium erat, quin mox, vti paucis antè annis acciderat, immodicæ, & superbæ genti foret seruiendum . Itaque Pontifex hisdem de pace consiliis incumbens, Albanium, qui cum Gallico exercitu per Calphurnianos saltus à Rhegio Lepidi in Etruriam descenderat, Lucensibusque & Senensibus pecuniam, commeatus, tormentaque & eorum vecturas passim imperarat, Romæ récepit, ita tamen vt eius impetum quâvis maxime posset in Cæsarem officis nequaquam offensa Galli Regis amicitia, retardaret. scilicet vt Cæsariani imminente periculo adducti, ad eas quas antea repudiasent, induciarum & pacis condiciones recurrere cogentur . Interea Borbonius quem in Germaniam profectum diximus, paucis diebus magni roboris auxilia coëgit. Neque enim liberæ ciuitates, quæ Augusto nomini parent, Cæsari deserant. neque quisquam Regulorum Ferdinando Cæsaris fratre in delectibus habendis ornandisque militibus alacrior & sumptuosior erat. à liberis autè fœderatisque populis missus est Georgius Franispergus cum viginti cohortibus . Ferdinandi vero copiis præfuit Marcus Sithius clari nominis dux & Italiae præsertim bellis assuetus . Nicolaus quoque Salma è Norico excellenti virtute regulus, duorum ferè milium equitum alas adduxit, non robore modo virorum, sed equorum & armorum specis insigues . Veneti qui iis legibus cum Gallo Rege in amicitiam redierant, vt Cæsari nihil nocerent, Germanis transuentibus expedita itinera, & cōmeatus abunde præbuerunt . atque ita Borbonius media hyeme, maxima omnium cum lætitia Laudem Pompeiæ peruenit . Nec segniter à Frâncisco postquam desperatis induciis rem ad vim spectare prouidebat, maiora in dies præsidia parabantur, partim ex Heluetis atque Grisonis, partim ex Sedunis atque Valens, qui ad Graias Alpes pertinent, suppleri etiam Italicas cohortes atque alas refici iubebat, conduxeratque item Ludouicum Palauicinum, qui Circumpadanos commeatus interciperet, qui à Francisco Sfortia ad Cæsarianos mittebantur . Sed cum temere transgressum amnem, ad Casale oppidum Sfortiani duce Alexâdro Bentiuolo, suis eius copiis viuum ceperunt . cōtrâ vero bellicis casibus illudente Fortuna par vulnus, & nobilitate ducis aliquanto grauius in Liguria Cæsarianis est inflatū. Gerebant Galli bellum duce Salasio regulo aduersus Genuenses Saonamque valida classe & firmis præsidij obrinebant, præfecti classem Vgo Moncata & Andreas Auria intenti in omnes occasiones aderant. forte per exploratores ad Vgonem defertur Gallicas cohortes in Varagio oppido soluta statione desidere, id est oppidum citra Saonam ad mare positum debili cinctū muro, eas cohortes Vgo se facile opprimere

opprimere posse existimans, ut erat consilio repentinus noctu triremes Hispanicis cohortibus silentio complet, à Genuæ portu de secunda vigilia educit, & ad Varagium adhibita celeritate oriente Sole peruenit. Sed dum milites in terram exponuntur, & arduo ascensu oppidum circumeunt, Varagiani ad arma conclamant. Interim aduersus suboritur uentus, Trierarchi triremes expediunt, Vgo cum cohortibus in littore deseritur. erant in præsidio Simon Tibaldus Romanus & Gigantes Corsus eximia fortitudinis cohortium præfecti, si capto repente consilio, haud longa oratione milites cohortati, ad aperta porta sub signis erumpunt, nec Cæsariani eorum impetum sustinent, ut poste qui bus abrepta in alium classe, & erepta spe fugæ, animi repente conciderant. Ita Vgo inops consilii dum suis dissipatisque militibus frustra repugnare contendit, sine vulnere capitur. Superuenere etiam Auriæ Triremes quæ fortuna terra marique feliciter aspirante, Cæsarianam classem in fugam dederunt. Ea victoria Franciscus singulari lætitia est affectus, quoniam in spem veniebat Ligustici belli maturè faciendi, ut inde mox Salassum cum delectis cohortibus ad se Ticinum in castra reuocaret. Germanorum etenim aduentus fama ingens dispersa per Italiam, de obtinenda vrbe, spes atque animos Gallis sensim minuebatur, quum ex aduerso, Cæsarianis uehementer augetet. Per eos quoque dies, Antonius Leua, Sedunos, qui ab occidente in suburbanis ædificiis nequaquam militari diligentia stationem habebant, eruptione facta fuerat adortus, multisque cæsis & captis, cæteris fugatis, Paulum Syllam eorum ducem inde pepulerat. Quibus de causis Clemens pontifex de belli euentu maxime timerè cogebatur. existimabatque metum Cæsarianis propius admouendū, ut de induciis impetraret, quod antea postulasset, Ad ipsius etenim dignitatem, qui ad æquitatis & pietatis nomen Sacrosanctæ authoritati innitebatur, maxime pertinebat, ut utrique ab armis discederent, ipso disceptatore atque arbitro controuersiam componerent, ut ea arma quibus adeo funeste inter se desererent, aduersus Christiani nominis hostes uerteretur. Sed ante omnia pulchrum erat atque magnificum solo consilio nulla impensa, Italarum omnium libertati præcauisse: ne si bellum Marte iudice victoria finiretur, qui superior euaderet uictoricibus innixis copiis, victoria & fortuna utendum arbitraretur ad perdomandos reliquos hostes, subigendam que Italiam; quæ affecta viribus, & dissociatis principum animis, haud dubie in præmium laboris atque periculi uictoribus celsura uideretur.

Sed Clemens alioqui ab inueterata prudentia circumspectus, dum fatali quodam errore inductus, neutri parti nocere uelle uult uideri, utrunque tacito sensu uehementer offendens, sibi ac toti Italiæ graue & plane funestum bellum peperit. Erant plerique ex amicorum & familiarium numero qui recta quadam ingenii libertate suadebant, ut Placentiæ iustum exercitum pararet, consilia & vires cum Veneto ad

id maxime parato, opportune commiseret, vt qui inermis, dum pacis conditiones armatis proponit, esset despectus, uim demum haberet ad compellendum, si Cæsariani uel Rex ipse ab induciis atque concordia pertinacius atque insolentius abhorrerent. Quid enim Italo Principe, atque eo præsertim qui summæ pietatis atque prudentiæ personam sustineret, tutius ac honestius esse poterat; quàm parato exercitu firmisima vti autoritate? & denunciato vtrique periculo, in eum qui pacem abnueret, diuinis ac humanis armis deferri? atque inde præclarissimo factò, in Italia pacem atque ocium parare? sed fata obitabant, ne Pontifex ea consilia plena securitatis & laudis protinus expeditet, vt ab his mox peccatis ac erroribus nostro merito diuina humanaque omnia perderentur. bellici nanque sumptus qui exhausto ærario impenderent, a conscribendis copiis Pontificem maxime deterrebant natura tenacem, & pecuniæ nunquàm profusum, temperantia & cunctatione gaudentem, & ex alienis rerum successibus consilia sua expendere solitum. Quæ artes sicuti dignæ erant sancto moderatoque pontifice, qui peculiari studio veterum more sacra procuraret, ita ei importunæ ac exitiales esse videbantur, qui generoso fortique consilio ad salutem omnium excubare uellet, vt Italia ualidissimarum gentium pertnacibus armis vexata, ab imminente interitu incolumis & libera seruetur. Igitur Clemens, quum pro Cæsare animus esset in officio, & Francisci, Gallorumque item res saluas & florentes esse cuperet, vt medium se gerere videretur, Albanium monuit, vt ex Romano agro per Sabinos in Regni fines maturaret, scilicet ut eo metu territi Neapolitani, qui omni militari præsidio nudati erant, ad defendendam omnium salutem, è castris copiarum partem euocarent. Iam Albanus ad Eretum, exercitu Tiberim ponte traducto, se se in Aquilanorum fines insinuare cæperat, & Rentius Ceres ex his oppidis, quæ Gallis fauebant cohortes conscripserat, totiusque Vrsinæ factionis clientelas ad arma ex Spoletinis agris commouebat. Quo timore adductus senatus Neapolitanus ducibus & Carolo Lanoio imprimis, in castra perscripsit, Albanium cum iusto exercitu Regni finibus appropinquare: excitari passim in prouincia Præcutina, Aquilæque præsertim, vetera Andagauenensium studia: defecturos esse populos, ipsamque Neapolim hosti celsuram, ni mature subueniant: quando omnia hosti aperta & exposita uideantur. Non esse cur præpostera belli ratione vti velint, & prius aliena quærere, quàm propria tueri contendant; quid enim peruersus & stultius quàm procul à domo, contra totius Italiæ consensum & alieno imperio dimicare? ut interim ab insana animorum obstinatio ne id regnum quod vere ipsorum sit, & Cæsaris proprium, celeriter amittatur? falli ipsos, aperteque decipi, si sperarent post partam de Gallo Rege uictoriam, quæ esset incerta & in lubrica Fortunæ manu posita in tempore perditis prope rebus opem ferre. proinde desinerent cun-

Ari; vnumque succurrendi, maturandique consilium suscipere si
 saluam Cæsari Neapolim esse vellent. His literis Lanoius magnopere
 commotus sibi in Regnum omnino properandum esse censebat, cum
 equitatu præsertim Neapolitano & expeditis Hispanorum Germano-
 rumque cohortibus, Erat enim de salute Regni, quod eius cura à Cæ-
 sare peculiari munere fuerat demandatum, magnopere sollicitus. Por-
 ro Piscarius veluti iam explorata uictoria claræ grauitatis & diuinæ pru-
 dentiaë plenus, hominis tanquàm importuni, & nimium de belli sum-
 ma diffidentis consilium uehementissime reprehendere; contestari-
 res fore perditas; & magnis rationibus in consilio demonstrare, nihil
 esse periculosius ac alienius à tota belli ratione, quàm si bipartito exer-
 citu, diuisis viribus, dimidiataque spe iam conceptæ uictoriaë, duobus
 simul grauisimis bellis occurrant. Quod maius inquit beneficiû Rex
 Gallus, à nobis tanquàm insanis ducibus poterit expectare, quàm ut,
 dum tu Lanoie Carole decerpto omni flore militum, & veterano equi-
 tatu abducto, Albanium media hyeme per totam Italiaë longitudinem
 confectaris, nos hic inter ambiguas veterum sociorû voluntates eque-
 stri præsidio nudati, & quod me plurimum angit, dempto robore ho-
 minum cum infirmis ac eneruatis legionibus relinquamus? Vincet her-
 cle ubique Rex Gallus, si semel hîc vicerit. nam eò rem, vt video, for-
 tuna deduxit, vt vno mox prælio decernatur, vtrum Cæsar, an Gallus
 Italiaë leges sit daturus. proinde totis animis ac viribus in vnam conse-
 rendæ pugnaë occasionem incumbendum esse arbitror: vt tot superior-
 res victoriaë, quas de hac gente semper tulimus, uno veluti extremo uir-
 tatis opere ædito, confirmemus. Nec dubito postquàm non modo nu-
 mero pares hostibus uidemur, sed disciplina recentique hoc & plantè
 inuictò militum robore superiores sumus, quin audendo & sicuti ha-
 ænus semper fecimus, fortiter pugnando, aut de cæso Rege superba
 spolia, aut quod malim, de eo ui capto, nobilem triumphum Cæsari
 referamus. Irrumpat interim, dum nos hic uincimus, vt lubet Alba-
 nius in Aquilanum agrum, & Interamnates ac Pelignos percurrat, què
 pontifex suspenso studio tantum abest, vt progredi & regno potiri vel-
 lit, vt eum iniectis moræ causis passim retentet, scilicet ne spem pacis
 corrumpat, si à Gallis celeri felicique successu Neapolis occupetur. Er-
 go si sapiamus omnium iudicii decretum esse debet, ut hinc castra mo-
 ueamus, & contra Regem coactis in vnum copiis signa proferantur.
 Ille edepol, aut metu cedit, & cum infamia Ticinum vitro obsidione
 liberabit, aut certe si obsidere perseveret, iniquissima conditione an-
 cipi distractus cura cum duplici hoste summum dignitatis atque salu-
 tis periculum subibit. hanc Piscarii sententiam ipse ante omnes Borbo-
 nius maxime probauit, nec contra a Lanoio disputatum est, vt pote
 qui dempta omni sollicitudine, metuque depulso ea Piscarii oratione,
 alacrior factus esse videbatur. Hærebat tamen Lanoius ac dicebat se

de militum voluntate magnopere dubitare: quoniam rumor enatus esset in castris præfectos cohortium signa ex hybernis non prius moturos quàm militibus vna atque altera stipendia soluerentur. Erat enim apud duces summa pecuniarum inopia, quod tam Sfortia tot incommodis circumuentus suppeditare nequiret & milites quum gratuito Cremonensis & Laudensis agri copiis alerentur, si propius hostes accederent, commeatus sibi defuturos putabant. Quem enim adeo stultum mercatorem & calonem erant inuenturi necessaria cibaria deferentem ad eos milites, qui raptò viuere magna ex parte essent assueti, nec alicunde pecuniam expectarent? per eos etiam dies acciderat, ut quum Pontifex, qui Cæsari ex animo deesse non poterat, pecuniam ad Lanoum mitteret, eam Federici Bozoli equites, re per speculatores cognita ad Fidentiam Placentini agri interciperent, & iam Germani stipendium quod domo discedentes acceperant, consumpsisse dicebantur. equitatus etiam ueteranus adeo insigni contumacia sibi debita nõ meum modo sed annorum stipendia flagitabat, ut dicto audiens nequam quàm futurus esse videretur. Quibus rerum difficultatibus, quum Piscarius, cū Lanouum quorundam togatorum qui consiliis intererant animos vehementer angere perspiceret, Desinite inquit timere: & hoc totum negocium de redimenda militum uoluntate, mihi vni relinquitte. Spero enim milites uti ueri decoris & laudis audios decet, qui mihi semper fidelem promptamque operam tot asperis præliis præstiterunt, hoc bello, in paranda insigni uictoria neque mihi, neque Cæsari omnino defuturos. Atque ita dimisso consilio ad Hispanos contendit, eosque aduocata concione hortatus est, ut eo animo esse uellent, quo antea semper fuissent, hoc est egregio, ingenti, inuicto. Auditas etenim esse uoces quorundam lixarum potius quàm militum, qui dicerent Hispanos nisi accepto duplici stipendio, non esse vexilla promoturos. eam rem fortissimorum hominum nomine indignam, ita se uti falsam, in consilio diluissse, ut præclare etiam receperit, cohortes optima spe ad paratam uictoriam anhelantes non modo mansuras in officio, sed cuncta uel iniquissima ad nutum militaris imperii, alacri animo subituras, hoc se de ipsis facile esse pollicitum, quoniam planè sciret, Hispanos non mercenariorum militum more, uti operarios, stipendia facere: sed pro gloria, pro imperio, pro triumphis, pro dignitate pugnare solitos. Quid enim inanius & importunius quàm a ducibus obærari & egentibus, stipendia postulare? Quasi ærario præsent, & non eis multo plura ac ampliora quàm militi Cæsar debeat? qui tam & si procul ablit ab Italia, animos suorum tamen intueatur, quibus ex merito, non multo post cumularam gratiam sit relaturus. Postremo quid flagitiosius ac insolentius uideri, quàm consternatis sæcra opinione animis, stipendia in ipso speratæ uictoriæ limine flagitare? debere ipsos meminisse, qua spe animi, quo corporis cultu, ab Hispaniis aduenerint.

In quàm

In quam demum & opum, & honorum, & nominis amplitudinem ante omnia, in opiam fortiter ferendo ac impigre parendo peruenerint, non enim petulantia, alienatione, stultitiaque esse prouectos: neque tantas victorias corporis virtute potius quam animi patientia fuisse consecutos. Proinde secum intenti in ipsum illud pristinae virtutis decus ad capefendam victoriam animos cofirmarent. inuidiam enim, quae ex foelicis rerum successu creuerit, omnino esse noua quæ sita laude superandam. An etiam ipsos ignorare? quod non in Italia modo, verum & in Africa, illaque penitus ad occasum reposita India pugnacissimarum gentium victores euaserint, tantum odiorum vndique esse contractum, ut non plus soli ad salutem libertatemque teneant, quam quantum armati uestigijs calcarēt, adeo infensos esse omnium animos? Propterea ut sibi tutum atque præpingue ocium pararent, extremo conatu admitterentur. fore etenim ut superiorum bellorum decora, unius clarissimi prælii opima uictoria penitus obscurarent. non enim siue decus, siue prædam respicerent, omnium Europæ Regum longe opulentissimum cum obscuris aut certe parum illustribus ducibus, quos antea de uicerint, esse comparandum. Quum hunc in modum summa grauitate peroraret, alacri inter milites fremitu exorto, a tota concione clamatum est, ne de ipsorum uoluntate quicquam dubitaret: sed extemplo quò uellet, signa uerteret, se enim continuo secururos: quando ipso duce, nihil sibi uel in summa rerum difficultate defuturum sperarent, agere se demum gratias quod tale de singulis iudicium fecisset. & suscepta causa, uti ducem parentemque decuit, uniuersos interposita fide; turpissimi flagitij calumnia liberalisset. Tum uerò Piscarius Hispanis præclare fauentibus, cohortium præfectos centuriones atque signiferos ad Germanicas legiones adduxit, ut surdæ feræque eorum mentes exemplo uincerentur: diſſimulabant enim Hispani, se æquo animo stipendij dilationem esse passuros, ut commilitones Germanos qui Ticini essent, perquam mature teterrima obsidione liberarent, proinde excitare, legiones non pari modo alacritate, sed ardentiore etiam studio secum venturas, ut consanguineis & fratribus summo periculo implicitis opem ferant; & concordibus animis pugnando, pulcherrima uictoria potiantur. Ea comitas Hispanorum cum singulari studio beligerendi coniuncta Georgio imprimis Franispergo mire placuit. habebat enim Ticini filium nomine Gasparem, Azornio mortuo inter paucos duces nõ minus sua excellenti uirtute, quam paterna gloria florentem, huius de salute uehementer sollicitus, alios minores duces & signiferos interrogabat, an fide studio & alacritate pugnandi ab Hispanis uinci uellent, qui unam prope quærendæ bellicæ laudis causam sequerentur. quum ipsi Germani præter decus necessitatis etiam & pudoris stimulis incitari deberent: ne tot milia fratrum & commilitonũ, cum infamia Germanicæ gentis, inedia absumerentur. illos non esse

fallendos, qui in fortibus ipsorum aduentantium dextris summam spem reposuerint: & in posterum singulos qui opem afferrent uti salutis & uitæ seruatorum in cœlum laudibus essent elaturi. Concionantem Franspergum plerique insignes Centuriones uariis & amicitia & sanguinis necessitudinibus cum obsessis coniuncti, elata manu ut insigne studium significarent, alacriter adiuuabant. Piscarius per interpretes ex victoria, summa præmia pollicendo, integras Legiones accendebat, Italicæ quoque cohortes, tametsi ipsis multo plura stipendia debebantur, se Piscarii nutum sequi paratas esse, neque animi liberalitate à quoquam uinci uelle profitebantur. Ita contra spem omnium cum summa laude Piscarii nõ sedatis modo, sed uehementissime incensis militum animis ad equites est discursum. Hispanicus equitatus quin fidei & laudi satisfaceret, durior est inuentus. Nam quum cataphractorum equitum segnis & stataria opera superioribus bellis exstitisset, iamque Piscarius antiquæ more militiæ, cuncta aspera, per pedites aggredi, & equitum leuis armaturæ opera uti esset solitus, uix senescentis cataphractorum nominis famam in agmine sustinebant, Ita ut pedites cum his sæpe iocarentur aculeatis uerbis interrogando, num ferix essent, quod adeo compti quietique incederent, conspectoque aliquo strigore uel annofo equo illum ab obesis clunibus bellum pullum, & qui nondum molares dentes emisisset cum risu passim laudabant, quæ contumeliæ equitibus erant deuorandæ, quum in accensis sclopettariorum funiculis iura belli posita uiderentur. His de causis Piscarius ut eos pertinaci duratos obstinatione ad officium inflecteret, non modo eloquentia, quæ in ipso expedita erãt & admirabilis, sed pecunia etiam opus fuit, qua eorum subleuaret inopiam, pudoremque discuteret, quem tacita & tristi conscientia ab inertia nomine concepissent. Eam autem ab opulentis Centurionibus mutuo sumptam, ipsiusque priuato nomini prompte concreditam, quanquam erat exigua, adeo comiter diuisit, ut equites non paucorum dierum, sed totius anni stipendia recepisse uiderentur. Pacato lustratoque exercitu castrâ ad Melennianum Piscarii iudicio sunt promotæ, nam tam etsi id iter à proposito diuersum erat, id tamen ea de causa faciendum censebat, ut Tramulio, qui Mediolani in præsidio erat, haud dubius de amittenda urbe metus incute retur; non enim Galli, arcem ab exteriori parte circumuallarant, uti antea ipse & Prosper ad impedienda auertendaq. externa auxilia, Lotrechii bello, paucis diebus perfecissent. ac simul Regem existimabat, de professione ipsorum nuntiis acceptis, uti uariis implicitum coniecturis, aliquid de loco, aut de uetere consilio mutaturum; quæ omnia cum ad perturbandos Gallorum animos, minuendamque regii nominis existimationem, tum maxime ad obsessos spe mirifica recreandos pertinebant. His cognitis Franciscus a diui Lanfranchi templo totaque ea occidentali regione discessit, & ut propior hosti esset, in Paliciana castra
ita se

ita se contulit, vt septa illa ferarum, & viridaria tendentium equitum ta bernaculis, lato ambitu, complerentur. Permansitque in uetere proposito, vt si hostes Mediolanum rectà contenderent, ipse cōtinuo cum delectis expeditisque copiis Tramilio opem ferret: Si ad Ticinum uerterentur, eos munitissimis inclusus caltris aduentantes exciperet, vt bellum nihil intermissa obsidione, cum exteriore ac interiori hoste æquissima condicione gereretur. At Cæsariani uti instituerant à Melenniano, ad læuam descedunt, & secundum Lambrum amnem, Ticinum uersus reuertuntur. Erat ad læuam sancti Angeli oppidum rerum omnium copiis abundans, & frequenti mercatu celebre, cui præerat Pyrrhus Gonzaga Federici Bozoli frater cum equitibus armatis circiter ducentis, & quatuor peditum uexillis. id Piscarius omnino cē sinit expugnandum, ne Galli in tergo relicti itinera obsidendo frumentatoribus infesti essent, deterritisq. circumuicinis populis, cōmeatus intercluderent. At Lanio Borbonioq. & itē Germanis ducibus, magis placebat aduersus Regē rectà proficisci, neq. ullum mora iniecta tēpus terrere, ne Antoniani diuturna obsidione fatigati animos despōderēt, si tantorū auxiliorum famā, in difficili & ob id incerta oppugnatione oppidorū, consensescere conspexissent. quando eo capto oppido, & alterum etiam, quod esset in proximo nomine Sanctocolumbanum simili ratione uideretur oppugnandum. Præstare raptim proficisci, & subitum terrorem regis copiis incutere, vt recentissimis viribus, dum milites essent in officio, obsidionem soluerent, aut commisso prælio, nobili celeritate bellum finirent. Ad hæc quum Piscarius dixisset, quasi ab admirabili iudicio cæterorum ingenis imperaret, duces statim in eius sententiam concesserunt. Nec mora opportuno in loco castra perquam egregie muniuntur, ipseque retro ad sanctum Angelum duobus inde millibus passuum contendit. De prima vigilia vimineæ caueæ proferuntur, ipse situ oppidi diligenter explorato, tormenta constituit contra quadratā turrim, eamque inalbescente statim cælo, à fronte & à lateribus qua muro committitur, quassari iubet. In his rebus administrandis Antonius à Capua vir nobilis & Piscario carus tormento est interfectus. Quum turris multis tormentorum ictibus à fronte perrupta, & ad magnum hiatus patefacta conspiceretur, Piscarius ex templo virgultorum fascibus fossam compleri iubet: cohortatur milites, vt secum contempto hoste in murum euadant. Tum vero Hispani Italiq. certatim emulatione laudis murum aggrediuntur. repugnatur egregie à Pyrrhi sclopettariis. multi vulnerantur, nonnulli cadunt, M. Antonio Capocio imprimis nobili ac impigro iuueni Neapolitano, aduersum pectus plumbea glande traicitur. Quum præliū magis ac magis nouo successu militum augetur, & Piscarius singulos nominatim accenderet, eum Dii immortales prope temere ab aperto loco subeuntem haud dubie protexerunt. nam plumbea glans infra co

stas adaſta, miraculo quodam interiore in tunica ſegnīs hæſit, & alte
 ra pila craſſior ita caligam deterſit, vt in crure liuorem tantum cū gra-
 ui nota relinqueret. ſed nihil eo periculo territus inſtaurata pugna, de
 iectiſque deſenſoribus, turrim capit. Quæ vti erat vi tormentorum
 extrinſecus adaperſa, eos qui cum Piſcario aſcenderant, ita interiore
 pariete incolumi protegebat, vt qui in oppido erant, & iam muro de-
 pulſi, in ſecunda munitione conſiſterant, è caua turre per fenestellas
 emiſiſ ſelopettis peterentur, nec iſiſ vlla tam iniquo quàm inopinato
 caſu contra feriendi, vel omnino hoſtiſ conſpiciendi daretur facultas.
 Eo modo quum Pyrrhi milites ex occulto frequenti pilarum procella
 ſternerentur, & nemo vel ſtrenuus in munitione conſiſtere auderet, ti-
 more concepto, non modo animiſ ſed corporiſ fluctuare, & quod
 erat pauoriſ ſignum, reſpectare iridem cœperunt. Id Piſcariuſ è tur-
 re conſpicatuſ, Caſadam ſelopettariorum præſectum ſingulariſ auda-
 ciæ hominem perpulſit, vt per fenestram in ſubiectum murum proſili-
 ret. imperio Caſada impigre paret, ſaltuque ſeſe eicientem, ipſe Pi-
 ſcariuſ auſu prope inſano omnium primuſ ſubſequitur. Tum vero
 clamore vndique ſublato, cunctiſ enitentibuſ miruſ occupatur. tantuſ
 fuit accurrentiuſ, & certatim incumbētium impetuſ, vt parum abſue-
 rit, quin Vaſtiuſ pondere armorum inter falceſ depreſſuſ dum tu-
 multuarie tranſcēdunt, in ſoſſa militeſ opprimerent. At Pyrrhuſ ſuiſ
 repentino metu territiſ, & ſede locum deſerētibuſ, quū nequiquam
 increpando proficeret, in arcem profugit. Interſectiſ paulo minus cē-
 tum, & cæteriſ in fugam compulſiſ, quum ad predam quiſque diſcurre-
 ret, Piſcariuſ ad arcem Vaſtiuſ miſit, qui Pyrrhum ad deditiōnē hor-
 taretur: ac ſimul denuntiaret, ſi vim experiri vellet, nullum poſtea ira-
 tiſ militibuſ clementiæ locum futurum: Si beneficio ſalutari haud cū-
 ctanter vteretur, omneſ ad vnum incolumeſ abituſ: quando nihil ſi-
 bi vel antiquiſ, vel iucundiſ foret, quàm Italoꝝ ſanguiniſ peperciſ-
 ſe, & eoſ liberoſ ſeruauiffē, qui ſecum aſſinitatiſ neceſſitudine eſſene
 coniuncti. Soror enim Pyrrhi Coliſano Cardonio, iſ qui prælio ad
 Bicocam cecidit, Piſcarii auunculo, nupta fuerat. Quum Pyrrhuſ
 prodeunte loquenteque Vaſtiō, ab arce aliquanto grauiſ quàm opor-
 teret, reſpondendo, aliquot more militiæ dieꝝ induciã poſtularet,
 obſtrepentibuſ ac iridentibuſ Hiſpaniſ, Vaſtiuſ eum amice monuit,
 vt opem expectare deſineret. Tum vero Pyrrhuſ eiſ ſuaſuſ permo-
 tuſ, Piſcarii arbitrio deditiōnem fecit. Ita Vaſtiuſ in arcem receptuſ,
 Pyrrho & Caninio ſiſtriſ filioſ ſpectatæ indoliſ adoleſcētē, atque nem
 Aemilio Cabriana, & nonnulliſ equitum, & peditum præſectiſ, ne uio-
 larētur, in retrā. ſiore cubiculo recluſiſ, arcem adaperſa porta militiſ
 ricipiēdam dedit, Pyrrhi oculuſ cum mille aureiſ repertuſ Caſadæ in
 præmiuſ occupati muri datuſ eſt. ipſe Vaſtiuſ Iberico equo, cui ca-
 ballæ nomē erat, & quo poſtea uti longe præſtantiffimo in præliſ uſuſ
 eſt,

est, contentus fuit. Milites equis omnibus, qui fuere circiter Septingenti, & armis exuti, ea lege sunt dimissi, ne ante confectum id bellum, sub Gallo Rege militarent. Ipsosque duces, qui ut libertatem auro redimerent, iure belli cogi poterant, perhumano liberalique iudicio misos fecit. Franciscus postquam oppidum ab hoste captum didicit, quum iam alacri animo de ferenda ope deliberaret, uehementer in Pyrum est iniectus, quod ille ad minus triduo, se hostis impetum omnino laturum esse prolixè recepisset. Inde ueteri innixus consilio, totum se contulit ad perficiendas munitiones quæ ab ipso septorum muro ad Ticinum amnem pertinebant. Eo ambitu quinque Cænobia ut diximus ita cum latis hortis includebantur, ut Cæsarianis nisi perruptis his munitionibus ad obsessam urbem peruadendi facultas omnium iudicio præcisâ videretur. Ex his castris intra munitiones exteriores, quæ ad orientem vergebât, tribus in locis perfracto muro tres aditus in Parcum patebant, septa enim ferarumque viaria vulgari nomine, quod principis edicto parcendum sit feris, parcum appellant. hos aditus ueluti ingêtes portas ob id Rex effici curarat, ut equitatus qui ferme omnis in Parco ad læuâ iuxta nemora tendebat, & magno circuitu his copiis, quæ ad occidentem citra sancti Lanfranchi templum in statione remanissent, propter loci propinquitatem præsidio erat, cum legionibus iungeretur. Ita Regia castra hinc Parcî mœnibus, illinc Ticino amne inter duas munitiones adeo munita erant, ut multitudine tentorium & ignium frequentia ingentis urbis speciem præberent. At Cæsariani recepto in castra Piscario, qui non modo celeris ac optimæ victoriæ gloria, sed quod in Duce rarissimum semper fuit, muralis etiam coronæ laude conspicuus aduenerat, ex templo castra mouent; & ad Lardiragum oppidum quinto à Regiis castris miliari instructa acie procedunt. iâ enim ab antecursoribus tumultuarie pugnabatur: Ipseque ante omnes Gallos Ioannes Medices cum expeditis turmis, quibus perniciosissimos pedites admiscebat aucter prouectus, adeo magnum in primo agmine tumultum excitarat, ut plerisque ea die, quin uniuerso prælio certaretur, explicari acies minime posse censeretur: tormeta quoque vno tempore à Cæsarianis sunt displosa: ut obfessi, auditis bombis, ipsorum aduentus certissima spe complerentur. Interim Germani pugnam esse rati, quum eos Franispergus & Sithius hortarentur, in genua procubuerunt: & truci murmure, quodam carmine enitiato, caua manus, collectum solo puluerem in terga spargebant, qui mos erat antiquissimus eorum qui se pro Principe victoriaque deuouerent, ac iurarent, se nisi victores domum non esse redituros. Cæterum dirempto equestri prælio, Rex suos in castra redaxit: Cæsariani vero iuxta Parcî muros, ad Pratam & Treliberium vicos ignobiles deflexerunt. adeoque in intimum eius angusti agri sinum, promotæ sunt castra, ut minus sex stadiis Gallorum munitiones inde distarent: & tabernacula certis tor-

mentorū iūctibus peterentur, adaſtaque eſt ferrea pila ingens in Borbonii prætorium, quum dudum benigna Sorte dimiſſo conſilio, cæteri ferme omnes Duces exiuiſſent. Erat durifſimum anni tempus, pluuiis, & frigore ſœda hyems, itinera lutulenta, ager omnis pabulo exhauſtus, arboribus glaber, quum Galli in trium amplius menſium obſidione, nec pomiferis quidem arbuſculis, & vitibus peperciſſent. hæc omnia Cæſariani fortiter ferebant, & cuncta extrema æquo animo ſe laturos, vt Gallorum munitiones perumperent, Antonianis quotidie ſignificabant. porro Galli maiore rerum omnium commoditate & copia utebantur; utpote qui duobus diuerſis pontibus Ticinum iunxiſſent, & late frumentarentur: magnaque ex parte ſub tectis, & in amplifſimis templorum porticibus hybernarent. Porro alii quum militum induſtria ex rerum neceſſitate magis ac magis acueretur, in linteis & contabulatis tabernaculis, focos cum uaporariis tubis ad excludendum fumum, elegantifſime fabricarant. Id enim erat Regii animi decretum, ut non prius ab obſidione diſcederet, quàm urbe foret potius. Propterea additis nouis operibus munitiones augebat, propugnacula, foſſæ, aggeres, caſtrorum portæ, tormentis inſtruebantur: ut facile poſſet repugnare, ſi Cæſariani ad oppugnandum accederent, quos non diu ſine ſtipendio cōtineri poſſe ſperabat: ac ſimul Venetos, ac Pontificios proximarum urbium prætores, arbitrabatur in dies anguſtius, & lætius commeatuſ Cæſarianis eſſe præbituros. Interea omnibus fere horis, & diuerſis in locis certabatur. Antoniani frequenter erumpebant. Ipſe Piſcarius incredibili uigilantia, aſſiduitate, inter diu noctuque pererrans & circumiens, hoſtium munitiones, dabat operam, vt diſtincte cognoſceret, quæ forma aggerum, qui mos uigiliarū, & ſtationum tenor, quis proprius cuſtodix locuſ, Gallo an Italo, Heluetio an Germano militi eſſet attributuſ. Nihil enim hiſ quæ milites referrent temere credendum arbitrabatur, quum per ſe cuncta oculis ſpectare, & propius contueri uellet, ne à quoquàm imprudenter deciperetur: ita accurate, vt prope ſoluſ ſæpe in ea loca hoſti ſubiecta procederet, ad quæ uel intrepidi gregarii milites penetrare recuſarent. Erant caſæ humiles inter bina caltra paulum extra Gallorum munitiones Parco ita coniuñctæ, ut ab hiſ qui introrſuſ erant, per exigua muri foramina ſclopettis appoſitis, facile defendi poſſent. In hiſ ſtationem habebat duæ Germanorum cohortes, ex earum numero quæ à Gallis Nigræ appellantur. haſ Piſcarius cum delecta manu ſclopettariorum inopinantes adortuſ ita perturbauit, ut aliquot interfectiſ, pluribus vulneratiſ, quanquam acerrime reſiſtenteſ, & à legione per muri foramina adiutoſ, inde cum ignominia ſpectantium Gallorum depulerit, in eaſ tamen haud multo poſt, Germani adiecta noua munitione redierunt, quæ reſ minutis præliis materiam præbebat, quum Germaniſ vario euentu defendenteſ, Hiſpani audaceſ, importuni, omnibuſ prope horiſ, de eiſ aſſiduiſ poſſeſſione

fessione dimicarent. Nec multo post à noua contentione, paruus ab-
 initio tumultus in pugnam ingentem, & cruentâ exarsit. Quum enim
 grex pecoris paulo extra Gallorum vallum herbido in solo vagaretur,
 & Hispani præda inuitati audacius succederent, multisque in hostem
 sclopettis repente emissis, pecora raperentur, clamore vtrinque subla-
 to, adeo prælium sæpe renouatum, & protractum accurantibus vtrin-
 que auxiliis creuit, vt tumultuosissime, & acerrime certaretur. Vastius
 inclinatis primis auxilium tulit: eò etiam cum delecta manu Piscarius
 accurrit: equites turnatim vtrinque pediti miscebantur, tormenta re-
 boabant: sed res sclopettis maxime gerebatur, erât in parte Gallorum
 ante omnes, Antonii Aurix & M. Antonii Cufanii Italicæ cohortes,
 quæ neque armorum usu neque corporum agilitate, neque audacia aut
 pugnandi perseverantia Hispanis multum cedebant. accesserant Hel-
 uetii, Vascones, ipsique Galli cataphracti equites, & Medicea leuis ar-
 matura. Boniuettus in primam aciem prouectus suis aderat, alii quo-
 que duces in pugna loci ferebantur. postremo etiam Rex ipse ut præ-
 lio interesset, eo cum globo nobilium equitum accurrit. Ex aduerso
 Lanioius atque Borbonius, instructis legionibus intenti, in æquum locum
 processerant. Nec in tanto armorum strepitu, tantoque tumultu comotis
 castris, Antonius in muro conqueuit, sed continuo cohortes atque equi-
 tes emisit, qui munitiones adorirètur, & occupatos cum diuersis hostibus
 timore iniecto quam maxime distinerent. Sed prælium hunc habuit exitum,
 ut pari prope illato ac accepto incommodo utriusque suos labore & uul-
 neribus defatigatos in castra reducerent. Alfonso Caruaial nobilis Hi-
 spanus qui alæ præerat interiiit. abrepta est & dexera manus Gulmano
 cohortis præfecto: & Piscarius aliquot uiros fortes sibi maxime fidos
 amisit. Eo prælio quanquam ambiguo euentu certatum esse uidebatur,
 Franciscum maxime letatum ferunt, quoniã uti fuerat omnium uirtutis
 ac ignauix spectator, si non plane uictam, egregie tamẽ repressam Hispa-
 norum audaciam pertinaci & iusto certamine conspexisset. At Piscarius
 ubi interdiu minus quam uolebat hostibus noceri posse animaduertit,
 propter tormentorum omnis generis multitudinẽ, quæ perite à Gallis
 tota passim munitione fuerant collocata: nec ob id quicquam tutum,
 quod modo conspici posset, medio & communi in spacio inter bina ca-
 stra relinquebant: noctu adoriri, & munitiones tentare constituit.
 Perdlexerant Galli, ut diximus perpetuum aggerem cum fossa, ad Ti-
 cinum usque amnem eo successu operis, ut extra infimam munitionis
 partem uersus sancti Lazari templum modicæ domus relinquerentur:
 in quibus adiecta fossa Cufanii cohortes stationem habebant. eas faci-
 le opprimi posse arbitrabatur, quod longius ab ipsa castrorum frequen-
 tia distarent; & à cæteris, Heluetiisque præsertim, pene abiunctæ uideren-
 tur. Itaque uti consueuerat in nocturnis præliis, linteas interulas ar-
 mis superindui iubet. Imperat quatuor Cæturionibus, ut dispersi qua-

tuor simul in locis Gallorum uigiles lacéssant : maximo tumultu clamoreque ædito hostes excitent : sic ut totis castris ad arma conclamentur, ut quum ad superiores castrorum partes Galli quid nam potissimum defendant, incerti per tenebras suspensis distractisque animis feratur, ipse silentio cum delectis cohortibus, diuerso in loco hostis protinus inuadat. his rebus singulari ordine confuturis, quum Borbonium atque Lanoium orasset, ut intenti armatque in castrorum custodia consistere uellent; adiuncto sibi Vastio cohortes educit. & quum Centuriones quos antea emiserat, suum munus strenue implere, exaudito clamore perspiceret, Cusianos adoritur. tantus undique circumfusorum Hispanorum impetus fuit, atque adeo continens sclopettorum procella, ut quum aliquãdiu impigre repugnassent, nec alicunde, qui opem ferrent, opportune superuenirent, frustra imploratis, & mox desperatis auxiliis, expugnata domo, caesi fugatique sint. quum trepidi in propinqua castra perfugerent, Piscarius intra munitiones perripit, tanta hostium perturbatione, ut quum undique fœda fuga pellerentur, capto tormentorum præfecto, cui Cadero sio cognomen fuit, ipsa tormenta occuparet. ea neque auehi, neque ferreis clauis de more configi poterunt, quoniam ex insperato victoriæ successu omnibus rebus ad id necessariis, imparatus aduenerat, ut pote qui expugnata ea domo profugatisque cohortibus decreuisset speculari tantum, & propius considerare hostium munimenta, ut ampliore manu ac apparatu ea demum adoreretur: nec se in castra adeo facile penetrare posse credidisset. Verum appropinquante Heluetia legione, & Gallis adcursum ducum undique, sese cõglobantibus, receptui cecinit, adeo lætus & alacer, ut summam ex eo casu victoriam præ sagiret: quando ab arridente Fortuna, supra spem bellica ratione conceptam; strenue audenti auctiora, & cumulatiora omnia redderentur. Nemini enim erat dubium, quin ea nocte, oblata esset occasio debellandi Regis, & tota Gallica castra facile delendi, si paucis & iam plane victoribus, equitatus omnis ac instructæ legiones accessissent. Ea nox incerti metus, periculi ingentis, & caeci tumultus plena. Gallorum animos vehementer perculit. Nam Antoniani exaudito prælii tumultu pariter eruperant & longe ad incertos ictus, ut terrorem augerent è turribus maiores colubrinæ emisserant. Corpora quoque Heluetiorum & Gallorum hyemali frigore, & longa illuue sic affecta erant, ut quum uigiliis & crebris nocturnis præliis sæpe frustra captis armis fatigaretur, iam demum irrequieto labori minime sufficerent; ac nihil magis optarent, quam expedito prælio bellum finire: ut alterutro euentu, corpora atque animos à tot malis ac erumnis celerissime liberarent. Vna enim hac uia Piscarius, tum maxime, & sæpe alias, Gallorum uim ac Heluetiorum impetum, quum alacritate recentiq. robore ualere, prudenter euitarat: ut mox per partes carpendo & sensim atterendo que uehementi conatu uinci non poterant, assidua & pertinaci confusione

sione frangerentur. Accessit & aliud Gallis incommodum; tres cohortes Ioannis Medicis quum Rex à Sancto Lanfranco, vt diximus, copias in Paliciana castra reduxisset, ad occidentem, vbi uilla erat, remanserant, vt iis frumentatoribus qui à superiore Ticini ponte, & à Mediolano in castra venirent, præsidio essent: ac simul ex opportuno loco, Antonianorum egressus obseruarent: & significatione facta, oppositisque interim uiribus, quantum possent, eruptiones cohiberēt. Eas Antonius quod ueluti desertæ ab aliis & ab equitatu multo spacio diiunctæ erant, adoriri constituit: duobusque eductis maioribus tormentis, cum valida manu imparatas & diuersi itineris simulatione deceptas, ita oppugnauit, vt quanquam fortiter resistentes prius deleuerit, quam Galli in propinquiore Parci loco tendentes, ad alienæ præsertim gentis periculum in ferenda ope admodum segnes, se commouerent: nec quid nam is tumultus esset, nisi à dilabentibus & faucibus omnino cognoscerent. Adiuit Antonii uictoriam absentia ducis Medicis qui tum forte longius a castris, cum alis suis ad diuersos hostes excurrerat. Is ubi rediit ira & dolore concitatus omnibus contumeliis Gallorum equitum (hi erant ex Alanconianis turmis) ignauiam proscidit, quod uti fuissent polliciti, nihil omnino opis in tanta propinquitate, desertis & circumuentis cohortibus attulissent. Fuerat enim ab initio locum detestatus; ita ut nisi Rex, & Alanconius loco proximus de ferenda ope egregie recepissent, eas inde utique extra periculum, omnino esset deducturus. Cæterum iurauit non prius animo conquieturum, quam cæsis cohortibus suis, Germanorum & Hispanorum sanguine parentaret. Nec multo post quum uir ille uehementi acutoque ingenio & in extraordinariis præliis maxime exercitato, quando nemo eo melius hostem allicere, improviso adoriri, insidias tendere, frustrari, loco cedere, opportuneque pugnare didicisset, Antonianos elicit, simulataque fuga ad locum, ubi pedites equitesque condiderat, sensum pertraxit. Tum uero conuersa turma, terribilis & ferox instando, cædendoque adeo effuse est persecutus, vt multis interfectis, cæteros pauidos intra portam compelleret. Sed dum præclare, quanquam non pari reddita clade, cohortes vlus, in castra reuertitur, ei in itinere Boniuettus sit obuius: æstantem & hostili cruore oblitum, quod nam forti felicitique dextra facinus ediderit, percunctatur. narrantem cuncta ordine, orat, vt redire & prelii locum ostendere velit: nec grauate Medices Boniuetto obtemperat. eo modo dum recentis cædis cadauera contemplantur & enumerant, ab occulta humili casâ plumbea glande dextro in crure grauisime vulneratur. Delatum in castra, & vix impotentis animo sustententem, quod vulnere impeditus à toto militari opere subtraheretur, Franciscus uti erat comitate singulari sæpius inuisit, ac hortatus est, ne sese intemperanter affligeret; sed ad plagam recte atque celeriter obducendam postquam adeo fortis esset animum importuna ac inuiti mo-

lestia liberare vellet, vt magnitudinis animi famam, patientiæ laude cumularet. Nec multo post vt commodius conualesceret à Piscario impetrauit, vt Placentiam secundo Pado deucheretur. Id vultus temere susceptum haud dubiè longe omnium acerrimo & vigilantissimo propugnatore Gallica castra nudauit; nemo enim adeo ignauus uel imbelis erat, qui eius signa non libenter sequeretur, & cum eo in acie conspicere non cuperet: quando illinc certissima uel aduerso etiam euentu ueræ virtutis gloria peteretur. Vir enim ille constantis animi & indefessi vigoris, se Tirones milites non multis annorum stipendiis uti ceteri duces solerent, sed paucis tumultuariis præliis decora ac unli disciplina ueteranos efficere prædicabat. Hisdem etiam diebus, quasi à Fortuna supra æquum Gallis infesta, in vnum diem cuncta incommoda conferrentur, Grifonorum cohortes domestico reuocata bello, domum sublatis repente vexillis abire cœperunt; Ioannes Iacobus enim Mediceus Insuber, qui sibi postea Lario in lacu vi ac armis latum Imperium parauit, iubente Francisco Sfortia efflagitanteque Piscario improuisum bellum Rhætis intulerat, occupataque Clauenna oppido & arce in potestatem redacta, proximos Rhætorum populos qui ad Curiam claustraque Alpium pertinent terrore compleuerat. Quo periculo per Magistratus ciuibus in castra nunciato, cohortes vllis obstationibus, vel oblato duplici stipendio retineri nequiuerunt, & quod incommodum auxit, nonnulla etiam Heluetiorum signa ex his qui Grifonis erant foederati abeuntes sunt subsecuta; quanquàm Lescutus contra obniteretur, & Techanum gentis dncem in professionis studio obstinate perseverantem, vti omnibus auaritiæ atque perfidiæ notis infamem, superbo ore palam ad singulare certamen prouocaret. Sed ille corruptus pecunia, vt postea cõper-
tum est, quasi neq. corporeneq. animo uastus,
& insolenter ferus esset tanquàm publicæ
cæ ciuium causæ deseruiret; nec re-
gias preces, nec Lescuti con-
tumelias, astutis &
barbaris auri
bus admi-
sit.

LIBER SEXTVS

TRANSIERANT iam plures dies quum castra castris, quod nunquam, ætate nostra contigerat, adeo propinqua fronte contulerant, vt mirum esset quod milites tam diu uel perpetui laboris uel durissimæ hyemis incommoda perferrent; continuisque uigiliis & præliis corpora exercerent; nec tamen (quod esset inusitatum) quum omnia undique tormentis quaterentur, nihil inclinante fortuna, uniuerso prælio certaretur. Sed spes præmiorum & laudis præclara animorum excitatrix utrinque in æquo posita, & dede coris metus, qui uel ignauis acerrimus est stimulus, quasi non vi, sed tolerantia vincendum foret, paribus uiribus certantes mirifice sustentabant. Quippe Rex Gallus animo excelsus suæ dignitatis esse iudicabat, omnia potius aspera perpeti, quàm non egregiæ constantiæ famam tueri, quæ aliena à Gallorum ingenii esse uideretur; utpote qui sicuti feruido vigore potius & celeri impetu quàm longa perseverantia, superiorum temporum uictorias essent consecuti, ita demum diuturna Cæsarianorum Ducum cunctatione fatigati, fractique longioris militiæ radio, ueteris gloriæ nomen amisissent. Sciebat etiam obfessos cum omnium prope rerum, tum uini præsertim, quo Germanorum corpore more gentis erecta & alacria tenerentur, incredibili penuria laborare. Eos uero qui è Germania nuper aduenissent, itemq. Hispanos, ac Italos nõ diu sine stipendiis posse contineri: quando iam prope mensis esset exactus, quo sine pecunia se militaturos exorâte Piscario promississent. Postremo tantis aggeribus tantisque præsidiis undique munitis castris, nequaquàm eos usq. adeo timendos putabat, vt ab incepto cum ignominia discederet, quando ii qui tanto impetu tantaque iactantia elatis animis ad oppugnanda castra successissent, per uiginti dies irritò conatu, non modo commeatus atque stipendia, sed illam etiam terribilem ferociæ famam ignobili mora consumpsisse uiderentur. Nihilò fecius tamen haud ignarus quantum sibi uirium decessisset, enixe dabat operam, vt copias nouis accitis supplementis, magis ac magis augetet. Ante omnia cum Genuensibus inducias pepigit, vt à Sauona per Salasum Regulum, quatuor milia peditum Italici generis in castra protinus adducerentur sed has copias Burmiæ amnem in agro Statiellensi transseantes Gaspar Maynus Infuber cum Sfortianis cohortibus improuiso adortus, ita profligauit, vt duces captiuos & cuncta ferè uexilla Alexandriam retulerit. Hac itaque Sauonensium auxiliorum spe deiectus Tramilium ad se Mediolano accersiu, cum ala equitum & multo maxima earum cohortium parte quæ in arce Sfortianos aliquot iam menses

obsidebant. Imperavit etiam Memorantio, quem in Insula tertiis castris
 praesse diximus, ut castra contraheret: ibique Claramontio Regulo
 in custodia relicto, lectissimum queneque equitum & peditum in maio
 ra castra ponte traduceret. Summaque rotius Regii consilii haec erat,
 ut partem equitatus ad Sanctum Columbanum emitteret, quo volitan
 te, & tergis hostium inhaerente, frumentandi & libere pabulandi facul
 tas eriperetur, ipse interim munitionibus se teneret, obsideretque iu
 giter; & quonam eventu Albanus Neapolitanum Regnum ingredi
 tur, quidue Pontifex Venetique pararent, intentus & erectus expecta
 ret. Non deerant tamen viri longo usu militiae insignes, qui ea consi
 lia summi plena periculi, libera voce non probarent, Fatalisque sentē
 tiae decretum ex Regio animo conuellerent niterentur: Et ante alios Tra
 mulius, Galeacius Sanseuerinus, Palicia, & Theodorus Triuultius. di
 cebant enim decora pariter atque dedecora militiae, nulla alia aestima
 tione quam summa victoria diffiniri; ad quam prudens & grauis Impe
 rator cogitationes omnes reuocaret. Quid enim stultius foediisque
 videri rei bellicae peritis, quam nulla necessitate imposita Regium ca
 put in id discrimen deuocare, in quo Gallia omnis dignitatis pariter ac
 salutis periculum subiret? Postremo quid esset alienius a ratione, quam
 minore cum numero militum, minoreque victoriae praemio, cum pu
 gnacissimis & desperatis hostibus, ancipiti pugna dimicare? summam
 enim hostium spem in festinatione celeritateque versari; ut priusquam
 ab omnium rerum difficultatibus superentur, dum magnis atque recen
 tibus uiribus valent, aequiore conditione configant. An non acutissi
 mi hostes, Palicia inquit, maxime perspiciunt nostras copias spacio mo
 raque ualescere: contra, suis vehementer attenuari, consilia porro se
 nescere ac in incertum uerti, quum propediem stipendia, commeatus,
 hominum studia, illis penitus sint defutura? omnia profecto si sapimus
 nobis secunda, illis aduersa mature euenient; explicemus modo nos ex
 hac indagine, & ad Binascu amplissima castra faciamus, ut euitato pra
 lio, ad non dubiam victoriam, harum ferarum rabiem atque impetum,
 tuta cunctatione frustremur. Germani enim nisi fallor, Ticino exe
 untes uti sunt fame eneati, & rerum omnium inopes, quam primum
 merita stipendia ab egentibus ducibus postulabunt. nec iam amplius
 dicendi arte & peramplis pollicitationibus, sed praesenti multoq. auro
 opus erit ad pacandos militum animos, quos supra innatam ferociam,
 nauata fortiter opera, haud iniquo iure etiam insolentes effecerit. atq.
 ita fraudati delusique aut seditionem aliquam miscebunt, aut domum
 constantiae gloriae contenti protinus reuertentur; adeo ut non desperem
 caeteros uti iam consanguineis obsidione liberatis, postquam nulla pra
 sens pecunia numeretur, in Germaniam esse redituros. Nobis interea
 & amici Principes apertiore studio & proxima item Gallia, cuncta
 quae bellum requiret commode ac abunde suppeditabunt. Vicisti pro
 fecto

fecto si animum inani perseverantiæ laude inductum noua & salubri ratione peruincas. Non enim sani & probi Imperatoris esse videtur à pertuaciac, quæ dedecus & certâ penè pestem asferre possit, falso quodam vel adumbrato constantiæ nomine gloriam quæsiuisse. Erant uera hæc: & Paliciæ dictis tanto maior authoritas inerat, quanto ipse cæteris ducibus pugnacior atque feruidior habebatur. Apparebat enim cum non ambigua & leui, sed certissima ratione adductum à vetere consuetudine, naturæque iudicio discessisse: quum efficacia & strenui potius quàm cunctatoris & cauti ducis nomen antea meruisset. In hanc quoque sententiam quæ ex ore Clementis mitti videbatur Albertus Pius Regis legatus ab Vrbe perscribebat; seduloque monebat vt retro ad Binascum motis castris vniuersæ pugnæ casum deuitaret; quod recentis ferique Germani hostis impetus nequaquam ui, sed opportuna cunctatione frangendus esse uideretur. Hæc quoque Renato Sabaudio Regis auunculo magnopere placebant, utpote qui de Regis salute sollicitus, omnem prælii aleam damnaret. Verum vnus ante omnes Boniuettus qui sibi à solerti ingenio, multaque arte & vigilantia apud Regem firmissimum gratiæ locum pararat, modeste palam, ceterum retratōre colloquio eos vehementer incessebat, qui suaderent ab obsidione discedendum. Num inquit ad hanc dedecoris ac infamiæ notam tanti animi Rex eximiis disciplinæ præceptis ac experimentis instructus, Tramulio exactæ ætatis seni aut Galeacio parebit? quibus septuaginta anni omnem expediti vigoris sensum hebetarint. An in Palicia ille pernobilis pugnandi ardor, quo maxime nuper valebat, ingrauescente ætate penitus non refrixit? Ita est profecto vt mihi hodie videatur ineptus, quum id quod in ipso nunquam præclare vigerit, more senum, consilium asferat: nec qua hodie nos indigemus, fortis dextræ operam præstet, qua uti consuevit, & inter multos fortes eminere facile possit. De Theodoro autem æquum est vt ætatis ac ingenii sui nuntium sequatur, quum remota quæque, ne incidant, anxie suspectando & consultando, caute sese & Regium exercitum seruare, quàm agendo fortiter, & belli casus ad non certum euentum subeundo, vel exploratam victoriam petere malit. Quid ergo impedit cur non opponam his tepidis senibus sexcentos alios virtute animi & rebus gestis imperatoriam laudem sæpe meritos? quorum generosa pectora nullus vnquam metus intrauit; Gallorum enim mos est præclare vincere quum Rex ipsorum adit, prælii signum proponat, cohortetur, depugnet: vt Carolo duce ad Tarrum, Ludouico ad Abdiam, & te ipso tanta tua cum laude ad Mediolanum fortiter atque feliciter dimicare didicimus. Profecto non ii sumus, qui semper fuimus; hoc est fortes & decoris auidi, si timendum arbitremur, ne hi præalti aggeres quibus includimur, & hæc uallata castra noctu tanquam à furibus atque latronibus expugnentur. Sed per Deos nõ hæc inanis & foeda consternatio paucorum exan-

gum ignominia loco cedit. Heluetis legionibus & Germanis, qui nobiscum militant, & veteranis equitibus qui quum vel æquo campo has temporarias & ex subitariis delectibus angusta merce de conductas hostium copias omnino despiciant, etiam in Regia personæ felici nomine, quum vel deposita maiestate ante alios sis pugnaturus, certissime victoriæ momentum reponunt. At Franciscus quanquam acri suspensus cura, suorum Ducum dicta, ex æquo diligenter expenderet, ea tamē inclinante Fortuna, cōsilia sequebatur, quæ magis decora, & celsissimo animo digna videbantur. Is vero apud Cæsarianos animorum erat habitus, ut quisque non modo dux sed gregarius miles existimaret victoriam omnino esse in manibus, si priusquam inde se Rex hostis explicaret, non iniqua ratione prælio certaretur: in quam vnam pugnae occasionem inter alios Piscarius usque adeo vehementer erat intentus, ut incredibili patientia cupiditateque, dum interdiu noctuque cuncta speculatur, cum graui valitudinis incommodo, cibi somnique desideria naturæ detraxisse diceretur. Quum vero regia munitiones nisi dubio euectū & certa militum iactura expugnari minime posse cōstaret, intra Parcū effracto muro penetrare constituit, ut modico flexu ad Mirabellum perueniret. Id est ædificium medio fere in Parco summæ amœnitatis aucupis & venationibus opportunum. Eo in loco Franciscus digressus à prioribus castris (uti diximus) equites collocarat magnamque ibi turbam mercatorum & togatorum hominum reliquerat. Duabus enim de causis Piscarius, in eum maxime locum cogitatione ferebatur: Quoniam si nihil prohibente hoste Mirabello potiretur; quod erat primum ea expeditione propositum: summa sua cum laude & Gallorum infamia, Antonium obsidione liberari, hostesque simul Mediolano penitus intercludi manifeste conspiciebat. quod si Rex id iter prohibere vellet, & pugnandi causa munitione castrorum signa efferre minime dubitaret; tum vero opportunè conferendis manibus facultatem præberet, quæ tantopere ardentibus animis desiderarent, & optare quærereque necesse esset, postquam stipendia deficerent, & iam ueterum sociorum uoluntates ad Gallum haud dubie verterentur. Hæc omnia uti erant solerti ingenio excogitata Piscarius ad Duces detulit, tanta vi & alacritate singula describendo, ut non explorata, sed parta victoria lætari uideretur: Ipsi vero Lanioius atque Borbonius auctiore concepta fiducia se vicisse iam crederent. Si quidem grauissimis argumentis atque proloquiis cuncta comprobanti, tanta fides, tantaque autoritas penè ad immensum crescebat, ut obtrectatione ac inuidia, quæ uiuidæ virtuti semper officit, penitus vacaret: adeo ut Duces ultro ei præclara concessione ad rem gerendam militaris imperii iura tribuerent: quod ei prope gloriosius fuit quàm postea vicisse: ut pote qui hostibus sæpe aliàs domitis, id vnum ei operū reliquum omnino supererat, ut inuidiam inuisitata gloria superaret, & hercle mirum esse uidebatur, quod Lanioius qui

uel

vel ambitiose honoris ac Imperii appetens esset, & Borbonius penes quem summa uigebat bellicarum rerum potestas, eum sibi ipsis uti bello meliorem non tacito modo, sed liberali apertoque iudicio prætulissent. Erat enim tum Piscarius potestatis ac honoris vacuus, quando iam Mafiliensi bello, peditatus curam Vastio patrueli reliquisset. Sed ita peculiari munere erat exolutus, ut cuncta prope vnus administraret: incredibilique corporis atque animi labore suscepto, cum perditis & equitis, tum comitatibus & tormentis semper adesset, & perpetua inspectione, ne quid propter aut negligenter uel imperite fieret, adhibendam iugem operam arbitraretur. Dicebat enim strenuum & cauum Imperatorem non alienis sed propriis oculis uti debere, cumque sæpius bello victorem euadere, qui suorum diligentia diffusus, uel quæ exigua & minuta uideretur, præsentī manu tractare minime recusaret. Hæc tanta etiam officia quanquam summa erant facile tamen implebat. nam excellenti memoria diuinoque iudicio fretus, milites, Hispanosque præsertim, non modo de nomine facieque nouerat, sed quantum quisque ingenio industriaque ualeret, connotatis etiam animi uitiis luculenter explorat: ita per idoneos homines officiis raptim atque celeriter distributis, cogitata ab se imperataque cuncti facile exequantur, nec semel inchoatis deerat exitus, quum ipse præsentī remedio cunctis uel inopinatis rebus occurreret, ac eo etiam faciliore industria, quoniam in omnibus prope suscipiendis consiliis & gerendis rebus diuersorum speculatorum quos occulta largitione apud hostes alebat, diligenti opera fruebatur. Assirmabat enim nusquam à sano duce utilius & melius poni sumptum, quam quo certi speculatores pace & bello pararentur. Igitur decreto ab omnibus minoribus ducibus comprobato & suscepto negotio, Piscarius Arrium equitum præfectum propositis præmiis ad Antonium Leuam mittit, ut doceat tum ab urbe protinus erumpendum, quum duobus ingentium tormentorum sclopiis æditis, statuto tempore moneretur. Nec Arrio fortuna defuit, nam concubia nocte profectus magno circuitu ad auersam urbis portam incolomis cum turma peruenit, Gallis qui in statione erant felici mendacio deceptis. tesseram nanque petentibus, se ex Mediceis alis esse simulans, uti erat etiam habitum candida cruce mentitus, excusauit, se ideo signum more militiæ accipere nequiuisse, quod in excursionē perbiduum à Regiis castris abfuisset. Postquam Arrium prospere peruenisse ex ignibus summa in turre excitatis, didicit, Salfedo dat negotiū perumpendi muri, eique trabes more ueterum arietum valido præfixas ferro, atque item uelites & dolabras attribuit. Aloisio autem Viacampo, ac item Herreræ & Gaiosio imperat, ut distinctis in locis contra hostium munitiones cum singulis cohortibus consistant: tota nocte armis ac tympanis perstrepan: terrendoque & lacessendo, hostes quam maxime dilincant. cæterum quum se intra Parcū penetrasse per unum

cios acceperint, sublatis repente vexillis reliquas copias consequantur. Non longe etiam à muro Parci Honofrium Montanum in ædito aggre re contra Nigram Germanorum legionem excubare iubet: atq. ita sese commouere, vt totis castris instrui cohortes superiorum nocturnum consuetudine videantur. Impedimenta quoque totius exercitus cum præsidio alæ leuis armaturæ equitum Laudenti via, ac item altera quæ est ad læuam progredi imperat, vt si qui essent in castris speculatores, tot diuersis profectiõibus, & tam uario rerum omnium apparatu distracti, deceptique, nihil Gallis pro comperto renunciarent. At Salsedus qui ad præscriptum antea locum intempesta nocte peruenerat, quum diu frustra pulsando noctem consumpsisset, aliquanto serius quàm Piscarius volebat, murum prima luce tribus in locis aperuit; is enim è latere coctili veteri structura firmisissimus ipsos arietes quanquam integrum cohortium lacertis adigerentur, singulari contumacia respuebat. Primus omnium Alfonsus Vastius cum promptisissimis Hispanorum & Germanorum peditum & tribus equitum alis à Piscario immittitur. Statimq. pellitur loco Græcus Iustinianus Ligur, qui in statione irrum pentibus proximus excubabat. Erant circiter quinquemilia hominũ quib. iniunctum est, vt recto itinere ad Mirabellum pergerent, & locũ absque vlla spe reditus occuparent. Intranti Vastio Piscarius seuro sed alacri tamen vultu, maeste, inquit, virtute frater hodie tibi fortiter est enitendum vt locum occupes; quòd si dextræ (quod Dii nolint) contra toties victos hostes minime suffecerint, age vt corpora, quod fortibus animis debent, honestissime cadendo, non inultis hostibus egregie perfoluant. Erat id munus manifesto & singulari plenum periculo quod fratri Piscarius iniungebat. adeo ut familiares de Vastii salute solliciti alium potius præficiendum, obliquis demissisque sermonibus censerent, & magnopere mirarentur, quòd eum cui sæpe alias eius nimie alacritati ac audaciæ succensendo, eximia pietate pepercisset, tum demum tam diræ alæ casibus obiectaret. Valde enim timere erat solitus, quum iam ipse iam pridem de suscipienda prole desperasset, ne Vastius, si grauioribus belli periculis offerretur, aliquo infelici casu Davalæ familiæ nomen extingueret. Sed tanta erat in eo decoris cura, & virtoriæ cupiditas, ut in ipsa agitatione consilii & rerum administratione nihil omnino aliud quàm victoriam intentisissima ratione respectaret, omniumq. rerum quæ ab intempestiua uel ignobili prudentia uiuidæ virtutis neruos elidere possent, obliuisci debere virum fortem arbitraretur. Tum enim maxime fratris virtutem uti in celeberrimo rei bellicæ theatro spectari oportere iudicabat. vt quum ille sibi in imperium pedestrium copiarũ esset susceptus, tum demũ ex fraterna disciplina ad implendã spem certisissimæ indolis quantũ vi ingentis corporis ac efficacia animi iudicio ualeret, in eo toties exoptato & nobilissimo certamine proferretur. Cæterum Vastius exultanti ore, dabo inquit frater stre
nue

nue operam, vt hodie me uiuo aut mortuo familiar nostræ decora nouo ac illustri virtutis opere cumulentur; atque ita quadrato agmine irrumpens nemine hostium obuio ad Vernaculam amniculum contendit: eoque superato ad Mirabellum prouehitur. Ibi propter amplitudinem ædificii mercatorū & calonum, agrorumq. militū & togatorū hominum ingens multitudo confederat; magnaq. vis commeatus, & regie suppellectilis erat deposita. aderatq. ante alios vt ibi quietius atq. salubrius pernoctaret, Clementis Pontificis apud Regem Legatus Hieronymus Aleander uir vndequa. doctissimus, & admirabili præcipue memoria insignis. Itaque quū improuisi hostes aduolassent, omnis ea turba statim opprimitur. cuncta dicto ocius vertuntur in prædam: cogenitiq. in vnum cohortes Vastio, vt Piscarius faciendū præceperat, intra fossam ædificii signa statuuntur. Interim Piscarius reliqua legionū agmina continenter inducit; Lanioius atq. Borbonius equitatū immittunt: tormenta boum & equorum iugis intra Parcum quamquam ægrè vno tamen tempore prouehuntur. Linteatis agminib. complentur campi: nam Cæsariani omnes edicto Piscarii interulas superinduerant; & qui his carebant, Germaniq. præsertim, albicanti papyro pectora ita contexerant, vt eo inusitato candore interfulgentibus armis amplioris & terribioris exercitus species stupentium Gallorum oculis præberetur. Iam enim aurora haud ambigam lucem inuixerat, crassiorq. nebula superfusa cæpis sensim euanescebat. Sed Franciscus perpetuo vigil & intētus ea rei nouitate nihil terretur. ac simul vt dignū erat uel excelsum animi Rege, uel perito & forti imperatore, tuba dat signū, vt quisq. capris armis ad vexilla consistat, tormēta subditis equis efferi iubet. cunctaq. celeriter, nec tamen cum tumultu, vt opus erat per duces administrat. multo enim antea quid hostes crebro Parci murum pulsando molirentur, Græco Iustiniano nunciante didicerat, auditiq. tormentorum hostilium bombis, ad quorum numerum ex composito Antonius Leua respondisset, id proculdubio uel ineundi prælii, uel magnæ alicuius rei audendæ signum fore coniectura iudicarat. Quin etiam nonnullos acrius verbis castigasse dicitur, qui per vanitatem adulando Cæsarianos omnium rerum penuria & necessitate adductos Laudem Pompeiam refugere distabant. Itaque ubi liquido contemplatus est hostium agmina plenis passibus non ad se, sed ad Mirabellum proficisci non cunctandum ratus, Heluetiorum & Germanorum legiones munitioibus educit. Gallos pedites cum Busiuiio Ambosio in castris subsistere iubet, Italicas cohortes sub arce cōtra eruptiones Antonianorum idoneis in locis relinquit: & instructa acie ad hostes prouehitur, ita vt Heluetios hinc tormenta, hinc equitum alæ paribus & directis frontibus exquirent, & Nigri Germani non procul aliis equitibus. atque aliis tormentis conferta acie essent coniuncti. Ferunt Regem quum legiones castris educeret. vultu maxime lætum, nec quicquam de Fortunæ malignitate metuentē, ad circumstantes duces dixisse se nequaquam teme

re uel inconſulta ratione: ſed recto, illuſtrique iudicio ad prælium proficiſci, quando nihil æquiſſima forte commodius ad victoriam exoptare potuerit, quàm nanciſci hoſtes non intra foſſas & munitiones uti ſæpe aliàs accidiſſet; ſed patentibus in campis, in agmine ac itinere, ubi quid Heluetiorum ac Germanorū ſtatariæ phalanges poſſeat, quid utiliſſimus equitatus ualeret, quid expeditis curribus uolitantia tormenta proficerent, ſpectari poſſet: ut tandem ad non inanem ſpem optimi euentus de Italiæ poſſeſſione certaretur. recte ſiquidem Germanis, qui uni omnium maxime metuendi uidebantur, Heluetios ſicuti diſciplina armis ac animis pares, ita naturali odio ſemper inſenſos opponebat. Hiſpanos uero ne primâ quidem impreſſionem Nigræ legionis ferre poſſe, ſi conferta acie ordines ſeruare uellent, neque ſi diſſipari & procurſantes pugnant, quin ab equitatu protererentur, euadere poſſe, exiſtimabat. Erant hæc optima quidem prouiſa ratione ad parandam uictoriam, niſi ut plerumque accidit inſolens Fortuna præclaris inſeſta conſiliis, cuncta confuſo ordine præuertiffet. Concuſum enim eſt tanta uariis in locis equitum mixtum & peditum concuſſione, ut nunquam confuſus & diſſipatus vllæ copię dimicarint. Sors nanque in locum militaris prudentiæ ſtatim ſucceſſit, caſuque inopinato uicta eſt ſæpe uirtus, quum ipſa temeritas à felici euentu, conſilii & rationis nomen uſurpare uideretur. Erant in poſtremo Cæſarianorum agmine Italiæ cohortes ſeptem, cum tribus Hiſpanicis cuſtodix quinque tormentorum muralium præpoſitæ. eæ quum uix ingreſſæ Parcum: reliqua ante cedentium agmina ægre ſequerentur, quod aquoſo in loco deuoratis rotis tormenta ſubſediſſent: factum eſt ut qui nouiſſimi erant contra ſpem, primi omnium Gallis hoſtibus occurrerint. eas nanque Franci ſcus longe à reliquis copiis diſiunctas conſpicatus eò conſeſſim mittit Philippum Brionium & Federicum Bozolum cum valida cataphractorum equitum manu; expeditiſque aliquot tormentis; aggregantibus etiam ſeſe extraordinariis peditum manipulis. Ii celeriter parent, & hoſtes ſubleuandis tormentis occupatos adoriuntur. Fit prælium atrox ſed cohortes quanquàm ſingulari promptitudine dimicarent, neque tormentorū procellam, neque uim equitatus ſuſtinentes in proximâ ſyluam ſe recipiunt, ut obiectis arboribus inſultantiū equitum impetū euitarent. Ita Galli ſucciffis repente iumentorū cruribus, tormentis potiuntur. eodemque impetu peruadunt in ſyluam: ibi inuſitati certaminis iniquitate oppreſſus Sebaſtianus Squarcia uir eximiæ uirtutis cadit, & cum eo ſtrenui aliquot Centuriones atque ſigniferi, & cohortes quatuor integre cōciduntur. Ea res in oculis omnium proſperè geſta ſicuti Regis & Gallorum animos uehementer extulit, ita Piſcarium qui opem adferre nequiuerat, incredibili dolore affecit. Sed contra uir pugne audis conſpecto Regio exercitu quem nequaquam in aciem è caltris proditurum ſperabat, ueluti concepta uictoria maxime eſt lætatus. Nec mora, Falcium notum equitem ad Lanonium mittit, qui admoneat in itinere

stinere subsistendum, rebusq. omnibus postpositis, & conuersis in hostem signis protinus esse confiligendum, hoc item Borbonio & Nicolao Salmæ significat: seseq. ad accersendū Vastii citato equo proripit, Sed iam ille extemplo conspectis hostib. relicto Mirabello ad Vernaculam regressus, denatis copiis in hostes signa cōuerterat; quū in eo temporis momento nequaquā priorib. mandatis parendum, sed nouo consilio quod casus offerret, mature vtendū esse iudicasset. Itaq. Piscarius recte inquit frater quod volebā effecisti. idcirco ab læua ad hostes plenis paf sib. cōtende: & enitere audacter, vt ab tuo maxime cornu victoria felicit ter oriatur. His dictis ad legiones Germanorum cōuolauit. in quarum uirtute ac robore summæ rei gerendæ & totius uictoriæ momentum constare prouidebat. Interim Cæsarianorum leuis armaturæ equitum manus audacter ad nigram vsque legionem prouecta, à Germanis facile summouetur; & in subiectam Vernaculæ uallem fœda perturbatio ne detruditur, tormenta que item Gallica citatis equis admirabili solertia & celeritate in omnes partes opportune raptata ita hostes petebant, ut Hispani demissis etiam humi pectoribus uix depressioris loci beneficio pilas euitarent: & Lanoius & Alarco pauentes alas rusticanz case quæ obiectu ipso forte protegebat, applicare cogentur. Tum uerò Franciscus his ueluti non dubiæ uictoriæ initiis suo pte ingenio & suorū hortatu uehementer incitatus, quin dato pugnz signo procurreret minime dubitauit. Idem cæteri faciunt: & ante alios Palicia, primi agminis ductor à dextro cornu, Cæsarianos equites iam impigre conuersos adoritur. Is Gallorum impetus sicuti Lanoio grauis atque terribilis fuit, ita postea multorum opinione uisus est uictoriam è manibus Regis haud dubie rapuisse: nam præcipiti eo discessu non modo Heluetii Nigricæ Germani nequaquā pari passu subsequētes equitum præsidio sunt nudati; uerum etiam tormentorum vsus magna ex parte sublatus: quum libratores cessare cogentur, ne Regii agminis effuse præteruecti, directis idibus terga simul & latera uerberarent. Cæterum atate nostra ab equitatu nusquā alacrius atque ualidius est concursus, quū ueterani vtrinque duces & equites flagrantibus animis, non de gloria modo, quæ vna maxime ueræ uirtutis aciem exacuit, sed de Italiæ imperio dimicarent. Galli uindictæ auidi unum ante alios Borbonium uel Regis & gentis cum ignominia perfidiæ desertorem, omnib. pugnz locis frustra requirebant, quum ille ad tutiorem promptitudinem Pompeiano familiari traditis insignibus, tunicati & priuati equitis habitu depugnaret. At Rex ipse argentea in trabea cristis & sua maxime proceritate conspicuus, cohortantis ducis & strenui bellatoris munus implere; hostilem aciem concitato equo perrumpere, aggredi obuios, & purpura auroq. præcipue insignes. In eo tumultu Ferdinandus Castrius, qui originem à Macedoniæ Regibus ducebat, dux illustris, Regia manu confusus cadit. sterneritur & Vgo Cardonius alæ Piscariæ læ-

gatus. vexilla duo discerpuntur, & Noricus equitatus quem Ferdinandus Cæsaris frater auxilio miserat, dum impigre pugnam subit & constantissime repugnat, graui accepta clade præstigitur, ita ut iam penè Lanoij atque Borbonij signa & agmina nutarent. nam Gallus uel ea re numero & viribus superabat, quod Cæsariani cataphracti leuis armatura equitum subsidiis carebant; si quidem ex tribus agminibus, primi cum Vastio ad Mirabellum procefferant: Secunda ala (vt diximus) à Nigris Germanis fæde repulsa refugerat: Tertiâ autem relicta extra Parcum duce Guidone Guaino totius exercitus impedimenta uebatur. Ala quoque illa mirifica nobilium Itatorum & Hispanorum ipsi Proregi peculiaris, vt quæ prælio non interfuit nullo erat adiumento: nam Lanoius Vererium Belgam adolescentem! consanguineum suum eius alæ præfectum extra Parcimumurum subsidere, nec se vlllo modo commouere præceperat, donec ab ipso per certos nuncios consurgendi & pugnandi signum acciperet. Sed commissâ & statim exar dentē pugna, quum Lanoius in re præfenti atque terribili cunctis sensibus atque memoria vehementer occupatus, neminem qui accerferet, omnino mitteret, adolescens patru ducis iussis & disciplinæ præceptis omnino parendum existimans vsq. ad pugnae exitum immotus constitit; nec vlla equitum obrestatione vel increpatione potuit adduci, vt in aciem prodiret. His de causis laboranti Lanoio & uix regij agminis impetum sustinenti Piscarius qui admirabili præfentique prudentia ac intentis maxime oculis cuncte lustrando, huc & illuc singulis difficultatibus occurrebat; Hispanos sclopettarios circiter octingentos subsidio mittit, qui repente circumfusi à tergo & à lateribus ædita terribili pilarum procella, ingentem equorum atque hominum numerum prosternunt. his etiâ appropinquat hastatorum grauis armatura, atque ita certo præsidio tuti audacius plumbeis glandibus incessanter rem gerunt. Quo accepto incommodo Regij dum consistere conferti nequeunt, & expansis alis minore cum periculo repugnare se posse existimant, dissoluta acie dissipantur. Sed dum huic consilio Fortuna infestior occurrit, ira & pudore conglobati rursus in Sclopettarios deferuntur. At Hispani natura agiles, & leuibus protecti armis, retro sese celeriter explicant: equorumque impetum tortuosis discursibus eludunt; auctique numero, vt erant cum longo usu, tum nouis Piscarii præceptis edocti, manipularim toto campo sine ordine diffunduntur. Erat id pugnae genus per se nouum & inusitatum; sed in primis seuum & miserabile: quod magna rerum iniquitate præoccupantibus sclopettariis, præclaræ virtutis usus in equite penitus interiret nec, vllæ uel fortissimæ dextræ diu proficerent, quin conferti à raris & paucis plures & clarissimi sæpe duces & equites inulta cæde passim ab ignobili & gregario peditate sternerentur. Ab alia quoque parte iam Vastius promotus à dextro cornu cohortibus & induta ala equitum cum Annæo Memorantio prospere conflixerat, pro-

fugatoq. per sclopetarios eius equitatu ipse ante alios interfectis libra-
 toribus, tormentis hostium fuerat potius. Accidit autem in eo con-
 cursu (quod non videtur pretermittendum) ut Valtius & Memoran-
 tius qui postea summi duces euaserunt, sicuti ab utroque accepimus,
 peracti singulariq. certamine aliquandiu dimicarint, eo quidem euen-
 tu, ut non multo post Memorantii equus Castalii manu vulneratus con-
 cideret, atque ipse demum ab Errera centurione caperetur. Eo rerum
 successu Valtius factus alacrior, minorem Helueticorum aciem tormen-
 torum amissione & fuga equitum absterritam, & ob id hesitantibus
 animis pugnam capessentem adoritur. Tum uerò incredibile dictu
 videre licuit gentem paulo ante ab excellenti probataque uirtute cari-
 peltri præsertim in acie formidandam, cum decoris & disciplinæ, tum
 innatæ ferocitæ penitus oblitam, vix inclinatis hastis pugnam detreda-
 re; & metu mortis egregiæ, ab infami fuga turpissimum interitum per
 alto in flumine quærere, frustra eos retentare, confirmareque magnis
 obtestationibus conante Florantio Sedanio, qui genti familiaris & di-
 gnitate equitum Marscalchus cum peculiari ala cataphractorum di-
 missis omnium equis in prima acie se pugnaturum profitebatur; adeo
 ut pristinum illum immanium corporum ac animorum uigorem cele-
 ste aliquid infestum numen, aut certe fatalis is Regi dies eripere uide-
 retur. Nec minori deformitate eundem fugæ exitum tulit altera Hel-
 ueticorum acies, quæ uti numero cohortium plenior aliquandiu immo-
 ra constiterat. Sed quum circumfusus undique sclopetariis perpetuo
 quodam pilarum imbri eminens obrueretur, & promptissimi Centurio
 num ut plerunque accidit, in ipso primo ordine cecidissent, conspectâ
 demum strage Regii equitatus, abiectis hastis terga uertit. Ferunt Jo-
 annem Dielpachium qui summam inter Helueticos duces autoritatē
 obtinebat, quum cohortes ne tentato quidem certamine turpiter fugie-
 tes intueretur, & obuersus ac iratus signiferos increpando credendoq.
 sistere nequirit, grauissimo compulsus dolore tantæ accepit cladi ac
 ignominia superesse noluisse; in eoque præsentis animi decreto perua-
 dentem in confertos hostes honestissime cecidisse. Hanc tamen cla-
 dem Helueticii qui superfuere Alanconio Regis sororia acceptam refe-
 rebant, quod ille uti parum strenuus & diu inclinantis prælii spectator,
 dum ardente adhuc pugna cum integro totius postremi agminis equi-
 tati in fugam se proriperet, Helueticam aciem egregie densatis ordi-
 bus prælium subeuntem, transuersâ & præcipiti impulsione perripisset.
 Cæterum à dextro Gallorum cornu uni omnium peditum Nigri Ger-
 mani, uti in ipsa salutis atque uictoriæ desperatione, cum Germanis
 acerrime & constantissime depugnarunt: eoque maioribus prope odiis
 quàm uiribus, quæ summe erant, sunt congressi, quo efferatis diutur-
 na dissensione animis, neutris qui paululum loco pulsi pedem referrent,
 ulla omnino spes uegiæ aut militaris misericordiæ relinqui uideretur.

Indignabantur Cæsariani quod Nigri contempta & irrita Cæsaris maiestate, spreteque auctoritate Germanici nominis pro Gallo uetere hoste, mercenariis armis fratres & consanguineos oblessum atque oppugnatum uenissent. Ex aduerso Nigri maxime decorum existimabant, pro eo Rege qui multis annis ipsos liberalibus stipendiis aluisset, fortissimam operam præstare: tueri sacramenti fidem: & nihil omnino admittere, quod ueteranis militibus indignum foret. Nec hercle ex his quisquam erat in eo haud dubie supremo uitæ actû, conatuque bellici operis, qui insultantis Fortunæ iniuriam inuisitata uirtute & decora morte uindicandam non duceret. Quum approquinquarent acies, & miro silentio gradus inferretur, procedebat solus ante Nigrorum aciem Longamantes ab Augusta Vindelica nobilissimus dux, Georgium Franispermum & Marçum Sithium elata manu & clara uoce ad singulare certamen prouocans. Sed is atroci murmure refutatus, & multorum simul petitis telis cito concidit; abscissamque eius cum armillis & annulis manum ouanti similis gregarius miles ostendit. Tum uero sublato clamore à Cæsarianis alacriter est procursum. Erat in medio campo dum utraque acies coirent ipse Piscarius in equo sublimis, sed pedestribus armis protectus, sæpe orans Franispermum ut gradum intenderet, eumque commemoratis superioribus præliis in quibus eius uiri uirtus enitisset, ad parandam omnium maxime optimam & memorabilem uictoriam accendebat. Itaque concurrente utraque acie dum in aduersos equum adigit cuspide per apertam Galeam recepta in facie vulneratur, consossoque demum equo, sinistrum ei crus alabarda traicitur. In eo terribili armorum fragore haud dubie suorum pariter atque hostium hostis fuisset oppressus, nisi ægre eluctantem familiaris primo eques, & demum centuriones & signiferi propiores, magno conatu eripsum seruassent. Interea Franispermus & Sithius admirabili peritia ad includendos hostes ex porrecta utrinque acie legionem in medium sinum exceptam duobus statim expansis & recuruatis cornibus præcingunt, eamque pertinacissime resistentem in medio totam contrucidant; ita ut una tantum tribus legionibus opposita & ob id infelici uirtute repugnante, nemo penè Nigrorum euaserit. Periere ibi præter Longamantem ante primos ordines Ricardus Sufforchius regulus cui Albæ Rosæ cognomen fuit, ad quem plerique & præsertim Galli Britannici Regni iurâ pertinere prædicabant. & ab his propter Regi nominis dignitatem & bellicarum rerum peritiam; Nigræ legioni fuerat præpositus. Franciscus item Antonii Lothoringiæ Principis frater eximia in dolis adolefcens, qui in primo ordine ante alios armis & cristis conspicuus; locum poposcerat. duoque item Germani Reguli Hortomburgus, atque Loffenius militiæ illustres: & Theodoricus Scombergus Nicolai Antistitis Campani frater equestri dignitate & propter industriam excellentis ingenii legationum etiam honore insignis. In hunc modum

diuersa in parte dum fugantur Heluetii, & Germani conciduntur, eodē ferme tempore Regia acies à sclopettariis simul & ab equitatu hastatis etiam succedentibus perrumpitur. Tum uerò quisque dux insignis & illustris eques, ad protegendum eripiendumq. Regem concurrat; plerique desiderio nauandæ in oculis Regis supræ operæ loca atque agmina sua relinquunt. Palicia dum suffosso equo annis ac armis grauantibus ad Heluetios ægre se recipit, ab equibus intercipitur. Sed eum iam superuenienti Castalio deditū Valsurtes Hispanus, quasi tanti captiui pretium & laudem equitibus inuideret, apposito ad thoracem crassiore sclopetto crudeliter interficit, traicitur duplici vulnere & ipse Tranulius multarum palmarum uetus Imperator. Galeacius item Sanseuerinus, dum singulari peritia huc & illuc adacto equo hostes sum mouet, & præclare decertat, in conspectu Regis cadendo, quod Regiæ gratiæ & famæ inclyti nominis debebat honesto uitæ exitu persequitur: quum procumbente equo laberetur, proximum sibi Guliermum Langeum illustrem equitem in supremo casu opem ferre cupientem appellans, sine me inquit fili fato meo fungi: & quàm celerrime potes hinc ad protegendum Regem recurre, nominisque mei & honesti exitus memoriam, si euades pie amicæque colito. Erat pugna omnium maxime funesta, & magnopere iniqua Gallis equitibus: nam à circumfusus & expeditis Hispanis in omnem partem ad lætales ictus pilæ plumbeæ spargebantur. quæ non iam tenuioribus (vti paulò ante erat solitum) sed grauioribus sclopettis quos uocant arcabufios, emissæ non cataphractorum modo, sed duos sæpe milites & binos equos transfuerberabant; sic ut miserabili nobilium equitum strage, & morientium equorum cumulis constrati campi, & alarum virtuti simul officerent, si denfato ordine irrumpere conarentur. & passim ueluti obiectis aggeribus, si cui decore uita potior foret, minime expeditum ad fugam iter præberent. In tanta rerum iniquitate Villermus Boniuettus Amiras aliquandiu discurrendo & cohortando Heluetios & equites in fugam inclinatatos confirmare conatus, quum haud dubie aduersam eius prælii Fortunam agnoscerent, nec tantæ cladi, cuius ipse præcipuus author fuisse diceretur, ad pœnam uel ignominiam superstes esse uellet, graui & obstinato pudore in medios hostes incurrit, atque ibi, quod aperta galea discurrerentium & imperantium Ducum more ueteretur, iugulum mucronibus obiectans est interfectus. At Franciscum nudatum omnifere præsidio alarum custodiæ corporis tot circum interfectis & cæteris circumquaque palantibus sese eripientem, mixti ex uariis turmis aliquot equites uti habitu insignem persequuntur. Nec Rex impiger se ipsum deserit, quanquàm ab equo & à Fortuna deserebatur; passim in flexo equo cum insultantibus gladio rem gerit, illatisque aliquot & acceptis uulneribus strenue repugnat. Sed dum ad proximum riuipontem contendit, confosso & corruente equo, sternitur. Primi omnium

Didacus Abila & Ioannes Vrbieta Cantaber, supergraunte equo iacentem circumstunt; nec adhuc planè cognitum intentatis gladiis, vt se dedat ni perire malit cohortantur. Interim superuentu Motta Anoirii Galli, qui erat Borbonii equitum præfectus, de facie noscitur, quam quàm erat ex vulnere totum os manante sanguine foedatus. Sed dum Motta vt se Borbonio dederet qui non procul abesset hortaretur, Rex ad proditoris nomen indignabundus ac imperanti similis, accersitore inquit Lanoium. isque dum Motta ad Borbonium peruolaret, vndique voce & discursu militum quæsitus, opportune superuenit, summoque incumbentium turba subtractum equo exprorecta dextra subleuauit. præoccupanti Abilæ chirotheca ferrea traditur, proximi paludamentum in frustra discerptum abripiunt; alii baltheo & calcariibus potiuntur: quum quisque aliquid ex Regiis exuuiis rapere properaret, quod max ad decus, petendaque præmia non obscura fide possit ostentari, Capto Rege vndiq. à Cæsarianis victoria conclamatur. Gallis animus concidit. Fit Fœda fuga in omnes partes, Heluetii pecorum modo pauentes dum cæduntur, Ticino flumini se committunt, natandique prorsus imperiti fœda & miserabili colluione connexi impeditique agminatim gurgitibus rapiuntur. alii supplices proiecitis ad terram armis salutem petunt. Sed rara eo die nisi in multa cæde fatigatis, humanitatis & misericordiæ laus refulsit. Superbos enim & immanes ea ingens victoria milites reddebat, & Antoniani qui ab arce & à Noua porta cunctatius & serius eruperant, ante alios audivissime & crudelissime grassabantur; vt pote qui, quum prælio minime interfuisent, post partam demum victoriam opportune effusi, intercepta spe fugæ, conlternatis & sauciis occurrerent. Itali quoque & Galli pedites quos circa arcem & castra relictos diximus, quum Rex eos summæ victoriæ diffidens in subsidium euocasset & Buisius Ambosius ad prælium cõtendens secum adduceret, in Germanos qui tum Nigrorum legionem deleuerant, inciderunt & ab his interfecto Ambosio cæsi fugatique sunt, multis tamen elabendi spatium, castrorum propinquitas præbuit. neque enim vllos Germani extra ordinem sunt periequuti. qui ad extremum pugnæ exitum immoti & erecti in omnem casum, in acie perstiterunt; quando seuera & maxime nobili disciplinæ lege, donec debellatum foret, extra aciem progredi, hostem capere, & quæ alii auide raperent, spolia legere uetarentur. Ob id constat neminem ferè illustrem captiuium, & exiguum admodum prædam ad Germanos peruenisse, quum Hispani sicuti audaci præstantique opera fuso equitatu & pulsis Heluetiis haud dubie victoriam peperissent; optimo ueluti iure in præmium virtutis pretiosiore præda & nobilioribus captiuis potirentur. Capti sunt Henricus Rex Nauarræ, & Renatus Bastardus Sabaudius Regis auunculus, Regiæ domus magister; qui non multo post dum se multo auro redimere cogeret, ex vulnere exorta febre apud hostes interiit;

interiit; itemque Memorantius, Brionius, & Bozulus, ipseque item Obegminus, & Florantius qui Heluetiæ legioni erat præpositus. Franciscum è Borbonia familia Sancti Pauli comitem grauius sauciatur inter cadauera iacentem, dum ei veluti iam mortuo Hispanus digitum abscinderet, vt annulo potiretur, Fortuna seruaui. Contraria sorte Lescutus coxam crassiore pila traiectus, quo nemo Gallorum Procerum, corporis atque animi virtute superior fuit, nono die apud hostes Ticini extinguitur. Ferunt cum dum lætali vulnere grauatus iaceret, & Cæsariani duces in primisque Vastius eum saepe iniuserent, multas diras Boniuetti manibus fuisse imprecatum, plurimumque execrando pestilentis eius hominis ingenium subiunxisse, ea infelici acie ab se illū fuisse quæsitum, vt publicum scelus infesto gladio vindicaret: quando is tantam cladem Gallico nomini, & immerenti præsertim Regi peruersis consiliis intulisset. Perijt etiam Toneræus vir illustris; desideratusque est nusquam reperto cadauere Tornonus qui cum Asparosio Lescuti fratre Nauarrico bello dux fuerat, quum tumultuantibus Hispanis, Galli arma ad Hiberum vsque anam promouissent. Solus Alanconius, vt tantæ cladis nuncium in Gallias deferret cum ingenti cataphractorum agmine intactus effugit. Qui fortasse singulari prudentiæ laude dignus foret, si non potius, vt se incruentum & iure Imperii equites secum trahentem periculo eripere, quàm ad subsidium orbatiæ Galliarum virorum alam seruare voluisse crederetur. Sed Alanconio intra paucos dies ex dolore animi defuncto, eius receptus famam, Humenius Rocha legatus alæ, præclaro testimonio defendit, quum vir impiger & belli peritia spectatus desperata victoria, vel inuito reniten teque duce, necessitati parendum esse censuisset. Porro Claramontius qui in Insula Memorantianis in castris præsidio erat relictus, vbi perditis reb. frustra auxilium se ferre posse animaduertit, cohortatus suos vt nihil ea rerum asperitate perturbari vellent, sed confirmato virilique animo ad salutem non dubiamque laudem constanti receptu signa sequi properarent, militari more copias eduxit, & Graualone superato, concisisque pontibus ad Mortariam primo oppidum, & nullo demum accepto incommodo in Galliam contendit. Idem fecere Mediolani qui arcem obsidebant; suppressa etenim acceptæ cladis fama, & vulgato interim falso victoriæ nomine cum omnibus impedimentis duce Theodoro Triuultio, ad Verbanum lacum incolumes euaserunt. Cæsa autem eo prælio ad decem milia referuntur. At Rex armatus, vti erat in equo humili asturcone, quum à Lanoio in castra duceretur. Alfonso Vastio sit obuius. Is tum forte à persequendis Heluetiis redibat, vt de Piscario quem falso cecidisse ferebant certus agnosceret. Nec mora Vastius ab equo prope desilit, & Regiam dextram apprehendens custodientium & aggregantium sese vltro militum coronam late summouet; ita vt his pudorem iniiceret, qui nullo prope respectu

maiestatis, adeo arcte iam captum Regem custodirent. Tum vero Franciscus haud parum eius conspectu recreatus silentium exiuit. Eum enim cum iuuentæ flore & specie corporis, tum virtutis & omnis militaris elegantiae laude insignem, uti præclarus uel in hoste excelsæ virtutis æstimator vehementer adamabat. Consolanti Vastio magnitudinemq; animi & humanitatem in Carolo Cæsare plurimum attollenti, statueram, Rex inquit, non indecoro casu inter armatos concidendo animum ab hac tanta rerum mearum acerbitate vindicare, ne tot clarissimorum meorum Ducum funeribus superessem. Sed Fortuna iam pridem nomini nostro inique & peracerbe infensa, ut vitam inuito ad illudentis Fortunæ spectaculum referuaret, honestissimam mihi mortem inuidit; hoc vno tamen me in tantæ cladis memoria consolabor, quod nulla mihi in posterum Fortunæ vis erit pertimenda. Quandoquidem illa sæuisime semper furens, nec tot cumularis cladibus vnquam abunde saturata, nunc tandem reliquas supremi odii fauces in hoc publico totius Galliae luctu, & summa mea ex tanti infortunio casu iactura, restinxerit. His verbis non modò ipsi victoribus singulari affectu lætitia lachrymas propemodum exciuit; sed circumfessorum etiam omnis generis militum animos tantæ victoriæ reputatione vsque adeo confudit, ut facile à cædibus & ab ipsa etiam præda ad tanti Regis capti spectaculum vndique verterentur. Ductus est in Gallica castra ipso imperante, ne à Ticinensibus quos summis affecerat de trimentis & à ferociente præsidario milite, tanquam diuturnæ obsidionis incommodis vehementer afflictio, ad ludibrium in ea Fortuna conspiceretur. Ibi ea vulnera quæ in auersa parte femoris & in dextra, summaque gena, leuia tamen acceperat, facile curauit: aliquot etiam pilarum ictus duplici thorace adeo egregie sustinuerat, ut quum Christi crucis frustulum aurea conclusum bulla collo gestaret, quod plane foret seruatus, in miraculum à piis hominibus referretur. Ferunt Regem Borbonio ad genua prouoluto & dextram appetenti, nequaquam sese irati sed cuncta æquissimo animo ferentis habitu præbuisse. Ipsum verò Borbonium demisso vultu haud dubia dedisse pudori & pœnitentiæ signa, ut pote qui non omnium modò tacita cogitatione, sed libertatis etiam sermonibus sese inuidia plurimum onerari & defectionis suæ nomen latissimæ famæ pandi manifeste perspiceret. Cœnauere cum Rege magnis precibus inuirati Lanoius & Vastius; lauanti autem Borbonio honoris causa linteum dedit. Sed Rex ingressus in sermones de prælii euentu tam graui & tam facundo ore consiliorum suorum rationes explicauit, periti Imperatoris more singula recensendo, quæ apud se vel ipsos hostes uti potiora prouideri potuerint, ut si res in integrum restitui possent, se iterum ea tanquam optima conditione dimicaturum dicere minime dubitaret. Sed se deceptum ab Helueriis qui non modo suam sed omnium etiam opinionem turpissime sefellissent:

& auarè

& auare ab Italis fraudatum qui in recensendis cohortibus falsum militum numerum referre essent soliti; desertumque demum nimis prope re à tertio, equitum agmine, semel inclinaram aciem vlla arte bellicæ virtutis, villoque præsentis animi conatu reparare nequiuisse. Atque ita quum omnia ferè in vnum cõiurarent vt fortunæ Cæsaris seruirent, fatali sorte potius quàm errore hominum cuncta ipsis prospera, sibi verò aduersa omnia contigisse. Non videtur silentio prætereundum, quod ad historix pariter ac diligentix meæ fidem pertinere arbitror; ea me omnia quæ hoc peculiari volumine continentur, ex sermone maximorum Principum & Ducum accepisse, quorum ferè omnium & si externæ linguæ duriorisque naturæ fuerint, veritatis explicandæ causâ, amicitiam meruisse profitemur; tanta curiosi ingenii perseuerantia, felicitateque, vt non modo mores, consilia, factaque eorum scriptis expressa; sed singulorum quoque ex veris formarum lineamentis depicta, quæ ad delectationem spectantium in Museo nostro representemus. Verum in hoc longo atque difficili honesti laboris studio, nemo certe nobis vel liberalius vel disertius Francisco Regesauit; admirabili enim fretus memoria, ingenuæque arcana animi nudare solitus, cuncta miro ordine atque integra fide de successu præsertim huius pugnx nobis enarrauit, primo ad Malsiliam, & aliquot post annos ad Nicæam; tanta quidem cum admiratione nostra, vt quæ incerta & obscura erant, collato hostium testimonio liquidissime deprehendisse fateamur, & tantum Regem in maturo prorsus fato nuper ereptum, tanquam longioræ vita dignum, merito celebrandum exultimemus. Nec multo post ad Pisleonem in custodiam est deductus. Eo tum demum ipse Piscarius venit, non planè obducta oris cicatrice, Regemque inuisit non in purpurea aureaq. veste, vt cæteri qui ab ea victoria in pompæ morem sese Gallicis spoliis exornant; sed ad singularem animi modestiam, læneo & nigro in sagulo, quasi non victoris sed victi habitum præferret; & miserari Regix conditionis sortem, nequaquam ficto dolore videre tur. Eum venientem ac insigniû Ducum turba, veluti prætorix cohorte circumseptum, Franciscus adeo humaniter & auide complexus est, vt aliquandiu animû atq. oculos in eius uiri admiratione defixos teneret; & ceptis demum grauioribus sermonibus in hæc uerba, non tristi, verû subblanda gestus & oris grauitate prorumperet. Nunquam inquit, in uitæ Piscari natura fieri posse putaueram, ut eum plenis affectibus, amare atq. suspicere possem, qui vnus omnium hostium Gallico nomini maxime fuerit infestus; & mihi demum victo captoq. longe grauisimum cladis vulnus intulerit. Sed profecto eam esse uim præstantissimæ uirtutis, vel hoc meo æque nobili ac tristi rerum experimento constanter agnoscimus, ut in se ipsam admirabili fulgore late radiantem omnium oculos, tanquam ad præclarum lumen ab obscuro facile conuertat; ac ipsis demum animis impotētissime dominetur. Sed tu Piscari dignum

illuſtri fama tua feceris ſi eo tenore ueræ uirtutis quo me & meos ſæpe
 duces feliciter uiciſti, enixe dederis operam, ut hoc totum ſingularis
 uictoriæ decus quod ueſtra uirtus & fortuna Cæſari peperit, ab altitu-
 dine eius animi excellaque uirtute longe clariffimum reddatur, dum
 mihi plane uicto captoque non iniquis legibus impoſitis libertatem ma-
 ximorum Regum exemplo reſtituit. Neque enim uel in hac mea cala-
 mitate Cæſari ueſtro regna ac imperia, aut tam præclare uotis eius arri-
 dentem fortunam inuideo: quum hunc potius diuini muneris locum
 inuideam, quem ei benigna ſors ad efferendum in cælum nomen ruina-
 rie patefecit, parari quidem lata Imperia uel atque opibus poſſunt, &
 fortuna plerunq. quæ eam maxime conuerſam credas, ſua libidine dat
 terga; & leui momento dilapſa peruertitur. At certe in Cæſaris arbi-
 trario rara felicitate poſitum eſt ſummæ humanitatis & clementiæ immor-
 tali gloria poſſe potiri: & ſecura manu uelle decerpere nobiliſſimæ lau-
 dis fructum, quem hercle nulla uis eripiet, nec ipſa quidem ſata ullo
 unquam tempore delebunt. Quandoquidem poſt partam uictoriam,
 cuius nomen & decus minores læpe duces & milites ſibi uendicant, nul-
 lus in Regia fortuna clarior eſt triumphus, quàm ad eximium propriæ
 uirtutis ſpecimen, ab ipſa maxime generoſi animi magnitudine cele-
 brari. Ad ea Piſcarius pauca præfatus quæ ad declarandam Cæſaris
 moderationem & lenitatem pertinebant, grauiter & apoſite reſpon-
 dit, addendo quantum ille in omni controuerſia & diſceptatione lenis
 & æquus eſſe conſueuiſſet: & quàm procul ab inhumana duritie, omni
 que læuitia ſenſus omnes auerteret: ut pote qui ab ineunte ætate pro-
 pter facilem mitemq. naturam, nunquam ab immoderatis atq. ſuper-
 bis, ſed ab honeſtis decoriſq. conſiliis, uirtutis & pacis amore ducere-
 tur. Non intuliſſe eum ab initio bellum: ſed grauiffimis laceſiſſimum in
 iuriis ita repuliſſe, ut poſt multas uictorias locum paci & concordie nõ
 iniquis conditionib. relinquere uideretur. Propterea ſe ſperare Cæſa-
 rem tanta animi moderatione uſurum ea uictoria, ut nihil minus æquum
 à uicto poſtulareret, quàm quod integris reb. repetere eſſet ſolitus: futu-
 rumq. eſſe, ut ipſe non multo poſt, ſolicite matri & cariſſimis liberis
 inſigni Cæſaris liberalitate redderetur. Quibus ſermonibus Francis-
 cus ægrum animum in ſpem hæud dubiam mature libertatis erexit; ra-
 tus Cæſarem ſola uictoriæ felicitate contentum fore: nec in ea quicquam
 impotenter, ſed ſolum lenitatis & clementiæ nomen eſſe quaſiturum.
 cuius animi nequaquam atrocis & ſuperbi præclara ſigna dudum oſten-
 diſſe cognouerat, quum Cæſar qui tum erat Barchinonæ nuncios tan-
 tæ uictoriæ quæ ipſo etiam natali eius die parta fuerat, nulla cum hila-
 ritate ſuſcepſiſſet: ſed ſingulari pietate indiſtis tantum trium dierum
 ſupplicationibus, ut is ſecundus belli euentus Reipublicæ Chriſtianæ
 commodo uerteretur, publicam lætitiã feſtis ignibus & tormento-
 rum bombis celebrari uetuiffet.

ELETIS ad Ticinum Gallorum copiis atque ipso Francisco tanti modo nominis Rege capto, nemo totius Europæ Regum vel Principum fuit, qui non summo metu, aut certe grauissimo dolore commoueretur. Nam qui finibus atque periculo proximi erant, non modo opes, tot coactis in vnum regnis, in immensum auctas, sed ipsam quoque Cæsaris fortunam horrebant.

Apparebat enim eius exercitum è provincia per Ligusticas cautes fuga elapsum, egentem pecunia, Mediolano exclusum, destitutumque sociorum auxiliis, incredibile potius aspirantis Fortunæ munere, quam vlla consilii ratione, incolumem, ac demum victorem euasisse. Ne iam vllas bello nationes Cæsarianis tantam inuictatæ fortitudinis, tantamque felicitis disciplinæ opinionem adsecutus in posterum conferendas videri; quum ingenti audacia, patenti campo, procul insidiis, veteranum ac ornatissimum totius Galliæ equitatum tot clarissimis ducibus interfectis & captis, vnus horæ momento deleuerint. Ipsaque Sicambrorum robora cæteris infesta Germanis, ac Heluetias legiones inuictas antea & frequentibus victoriis nobilitatas, aut in acie trucidarint, aut inulto sædoque interitu perire coegerint. Cæterum Rex ipse in arcem ignobilis oppidi coniectus, ac saluantium turbæ frequenter ostentatus omnium animos in sui miserationem conuerterat. Fortunam maxime vt impotens & sæua & instabilis accusabatur, quæ florentem belli gloria, ætate atque opibus Regem, è summo amplissimi regni, potentiaque fastigio, puncto temporis præcipitem dedisset. Quippe eius ori atque oculis, tanta vis tantusque honos inerat, ad promerendos omnium animos, vt non modo ii quibus neque beneficio neque iniuria fuisset cognitus; sed etiam hostes ac inimici ea calamitate indignum existimarent, militarem enim cum inuidi animi, tum eximii corporis habitum, omnibus regiis atque ciuilibus virtutibus exornarat. Quum pedes siue eques tractando arma, artem ac robur ostendere, aut de optimis artibus ac liberalibus studiis disceptare vellet, omnem in id totius ætatis operam contulisse crederes. Accebat præ alto illustrique ingenio, bellorum rerumque omnium memoria incredibilis, ac inexhausta quædam in his explicandis nitidi sermonis eloquentia, qua primis ferè congressibus abdita suorum sensuum liberaliter expromendo, omnes miro sibi amore deuinciebat. Sed quum per ocia pacis alacri semper comitate, more gentis, ac erudito luxu, iocis munitiisque præstaret, vna maxime liberalitate, quæ in Principe optimo præcipua virtus existit, apud omnes longe clarissimus erat. Is de

caulis neque in ea arce, totaque Gallia Cisalpina recte custodiri, neq. alio terra marive tuto traduci posse videbatur. Nam Veneti in tergo erant iam plane quod a fœdere defecissent, pro hostibus habiti, & Alfonsus Atestinus Gallorum socius, Pontifexque ipse, & Florentini, qui non modo auxilia non misisse, sed fœdus cum Gallo percussisse, repertis ad Ticinum super ea re tabulis, arguebantur; cuncta cis Padum ad vlimos Ligurum fines certis præsidis obtinebant. Milites quoque Cæsariani quanquam præda diuites merita stipendiâ flagitare, ducibus n̄ pecuniam expeditent seditiose vincula & eisdem comminari, aliòque subinde atque aliò ad deponendam prædam absque commeatu discedere, eo insolentior atq. ferocior, quod gratuita opera ad retinendam pristinae virtutis dignitatem, se maximam victoriam ingrato Cæsari periisse prædicabant. & in eos sæpe de industria Franciscus veluti perlufum aureos nummos dispergere erat solitus, tanta presentis fortunæ contemptione, vt Hispani milites applaudendo, petulanter Deos incusarent, quod ad subigendum terrarum orbem Franciscus ipsis non imperaret, aut ipsi omnes sub eo soluti Cæsaris sacramento, militarent, Adeo vt duces, & ante alios Alarco custodiae præfectus, & largitiones regias cohibere, & familiaritatem militum nonnunquam abrum pere cogeretur. Interea Clemens qui ad tuendam Pontificiæ maiestatis æquitatem moderato quidem, sed periculoso & parum illustri consilio, ab omni contentione abesse & se se inter certantes, pacis sequensrum profiteri voluerat, diuersis suorum consultationibus agitabatur. Plerique enim suadebant, vt Gallicarum partium obliuisci vellet, & Cæsarianis ducibus quibus cum præclare atque feliciter bella gerere consueuisset, sensus omnes facultatesque coniungeret. recentes iniurias haud multa expiari pecunia facile posse, & antiquum subinde fœdus renouari, si salutaris ocii quàm exitialis belli cupidus esse mallet: & sacrosanctæ potestatis iure, longe lateque sibi vtendum arbitraretur. Alii degeneris abiectionis animi ea esse consilia dicere. si pacem male fidam auro mercaretur, eam propediem Gallia atque Italia seruientem esse parituram, nec ideo Regem in tanta calamitate ac rerum desperatione deferendum, quem ipse imprimis, Venetique perniciosâ cunctatione in eas carceris miseras præcipitassent, non ampliore pecunia opus fore, si Regem inuicti gratissimique animi custodia eripere velent, quàm ea, qua pax seruili consilio emi posse videatur. Neque meditato facinori dubium proponi euentum, si fortiter rem gerere, euocare Helueticorum expeditam manum, & subitarias per Italiam cohortes cogere maturarent. Tum enim Pontificem, Rege libertati restituto, de vniuersæ pacis nomine communique concordia tempellive consilia inirurum, imperiisque Italiae legitimis possessoribus adiudicatis, non simulatam ac instabilem, sed veram ac diuturnam pacem obtinatis ab Regibus expressurum: vt ipso auctore ac duce, vti semper exoptasset,

ptasset, impie tum commota arma, a Christianis in Turcas verterentur. Sed quantum priori sententiæ securitatis impostero ac dignitatis deerat, rantum huic immoderati & impudentis animi superesse videbatur. Propterea, hæc vii aliena nimisque atrocia Clementi quietis auido & incertos belli exitus maxime timenti, mire displicebant, quod Cæsarem perpetuis maximisque amicitiae officiis sibi coniunctum, adeo insigni iniuria affici, & ab se propterea Germaniæ Hispaniæque populos, & Henricum Britanniæ Regem alienari nolebat. Itaque cum Carolo Lanoio qui pro Cæsare summæ rei in Italia præerat, amicitia repetita, solemne sædus percutit: his ferme conditionibus, ut ipse Centum & Triginta milia aureorum nummum Cæsarianis in stipendium numeraret. Contra vero Pontifex ab iis in recuperando Regio Læpiedi iuaretur, quod Alfonso Atestinus uti suæ ditionis, Hadriano vita functo, per interregnum cum Ruberia oppido antea recepisset, Venetis autem intra certum tempus, sæderi atque amicitiae locus foret, si centum & ipsi milia nummum aureorum subsidii nomine persoluisent. At Alfonso cui Clementis consilia admodum erant suspecta, & quod Gallicarum partium semper fuisset, Cæsarianis in merito iniuriam esse meminerat, cum Lanoio pecunia perquam mature transiegit, ut sibi parceretur. Ita Lanoius repetente Rhegium Pontifice, atque auxilia ad id deposcente, alias atque alias moras necere; & quoniam ea loca antiquitus Cæsaris imperium communi Italiæ iure respexissent, præ iudicare inconsulto Cæsare nolle dicere, ac demum polliceri se medium atque adiutorem fore, ut ex æquo ea controersia componeretur. Cæsar enim rata habere noluerat, quæ Lanoius solemni sædere pepigisset. quæ res in Pontificis Italorumque omnium pectus alte descendit, quam præbita & frustra demum repetita pecunia, mire elusus esse diceretur. Interim Cæsarianus exercitus fermè totus in Placentinum & Parmensem agrum in æstiva se se effudit, tanta rapiendi oblatas atque reconditas fruges & obuia quæque vexandi licentia, ut ex villis vicisque afflictorum agræstium querelis vrbes complerentur: & mox frequentes earum ac oppidorum legationes ad deprecandam agrorum vastitatem, Romam usque peruolarent. Quibus de rebus deceptus Pontifex grauisimo animi dolore premebatur. at tum maxime castigabatur a Venetis, qui dudum ullam cum Cæsarianis amicitiam, quæ auro cõmeretur se iniuros constantissime pernegassent, contra multo ampliore pecuniæ summam Cæsari pollicendo, si ad certam rerum tranquillitatem, communi Regum & Ciuitatum omnium libertati & paci consuleretur. Eo enim Cæsarianorum consilia spectare videbantur, ut quum Italia cunctis sibi sædere obstrictis, pacem atque ocium peperissent, totius mox Italiæ innixi opibus, in Galliã rursus penetrarent. Nec deerant Borbonius atque Piscarius eius belli cupidine desflagrantes, qui irritos ad Mafsiliam conatus, atque ea festinati reditus detrimenta refarcire nobi-

liore uictoria cupiebant: qui Galliam Rege, ducibus, equitatu penitus orbatam, eamque exhaustam pecunia, inopem consilii, & cunctis insitata clade perterritis de salute dubitantem, in prædam vertere, atque subigere, neque magni neque diuturni laboris esse iudicarent. Quæ demum subacta, nemo erat qui non eadem mox cladum & seruitutis incommoda deceptæ circumuentæque Italix parari dubitaret. Nec multo post Franciscus impatientia carceris & præsentium rerum necessitate compulsus, incredibile aliis & sibi anceps consilium sumpsit, ut in Hispaniam traditis Gallicis triremibus ad Cæsarem perduceretur. Is ab initio cladis acceptæ Pontificem ac Venetos nihil de pristina erga se voluntate remisuros, retentoque in Italia cum copiis Albanio Regulo moturos arma crediderat; quod magni interesse ad salutem libertatemque omnium arbitraretur, si illi tandem & concepta consilia, & paratas vires explicasset: sui que liberandi speciosum imprimis neque omnino difficile negotium fortiter suscepissent. Ea enim est agrorum natura mortalium, ut quæ sibi remedia salutaria fore prouiderint, non modo factu facilia esse, sed alienis etiam rationibus inagnopere conducere credant. Itaque Franciscus inani persuasione deceptus quum Albanium cum exercitu ad Grauiscas nauibus impositum, & Romæ demum cum Cæsare foedus publice ictum esse cognouisset, cogitationes de Italicis auxiliis abiecit, & relinquam spem omnem in Cæsaris clementia ac humanitate collocauit. Miserat enim paulo ante ad eum Cæsar Hadrianum Beurenium Belgam ipsius gratia maxime florentem, cum lenissimis literis, nec omnino prægrauibus de pace mandatis, ita ut Cæsarem sua spe mitiorem inuenturus esse videretur. Erat tum Franciscus in potestate Lanoii hominis occulto astu contacta que prudentia valde insignis, quanquam summa militaris imperii penes Borbonium esset: qui id munus liberali & generosa quadam simplicitate Gallico more sensim vsurpari permiserat. Magnis igitur sollicitationibus cum Lanoio Rex egit, ut in consilio primorum Ducum ac militum doceret Regem in securiorem custodiam Neapolim esse perducendum. Cæterum ea re facile impetrata, quum ad mare peruenisset, aliis omnibus deceptis in Hispaniam cursum direxit. Timebat enim Lanoius nisi tantæ rei consilium egregia simulatione tegeretur, ne Borbonius atque Piscarius, quorum apud milites summa erat autoritas, institutionem profectionem impedirent, adeo ut nullam ex turpi consilio inuidiam vereretur, ac illorum offensiones omnino negligeret, modo sibi amplior gratiæ locus apud Cæsarem eo facinore pararetur: & Francisci animum in spem ingentium præmiorum singulari beneficio deuinciret; Quando nihil Cæsaris animo atque oculis optatius, nihil gratius aut speciosius cunctis Hispaniæ populis fore crederet, quàm si clarissimum Europæ Regem eius maximæ gentis virtute captum in Hispaniam ad triumphum ac sempiternam incomparabili

lis uictoriæ memoriam transportaret. Ipse quoque Franciscus, altitū
dine liberalis animi sui, alienæ naturæ spiritus metiri solitus, si in con-
spectum Cæsaris deueniret, cuncta sibi protinus secunda atque felicia
despondebat. In hanc spem & Vgo Moncata quem in Liguria apud
Varagium ab Andrea Auria captum diximus sine pretio in Hispani-
am per Gallias paulo ante fuerat dimissus, ut amice atque solerter re-
giam causam tueretur; summæque laudis & gloriæ in perpetuum pa-
randæ facultatem Cæsari diuinitus oblatam esse prædicaret. Is enim
vir subtili iudicio ad amicitiam Lanouii se receperat, cæteris ferme om-
nibus Hispaniæ Regulis eam liuore atque odio refutantibus. Quoni-
am Lanouius non illustri natalium splendore, nullaque paulo insigni uir-
tute, sed vna tantum assidua fidelis obsequii perseverantia, uti peritus
& elegans equorum domitor, ludorumque magister, totum alienæ græ-
tiæ locum, ambitiosius quàm deceret, apud Cæsarem occupare vider-
batur. Interea quum fama esset, Regem in custodiam Neapolim clas-
se perducì, & iam pars ædium Regiarum in Arce noua, validioribus
clatis atque repagulis Lanouii iussu firmaretur, Franciscus nobili comi-
tatu Genuam, & mox in proximum Delphinū portum deducitur, quo
iam Gallicæ triremes solis remigibus instructæ, Regis accitu peruene-
rant. Andreas quoque Auria cunctis prædonibus, & tum maxime
Hispaniæ nauali virtute terribilis, quum suas ipsius triremes in alienam
potestatem, id postulante Rege se traditurum negasset, fidem obsides
que dederat, se nequaquam Lanouio classique eius ea nauigatione noci-
turum. Itaque fortissimorum militum manu, quam ex suis cohorti-
bus Salsedus, Corberia, & Sanctacrucius Centurionesque alii delege-
rant, Cæsariæ & Gallicæ triremes complentur, nec multo post ido-
neum nacti ventum sublatis velis in Hispaniam cunctis inopinantibus
prouehuntur. Ea re cognita Borbonius atque Piscarius ira ac dolore
simul angì, singularem contumeliam iniquissime ferre, neque linguam
moderari, quin palam omnibus illum probris ac maledictis lacerarent,
quòd iura summi imperii, quæ penes Borbonium erant, incredibili ar-
rogantia eludere non dubitasset, & Piscarii existimationem ledere mi-
nime fuisset veritus, cuius maxime ductu virtuteque Regem prælio su-
peratum, omnium opinione constitisset. Porro aliis de causis ea pro-
fectio Clementis Venetorumque animos commouit. nam quum reten-
to in Italia Rege, de communi pace minime desperarent, tum demum
verebantur, ne qui nimis celeri desperatione se se vltro traditis triremi-
bus ad pedes hostium proiecisset, nouas periculosi consilii rationes in
sana libertatis cupidine sequeretur, malignitateque & superbia indu-
ctus propter ueteres & recentos offensiones, cum Cæsare ad exitium
Italix conspiraret. At Franciscus remigio & lenibus uentis in Hispa-
niam delatus Barchinonæ Regali apparatu excipitur, atque inde, Ali-
canteram, qui Valentinarum est portus, legendo oram prouectus est.

vt maiore demum compendio terrestris itineris, ad Cæsarem ire pergeret, qui tum apud Toletum urbem omnium Hispaniæ maxime mediterraneam erat in æstiuis. Ibi Franciscus sinistro omine accepto, sumnum adijt vitæ periculum, quum milites, qui præsidio triremibus aduenerant, promissa stipendia flagitarent; consternatique ad arma Lanonij omnes infestis hastis peterent. Emisso nanque per tumultum maiore sclopetto, pila in marmoream columellam fenestræ coniecta est, cui forte Rex auersus humeris innitebatur. Lanoius autem in proximos hortos se deiiciens celeri fuga & latebris iracundiam militum vitauit. Nec multo post conquesta pecunia, sedatoque tumultu ad Madritum quod Mantuum Carpentanorum antiquitus fuisse putamus, non longe à Toletum terrestri itinere paucis diebus est peruentum. Erat in eo tractu Didacus Mendocius Infantiorum Regulus splendore vitæ ac liberalitate magnis Regibus æquatus. Is Regem intra fines ditionis iter habentem incredibili apparatu, exornatis passim hospitibus, perpetuis sumptibus excepit & aluit. Ea subinde Regali munificentia dona offerens, quæ neque Franciscus à Cæsare expectanda censeret; neque ipse, si in Gallia incoluini regni fortuna esset, aduenæ Regi daturus esse videretur. In iis enim erant complures equi militares longe omnium Hispaniæ generosissimi argenteis phaleris, ac fericis instructi ephippiis, mulæ item nobiles purpurâ constratæ. Præterea falconum insignium canumque omnis generis venatorum cum toto venatorio apparatu, ipsisque aucupibus peritisque venatoribus delecta multitudo. Lectorum vero tantum, pictarumque stragularum & auleorum: itemque vasorum cætrato argento in mensarum usum, ornatumque amplioris abaci; quantum vel non captiuo Regi satis esse crederent. Addidit Mendocius ad eam excelsi animi liberalitatem, spectaculum non modo sibi & posteris, sed toti etiam Hispaniæ maxime gloriosum. Populos nanque imperio sibi subiectos militaribus instructos armis indicta die in proximam viæ planitiem euocauit: digestosque in cohortes & turmas decurrere iussit. Fuere supra duodecim milia peditum & equitum, doctique Mendocius admirandum Regem multos esse in Hispania Regulos ipso admodum potentiores, vt non esset in vltima laude, si quis nec ordine primarius nec opibus summus esset, non modo reliquos omnes superasse; sed ipsum quoque Cæsarem ad immensum liberalitatis specimen prouocasse censeretur. Franciscus tanto in honore vbi que habitus quum omnia ad benignitatem Cæsaris cogitatione referret, vt iam de salute libertateque securus magnopere lætatur. Madritum autem perueniens, ibi subsistere recreareque se se, & Cæsaris opperiri aduentum iubetur, quem longinquis intentum venationibus intra paucos dies eò peruenturum esse confirmabant. At Cæsar Rege in Hispaniam perducto, ipsoque Lanoio incredibili alacritate suscepto nequaquam ad altitudinem ingenii sui, contrà ac homines rebantur, sed

sed ad alieni iudicii arbitrium consilia reuocauit: non modo a presentibus amicis sententias rogando, sed à ducibus qui in Italia erant postulando, ut perscriberent, quid nam de captiuo Rege statuendum esse arbitrarentur. Sub id tempus Borbonius dolore atque iracundia in Lanoium incitatus ad Cæsarem peruenit, sed quum acerbius in presentē inuehendo, quereretur tantam sibi & Piscario infidelitatis suspicionem malignitate naturæ illius fuisse impositam: eumque omnem victoriæ fructum impudenter præripere conari dicitaret; Cæsar eo uulso uociferantes diremit, ut quæ Lanoius nimio erga se studio feliciter egisset, excusare videretur, tam & si ea victoria ipsius Borbonii auspiciis, Piscariiue industria & sanguine, fatentibus cunctis esset comparata. Litteræ subinde Piscarii sunt allatæ eo Borbonii uerbis uehementiores, quod ab grâui constantique ingenio singulari extimulato iniuria, proficiscerantur, non modo enim perinque ferebat dignitatem suam ingrate maligneque læsam fuisse; sed se in manifesto salutis ac amittendæ authoritatis discrimine relictum apud seditiosos milites merita stipendia flagitantes, qui in tanta victoriæ licentia sibi & quæstorib. haud obscure cædem minarentur. Lanoium qui mederi malis possit, quoniam cogendæ pecuniæ certam haberet potestatem, quum astu parum virili alios esset ludificatus, præcurrisse in Hispaniam, ut vnus omnium præmia ferret. Sed se nequaquam dubitare, quin ipse Cæsar, uti optimo Principe dignum foret, cunctos qui sibi eo bello fortem operam nauassent, præmio afficeret. ignauosque pariter & infideles ultione & pœna persqueretur. Cæsar humanissimis litteris Piscarium est hortatus, ut quæ Lanoius se quidem ignaro sed è republica fecisset, nullo liuore adductum fecisse, existimare uellet, atque omnia, uti præclarissimis factis meruisset, ex sua liberalitate expectaret. Tanta tum erat vis gratiæ Lanoii cum Cæsare, ut ille non modo consuetudine iucundioris obsequii, eximioque & semper fideli cunctis in rebus officio, sed occulta potestate benigni syderis ei coniunctus esse crederetur. Propterea sicuti peramplis honoribus atque diuitiis ante alios exornatus abibat, ita eum uehementes inuidiæ fluctus sustinere, & se exquisitis aulæ artibus, ab his quos læsisset, tueri necesse erat, ut tum accidit, nam Piscarius qui animum per se excelsum & omnis contumeliæ insolentem gerebat, eum proditionis postulare, & singulari certamine indicto armis controuersiam finire statuerat. Eum alia quoque pariter excruciant, nam quum iam à victoria quarta mensis effluxisset, nihil omnino præter benignas epistolas à Cæsare retulerat, quem cæteris præmia statuentem, à Lanoio deprauatum fuisse existimabat, nam Carpum in Mutinensi agro quod Alberti Pii fuerat, & Soram paternæ ditioni finitimam, haud satis digna pro tot susceptis uulneribus præmia, expectabat potius quàm petebat. Accidit quoque, quod animum eius acerbissime pupugit, ut Cæsar Henricum Navarra Regem, se redimere prohibe-

ret, quem Piscarius bello captum ac se in libertatem oblatis octuaginta milibus aureis vendicantem, custodia emittere cupiebat. Iisdem ferme diebus in Gallia complures Reguli summx autoritatis & in his præcipui Franciscus Borbonius & Claudius Guisa Lotoringæ principis frater consilia inibant, invita etiam Ludouica Regis matre, vt cum Italis Principibus sese confociarent, & si Franciscus Sfortia graui oppressus morbo, naturæ concederet, Maximilianum eius fratrem in paternum regnum reducerent transmissisque terra ac mari auxiliis bellum gererent, ad exturbandos Gallia Cisalpina Cæsarios: qui non modo Mediolani sed totius etiam Italiæ imperium immodicis animis affectabant. Enimuero & ad Galliæ salutem, & ad retinendam rei bellicæ existimationem tot aduersis contusam præliis, pertinere putabant, si bellum quod sibi immineret in alienis potius quàm suis regionibus re nouarent: & libertatem Italiæ quantis maxime possent studiis atque opibus tuerentur. Sic enim res in Italia se habebant, vt cunctis ea recens victoria esset formidabilis, quippe proximas quisque Germaniæ vires metuebat, quas Ferdinandus Cæsaris frater Mediolanensis imperii cupidus, perleui momento exiguaque pecunia impulsurus esse videbatur: & Hispanorum ingenia imperii auida, maxime suspecta erant, pœnitebatque omnes tanto studio, tantisque impensis incaute atque imprudenter eas adiuuissse partes, à quibus & sæua imperia & certa demum seruius forent expectanda; nisi tot collata beneficia, conuersis repente animis in summam iniuriam verterentur. Ante alios Franciscus Sfortia retinendi imperii cura anxius multis sæpe iudiciis & pluribus haud obscuris coniecturis Cæsarianorum consilia nudarat. feceratque periculum Cæsaris erga se voluntatis, quum per Thomam Maynum legatum suum, vti aliis antea acciderat, frustra postulasset, vt paternum imperium confectis super ea re Augustalibus tabulis concederetur, sicuti antea fœderatis Leonique præsertim Pontifici se omnino datum esse Cæsar promisisset. Paratus erat Sfortia sexcenta aureorum milia certis pensionibus persolvere, vrbes, copias, pacis bellicque consilia, ad autoritatem Cæsaris conferre, & ducere in super vxorem, quam Cæsar exusu rerum suarum probauisset. Cæteri quoque Italiæ Principes, liberaeque Ciuitates, id maxime præstari à Cæsare cupiebant, vt si nullum in Cisalpina Gallia præpotentem grauemque accolam haberent, vti ante Gallum sensissent, libertati Italiæ & rerum omnium quieti, ex æquatis omnium viribus opportune caueretur. Erat eo tempore apud Franciscum Sfortiam diuturno atque difficili morbo implicitum Hieronymus Moronus consiliorum rerumque omnium moderator intima familiaritate Piscario coniunctus propter eximiam auctoritatem ac industriam in regendis Insuibribus cogendaque maxime pecunia singularem. Is quum sæpius colloquendo Piscarium his de causis quas supra memorauimus, animo ægrum esse deprehendisset, sibi occasio

nem dari existimauit, qua illum à Cæsare penitus alienaret, in parte-
 que traduceret, vt eius demum aspiciis Italia omnis, non modo presen-
 ti metu atque periculo eriperetur, sed eieciis externis gentibus pristinæ
 libertatis decus reciperet. Sic enim Venerorum Florentinorum-
 que & summi Pontificis animos habebat exploratos, vt eos quicquid
 ipse vel suoapte ingenio moliretur, modo publicam respiceret liberta-
 tem probaturos esse consideret. Igitur Moronus acri ingenio & eru-
 dita facundia fretus Piscarium in eos opportune ingressum sermones
 remotisque arbitris in penitiorem cubicali partem deductum, his ver-
 bis allocutus est. Nisi inuidia veræ virtutis comes, qua nunc inuidete,
 Dauale, circumuentus opprimeris, iis qui eam patientius contempe-
 rint, ignominie & mox exitio foret, nequaquam mihi hoc muneris te
 mere desumpsissem, vt consilium tibi asserrem, cum salutare imprimis,
 tum vsu longe speciosissimum atque optimum. Id enim perpetui stu-
 dii ac amoris erga te mei fructum egregiis operibus tuis dignum osten-
 det. Neque vereor, quæ tua est a nobili ingenio prudentia singularis,
 vt consilium quod amicus cunctis spectatæ fidei ac industriz officii tibi
 coniuuctus, nec omnino rerum imperitus, obtulerit; aut statim im-
 probes aut superbe fastidias, quando nihil ab homine præstantius da-
 ri potest in arduis rebus, quam fidele consilium recta & exquisita ratio-
 ne confirmatum. Illud enim sæpius benigna tractuque facilis Fortuna
 subsequitur, & excellens plerumque virtus alieni consilii lumine indi-
 get, vt maxime fiat illustris. Te tuus ingentis animi vigor maxime
 Dauale, vix dum pubescentem domo eduxit, cruentissimoque simul
 prælio & grauissimis obiecit bellis, non modo vt familiæ vestræ noua
 adderes decora, æmulationeque virtutis Patris Patruique memoriam
 renouares, uerum vt cæteris omnibus qui arma tractarint perpetua re-
 rum gestarum laude superatis, omni vel maximo honore dignus habe-
 reris. Sed incredibilis diuinæque virtutis tuæ præmia, diuitias, trium-
 phos, imperia, quæ tibi nunc meliore fato destinamus, fortasse in lon-
 go victoriarum cursu percepisses, si tibi benigniore sorte, in ipsius Cæsa-
 ris oculis, cum tuo alienoque sanguine esses conspersus, vrbes manu ca-
 pere, magnos fundere exercitus, & denique Reges virtute tua supera-
 tos & captos, alieno in triumpho ducendos præbere contigisset. At
 longum tibi est hos expectare fructus, quos iam æmulatorum inuidia in-
 festusque liuor penitus interceptit. Militaris nanque virtus tameris su-
 is aliquandiu floreat operibus, celeriter tamen obsolescit, nisi amplifi-
 simis nobilitata præmiis, in præclara honoris sistatur luce, & ab ipsa
 Principis liberalitate, quæ sæpius imperitorum iudicium ducit, veram
 commendationem accipiat. Falleris si eum esse Cæsaris captum exi-
 stimas, vt sigillatim intelligat & agnoscat, quæ per quatuordecim annos
 inter summas rerum omnium difficultates eximia fide, felici ductu, &
 fortissima dextera confecisti. Præoccupatum ille, qui Italiam non vi-

dit, a Belgis suis, quibus vnus maxime fauet, animum gerit, Adco ut tota gemente Hispania, omne quod est Regio in animo, auita liberalitatis specimen, mille artibus auertant; Auari, impotentes, suspiciosi, alienæ spei & gloriæ ex occulto semper insidiantur. Sic tantis rebus gestis, neque tibi Sora tuis insinuata oppidis, neque Carpum, multo tuorum sanguine partum, dono dantur. Et Rex Navarra graui rationum, tuarum incommodo, pecunia se redimere prohibetur. Quum iam alii Lanoio similes plura quàm cuperent, omnino retulerint. Ad hæc, clam abducto Rege Gallo tibi suspectæ fidei ignominia, barbarâ fraudem conflat; & seditiosis subinde militibus deficiente in stipendium pecunia, aut trucidandus, aut antiqua existimatione spoliarum obiceris. Nescio per deos immortales quid tibi in altera belli fortuna sperandû, fuerit, postquàm tot ingentes perpetuæque victoriæ, nihil præter grande æs alienum domi, & non mediocrem foris infamiam omnino pepererint, Quum exercitus à Cæsare stipendio fraudatos quin socias verbes diriperent, agros crudeliter vastarent, prohibere vlla impetii seueritate nequiveris. hæc omnino vera esse amici tui consentent, nisi illud os probum ad gloriam multiplici plaga deformatum, & venas in hunc pallorem sanguine exhaustas, in quota præmiorum parte censendas patet. At si gloriam vel penitus nudam tanto periculo sectaris, & vera esse existimas, quæ post mortem de cælesti præmio ac inferorum pœnis traduntur, nomen profecto tuum non in sublimi modo verissimæ gloriæ, sed amplissimæ etiam Fortunæ fastigio erit collocatum, si in Italia natus, Italicæ libertatis assertor gloriofus, quàm in hac luctuosa seruitute externorum minister ignobilis & iniustus esse malueris, Italiam namque Principibus in animo situm est, tueri armis libertatem, quæ iam plane omnibus sensim eripitur, excutere externæ gentis iugum, ac vno denique consensu fessis Italiæ rebus quietem securumque ocium parare. Te vnum omnes quum virtutem tuam cum summa felicitate coniunctam admirentur, pulcherrimi facti authorem ducemque deposcunt. Egregium facinus, sempiterna sequetur laus, Facilis vero explorataque victoriæ exitus, & regnum tibi opulentissimum, & maximum militum imperium dabit. Te enim Veneti ac Florentini fauentibus Gallis & Heluetis Pontifexque ipse certissimo iure Neapoli Regem constituerent. Id enim Cæsaris esse non potest vetante antiqua Pontificum lege. Nec Ferdinandus vi fraudeque occupatum nepoti legitime legauit, quum Ferdinandi Aragonii Federici Regis filii, qui in Hispania custoditur, nomen personamque respiciat. Idcirco quales quantasque voles copias, classes, commeatus, pecunias celerrime comparabunt, signaque gentium omnium quondam victricis Italiæ auspiciato in tuam manum virtute fideque præstantem tradent. Hispani quum iam exactis stipendiis Cæsaris sacramento minime teneantur, magna ex parte tuam sequentur auctoritatem; Carteri, Germanique incolumes domum abibunt,

bunt, nisi uim consentientis Italiae, & te-hostium Imperatorem expe-
 riri uoluerint. At non te Neapolitani summo populorum exce-
 rumque studio, Neapoli natum educatumque & cunctis prope regni
 Regulis affinitate coniunctum, tantæ spei tantæque uirtutis Regem
 excipient? Erige illos ingentes spiritus, ut omnis inuidia, una animi ma-
 gnitudine superetur; & de fortuna tua arbiter factus fortiter decerne,
 ne semper inuidisse propriæ uirtuti uideare, postquam meritis tuis
 ad amplissimum decus, secundiora Fata uiam inueniunt. Piscarius ubi
 hæc audiuit aliquandiu constitit immotus, ut pote qui animum rei
 nouitate magnitudinēque suspensum huc atque illuc deliberabundus
 impelleret, non ignarus cunctas uirtutum omnium laudes, uno maxi-
 me perfidiæ crimine defœdari, neque vulgum ullas demum excusa-
 tiones recipere, etiam si ab honestissimis causis iustoque dolore profec-
 tæ uideantur, quoniam cunctis natura mortalibus perfidiæ nomen
 inuisum sit, & execrandum, nec quisquam excelsi animi Dux quod
 uirtus dare posset, scelere atque perfidia unquam petiuit. Sed spes
 amplissima regni facile potiundi ob quam nonnulli plerunque integro
 pudore humana atque diuina iura uiolari posse arbitrantur, uindican-
 dæque iniuriæ aduersus ingratos, cupido ingens animum ad præal-
 ta quæque natum magnopere stimulabant. Itaque molli sermone vul-
 tūque ad omnem animi candorem exprimendum ualde composito,
 de eius erga se insigni amore nunquam dubitasse respondit, idque
 tum maxime perspicere, quod spes suas inter sordes inuidiæ, cura-
 rumque proiectas, tanto oblato munere penitus erexisset, cæterum se
 nequaquam salutem atque existimationem suam in summum disci-
 men temere uocaturum, nisi plane cognitas ex literarum fide princi-
 pum haberet uoluntates, ut illi eadem se præstaturos pollicerentur, si
 ipse tantum facinus animo ac manu erigendum suscepisset. Sed an-
 te omnia se nosse cupere, qua lege, quoque iuris documento authorita-
 teque adduci posset, ut sine ulla proditiōis infamia summæ admiratio-
 nis negotium suscipiendum putaret, quando nihil unquam fide antiquius
 habere esset solitus, ut pote qui ignominia atque dedecoris metu, ma-
 ximis humanæ fortunæ commodis ingenue repudiatis, semper gloriæ
 ac laudi, bello paceque studuerit. At Moromus Piscarii animum omni-
 no inclinatum perus, ea quæ agitare Pontifici & cæteris confestim per
 scribit. Mititurque Romam Dominicus Saulius Genuensis graui erudi-
 toque ingenio uir, ac ob id de publica libertate maxime sollicitus, qui coe-
 pta explicaret consilia, ipsumque Pontificem & Gibertum unicum consi-
 liorum rerumque omnium ministrum ad ea audenda uehementer ac-
 cenderet. Eo audito Clemens tamen Cæsarem non oderat, haud me-
 diocri tamen lætitia est affectus, quod occasionem minime cõtemnen-
 dam aliena cum inuidia sibi oblatam uidebat, Italiae in perpetuum libe-

randæ, postquam Piscarius amplissimæ authoritatis atque peritiæ Dux, sibi que multis officiis ac amore cõiunctus, non modo detraheretur Cæsari futuro hosti, sed adiunctus præpositusque partium copiis celerem atque exoptatum susceptis consiliis finem, daturus esse uideretur. Tantam enim in eo pugnacis animi uim inesse omnes intelligebant, ut nullo alio Duce, uel Cæsarem totius Italiæ seruitutis metu bellum cientis, imperum sustinere, uel Italos eiectis externis gentibus sese in libertatem uendicare posse existimarent. Quum Pontifex in ea cogitatione uersaretur, Gibertus futura plerunque magnis in rebus diuino animo præsentire solitus, nulla ratione adduci poterat, ut de Piscario ea crederet, quæ illum Moronus & Saulius haud dubie præstaturum esse confirmabant, monebatque Pontificem ut eas cogitationes penitus abiiceret, ne reliquæ spes tutioris consilii romperentur, si se eò imprudens demitteret, unde, si deciperetur, nullus nisi difficilis aut fœdus omnino receptus foret, quando ipse ante alios Piscarii mores abunde nosset, & quales quantosque is spiritus contecto grauique animo gereret, pacis & belli tempore fuisset expertus. Placuit ut per spectatæ fidei hominem Piscarii animum certius explorarent. Itaque priusquam Saulius ab urbe profisciscatur Mentebonium Romanum Giberti familiarem magnis itineribus ad Piscarium mittunt. Eius hæc erant mandata, ut secreto illum aggrediretur, oraretque ut ea consilia sibi nudarentur, quæ inita esse Moronus & Saulius significassent, eundem gerenti animum speique parandi regni fortiter innitenti, omnia summa ad id auxilia quæ ab insigni studio amoræque expectari possent, cumulate polliceretur, quodd si ab his nouandis rebus aliena mens esset, atque ea, quam teneret, dignitate foret contentus, tum arctissime obsecraret, ut eius intimi consilii arcanum sibi ingenue fateretur: idque accepta fide, concederet cum ueteri amicitia tum Pontificiæ maiestati; ne si fallaci ratione inductus improuide animum hostilem ostenderet, quod pro amplificanda ipsius dignitate maximè esset facturus, cum Cæsare inexpiabilis odii semina iacerentur. Piscarius Mentebonio Ticini conuento respondit, eandem ipsius ac summam omnino esse uoluntatem, ut concordia Italiæ & publicam omnium libertatem spectanti, labore industriaque non desit, nec se Regnum in præmium nauatæ operæ, postquam id eorum benignitate offerretur, repudiaturum esse confirmat. Id se tantum requirere, ut à peritis iureconsultis doceretur, quibus nam legibus Pontificem Neapolitano in regno iure potiorum esse censerent, ut qui certa eius regni procerum consuetudine, in uerba Cæsaris antea iuravit, ueluti religione solutus, si leges id iubeant, supremi atque augustioris domini sacramentum respicere cogatur, quando id ab ipso Cæsare ueluti beneficiarium annuo tributo agnosci uideatur. His acceptis Mentebonius eadem ce-

leritate

leritate ad Urbem recurrit, Piscarius quod saluti Italiae dignitatisq. suae,
 praeclare consulat magnopere commendatur, Accolus Cardinalis,
 & Angelus Cæsius iuris peritia & forensi industria maxime insignes
 excusis humani ac diuini iuris authoribus Pontificis iura diserte per-
 scribunt, & ad Piscarium mittunt, & Pontifex cum Venetis Moro-
 noque explicatis eius consilii rationibus de bello consultat. Interim Pi-
 scarius generoso & constanti ingenio si Cæsarem; contrà autem pa-
 rum sincero, si Pontificem respiceret, rem totam ad Cæsarem per-
 scribit. nec tamen intermittit, quin multa tractando ac utrinque con-
 sultando, praeclara simulatione usus & Pontificis & cæterorum animos
 propinqua spe patrandæ rei semper aleret. ut per eas moras occulte
 gerendi belli rationes & penitiora consilia penitus elicerentur. Nihil
 enim dedecori sibi futurum putabat, nec malignitatis infamiam ex
 tam atroci factò uerebatur, tametsi Clementem in altissimo sacro-
 sanctæ autoritatis atque potentiae gradu positum uiolò amicitiae iu-
 re offenderet, cæterosque omnes deciperet; modo excellens ipsius
 fides ac tum maxime eo graui periculo comprobata, & fortis simul
 opera Cæsari præstare tur. Per hunc modum mirabili astu Pontificem
 atque alios aliquandiu iudicatus, quum interea Germanorum Hispa-
 norumque præsidia circa urbes alias atque alias effingendo causas op-
 portune disposuisset, consilium suum detexit; Moronumque ad se
 Nouariam euocatum nihil tale suspicantem comprehendit, & Tici-
 num in carcerem Antonio Leuz & equitibus ducendum tradit: Ea re
 per tabellarios militibus in omnes partes celeriter significata, singu-
 læ urbes uti conuenerat sine uulnere binis cohortibus occupantur.
 Franciscus Sfortia, qui Mediolani in arce ægrotabat uti prodicionis
 author aut conscius accusatur. Ille ignominiam atque inuiam de-
 precaturus sese ægrum & de salute prope desperantem ullius flagitiosi
 consilii fuisse participem negat; ut eius causæ iudicium Cæsari relin-
 quatur petit; & mittendi ad eum legati potestatem sibi dari postulat.
 Nec multo post ut innocentiam suam constanti fiducia & liberalitate
 testaretur totius imperii Arces flagitante Piscario tradit, Porro Cre-
 monensem arcem & Mediolanensem sibi retenturum dicit, ne ante
 iudicium à Cæsare peractum indicta causa totius imperii possessione
 penitus exturbetur. At Piscarius quod maximum in occupandis his
 arcibus momentum ad frangendos conspirantium animos esse intelli-
 gebat, postquam pactione ac minis ullius artibus Sfortiae animus capi
 nequibat, eas circumuallare atque obsidere constituit, existimans
 in tanta repentini casus perturbatione necessariis comitatibus repleri
 atque muniri minime potuisse. Proinde custodes haud multo post
 rerum sensuros inopiam atque ita munitissimas arces, inedia coac-
 tos, sine ullo exercitus sui incommodo facile dedituros. Dum hæc

incredibili solertia celeritatēque à Piscario administrantur, Pontifex & Veneti uix animo dolorem atque ignominiam sustinebant, quod incaute uiri longe prudentissimi, summi negotii cogitationes incertæ hominis fidei commississent. Inde enim omnes plane interpretari subortas esse magnas suspiciones mutuis auctas offensionibus, quæ nec renouatis etiam foederibus extingui possent: propterea bellum maxime atrox parari, si Cæsar & suorum omnium hortatu & recenti contumelia concitatus Italiæ imperium animo agitaret, & Itali libertatem coniunctis opibus tueri niterentur. Sed tum maxime Italiæ circumuentæ miserabilem, ac sempiternam imponi seruitutem uideri, si Rex Gallus, ut sese in libertatem uendicaret, ad exitium Italiæ conspirare cogere-
 tur. Quibus sermonibus siebat ut per Italiam Piscarius in ore omnium, alterutra sui fama frueretur, quum eas, quas Itali metu seruitutis contumelias ingererent, ex aduerso externarum gentium duces ad pulcherrimi facti decus & laudem referrent. Sed dum hæc Piscarius diligenter aduersus omnes hostium insidias administraret, Cæsari perscribebat, nihil se pacatum ab infensis sibi animis Italiæ Principum expectare posse: propterea sibi in animo esse, Placentiam Parmamque illato repente bello in potestatem redigere, nec experiri uelle periculosa atque ignobili mora, an illi ex æquo & iure, aut armis controversiam de Mediolanensi imperio finire uellent: se non dubitare quin aliquando consociatis uiribus magnum & crudele bellum pararent. Proinde imparatos adoriri, felicitique celeritate eos persequi præstare, quàm eorum impetum qui tarditate consilii indefessoque trahendi belli studio ualescerent, opperiri. Interim dum Piscarius Sfortiam obsidet, & de summæ rei consiliis Cæsarem monet, Franciscum Regem uehemens morbus ex animi dolore conceptus adeo acerbè apud Madritum affixit, ut in diuina potius ope, quàm in humanis auxiliis, eius salus posita uideretur. Suspensum enim dubia spe, alienæ clementiæ & ancipites cæpti consilii rationes, ægro animo uoluantem, Cæsar amplius duos menses fuerat frustratus, alias atque alias moræ causas afferendo; adeo ut eius aduentus, nequaquàm iustis impediri occupationibus, sed quadam parum benigna cunctatione, differri uideretur. Sperauerat enim Cæsarem liberali ac prorsus regia comitate in colloquium & complexum protinus esse deuenturum: atque unius horæ momento extinctis ueteribus odiis, initurum amicitiam, ultro etiam quæsitâ affinitate, adiectioneque insuper nouo foedere, quod honestissimis conditionibus pararetur. Nanque sepe accidit miseris & graui aliqua afflictis calamitatē, ut ad ueniam salutemque impetrandam faciles secum ineant rationes, & in æstimatione suæ causæ, alienæque uoluntatis, magnopere sibi blandiantur. Itaque Cæsar quanto ille animo, speque deiectus, in uitæ periculo versaretur, certior fa-
 ctus

tus omnibus aliis postpositis rebus, ad eum celeriter contendit. Tum vero ex mutuo conspectu & perhumana Cæsaris salutatione videre licuit, quantum animi fomenta ad subleuandas corporis vires, cuncta medicæ artis remedia, præsentî potestate superarent. Nam ubi hylariter assidens Cæsar erigenti se se in puluinar arterias & collapso artus blanda manu mollique sermone permulsit, & dubiæ menti certæ libertatis spem dedit, extemplo languentes venæ vitali spiritu repleti sunt uisæ, ac os pallidum ueluti natiuo colore inuecto excitansque oculis, mirum in modum recreari; ita ut sensim depulsis acerbioribus morbi difficultatibus, paulatim haud multo labore sanaretur. Venit etiam peropportune ad eum e Gallia Margarita soror, ut captiuo & ægrotanti fratri supremum pietatis ac amoris officium præstaret. Ea Alanconio mortuo uida, sine vlla prole remanserat, ætate formaque & mira altitudine ingenii cum Regi imprimis tum Gallis omnibus cara & amabilis. Iamque vulgo eam homines communis concordie causa, uxorem Borbonio destinabant, sicuti Eleonora Cæsaris soror, quæ Emanuelis Lusitanie Regis uxor fuerat, Francisco Regi in matrimonium despondi uidebatur: sed tum Cæsaris animum contra sua suorum studia maxime distrahebant, iis diuersa omnino suadentibus qui magni usus in consiliis habebantur, ac eximiam fidei atque prudentiæ opinionem apud eum obtinebant. Lanou Belgarumque omnium ac ipsius præsertim Piscarii vna atque eadem erat sententia, ut ali quid de grauioribus postulatis Francisco remitteret, eumque sibi credere ac amicitia confociaret, ut totius Gallie facultatibus ad euertendas Italie respublicas uteretur. Italos qui eius amplitudini & gloriæ penitus inuiderent, & consilia perfidie plena aduersum se maligne semper agerent, atroci bello perdomandos, ut ab Alpibus ad fretum usque Siculum cuncta Cæsaris nomen & ueteris Romani imperii maiestatem respiciant. Porro Franciscum Gallie imperio contentum fore renouati toties improspere belli pertesum, nec respecturum Pontificem ac Venetos quos ipse & infensos hostes & parum fideles socios omnibus bellis esset expertus. Addebant Italie opes infinitas esse priuatim: publice vero nullas propter incredibilem factionum insaniam. nec opportune consenturos unquam Italos, nec eorum uel ingentem multitudinem Germanis Hispanisque militibus veteranis perititia atque animis parem fore. his accesserat militum vulgus & præsertim Hispanorum, nam promptissimi quique ex certa propemodum Italici belli uictoria urbium ac oppidorum imperia ingentemque ex opulentissimis gentibus prædam sibi animis destinabant. Hæc vnus ante alios minime probabat Mercurinus Epistolarum magister honesta & salutaria prudenti consilio semper afferre solitus. Is multo honestius ac speciosius Cæsarem dignitati & commodis consulturum

ostendit, si sua prius quàm aliena appeteret, vt æquum esset, recuperanda censeret. Burgundiam a Gallis fraude potius quàm armis occupatam, ante omnia bello aut pactione recipiendam videri, neque ante imprudenter Gallum Regem quem iure belli captum teneat, debere dimitti, quàm totius Burgundiæ vrbes atque arces in potestatem redigantur, quibus semel receptis finitimam Galliam repentini belli metu perpetuo sibi obnoxiam, & pacis legibus obtemperantem fore: At si inani ac intempestiuo nouæ gloriæ nomine duceretur, Regeque in libertatem restituto, ea omnia ex eius liberalitate se adepturum confideret, sensurum illico Gallicas fraudes. Ipsumque Franciscum modo Gallix saluti amplitudinique prospiciat, absque vlla violati iusurandi verecundia defecturum. Quod si Italiam, vti æquissimus atq. optimus Cæsar, seruitutis metu liberet, omniumque suspitionum auctioris spe commodi penitus obliuiscatur, populosque & ciuitates non vi ac impotentibus armis subactas, sed amore naturali, ac libera obligatas fide, sibi fœdere studioq. coniungat, tum Gallis omnibus animos illico concauros, Qui si nihilo secius stolidi ac exitiali obstinatione aliena reddere recusarent, tum demum, quod præclarum esset, victoria uteretur, & totius Europæ adiutus auxiliis, binis mari classibus & terra tripartito exercitu Galliam inuaderet. Tum uero emitti Regem placere & cum Austria domui affinitate nouoq. fœdere copulari. Inde demum omni exutus cura, qui solidæ gloriæ ac Diis atque hominibus abunde satis fecerit, Romam pergeret, ad diadema Augustalis imperii de manu Sacrosancti Pontificis accipiendum. Per totam longitudinem Italiæ effusuros se se populos omnes, coronatos & alacres, vt quem optimum clementemque præferant, vt felicem ac inuidum salutent, & de toto victoriarum cumulo triumphantem cupidissime venerentur. Incessura esse Cæsaris agmina, per vias floribus & tapetibus stratas, contentas velis, inductisque passim fontibus irrigatas, Regulos inter se & Ciuitates cum proximis splendore, studio, & incredibili maxime hospitiorum benignitate certaturos. Iret modo pacatus & lenis, & cæca formidine natas ad libertatem Italiæ gentes exolueret, animos certe omnium vltro collatis opibus atque tributis nomini Cæsaris haud dubie seruituros, si se in libertate conseruatos eius uirtute conspexerint. In hunc ferme modum quum libere in cõsilio sæpius esset disceptatum, Cæsar moderatis rationibus cuncta expendens eum consilii cursum tenebat, vt repetita Burgundia & impositis his conditionibus, quæ iure belli capto haud multum iniquæ viderentur, Regem omnino dimitteret, quasi nunquàm à solempni sponsione dataque fide discessurum. Nam sicuti eum inhumano carcere perdomare, atque interim Burgundiæ & Gallix bellum inferre, propugnante præsertim sermina, quæ esset ex infelicitate filii perpetuis lachrymis & dolore confecta, neque magni & æqui, sed feri potius ac impotentis animi fore providebat;

ita summæ stoliditatis arbitrabatur, ad commodum parandæ amplissimæ dignitatis atque potentie, uti nolle tantæ victoriæ beneficio, quæ grauisimis rerum suarum periculis cum fœda conturbatione & uastitate prouinciarum esset comparata: quando nihil magis quàm sua, & Burgundiam in primis repeteret, quam proauo Belgarum Principe ab Heluetiis acie cæso, Galli nullo iure inducti armis per occasionem occupassent. Verum non deerant qui mediam sententiam veterum exemplo prædamnarent, quoniam eo parum salubri temperamento, neque hostem satis vehementer uiscisci, neque amicum egregie parare dicere tur. Cæterum Piscarius assidue dabat operam ut à Francisco Sfortia arcis deditioem exprimeret, omni verborum lenitate ostentando Cæsaris æquitatem, ac simul operam & studium suum prolixè pollicendo. Quasi Cæsar infanti & malignè delato, causa cognita, non modo reddi turus esset urbes & arcis; uerum etiam ad firmioris imperii spem, solennia principatus ornamenta collaturus, si totum eius calumniæ momentum, in eius fide & iudicio liberali quadam fiducia reponendum censeret. Sed Sfortia quanquàm pertinaci ualitudine uehementer esset afflictus, neque lenioribus uerbis neque ulla denunciatione periculi deterreri potuit, quominus salutari constantia in proposito retinendæ arcis permaneret; & sæpe Deos innocentie suæ testes inuocando, quereretur, se infontem & supremo uitæ periculo implicuit, periniquè & crudeliter obsideri, ac ereptis omnibus diuini ac humani iuris præsidibus acerbissime, uti iam plane maiestatis crimine conuictus & prædamnatus, paterni atque auiti principatus possessione deturbari; quum nec sibi, communi iure gentium, potestas relinqueretur, appellandi Cæsaris, & Legatos ad deprecandam iniuriam & dicendam causam, in Hispaniam mittendi. At Piscarius ubi obstinate perseverantem ullis pollicitationibus nequit flectere, ad arcem arctissime obsidendam se conuertit. Itaque omnes aditus intenta custodia obseruare, nemini ingressum aut exitum præbere, aduocata Mediolanensium concione hortari principes ciuitatis, ut reum maiestatis desererent, & Cæsaris, maximi & æquissimi principis auspicia sequi uellent, donec ipse collatis iudiciis causam præclare cognosceret, & totalis, uti iura postularent, Cæsaris arbitrio finiretur. Hæc agitantem & ex longa tabe, tenue corpus immenso illo animi vigore uix sustinentem mors oppressit, assiduo aquæ potu, & multis, maxime bellicis laboribus atque uigiliis quæsitâ. Eius funus uti unici imperatoris milites graui & diuturno luctu celebrarunt. adeo ut quum vexilla alarum atque cohortium atrati duces & signiferi ornando eius sepulchro dedicarent, pro his colore variis insignibusque distinctis nigra omnia ad summi doloris indicium sumerentur. Obiit inuictus in medio ætatis flore, uti iam senex multitudine ac pondere uictoriarum fessus, ea hominum opinione, ut si ei fata iustum uitæ spacium amplioremque exercendi imperii facultates concessissent,

veterum vel maximorum ducum gloriam haud dubie fuerit æquaturus. nemo enim eo grauius atque prudentius de toto belli genere iudicauit; nemo incerta casuum felicius ad consilium vertit; nemo in acie contemptius pericula despexit, aut omnino pugnauit ardentius. Moriens dum conderet testamentum veluti ad exoluendum religionem animi summi precibus Cæsarem per literas obsecrauit, ut Moronum incolumem carcere emitteret, quod ei ad se venire dubitanti recusatique ut omnino non caperetur per epistolam fidem dedisset. Fuere qui existimarent Piscarium ab initio tantum facinus, non fictis exceptum auribus ad animum facile transmisisse; tantæque rei indicium aliquanto tardius quàm oporteret, ab ipso ad Cæsarem fuisse delatum, adeo ut inimici eum non obscuro parum sinceræ fidei onere premere conarentur, quasi id totum ambigui & nutantis animi crimen, quod statim præclara ac expedita animi probitate, exhorrescere debuerat, ab longa demum deliberatione propter infamiae timorem, pœnitentia diluisset. Dicebant enim Piscarium ab tantæ rei consilio se tum primum recepisse, quum Sigismundus Sanctius Alberti Pii Carpenis familiaris qui initi inter Principes ob signatque fœderis tabulas deferret, in Galliam mitteretur; ueritum scilicet ne Ludouica captiui Regis mater bellû perosa tanquàm Gallie semper funestum pietate mollietique animi inducta, ut maturior filio libertas impetraretur, cuncta uti agitata conscriptaque erant, muliebri ingenio per filiam quæ erat in Hispania Cæsari propalaret, atque inde Gallica auxilia inchoato demum bello fœderatis negarentur. Sed Sigismundus ad Rheticas Alpes contendens in agro Bergomate iuxta Sebinum lacum à latrone hospite eripiendi auri causa crudeliter interfectus, peruenire non potuit. Sed non diu post magno casu, detecto punitoque latrone, bulgæ cum scrinio & literis incolumes repertæ sunt, quæ transmissæ Venetias & Senatum & Clementem Pontificem graui sollicitudine liberarunt, quum anxii animis Sigismundum insidiis Cæsarianorum interceptum suspicarentur. Verum ad refellendam inimicorum calumniam, liquido constat, cuncta ordine ab ipsis sermonum initiis Cæsari fuisse enuntiata, uti mox ipse Piscario iam mortuo publicatis repriminationum libellis, quibus Pontifici de belli causa respondebat, abunde testatus est. Sed & illud peritos rerum, plurimum mouet, ut nihil indignum de Piscarii fide temere credatur, quum Cæsar ad declarandam animi sui propensionem erga Piscarium, ei uti de se benemerito, uexillum & sceptrum supremi militaris imperii, cum amplissimis codicillis continuo miserit, quæ profecto si de fide dubia in suspensionem fuisset adductus, nequaquam tribuisset, ne stultissima ratione ei, qui iam animo esset offensus alienatoque, maximam nocendi facultatem in eo rerum discrimine præbuisse uideretur. Cæterum hæc Itali Principes in inuidiam Piscarii facile spargebant, quum se à viro Italo maligne tradu-

eos atque deceptos magnopere quererentur; quod commissa eius fidei consilia, Cæsari ad Italiam imperium aspiranti prodere, & ingentis belli femina iacere, minime dubitasset: ut cum aliena iniuria incorrupti & constantis animi laudem, apud externas gentes compararet. Alii æquiore iudicio ferebant Piscarium quum didicisset Franciscum Sfortiam tenacissimis febribus confluctantem, ad multos dies uim morbi non esse toleraturum, nouis consiliis animum adiecisse, ut si Sfortia fato cederet, ipse protinus mediolanensi imperio Cæsaris nomine potiretur: quoniam multo honestius & tutius foret in procuracione amplissimæ ditionis, cum militari imperio Mediolani præsidere, quàm Neapoli Regem conspici cum ea apud Hispanos atque Germanos incertæ fidei suspicione, quæ tot præcellentium uirtutum decus obscuraret: quum plerique etiam ciues Neapolitani uetustate atque opibus superiores, qui præclaram uirtutem in censu minime numerarent, illud conspicuum nobilissimorum Regum diadema, in insititii ciuis capite, nisi malignis & turgentibus oculis uix essent conspecturi. Non uideatur hoc loco prætermittendum quod de Piscarii uxore Victoria Columna incomparabilis ingenii muliere, certa & constanti multorum fama audiuimus, ne ea scilicet quæ cuncta alia præter decus, facile semper contempsit, merita laude fraudetur. Ad primum enim agitari eius consilii rumorem ita exhorruisse dicitur, ut continuo nequaquam muliebri ambitione vel tanto regis fortunæ titulo pellecta, id munus castis auribus repudiaret, uirilique prorsus & graui ratione eas spes uti nefarias uel certe parum decoras protinus abiiciendas iudicaret, & suabinde uirum aliàs sibi rerum omnium consilia communicare solitum, per literas quas sublimi eruditoque ingenio perscribebat etiam atque etiam præcæretur ut pristinæ uirtutis memor esse uellet, cuius existimatione ac laude multorum Regum fortunam & gloriam auerteret. Neque enim regnorum ac opum amplitudine & spectiosis titulis, sed illustri fide, contestataque uirtute, parari decus, quod ad posteros rediuiua cum laude propageretur. Nec ullum esse tam excelsum regii nominis fastigium, quod non facile una perfectæ uirtutis altitudine superetur. Propterea se nequaquam optare ut Regis sit uxor, quum eius Imperatoris esse malit, qui magnos Reges non bello tantum præstanti manu sed in pace etiam eximio inuidi rectique animi decore superare didicerit. Nec multo post Piscarius prægrauante morbo eam ad se cum ornatisimo comitatu Mediolanum accersiuit, utpote qui in eius lectissimæ femine diligentia & iucundissima familiaritate maximum discutendi morbi momentum opportune collocaret. Sed Victoria Romæ summo cum honore suscepta, quum Uterbium applicuisset extinctori uiri nuncium accepit, atque ita ab instituto itinere propemodum exanimata dolore & lachrymis in templo sacratarum uirginum subleuit. Ferunt Piscarium integerrimis sensibus, quum euanescente uitall

spiritu hora fatalis immineret, summo cum pondere verborum Victo-
riam uxorem imprimis & Hispanos milites Vastio fratri commendaf-
se; dedisseque præcepta ex arcanis consiliis, quibus ille militiæ, ac eo
præsertim quod tum imminere prouidebat bello vteretur, & militum
animos in obsequio facile contineret. In testamenti vero tabulis nul-
lum Christianæ pietatis & humanæ beniuolentiæ erga suos officium
prætermisit. Nam & templum Neapoli in quo cucullati sacerdotes
perpetuo sacra facerent Diuo Thomæ condi legata pecunia præscri-
psit, & singulos è familia exquisito meritorum iudicio ita remuneratus
est; ut uestem, arma, equos, argentum, atque pecuniam accuratissime,
nequaquam uti moriturus, dispartiret. Funeratus est Mediolani regio
sumpta, Pridie Calendas Decembres Anno a partu Virginis quingen-
tesimo uicesimo quinto supra millesimum. Nec multo post Neapo-
lim profectus in atra ueste amicorum & familiarium turba deuectus
est, ut in templo diui Dominici ad aram maximam conderetur, ubi in-
signi pompa instauratis exequiis, eum è suggestu Valterius Corbitius
Orator Mediolanensis disertissime laudauit. Fuere qui existimarent
eum tot opulentiæ urbibus atque oppidis castrisque hostium in ipso per-
petuo victoriarum cursu direptis, magnam auri uim seposuisse. Quæ
opinio ædita in vulgus extremo demum uitæ exitu, falsa & inanis ap-
paruit. nam quum Vastium fratrem patruelem bonorum omnium he-
redem instituisset, eum etiam multo ære alieno implicitum reliquit,
quando & paterna oppida uariis temporibus oppignerata, nec adhuc
redempta, apud fœneratores exedenda remansissent. Ita ut nihil ex tan-
tis uictoriis ad eum præter gloriam & laudem omnino redunda-
rit. Dicere enim solebat, neminem unquam, ex his qui
militiam quæstui habendam putarent, magni Impe-
ratoris nomen fuisse concitum. Contra
vero, eos semper euasisse inuidos & lon-
ge clarissimos, qui nihil ad se, sed
ad milites ex præda pertinere
existimantes, ad unam
tantum atque
eam
immortalem ueri
decoris laudem aspirassent.

F I N I S

EPITAPHIUM PISCARII A

Ludouico Ariosto Ferrariensi Poëta celeberrimo
compositum.

Quis iacet hoc gelido sub marmore? maximus ille
Piscator, belli gloria, paci honos.

Num quid & hic pisces cepit? non ergo quid? Urbes
Magnanimos Reges, Oppida, Regna, Duces.

Dic quibus hac cepit piscator rebus? alto
Consilio, intrepido corde, alacrique manu.

Qui caelum rapere duces? duo numina, Mars, Mars.
Ut raperent quid nam compulsi? Inuidia.

Nil nocuere sibi, uixit nam fama superstes
Qua Martem & Mortem uincit, & Inuidiam.

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

